

Duzenleyen: bilginDK
2018-07-05

KUR'AN SÛRELERİNİN KİMLİĞİ

MUSTAFA İSLÂMOĞLU

8. BASKI

Akabe Vakfı Yayınları

Akabe Vakfı Yayınları

Yayın No	01
Kitabın Adı	Kur'an Sûrelerinin Kimliği
Yazar	Mustafa İslâmoğlu
İç Mizanpaj	Mehmet Kartal
Kapak	Yunus Karaaslan
ISBN	978-605-4195-98-5
Özel Baskı	Ağustos 2011
Yayıncı Sertifika No	12628
Baskı ve Mücellit	İstanbul Matbaacılık
	Gümüşsuyu Cad. Işık Sanayi Sitesi B Blok
	No: 21 Topkapı-Zeytinburnu/İstanbul
	Tel:(0212) 482 51 66
Yayıncı Adresi	Topkapı Mh. Kahalbağı Sk.
	No:49 Topkapı / İstanbul
Tel & Faks	(0212) 534 09 94 - 534 19 72 fax (0212) 613 06 15
Web	akev@akabe.com www. akabe.com
Sipariş Tel&Web	(0212) 524 7 524 www.kidap.com.tr
	www.surelerinkimligi.com
Genel Dağıtım	Adım Dağıtım
Tel	0212 521 91 13

Eserin her hakkı AKABE Kültür ve Eğitim Vakfına aittir. Alıntı yaparken kaynak gösterimesi emeğe saygı ve ahlaki bir gerekliliktir; izinsiz çoğaltılamaz, basılamaz.

KUR'AN
SÛRELERİNİN KİMLİĞİ

MUSTAFA İSLÂMOĞLU

İçindekiler

Söz Başı 9
1. Fâtiha Sûresi 15
2. Bakara Sûresi 31
3. Âl-i İmran Sûresi 52
4. Nisâ Sûresi 64
5. Mâide Sûresi 76
6. En'âm Sûresi 87
7. A'râf Sûresi 93
8. Enfâl Sûresi 101
9. Tevbe Sûresi 111
10. Yûnus Sûresi 124
11. Hûd Sûresi 132
12. Yusuf Sûresi 143
13. Ra'd Sûresi 150
14. İbrahim Sûresi 155
15. Hicr Sûresi 162
16. Nahl Sûresi 167
17. İsra Sûresi 173
18. Kehf Sûresi 182
19. Meryem Sûresi 192
20. Tâhâ Sûresi 200
21. Enbiya Sûresi 205
22. Hac Sûresi 210
23. Mü'minûn Sûresi 216
24. Nûr Sûresi 222
25. Furkân Sûresi 231
26. Şu'arâ Sûresi 236
27. Neml Sûresi 241

28. Kasas Sûresi 245
29. Ankebût Sûresi 252
30. Rûm Sûresi 257
31. Lokman Sûresi 263
32. Secde Sûresi 269
33. Ahzâb Sûresi 273
34. Sebe' Sûresi 280
35. Fâtır Sûresi 284
36. Yâsîn Sûresi 290
37. Sâffât Sûresi 297
38. Sâd Sûresi 301
39. Zümer Sûresi 306
40. Mü'min Sûresi 312
41. Fussilet Sûresi 318
42. Şûrâ Sûresi 322
43. Zuhruf Sûresi 326
44. Duhân Sûresi 330
45. Câsiye Sûresi 334
46. Ahkâf Sûresi 338
47. Muhammed Sûresi 343
48. Fetih Sûresi 346
49. Hucurât Sûresi 352
50. Kâf Sûresi 356
51. Zâriyât Sûresi 359
52. Tûr Sûresi 361
53. Necm Sûresi 364
54. Kamer Sûresi 368
55. Rahmân Sûresi 371
56. Vâkı'aSûresi 375
57. Hadîd Sûresi 381
58. Mücâdile Sûresi 386
59. Haşr Sûresi 390
60. Mumtehane Sûresi 396
61. Saf Sûresi 401
62. Cuma Sûresi 404
63. Munâfıkûn Sûresi 407
64. Teğâbun Sûresi 410

65. Talâk Sûresi 413
66. Tahrîm Sûresi 417
67. Mülk Sûresi 419
68. Kalem Sûresi 422
69. Hâkka Sûresi 425
70. Me'aric Sûresi 428
71. Nûh Sûresi 430
72. Cin Sûresi 433
73. Müzzemmil Sûresi 436
74. Müddessir Sûresi 439
75. Kıyâmet Sûresi 443
76. İnsan Sûresi 446
77. Mürselât Sûresi 449
78. Nebe' Sûresi 451
79. Nâzi'Ât Sûresi 453
80. Abese Sûresi 456
81. Tekvir Sûresi 460
82. İnfitâr Sûresi 463
83. Mutaffifin Sûresi 466
84. İnşikâk Sûresi 469
85. Burûc Sûresi 472
86. Târık Sûresi 475
87. A'lâ Sûresi 478
88. Ğaşiye Sûresi 480
89. Fecr Sûresi 482
90. Beled Sûresi 485
91. Şems Sûresi 488
92. Leyl Sûresi 490
93. Duhâ Sûresi 493
94. Şerh Sûresi 496
95. Tîn Sûresi 499
96. 'Alak Sûresi 502
97. Kadr Sûresi 507
98. Beyyine Sûresi 509
99. Zelzele Sûresi 512
100. 'Âdiyat Sûresi 515
101. Kâri'a Sûresi 518

102. Tekâsür Sûresi 521
103. 'Asr Sûresi 523
104. Hümeze Sûresi 526
105. Fil Sûresi 529
106. Kureyş Sûresi 534
107. Mâ'ün Sûresi 537
108. Kevser Sûresi 540
109. Kâfirun Sûresi 542
110. Nasr Sûresi 545
111. Tebbet Sûresi 548
112. İhlâs Sûresi 550
113. Felak Sûresi 553
114. Nâs Sûresi 556
Kaynakça 559
İndeks 563

SÖZ BAŞI

Tüm kitaplar bir kitabın anlaşılması için yazılırlar. O kitap Allah'ın kitabı Kur'an'dır. Elinizde tuttuğunuz *Kur'an Surelerinin Kimliği* adlı bu kitabın yazılış amacı da aynıdır: Kur'an'ı daha iyi anlamak.

Kur'an'ı anlamak Allah'ı anlamaktır; zira Kur'an ilahi rehberliktir. Bir kimsenin Allah'ı ne kadar sevdiği, onun Allah'ın kitabına nasıl muamele ettiği ile anlaşılır.

Kur'an'ı anlamak insanı anlamaktır; zira Kur'an'ı gönderen ile insanı yaratan aynı kudrettir. Kur'an'ı anlamak hayatı anlamaktır; zira Kur'an kelimenin tam mânasıyla bir 'hayat kitabı'dır. Vahyin gönderiliş amacı, 'beşeri' inşa edip ona ruh üfleyerek 'insan' kılmaktır. İnsan kendisine emanet edilen hayatın ustasıdır. Fakat her usta, önce çırak olmalıdır ki, usta olabilsin. İnsan Kur'an'ın çırağı olursa, hayatın ustası olmayı hak edecektir. Bunu yapabilmesi için Kur'an'ı anlaması şarttır.

Tefsirler ve mealler bunun için yapılmıştır. Elinizde tuttuğunuz eser kâmil bir tefsir sayılmazsa da, "*İcmali Tefsir*" türüne giren bir eserdir. Konusu *Kur'an Surelerinin Kimliği*'ne dair genel ve özet bilgiler vermektir. Bununla amaçlanan, Kur'an'ı kendi bütünlüğü içinde tanımaktır. Kur'an'ı tanımanın en iyi yöntemlerinden biri de, onu oluşturan sûreleri tanımaktır.

Kur'an 114 sûreden müteşekkildir. Her sûre Kur'an semâsının bir burcudur. Bu burçları oluşturan âyetlerin kendi arasında paralel ve çapraz bağlantılar olduğu gibi, sûrelerin kendi aralarında da paralel ve çapraz bağlantılar vardır. İşte bu eser bu bağlantılara dikkat çekmekte ve Kur'an okurunun önüne sûrelerin kimliğini çıkarmaktadır.

Kanaatimizce, Kur'an'ı anlama çabasına girmiş yeni bir Kur'an talebesinin eline, önce, mukaddime kabilinden eserler vermek daha doğru

bir yöntemdir. Bu eser Kur'an'ın genel maksat ve hedeflerini, bütünü gözden kaçırmadan anlamak isteyen kimseler için kaleme alınmıştır. Zira vahyin maksadı ancak bütünsel bir bakış açısıyla doğru anlaşılabilir. Bütünü gözden kaçırınca, parçayı doğru anlama şansı da azalmaktadır.

Bu eserin yazılış gâyelerinden biri de, Kur'an halkalarının ders ihtiyacını karşılamaktır. Hz. Peygamber ve sahabenin yaptığı gibi, Kur'an'ı üstat edinip onun önünde diz çökenlerin sayısı günden güne artmaktadır. Bir eserin toplu ders halkalarında okunması için, bu amaç gözetilerek kaleme alınmış olması gerekir. Bu eser hazırlanırken, işte böyle bir gâye de gözetilmiştir.

Kur'an Sûrelerinin Kimliği, 114 sûreye tahsis edilmiş 114 bölümden oluşmaktadır. Her bölüm, *Surenin İsmi* konusuyla başlamaktadır. Bu başlık altında *sûrenin ismi* veya *isimleri, ismin referansları, ismin mânası* ve konuyla ilgili diğer bilgiler yer almaktadır.

İkinci standart başlık *Sûrenin Nüzul Yeri ve Zamanı*'dır. Bu başlık altında sûrenin nerede, ne zaman, hangi şartlar altında, nasıl bir nüzûl ortamında indiği ele alınmaktadır. Buna ilaveten, sûrenin ilk nüzûl tertiplerindeki yeri ve sırası ele alınıp tartışılmakta, doğruya en yakın yerinin neresi olduğu tesbit edilmeye çalışılmaktadır.

Üçüncü standart başlık ise *Sûrenin Konusu*'dur. Bu bölümde sûrenin en dikkat çeken berceste âyetlerine vurgu yapılmakta, onların içinde geçtiği âyet öbeklerinin genel karakteri çıkarılmakta, özellikle sûrenin can damarı veya ana fikri diyebileceğimiz hususlara dikkat çekilmektedir.

Bu üç standart başlık dışında gerektiği yerlerde *Sûrenin Nüzul Sebebi*'ne dair konu başlıkları açılmıştır. Eğer Kur'an'ın bütünü içinde o sûreyi ayrıcalıklı kılan bir muhteva varsa, ona özellikle dikkat çekilmiştir.

Kur'an Sûrelerinin Kimliği'nde yer alan bütün mealler fâkir-i pür taksire ait *Hayat kitabı Kur'an* adlı çalışmadan alınmıştır. Tabii ki verilen meallerin gerekçesi bu eserde yer almamıştır. Bunun bu eserin hacmini hayli zorlayacağı izahtan varestedir. Meallerimizin lugavî ve ilmî gerekçelerini merak eden okura *Hayat Kitabı Kur'an*'ı adres gösterirsek, umarım yanlış anlaşılmayız.

Bu eseri kaleme alırken, önemli bir eksikliği fark ettim.

Kur'an'ın inşa süreci şu dört maddede özetlenebilir: Kur'an: 1) Kavramlarıyla tasavvuru, 2) önermeleriyle aklı, 3) örnekleriyle şahsiyeti, 4) bütünüyle hayatı inşa eder. Bu dörtlü inşa sürecinin *ilk üç maddesinin* karşılığı, bu eserde bire bir gösterilebilirdi. Fakat eğer bunu yapacak olsaydık, bu kitabın hacmi kararlaştırdığımız hacmin çok çok ötesine geçecekti. İşte bu yüzden bu kitabın yazımı bitmeye yakın, bu eseri tamamlayıcı mahiyette yeni bir eserin rüşeymi zihnimizin rahmine düştü: *Kur'an Sûrelerinin İnşa Haritası*. Ömrümüz olur nefesimiz yeterse, böyle bir eseri ümmetin Kur'an kitaplığına kazandırmak isteriz.

Kur'an Sûrelerinin Kimliği, daha başlangıçta "vakıf eser" olma niyetiyle kaleme alındı. Niyetimiz, eserin tüm gelirlerinin vakıf faaliyetlerinde kullanılmasıydı. Elhamdülillah, bu niyetimizi Allah kabul etti, *Akabe Vakfı* da gerçekleştirdi. Vakıf yönetimi, *Akabe Vakfı Yayınları* adı altında bu eseri neşrederek, bize adağımızı yerine getirme fırsatı tanıdı.

Rabbim seyyiâtımızı hasenâta, hasenâtımızı salihâta tebdil etsin. Sâlih amellerimizi katında ahsen-i kabul ile makbul eylesin. Amin.

Mustafa İSLÂMOĞLU

6 Şâban 1432, İstanbul

KUR'AN
SÛRELERİNİN KİMLİĞİ

FÂTİHA SÛRESİ

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ

الْحَمْدُ للهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

الرَّحْمنِ الرَّحِيمِ

مَالِكِ يَوْمِ الدِّين

إِيَّاكَ نَعْبُدُ وإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ

اهدِنَـا الصِّرَاطَ الْمُستَقِيمَ

صِرَاطَ الَّذِينَ أَنعَمتَ عَلَيهِمْ

غَيرِ الْمَغضُوبِ عَلَيهِم وَلاَ الضَّالِّينَ

"Hamd, bütün âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

O özünde rahmet, işinde merhamet sahibidir.

O, Hesap Günü'nün hâkimidir.

(Rabbimiz!) Yalnız sana kulluk eder ve yalnız senden yardım isteriz!

Bizi yönelt Dosdoğru Yol'a;

Nimet verdiklerinin yoluna;

gazaba uğrayanların ve sapıtanların yoluna değil!" (1-7)

SÛRENİN İSMİ

Fâtiha Kur'an'ın hem önsözü, hem de özetidir. Önsözüdür, zira adı *"Fâtiha"*dır.

Kur'an gibi muhteşem bir siteye, Fâtiha gibi muhteşem bir kapıdan girilir. Fâtiha'nın zıddı hâtime'dir ve "sonsöz" anlamına gelir. Fâtiha Kur'an'ın özetidir, zira Fâtiha Kur'an'ın özüdür. Adeta tüm Kur'an Fâtiha'nın tefsiridir. Fâtiha nasıl kelâm cenneti olan Kur'an'ın kapısı ise, besmele de bu kapının anahtarıdır.

"Bizzat kendini açan" ya da "başka bir şeyi açan" anlamındaki adı, Hz. Peygamber'in Fâtihatu'l-Kitab (Kitabı Açan, Kitabın Girişi) isimlendirmesine dayanır. Bu da gösteriyor ki, Allah Rasulü Fâtiha'yı Kur'an'ın önsözü olarak telâkki etmiştir.

Fâtiha ismi dışında sahih rivayetlerle bize kadar gelen üç ismi daha bulunmaktadır: *es-Seb'u'l-Mesânî* (Tekrarlanan Yedili), *Ummu'l-Kur'an* (Kur'an'ın Anası) ve *Ummu'l-Kitab* (Kitabın Anası). Birinci isim, Rasulullah'ın bir tefsiridir ve Kur'an'dan ilhamla konulmuştur (Hicr 15:87).[1] Son iki isim ise Fâtiha'nın Kur'an'ın veciz bir özeti olduğuna işaret eder.

Fîrûzâbâdî Fâtiha için 30 adet isim sayar. Bunlar arasında ilk akla gelenler *el-Esâs, el-Hamd, eş-Şükr, ed-Duâ, es-Safiyye, el-Kenz, el-Vâfiye, el-Kâfiye* isimleridir. Daha başka isimler de zikredilmiştir. Fakat Efendimizden gelen sahih rivayetlerin de gösterdiği gibi, yukarıdaki üç isim dışında Fâtiha'nın ismi olarak kaynaklarda sunulan isimler mevsuk bir habere dayanmamaktadır. Bunlar zaman içerisinde ortaya çıkan ve ilk kimin kullandığı bilinmeyen isimlerdir. Bu isimlerden her biri Fâtiha'nın bir özelliğini ifade eder. Fâtiha'nın isimlerinin çokluğu, geleneksel tasavvurun bir yansımasıdır. Zira geleneksel tasavvura göre, isimlerin çokluğu müsemmanın şerefine delâlet eder. Bu yüzden bir şeyin şerefini ifade etmek için onun isimlerini çoğaltmak âdetten olmuştur. Bu anlayışla bazı kişiler sevdiğinin şerefine şeref katmak amacıyla ona bir isim de kendileri takmışlardır.

Sûrelerin özellikle sahih rivayetlerle gelen isimleri dışındaki yaygın olmayan isimleri meselesi izaha muhtaçtır. Zira bu isimleri tam olarak kimlerin kullandığı, hangi zamanlarda ve hangi mekânlarda kullanıldığı bilinmemektedir. Bu konuda ayrıntılı bilgi veren eserlerin en başında Fîrûzâbâdî'nin (ö. 817 h.) *Besâiru Zevi't-Temyiz fi Letâifi'l-Kitabi'l-'Azîz* isimli eseri gelir. Bu eserde Kur'an sûreleri nicelik ve

1- Buhârî, *Tefsir* 1.

nitelik itibarıyla ele alınır, ayrıntılı bir sayım dökümü yapılır, diğer sûrelerle benzer ve farklı yönlerini bir bir ortaya konur, sûreler hakkındaki kemmiyyet bilgileri harf sayısına varana dek verilir. Böylesine ayrıntılı bir eserde dahi sûrelerin alternatif isimlerinin menşei, konulduğu zaman ve yerler hakkında hiçbir bilgi verilmez. Şu halde Kur'an sûrelerinin ilk nesiller tarafından kullanıldığına dair herhangi bir delil bulunmayan, kim tarafından nerede ve ne zaman kullanıldığı bilinmeyen alternatif isimler, ilgili eserlerde sadece hayatta karşılığı olmayan birer malûmat olarak nakledildiğini söylemek yanlış olmasa gerektir.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Fâtiha 23 yıllık vahiy sürecinin ilk yılının başlarında nâzil olmuştur. Bu yıl miladi takvimle 610 yılına tesadüf etmektedir. Dolayısıyla Fâtiha sûresi Mekkî bir sûredir. Delili, mü'minlerin başından beri Fâtiha'sız namaz kılmamış olmalarıdır. *Namaz*'dan ise daha ilk inen sûre olan 'Alak sûresinin 10. âyetinde söz edilmektedir. 'Alak sûresinin ilk nazil olan 5 âyetiyle sûrenin devamındaki âyetler arasında her ne kadar zaman farkı varsa da, bu farkın uzun bir zaman dilimi olduğu kanaatinde değiliz. Ayrıca Mekkî olduğu kesin olan *Hıcr* sûresinin 87. âyetinde yer alan *seb'an mine'l-mesâni* ile Fâtiha kastedilmiştir. Bu, Nebevî bir tefsir olarak rivayet edilmiştir.

Bazıları Fâtiha'nın biri Mekke'de diğeri de kıblenin Kudüs'ten Mekke'ye tahvilinin ardından Medine'de olmak üzere iki kez nâzil olduğunu iddia etmiştir. Bu kabul edilemez iddianın mesnedi, birbiriyle çelişen nüzûl sebebi rivayetleridir. Rivayetler arasındaki çelişki giderilemeyince, sûrenin hem Mekke'de hem de Medine'de indiği yorumu bazılarına çıkış yolu olarak görünmüştür. Fakat bunun makûl bir izahı da yapılamamıştır. Sonuçta hakikatin hatırını kırma pahasına rivayetin hatırı hoş tutulmaya çalışılmıştır.

Böylesi birbiriyle çelişen nüzûl sebebi rivayetlerinden hiçbirini zayi etmemenin daha makûl ve izah edilebilir yolları vardır. Meselâ, bazılarını Fâtiha'nın Medine'de ikinci kez indiği sonucuna götüren nüzûl sebebi rivayetleri, sahabenin Kur'an'a "inmiş bitmiş" bir kitap gibi değil, her an hayatlarına inmekte olan bir hitap gibi baktıkları şeklinde bir değerlendirmeye mesnet olabilir. Zira sahabe çok önceden inmiş âyet veya sûrelerle, ondan yıllarca sonra olmuş bir olay ara-

sında sebep-sonuç bağlantısı kurabiliyordu. "Şu şu âyetler falancanın şu olayı hakkında inmiştir" gibisinden bir değerlendirme, âyetin inişi ile olayın oluşu arasındaki zamansal nedenselliğe delâlet etmemekteydi. Olsa olsa bu değerlendirme, yaşanan hayatla vahyi aynı gözede buluşturmanın bir yöntemiydi. Bu, sahabenin, vahye her an nâzil olan, hayatın içinde, aktif ve aktüel bir hitap gözü ile baktığını gösterir.

Sözün özü, Fâtiha sûresi tartışmasız Mekkî bir sûredir.

SAYILARLA FÂTİHA SÛRESİ

Fâtiha sûresi ittifakla 7 âyettir. Tartışılan husus, besmelenin bu 7 âyete dâhil olup olmadığıdır.

Fâtiha sûresinin başındaki besmele konusunda üç görüş vardır:

1. Besmele Fâtiha'dan bir âyettir: Bu görüşte olanlar bazı rivayetleri delil göstermişlerdir. Öyle anlaşılmaktadır ki, bu rivayetler Hz. Peygamber'in Fâtiha dâhil Kur'an okumaya başladığında çektiği besmeleye dâir yorumlardır. Zira Hz. Peygamber'den aksi istikamette rivayetler de nakledilmiştir. Kaldı ki, Hz. Peygamber her işe besmele ile başlardı, *"Rabbin adına oku!"* emri ile başlayan Kur'an'ı besmele çekerek okumaya başlaması gayet anlaşılabilir bir şeydir. Yine bu görüş sahipleri, *"İmam Mushaf"* adı verilen ilk mushafta ve ondan çoğaltılan diğer mushaflarda Fâtiha'nın başında besmelenin yazılmış olmasını delil gösterirler. Ne var ki, Besmele yalnız Fâtiha'nın başında değil *Berae* hariç diğer tüm sûrelerin başında yazılı idi. Eğer Fâtiha'nın başındaki besmele Fâtiha'nın bir parçası sayılacaksa, diğer sûrelerin başlarındaki besmele de o sûrelerin bir parçası sayılmalıdır. Oysaki Hz. Peygamber'den Kevser sûresinin 3, Mülk sûresinin 30 âyet olduğuna dair hadisler nakledilmiştir. Kevser ve Mülk sûrelerine besmele dâhil edildiğinde âyet sayıları bir artmaktadır. İmam Şafiî, İmam Ahmed ve İmam Câfer bu görüşü benimsemiştir.

2. Besmele Müstakil bir âyettir: Bu görüşte olanlar Hz. Peygamber'in besmeleyi Fâtiha'nın başında okumasının besmelenin Fâtiha'dan bir âyet olduğu anlamına gelmeyeceğini, Hz. Peygamber'den Fâtiha'yı besmele çekmeden okuduğu rivayetlerinin de olduğunu söylerler. Bizce bu türden rivayetler, Hz. Peygamber'in cemaate namaz kıldırırken, Fâtiha'yı açıktan okuduğu vakitlerde besmeleyi açıktan oku-

madığı şeklinde anlaşılmalıdır. Gerçekten de Dârakutnî bir soru üzerine Hz. Peygamber'in besmeleyi namazda açıktan okuduğuna dair bir tek sahih rivayet olmadığını üzerine basarak söyler.[1] Besmelenin Fâtiha'dan olmadığı görüşünde olanların bir diğer delili de Ebu Hüreyre'den nakledilen "namazı benimle kulum arasında ikiye ayırdım" hadisidir. Bu hadiste besmeleden söz edilmemektedir. İmam Ebu Hanife ve arkadaşları bu görüştedir.

3. Besmele ne Fâtiha'dan bir âyettir, ne de müstakil bir âyettir: Bu görüşe göre, Neml sûresinin 30. âyeti dışındaki besmeleler Kur'an'dan bir âyet değildir. Besmelenin sûre başlarına yazılmasının sebebi sûreleri birbirinden ayırt etmek için yapılmış bir Nebevî tasarruftur. Bu Hz. Peygamber'in her işe besmele ile başlanmasını emretmesi kabilindendir. Sûre başlarındaki besmelenin Kur'an'dan olduğuna dair tevatür yoktur. İmam Mâlik bu görüştedir.

Tevâtür meselesi gerçekten önemlidir. Zirâ Kur'an'ın her âyetinin Kur'an'dan olduğu tevatüren sabittir. Bunda ümmet imamlarının icmaı vardır. Kur'an âyetlerinin sübutu kat'idir. Fakat sûrelerin başındaki besmeleler konusunda tevatür yoktur. Bir şeyin Kur'an'dan olup olmadığının ümmetin imamları arasında tartışma konusu olması, onun Kur'an'dan sayılmaması için yeterli sebeptir. Zira böylesi bir tartışma, Kur'an'ın mütevâtirliği ilkesine aykırıdır. Hem "tartışmalıdır" deyip hem de "Kur'an'dan" olduğunu söylemek, Kur'an'a istemeden şâibe düşürmek anlamına gelir. Bu hem çelişki, hem de tehlikelidir.

Her üç görüşün de dayandığı deliller göz önüne alınıp karşılaştırıldığında, Fâtiha'nın başındaki besmele de dâhil tüm sûre başlarındaki besmeleler için şu sonuca varmak mümkündür: Tüm sûre başındaki besmeleler Neml 30. âyetten bir iktibastır. Yani Kur'an'dan iktibastır. Sûreleri birbirinden ayırmak için konulmuştur. Zaten besmelesiz yazılan tek sûre (Tevbe) konusunda Hz. Osman'dan gelen açıklama da, besmelelerin mushafa yazılış amacının sûrelerin arasını ayırmak olduğunu anlatmaya kâfidir.

Eğer Fâtiha'nın başındaki besmele Fâtiha'dan değilse, bu takdirde Fâtiha'nın 7 âyet oluşundaki ittifak nasıl açıklanacaktır? Şöyle: Besmelenin Fâtiha'dan olduğunu söyleyenler, besmele ile birlikte Fâtiha'yı

1- İbn Teymiyye, *Medhal ilâ Usûli't-Tefsîr*, s. 80-81 dipnot.

7 âyet saymışlardır. Tersini söyleyenler ise, *ğayri'l-ma'dûbi 'aleyhim* ile başlayan cümleyi sonuna kadar bir âyet saymışlardır. Fâtiha'nın 7 âyet olduğuna dair ittifaka böylece halel gelmemiştir. Hoş, *Besair* sahibi, Fâtiha'nın 8 veya 6 âyet olduğunu söyleyenlerin de varlığını haber verir. Bu ise ittifak iddiasını zedeler.

Fîrûzâbâdî *Besair*'inde Fâtiha ile ilgili şu rakamları verir: Kelime sayısı 25'tir. Harf sayısı 130'dur.

SÛRENİN SIRASI

Fâtiha'nın iniş sırasındaki yeri, tıpkı Mushaf sırasındaki gibi birinciliktir. Zira Fâtiha ilk inen tam sûredir. Tek celsede inmiştir. Fâtiha'dan önce inen âyetlerden söz edilebilir, fakat sûre veya sûrelerden söz edilemez. Gerekçeleri adı geçen sûrelerle ilgili bölümlerde beyan edilen nüzûl sıralamamıza göre bundan önce 'Alak, Müzzemmil ve Müddessir sûrelerinin ilk pasajları inmiş, fakat bütünüyle nâzil olan ilk sûre Fâtiha olmuştur.

Fâtiha'dan önce nâzil olan 'Alak, Müzzemmil ve Müddessir sûrelerinin hiçbiri de tek celsede inmemiştir. 'Alak'tan ilk nâzil olan bölüm, sûrenin ilk beş âyetidir. Müzzemmil sûresinin son âyeti sûrenin iniş zamanından hatırı sayılır bir müddet sonra nâzil olmuştur. Müddessir sûresinin ilk 10 âyeti bir celsede, diğer âyetleri de muhtemelen başka bir celsede indirilmiş olmalıdır. Fakat Fâtiha tek celsede indirilen ilk sûre olmuştur. Bu açıdan Fâtiha, Hz. Aişe'nin yaklaşımıyla, "Kur'an'ın ilk sûresi" olma özelliğine sahiptir.

Hz. Peygamber onu "Kitab'ın Önsözü" (Fâtihatu'l-Kitab) olarak adlandırmış ve Kur'an'ın başına konmasını emretmiştir. Namazlar başından beri onunla kılınmıştır. Bütün bu sebeplerden dolayı Fâtiha'nın yeri Mushaf'ın başıdır. Sadece Mushaf tertibinde değil, nüzûl tertibinde de bu böyledir.

SÛRENİN KONUSU

Fâtiha *hamd*'i Allah'a tahsis ederek başlar. *Hamd* ile başlayan 5 sûreden biridir. Fâtiha'dan başka *En'âm, Kehf, Sebe'* ve *Fâtır* sûreleri de *Hamd* ile başlar ve hepsinde de hamd Allah'a tahsis edilir. *Elhamdulillah* ile başlayan beş sûrenin tümü de Mekke'de nâzil olmuştur.

Fâtiha Kur'an'ın özetidir. Şöyle ki:

Allah: tüm sıfatların kendine döndüğü has isimdir.

el-Hamdu lillah: tüm zât ve kemâl sıfatlarını kapsar.

Rabbu'l-'Âlemin: tüm fiilî ve kevni sıfatları kapsar.

*er-*Rahmân *er-Rahîm*: insan için bütünüyle rahmet olan dinin tamamını kapsar.

Maliki yevmi'd-dîn: tüm Son Saat, Kıyâmet, âhiret, cennet ve cehennem âyetlerini kapsar.

İyyâke na'budu: tüm ibadetleri kapsar. *Ve iyyâke nesta'in*: ibadetlerde tevhid ve ihlâsı kapsar.

İhdine's-sırata'l-mustakim: ahlâk, inanç, ibadet ve beşerî ilişkilere dair tüm doğruları kapsar.

Sıratallezine en'amte 'aleyhim: geçmiş tüm iyileri kapsar.

Ğayri'l-mağdûbi 'aleyhim ve leddâllin: geçmiş tüm yoldan sapmışları kapsar.

Fâtiha Allah-insan ilişkisinin kodlarını barındırır. Fâtiha'da Allah'tan insana inen rahmet ve vahiy, insandan Allah'a çıkan dua ve ibadet dile gelir. Fâtiha, Allah'ın varlığına inanan herkesin üzerinde ittifak edebileceği muhteşem bir ilkeler bütünüdür. Bir bakıma tevhid kelimesi olan *lâ ilâhe illallah'ın* açılımı mahiyetindedir. Kimler gibi olmamız gerektiğinin yanında, kimler gibi olmamamız gerektiğini de söyler. Fâtiha Allah-insan arasında sözleşmedir. İlk üç âyet Allah'ı tanıtan bir senâdır. Son üç âyet insanı tanıtan bir duâdır. Ortadaki âyet sözleşmenin bizzat kendisidir. Allah Rasulü'nün sünnetiyle sabit olan âmîn, bu sözleşmenin altına atılan imzadır. Efendimiz, *"Fâtiha okuyan kimseye melekler de âmîn der. Kimin âmîn'i meleklerin âmîn'ine denk gelirse, onun duaları kabul olur"* buyurur. İnsanı dönüştürücü gücüyle gerçek bir fatih olan Kur'an, insanın yüreğinin kapılarını Fâtiha anahtarı ile açar.

Fâtiha Allah'tan istemenin usûlünü öğretir

Fâtiha Allah'tan istemenin usûlünü öğretmektedir. Allah'tan istemek, yani duâ Hz. Peygamber'in ifadesiyle *"İbadetlerin beynidir"*. Bu yüzden Rabbimiz Nebisine *"Duanız olmasaydı Rabbim size ne diye değer versindi ki"* demesini emreder. Duâ kulun Allah karşısındaki esas

duruşudur. Duâ kalbin Allah ile konuşmasıdır. Allah'ın kuldan en çok hoşnut olduğu ân onun duâ anıdır. Zira Allah herkese ve her şeye yeten, kul ise kendisine dahi yetmeyendir. Kulun kulluğu bu hakikati itiraf ile başlar. Duâ etmek, kendine yetmediğini itiraf etmenin en güzel yoludur. Zaten şirkin bir tarifi de insanın kendi kendisine yettiğini zannetmesidir.

Allah'tan isteme usûlü birbirine bağlanmış halkalardan oluşur:

1. Allah'tan isteme usûlünün ilk halkasını hamd oluşturur. Hamd, şükrü de, övgüyü de, senâyı da, ta'zimi de kapsar. Kişi Allah'tan bir şey istemeden önce hamd etmelidir. Böylece Rabbine şu hakikatleri itiraf etmiş olur:

—İstemeden verdiğin sayısız nimeti unutmadım.

—Önceden verdiğin nimetlerden dolayı sana minnet ve şükran borçluyum.

—İstemeye yüzüm olmasa da şimdi yeni şeyler isteyeceğim. Senden istemem hak ettiğimi düşündüğümden değil, Senin sonsuz keremine olan ihtiyacımdandır.

—Birazdan isteyeceklerimi versen de vermesen de Zâtına sonsuz borçlu olduğumu biliyor ve bu yüzden tüm hamdimi sana adıyorum.

—Hoş, ben hamd etmesem bile kâinattaki bütün varlık hâl diliyle Sana, yalnız Sana hamd etmektedir.

—Benim hamdimin varlığın Hamdi yanında hiçbir kıymeti yoktur. Fakat benim Sana hamd etmem, bana kıymet kazandırmaktadır. Bu yüzden senin Benim hamdime ihtiyacın yoktur, fakat benim seni hamd etmeye ihtiyacım vardır.

—Hamdin adresini şaşırıp Zatının dışında birtakım varlıklara asla hamd etmem. Bunu yapan birileri varsa bile, tüm hamdler sonunda dönüp dolaşıp Sana gelir, Seni gösterir, Sende karar kılar.

—Âlemlerin tüm hamdinin sana mahsus olduğunu biliyorum, çünkü Sen *Âlemlerin Rabbisin*. Ben de o âlemler içinde bir âlemim. Sana hamd etmekle, Senin Rabbim olduğunu itiraf ediyorum.

Allah'a hamd etmek, Allah'ı övmek ve senâ etmektir. Allah'ı övmek Allah'ın övdüğünü övmektir. Allah'a hamd etmek, Allah'ın övmediğini övmemektir. Allah'a hamd etmek Allah'ın yerdiğini övmek gibi bir ci-

nayete kalkışmamaktır. Böyle yapan isterse diliyle akşama kadar hamd etsin, kendi hamdini yalanlamaktadır. Allah'ın sevdiğini sevmek ve sevmediğini sevmemek de Allah'a hamd etmektir. Allah'ın yücelttiğini yüceltmek ve Allah'ın alçalttığını alçaltmak da Allah'a hamd etmektir.

2. Allah'tan isteme usûlünün ikinci halkasını, Allah'ın âlemlerin Rabbi olduğunu bilmek oluşturur. Âlemlerin Rabbi, varlığı bir amaçla yaratan ve yarattığı amaca ulaşması için varlığı terbiye edendir. İnsanın da bir yaratılış amacı vardır ve bu amacı gerçekleştirmesi için terbiye edilmesi gerekmektedir. İnsanın Allah'tan her istediği, yaratılış amacına uygun olmayabilir. Yani, insanın kendi hayrına olmayabilir. İnsan bazen daha hayırlı olan dururken az hayırlı olanı ister. Hatta bazen hayırlı olan dururken kendisi için şer olanı ister. Zira insan son tahlilde kendisi için neyin hayırlı olup olmadığını bilemez. Hayır zanneder şer çıkar, şer zanneder hayır çıkar. İnsana her istediğinin verilmesi, insanın belâsını bulması için yeterlidir. Hz. Ali "ben Allah'ın Allah olduğunu her istediğimi vermemesinden bildim" der. Biz Allah'tan isteriz, fakat isteğimizin hakkımızda hayırlı olup olmadığını bilemeyiz. Bu yüzden, mutlak hayır olup olmadığından emin olamadığımız şeyleri isterken "Hayırlı ise olsun" deriz. Bu, istemenin edebidir. Allah bazen istediğimizi verir, bazen vermez. Vermediğinde vermemesinin hayırlı olduğuna inanırız. Bu edebin dokuduğu geleneğimizde bu yüzden "yok" demenin karşılığı "hayır" olmuştur. "Yok" yerine "hayır" kullanmamızın arka planında yatan hikmet, "Yokluğu hayırlıymış" düşüncesidir. "Evet"in zıddı olarak kullandığımız "hayır", işte böyle hayırlı bir tefekkür kökünden neşet eder. Âlemlerin Rabbi'ne hamd ederek duaya başlamamızın hatırlattığı hakikatlerden biri de budur: Ey Rabbimiz! Sen istediğimi versen de, vermesen de hamdim Sana mahsustur. Eğer verirsen şükreder ve şükrümü artırırım. Eğer vermessen, "yokluğu hayır imiş" der, hamd eder ve hamdimi artırırım. Zira isteğimin hakkımda hayırlı olup olmadığını her zaman ben bilemem. Ben parçayı görürüm, Sen ise bütünü görürsün. Parçayı görene düşen bütünü görene teslim olmaktır. Ben Sana arzularımda da teslim oldum. Her arzu ettiğimin hayrıma olmadığını biliyorum. O halde ey Âlemlerin Rabbi; hayrı benim arzum et!

3. Allah'tan isteme usûlünün üçüncü halkası, O'nun Rahmân ve Rahîm olduğunu bilmektir. Allah özünde rahmet sahibi, işinde rah-

met sahibidir. Özündeki rahmeti *Rahmân* ismi, işindeki rahmeti *Rahîm* ismi temsil eder. Allah'tan isteyecek kişi muhatabının en öncelikli vasfının rahmet olduğunu iyi bilmelidir. Bilmelidir ki, istediği kapının rahmetin membaı olduğunu fark etsin. Bunu fark eden, istediğini alamadığında da hamd eder. Zira istediğini alamaması da O'nun mahza merhametinin eseridir. Allah'ın kuluna merhameti, kulun kendisine merhametinden sonsuz kat fazladır. Bu yüzden kul kendisine cevru cefâ ederken, Allah kula merhamet eder. Kul bazen istekleriyle kendisine zulmederken, Allah kula her istediğini vermeyerek merhamet eder.

Allah'ın sonsuz rahmetin kaynağı olduğunu bilmek insanı hak etmediği bir gurura ve yersiz bir kendine güvene sevk edebilir. İşte o noktada *dördüncü* halka gelir:

4. Allah'tan isteme usûlünün dördüncü halkası, O'nun hesap gününün mâliki olduğunu bilmektir. Din günü, deyn (borç) günüdür. O güne, kullar Allah'a borcunu ödediği için *"borç günü"* denilmemiştir. O güne kullar içerisinde Allah'a borçlu olduğunu inkâr edenler Şeytanlaşmış, Nemrutlaşmış, Firavunlaşmış kulların bile borcunu itiraf ettiği, inkâr edemediği için *"borç günü"* denmiştir. *Din* kelimesi de "borç" anlamına gelen *deyn*'den türetilir. Dindarlık, borçluluk bilincidir. Kuldan Allah'a olan borcunu ödemesi beklenmemektedir. Zira bu mümkün değildir. Kuldan Allah'a olan borcunu itiraf etmesi, inkâr etmemesi istenmektedir. Bunu itiraf eden ve bu bilinçle yaşayanın borcu ödenmiş sayılacak, üstüne bir de cennet bahşedilecektir.

5. Allah'tan isteme usûlünün beşinci halkası, ibadeti Allah'a has kılmaktır. Dikkat buyurunuz! Fâtiha'da Allah'a kulluk etmemiz istenmemektedir. "Yalnız" Allah'a kulluk etmemiz istenmektedir. İbadetimizi sadece O'na has kılmamız istenmektedir. Tersinden söylersek, Allah'tan başkasına kulluk etmemiz yasaklanmaktadır. Özetle Fâtiha, güdülere kulluğu yasaklamakta, kula kulluğu yasaklamakta, eşyaya kulluğu yasaklamaktadır. Yalnız Allah'a kulluk, kişinin kendi nefsi de dâhil Allah'tan başka her şeye kulluğu dışlar. Bu açıdan Fâtiha gerçek bir hürriyet manifestosudur. Zira sadece Allah'a kulluğa çağırmakla, kendi benliği de dâhil insanı tüm manevi zincirlerinden arındırmaktadır.

Fâtiha'da Allah'a tahsis etmemiz istenen kulluk hem ibadeti, hem de ubûdiyeti kapsar. İbadet Allah'ın razı olduğunu yapmaktır. Ubûdiyyet

ise, Allah'ın yaptığından razı olmaktır. Allah'ın razı olduğunu yapan, Allah'ın yaptığından da razı olur. O zaman *"Allah onlardan razıdır, onlar da Allah'tan razıdırlar"* Kur'ani övgüsüne nail olurlar. Allah'ın razı olduğunu yapmak kulun İslâm'ı, Allah'ın yaptığından razı olmak kulun imânıdır. İslâm imânın bedeni, imân İslâmın kalbidir. Tıpkı böyle, ibadet ubudiyetin bedeni, ubûdiyyet ibadetin kalbidir. Böyle bir kalbi Kur'an *"selim kalb"* olarak tebcil etmektedir. Selim kalbin kıblesi ise doğrudan Allah'tır. Kıblesi Allah olan bir kalbin duâsı Allah'a has kılınmıştır.

6. Allah'tan isteme usûlünün altıncı halkası, duâyı Allah'a has kılmaktır. Âyetin ikinci yarısı olan *"Yalnız senden yardım isteriz"* ibaresi, duayı Allah'a hasretmemizi ister. Fakat âyette *du'a* kökünden değil *'avn* kökünden gelen *nesta'în* fiili kullanılmıştır. İstiâne duâyı da kapsar fakat duâdan daha geniştir. Yardım istemenin Allah'a has kılınması, ilk muhataplar olan Mekke müşrikleri başta olmak üzere, şirk bataklığına gömülenlerin sapma açılarının başladığı noktadır. "Yardım isteme" gibi masum bir gerekçe, yardım istediği odağa tazimi getirir, tazim ululamayı getirir, ululama kulluğu getirir. Bu, sonunda Allah'tan başkalarına kullukla noktalanır.

Fâtiha Allah'a duâ etmeyi değil, duâyı Allah'a has kılmayı telkin etmektedir. Duâyı Allah'a has kılmayanın, kalbinin kıblesi kaymış demektir. Duâyı Allah'a has kılmamanın tezahürlerinden biri Allah'a aracılar tedarik etmektir. Fâtiha bu telkiniyle her tür aracı fikrini kulun kalbinden silmeyi amaçlamaktadır. Zira tarih boyunca ortaya çıkan her tür şirkin temelinde, uzak tanrı tasavvuru yatar. Kur'an bu tasavvuru yerle bir eder ve der ki: *"Biz kulumuza şah damarından daha yakınız"*. Yine der ki: *"Kullarım beni sana soracak olurlarsa, iyi bilsinler ki Ben yakınım; bana dua ettikleri zaman dualarına icabet ederim. Artık siz de benim ("yalnız benden isteyin") çağrıma icabet edin ve bana güvenin."* Bu âyet, duâyı Allah'a has kılamamanın temelinde Allah'a güven probleminin yattığını beyân etmektedir.

7. Allah'tan isteme usûlünün yedinci halkası, O'nun bizim için istediğini bizim de kendimiz için istememizdir. Zira O bizim için en hayırlı olanı bilir. Bunun içindir ki Fâtiha'da kula Zatından ilk ne isteyeceğini öğretmiştir: Hidayet... *"Bizi dosdoğru yola yönelt!"* duası, bir hidayet duâsıdır. Allah'ın hidayete erdirmesi her şekilde an-

laşılabilir. Fakat asla kulun özgür iradesiyle seçimini boşa çıkaracak şekilde anlaşılamaz. Eğer böyle anlaşılacak olursa, bu takdirde *"İsteyen îman etsin isteyen küfretsin"*, *"O insana fücûru da takvayı da ilham etti"*, *"Dinde zorlama yoktur, zira doğru yol sapıklıktan seçilip ayrılmıştır"* gibi âyetleri Allah'ın hidayetiyle uzlaştırmak mümkün olmazdı. Şu halde kulun Allah'tan hidayet talebi, zâten ermiş olduğu hidayet üzere bir istikameti sürdürmede yardım talebidir. Bu duâyı eden kul zâten hidayete ermiş bir kuldur. Zira eğer *"Bizi sırat-ı müstakime hidayet eyle"* duasında bulunuyorsa, Fâtiha'yı okuyor demektir. Fâtiha'yı okuyorsa, vahye inanıyor demektir. Vahye inanıyorsa hidayeti elinde tutuyor demektir. Ki zâten Fâtiha'daki hidayet talebine cevap Mushaf'ta bu sûrenin hemen ardından gelen Bakara sûresinin 2. âyetiyle verilmiştir: *"Elif, lâm, mîm! İşte kendisi hakkında hiçbir kuşkuya yer olmayan bu ilahi kelâm, takva sahipleri için bir hidayet rehberidir."* Evet, Allah'ın hidayeti vahiy sûretinde bir kez daha tecelli etmiştir. Zira akıl Allah'ın insanın içine yerleştirdiği hidayet rehberidir. O aklı, selim olarak nasıl çalıştıracağımıza dair rehberliği de vahiy yapacaktır.

Biri Cennete diğeri Cehenneme çıkan iki yol

Fâtiha'nın sonraki âyetleri iki şeyin cevabını verir:

Birincisi: *Hidayete erenlerin yolu nedir?* Cevap açıktır: *"kendilerine nimet verdiklerinin yoluna"*. Demek ki hidayete erenler nimet verilenlermiş. Bu bizden önce hidayete ermiş bir kervanın olduğunu gösterir. İşte kendilerine nimet verilmiş olanlar onlardır. *"Peki, onlar kimlerdir?"* suâlinin cevabını yine Kur'an'da buluyoruz: *"Allah'a ve Peygamber'e itaat eden kimseler, Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberler, hakka sadık kalanlar, hayatlarını îmanına şahit kılanlar ve iyiliği yayanların safında olurlar. Bunlar ne güzel dostturlar."* (*Nisâ* 4:69)

İkincisi: *Hidayete ermeyenlerin yolu nedir?* Cevap iki sapık yolu gündeme getiriyor:

1. Gazaba uğrayanların yolu.

2. Dalalete düşenlerin yolu.

Kur'an'ın ilk müfessiri olan Peygamberimiz, Fâtiha'nın son âyetini tefsir sadedinde şöyle buyurmuştur: *"Gazaba uğrayanlar Yahudilerdir,*

dalalete düşenler Hıristiyanlardır" (Tirmizî Tefsir, 2/2957 İbni Hanbel). Aslında Peygamber'imiz iki sapmaya tarihten iki örnek vermiştir. Fâtiha okuyan her mü'min, her okuduğunda bu iki sapık yola girmekten Allah'a sığınmaktadır. Demek ki Fâtiha okuyup namaz kılan müslümanların da bu iki sapıklığa düşmesi mümkündür. Buna *"müslümanın yahudileşmesi"* ve *"müslümanın hıristiyanlaşması"* adını verebiliriz.

Yahudileşme dinin ruhunu öldürüp cesedine sarılma, hıristiyanlaşma dinin cesedini öldürüp ruhuna sarılmadır. Yahudileşme dini sevgisizleştirme, hıristiyanlaştırma dini şeriatsızlaştırmadır. Yahudileşme peygamberi aşağılama, Hıristiyanlaşma peygamberi aşırı yüceltmedir. Yahudileşme dünyevileşme, hıristiyanlaşma ruhbanlaşmadır. Fâtiha bu iki sapmaya karşı mü'mini uyarmaktadır. Onların yoluna girmek için Yahudi ve Hıristiyan olmak şart değildir. Zaten Kur'an'a göre Yahudiler ve Hıristiyanlar da başlangıçta Hz. Musa'ya ve Hz. İsa'ya bağlı mümin ve müslümanlardı. Hz. Musa'nın ve Hz. İsa'nın mü'min ve müslümanları nasıl yahudileşti ve hıristiyanlaştı ise, Hz. Muhammed'in ümmeti de onların yolundan gidip yahudileşebilir ve hıristiyanlaşabilirdi. Fâtiha mü'mini bu tehlikeye karşı namazın her rekâtında uyarıyordu.

FATİHA'NIN HÜKMÜ

Allah Rasulü *"Fâtiha'sı olmayan namaz namaz olmaz"* (Buhârî Ezan 95 Müslim Salat 34/394) buyurmuştur. Allah Rasulü'nün bu sözünü bazı imamlar Namaz'da Fâtiha okumanın Farz olduğu yolunda yorumlamışlardır. İmam Şafiî, İmam Mâlik ve İmam Ahmed b. Hanbel bu görüşte olan imamlar arasında yer alır. Buna karşın bazı imamlar da Müzzemmil sûresinin 20. âyetinde yer alan *"Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyunuz"* cümlesinden yola çıkarak, namazdaki kıraat şartının Kur'an'dan olmak koşuluyla başka âyetlerle de yerine gelebileceğine hükmetmişlerdir. Bunların başında İmam Ebu Hanife gelir. Ebu Hanife bu görüşüne Allah Rasûlü'nün bir sahabiye namazı öğretirken "Kur'an'dan *kolayına geleni oku"* (Buhârî Salat 45 Müslim Salat 263) demesini de delil olarak getirir.

Cemaatle kılınan namazlarda Fâtiha'nın hükmü konusunda da imamlar farklı delillerle farklı görüşlere varmışlardır. İmam Ebu Hanife *"İmamın kıraati imama uyanın kıraatidir"* (İbn Hanbel) hadisiyle

mutlak olarak amel etmiş ve imamın arkasında namaz kılan kimsenin Fâtiha okumasının gerekmediği hükmüne varmıştır. İmam Ebu Hanife bu görüşünde imamın açıktan veya gizli okuyuşu arasında bir fark gözetmemiştir. İmamın Fâtiha'yı açıktan okuduğu sabah, akşam ve yatsı namazlarında, *"Kur'an okunduğunda susup dinleyiniz"* âyeti de, bu görüşte olanların getirdiği ilave bir delil olmuştur. Fakat âyetin bağlamı, bu makamda delil olarak kullanılmasına pek müsait gözükmemektedir.

İmam Şafiî, cemaatle kılınan tüm namazlarda, imamın açıktan veya gizli okuduğu namaz ayrımı yapmaksızın, cemaatin Fâtiha okumasının şart olduğu sonucuna varmıştır. Zira o *"Fâtiha'sı olmayan namaz namaz olmaz"* hadisiyle amel etmiştir. Diğer delillerle amel etmemiştir.

Bu konuda delillerin tümünü gören üçüncü bir görüş vardır. Bu, bu konuda varılabilecek en dengeli görüştür. Buna göre imamın açıktan okuduğu namazlarda imama uyan cemaat *"Kur'an okunduğunda susup dinleyiniz"* âyetine ve *"İmam ancak kendisine uyulandır! Tekbir aldığında siz de tekbir alın, okumaya başladığında susup dinleyin!"* (Müslim Salât 82/412) hadisine istinaden susup dinlerler ve Fâtiha'yı okumazlar. Fakat imamın Fâtiha'yı içinden okuduğu öğle ve ikindi namazında cemaat Fâtiha'yı okur ve *"Fâtiha'sı olmayan namaz namaz olmaz"* hadisiyle amel etmiş olur. Bu sonuç tahkik ehli ulema tarafından da hüsn-i kabul görmüştür. Bizce de en uygun görüş budur.

Fâtiha'nın sonunda *"âmîn"* denmesi sünnettir. *Âmîn* İbrahimi şeriatların ortak şiarıdır. Museviî (Yahudi değil), İsevî (Hıristiyan değil) ve Muhammedî davetin aynı ilahi kökten neşet ettiğinin hoş bir belgesidir. *"Âmîn"*, onaylama, doğrulama, tasdik etme, katılma, evetleme anlamına gelir. İbranîcede *"öyle olsun, duam tutsun, kabul olsun"* çağrışımlarına sahiptir. Kelimenin Eski Mısır inancında en büyük Tanrı'ya ad olarak verilen *"Amon"*dan ve kadîm Hind inançlarında varlık var edilmeden öncesindeki *"kün/ol"* emrinin mukabili olan *"om"*dan geldiği iddia edilmiştir. Kelimenin kökeninin nereye dayandığının hiçbir önemi yoktur. Kaldı ki, kelimenin kadîm geleneklerle irtibatı, İslâm'ın insanlıkla yaşıt olduğu ve insanlığın değişmez değerlerini temsil ettiği hakikatini teyit etmektedir. Tüm dini geleneklerin özüne inildiğinde vahiyden bir pırıltıyla karşılaşmak kimseye şaşırtıcı gelmeme-

lidir. Önemli olan Allah Rasûlü'nün sünneti olan "âmîn"e yüklediği mânadır. Önceki vahiylerden geriye kalan sahih uygulamaları tasdik etmekten hiçbir zaman imtina etmemiş olan Allah Rasulü, Fâtiha'yı okuduğunda "âmîn" derdi. Eğer Fâtiha'yı açıktan okumuşsa "âmîn"i de açıktan söyler, eğer gizliden okumuşsa "âmîn"i de gizli söylerdi. Allah Rasulü akşam, yatsı ve sabah gibi Fâtiha'nın açıktan okunduğu cemaat namazlarında sesi arkasında saf tutanlar tarafından duyulacak şekilde "âmîn" derdi. Şu hadis, "âmîn"e iştirakin önemini güzel anlatır: *"İmam ğayri'l-ma'dûbi 'aleyhim ve leddâllin!" diye okuduğu zaman "Âmîn" der. Ve yer ehlinin "âmîn"leri sema ehlinin ve meleklerin "âmîn"leriyle buluşursa, Allah kulunun geçmiş günahlarını affeder."* (Buhârî Ezan 112, Müslim Salat 72/410)

Allah Rasulü'nün ve sahabenin uygulamasından Fâtiha'nın sesli okunduğu cemaat namazlarında cemaatin de imamın "âmîn"ine sesli olarak katıldıkları kesin olarak anlaşılmaktadır. Fıkıh okullarının kahir ekseriyeti de bu görüştedir[1]

Fâtiha'nın tekrarının hikmeti

Bu mubarek sûrenin namazın her rekâtında tekrarlanması sayısız hikmetler içerir. İlk akla gelenler şunlardır:

1. Fâtiha'daki hakikatler öyle yüce hakikatlerdir ki, onları değil unutmak, unutma ihtimali dâhi insanı diken üstünde tutmalı ve teyakkuza sevk etmelidir. Bu saikle insan Fâtiha'daki hakikatleri sürekli tekrar etmeli ve söz konusu tekrar bu ebedî hakikatleri unutmamaya yeminli olduğunu göstermelidir.

2. İnsan nisyan ile malûldür. İnsan kelimesinin kökeniyle "unutmak" anlamına gelen nisyan kelimesinin kökeni aynıdır. Hatta İbn Abbas kelimeyi bu kökene nisbet eder. Unutan insana hatırlatılır. Allah da Fâtiha ile insana Rabbiyle nasıl ilişkiye gireceğini hatırlatmaktadır.

3. Fâtiha'nın namazın her rekâtında tekrarı, salt tekrardan öte bir hakikate işaret eder. O da Fâtiha'nın sınırlı lâfızlarının arkasında bitmez tükenmez bir manâ okyanusu barındırdığı gerçeğidir. Bu yüzden

1- Şevkânî, *Neylu'l-Evtar*, I, s. 232.

Fâtiha'nın her okunuşu bir tekrar değil, o manâ okyanusundan bir kısmının daha akleden kalbe nâzil olmasıdır.

4. Fâtiha ismi ism-i fâildir. "Açan özne" demektir. Fâtiha açan bir özne olarak nesnesi olan akleden kalbi Allah'ın tenezzülatına açar. Kalb toprağına ilahi rahmet bulutlarını celp eder. O bulutlardan dökülen rahmetle gönül toprağının yeşermesini ve cennet gibi bir bahara kavuşmasını müjdeler. O toprakta ekilmiş olan îman, ihsan, takva, ikan ve ihsan başaklarını doldurur.

5. Fâtiha mü'minin hayatı boyunca dilinden dökülen tüm sözler içinde en yüksek tekrar sayısına sahip söz olmalıdır. Nasıl ki Fâtiha İlahi kelâmın en başında yer alıyorsa, böylece mü'minin söz dağarcığının da en başında yer almalıdır. Hayatının tüm sözleri tasnif edilip tekrar sayısıyla birlikte önüne konulduğunda, Fâtiha en çok tekrar sayısına sahip yüce sözler arasında yer almalıdır.

***

Fâtiha Kur'an'ın fâtihidir. Fâtiha Kur'an'ı insana açar, insanı Kur'an'a açar.

Fâtiha namazın fatihidir. Fâtiha namazı Kur'an'a açar, Kur'an'ı namaza açar.

Fâtiha insanlıkla yaşıt tüm vahiylerin, tüm semavî şeriatların özüdür. Onun için farklı dinlere mensup insanların olduğu bir masada, "Herkes üzerinde ittifak edebileceğimiz ortak bir metin ortaya koysun" denilse, Fâtiha'dan daha güzel bir metin ortaya konulamaz. Dolayısıyla Fâtiha insanlığın değişmez değerlerinin kodlarını içinde barındıran ilahi bir manifestodur.

2. BAKARA SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Adını 67-73. âyetler arasındaki temsili kıssadan alır. Bakara "inek" demektir.

Bu kıssa İsrâil oğullarının fâil-i meçhul cinayetleri aydınlatmak için kurban ettikleri ineğin kıssasıdır. Esasen bu inek, İsrâil oğullarının gönlünde yatan Mısır tanrılarını temsil ediyordu. Zira Apis öküzü ve "hotor" adı verilen ve toprak tanrısını temsil eden "inek" ve o ineğin yavrusu olan "buzağı" İsrâil oğullarının gönlünde taht kuran Mısır tanrılarından bazılarıydı. İsrâil oğullarından kurban etmeleri istenen şey, gerçekte kalplerine sevgisini içirdikleri düşmanlarının bu sahte tanrılarıydı.

Bu sûre bir hadiste "Bakara sûresi" olarak anılır.[1] Hadislerin lâfzen değil manâ olarak nakledildikleri gözden ırak tutulmadan, bu sûreye adını Rasulullah'ın vermiş olma ihtimali yüksektir.

Yine bir başka rivayette Allah Rasûlü sûreyi "Kur'an'ın Zirvesi" (Senâmu'l-Kur'an) olarak adlandırmıştır (Müstedrek). Bu hadiste "Her şeyin bir zirvesi vardır, Bakara sûresi de Kur'an'ın zirvesidir" buyurulmuştur.

Sûre büyüklüğü, uzunluğu, göz kamaştırıcı dokusu, muazzam konu çeşitliliği ve hükümlerinin çokluğundan dolayı Fustatu'l-Kur'an diye de anılmıştır ki "Kur'an'ın otağı" veya "Kur'an'ın otağının kurulduğu yer" anlamına gelir.

Bakara sûresi âyetlerinin uzunluğuna rağmen iç sesi Mekkî sûrelerden geri kalmayan bir sûredir. Bu açıdan sûrenin belagatı kadar mûsikisi de hayranlık vericidir. Sûrenin bu vasfını, İbn Abdilberr'in

---

1- Müslim, *Musafirin 212.*

el-İsti'âb'ında dile getirdiği şu olay güzel anlatır: "Ömer b. Hattab bir gün Lebid b. Rebia'dan yeni yazdığı şiirleri okumasını ister. Lebid b. Rebia cahiliyye şairlerinin en büyüklerinden biridir. Şiiri Kâbe'nin duvarına asılan en büyük yedi şairden biridir. Lebid Hz. Ömer'in bu talebine Bakara sûresini okuyarak cevap verir. Böyle yapmakla o, "Niçin iyi şiir söyleyemez oldun" diye sorulan Hassan b. Sabit'in "Kur'an'ı görünce dilim tutuldu" demesine benzer bir mesaj vermektedir. Zaten kaynaklarımız Lebid'in îmana ulaştıktan sonra hiç şiir yazmadığını, ona atfedilen tek bir beytin de ona ait olmadığını zikrederler.

Sûrenin 255. âyeti "Âyete'l-Kürsî" diye anılan ünlü âyettir. Bu âyeti bünyesinde taşıdığı için "Sûretu'l-Kürsi" diye de isimlendirilmiştir.

Bakara sûresi ile Âl-i İmran sûresi bir hadiste ez-Zehraveyn ("iki çiçek" veya "çiçeğe durmuş iki bitki") olarak isimlendirilmiştir. Bununla Kur'an adlı söz cennetinde büyümüş ve sürekli çiçek açan iki ulu ağaç olduğu ima edilmiş olsa gerektir.

Bakara sûresi Kur'an'ın en uzun sûresidir. Hem âyet sayısı açısından, hem de mushaftaki sayfa sayısı açısından bu böyledir. 286 âyettir. Standart baskılı mushaflarda 50 sayfa tutar. Bu hacim Kur'an'ın yaklaşık on iki de birine tekabül etmektedir. Bakara sûresinin de içinde bulunduğu yedi uzun sûre "es-seb'u't-tıval" (yedi uzun) adıyla anılır. Bunlar Bakara, Âl-i İmran, Nisâ, Mâide, En'âm, A'râf, Enfâl,Tevbe sûreleridir. Said b. Cübeyr Enfâl yerine "yedi uzun sûre" arasına Yûnus sûresini yerleştirir. "Yedi uzun" adı altında başka listeler de yapılmıştır.

Bakara sûresi sadece söz dağarcığı ve hacmi açısından Kur'an'ın en uzun sûresi değil, aynı zamanda nüzûl süreci açısından da Kur'an'ın en uzun zamana yayılan sûresidir. Nüzûlünün tamamlanması ihtilaflı olsa da, beş yılla on yıl arasına yayılır. Eğer Kur'an'dan en son inen âyetin bu sûrenin 281. âyeti olduğunu söyleyenlerin görüşü isabetliyse, sûrenin inişi Medine'deki 10 yılın tamamını da kapsamış demektir. Aynı sonuç Kur'an'dan son inen âyetler arasında Bakara sûresindeki faizle ilgili 275-280. âyetlerin yer aldığını söyleyen görüş için de geçerlidir.

Sûre uzunluğunun yanı sıra konu açısından da Kur'an'ın en zengin sûrelerinden biri, belki birincisidir.

Kur'an'ın en uzun âyeti olan vadeli borçlanmalarla ilgili "deyn âyeti" bu sûrenin 282. âyetidir ve bir tam sayfadan oluşur.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Bakara sûresi Hicretin ilk yılında nâzil olmaya başlamıştır. Zira orucu farz kılan âyet bu sûrededir. Böyle olduğuna göre, oruç farz kılınmadan önce nâzil olmaya başlamış görünmektedir. Hz. Aişe, bu sûrenin indiği sırada Rasulullah'ın hanesinde olduğunu söyler. Daha Mekke'deyken Hz. Peygamber'le nişanlanan Hz. Aişe'nin, hicrî 1. yılın Şevval ayında gelin gelip dokuz yılını Medine'de Rasulullah'la geçirdiğini biliyoruz. Hz. Aişe'nin bu şahadeti de, sûrenin hicretin ilk yılında inmeye başladığını gösterir.

Bakara'yı Medine'de indirilen ilk sûre sayanlar çoğunluktadır. Bu tartışılabilir. İniş süreci en az beş yıl sürmüştür. Bu süreyi altı, hatta hac âyetlerinden dolayı sekiz yıla çıkarmak mümkündür. İbn Abbas'tan nakledilen iki görüşten birine göre 281. âyet Kur'an'dan son inen âyettir ve Veda Haccı sırasında, kurban bayramının birinci gününde inmiştir.

Hz. Osman'a atfedilen nüzûl tertibinde sûre 87. sırada Mutaffifin ile Enfâl arasında yer almaktadır. İbn Abbas'a atfedilen nüzûl tertibinde de yine Mutaffifin ile Enfâl arasında yer almaktadır. Ne var ki sırası daha önlerde, 84. sıradadır. İmam Cafer'e atfedilen nüzûl tertibinde de aynı sûreler arasında ve 86. sırada yer alır. Buna göre ilk nüzûl tertiplerinin tamamı sûreyi Mutaffifin-Enfâl arasına yerleştirmişlerdir. Bu yer öncesindeki sûreye nisbetle pek isabetli görünmemektedir. Daha isabetlisi olmadığı için, Teğâbun-Enfâl arasına yerleştirmek şimdilik doğru görünmektedir.

SAYILARLA BAKARA SÛRESİ

Bakara sûresi Kûfe sayımına göre 286 âyettir. Şu an ümmetin elinde tedavülde olan Mushaf Kûfe ekolünün sayımına uygundur. Basralılar sûreyi 287 âyete taksim etmişlerdir. Hicazlı kıraat imamları ise sûreyi 285 âyet olarak sayarlar. Şamlıların sayımına göre ise 284 âyettir. Hz. Ali'den gelen bir rivayet sûrenin âyet sayısının 286 olduğunu teyit etmektedir.

Besair sahibi Fîrûzâbâdî, sûrenin 6121 kelimeden müteşekkil olduğunu tesbit etmiştir. Harflerinin sayısını ise 25.500 olarak vermektedir.

MUKATTA'A HARFLERİ

Bakara sûresinin ilk âyetini oluşturan *Elif-Lâm-Mîm* harflerine mukatta'at harfleri adı verilir. Bunlara *fevatih* veya *tehecci* harfleri de denilmiştir. Mushaf sıralamasında mukatta'at ile başlayan ilk sûre Bakara sûresidir. İniş sıralamasında mukatta'at ile başlayan ilk sûre ise Kalem sûresidir. Kur'an'da 29 sûre bu harflerle başlar. Bunlar içerisinde Tâhâ ve Yâsîn sûrelerinin girişindeki tâ-hâ ve yâ-sîn harflerinin mukatta'attan mı yoksa Hz. Peygamber'e bir hitap şekli mi olduğu tartışmalıdır. Bu tartışmayı görmezden gelirsek, bu harflerin başında bulunduğu sûre sayısı, Arap dilinin alfabe sayısına eştir. Bu harfler *kâf* gibi birli, *hâ-mîm* gibi ikili, *elif-lâm-mîm* gibi üçlü, *elif-lâm-mîm-sâd* gibi dörtlü, *kâf-hâ-yâ-'ayn-sâd* gibi beşli olabilmektedir. Mukatta'at harflerinin harf sayısının bir ile beş arasında değişmesi çok dikkat çekici bir tevafuku gündeme getirmektedir. O da, Arap dilinin söz dağarcığındaki tüm kelimelerin harf sayısının da bir ile beş arasında değişmesidir. Mukatta'at harfleri 14 çeşit harften oluşur ve 14 değişik formu vardır.

Mukatta'at harflerinin mânaları hakkında 40'ı aşkın görüş vardır. Hemen başında belirtelim ki, bu harflerin mânaları hakkında Rasulullah'a sorulup da cevabı alınmış sahih bir rivayet bulunmamaktadır. Zaten bu kadar çok görüşün ortaya çıkmasının temel sebebi de budur. Rasulullah'a böyle bir sorunun sorulmayışından yola çıkan bazı âlimler, bu durumu, mukatta'atın mânasının veya işlevinin o dönemin insanı tarafından bilindiğine yorarlar. Bu gerçekten de yabana atılır bir yorum değildir. En azından o dönem insanın bilmediği bir üslûp özelliği değildi. Eğer öyle olsaydı, inkârcı muhataplar bu harflere takarlar ve bunu dedi-kodu meselesi yaparlardı. Oysaki elimizde böyle yaptıklarına dair hiçbir rivayet bulunmamaktadır.

Konuşma sırasında Arapların harfleri kelime yerine kullandıkları vakidir. Mesela *Kultu lehâ kıfî fe-kâlet lî kâf* (O yâre dedim ki: Dur! O da bana *kâf* dedi.) Bu cümlede/mısrada geçen *kâf* harfi, *vekaftu* (durdum) kelimesini temsil etmektedir. Muhatab meramını bir kelime ile

anlatmak yerine bir harf ile anlatmaktadır. Bu yaklaşımdan yola çıkarak olsa gerek, İbn Abbas mukatta'a harflerinin her birinin Allah'ın isimlerinden birinin anahtarı olduğu şeklinde bir görüş beyan etmiştir. Mesela *kâf-hâ-yâ-'ayn-sâd* (Meryem/1) harflerinde *kâf* Allah'ın Kâfî ismine, *hâ'* Hâdî ismine, *yâ* Hakîm ismine, *'ayn* 'Alîm ismine, *sâd* Sâdık ismine işaret eder. Tabi ki bu çok kırılgan bir yaklaşımdır. Kırılganlığı bu örnekte bile ortaya çıkmaktadır. Zira Meryem sûresinin başındaki bu harflerin geri kalanlarına o harfle başlayan bir isim bulunabilmiştir. Bunların hepsinin Kur'an'da isim olarak geçmediği de ayrı bir mevzudur. Fakat *yâ* harfine onunla başlayan bir isim bulunamayınca içinde *yâ* harfi geçen Hakîm ismi ile iktifa edilmiştir.

İkinci neslin âlimlerinden Said b. Cübeyr de, mukatta'at harflerini ilahi isimler bahsi çerçevesinde yorumlayanlardandır. Fakat o Allah'ın İsm-i Âzam'ının bu harfler içinde aranması gerektiğini, bu harfler doğru telif edilmesi halinde ortaya Allah'ın en büyük isminin çıkacağını söyler (*Beğavi*). Buna kendisi bir misal verir: *Elif-lâm-mîm-rab*(Hûd 1), *hâ-mîm* (Câsiye 1), *nûn* (Kalem 1) harfleri er-Râhmân ismini oluşturmaktadır.

Bu harflerin er-Rahmân ismini oluşturmadıkları maddi olarak ortadadır. Bu bir tek örneğin bile ne kadar keyfi olduğu görülmektedir. Kaldı ki bu yöntemle mukatta'at harflerinden esma-i hüsnaya ait onlarca isim bulunabilir. Şu halde bu isimlerden hangisi İsm-i A'zam'dır. Kaldı ki, İsm-i Azam anlayışı köken olarak Yahudi ilahiyatında mevcut olan bir anlayıştır. Özünde Eski Mısır Hikmeti olan Hermesçi öğretiye dayalı "gizli bilgi" anlayışından neşet etmiştir. Bu gizli bilgi üstatlar tarafından sadece kendini ispatlamış çok özel insanlara verilebilirdi. Bu bilgiye sahip olan 'tanrısal' bir otorite kullanırdı. Yahudi ilahiyatı, Eski Mısır Bilgeliğinin bu geleneğini tevarüs ederek bir "İsm-i Âzam" kültü oluşturmuştur.

İbn Abbas'tan da yukarıdakine benzer bir görüş nakledilir. Ona İsm-i A'zam'ı kendisinin bu harflere bakarak telif edip etmediği sorulduğunda "Nasıl telif edileceğini ben de bilmiyorum" dediği rivayet edilir.

Muhammed b. Ka'b ise buna benzer fakat daha farklı bir görüş beyan eder. Ona göre Bakara sûresinin başındaki elif Allah'ın nimetine, lâm Allah'ın lutfuna, mim ise mülküne delalet eder. Bu bir yorum-

dur ve bu yorumun diğerlerinden daha isabetli olduğuna dair delillere muhtaçtır. Gerekçesini bilmediğimiz için de bu tür yorumları mihenge vuramamaktayız.

Bakara sûresinin başındaki elif-lâm-mîm harflerine yukarıdaki yaklaşımla yorum getiren bir rivayete göre, İbn Abbas bu harfleri *enallahu a'lem* (Ben Allah'ım, en iyi Ben bilirim) cümlesinin simgesi olduğunu söyler.

Tabiine mensup â'mâ alimlerden Katade b. Dâime, bu harflerin Kur'an'ın isimlerinin sembolleri olduğunu söylemiş, fakat nasıl olduğuna dair herhangi bir örnek vermemiştir. İsbata muhtaç bir iddiadan ibaret olan bu görüş rahatlıkla ihmal edilebilir.

İbn Abbas'ın büyük öğrencisi Mücahid b. Cebr ve İbn Zeyd, bu harflerin sûrelerin isimlerinin sembolleri olduğunu söylemişlerdir. Buna örnek kabilinden şöyle demişlerdir: Eğer bir kimse "Ben elif-lâm-mîm-sâd'ı okudum derse, onu dinleyen kişi onun bu harflerle başlayan sûreyi okuduğunu anlar." Bu örnek üzerinden bu görüşün savunulacak hiçbir tarafı yoktur. Zira o kimse "Ben hâ-mîm'i okudum" da diyebilir. Bu takdirde muhatabı hangi sûreyi okuduğunu asla çıkaramayacaktır. Zira Mü'min, Fussılet, Şûrâ, Zuhruf, Duhân, Câsiye ve Ahkâf sûrelerinin hepsi de hâ-mîm harfleriyle başlamaktadır.

İbn Abbas'tan nakledilen bir başka görüş, bu harflerin yemin olduğu yönündedir. Arapların harflerle yemin ettiğine dair bir şey bilinmemektedir. Eğer bu harflerin yemin remizleri olduğu kastediliyorsa, Arapçadaki yemin sözcükleri bellidir. Telifi mümkün değildir.

Buna benzer bir görüş de Ahfeş'ten nakledilmiştir. Bu muhterem alimimiz "Allah, şeref ve faziletleri yüzünden bu harflerle yemin etmiştir, zira tüm nâzil olan vahiyler bu harfler üzerine bina edilmiş, Esmâ-i Hüsnâ'nın ilk harfleri bunlardan oluşmuştur. Bunun böyle olmadığını, Kur'an'ın şahitliğiyle her peygambere kendi kavminin lisanıyla vahyedildiğini, bu lisanların alfabesinin tümünün Arap alfabesi olmadığını biliyoruz.

Mukatta'at konusunda bu ve buna benzer yorum yapan, kendine has düşünce geliştiren tüm âlimlerin ortak bir yanı vardır. O da, mukatta'atın bir mânasının veya işlevinin olduğudur. Kendi aralarındaki olanca görüş farklılıklarına rağmen, bütün yorum sahiplerinin üzerinde buluştuğu ortak nokta budur.

Bunun karşısında bu harflerin "sır" olduğu görüşü vardır. Bu görüşü tek başına en güzel ifade eden söz Hz. Ebubekir'den nakledilen şu sözdür: "Her kitabın bir sırrı vardır, Kur'an'ın sırrı da mukatta'attır." Burada, Kur'an'ın böyle bir sır barındırmasının hikmeti sorulabilir. Böylesi muhtemel bir soruya "Manasını bilmesen de bunların Allah'tan geldiğine îman et, talebidir" cevabı verilmiştir. Hz. Ebubekir'den nakledilen görüşte, bunun arkasındaki hikmet de gerçekten hoş bir bakış açısıdır. Fakaaat...

Yukarıdaki iki genel bakış açısının ortasında duran bir görüş daha vardır. Bu görüşe göre bu harfler Kur'an'ın müteşabihatındandır. Onları ilimde derinleşenler bilir. Bilmeyene ise tıpkı Âl-i İmran sûresinin 7. âyetinde telkin edildiği gibi *"Biz onların hepsine îman ederiz! Hepsi Rabbimizdendir"* demek düşer.

Mukatta'at harflerinin Kur'an'ın müteşabihatından olduğu yolundaki görüş en dengeli görüş olarak ortada durmaktadır. Zira "bu harflerin bir mânası yok" demek doğru değildir. Eğer bu harfler anlamsız olsaydı, ilk itiraf ilk inkarcı muhataplardan gelir ve bunu Kur'an'ın aleyhine kullanmaktan geri durmazlardı. Oysa ki böyle yaptıklarına dair en ufak bir delil bulunmamaktadır. Öte yandan Kur'an Allah'ın insana mesajıdır. Hiçbir mesaj anlaşılmasın diye gönderilmez. Mukatta'at da bu mesajın bir parçasıdır. Bu harfler de anlam dışı değildir. İlle de bir mânası olması gerekmez, ama ille de bir işlevi olması gerekir. Bu harflerin mânası değilse bile mutlaka bir işlevi vardır. Bu açıdan yaklaşınca, bu harflere "sır" olarak bakmamak daha isabetli gözükmektedir.

Bu harflerin mânası değil ama işlevi vardır görüşünde olanlara gelince... Bu görüşlerin başında bunların "uyarı" amaçlı harfler olduğu görüşü gelir. Bu görüş de kendi içinde farklılıklar taşır. Farklılıkların başında "Kime uyarı?" sorusunun cevabı gelmektedir. Mesela mukatta'atın uyarı olduğu görüşünde olan Endülüslü büyük müfessir Ebu Hayyan, Allah'ın bunlarla müşrikleri uyardığı görüşündedir. İsmiyle müsemma "büyük tefsir"in yazarı Ebu Bekir er-Râzî ise bu harflerin uyardığı kişinin Hz. Peygamber olduğu görüşündedir. Amaç Hz. Peygamber'i vahye hazırlık bâbından uyarmaktır. Bu gerçekten de yabana atılmaması gereken bir görüştür. Bunu günümüz insanına izah sadedinde bir benzetmeyle açıklayacak olursak, teleks cihazının işle-

yişine benzetebiliriz. Teleks cihazı bir mesajın yolda gelmekte olduğunu önce harflerle haber verir. Mesajın ilk muhatabı bu harflerde bir mâna aramaz. Fakat bu harflerin en az mâna kadar önemli bir işlevi vardır. O da arkadan bir mesajın gelmekte olduğunu haber vermek. Mesajın muhatabı bilir ki, bu harfler geliyorsa arkadan bir mesaj beklenmelidir. O da mesajı beklemeye başlar. Böylece harflerin uyarı işlevi gerçekleşmiş olur.

Bu harflerin başında geldiği sûrelerin tamamının Kur'an'dan ve vahiyden söz eden sûreler olduğu görüşü dikkate değer bir görüştür. Ne var ki Meryem, Ankebût ve Rûm sûreleri bunun istisnasıdır. Kaldı ki başında Kur'an'dan söz ettiği halde mukatta'atla başlamayan birçok sûre vardır. Müberred, Ferrâ, Kurtâbâ, Tâberi, Zemâhşerî, İbn Teymiyye, İbn Kesîr gibi birçok otoriteye göre mukatta'at Kur'an'ın mucize oluşunu ifade eder ve zımnen şöyle der: "Kur'an kimsenin benzerini getiremeyeceği bir mucizedir, ilahi kelâmdır. Eğer değil diyorsanız, işte harfler elinizde. Haydi, bu harfleri kullanarak siz de benzerini getirin!" Bu, Kur'an'ın bir meydan okumasıdır. Fakat Kur'an bu meydan okumayı böyle üstü kapalı harflerle ve mahcup bir edayla değil, adeta bağırarak ve gürül gürül yapmıştır. Üstelik birçok yerde yapmıştır. Bakara 23, Yûnus 38, Hûd 13, İsra 88, Tûr 34. âyetler bunun delilidir. Böylesine üstü kapalı bir yöntem, "meydan okuma" (tahaddî) kavramıyla pek de mütenasip değildir. İşin "meydan okuma" kısmı hariç, başında mukatta'at harfi kullanılan sûrelerin hepsinin Kur'an'a doğrudan ve dolaylı bir atıfla konuya girdiği de bir vakıadır.

Ehli Beyt mezhebine mensup kimi alimler, mukatta'atı, gizli mânalar taşıyan derin semboller olarak görmüşlerdir. Ehl-i Beyt imamlarından gelen bu konudaki rivayetler, Şia'nın mukatta'at hakkındaki görüşünün temellerini oluşturmuştur. Hz. Ali'nin oğlu Muhammed b. Hanefiyye'den, mukatta'a harfleri hakkında "Eğer bunun tefsirini yapsam, su üzerinde ayakların batmadan yürürsün" sözü nakledilir. İmam Câfer'e nisbet edilen bazı rivayetlerde, bu harflerin Şia imamet teorisi ile uyumlu yorumları nakledilir.

Bütün bu görüşler üzerine, bizim de söyleyecek bir sözümüz vardır. Bize göre, mukatta'at harfleri mânadan çok işleve sahiptir. Bu harfler, Allah Rasulü'nün vahyi bir tek harfini bile zayi etmeden ilettiğinin lâfzî şahididir. Bu harfler lisan-ı hal ile vahyin tüm muhataplarına şöyle

demektedir: Bu vahiy Allah'ın kelâmıdır, Hz. Muhammed'in sözü değildir. Peygamber vahyi Allah'tan aldığı gibi iletmiştir. Tek harfini bile zayi etmemiştir. Üzerinde tasarrufta bulunmamıştır. Eğer vahiy üzerinde tek bir yerde tasarrufta bulunmuş olsaydı, o da anlamı bilinmeyen bu harfler üzerinde olurdu.

Sözün özü: Mukatta'at harfleri, Rasulullah'ın vahiy emanetini bir tek harfini bile zayi etmeden ilettiğinin kelâmi şahidi olarak orada durmaktadır.

SÛRENİN KONUSU

Sûrede ağırlıklı tema beş kelimeyle özetlenebilir:

1. İtikad;
2. Samimiyet;
3. İbadet;
4. Nübüvvet;
5. Yahudileşme.

Ey hidayet İsteyen: İşte bu kitap istediğin hidayettir!

Bu sûrenin ilk âyeti, adeta, Fâtiha'daki *"Bizi yönelt dosdoğru yola"* çağrısının cevabıdır. Yani, kulun Allah'tan hidayet talebine, Allah bu sûrenin girişinde şu cevabı vermektedir:

ذَٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ

"İşte kendisi hakkında hiçbir kuşkuya yer olmayan bu ilahi kelâm, takva sahipleri için bir hidayet rehberidir." (2)

Adeta bununla söylenen şudur: Kulum! Sen hidayet mi istiyorsun? İşte Kur'an, senin duana inmiş bir icabettir. Hidayetin ta kendisidir. İlahi bir rehberliktir. Bu rehber eşliğinde hayat yolculuğunu sürdür. Eğer böyle yaparsan, yolun sonu cennete çıkar. Yapmazsan yolunu kaybedersin. Dalalete düşersin. Yolunu kaybedenler cennete varamazlar. Cennete varamamak, cehenneme girmektir. Zaten ucu cennete çıkmayan bir yol da, yolculuk da cehennemin uzantısıdır.

Elinde Kur'an gibi bir hidayet rehberi olup da hidayeti başka yerlerde arayan, ya da elinde tuttuğu Kur'an'ın hidayet talebine icabet ol-

duğunu görmezden gelip de hâlâ Allah'tan hidayet talebinde bulunan kimsenin durumu, billur gibi bir su kaynağının kenarında oturup da susuzluktan kavrulan adamın durumu gibidir. Böyle biri ya hidayet ister gibi yapıp gerçekte hidayet istemiyor, ya ne istediğini bilmeden istiyor, ya isteğinde ciddi değil, ya da istediği şeyin mahiyetinden habersizdir. Bu ihtimallerin her biri de birbirinden vahimdir.

Fâtiha ile Bakara sûreleri arasındaki irtibat hidayet talebi ve bu talebe icabetle sınırlı değildir. İki sûre arasındaki irtibat noktalarından biri de Fâtiha'nın sonundaki *"gazaba uğrayanların yolu"*nun ne olduğunun Bakara sûresinde gösterilmiş olmasıdır. Gazaba uğrayanların yolundan yürümemek için, onların yolunu bilmek gerekir. İşte Kur'an bu bilgiyi Bakara sûresinde verir. Kendilerine vahyi taşıma emaneti verilen İsrâil oğullarının Yahudileşmesi, gazaba uğrayanların yoluna dair ibretlik bir hikayedir.

Kur'an'ın en uzun sûresi olan Bakara, aynı zamanda Kur'an'ın fihristi niteliğindedir. "Yedi uzun" sûreden birincisidir. Mushaf'ta Fâtiha'dan hemen sonra yer almasının kesin sebebi bilinmemektedir. Bazıları, mushaftaki sıralamanın uzundan kısaya doğru olduğu yorumunu yapmışlardır. Fakat bu tesbiti her sûre doğrulamamaktadır. Zannımız odur ki Bakara sûresinin Fâtiha'nın hemen arkasına yerleştirilmesi içeriğinden dolayıdır. Toplam âyet sayısı 286 olan sûre 116 âyetini İsrâil oğullarının yahudileşme macerasına ayırarak, bu ümmeti bekleyen en büyük tehlikeye dikkat çeker. 6 ve 7. âyetleri hariç, tamamıyla inanan ya da inanmış görünenlere seslenir.

Mü'minlere ilişkin 5, kâfirlere ilişkin 2, münafıklara ilişkin 22 âyet yer alır. Bu taksimat hayli manidardır. Sûrenin girişinde yer alan mü'minlere ilişkin 5 âyetlik pasaj, hidayet rehberi olarak Kur'an'ı işaret ederek söze başlar. Bu pasajda îman ve amel birlikte anılır. Gayba ve ahirete îman ile namaz ve infak yan yana zikredilir. Bu sayılanlar hidayet üzere olmanın şartlarıdır. Kurtuluş hidayete erenlerin hakkıdır.

İlk 5 âyetin ardından kâfirler hakkındaki iki âyet gelir. Bu âyetlerin işaret ettiği kâfirler îman çağrısına kesinlikle red cevabı vermiş kâfirlerdir. Bunun sonucunda da kalpleri mühürlenmiştir. Zira onlar inkârı tabiat haline getirmişlerdir. Eğer kıyâmete kadar ömürleri olsa, kıyâmete kadar inkârda direnecekleri kesindir. Bu yüzden onla-

rın kalpleri, suç delili olarak getirilip açılacağı kıyâmet gününe kadar mühürlenmiştir.

Arkasından 22 âyetlik münafıklar hakkında bir pasaj gelir. Kâfirler hakkında 2 âyet gelirken münafıklar hakkında 22 âyet gelmesi manidardır. Bu âyetlerde münafıkların tabiatı ele alınır. Esasen vahyin ilk muhatapları arasındaki ikiyüzlüler üzerinden tüm zamanlardaki ikiyüzlülüğün resmi çizilir.

Tevbe ile adam olmak, haset ile Şeytan olmak

Ardından gelen 30-39. âyetler arasında Âdem-İblis kıssası anlatılır. Kıssanın tarafları olan Âdem günahını itiraf edip adam olmanın sembolü, İblis günahını savunup şeytan olmanın sembolüdür. Kıssada Âdem ve Şeytan üzerinden, hatayı bilmek ve hatayı savunmak ele alınır. Verilen mesaj açıktır: Âdemoğlu'ndan Allah hatasızlık beklememektedir. Zira Âdem'in geçici cennetinde bile imtihan ağacı varsa, cennet olmayan dünya hayatı baştan sona imtihan ağaçlarıyla doludur. Âdem Âdemoğlu'nu, yasak ağaç Allah'ın insan için çizdiği sınırları, Şeytan ayartıcı güdüleri temsil etmektedir. Kıssanın verdiği müjde, tevbe kapısının her daim açık olmasıdır. Allah insandan hatasızlık beklememektedir. Allah'ın insandan beklediği şey, hatasını itiraf edip affına yönelmesidir.

Âdem-İblis kıssasının ardından söz İsrâil oğullarının Yahudileşme serüvenine getirilir. İsrâil oğullarının Yahudileşme serüveni ile onun öncesinde anlatılan Âdem-İblis kıssası arasında doğrudan bir irtibat vardır. İblis Âdem'i nasıl hasetlemişse, Medine Yahudileri de Hz. Peygamber'i öyle hasetlemişlerdir. İblis hasetliğini nasıl "ben ondan üstünüm" gerekçesine dayandırmışsa, Yahudiler de hasetliklerini benzer bir gerekçeye dayandırmışlardır. İblis Allah'ın rahmetinden dışlanma pahasına nasıl Âdem'e secde etmekten imtina etmişse, Yahudiler de Allah'ın gazabına uğrama pahasına Hz. Peygamber'e îman etmekten imtina etmişlerdir. Allah elementer köken itibarıyla topraktan yarattığı Âdem'i nasıl ateşten yarattığı Şeytan'a üstün tutmuşsa, ümmiler içinden çıkardığı yetim Muhammed'i de, kendilerini "seçilmiş millet" ve "Allah'ın oğulları ve sevdikleri" olarak gören Yahudilere üstün tutmuştur.

Bakara sûresinin 8. âyetiyle başlayıp Âdem-İblis kıssasının başladığı 30. âyete kadar işlenen nifak ve münafıklar bahsi, esasen hem Âdem-İblis kıssasıyla hem de Yahudileşen İsrâil oğulları kıssasıyla doğrudan alakalıdır. Bakara sûresinin başında sözü edilen münafıkların Yahudilerin münafıkları olma ihtimali çok güçlüdür. Bize kadar gelen nüzûl sebebi rivayetleri de bunu doğrulamaktadır. Zira bu âyetlerin indiği dönem, Hicret'in hemen arkasına tesadüf eden dönem idi. Allah Rasulü ile Yahudi kabileleri arasında "vesika" akdedilmişti. Bu vesika bir tür "saldırmazlık paktı" anlamına geliyordu. Yahudiler göz göre göre bu anlaşmayı çiğnemek istemiyorlar, fakat el altından Muhammedî daveti kösteklemekten de geri durmuyorlardı. Bu yaptıkları tam bir münafıklık idi. Bakara sûresi münafıklarla ilgili pasajlarıyla bu nifakı fâş etti. Bakara sûresi Yahudilerin münafıklarına Âdem-İblis kıssasıyla iki seçenek sunuyordu: Ya bu nifaklarına tevbe edip Âdem gibi adam olmak, ya da nifaklarında ısrar edip Şeytan olmak.

Sûrede kıssaları anlatılan Âdem ve Musa arasında ortak bir yön daha vardır: Birincisi ilâhî yasağı çiğneyerek günah işler ve tevbe edip yitirdiği cenneti yeniden bulur, ikincisi elinden bir kaza cinayeti çıkar ve tevbesi ona bir "yed-i beyza" kazandırır.

Bakara sûresinin mesajı: Yahudileşmeyin!

Âdem-İblis kıssasının bittiği nokta olan 40. âyette birden şu hitapla karşılaşırız: "Ey İsrâil oğulları!" Bu hitabın ilk görüldüğü âyet onlara şu ihtarda bulunur:

يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ

"Ey İsrailoğulları! Bir dönem size verdiğim nimetlerimi hatırlayın! Siz bana verdiğiniz sözde durun ki Ben de size olan vaadimi tamamlayayım ve kaygınızın merkezinde sadece Ben olayım!" (40)

Esasen "Ey İsrâil oğulları!" diye başlayan ve yaptıkları hataları bir bir yüzlerine vuran âyetlerin muhatapları ölüp gitmiş, artık tarihin konusu olmuş olan İsrâil oğulları değildir. Bizzat vahyin nüzûl ortamında yaşayan Yahudilerdir. Kur'an hiçbir itiraz etmeksizin, hiçbir sorgulama yapmaksızın atalarının izinden giden Yahudilerin, atala-

nın suçuna ortak olduklarını söylemektedir. Onları, yüzyıllardan beri nesilden nesile aktardıkları yanlışların faili olmakla itham etmektedir. Zaten onlar da bu ithama her hangi bir itirazda bulunmamışlardır. Tarih Medine Yahudilerinin "Onlar atalarımızın yaptıklarıydı, biz onlara şu şu hususta katılmıyoruz" gibi bir itirazlarını kaydetmemiştir.

Bu bölümde Müslüman İsrâiloğullarının Yahudileşme serüveni dile gelir. Bununla verilen mesaj açıktır: Ey ümmeti Muhammed! Yahudileşmek İbranîlere has bir sapma değildir. Eğer onların yaptıklarını yaparsanız, onlar gibi olursunuz. Yahudileşmemek istiyorsanız, onları Yahudileştiren hususlardan sakının.

Bu hususları Bakara sûresinin 40. âyetiyle başlayıp 116 âyet boyunca devam eden pasajlardan şöyle özetleyebiliriz:

1. Allah'a verdikleri sözde durmadılar, her seferinde sözlerinden döndüler (40, 64).

2. Allah'ın âyetlerini dünya menfaati karşılığında takas ettiler, dini törenleştirdiler (41, 177).

3. Hakkı batılla karıştırdılar (42).

4. İbadetleri istikametinden saptırdılar (43).

5. Kazandıklarını paylaşmaları emredildiğinde bunu yüksündüler (43).

6. Allah'ın emirlerine boyun eğmediler, yasaklarını çiğnediler (43, 65).

7. Diğer insanlara erdemli olmayı öğütlerken kendileri terk ettiler (44).

8. Akıllarını kullanmadılar (44).

9. Allah'ın kendilerine verdiği nimetlere nankörlük ettiler (47).

10. Allah nezdinde ayrıcalıklı oldukları zehabına kapıldılar (48, 80).

11. Düşmanlarına onların tanrılarına gönül verecek kadar hayran oldular (54, 92).

12. Allah'ı yardımıyla ve mucizeleriyle gördükleri halde gözle görmek istediler (55).

13. Men ve selvâ gibi nimetlere nankörlük ederek kendi nefislerine zulmettiler (57).

14. Hakikati kelimelere, kelimeleri de kelime oyunlarına kurban ettiler (59).

15. Yaşadıkları topraklarda hep fesat, savaş, kargaşa ve fitne çıkardılar (60).

16. İman ve özgürlüğe, soğan ve sarımsağı tercih edecek kadar damaklarına taptılar (61).

17. Allah'ın musibetler ve nimetler üzerinden verdiği mesajlara gözlerini kapayarak zımnen inkar ettiler (61).

18. Kendilerine hakkı söyleyen peygamberlerine yalanladılar, hakaret ettiler, saldırdılar, öldürdüler (61, 87).

19. İlahi emirleri maksatlarına bakarak uygulayacakları yerde, detaylara boğarak sulandırdılar (67-74).

20. Adaleti herkese eşit uygulamak yerine adamına göre muamele ettiler (72, 178).

21. Allah'ın kelâmını bile bile tahrif ettiler (75).

22. İkiyüzlülüğü din haline getirdiler (76).

23. Allah'ın kitabını göz ardı ederken, elleriyle yazdıklarına Allah'ın kitabı muamelesi yaptılar (79).

24. İç ihtilafları tefrikaya, tefrikayı da kan davasına dönüştürerek birbirlerini boğazına sarıldılar (84).

25. Dostlarına düşman muamelesi yaptılar, kinlerini kendi unsurları üzerinde teskin ettiler (85).

26. Kendi inanç köklerini tasdik eden bir vahiy geldiği halde, ırkçılık saikıyla inkâr ettiler (89, 91).

27. Hakikati kıskandılar, kendilerine gelmeyen hakikate düşman oldular (90).

28. Kişiliklerini sattılar (90, 102).

29. "Allah'ın indirdiğine inanın" denildiğinde "Biz sadece kendimize indirilene inanırız" dediler (91).

30. Vahyi hayata uygulayın denilince dıştan itaat eder gibi göründüler, içten isyan ettiler (93).

31. Önce inançları bozuldu, sonra eylemleri bozuldu (93).

32. Ahirette kendilerine özel muamele yapılacağı zehabına kapıldılar (94).

33. Dünyevileştiler, dünya hayatına aşırı bir arzuyla sarıldılar (96).

34. Sadece içlerinden çıkmayan Hz. Muhammed'e değil, ona vahyi getiren Cebrail'e bile düşman oldular (98)

35. Hz. Musa'ya gelen vahyin son sürümü olan Kur'an vahyine sırt döndüler (101).

36. Peygamberlerine ve iyilere karşı tarih boyunca hep örgütlü hile, tuzak, entrika, sihir ve büyü peşinde koştular (102)

37. Kelimelerle oynadılar, sözü eğip büktüler, dili tahrif ettiler (104).

38. Uyanık geçinmelerine rağmen îmanı verip karşılığında küfrü aldılar (108).

39. Sadece kendilerinin inkârıyla yetinmediler, mü'minleri de saptırmak için çalıştılar (109).

40. Yahudi olmayanlar cennete giremeyecek diyerek, hakikate mensubiyeti değil cemaate mensubiyeti hakkın ölçüsü bildiler (111).

Müslüman İsrâil oğullarının nasıl Yahudileştiği ayrıntılarıyla ve tarihsel örnekleriyle anlatılırken, konuya birden ara verilir. 122. âyette konuya yeniden dönülecektir. Fakat 108-121 arasındaki âyetler istitradi bir pasajdır. Adeta parantez açılarak Yahudiler hakkındaki bütün bu anlatılanlarla "kızım sana söylüyorum gelinim sen anla" denilmek istenmektedir. Yani Hz. Musa'nın Yahudileşen ümmetinden söz ederken, aslında Hz. Muhammed'in ümmetine "Aman Yahudileşmeyin!" denilmektedir. İşte Yahudilerin anlatıldığı pasajların arasına sıkıştırılan ve muhatabı doğrudan ümmet-i Muhammed olan pasajın ilk âyeti:

أَمْ تُرِيدُونَ أَن تَسْأَلُوا رَسُولَكُمْ
كَمَا سُئِلَ مُوسَى مِن قَبْلُ وَمَن يَتَبَدَّلِ الْكُفْرَ بِالإِيمَانِ
فَقَدْ ضَلَّ سَوَاء السَّبِيلِ

"Yoksa daha önce Musa'dan istenilen şeylerin benzerini, siz de peygamberinizden mi istiyorsunuz? Kim îmanı inkârla değiştirirse, iyi bilsin ki doğru yoldan sapmıştır." (108)

Ardından söz Yahudilerle Hıristiyanlar arasındaki tartışmaya getirilir (113 vd.) Bu tartışmada iki tarafın da hakikatin yerine cemaati koyduğu ima edilir. Hakikatin isimlere, neseplere, cemaatlere, dini guruplara nisbet edilemeyeceğini ifade eden şu âyet taşı gediğine koyar:

وَلَن تَرْضَى عَنكَ الْيَهُودُ وَلاَ النَّصَارَى حَتَّى تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ قُلْ إِنَّ
هُدَى اللهِ هُوَ الْهُدَى وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءهُم بَعْدَ الَّذِي جَاءكَ
مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللهِ مِن وَلِيٍّ وَلاَ نَصِيرٍ

"Sen onların inanç sistemini benimsemedikçe, ne Yahudiler ne de Hıristiyanlar seni asla kabullenmeyecekler. Onlara şöyle de: Allah'ın rehberliği var ya, işte gerçek rehberlik odur. Eğer sana gelen (mutlak hakikatin) bilgisinden sonra onların keyfi sistemine uyarsan, Allah'ın elinden seni kurtaracak ne bir yar, ne de bir yardımcı bulabilirsin." (120)

Bunun hemen ardından gelen âyet bir inanca mensup insanların iyisinin de kötüsünün de olduğu hakikatini dile getiren bir üslûp taşır. Kur'an toptancı ve genellemeci bir dili reddeder. Kur'an süpürüp atmaz ve süpürüp almaz. Daima seçip ayırır ve seçip ayıran bir akıl inşa eder. Bu âyet de bunlardan biridir.

122. âyetle söz asli mecrası olan İsrâiloğullarına yeniden getirilir. Fakat hemen ardından Hz. İbrahim ile devam eder. Zira Yahudiler de müşrikler de Hz. İbrahim'i istismar etmektedirler. Onun inançta ataları olduğunu söylemektedirler. Kendilerini Hz. İbrahim'e nisbet etmektedirler. Tam burada Yahudiler suçüstü yakalanarak kıblenin Kudüs'ten Kâbe'ye tahviline gösterdikleri aşırı tepki ima edilerek Kâbe'yi Hz. İbrahim'in yeniden inşa edişi anlatılır (125-129). Ardından Hz. İbrahim'in ve Hz. Yakub'un çocuklarından tevhide sadık kalacaklarına dair aldıkları söz dile gelir (132-133). Atalarla övünen herkesin kulağına bir küpe de burada takılır:

تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا
مَا كَسَبَتْ وَلَكُم مَّا كَسَبْتُمْ وَلاَ تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ

"Şimdi o toplumlar geçmişte kaldı: Onların kazandıkları kendilerine, sizin kazandıklarınız da size aittir ve siz onların yaptıklarınızdan asla sorumlu tutulmayacaksınız." (134)

Arkadan gelen pasajlar, hep Yahudilerin yersiz ve haksız gurur ve kibirlerini dile getirir (135-141). Söz kıblenin Kudüs'ten Kâbe'ye tahviline getirilir (142 vd.). Her ümmetin bir kıblesi olduğu hatırlatılır (148). Esasen önemli olanın bedenini nereye döndüğün değildir (177). Kalbini Allah'a dönüp dönmediğindir (149-152). Burada, gerçek erdemin dört dörtlük bir tanımını yapan âyeti zikredelim:

لَّيْسَ الْبِرَّ أَن تُوَلُّواْ وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ
الْبِرَّ مَنْ آمَنَ بِاللّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ وَالْمَلآئِكَةِ وَالْكِتَابِ
وَالنَّبِيِّينَ وَآتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى
وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّآئِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ وَأَقَامَ
الصَّلاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُواْ
وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاء والضَّرَّاء وَحِينَ الْبَأْسِ أُولَئِكَ الَّذِينَ
صَدَقُوا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ

"Gerçek erdem yüzlerinizi doğuya ve batıya döndürmeniz değildir. Fakat gerçek erdem kişinin Allah'a, ahiret gününe, meleklere, İlahi kelâma, peygamberlere inanması, malı- ona sevgi duymasına rağmen- yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, isteyenlere ve özgürlüğü elinden alınanlara verilmesi, namazı istikametle kılması, zekâtı gönlünden geçerek vermesidir. Onlar söz verdikleri zaman sözlerinde dururlar, şiddetli zorluk ve darlıklara karşı göğüs gererler. İşte bunlardır sözlerine sadık kalanlar... Takvaya ermiş olanlar da bunlardır." (177)

Arkadan gelen Allah yolunda can verenlerin durumundan, Safa ile Merve arasındaki sa'ye kadar her hususun özünde ihlâs ve samimiyetin yattığı ihsas edilir (154-158). İhlâsın temeli ise tekfir: Tevhid (159-167). Gıda güvenliği ve helâlliği, asıl olanın mubahlık olduğu ilkesi üzerinden işlenir (168-173).

Söz yeniden Yahudileşen İsrâiloğullarına getirilir (174 vd). Bunun üzerinden Muhammed ümmetine mesajlar verilir (178-182).

Bu mesajlar içerisinde cinayet suçunun cezası ve varise vasiyet konuları vardır. Esasen hiç alakası yokmuş gibi duran bu konular, anlatılan İsrâiloğullarının Yahudileşmesi sorunuyla bir biçimde alakalıdır. Mesela kasıtlı cinayetlerde kısası emreden âyetler, İsrâiloğullarının Yahudileşme alametlerinden biri olan "adamına göre ceza" sapmasına düşmekten mü'minleri korumak içindir.

Oruçla ilgili âyetlerin Yahudileri anlatan pasajlar arasında gelmesi manidardır. Zaten bu bölüm şöyle başlar:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ
عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ
لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

"Siz ey îman edenler! Oruç tıpkı sizden öncekilere olduğu gibi size de yazıldı; belki bu sayede takvaya erersiniz." (183)

Zımnen: Ey ümmet-i Muhammed! Yahudileşen İsrâil oğullarının yanlışına karşı çık. Bunu yaparken insanlıkla yaşıt olan İslâm'ın doğrularına da sahip çık. O doğrulardan biri oruçtur. Oruç insanlıkla yaşıt islam'ın tüm zamanlarda ve mekânlarda cârî olan ibadetlerinden biridir.

Ardından savaş hukukuna dair âyetler gelir (190 vd. ayrıca 216 vd.). Savaşsız bir dünya hayaldir. Zira böyle bir dünya cennet olurdu. Hayatı çekilmez hale getirmenin bir yolu da, cenneti bu dünyada kurmaya kalkmaktır. Şu halde makul olan, savaşa ahlâkı ve hukuku taşımaktır. Kur'an da bu âyetlerde bunu yapmaktadır.

Bakara sûresinde detaylandırılan ibadetlerden biri de hacdır. Fakat bu sûrede haccın ele alınması, savaş bağlamındadır. Zira hac ayları savaşmanın haram sayıldığı aylardır ve bu ilkeye riayet edilmediği zaman ibadet etme hakkı çiğnenmektedir.

219-242. âyetler arasındaki pasajlarda içkinin zararı, infakın yararı, yetimlerin gözetilmesi, kadınların ay hali, Allah adına edilen yeminler ve bunun bir uzantısı olarak boşama yeminleri, yine aynı mevzunun bir uzantısı olarak boşama hukuku dile getirilir.

Allah adına yapılan yeminlerle ilgili bahiste vahyin insana uyarısı, "Allah'ı şahit tutarak yaptığın her işe Allah'ın gerçekten şahit olduğunu unutma!" uyarısıdır:

"Allah düşünmeden yaptığınız yeminlerden dolayı sizi sorumlu tutmaz; fakat kalplerinizin aldığı tavırdan sorumlu tutacaktır; ama Allah tarifsiz bağışlayandır, cezalandırmadan önce fırsat tanıyandır." (225)

243. âyette yeniden İsrâiloğulları konusuna dönülür. Tâlut ve Câlut kıssası (246-252) hayli ibretlik bir kıssadır. Esasen bu kıssa üzerinden mü'minlere tekerrür eden tarihi nasıl okuyacakları gösterilir. Hz. Peygamber'in ordusu Tâlut'un ordusuna, müşriklerin ordusu ise Câlut'un ordusuna benzetilmektedir.

Tam bu noktada söz Âyete'l-Kürsi'nindir. Âyete'l-Kürsi'nin konusu Allah'tır.

Suâl: Neden Yahudileşmeyi işleyen bir sûrenin göbeğinde böyle bir âyet?

Cevap: Esasen, her türlü sapmanın özünde Allah tasavvurundaki sapma yatar. Bu âyetin söylediği hakikat "uyumayan ve unutmayan" bir Allah inancına davettir. Bu davet öncelikle Allah'ı –hâşâ- uyutmak ve O'na unutturmak isteyen tasavvuradır. İşte Bakara'nın tahtında oturan âyet:

اللهُ لاَ إِلَـهَ إِلاَّ هُوَ
الْحَيُّ الْقَيُّومُ لاَ تَأْخُذُهُ سِنَةٌ وَلاَ نَوْمٌ لَّهُ مَا فِى السَّمَاوَاتِ وَمَا
فِى الأَرْضِ مَن ذَا الَّذِى يَشْفَعُ عِندَهُ إِلاَّ بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ
أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلاَ يُحِيطُونَ بِشَىْءٍ مِّنْ عِلْمِهِ إِلاَّ بِمَا
شَاء وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضَ وَلاَ يَؤُودُهُ حِفْظُهُمَا
وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ

"Allah, kendisinden başka tanrı olmayan, mutlak diri, hayatın ve varlığın kaynağı ve dayanağıdır; ne gaflet basar O'nu, ne de uyku.

Göklerde ve yerde olan her bir şey O'nundur: O'nun izni olmaksızın katında şefaat edecek olan kimmiş bakayım? O, kullarının önünde-açıkta olan şeyleri de, ardında-gizli olan şeyleri de bilir; oysa onlar, O dilemedikçe O'nun ilminden hiç bir şey kavrayamazlar. O'nun sonsuz Kudret ve otoritesi gökleri ve yeri kaplamıştır; üstelik onları görüp gözetmek O'na güç gelmez: zira yüce ve azametli olan yalnızca O'dur." (255)

Âyete'l-Kürsi'nin hemen ardından gelen âyet de, Âyete'l-Kürsi'nin mesajını tamamlamakta ve Allah'ın insan iradesine olan saygısını dile getirmektedir. İşte özeti "İman insanın özgür seçimine dayanır" olan âyet:

لاَ إِكْرَاهَ فِى الدِّينِ قَد تَّبَيَّنَ الرُّشْدُ
مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِن بِاللهِ فَقَدِ
اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىَ لاَ انفِصَامَ لَهَا وَاللهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

"Zorlama dinde yoktur. Artık doğru ile yanlış birbirinden seçilip ayrılmıştır. Şu halde kim şeytani güç odaklarını reddeder de Allah'a inanırsa, kesinlikle kopmaz bir kulpa yapışmış olur: zira Allah her şeyi sınırsız işitendir, her şeyi limitsiz bilendir." (255)

Âyete'l-Kürsi'den sonra ele alınan mevzuların görünen yüzü ne olursa olsun, ele alınma nedeni hep bir biçimde sahih akideyle alakalı oluşlarıdır. Özellikle de kazancın yoksullarla paylaşılması konusu. 261. âyetle başlayıp son üç âyet hariç sûrenin sonuna kadar devam eden malî yükümlülüklerle ilgili hükümlerin hepsinin temelinde, insanın Allah ile ilişkisi yatmaktadır.

Sûrenin son üç âyeti, 283 âyet boyunca anlatılan her şeyin maksadının insanın ebedi mutluluğu olduğunu beyan eder. Sûrenin dua ile son bulması hayli manidardır. Özellikle bu duanın içinde "Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır yük yükleme" duası, doğrudan İsrâiloğullarına bir gönderme olsa gerektir. İşte Bakara sûresinin son üç âyeti:

لِّلَّهِ ما فِى السَّمَاوَاتِ
وَمَا فِى الأَرْضِ وَإِن تُبْدُواْ مَا فِى أَنفُسِكُمْ أَوْ تُخْفُوهُ
يُحَاسِبْكُم بِهِ اللهُ فَيَغْفِرُ لِمَن يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَاءُ
وَاللهُ عَلَى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ
آمَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مِن رَّبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ
كُلٌّ آمَنَ بِاللهِ وَمَلآئِكَتِهِ وَكُتُبِهِ
وَرُسُلِهِ لاَ نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّن رُّسُلِهِ وَقَالُواْ سَمِعْنَا

وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ

لاَ يُكَلِّفُ اللهُ نَفساً إِلاَّ وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ

رَبَّنَا لاَ تُؤَاخِذْنَا إِن نَّسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلاَ تَحْمِلْ

عَلَيْنَا إِصْراً كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلاَ

تُحَمِّلْنَا مَا لاَ طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا وَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا

أَنتَ مَوْلاَنَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ

"Göklerde ve yerlerde olanların tümü Allah'a aittir. Siz içinizdekini açıklasanız da gizleseniz de, Allah sizi ondan dolayı hesaba çekecektir ve ardından istediğini bağışlar, istediğini cezalandırır: Zira Allah her şeye kadirdir.

Rasul Rabbinden, kendine indirilene önce kendisi îman etti, sonra da mü'minler. Hepsi Allah'a, meleklerine, mesajlarına ve elçilerine inandılar: "O'nun elçilerinden hiçbiri arasında ayrım yapmayız. İşittik ve itaat ettik; bağışlamanı dileriz ey Rabbimiz: zira varış sanadır!" dediler.

Allah hiç kimseye taşıyacağından fazlasını yüklemez. Herkesin kazandığı iyilik kendi lehine, işlediği kötülük de kendi aleyhinedir. Rabbimiz! Unutur ya da yanılırsak, bundan dolayı bizi sorguya çekme! Rabbimiz! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır yük yükleme! Rabbimiz! Güç yetiremeyeceğimiz yükü bize taşıtma! Günahlarımızı affet, bizi bağışla, bize merhamet et! Sen bizim Mevla'mızsın; kâfirler güruhuna karşı Sen bize yardım et!" (284-286)

3. ÂL-İ İMRAN SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Sûre "İmran Ailesi" anlamına gelen adını 33. âyetinden alır.

Bu âyetle başlayan pasaj Hz. İsa, onun annesi Meryem, Hz. Meryem'in babası İmran, annesi Hanne (Annah), teyzesi Elizabet, teyzesinin eşi Hz. Zekeriyya, onların oğulları Hz. Yahya'dan oluşan İmran ailesinin insanlığa model olarak sunulan kıssasını anlatır. Hz. Meryem'in babası "İmran" ismini, büyük büyük atalarından olan Hz. Musa'nın babasından almıştır. Sûreye verilen "İmran Ailesi" ismindeki aile ile Hz. Musa'nın babasından sonrası kastedilmiş olamaz. Zira kıssa "İmran'ın karısı" ile başlamaktadır ki, o da Hz. Meryem'in annesi Hanne'dir.

Sûre daha Rasulullah döneminde bu ismi almış görünmektedir.[1] Aynı hadiste Bakara ile birlikte "iki çiçek" veya "çiçeğe durmuş iki bitki" (ez-zehraveyn) olarak nitelenmesi, isim değil olsa olsa vasıf sayılmalıdır.

Sûreye Kenz, Eman, Mücâdele, İstiğfar gibi isimler de verilmiştir. Ancak, bunların hiç biri Âl-i İmran adı kadar yaygınlaşmamıştır. İmran ailesi şu fertlerden oluşur: Baba İmran, karısı Hanne, kızı Meryem, torunu İsa, bacanağı Zekeriyya ve onun çocuğu Yahyâ. İmran (Amram) ile Hz. Musa ve Harun'un babalarının kastedilmesi durumunda ailenin kapsamı çok daha genişler.

Sûre tüm kıraat imamlarının icmaıyla 200 âyettir. *Besair* sahibi kelimelerinin sayısını 3480, harflerinin sayısını 14525 olarak verir.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Sûre bir görüşe göre Bakara'nın, bir başkasına göre Bakara ve Enfâl'in ardından Medine'de indirilmiştir. Hz. Osman, İbn Abbas ve

1- Müslim, *Tefsir 1.*

İmam Cafer'e atfedilen nüzûl tertiplerinin tümünde de Enfâl'in ardına yerleştirilmiştir. Fakat sûreye biçilen bu sıra itiraza açıktır. Zira Bakara sûresi hicretin 1. yılında nâzil olmaya başlamıştır. Maddi delili orucu farz kılan âyetin bu sûrede yer almasıdır. Bakara sûresinin nâzil olmaya başlamasından sonra Enfâl sûresi nâzil olmaya başlamıştır. Enfâl'in nüzûl zamanı hicretin 2. yılının Ramazan ayıdır. Zira Enfâl, Bedir sûresidir. Bedir zaferi ise 2. yılın Ramazan ayının 17. günü gerçekleşmiştir. Enfâl sûresinin hemen ardına bir Uhud sûresi olan Âl-i İmran'ı yerleştirmek ortaya bir sürü problem çıkarmaktadır. Bunların başında bir başka Bedir sûresi olan Hadîd'in nereye yerleştirileceği gelir. Eğer Hadîd'i Enfâl ile Âl-i İmran arasına almazsak, ortaya kronolojik bir boşluk ve zamansal bir atlanmışlık çıkmaktadır. Dolayısıyla Hadîd sûresi Enfâl'in ardına yerleştirilmelidir. Aynı şey Nûr sûresi için de geçerlidir. Nûr sûresi 3. yılda nâzil olmaya başlamıştır. Sûrede Reci vakasına atıf vardır. Reci vakası ise kesin olarak Uhud'dan hemen önce gerçekleşmiştir. Bu durumda Enfâl ile Âl-i İmran arasında en az iki sûre olmalıdır: Hadîd ve Nûr. Sözün özü, Âl-i İmran sûresinin yeri Nûr sûresinin arkasıdır.

SÛRENİN NÜZÛLÜNE ETKİ EDEN İKİ OLAY

Sûrenin inişinde iki olay etkili olmuştur. Biri Uhud Savaşıdır. Uhud savaşı hicretin 3. yılının 10. ayı olan Şevval ayında vuku bulmuştur. Bu kesindir. Diğeri Hıristiyan Necran heyetinin gelişi. Sûrenin ana eksenini bu iki olay oluşturur. Sûrenin giriş pasajları ve özellikle 118-195. âyetler Uhud Savaşı ile ilgilidir. Bunun delili 121 ve 144. âyetlerdir. 16-117 ve 196-200 arasındaki pasajlar Necran Heyeti ile ilgilidir. Bunun açık delili de sûrenin 20, 64, 79 ve 113. âyetleridir. Sûrenin iniş sürecinin başlangıcı Uhud Savaşı'nın yapıldığı 3. yılın Şevval ayı, sonu ise Necran heyetinin geldiği yıldır. Genel kabul Necran heyetinin "Elçiler Yılı" diye anılan 9. yılda geldiğidir. Fakat İbn Aşûr siyercilerin bu genel kabulünü mesnetsiz bulur ve Âl-i İmran'ın ilk Medenî sûrelerden olduğu konusunda görüş birliği olduğunu söyler. Onun tercihi, olayın sanılandan daha erken yıllarda gerçekleştiği yönündedir.

Necran, Şair A'şâ'nın da dediği gibi bölge Hıristiyanlarının Kâbe'sine sahipti. 60 kişilik bir heyetle Medine'ye geldiler. Yanlarına papalarını da almışlardı. Hz. Peygamberle İsa'nın tanrılığı konusunda

tartıştılar. Kendilerinden delil istendiğinde küfürlerinde ısrar ettiler. Hz. Peygamber onları *mubahele*'ye (yeminleşme) çağırdı:

فَمَنْ حَآجَّكَ فِيهِ مِن بَعْدِ مَا جَاءكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْاْ نَدْعُ
أَبْنَاءنَا وَأَبْنَاءكُمْ وَنِسَاءنَا وَنِسَاءكُمْ وَأَنفُسَنَا وأَنفُسَكُمْ
ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَل لَّعْنَةَ اللّهِ عَلَى الْكَاذِبِينَ

"Sana gelen bu bilgiden sonra, bu konuda seninle tartışanlara de ki: Gelin, oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, bizimkileri ve sizinkileri çağıralım; sonra canı gönülden yalvaralım ve Allah'ın lanetinin yalan söyleyenler üzerine olmasını dileyelim." (61)

Önce yeminleşme teklifini kabul ettilerse de, ardından başlarına bir bela geleceğinden korkarak vazgeçtiler. Allah Rasulü'nün güvenlikleri karşılığında vermekle mükellef oldukları cizye teklifini kabul ederek ülkelerine döndüler.

SÛRENİN KONUSU

Sûre ilk bakışta her konudan söz ediyor görünse de, ana tema, akide ve toplumsal ahlâkın tahrif ve tahribine karşı alınacak önlemlerdir. Bakara'da "yahudileşmeyin" mesajı, bu sûrede ise "hıristiyanlaşmayın" mesajı verilir. Bu iki sapma türünün olanca açıklığıyla tecessüm ettiği alan peygamber tasavvurudur. Birinci sapmada peygamber aşağılanıp katledilirken, ikincisinde insanüstü bir konuma çıkartılarak tanrılaştırılır.

Kur'an'ı muhkem ve müteşabih olarak ikili bir tasnife tabi tutan tek âyet bu sûrede yer alır:

هُوَ
الَّذِىَ أَنزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُّحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ
وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فى قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ
مِنْهُ ابْتِغَاء الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاء تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلاَّ اللّهُ
وَالرَّاسِخُونَ فِى الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِّنْ عِندِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ
إِلاَّ أُوْلُواْ الأَلْبَابِ

"Yine O'dur sana İlahi Kelam'ı indiren. O'nun âyetlerinden bir kısmının hükmü kesin ve nettir; bunlar İlahi Kelam'ın anasıdır. Gerisi de müteşabihlerden oluşmuştur. Kalplerinde yamukluk bulunan kimseler, fitne çıkarmak ve tevil etmek amacıyla, onun müteşabih olan kısmının peşine düşerler. Oysa onun gerçek te'vilini kimse bilmez, yalnızca Allah; ve ilimde derinleşenler derler ki: "Biz ona inanırız, tümü Rabbimizin katındandır. Derin kavrayış sahiplerinden başkası bu gerçeği fark edemese de." (7)

Âl-i İmran sûresinin mesajı: Hıristiyanlaşmayın!

Bu içerikte bir âyetin neden ana mesajı "hıristiyanlaşmayın" olan bir sûrede yer aldığı meraka değer bir sualdir. Bu sualin ikna edici cevabı, Hıristiyanlaşma eğiliminin en çok kullandığı araç "tevil" ve "mecaz"dır. Bu tehlikeli temayüle bakıp tevil ve mecaza düşman olmak, sahte peygamberlere bakıp nübüvvete düşman olmak kadar abestir. Tevil ve mecaz esasen müteşabihat ile aynı alana aittirler. Zira müteşabihlik, anlamın üzerinin ilk bakışta görülmeyecek derecede kapalı olması ile alakalıdır. Bazen ahireti anlatan âyetlerde olduğu gibi konunun kendisi insan idrakine kapalı olur. Bu takdirde hitabın müteşabih bir dil kullanması kaçınılmaz olur.

Bakara'nın girişinde, îman, inkâr ve nifak üzerinde durulmuştu. Bu sûrenin girişindeyse sağlıklı bir inancın bozulma nedenleri üzerinde durulur. Bunların başında vahyin asli hükümlerini uygulamak dururken tali açıklamaları üzerinde fikir jimnastiği yapmak gelir. Muhkem ve müteşabihten söz eden 7. âyet bu gerçeğe dikkat çeker. Hıristiyanların Hz. İsa'yı ilâhlaştırmaları da böyle bir sürecin sonucudur. Zira İsevilerin Hz. İsa'yı ilahlaştırma süreci "baba-oğul" mecazını hakikate hamletmeleriyle başlar. Mecaz mutaassıpların ve istismarcıların elinde hakikate hamledilince, "insan oğlu" İsa'yı "tanrı oğlu" İsa etmenin yolu açılır. Kur'an'daki muhkemlik ve müteşabihlikle ilgili tek âyetin bu sûrede yer almış olmasının temel sebebi bu olsa gerektir.

Cihad Allah davası uğrunda insanın tüm gayretini ortaya koyma çabasıdır. Cihadın amacı insan ile İslâm arasındaki engelleri kaldırmaktır. "Allah davası" nedir? Allah davası kulun mutluluğudur. Kullarının ebedi saadetini Allah kendisine dava edinmiştir. Onun için yeri göğü, güneşi ayı kullarının emrine musahhar kılmıştır. Onun

için insana akıl, irade ve vicdan vermiştir. Onun için peygamberler ve kitaplar göndermiştir. Onun için meleklerini insanoğlunun emrine amade kılmıştır. Şu halde kulun davası da Allah'ın rızası olmalıdır. İnsan Allah davası uğruna cihad ederse, kariyer planlaması yaparken hedefe ahiretin ebedi saadetini koyar. Eğer böyle yapmazsa, geçici olan dünya metaının cazibesi onu kemale ulaşmaktan alıkoyar. Zira:

زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ذَٰلِكَ مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاللَّهُ عِندَهُ حُسْنُ الْمَآبِ

"Kadınlara, oğullara, altın ve gümüş cinsinden yığılmış servetlere, favori atlara, sürülere ve ekinlere tutkulu bir sevgi duymak insanoğluna cazip kılındı. Bütün bunlar dünya hayatının geçici zevkleridir, fakat en güzel gelecek Allah katındadır." (14)

İslam deyince ne anlaşılması gerekir? Bu sualin kâmil bir cevabı bu sûrenin 19. âyetinde verilir:

إِنَّ الدِّينَ عِندَ
اللَّهِ الْإِسْلَامُ وَمَا اخْتَلَفَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِن
بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ وَمَن يَكْفُرْ بِآيَاتِ
اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ

"Allah katında din İslâm'dır. Daha önce kendilerine mesaj gönderilenler, başka değil, yalnızca kıskançlıktan dolayı, kendilerine gerçeğin işareti geldiği halde farklı görüşlere saptılar. Kim Allah'ın âyetlerini inkâr ederse, iyi bilsin ki Allah hesabı en seri bir biçimde görendir." (19)

Bu cevaptan, İslâm'ın Hz. Muhammed'e gelen vahiyle başlayan bir din olmadığı anlaşılmaktadır. Tüm vahiyler İslâm vahyidir. İnsanlık tarih yazmaya İslâm'la yani vahiyle başlamıştır. İnsanlık tarihindeki tüm sapmalar da islam'dan sapmadır.

Kur'an'ın en çarpıcı âyetlerinden ikisi bu sûrede yer alır. Bu iki âyet, Allah ve insan, emanet ve mülkiyet, sabiteler ve değişkenler gibi

konuların hepsinin bir arada ele alındığı âyetlerdir. Bu âyetlerin mâna rezervi okyanuslardan daha derindir:

قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ
مَن تَشَاءُ وَتَنزِعُ الْمُلْكَ مِمَّن تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَن تَشَاءُ وَتُذِلُّ
مَن تَشَاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ
تُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ
وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَتَرْزُقُ مَن تَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ

"De ki: Ey mutlak iktidar sahibi olan Allah'ım! Sen dilediğine iktidar verir dilediğinden de iktidarı çeker alırsın, dilediğini aziz eder dilediğini de zelil edersin; hayrın tamamı senin elindedir: Çünkü sen her bir şeye kadirsin.

Geceyi uzatıp gündüzü kısaltırsın, gündüzü uzatıp geceyi kısaltırsın! Ölüden diriyi çıkarır, diriden de ölüyü çıkarırsın. Ve dilediğin kimseye hesapsız rızık verirsin." (26-27)

Üç kuşakta adayış süreci: Hanne-Meryem-İsa

Sûrenin 33-58. âyetleri arasında, "Önderlik ve rehberlik sorununa Kur'an'ın teklif ettiği çözüm nedir?" ya da "Adam kıtlığı nasıl aşılır?" sorusunun cevabı yer alır. Bu pasajlarda Hanne-Meryem-İsa'dan oluşan üç kuşakta adayış süreci ele alınır. Bu pasajlar adeta rehberlik probleminin çözümüne ilişkin bir modeldir. Bu modelde Hanne-Meryem-İsa'dan oluşan üç kuşak yer alır. Bu üçlünün etrafında ise baba-oğul peygamberler olan Hz. Zekeriyya ve Yahya yer alır.

Sûrede Hz. Meryem'in ve Hz. İsa'nın doğumlarına ayrıntılı atıflar yer alır. Hz. İsa'nın doğumuna çok daha ayrıntılı atıflar bu sûreden çok daha önce nâzil olmuş olan Meryem sûresinde yapılmıştı. Burada doğumlara vurgu yapılması, başta Meryem oğlu İsa olmak üzere tüm peygamberlerin doğan ve ölen birer beşer olduğu vurgusunu taşır.

Sûrede hemen her geçtiği yerde Hz. İsa'nın annesinin adı olan "Meryem" ile birlikte anılması da manidardır. İsa "Meryem'in oğlu"dur; "Allah'ın oğlu" değildir. "Meryem oğlu İsa" ifadesi ile üç şey reddedilir:

1. Hıristiyanların Hz. İsa'yı ilahlaştırmaları. "Meryem oğlu İsa" ifadesi ile bu peygamberi ilahlaştıran Hıristiyanlara "O Allah'ın oğlu değil, Meryem'in oğludur" denilmektedir.

2. Yahudilerin Hz. Meryem'e iftiraları. Meryem onların iftira ettiği gibi biri değil, iffet abidesi bir peygamber annesidir. "Meryem oğlu İsa" ibaresinin vurgularından biri de "Peygamber annesi Meryem"dir.

3. Roma'nın erkek egemen bakış açısıdır. Roma'ya tokat gibi bir cevap gelmiştir babasız doğan İsa ile: Ey erkekliği kutsayıp kadınlığı aşağılayan güç tutkunu gururlu Roma! Senin sahte gururunun ardında güce tapınma yatıyor. Erkeği de güç nesnesi olarak gördüğün için kutsuyorsun. Meryem oğlu İsa, Allah'ın sana vurduğu bir tokattır. Allah tarihin en büyük peygamberlerinden birini babasız yaratmıştır. Allah İsa'yı annesine nisbetle anmıştır. Bu iki husus, Roma'nın iki yanağında şaklayan iki ilahi tokattır.

Sûrenin ana mesajının "Hıristiyanlaşmayın" uyarısı olduğunu söylemiştik. Bunun için tarihsel bir sapma ibret olarak anlatılmalıydı. İşte İsevi mü'minlerin yerini İsa'yı tanrılaştıran Hıristiyanlara terk etmesiyle sonuçlanan sürecin arkasında yatan tasavvuru bu sûrenin aynasında izleriz. Sûrede söz Meryem oğlu İsa'nın ilâhlaştırılmasına getirilir. Necranlıların gelişi münasebetiyle vahiy peygamber tasavvurundaki sapmanın sebep ve sonuçlarını ele alır. Aslında mü'minlere "Siz de onlar gibi yapmayın!" mesajı verilir.

Müşrikler kendilerini Hz. İbrahim'e nisbet etmekten hoşlanırlardı. İbrahim Peygamber onların atasıydı. Onun aziz hatırası olan Kâbe'ye hizmet etmek için birbirleriyle yarışırlardı. Bu yüzden Hz. İbrahim'in ayak bastığı kabul edilen taşı bile kutsal bir emanet gibi saklamışlardı. Fakat müşriklerin bu saygısı sahte bir saygı idi. Esasen saygı sûretinde görünen bir saygısızlıktı. Zira onlar İbrahim'den kalan taşa saygıda kusur etmemek için yarışmışlardı, ama İbrahim'in inancını tanınmaz hale getirmede de yarışmışlardı. Bunun üzerine bir de kalkıp Hz. İbrahim'e sahip çıkmak için Yahudiler ve Hıristiyanlar ile laf yarışına girmişlerdi. İşte şu âyet, Hz. İbrahim üzerinden tüm mensubiyet asabiyetlerini reddetmektedir:

مَا كَانَ إِبْرٰهِيمُ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلٰكِنْ كَانَ حَنِيفًا مُسْلِمًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ

"İbrahim ne Yahudi idi ne de Hıristiyan idi, fakat tam anlamıyla Hakka yönelmiş bir Müslüman idi; Allah'a şirk koşanlardan da değildi." (67)

Bir mesaj da kitap ehlinin tümünü aynı kefeye koyan süpürücü akla verilir. Kur'an nasıl Yahudileşmeyi anlattığı Bakara sûresinde süpürüp alan veya atan değil de seçip ayıran mümeyyiz bir akıl inşa etmeyi amaçladıysa, Hıristiyanlaşmayı ele alan Âl-i İmran sûresinde de aynı mümeyyiz aklı inşa etmeyi amaçlar. Şu âyetler bunun harika bir delilidir:

وَمِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ إِن تَأْمَنْهُ بِقِنطَارٍ
يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ وَمِنْهُم مَّنْ إِن تَأْمَنْهُ بِدِينَارٍ لاَّ يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ إِلاَّ
مَا دُمْتَ عَلَيْهِ قَآئِماً ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُواْ لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الأُمِّيِّينَ
سَبِيلٌ وَيَقُولُونَ عَلَى اللهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ

"Önceki Vahyin mensuplarından öyleleri var ki, kendisine bir hazine emanet etsen iade eder; öyleleri de var ki, tek bir dinar emanet etsen tepesine dikilmedikçe sana geri vermez. Bu, onların, "Bizden olmayanlara yaptıklarımızdan dolayı bir şey lazım gelmez" şeklindeki iddiaları yüzündendir. Fakat onlar bile bile Allah hakkında yalan söylüyorlar." (75)

Ya şu âyet:

لَيْسُواْ سَوَاء
مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ أُمَّةٌ قَآئِمَةٌ يَتْلُونَ آيَاتِ اللهِ آنَاء اللَّيْلِ
وَهُمْ يَسْجُدُونَ

"Onların hepsi bir değildir; önceki vahyin takipçilerinden, gece boyunca Allah'ın âyetlerini okuyup secdeye kapanan onurlu bir topluluk da vardır." (113)

Yahudileşmeye karşı da hıristiyanlaşmaya karşı da ortak panzehir infaktır. Bunu tıpkı Bakara sûresinde gördüğümüz gibi Âl-i İmran sûresinde de görüyoruz:

لَن تَنَالُواْ الْبِرَّ حَتَّى تُنفِقُواْ مِمَّا تُحِبُّونَ وَمَا تُنفِقُواْ مِن شَيْءٍ
فَإِنَّ اللهَ بِهِ عَلِيمٌ

"Sevdiğiniz şeylerden infak etmedikçe fazilete ulaşamazsınız; zâten ne infak ederseniz edin, kesinlikle Allah onu ayrıntısıyla bilir." (92)

Hıristiyanlaşmanın tipik tezahürlerinden biri de sahte dindarlık gösterisi olarak helâllerin haram kılınmasıdır. Bu tipik bir sapmadır. Kur'an haramları helâl kılma konusu üzerinde bir kez durursa, bu sapmanın tersi olan helâlleri haram kılma konusunda on kez durur. Bu bir Hıristiyanlaşma alametidir. Zira Hıristiyanlaşmanın en tipik tezahürlerinden biri gösterişçi dindarlıktır. Ruhbanlığın bu inanç sistemi içinde başat bir yer edinmesi de tesadüf değildir. İşte hem Yahudileşme hem de Hıristiyanlaşmanın ortak tezahürü olan bu sapmayı dile getiren âyet:

كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلاًّ لِّبَنِي
إِسْرَائِيلَ إِلاَّ مَا حَرَّمَ إِسْرَائِيلُ عَلَى نَفْسِهِ مِن قَبْلِ أَن تُنَزَّلَ
التَّوْرَاةُ قُلْ فَأْتُوا بِالتَّوْرَاةِ فَاتْلُوهَا إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ

"Tevrat indirilmeden önce İsrâiloğullarının kendisine haram kıldığı şeyler dışında bütün yiyecekler İsrâiloğullarına helâl idi. De ki: "Hadi, eğer sözünüzün eriyseniz, getirin Tevrat'ı da onu okuyun!" (93)

Tipik bir Hıristiyanlaşma temayülü de tefrikadır. İşte Hıristiyan mezheplerinin birbirine düşmanlığı bunun tarihi bir delilidir. Bunun üzerinden Kur'an'ın mü'min muhataplarına verdiği talimat şudur:

وَاعْتَصِمُواْ بِحَبْلِ اللّهِ جَمِيعاً وَلاَ تَفَرَّقُواْ
وَاذْكُرُواْ نِعْمَتَ اللّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنتُمْ أَعْدَاء فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ
فَأَصْبَحْتُم بِنِعْمَتِهِ إِخْوَاناً وَكُنتُمْ عَلَى شَفَا حُفْرَةٍ مِّنَ النَّارِ
فَأَنقَذَكُم مِّنْهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ

"Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı yapışın ve birbirinizden ayrılmayın! Ve Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın: Hani siz birbirinize düşman iken kalplerinizin arasını uzlaştırdı da, O'nun lûtfu sayesinde kardeşler oldunuz; ve siz ateşten bir çukurun kenarındaydınız da, sizi oradan kurtardı! İşte bu şekilde Allah mesajlarını açıklar ki doğruyu bulasınız." (103)

Bu talimatın muhatabı olan mü'minlere yüklenen sorumluluk çok büyük, büyüklüğü oranında da mübarektir:

كُنتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ
وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَلَوْ آمَنَ
أَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْراً لَّهُم مِّنْهُمُ الْمُؤْمِنُونَ
وَأَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ

"Siz, insanlık adına çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz; kötü ve yanlış olandan sakındırırsınız; zira Allah'a güvenip inanırsınız. Eğer kitap ehli de güvenip inansaydı, haklarında hayırlı olurdu. Onlardan güvenip inananlar varsa da, çoğunluğu yoldan çıkmıştır." (110)

Sûrede Allah'ın birliği, eşsizliği, insanın O'na mutlak bir biçimde muhtaç oluşu hatırlatıldıktan sonra, îman zafiyetinin insanın başına açtığı dünyevî ve uhrevî zararlar dile gelir. İniş sürecinde faizle ilgili ilk âyet Uhud savaşı bağlamında gelir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ
آمَنُواْ لاَ تَأْكُلُواْ الرِّبَا أَضْعَافاً مُّضَاعَفَةً وَاتَّقُواْ اللهَ
لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

"Siz ey îman edenler! Faizi kat kat artırarak boğazınıza geçirmeyin, sorumluluk bilincini kuşanın ki mutluluğa erebilesiniz!" (130)

Zira faiz tıpkı içki gibi Uhud yenilgisinin sebepleri arasında yer alır. "Bu başımıza nereden geldi?" diyen herkes şu cevabı alır: "Bu sizin kendi eserinizdir!" Âyeti okuyalım da şahidimiz olsun:

أَوَلَمَّا أَصَابَتْكُم مُّصِيبَةٌ قَدْ أَصَبْتُم مِّثْلَيْهَا قُلْتُمْ أَنَّى هَـذَا
قُلْ هُوَ مِنْ عِندِ أَنْفُسِكُمْ إِنَّ اللهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

"Onları iki kat musibete uğrattıktan hemen sonra, o musibet sizin başınıza da geldiğinde "Bu neden böyle oldu!" diye soruyorsunuz, öyle mi? De ki: "Sizin kendi yüzünüzden!" Hiç kuşku yok ki Allah, dilediği her şeyi yapmaya kadirdir." (165)

Kur'an'ın en içli dua pasajlarından biri bu sûrenin sonlarında yer alır:

وَلِلّهِ مُلْكُ
السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَاللّهُ عَلَى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ إِنَّ فِى
خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَاخْتِلاَفِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لآيَاتٍ
لِّأُوْلِى الأَلْبَابِ
الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللّهَ قِيَاماً وَقُعُوداً
وَعَلَى جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِى خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ
رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذا بَاطِلاً سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ
رَبَّنَا إِنَّكَ مَن تُدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ أَخْزَيْتَهُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ
أَنصَارٍ
رَّبَّنَا إِنَّنَا سَمِعْنَا مُنَادِياً يُنَادِى لِلإِيمَانِ أَنْ
آمِنُواْ بِرَبِّكُمْ فَآمَنَّا رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا
سَيِّئَاتِنَا وَتَوَفَّنَا مَعَ الأَبْرَارِ
رَبَّنَا وَآتِنَا مَا وَعَدتَّنَا
عَلَى رُسُلِكَ وَلاَ تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّكَ لاَ تُخْلِفُ الْمِيعَادَ
فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّى لاَ أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِّنكُم مِّن
ذَكَرٍ أَوْ أُنثَى بَعْضُكُم مِّن بَعْضٍ فَالَّذِينَ هَاجَرُواْ وَأُخْرِجُواْ
مِن دِيَارِهِمْ وَأُوذُواْ فِى سَبِيلِى وَقَاتَلُواْ وَقُتِلُواْ لأُكَفِّرَنَّ
عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِى مِن تَحْتِهَا
الأَنْهَارُ ثَوَاباً مِّن عِندِ اللّهِ وَاللّهُ عِندَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ

"Göklerde de yeryüzünde de hükümranlık Allah'a aittir: zira Allah her şeyi yapmaya kadirdir."

Kuşkusuz göklerin ve yeryüzünün yaradılışında, gece ve gündüzün birbirini izlemesinde derin kavrayış sahipleri için alınacak dersler vardır.

Onlar ki; ayaktayken, otururken ve yatar haldeyken Allah'ı anar, göklerin ve yerin yaratılışı üzerine tefekkür ederler: "Rabbimiz! Bütün bunları anlamsız ve amaçsız yaratmadın! Yücelikte eşsizsin! Bizi ateşin azabından koru!"

"Rabbimiz! Sen kimi ateşe mahkûm edersen, kesinlikle onu rezil etmiş olursun; ve o zalimler yardımcı da bulamazlar!"

"Rabbimiz, Bizi, "Rabbinize îman edin!" diye îmana çağıran bir davetçiyi duyduk ve hemen îman ettik!" "Rabbimiz Bizim günahlarımızı bağışla, kötülüklerimizi ört ve canımızı erdemlilerle birlikteyken al!"

"Rabbimiz! Elçilerin aracılığıyla yaptığın vaadi bize bahşet ve Kıyâmet Günü bizi mahcup etme! Çünkü Sen, vaadinden asla caymazsın!"

Rableri de onların dualarına şöyle icabet etti: *"Erkek olsun kadın olsun, çaba gösteren hiç kimsenin çabasını boşa çıkarmayacağım; sizler karşılıklı birbirinizi tamamlayan parçalarsınız. Kötülükten ve kötülük diyarından hicret edenlere, yurtlarından sürülenlere, yolumda eziyet çekenlere, savaşanlar ve öldürülenlere gelince: Onların kötülüklerini mutlaka örteceğim; ve elbet onları Allah'tan bir ödül olarak içinden ırmaklar akan cennetlere sokacağım; zira ödüllerin en güzeli Allah katındadır." (189-195)*

Sûre, îmanda sebat edenlere cennet ve ebedi mutluluk vaadiyle son bulur.

4. NİSÂ SÛRESİ

SÛRENİN ADI

Sûre, "Kadınlar" anlamına gelen Nisâ adını, girişinde yer alan, kadının hak ve sorumluluklarını dile getiren âyetlerden alır.

Daha sahabe döneminde bu adla anılmıştır. "Kısa Nisâ Sûresi" adı verilen Talâk'tan ayırmak amacıyla "Uzun Nisâ Sûresi" diyenler de olmuştur (Besair).

Tabir caizse kadının esamesinin okunmadığı bir toplumda, kadın hak ve sorumluluklarından söz eden bir sûre barındırmak, Kur'an'ın gerçekleştirdiği sosyal hamlelerden biridir. Kur'an kadınlara bir sûre ayırmıştır. Bunu modernizmin yaptığı gibi "kadın" olduğu için değil, insan olduğu için yapmıştır. Bu mesajı da daha ilk âyetinde "sizi bir tek canlı varlıktan yaratan, ondan da eşini yaratan, her ikisinden de birçok erkek ve kadın meydana getiren" diyerek vermiştir. Bu yaklaşımıyla Kur'an esas olanın erkeklik veya kadınlık değil, insanlık olduğunu, insanlık ortak paydasının daima önde tutulmasını, hayatın bu ortak payda üzerine inşa edilmesi gerektiğini, cinsiyet farkının ayrımcılığa medar olmaması gerektiğini, aksine bunun fitri bir görev paylaşımı olduğunu ima ve ihsas etmiştir.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Sûre Medine'de inmiştir. Bunda tereddüt yoktur.

Hz. Osman'a atfedilen nüzûl tertibinde sûre Enfâl ile Ahzâb arasına 89. sıraya yerleştirilir.

İbn Abbas'a atfedilen nüzûl tertibinde Enfâl ile Haşr arasına 86. sıraya yerleştirilir. Yine İbn Abbas'a nisbet edilen bir başka haberde Nisâ sûresi Mümtehane sûresinin ardından gelir. İbn Abbas Medeni

sûreleri sıralarken Bakara, Enfâl, Âl-i İmran, Ahzâb, Mümtehane, Nisâ sıralamasını yapar.

İmam Cafer'e atfedilen nüzûl tertibinde Enfâl ile Ahzâb arasına 88. sıraya yerleştirilir.

Görüldüğü gibi, eldeki üç kadîm nüzûl tertibinde de sûrenin yeri ve sırası farklıdır.

Bizce sûrenin en isabetli yeri, Münâfikûn-Mücâdile sûreleri arasıdır. Zaten Nisâ sûresi de Hendek savaşının hemen ardından inmeye başlamış olmalıdır. Buna göre sûre 4. yılda inmeye başlamıştır. Eğer yetim mallarıyla ilgili olan 2. âyet Uhud yetimleriyle alakalıysa, sûrenin inmeye başlaması 4. yılın başına hatta 3. yılın sonuna kadar çekilebilir. Yok, eğer 2. âyetteki yetimler bazı rivayetlerde geçtiği gibi Gatafanlı bir adamın yeğeninden geriye kalan yetimlerle alâkalıysa, sûre Hendek savaşı yılı olan 5. yıla yerleştirilmelidir. Zira Gatafanlılar en erken Hendek'ten sonra Müslüman olmuşlardır.

Zayıf bir ihtimal de olsa, sûrenin başlangıcını 6. yıldaki Hudeybiye sonrasına tarihlendirmek de mümkündür. Âl-i İmran'dan sonra olduğu kesindir. Çünkü "Teyemmüm âyeti" denilen 43. âyet 5. yıldaki Müreysî' gazasından sonra inmiştir.

Sûrenin iniş sürecinin tamamlanması en erken 7. yıla kadar uzanır. Hatta emaneti ehline vermeyi emreden âyetin (58), savaşmaya gönülsüz olanları uyaran âyetin (75) ve kelâle âyetinin (176) sebeb-i nüzûl rivayetleri dikkate alınacak olursa, sûrenin inişini 8. yıla kadar uzatmak daha isabetli gözükmektedir. Emaneti ehline vermeyi emreden 58. âyetin iniş sebebi olarak gösterilen hâdise Mekke'nin fethi sırasında, Hz. Peygamber'in Kâbe'nin içine girmek istemesi üzerine yaşanmıştır. Bazılarının *Kelâle Âyeti*'ni Kur'an'dan son inen âyet ilân etmeleri sûrenin tamamlanmasını Rasulullah'ın vefat yılına kadar götürmeyi gerektirir. Fakat Kelâle Âyeti'nin mutlak mânada son inen âyet değil, son nâzil olan ahkâm âyetlerinden biri olarak değerlendirilmesi daha isabetlidir.

Sûre Kûfe kıraatini esas alan eldeki mushaflarda 176 âyettir. Sûreyi Basralılar 175 âyete, Şamlılar ise 177 âyete taksim etmişlerdir. *Besair* sahibine göre kelimelerinin sayısı 3745, harflerinin sayısı 16300'dür.

SÛRENİN KONUSU

Sûrenin bütününde maksat beş temel *emniyeti* korumaktır:

1) Can emniyeti.

2) Akıl emniyeti.

3) Din emniyeti.

4) Nesil emniyeti.

5) Mal emniyeti.

Sûrenin ana konusu adâlet ve hukuktur. Hukukun temelinin "insanlık" ortak paydası ve sorumluluk ahlâkı olduğunu vurgulayan bir âyetle başlar. Bu âyet muhatapları Allah'a karşı sorumlu davranmaya çağırırken, hem insanlığın hem de merhametin ortak sembolü olan "rahim bağına" dikkat çeker:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُواْ رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالاً كَثِيراً وَنِسَاء وَاتَّقُواْ اللّهَ الَّذِي تَسَاءلُونَ بِهِ وَالأَرْحَامَ إِنَّ اللّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيباً

"Ey insanlık ailesi! Sizi bir tek canlı varlıktan yaratan, ondan da eşini var eden ve her ikisinden de birçok erkek ve kadın üreten Rabbinize karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun! Kendisi adına birbirinizden hak talebinde bulunduğunuz Zat'a ve bu insanlık bağına karşı sorumluluk duyun. Kuşkusuz Allah, üzerinizde daimi bir gözetleyicidir." (1)

Sonra aile hukuku çerçevesinde yetimlerin hakkını gözetmeyi emreden âyetler gelir (2-7). Özelde yetimler, genelde "kimsesizler" meselesi her toplumun kanayan bir yarasıdır. Yetimler deyince, kavramsal çerçeve içine dullar ve toplumun diğer kimsesizleri de dâhildir. Yetimler meselesini azdıran en önemli olay savaştır. Zaten bu âyetlerin inişine sebep olan ortam da, ardı ardına yaşanan savaşların ardında bıraktığı yaralardır. Savaşın en büyük mağduru çocuklar ve kadınlardır. Eğer kadınlar anne iseler, bu mağduriyet ikiye katlanmaktadır. Çocuklu annelerin veya babasını kaybeden yetim kızların hukukunun nasıl korunacağı meselesi, her savaşın ardından halledilmesi gereken birincil meseledir. Eğer bu sorun halledilmezse, bunun sosyal çürümeden ahlâki kokuşmaya, hak ihlallerinden miras problemlerine va-

rana dek bir yığın mesele ortaya çıkaracağı açıktır. Kur'an da özelde yetimler genelde korunmaya ve desteklenmeye muhtaç savaş mağdurları hakkında çözüm yolları gösterir. Bunlardan biri 3. âyette beyan edilen "çok eşlilik" ile ilgili düzenlemedir. Hangi otorite tarafından düzenlenmiş olursa olsun, her hukuki düzenlemenin meşruiyeti tek yanlı bir nedensellik değildir ve olamaz. Nihayetinde her hukuki düzenleme gerçek meşruiyetini o hukuka uyacak olan insanların vicdanından alır. İşte Kur'an hemen her hukuki düzenlemenin ardından olduğu gibi bu hukuki düzenlemenin ardından da insanın vicdanına hitap eder. 3. âyetin sonundaki uygulayıcı muhatapları Allah'a karşı takvalı olmaya çağıran ve Allah'ın insanı daima gözetlediğini hatırlatan ibarenin amacı budur.

"Yetimler meselesine Kur'an madem bu kadar önem vermektedir, o halde fıkıhta 'Dede Yetimi' adı verilen ve vefat eden kimsenin daha önceden vefat etmiş evladının geriye bıraktığı yetimlere (yani miras sahibinin yetim ve öksüz torunlarına) neden miras oranları arasında yer verilmemiştir?" suali akla gelebilir. Evet, miras oranlarını zikreden 11 ve 12. âyetlerde sayılanlar arasında yetimler bulunmamaktadır. Fakat bu yetimlerin aleyhine değil, lehine bir durumdur. Şöyle ki: 8. âyette miras taksimi sırasında mevcut bulunan yetimlere bir pay verilmesi emredilmektedir. Fakat oran telaffuz edilmemiştir. Oran telaffuz edilmeyişi yetimlerin aleyhine değerlendirilemez. Zira oranları belirleyen âyetler 11 ve 12. âyetler iken, yetimlere bir pay verilmesini emreden âyet 8. âyettir. Bunun anlamı şudur: yetimler, oranları belirlenen kimselerden daha önceliklidir. Zaten miras paylaşıldıktan sonra miras kalmaz. Dolayısıyla yetimlere miras verilecekse paylaşılmadan verilecektir. Oran belirlenmemiş olması, yetimlerin lehine yorumlanmalıdır. Geleneksel anlayış meseleye böyle bakmadıysa, bu Kur'an'ın değil geleneğin problemidir. Kur'an sadece geleceği değil, geleneği de tashih edip yeniden inşa eden bir öznedir. Birçok konuda olduğu gibi bu konuda da böyle olmalıdır.

Fıkıh ilminde miras hukuku "ferâiz", miras âyetleri de "ferâiz âyetleri" adıyla kodlanmış ve böyle şöhret bulmuştur. Fakat hemen belirtmek gerekir ki görünürde miras ve vasiyet hukukunu ele alan Nisâ sûresinin 7-21. âyetleri arasındaki bölümün temel konusu "miras" değil, kadın hukukudur. Özellikle 7-10. âyetler çiğnenen kadın

hukukunu ele alır ve bu hukuku çiğneyenleri korkunç bir sonla uyarır:

إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَى ظُلْماً إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَاراً وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيراً

"Doğrusu, yetimlerin mallarını haksız yere boğazlarına geçirenler, karınlarını yalnızca ateşle doldurmuş olurlar. Zira gelecekte çılgın bir ateşe mahkûm olacaklar." (10)

Âyette hukuku savunulan "yetimler" ile dul olsun olmasın kadınların kastedildiği her halde anlaşılmıştır. Kur'an'ın meseleyi bahusus "kadınlar" meselesi olarak vaz etmemesi ve böyle tesmiye etmemesi, indiği dünyanın zihni işleyişinin modern zamanlardaki gibi cinsel kimliği öne çıkaran bir dünya olmamasıyla açıklayabiliriz. Bu o günün dünyasında kadına karşı ayrımcılık uygulanmadığı anlamını elbette taşımaz. Ne var ki, cahiliye insanının bu ayrımcılığına rağmen, Kur'an'ın nüzûl ortamı insanın zihni, modern zihinden daha az cinsiyet ayrımcısı olarak görünmektedir.

Yukarıdaki âyetin ardından gelen miras oranlarıyla ilgili âyetler gelir (11-12). Bu pasajın nihai gayesi ve maksa miras oranlarını rakamsal olarak belirlemekten çok, haksızlığın izalesi ve adaletin ikamesidir. Oranların içinde, o toplumda inkılâp mahiyetinde sayılan bir uygulama başlatılmaktadır: Kadına erkeğin aldığının yarısı kadar miras takdir edilmesi (11). Kadının mülkiyetten pay almadığı, kız çocuklarının diri diri toprağa gömüldüğü, ölen babaların eşlerinin dahi oğullarına miras kaldığı, kadına mal muamelesinin yapıldığı bir dünyada, kadına mirastan pay vermek inkılap değilse nedir? Bu hükmün hikmetini kavramada anahtar, vahyin teşrî yönüdür. Vahiy eşit bölüşülen bir mirası ikide bire indirmiyor, hiç verilmeyen mirastan kadına oran ayırıyor. Yani muhataplarına bu konuda alınması gereken yönü gösteriyor. Vahyin bu hükmünün illetli bir hüküm olduğunu, Nisâ sûresinin 32. âyetinden yola çıkarak açıkça söyleyebiliriz: "Erkeklerin kendi kazançlarından bir payı vardır, kadınların da kendi kazançlarından bir payı vardır." Dönemin insanı mirastan kadınlara kendiliklerinden pay verecek durumda değildir. Savaş, ticaret ve mirastan oluşan üç ana ge-

lir kapısını da erkekler tutmuştur. Böylesi bir sosyal ortamda kadını mülkiyet sahibi kılmanın hukukî değeri tartışılamaz.

Gözü, gönlü veya ayağı dışarıda olan evli hanımlarla ilgili âyetler, yine miras bağlamında yer alır. Zira toplumda en büyük ihtilaflar mal paylaşımı yüzünden çıkmakta, kan davalarının çoğunu bu mesele teşkil etmektedir. Bütün bu düzenlemelerin merkezinde toplumun zayıf bırakılmış halkası olan kadının hak ve hukuku savunulur. Mesela 19. âyette şöyle buyurulur: *"Ey îman edenler! Kadınlara zorla mirasçı olmanız size helâl değildir."* Evet, zorba erkekler sıkça kadınlara zorla mirasçı oluyorlar, hatta bizzat kadının vücudunu bir miras gibi algılıyorlardı.

Ardından evlilik hukuku ile ilgili âyetler gelir (22-42). Bu pasajda birbiriyle evlenmesi haram olanların ayrıntılı bir listesi verilir (23-25). Dikkat edilecek olursa, bu pasajın konusu da haklarla ilgilidir. Şöyle bir soru gelebilir akla: Allah bu tür düzenlemeleri niçin insanlara bırakmıyor da vahiy yoluyla kendisi yapıyor? Bu sorunun cevabını yine Nisâ sûresinin bu pasajında buluyoruz: Zira insan içgüdülerine esir olabilir. Bu takdirde koyacağı her kural, "kula kul olma" kurallarıdır. Nefsine, güdülerine ve eşyaya kul olma bunun peşinden gelir. Böyle bir hukuki norm uygulayan insan için de yüktür, uygulanan insanlar için de yüktür. İşte şu âyetler bu hakikati beyan eder:

وَاللَّهُ يُرِيدُ أَن يَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَيُرِيدُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ
الشَّهَوَاتِ أَن تَمِيلُوا مَيْلاً عَظِيماً
يُرِيدُ اللَّهُ أَن يُخَفِّفَ
عَنكُمْ وَخُلِقَ الإِنسَانُ ضَعِيفاً

"Allah size olanca bağışlayıcılığıyla yönelmek isterken, ayartıcı içgüdülerine esir olanlar sizi yoldan tamamen çıkarmak isterler. Allah yükünüzü hafifletmek ister; zira insan zayıf yaratılmıştır." (27-28)

34. âyet ailede sadakatsizlik ve iffetsizlikle ilgili bir geçimsizlik problemini çözme süreci hakkındadır. En ufak bir geçimsizlikte aklına ilk gelen şey eşini dövmek olan nüzûl ortamı erkeğine, bunun dışında daha insanca yöntemler ve yollar olduğunu da hatırlatır bu âyet.

Sûrenin buraya kadar olan maksadı şöyle özetlenebilir: Temiz bir akide, temiz bir bilinç, temiz bir şahsiyet, temiz bir aile, temiz bir mal ve temiz bir cemiyet. 43. âyetle başlayan ve devam edip giden pasajların nihai maksadı hep sonuncu ilke olan temiz toplum hedefiyle alakalıdır.

Sûrede içki yasağının ikinci durağı bu bölümde yer alır (43). Namaz hükümleri ve temizlik ahkâmıyla ilgili âyetler de "temizlik" hedefinin bir parçasıdır. Kitap ehlinin sapmaları dile getirilir (44-57). Şu âyet, sûrenin berceste âyetlerinden biridir:

إِنَّ اللهَ لاَ يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ
ذَلِكَ لِمَن يَشَاءُ وَمَن يُشْرِكْ بِاللهِ فَقَدِ افْتَرَى إِثْماً عَظِيماً

"Kuşkusuz Allah kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz; fakat dilediği kimselerin bunun dışındaki günahlarını bağışlar." (48)

Ver-kaç yöntemiyle sûre Yahudileşme tehlikesine bir gönderme yapmıştır. Zira vahiyli bir toplum da bozulabilir. Eğer bozulursa neye benzer sorusunun cevabı da "Yahudileşen İsrâiloğullarına benzer" olmalıdır.

Temiz bir toplum için gerekli olan kurallar konulmuştur. Elbette sonsuz vecheleri olan hayat için sonlu ve sınırlı örneklerdir bunlar. Fakat Kur'an bu örneklerden yola çıkarak, bu hedeflere varmak için takip etmemiz gereken yolu gösterir. Formüller verir. Malum bir hakikattir: Bir formül bin problem çözer.

Temiz bir toplum hedefi için iyi olmak yetmez, aktif iyi olmak şarttır. Kur'an pasif iyileri aktif iyi olmaya şöyle çağırır:

الَّذِينَ آمَنُواْ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللهِ وَالَّذِينَ كَفَرُواْ
يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ الطَّاغُوتِ فَقَاتِلُواْ أَوْلِيَاء الشَّيْطَانِ إِنَّ كَيْدَ
الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفاً

"İman edenler Allah yolunda, inkâr edenler de şeytanî güçlerin yolunda savaş verirler. O halde, Şeytan'ın dostlarına karşı savaş verin! Unutmayın ki Şeytan'ın hilesi kesinlikle zayıftır." (76)

Vahye göre savaşın meşru amaçlarından biri de budur: Aktif iyilerin aktif kötüleri durdurması (84-85). Sözün tam burasında, iyi ve kötü hakkındaki yamuk tasavvurlar şöyle düzeltilir:

مَّا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللهِ وَمَا أَصَابَكَ مِن
سَيِّئَةٍ فَمِن نَّفْسِكَ وَأَرْسَلْنَاكَ لِلنَّاسِ رَسُولاً وَكَفَى بِاللهِ شَهِيداً

"Uğradığınız her iyilik Allah'tandır; başınıza gelen her kötülük de kendinizdendir. Biz seni bütün insanlığa elçi olarak gönderdik; ve (buna birinin şahit olması gerekiyorsa) en büyük şahit olan Allah yeter." (79).

Hak ve hukuka dair pasajların sonuncusu, kasıtlı-kasıtsız cinayet hukukuna ilişkin pasajdır (92-93). Burada müslümanlar arası ihtilaf hukuku sırasıyla işlenir.

Arkadan gelen âyetler savaş ahlâkıyla ilgilidir. Daha sonra yine pasif iyileri aktif iyi olmaya davet eden âyetler gelir. Bunların en dikkat çekici olanında, Allah'ın asla pasif iyileri aktif iyilerle bir tutmayacağı ifade buyurulur:

لاَّ يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُوْلِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ
فِي سَبِيلِ اللهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ فَضَّلَ اللهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ
وَأَنفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً وَكُلاًّ وَعَدَ اللهُ الْحُسْنَى وَفَضَّلَ اللهُ
الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْراً عَظِيماً

"Mü'minlerden bir mazereti olmaksızın mücadeleden kaçınanlarla Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla çaba gösterenler bir olamaz: Allah mallarıyla ve canlarıyla elinden gelen çabayı sarf edenleri mücadeleden kaçınanlardan daha yüce bir mertebeye çıkarmıştır. Allah bütün mü'minlere nihai güzellikler vaadiyle üstün tutmuştur." (95)

Bazen savaş öylesine bir zorunluluk olabilir ki, böylesi durumlarda namaz bile yarısını savaşa vermek zorunda kalır. Bu, aktif kötülerin kötülüğünü durdurmak için verilen savaş namazın bir parçası olur anlamına gelmektedir. 101 ve 102. âyetler bu hakikati dile getirir.

105. âyetle açılan yeni pasaj, Allah Rasulü'ne yönelik kimi zaman sert kimi zaman tatlı sert uyarılarla doludur. Hz. Peygamber'e yönelik "Sakın hainlere taraftar olma!" azarına sebep olan olay, aynı zamanda

onun beşer kimliğini bize hatırlatır. Zira Allah Rasulü kendisine gelen bir davayı neredeyse haksız olan taraf lehine sonuçlandırmak üzereyken bu keskin uyarıyı alır. Ubeyrikoğullarından Ebu Tı'me künyeli biri bir zırh çalar ve zırhı bir Yahudi bankere rehin bırakır. Zırh ortaya çıkınca da Ebu Tı'me gerçeği inkar eder ve suçu çaldığı zırhı rehin bıraktığı Yahudi'nin sırtına yıkar. Rasulullah'ın önüne gelen davada Ebu Tı'me iftira ettiği Yahudiye karşı Müslüman cemaatine mensup olmanın tüm avantajlarını kullanarak haklı çıkmaya çalışır. Davanın hakimi olan Rasulullah'a "Ben Müslüman iken bana değil de bir Yahudiye mi inanacaksın?" yollu tarizlerde bile bulunur. Allah Rasulü davayı tam Ebu Tı'me lehine sonuçlandıracakken, işte şu âyetler iner:

إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَاكَ اللَّهُ وَلَا تَكُنْ لِلْخَائِنِينَ خَصِيمًا وَاسْتَغْفِرِ اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا

"Biz sana, insanlar arasında Allah'ın sana gösterdiği gibi hüküm verebilesin için hakikatin ifadesi olan bu vahyi indirdik; sakın hainlere taraftar olma! Ve Allah'tan af dile, çünkü Allah çok bağışlayandır, rahmet membaıdır." (105-106)

Hz. Peygamber'i doğrudan inşa eden pasajın ardından Hz. Peygamber'in muhataplarını inşa eden âyetler gelir (114-115).

Elbette Yahudileşen Musa ümmeti zikredilmişken Hıristiyanlaşan İsa ümmeti de unutulmamıştır. 171. âyette hitap doğrudan onlaradır. Fakat gerçekte verilen mesajın muhatabı mü'minlerdir. Onlara "Siz de onlar gibi peygamberinizi yüceltme adı altında Hıristiyanlaşmayın!" mesajı verilir. Bu pasajın temel mesajı şudur: Ey insanlar! Din-iman istisna kaldırmaz! Allah kimseye iltimas geçmez! Siz mensubiyetlerinizi birbirinize pazarlayabilirsiniz. Bununla maddi manevi menfaat de elde edebilirsiniz. Ama sakın Allah'a mensubiyetlerinizi pazarlamaya kalkmayın!

Burada yer alan bir âyet, kurtuluşun cemaate mensubiyette değil hakikate mensubiyette olduğunu şu üslûpla ifade eder:

لَيْسَ بِأَمَانِيِّكُمْ وَلَا أَمَانِيِّ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا يُجْزَ بِهِ وَلَا يَجِدْ لَهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا

"Değil, ne sizin kuruntularınız ne de geçmiş vahiy mensuplarının kuruntuları belirleyici değil: Kötülük işleyen herkes cezalandırılacaktır. Allah'tan başka dost ve yardımcı da bulamayacaktır." (123)

Bu istitradi bölümlerin ardından sûre yeniden ana konusuna döner ve sözü kadın hukukunun korunmasına getirir. Özellikle erkek egemen toplumda boşamanın, durumu tümden kadının aleyhine döndüren noktalar ele alınır ve boşanan kadının hukukunu koruyan talimatlara yer verilir (127-134).

Şeref ve itibarı kimin yanında aramalı? İşte bu suale Kur'an'ın verdiği ok gibi cevap şudur:

الَّذِينَ
يَتَّخِذُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاء مِن دُونِ الْمُؤْمِنِينَ أَيَبْتَغُونَ
عِندَهُمُ الْعِزَّةَ فَإِنَّ الْعِزَّةَ لِلّهِ جَمِيعاً

"Mü'minleri bırakıp da kâfirlerin dostluğuyla (onur) duyanlar, şeref ve itibarı onların yanında mı arıyorlar? İyi bilin ki şeref ve itibar bütünüyle Allah'a aittir." (139)

Burada vahiy ile alay edenler ve vahyin mesajını hafife alanlarla ilgili şu çarpıcı âyet yer alır:

وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ آيَاتِ اللّهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَأُ
بِهَا فَلَا تَقْعُدُوا مَعَهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ إِنَّكُمْ إِذًا مِّثْلُهُمْ
إِنَّ اللّهَ جَامِعُ الْمُنَافِقِينَ وَالْكَافِرِينَ فِي جَهَنَّمَ جَمِيعاً

"Allah vahyinde size şu talimatı indirdi: Ne zaman Allah'ın mesajlarının inkar edildiğini ve onların hafife alındığını duyarsanız, mevzu değişinceye kadar onlarla birlikte oturmamalısınız; değilse siz de onlar gibi olursunuz. Nitekim Allah ikiyüzlüleri ve inkarcıları, hep beraber cehennemde toplayacaktır." (140)

Kur'an'dan, kafirler ile munafıkları karşılaştırmasını isteyecek olsak ne derdi? İşte şu âyette Kur'an münafıkların kafirlerden bin beter olduğunu söylüyor. Bu nifakın nasıl bir gizli zehir olduğunu anlamaya yeter de artar bile:

إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِي الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ وَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ نَصِيرًا

"Kuşku yok ki ikiyüzlüler ateşin en dibini boylayacaklar ve sen onlara yardım eden birini bulamayacaksın." (145)

Allah'a inandığını iddia edip de Allah'ın gönderdiği elçilere ve o elçilerle gönderilen mesaja inanmayanlar, gerçekte Allah'a da inanmamış sayılırlar. Onların bu yaptığı Allah ile elçilerinin arasını ayırmaktır:

إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيُرِيدُونَ أَنْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ اللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ وَيُرِيدُونَ أَنْ يَتَّخِذُوا بَيْنَ ذَٰلِكَ سَبِيلًا أُولَٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ حَقًّا وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا

"Allah ile elçilerinin arasında ayrım yaparak Allah'ı ve elçilerini inkar edenlerle, "birine inanır öbürünü inkar ederiz" diyerek îman ile inkar arasında bir yol tutturmak isteyenler var ya: işte gerçekten kafir olanlar bunlardır ve Biz kafirler için alçaltıcı bir azap hazırlamışızdır." (150-151)

Sûre 153. âyetiyle Yahudileşme tehlikesine dikkat çekmek için İsrâiloğullarının Yahudileşme tarihinden ibretler sunar. Hz. Peygamber'e yaptıkları sürpriz değildir. Zira benzer ezâ ve cefâyı daha önce kendi içlerinden çıkan Hz. İsa'ya da yapmışlardır (156-162). Devamındaki âyetlerde risaletin ebedi olduğu vurgulanır ve geçmiş peygamberlerden bir kısmı sayılır (163). Böyle bir pasajın sonunda hitap en yüksek perdeden gelir ve hitabın muhatabı bütün bir insanlıktır:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمُ
الرَّسُولُ بِالْحَقِّ مِن رَّبِّكُمْ فَآمِنُوا خَيْرًا لَّكُمْ وَإِن تَكْفُرُوا
فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا

"Ey insanlık ailesi! İşte Peygamber size Rabbinizden hakikati getirdi: Artık îman ederseniz sizin için hayırlı olur. Yok, eğer hakikati inkâr ederseniz, iyi bilin ki göklerde ve yeryüzünde olan her şey Allah'a aittir: Zira Allah her şeyi bilendir, her hükmünde tam isabet kaydedendir." (170)

Baştan sona Allah, insan, kadın, miras, servet, savaş, boşama hukukuyla ilgili hükümler serdeden Nisâ sûresi, en sonunda sözü tüm in-

sanlığa yöneltir. Bu sözün en üst perdesidir ve bu perdeden ancak Allah konuşur:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ
قَدْ جَاءكُم بُرْهَانٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَأَنزَلْنَا إِلَيْكُمْ نُوراً مُّبِيناً
فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُواْ بِاللّهِ وَاعْتَصَمُواْ بِهِ فَسَيُدْخِلُهُمْ
فِي رَحْمَةٍ مِّنْهُ وَفَضْلٍ وَيَهْدِيهِمْ إِلَيْهِ صِرَاطاً مُّسْتَقِيماً

"Ey insanlık ailesi! Artık Rabbinizden size hakikatin belgesi geldi! Biz de size aydınlatıcı bir ışık gönderdik. Allah'a îman eden ve O'na sımsıkı sarılanlara gelince: Allah onları rahmet ve ihsanına gark edecek ve dosdoğru bir yolla kendisine yöneltecektir." (174-175)

Sözün özü: Nisâ sûresi her fırsatta ahlâk ve akide arasındaki kopmaz bağa dikkat çeker. Haksız kazanç yemenin çirkinliği ve Müslümanlar arası muhabbetin gerekliliği vurgulanır. Sûre, miras hukukuna dair Kelâle Âyeti ile son bulur.

Sual: Miras üzerinde Kur'an'ın böylesine titizlenmesinin hikmeti nedir?

Cevap: Emeğe saygı ve insanoğluna verilen ilahi bir emanet olan malı emanetçisiz bırakmamaktır. Zira sahipsiz kalan bir emanet, ihanete davetiye çıkarır.

5. MÂİDE SÛRESİ

SÛRENİN ADI

Mâide "(Gök) sofrası" anlamına gelir. 112-114. âyetler arasında nakledilen havarilerin Hz. İsa huzurunda dile getirdikleri arzu, sûreye isim olmuştur.

Rivayetlere bakılırsa bu ismi daha sahabe zamanında almış görünmektedir (*İbn Hanbel*).

İlk âyetinde geçen ve "akidler, sözleşmeler" mânasına gelen Ukûd adıyla da anılmıştır. Yine sûreyi "kurtarıcı" mânasına gelen Munkıze adıyla ananlar da olmuştur.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Sûre Medine döneminde nâzil olmuştur. Hudeybiye anlaşmasından sonra nâzil olmaya başlamıştır. Tek celsede nâzil olmadığı kesin gibidir. Nüzûlü önceki sûreler gibi zamana yayılmıştır.

Nüzûl yılı veya yılları tartışmalıdır. Kadim nüzûl tertipleri arasında sûrenin yeri açısından hayli farklılıklar vardır. Nüzûl sırasına göre tertip olunan Hz. Osman mushafına göre Mâide sûresi 112. sırada Fetih ile Tevbe sûreleri arasında yer alır. Bu sıra Kur'an'ın nüzûl sıralamasında sondan üçüncü sıraya tekabül eder. İbn Abbas tertibinde ise sûre 108. sırada Saf ve Tevbe sûreleri arasında yer alır. İmam Cafer'e atfedilen nüzûl tertibinde ise Tevbe sûresinden sonra, sondan ikinci sûre olarak yer alır.

Fakat ilk nüzûl tertiplerinde sûrenin yerleştirildiği bu sıralar, sûrenin muhtevasıyla pek uyuşmamaktadır. Şöyle ki: sûrenin Yahudilerle ilgili bölümleri (42-71) özellikle de 42-50 arası pasajlar çok yoğun bir Müslüman-Yahudi ilişkisinin varlığını gerektirir. Kadın nüzûl

tertiplerinde sûrenin yerleştirildiği yerin tahmini zamansal karşılığı olan 10. yılda böyle bir ilişkiden söz edilemez. Aynı şey Münafiklar ve onlarla ilgili âyetler için de geçerlidir. Bu yüzden Ca'beri kanalıyla bize kadar gelen Cabir b. Zeyd tertibindeki yeri daha isabetlidir (İbn Aşur). Cabir b. Zeyd tertibinde sûre Ahzâb ile Mümtehane arasına yerleştirilmiştir. Bu yer, sûrenin muhtevasını doğrulamaktadır. Bu sûrede Müslümanlarla Yahudiler arasında Hicretin hemen ardından akdedilen "Medine Vesikası"na atıf olabilecek pasajlar bulunmaktadır. Özellikle 42-71 arasındaki pasajlar ile mü'minlerle Yahudiler arasında Hicret'in ardından akdedilen Medine Vesikası arasındaki benzerlik dikkat çekicidir. Eğer bu veriyi esas alırsak, sûreyi hicretin ardına yerleştirmek gerekir. Fakat bu durumda da bir başka problem çıkmaktadır: çok daha sonraki yılları işaret eden sûrenin diğer pasajları... Şu halde bu problemi aşmanın tek yolu kalmaktadır: sûrenin tek celsede veya kısa bir zaman aralığında değil, uzun yıllara yayılan bir süreçte nâzil olduğunu kabullenmek. Doğrusu da budur.

Yukarıda da söylediğimiz gibi sûrenin bütününün tek celsede inmediği kesindir. Girişte uyguladığımız kıstaslar da bunu teyit eder. Ancak sûrenin en azından birkaç pasajı Medine döneminin sonunda nâzil olmuş olmalıdır. Hatta bazı otoritelere göre en son nâzil olan âyetler bu sûrede yer almaktadır. Hz. Aişe ve İbn Ömer'e nisbet edilen rivayete göre Mâide sûresi Kur'an'ın son sûresidir. Muhtemelen bu değerlendirmenin sebebi Kur'an'dan son inen âyetlerin bu sûrede yer alıyor oluşudur. Rebi' b. Enes'e göre Veda Haccında inmiştir. Esma bt. Yezid Mina'da indiğini söyler. Mücâhid'e göre 3. âyetin son yarısı Mekke'nin fethinde, daha başkalarına göre ise Veda Haccı'nda inmiştir. Aynı âyetin son indirilen âyet olduğu yaygın bir kabul görmüştür. "Son indirilen âyet hangisidir?" sorusuna farklı cevaplar verilmiştir. Konunun otoritesi İbn Abbas'tan dahi birbirinden farklı iki rivayet gelmiştir. Fakat muhtevasına bakıldığında, "Bu son âyettir" denilebilecek âyet gerçekten de bu sûrenin 3. âyetidir. Bu âyette şöyle buyurulur:

الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ
عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الإِسْلاَمَ دِيناً

"Bugün dininizi sizin için kemale erdirdim ve size olan nimetini tamamladım; ve sizin için Din olarak İslâm'dan razı oldum." (3)

Âyet dinin ikmal nimetin ise itmam edildiğini söylemektedir. Bir şeyi ikmal etmek, onun cevherinin ve arazının tamamlanmasıdır. Bir şeyi itmam etmek ise, onun cevherinin tamamlanmasına rağmen arazının henüz tamamlanmamış olduğunu gösterir. Allah dinini her açıdan kemale erdirmiştir. Bu yüzden dine sonradan bir şey sokmak (bid'at) Efendimiz tarafından "sapıklık" (dalalet) olarak adlandırılmıştır. Zira bu tavır, dinin ikmal edildiği ilahi buyruğuna zımnen karşı çıkmak anlamına gelir. Fakat nimet ikmal edilmemiş, sadece itmam edilmiştir. Nimeti ikmal etme görevi bu ümmetin âlimlerinin, önderlerinin ve rehberlerinindir. İlim alanında içtihad, mücadele alanında cihad, gönül alanında mücahede, hayat alanında cehd ile bu vazife ifa edilecektir.

SÛRENİN KONUSU

Mâide sûresi kurallar ve sınırlar sûresidir. Kurtubî, yalnızca bu sûrede geçen 19 farz tesbit ettiğini söyler. Sûrenin maksadı, insana kontrollü ve kurallı yaşama disiplini kazandırmaktır. Zira bir sınır yoksa hiç sınır yoktur.

Sûre Allah-kul arasındaki sözleşmelere sadakat gösterme talimatıyla başlar. Helâl ve haram gıdanın sınırları çizilir. Zira insan yediklerdir. Sadece can boğazdan gelmez, aynı zamanda Şeytan da boğazdan gelir. Helal vefakâr, haram vefasızdır. Boğazdan giren haram lokma, çıkacak haram arar. Haramdan gelen gelir, çıkmak için haram kapı arar.

Kur'an haramın helâlleştirilmesi konusunda bir kez titiz ise, helâlin haramlaştırılması konusunda on kez titizdir. Bu nedenle sûre tüm sığır cinsi hayvanların helâl kılındığı haberiyle başlar. Başta Yahudi kültürü olmak üzere, bölgede yaygın olan kültürde sebepli sebepsiz bazı helâlleri haram sayma alışkanlığı cari idi. Bu hükümler söz konusu yanlış "haramları" ortadan kaldırmayı amaçlar. Zaten hem sûrenin hem de pasajın 4. âyeti bu hakikati ayan beyan ortaya koyar:

يَسْأَلُونَكَ مَاذَا أُحِلَّ لَهُمْ قُلْ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ

"Kendileri için neyin helâl kılındığını sana soruyorlar. De ki: Temiz ve güzel olan her şey size helâl kılındı." (4)

Görüldüğü gibi âyet helâlleri saymamaktadır. Genel çerçeveyi belirlemekle iktifa etmektedir. İslâm fıkhının ilgili kuralları da bu âyetlerden yola çıkarak tesbit edilmiştir. Bu kurala göre eşyada asıl olan serbestliktir. Bu nedenle yasak olanlar sayılır, serbest olanlar değil. Bir şey eğer yasak değilse, serbesttir.

Sûrenin 5. âyetinde kitap ehlinin yiyeceklerinin ve kadınlarıyla nikâhlanmanın helâl kılındığı vurgulanmaktadır. Buradan da anlaşılmaktadır ki, Kur'an kitap ehli tanımına giren Yahudiler ve Hıristiyanlar için özel bir hukuk oluşturmaktadır:

الْيَوْمَ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَّكُمْ وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَّهُمْ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِن قَبْلِكُمْ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ وَلَا مُتَّخِذِي أَخْدَانٍ وَمَن يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ

"Bugün, temiz ve güzel olan her şey size helâl kılınmıştır. Üstelik kendilerine daha önce vahiy gönderilmiş olanların yiyecekleri de size helâldir ve sizin yiyecekleriniz de onlara helâldir. Ve inanan iffetli kadınlar ile sizden önce kendilerine vahiy verilenlerin iffetli kadınları- kendilerine mali güvence vermeniz; onları meşru olmayan yolla ya da gizli dost tutma yöntemiyle değil de meşru bir akitle- nikâhlamanız da helâldir. Kim îmanı inkâr ederse işte onun ameli boşa gitmiştir; üstelik o ahirette zarara uğrayanlar arasında yer alacaktır." (5)

Âyetin sonundan da açıkça anlaşılacağı gibi bunun gerekçesi "onların îmanını inkâr etmemektir. Zira "kim îmanı inkâr ederse ameli boşa gitmiştir." Tabii ki inkâr edilmemesi istenen bu îman, âyetin nüzûl sebebinden de anlaşılacağı gibi Yahudilerin ve Hıristiyanların tahrif olmuş ve içine yabancı maddeler karışmış îmanlarıdır. Burada sorulacak soru şudur: Kur'an Yahudi ve Hıristiyan birinin tahrife uğramış îmanını dahi yok saymayı îmanı inkâr olarak adlandırılır. Şu halde, mü'minin îmanını inkâr etmek nasıl bir vebaldir?

Çıkarılacak ders: Mü'mini tekfir, Kur'an'a göre îmanı inkar etmektir.

Gıda meselesini sûre tevhid bağlamında ele alır. Zaten sûre baştan sona işlediği her konunun ardından sözü İslâm'ın en büyük ilkesi olan tevhide getirir.

Kur'an'dan indirilen en son âyet olan 3. âyetin son bölümü, sûrenin ilk pasajlarının indiği zaman dilimini de haber vermektedir. Âyette ifade buyurulan "bugün" Allah Rasulü'nün vefatından yaklaşık iki ay öncesine tekabül eden Veda Haccı olsa gerektir.

Kur'an'da abdestin ve susuz abdest olan teyemmümün ayrıntılı olarak tarif edildiği tek âyet bu sûrede yer alır. İşte Kur'an'da abdest ve teyemmüm âyeti:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ
إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا
فَاطَّهَّرُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ
أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا
بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ
يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

"Siz ey îman edenler! Namaza kalkacağınız zaman yüzünüzü, ellerinizi ve dirseklere kadar kollarınızı yıkayın ve (ıslak) ellerinizle başınızı meshedin ve bileklere kadar ayaklarınızı da (yıkayın ya da meshedin). Eğer cünüp olmuşsanız baştan ayağa temizlenin! Fakat eğer hastaysanız, ya da yolcuysanız, yahut doğal ihtiyacınızı gidermişseniz veya kadınlarla birlikte olmuşsanız ve su da bulamıyorsanız, o zaman temiz bir toprağa yönelerek onunla yüzlerinizi ve kollarınızı meshedin. Allah sizi zora sokmak istemez; fakat sizi pırıl pırıl yapmak ve nimetlerinin tamamını size bahşetmek ister ki şükredenlerden olasınız." (6)

Kur'an'ın adalet konusundaki öğretisini veren en çarpıcı âyetlerinden biri bu sûrede yer alır:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلَّهِ
شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَآنُ قَوْمٍ عَلَى

أَلاَّ تَعْدِلُواْ اعْدِلُواْ هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى وَاتَّقُواْ اللّهَ إِنَّ
اللّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ

"Siz ey îman edenler! Allah için, hakkı ayağa kaldırarak adaletin timsali olun ve birilerine olan nefretiniz sizi adaletten sapmaya sevk etmesin! Adil olun, bu Allah'ın denetimi altına girmenin en kestirme yoludur: Artık Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun! Şüphe yok ki Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır." (8)

İlahi sınırların ve kuralların aktarıldığı ilk pasajların hemen ardından söz yahudileşme ve hıristiyanlaşma tehlikesine getirilir. İsrâiloğulları tarihinden birtakım Yahudileşme örnekleri verilir. Yine İsevi mü'minlerin hıristiyanlaşma sürecinin mantığını ele veren iddiaları dile getirilir. 12. âyetle başlayan konu, 34. âyete kadar sürer. Burada İsrâiloğulları için konulan ve insan hayatının muhteremliğinin en güzel ifadesi olan o muhteşem kuralın zımnen tüm mü'minler için de geçerli olduğunu öğreniriz:

مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ كَتَبْنَا عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنَّهُ مَن قَتَلَ
نَفْساً بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ
النَّاسَ جَمِيعاً وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ
جَمِيعاً وَلَقَدْ جَاءتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ إِنَّ كَثِيراً
مِّنْهُم بَعْدَ ذَلِكَ فِي الأَرْضِ لَمُسْرِفُونَ

"Bundan dolayı Biz İsrâiloğullarına şöyle vahyetmiştik: Kim bir cana haksız yere kıyarsa veya yer yüzünde fesat çıkarırsa, say ki bütün bir insanlığı öldürmüştür. Dahası kim de bir hayat kurtarırsa, sanki bütün insanlığı kurtarmıştır. Elçilerimiz onlara hakikatin tüm delilleriyle gelmiştiler; fakat daha sonra onların çoğu yeryüzünde her tür taşkınlığı irtikâp ettiler." (32)

Âdemin iki oğlu kıssası da insan hayatına kastetmenin kötülüğü bağlamında bu sûrede ele alınır (27–31). Esasen Âdem'in iki oğlunun kıssası, âdem oğullarının kıssasıdır. Bu kıssada cinayetle sonuçlanan düşmanlığın arka planında haset ve kıskançlık yer alır. Onun da arkasında ise dünyevileşme yer alır. Eğer Kabil dünya malını sevmese idi sahip ol-

duğunun en iyisini kurban edecekti. Eğer öyle yapsaydı, kurbanı kabul edilecekti. Eğer kurbanı kabul edilseydi, kıskanmayacak ve dolayısıyla cinayet işlemesine yol açan bir sürece girmeyecekti. Bütün bu sürecin en başı dünyevileşme olarak gözükmektedir. Ve dünyevileşme, Yahudileşme temayülünün en belirgin alametidir. Zaten bu âyetlerin devamında da Yahudileşen İsrâiloğullarına ve Hıristiyanlaşan İsevilere atıflar yer alır. Onların kendilerine indirilenle hükmetmedikleri dile getirilir (41–47). Bununla vurgulanan, bu iki zümrenin samimiyetsizliğidir. Zımnen söylenen şudur: Onlar mü'minleri kendilerine çağırıyorlar, fakat kendi kitaplarının emirleriyle amel etmiyorlar! Onlar başkalarını kendilerine çağırmadan önce kendi kitaplarına karşı saygılı olsunlar!

Yahudileşme ve hıristiyanlaşma örnekleri aktarıldıktan sonra mü'minlere "Siz ey îman edenler!" diye hitap edilerek doğrudan veya dolaylı olarak Yahudileşme ve Hıristiyanlaşmaya karşı alacakları tedbirler sıralanır (51-69). Arkasından yine Yahudilere ve Hıristiyanlara getirilir söz. Kur'an'da her nerede söz Yahudi ve Hıristiyanlara gelse, orada Kur'an'ın mümeyyiz üslubunu görürüz. Bu ilke burada da bozulmaz. Kur'an muhatabında seçip ayıran bir akıl inşa etmek ister. Süpürücü tavra prim vermez. Aynı üslûp bu sûrede de ortaya çıkar. Kur'an "Biz Nasara'yız" diyenleri, diğerlerinden ayrı tutar:

لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِّلَّذِينَ آمَنُواْ الْيَهُودَ
وَالَّذِينَ أَشْرَكُواْ وَلَتَجِدَنَّ أَقْرَبَهُم مَّوَدَّةً لِّلَّذِينَ
آمَنُواْ الَّذِينَ قَالُوَاْ إِنَّا نَصَارَى ذَلِكَ بِأَنَّ مِنْهُمْ
قِسِّيسِينَ وَرُهْبَاناً وَأَنَّهُمْ لاَ يَسْتَكْبِرُونَ
وَإِذَا سَمِعُواْ مَا أُنزِلَ إِلَى الرَّسُولِ تَرَى أَعْيُنَهُمْ تَفِيضُ مِنَ
الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُواْ مِنَ الْحَقِّ يَقُولُونَ رَبَّنَا آمَنَّا فَاكْتُبْنَا مَعَ
الشَّاهِدِينَ
وَمَا لَنَا لاَ نُؤْمِنُ بِاللّهِ وَمَا جَاءنَا مِنَ الْحَقِّ
وَنَطْمَعُ أَن يُدْخِلَنَا رَبُّنَا مَعَ الْقَوْمِ الصَّالِحِينَ

"Kesinlikle bütün insanlar içerisinde, îman edenlere karşı en çok düşmanlık yapanların Yahudiler ve Allah'a şirk koşanlar olduğunu görürsün. Yine onlar içerisinden îman edenlere en yakın olanların da, "Biz Nasarayız" diyenler olduğunu görürsün. Bunun nedeni, onların arasında böbürlenmeyen keşişlerin ve rahiplerin bulunuyor olmasıdır.

"Onlar Peygamber'e indirileni işittiklerinde, ondaki hakikatleri kavradıkları için gözyaşlarının çağladığını görürsün. Derler ki: "Rabbimiz! İnandık biz: o halde bizi de hakka şahit olanlarla birlikte yaz!

"Neden Allah'a ve bize gönderilen hakikate inanmayalım ki? Zira biz, Rabbimizin bizi erdemliler arasına katmasını dileriz!" (82–84)

Kur'an'ın "Biz Nasârâyız" diyenleri Müşriklerden ve Yahudilerden ayırdığı kesin. Ancak bize göre "Biz Nasârâyız" diyenler, başka âyetlerde "Nasârâ ve Nasrâniyyun" olarak anılan Hıristiyanlardan da ayrı bir guruptur. Bunlara "Hıristiyan" değil, "İsevî" demek daha uygundur. Necaşi bu İsevîlerdendi. Onun için hem "Biz Nasârâyız" dedi, hem de Allah Rasulü'ne ve Kur'an'a îman etti. Necaşi'nin Habeşistan muhaciri olan Müslümanların kıldığı namazı kıldığını duyan ya da bilen hiç olmadı. Necaşi'nin kendisi kendisini eskisinden farklı olarak tanımladığına şahit olan olmadı. Bu kimliğiyle o "Biz Nasarayız" diyenler gurubuna dâhildi. Zaten bu âyetlerin nüzûl sebebi rivayetlerinden, "Biz Nasarayız" diyenler gurubunun Habeşistan'dan gelen 12 kişilik İsevi din adamları gurubu olduğunu anlıyoruz. Mekke'de bu inancı temsil eden üç kişi vardı: Varaka b. Nevfel, Ubeydullah b. Cahş ve Osman b. Huveyris. Son tahlilde bu isimleri de Kureyş kavmine mensup "Biz Nasarayız diyenler" gurubuna dâhil etmek mümkündür. Ebu Süfyan'ın kızı Ümmü Habibe'nin Rasulullah'tan önceki kocası olan Ubeydullah b. Cahş'ın akıbeti diğerlerinden farklı olmuştur. Bu zât Habeşistan'a hicret eden muhacirler arasında bulunma bahtiyarlığına ermişken, orada alkol müptelası olmuş ve tercihini teslisçi Hıristiyanlıktan yana yaparak o inanç üzere ölmüştür.

87. âyette sûre helâl gıda konusuna yeniden döner. Hemen arkasından boşboğazlıkla yapılan yeminlerin kefareti dile gelir (89). Bu ikisi arasındaki benzerlik ortadadır. Gıda ağza girer, söz ağızdan çıkar. Hepsi de kurallara bağlanmıştır. İnsan hepsinde de sorumlu hareket etmelidir. Ardından söz içki, kumar ve benzeri her tür şans oyunları ve Allah'tan başkasına sunulan kurbanlara getirilir (90–91). Niha-

yet söz hac sırasında av ve avlanma üzerinden hac ibadetine getirilir (94–97). Bu bölümde sahte kutsallarla ilgili cahilî bir uygulamaya değinilir. Sûrenin 103. âyeti, kadîm zamanlardan beri uygulanan ve eti helâl hayvanları kimi gerekçelerle "adanmış" ilân edip ondan sonra da o hayvanları yaratılış amacı dışına çıkarma geleneğinden söz eder. Bu tür hayvanların etinden, sütünden, tüyünden, derisinden, hülasa hiçbir şeyinden yararlanmazlardı. Oysaki bu sahte kutsallık özünde Allah'ın koyduğu varlık hiyerarşisine (merâtibu'l-vücûd) aykırıydı. İşte tam bu noktada Kur'an'ın "kör gelenekçiliğe" ve "taklitçiliğe karşı tavrını ortaya koyan âyet yer alır:

وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَى مَا أَنزَلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ قَالُوا
حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا أَوَلَوْ كَانَ آبَاؤُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ
شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ

"Ve onlara "Allah'ın indirdiğine ve Peygamber'e gelin!" denildiğinde, "Atalarımızı üzerinde bulduğumuz inanç bize yeter!" diyorlar. Ya ataları hiçbir şey bilmeyen ve doğru yolda olmayan kimseler idiyse de mi?" (104)

Vasiyet ile ilgili âyetlerin maksadı, hiçbir değerin sahipsiz kalmamasını sağlamaktır (106–108). Zira özellikle mülk sahipsiz kaldığında, günaha teşvik anlamına gelmekte, karakteri zayıf ve haksızlığa meyyal insanların gözü sahipsiz gibi duran mallar üzerinde olmaktadır. Bu da bir tür suça ve günaha teşviktir. Kur'an'ın miras ve vasiyet ile ilgili titizliğinin arka planında böyle bir hassasiyet yer almaktadır.

Söz malların vasiyetinden hakikatin vasiyetine, servetin mirasından risaletin mirasına getirilir. Risalet mirasına ihanet ederek peygamberlerini ilahlaştıran Hıristiyanlar üzerinden ümmet-i Muhammed'e "Aman Hıristiyanlaşmayın!" mesajı verilir (109–118). Sûreye adını veren âyetler olan 112–115. âyetler de sûrenin bu son pasajında yer alır.

Tam burada, Allah Kur'an'da çoktan hakkın rahmetine kavuşmuş olan Hz. İsa'ya bir sual sorar ve ardından cevabı gelir:

وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ ءَأَنتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّيَ
إِلَٰهَيْنِ مِن دُونِ اللَّهِ قَالَ سُبْحَانَكَ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِي بِحَقٍّ

إِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ تَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ
إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ

مَا قُلْتُ لَهُمْ إِلَّا مَا أَمَرْتَنِي بِهِ أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ
شَهِيدًا مَا دُمْتُ فِيهِمْ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي كُنْتَ أَنْتَ الرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ وَأَنْتَ عَلَى
كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ

إِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَإِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

"Ve işte o zaman Allah "Ey Meryem oğlu İsa!" dedi, "Sen insanlara 'Allah'tan başka beni ve annemi ilah edinin' mi dedin?"

Cevapladı: "Zatını tenzih ederim! Kendim için hakkım olmayan bir şeyi söylemek bana yakışmaz. Bunu söylemiş olsaydım elbette Sen bilirdin. Sen benim sırrıma erersin, fakat ben Senin sırrına eremem. Hiç şüphesiz, yaratılmışların idrakini aşan her şeyi tümüyle bilen yalnızca Sensin.

Ben onlara bana emrettiğin, "Benim Rabbim ve sizin Rabbiniz olan Allah'a kulluk edin!" demekten başka bir şey söylemedim. Ve onların arasında yaşadığım sürece yaptıklarına şahitlik ettim. Fakat ne zaman ki sen benim canımı aldın, artık onların koruyup gözeticisi yalnızca Sen oldun. Zaten Sen, her bir şeye ta özünden şahitsin. Eğer onlara azab edersen, şüphe yok ki onlar senin kullarındır; yok eğer onları bağışlarsan, hiç şüphesiz yüceler yücesi Sensin, her hükmünde tam isabet eden de Sen." (116-117)

Esasen bu sual Hz. İsa üzerinden vahyin ilk muhatabı olan Hz. Peygambere sorulmaktadır. Hz. Peygamber buradaki uyarıyı tüm çıplaklığıyla görmüştür. Bu yüzden ümmetine vasiyet kabilinden şöyle seslenir: *"Meryem oğlunu aşırı yücelttikleri gibi siz de beni aşırı yüceltmeyin! İyi bilin ki ben ancak bir kulum. Benim için 'Allah'ın kulu ve rasulü deyin"* (Buhari). Yukarıdaki pasajın sonunda yer alan âyet Allah Rasulü'nü öylesine etkilemiştir ki, bir namazında göz yaşları içerisinde bu âyeti belki onlarca kez döne döne okumuştur.

Sûre Allah'ın göklerin ve yerin mutlak hükümranı oluşuna atıfla son bulur:

لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا فِيهِنَّ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

"Göklerin, yerin ve içindekilerin hükümranlığı Allah'a aittir! Zira o her şeyi yapmaya kadirdir." (120)

Bu atfın, baştan sona gündelik hayatla ilgili hükümler içeren sûrenin geneliyle alakası şudur: Hacmi ve ömrü itibarıyla insanla kıyaslanamayacak kadar büyük ve uzun olan gökler ve yer için yasalar koyan Allah, göklerin ve yerin kendisine amade kılındığı insan için yasalar koymasın mı? Göklerin ve yerin kuralları olsun da, insan kuralsız mı yaşasın?

Sözün özü: Allah'ın ahdine sadakatle başlayan sûre, Allah'ın azametiyle son bulur.

6. EN'ÂM SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

En'âm sûresi "sığırlar" anlamındaki adını, icat edilmiş sahte kutsallıktan söz eden 136 ve devamındaki âyetlerden alır.

Sûrede bu kelime altı kez geçer. Daha Rasulullah döneminde bu isimle anılmıştır.

Sûre "delil, belge" anlamına gelen Huccet adıyla da anılmıştır. Sûreye bu ismi verenler, nübüvvet delillerinden bazılarının bu sûrede yer almasını gerekçe olarak gösterirler.

Sûre eldeki cari mushaflarda 165 âyettir. Bu taksimat Kûfe kıraat okulunun taksimatıdır. Basra ve Şam okullarına göre sûrenin âyet sayısı 166, Hicaz kıraat okuluna göre 167'dir.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Sûre, Mekke döneminin sonlarında, muhtemelen 10 veya 11. yılda bir bütün olarak tek celsede indirilmiştir.

İlk tertiplerin üçünde de Hicr-Sâffât arasına yerleştirilir.

İbn Abbas'tan Mücâhid yoluyla gelen ve Süyûtî'nin "İsnadı ceyyit, ricali sikadır" dediği bir rivayet, 151-153. âyetlerin Medine'de indiğini iddia eder.[1] Bu iddia birçok tefsir otoritesi tarafından aynen tekrarlanır. Daha başka otoriteler Medenî âyet sayısını 6'ya çıkarırlar (Besair). Hatta Fîrûzâbâdî bu altı âyetin Medine'de iki seferde indiğini, sûrenin geri kalanının ise Mekke'de tek celsede indiğini ifade eder.

Mekkî ya da Medenî bir sûrenin bir kısmının farklı bir zamanda indiği iddiası önemli bir iddiadır. Zira bir pasajın Mekkî veya Medenî

1- Sûyûti, *İtkân* I, 25.

oluşunun yoruma katkısı, inkâr edilemez bir gerçektir. Mekkî ve Medenî âyetler üslûp açısından da farklılıklar içerir. İki dönemin âyetleri arasındaki en belirgin farklılık Mekkî âyetlerin muhatabın dikkatini çekmek için belagat öncelikli, Medenî âyetlerin ise muhteva öncelikli olmasıdır. Bu yüzden Mekkî âyetler yılına göre değişse de musiki olarak daha dikkat çekici, hacim olarak daha kısa, ses olarak daha etkilidir. Elbet iki dönem arasında muhtevaya ilişkin belirgin farklılıklar da vardır. Mekkî âyetler ağırlıklı olarak inanç ve ahlâk esaslarına ilişkin iken, Medenî âyetler ibadet ve muamelat esaslarına ilişkindir. İşbu yüzden Mekkî nüzûl ile Medenî nüzûl arasında farklılıkların olduğu inkâr edilemez.

Bütün bu nedenlerden dolayı bir âyet veya âyetler gurubunun bir sûrenin kendi nüzûl dönemi dışındaki bir zaman ve mekânda indiği iddiası hayli ciddi bir iddiadır. Mesela burada olduğu gibi Mekkî bir sûrede Medenî âyetler olduğu iddiası veya Medenî bir sûrede Mekkî âyetler olduğu iddiası buna örnektir.

Öneminden dolayı bu türden rivayetleri beş kıstasa tabi tutmak gerekir. Biz de İbn Abbas'tan nakledilen ve Mekkî bir sûre olan En'âm sûresinin içinde yer aldığı halde Medine'de indiği iddia edilen 151-153. âyetleri bu kıstasa tabi tutalım:

1) Ses ve fâsıla açısından: Medine'de indiği iddia edilen 151-153. âyetlerin son kelimeleri olan *ta'kılun, tezekkerun, tettekun*, kendisinden önceki 150. ve sonraki 154. âyetin son kelimesi *yu'minûn* ile ses uyumu içerisindedir. Öncesi ve sonrasıyla sûrenin ses akışına en ufak aykırılık yoktur.

2) Dil açısından: 149, 150 ve 151. âyetler kul ile başlıyor. 153, 154 ve 155. âyetler bağlaçlarla anlamı birbirine ekliyor: summe, ve, ve. Dolayısıyla hem 149, 150, 151 hem de 153, 154, 155. âyetler dil açısından birbirine bağlıdır. Bu, anlamı doğrudan etkileyen bir bağdır. Mesela 154'ün girişi, âyeti önceki pasaja doğrudan bağlar: *"Bereket kaynağı olan bu Kitab'ı ise (ve hâzâ...) biz indirdik ki, ona uyasınız."*

3) Muhteva açısından:

a) Üç âyetin içeriği ve bütüne nisbeti: Söz konusu âyetler konu bütünlüğüne sahiptir. Yasakların sınırlı olduğunu vurgulayarak bunları sayar. Bu, kendisinden önceki pasajın cevabıdır. Çünkü bu âyetlerin

öncesinde (145) yasaklanmadığı hâlde hurafeye dayalı olarak 'haram' addedilen şeyler sayılmaktadır.

b) Bütünün içeriği ve parçaya nisbeti: Parçanın önünde yer alan 146. âyet bu hastalığın tarihi örneği olan Yahudilerden söz ederken, sonunda yer alan 154. âyet Musa ve Tevrat'tan söz eder. Bölüm ahkâma dair oluşundan dolayı Medenî sayılıyorsa, öncesi ve sonrası da Yahudiler hakkında olduğu için Medenî sayılmalıdır. Tabii ki bu doğru değildir. 151-153'ün bütünün parçası olduğunu anlamanın en kestirme yolu söz konusu âyetleri bütünden çıkardıktan sonra geriye kalanı okumaktır.

4) Üslûp açısından: Sûrenin üslûbu, benzeri tüm sûreler kadar bir örnek, tüm sûreler kadar renklidir.

5) Rivayetlerin doğruluğu açısından: Ebu Ubeyd ve Taberânî'nin İbn Abbas'a dayanarak yaptıkları nakle göre bu sûrenin tamamı bir gecede indirilmiştir.[1] Benzer bir rivayet İbn Ömer'den de gelmiştir. Bu görüş Atâ, Süfyan, İkrime ve el-Avfî'nin de görüşüdür (*İbn Aşûr*).

Beri yandan, Hz. Peygamber bazı âyetleri bazı olayların ardından okuyor, onu dinleyenlerden bazıları o âyeti orada indi zannediyordu. Bu ölçütler de göstermektedir ki, bu sûre zaman açısından bir bütünlük teşkil etmektedir. Rivayetler ise sûrenin tamamının tek celsede indiğini gösterir.

SÛRENİN KONUSU

Bu sûreye isim verme hakkımız olsaydı, biz bu sûrenin adını "Tevhid Sûresi" koyardık. Zira sûrenin ana fikri tevhiddir. Bu daha ilk âyetinde görülür:

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ
وَالنُّورَ ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِم يَعْدِلُونَ

"Bütün hamd gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah'a mahsustur. Buna rağmen tevhid hakikatini inkâr edenler, başkalarını Rablerine denk tutarlar." (1)

1- Süyûti, *İtkân* I, 107.

Sûrenin girişinde varlık, insan ve kâinat açısından tevhidi bütün boyutlarıyla ve olanca azametiyle arz-ı endam eyler. İnsanın "balçıktan yaratılışına" yapılan atıf, esasen tüm şirklerin Allah'a karşı küstahlaşmak demeye geldiğini ima eder. Zira basit bir biyolojik kökenden insan gibi muhteşem ve karmaşık bir şaheseri yaratan Allah'ın kâinatta işleyen sisteminin adı "tevhid"dir. İnsan tevhidi terk etti mi, artık sisteme ihanet içinde demektir. Zira akıllı bir varlık olarak tevhidin dışına çıkan insan, sistemi tahrif ve tahrip etmeye başlar. Bunun sonucunda sistem tarafından konulan "kendini koruma yasası" işlemeye başlar. Bu esasen bir "helak süreci"dir. 6. âyette dile gelen helâk de, sisteme aykırı hareket edenlerin feci akıbetinden başkası değildir. İşte tam bu hakikati haykırır şu muazzam âyet:

قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ ثُمَّ انظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ

"De ki: "Dolaşın yeryüzünü, sonra görün gerçeği yalanlayanların sonunun ne olduğunu!" (11)

Allah'ın insana şahit oluşu, varoluşun en büyük hakikatidir. Bu büyük nimetin şükrünü eda için insan da Allah'a şahit olmalıdır. Bu hakikat üzerinden insana şahitlik sorumluluğu hatırlatılır (19). Zira insan bu cihana sahip olmaya değil şahit olmaya gelmiştir. Bir başka ifadesiyle, insan bu cihana "görünmek" için değil "olmak" için gelmiştir. Ne var ki insan her zaman bu sorumluluğunu yerine getirmemektedir. Bazen kendi kendisine yalan söylemekte ve zulmetmektedir (24). Sorumsuz davranışlarının hesabını vermemek için, ahiretin varlığını dahi inkâr edebilmektedir (25–36).

Tevhidin görünen ve görünmeyen âlemdeki delilleri bir bir verilirken, vahiy insana doğrudan hitap etme yerine dolaylı hitap etmeyi tercih ederek "de ki" emirleriyle başlayan bir üslubu kullanır. Bu üslûp onlarca âyeti kapsayan pasajlar boyunca sürer gider (40, 46, 50, 56, 58, 63, 64, 65, 66, 71 (iki kez). "De ki" emirlerinin ardı ardına geldiği âyetleri havi pasajların tamamı tevhidi hakikatleri anlatır.

"De ki" emirlerinin muhatabı vahyin ilk muhatabı olan Rasulullah'tır. Esasen "de ki" ile başlamayan binlerce âyetin başlarında da binlerce zımni "de ki" emri vardır. Zira Hz. Peygamber'in "bu va-

hiydir" diye ilettiklerinin tümü bu emre istinaden iletilmektedir. Hepsinin mısdakı "de ki" ilahi emridir. Bu emir âyetlerin kahir ekseriyetinde görünmezken bazılarında neden lâfzî olarak ortaya çıkmıştır? Bu sualin dört dörtlük bir cevabını vermek mümkün olmayabilir. Bu hitap tarzı, "Ben Allah olarak dedim ve onların tavırlarına şahit oldum, bir de sen de ve onların tavırlarına sen de şahit ol!" iması içerse gerektir.

Tevhid ile ilgili "de ki"li pasajların ardından Hz. İbrahim'in tavizsiz tevhid savunmasına getirilir söz (74-83). Devamında birçok peygamberin isminin zikredildiği 84-85. âyetler gelir. Ardından hitap doğrudan Allah Rasulü'ne yönelir: *"O halde sen de onların rehberliğine uy!" (90)*

Tevhidi anlatan pasajların arasında gelen şu âyet, sûrenin bir özeti gibidir:

إِنَّ اللَّهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوَى يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَمُخْرِجُ
الْمَيِّتِ مِنَ الْحَيِّ ذَلِكُمُ اللَّهُ فَأَنَّى تُؤْفَكُونَ

"Kuşkusuz Allah'tır tohumu ve çekirdeği yaran, bir süreçte ölüden diriyi var eden ve diriden ölüyü çıkaran. İşte budur Allah! Hal bu iken nasıl da savruluyorsunuz!" (95)

Şu ahlâki ilke de bu sûrede yer alır: "Allah'tan başka yalvarıp yakarılara sövmeyin ki, onlar da cehaletin verdiği nefretle Allah'a sövmesinler" (108). Davette küfür ve hakaret, küfür ve hakarette davet yoktur. Zira bu tavır hem duyguları incitir, hem de savunulan değerleri küfür ve hakarete açık hale getirir.

İman'ın kalbin emin olma hali olduğunu, inanacağı değerlerden emin olmayan kimselere mucizenin dahi kar etmeyeceğini şu âyetten daha güzel ne ifade edebilir ki:

وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِن جَاءتْهُمْ آيَةٌ
لَّيُؤْمِنُنَّ بِهَا قُلْ إِنَّمَا الآيَاتُ عِندَ اللَّهِ وَمَا يُشْعِرُكُمْ أَنَّهَا إِذَا
جَاءتْ لاَ يُؤْمِنُونَ

"Şimdi kendilerine bir mucize gösterilmesi halinde bu vahye îman edeceklerine dair var güçleriyle yeminler ediyorlar. De ki: "Tüm mucizeler Allah katındadır!" Ve farkında değil misiniz ki, onlara bir mucize gelmiş olsaydı dahi yine de inanmazlardı." (109)

Sûrede anlatılan oğul İbrahim ve baba Azer, sûrenin görünen kahramanlarıdır. Fakat asıl kahramanlar bu iki tarihi şahsiyet üzerinden verilen tevhid ve şirktir. Tevhid ile şirk arasındaki mücadelenin hiç bitmeyeceği gerçeğini vahiy bu üslûpla dile getirir.

Tevhid hassasiyeti, sûrenin 162. âyetinde zirveye ulaşır:

قُلْ إِنَّ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ
رَبِّ الْعَالَمِينَ

"De ki: 'Benim tüm istek ve arzum, bütün ibadetlerim, hayatım ve ölümüm âlemlerin Rabbi olan Allah'a armağan olsun!'" (162)

7. A'RÂF SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

İsmini 46 ve 48. âyetlerde geçen el-a'râf 'tan alır. A'râf "tanıma, bilme" mânasındaki 'urf'ten türetilmiştir.

Atın yelesine, horozun ibiğine bu hayvanların en tanınan alameti olduğu için 'urf denilir. "Duvar, sur, kale, kule, burç, platform, sahne" gibi göz önünde bulundurulan ve bakınca göze çarpan her şey için kullanılmıştır. Genellikle A'râf'ın tarifi şöyle yapılmıştır: "Cennet ile Cehennem arasındaki sur". İkinci neslin büyüklerinden Hasan Basri gibi bazı otoriteler 46. âyetteki 'ale'l-a'râf'ı "marifet yeteneği, ashabu'l-a'râf'ı da "marifet sahipleri" şeklinde anlamışlardır. Bu anlayıştan yola çıkarak, A'râf isminin bir mekân ismi değil, özellik sahibi seçkin bir zümrenin vasfı olduğunu düşünmek daha isabetli görünmektedir. Bu takdirde ismin mânası "iyilerle kötüleri ayırt etme yeteneği" demeye gelir. Sûreye isim olan a'râf'ın mahiyeti hakkında birbiriyle uyuşmayan ve sıhhati tartışmalı olan birçok rivayet nakledilmiştir. Nesâi'nin Hz. Aişe'den naklettiği bir rivayetten yola çıkarak, daha sahabe döneminde bu adla anıldığını söyleyebiliriz.

Sûreye "tayin edilen zaman-tayin edilen mekân" gibi iki mânaya da gelebilen Mîkât ismi de verilmiştir. Bu isim şu âyetten alınmıştır: *"Ve Musa tayin ettiğimiz vakitte tesbit ettiğimiz yere gelince Rabbi de ona konuştu." (143)* Hiç şüphe yok ki, Allah'ın insana konuşması tarihin akışı içinde önemli bir dönüm noktasıdır. Hz. Musa bu İlahi hitaba muhatap olmaktan (teklîm) dolayı Kelimullah (Allah'ın kendisini kelâmına muhatap kıldığı kimse) lakabıyla anıla gelmiştir.

Sûreye verilen üçüncü isim ise Mîsâk ismidir. Bu isim sûreye "mîsâk âyeti" de denilen âyette Allah-kul sözleşmesinden ilhamla verilmiştir: *"Ve Rabbin Âdemoğullarının sulbünden onların nesillerini çıkardığı her za-*

man, onları kendileri hakkında tanık kıldı: "Ben değil miyim sizin Rabbiniz?" Onlar da "Kesinlikle" dediler, "buna biz şahidiz!" (172)

A'râf isminin şöhreti zamanla diğer isimleri unutturmuştur.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Sûre Mekke'de inmiştir. Bunda herhangi bir tereddüt yoktur.

Kimi âyetlerinin Medine'de indiği varsayımı mukni bir delile dayanmaz. Zaten En'âm sûresinde benzer bir iddia taşıyan bir rivayeti beş kıstasa tabi tutmuştuk. Bu iddiayı da aynı kıstasa vurduğumuzda geçer not alamamaktadır. Birkaç istisna hariç, 206 âyetlik sûrenin *nûn* harfine dayalı ses sistemi, sûrenin bir seferde veya pasajlar hâlinde ardı ardına inişine delalet eder. Aynı şey içeriği için de söylenebilir. Sûrenin muhtevasında bir kopma ve kırılma yoktur. Vermek istediği mesajı hem öz hem de muhteva itibarıyla kesintisiz akan bir nehir üslubuyla sunmaktadır.

Tüm ilk tertipler sûreyi Sâd ile Cin sûreleri arasına yerleştirirler. Ne var ki sıraları aynı değildir. Hz. Osman tertibinde sûre 39. sırada, İbn Abbas tertibinde 37. sırada, İmam Cafer tertibinde 38. sıradadır. Sıralamadaki bu farklılık, zamanda farklılığa tekabül etmez. Bizim tertibimizde A'râf sûresi Sâd ile Secde sûreleri arasına tevafuk etmiş ve 57. sırayı almıştır. Bu yer ve sıra, kadîm tertiplerdeki yer ve sıradan daha sonraya tekabül eder. Tertibimizdeki yerinden yola çıkarak A'râf sûresini peygamberliğin 9. yılına tarihlendirebiliriz. Sâd ve Cin sûreleri, A'râf sûresi için tesbit ettiğimiz bu nüzûl yılını teyit etmektedir. (Sâd ve Cin sûrelerine bkz.)

Mushafta Fâtiha'nın ardından sıralanan Kur'an'ın en uzun yedi sûresinden biridir. Diğerleri Bakara, Âl-i İmran, Nisâ, Mâide, En'âm ve Enfal-Tevbe sûreleridir.

A'râf sûresi 206 âyettir. Şam ve Basra kıraat okulları sûreyi 205 âyete taksim etmişlerdir. İhtilaf baştaki mukattaa harflerinin müstakil bir âyet sayılıp sayılmamasıyla ilgilidir. *Besair* sahibi kelime sayısını 3025 olarak, harf sayısını ise 14310 olarak verir.

SÛRENİN KONUSU

A'raf sûresi söze Rasulullah'ı teselli ile girer. Bu sûrenin inişinden dolayı Allah Rasulü'ne "için daralmasın" denilir:

كِتَابٌ أُنزِلَ إِلَيْكَ فَلاَ يَكُن فِي صَدْرِكَ حَرَجٌ مِّنْهُ
لِتُنذِرَ بِهِ وَذِكْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ
اتَّبِعُواْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكُم
مِّن رَّبِّكُمْ وَلاَ تَتَّبِعُواْ مِن دُونِهِ أَوْلِيَاء قَلِيلاً مَّا تَذَكَّرُونَ

"Bir sûre indirildi sana; artık bundan dolayı için daralmasın ki, onunla (insanları) uyarabilesin ve mü'minlere de şu öğüdü verebilesin: Uyun Rabbinizin katından size indirilene! O'nun dışında birtakım otoritelere de asla uymayın! Ne kadar da kıt hafızalısınız!" (2-3)

Kur'an'ın üslûp özelliklerinin başında gelen "mesânî" özelliği, burada da ortaya çıkar. Rasulullah'ı teselli eden âyetlerin hemen yanı başında onun getirdiği mesaja düşmanlık besleyenleri tehdit eden âyetler de yer alır. Kur'an herkese hidayettir: mü'mine vaat üzerinden hidayet, münkire vaid üzerinden hidayet... Bu açıdan sûrenin girişi, Tâhâ sûresinin başındaki *"Biz sana Kur'an'ı meşakkat çekesin diye indirmedik"* âyetini andırmaktadır. Ne var ki bu sûrede atıf sûrenin inişine iken, Tâhâ sûresinde atıf Kur'an'ın inişinedir. A'râf sûresini, böylesi bir girişten dolayı Duhâ, İnşirah, Tâhâ gibi teselli ve motivasyon sûreleri arasına yerleştirebiliriz.

Sûre böylesi bir girişin ardından sözü, ilâhi kelâma atıfla Âdem ve İblis örneğine getirir. Bu kıssa üzerinden verilen öğüt açıktır: Âdem de günah işledi, İblis de. Fakat Âdem günahını itiraf ederek "adam" oldu, İblis ise günahında ısrar ederek "şeytan" oldu. Ve bu ikisi, bütün bir insanlık için iyinin ve kötünün ilk örneği oldu (10-30).

Ders: Şeytanlaşmayla sonuçlanan sürecin ilk basamağı Allah'tan ümit kesmektir. Zira İblis ismi "umut kesen" mânasına gelir ve Allah'tan umut kesenden Allah umudunu keser. İşte gerçek felaket de budur.

Kur'an'da Âdem-İblis kıssası 7 yerde ayrıntılı olarak anlatılır. Fakat bu anlatımların hiçbirinin de vurgusu diğeriyle aynı değildir. Birinde vurgu meleklerin itaatine ise, diğerinde vurgu Şeytan'ın isyanınadır. Birinde vurgu Âdem'in tevbesine ise, diğerinde vurgu İblis'in umutsuzluğunadır. A'râf sûresinde anlatan Âdem-İblis kıssasının vur-

gusu bizce İblis'in aktif kötü olma hususundaki direnç ve ısrarıdır. Şu âyet bunun göstergesidir:

قَالَ فَبِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ
صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ
ثُمَّ لَآتِيَنَّهُم مِّن بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ
وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَن شَمَآئِلِهِمْ وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ

"(Ve İblis) şöyle dedi: "Mademki Sen beni saptırdın, yemin olsun ki ben de senin dosdoğru yolunun üzerine onlar için pusu kuracağım; sonra da hem doğrudan ve açıktan hem de dolaylı ve sinsice, hem sûret-i haktan görünerek hem de zaafları ve güdüleri kullanarak sokulacağım onlara: Ve Sen onların çoğunu nankörlük eden kimseler olarak bulacaksın!" (16-17)

Böyle bir kıssadan tüm âdemoğulları hisse almalı değil midir? Kur'an da sözün tam burasında insan olan herkesi bu kıssadan hisse almaya çağırır:

"Ey Âdemoğulları! Tıpkı atalarınızın has bahçeden çıkışa sebep olduğu gibi, Şeytanın sizi şaşırtmasına fırsat vermeyin: Cinselliklerini keşfetmeleri için, her ikisinin örtüden yoksun bırakılmasını sağlamıştı. Hiç kuşkunuz olmasın ki, o ve avenesi sizin kendilerini hiç göremeyeceğiniz bir boyuttan sizi görüyorlar! Çünkü Biz şeytanları, îman etmeyenlere otorite kılarız." (27)

Âdem-İblis kıssasının arkasından gelen âyetler içinde şöyle bir âyetin yer alması, mutlaka bir hikmete mebni olmalıdır:

قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ
الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ آمَنُوا
فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ
لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ

"Sor bakayım: "Allah'ın kulları için yarattığı güzellikleri, temiz ve helâl rızıkları yasaklayan kimmiş?" Cevap ver: "Bunlar dünya hayatında (herkesle birlikte) îmana erenler için, Kıyamet Günü ise yalnızca onlara has olacak

tır. Kavrama yeteneği olanlar için âyetlerimizi işte böyle açık ve net bir biçimde dile getiriyoruz." (32)

Peki, o hikmet nedir? O hikmet, keyfi olarak helâllerin alanını daraltıp haramların alanını genişletme teşebbüslerinin ardında Şeytan'ın yattığını göstermektir. Helali haram saymak kafirin küfrüyle, haramı helâl saymak ise münafığın nifakıyla kıyaslanabilir. İkincisi sûret-i haktan görünmektedir, sinsidir. Şeytan'ın "onları aldatmak için sağlardan geleceğim" dediği türden bir sapmadır bu. İşte bu tür bir sapma, Şeytan'ın geldiği sağlardan biri olmaya adaydır. Bunun arka planında sahte dindarlık yatar. Onun da arkasında ise helâl ve haram koymada tek otorite olan Allah'tan rol çalma arzusu yatar. Bu Kur'an'ın şirk dediği duruma girer. Bu şirk, o harika benzetmeyle "karanlıkta, kara karıncanın, kara kaya üzerinde yürürken tanınmamasına benzer bir sinsiliktedir.

Âdem-İblis kıssasının ardından gelen pasajların ortak öğüdü şudur: Âdem de rol modeldir, İblis de. Biri iyiliğin, diğeri kötülüğün rol modelidir. Biri aktif iyinin, diğeri aktif kötünün ilk örneğidir. Âdem'i aktif iyinin ilk örneği yapan kusursuzluğu değildi. Zira o kusursuz değildi. Zaten kul kusursuz olmaz. Ancak kul kusurunu bilir ve bunu bilirse adam olur ve yitirdiği cennete kavuşur. Âdem de kusur işledi, Şeytan da. Fakat Âdem kusurunu itiraf etti adam oldu, İblis kusurunu savundu Şeytan oldu. Ve sen ey bu vahyin muhatabı! Kimi model alırsan onun gibi olursun. Kime benzersen, onunla aynı akıbeti paylaşırsın (31-58).

Kıssadan çıkarılan bu hissenin tarihte bire bir yaşanmış karşılıkları var. Âdem'in izini izleyen aktif iyiler olan peygamberler ve Şeytan'ın izini izleyerek aktif kötü olmayı tercih eden isyankâr kavimler. Eğer, Şeytan'ın izini izleyen bu kavimlere ne oldu?" diye soracak olursan, bu sorunun cevabı kıssası bu sûrede anlatılan kavimlerin akıbetinde gizlidir. Nitekim Şeytan'ın izini takip eden 'Âd, Hûd, Semûd, Lût ve Medyen toplumları helâk oldular (59-102).

Uluhiyyet, rububiyyet, nübüvvet ve vahdaniyet delillerinin ardından 108-117. âyetlerde bu delilleri reddeden inkârcı tipin hastalıklı iç dünyası tahlil edilir. 118'den sûrenin sonuna kadar, yiyecekler konusundaki batıl inanç ve hurafeler üzerinden kitlelerin sürü psikolo-

jisi tahlil edilir ve hurafenin tevhidin düşmanı olduğu örnekler üzerinden işlenir.

Kur'an'ın neresinde helâk edilen kavimlerin kıssası geçse, orada böyle bir mesaj vardır. Bu kıssaların ardından gelen Musa-Firavun kıssası da, aynı ibret nazarı ışığında okunmalıdır. Musa Âdem'in izinden, Firavun şeytanın izinden yürüdü. İyiler ve kötüler zamanın bu diliminde bir daha karşı karşıya geldiler. Sonunda Allah'ın yasası gereği iyiler kazandı (103-137).

Fakat kazanan iyiler başarıyı Allah'ın iyiliğe ödülü olarak görmek yerine, İbranî ırkı onu müktesep hakkı gibi görerek Şeytan'ın düştüğü tuzağa düştü. Musa, tevbesiyle, kulluğuyla ve teslimiyetiyle Âdem'in izini izlerken, kavmi ırkçılığıyla, hatada ısrarıyla ve Allah'a başkaldırısıyla Şeytan'ın izini izledi. En sonunda, vahyi taşımakla onurlandırılan müslüman İsrâiloğulları yahudileşip çıktı (103-178).

Bu uyarılara kulak tıkayanlar, şöyle tasvir edildi:

وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيراً مِّنَ الْجِنِّ وَالإِنسِ لَهُمْ قُلُوبٌ
لاَّ يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لاَّ يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ آذَانٌ لاَّ يَسْمَعُونَ
بِهَا أُوْلَـئِكَ كَالأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُوْلَـئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ

"Doğrusu Biz, görünen görünmeyen iradeli varlıklar içinden akleden kalpleri olup da kavramayan, gözleri olup da görmeyen, kulakları olup da işitmeyen birçoklarını cehennemlik yapmışızdır. Hayvan sürüleri gibidir onlar, belki daha da aşağı! Onlar gaflete gömülmüş olan zavallılardır." (179)

Yukarıdaki pasaj içinde geçen bir âyet, Kelam ilmine mensup âlimler arasında "Misak Âyeti" adıyla şöhret buldu:

وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِن بَنِى آدَمَ مِن ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ
عَلَى أَنفُسِهِمْ أَلَسْتَ بِرَبِّكُمْ قَالُواْ بَلَى شَهِدْنَا أَن تَقُولُواْ يَوْمَ
الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ

"Ve Rabbin Âdemoğlunun sulbünden onların nesillerini çıkardığı her zaman, onları kendileri hakkında tanık kıldı: Ben değil miyim sizin Rabbiniz?" Onlar da "Kesinlikle!" dediler, "Buna biz şahidiz". (Bunu hatırlattık) ki, Kıyamet Günü "Bizim bu gerçekten haberimiz yoktu" demeyesiniz." (172)

Bu âyette geçen ve avam arasında kâlu-belâ diye bilinen misakın mahiyeti kelâmcılar arasında tartışma konusu olmuştur. Eş'ari kelâmı bu misakın "ruhlar âlemi" adı verilen bir âlemde daha insan var olmadan önce akdedildiği görüşündedir. Eş'ari kelâmının savunduğu "ilk misak" görüşünü İmam Matüridi reddeder. Matüridi'ye göre bu âyet, insanoğlunun doğuştan aşkın bir yaratıcının varlığını kabule yatkın fıtratını ifade eder. Yani bu âyet esasen "Allah'ın insanlığın özüne yaratılıştan nakşettiği fıtrata" (Rum 30:30) bir atıftır.

Eş'ari kelâmının "ruhlar âlemi" ön kabulü üzerine bina ettiği görüş, esasen İslâm kelâmına Eflatunculuktan, oraya da Eski Mısır'ın Hermesçi öğretisinden geçmiştir. Bu felsefe keskin bir "ruh-beden ayrımı" üzerine bina edilir. Âyetteki ilahi misak böyle bir felsefe üzerine bina edildiğinde, bu âyetin insana söyleyeceği çok şeyi kalmamaktadır. Zira böyle bir yorum, âyetin söz ettiği konuyu insan sorumluluğunun dışına çıkarmaktadır. Bu meselede anahtar soru şudur: Bu âyette geçen "Ve Rabbin Âdemoğullarının sulbünden onların nesillerini çıkardığı her zaman" ibaresi nasıl anlaşılmalıdır? Eğer bu ibare insanın âkil ve baliğ olma hadisesi olarak anlaşılırsa –ki "âdemoğullarının sulbünden onların nesillerinin çıkarılması" tam da budur-, bu takdirde Hz. Peygamber'in *"Üç kişiden kalem kalkar: İhtilam oluncaya kadar çocuktan..."* hadisinde verdiği çok özel bilgi de tam yerine oturmuş olur. Bu takdirde Hz. Peygamber'in bu hadisi, Kur'an'ın nebevî bir tefsiri olup çıkmaktadır.

Misak âyetinin ne dediğini anlamaya çalışırken, konunun en sonunda yer alan şu âyet gönlümüze değiyor ve gönlümüz-gözümüz aydınlanıyor:

خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ
بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ

"Sen insan fıtratına uygun olan yolu tut, iyi olanı emret ve haddini bilmezlere aldırma!" (199)

Yukarıdaki âyet, gafillerden olmamanın formülünü veren âyetler gurubu içinde yer alıyor (180-206). Sûrenin Rabbe kulluğun edebini öğreten son âyetleri, adeta sûrenin başında ele alınan Âdem-İblis kıssasında küstah tavrı ele alınan İblis gibi olmamanın yöntemini vaz etmektedir:

وَاذْكُر رَّبَّكَ
فِى نَفْسِكَ تَضَرُّعاً وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ
وَالآصَالِ وَلاَ تَكُن مِّنَ الْغَافِلِينَ
إِنَّ الَّذِينَ عِندَ رَبِّكَ
لاَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيُسَبِّحُونَهُ وَلَهُ يَسْجُدُونَ

"Ve Rabbini, özbenliğinde, alçakgönüllülükle ve O'ndan sakınarak, sesini yükseltmeksizin gündüz gece an ve sakın kendine yabancılaşanlardan olma! Unutma ki, Rabbinin tarafında olanlar O'na kullukta kibre kapılmazlar; ve O'nun adına/ aşkına hareket ederler ve secdeye kapanırlar." (205-206)

8. ENFÂL SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Adını ilk âyetinden alır. Enfâl "bağışlanan, fazladan bahşedilen" anlamına gelse de, burada "savaş gelirleri" vurgusuna sahiptir.

Sûre ilk nesilden itibaren Enfâl adıyla anılmıştır (*Buhârî* ve *Vahidî*).

Fîrûzâbâdî sûrenin "Bedr sûresi" olarak da anıldığını söyler. İkinci neslin öncülerinden ve müttaki âlimlerinden Said b. Cübeyr bir soru üzerine bu sûreyi "Bedir sûresi" olarak tavsif eder. Bunun sebebi, Bedir savaşından ve bu savaş sırasında ve ertesinde yaşananlardan ayrıntılı olarak söz etmesidir.

Sûre 75 âyettir. Bu eldeki Mushafların da kıraatı olan Kûfe okuluna göredir. Şam Okulu sûreyi 77 âyet, Hicaz ve Basra okulları 76 âyet saymışlardır. *Besair* sahibi kelimelerinin sayısını 1195 olarak, harflerinin sayısını 5280 olarak verir.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Sûre hicretin 2. yılının Ramazan ayında, Bedir Savaşı bağlamında inmiştir. Baştan sona konu bütünlüğüne sahiptir. Bu, sûreyi oluşturan pasajlar arasında çok uzun zaman aralıkları olmadığı anlamına gelir. Bir rivayette 30-36. âyetler Mekke'de inmiştir (Kurtubî). Fakat 36. âyetle 37. âyet arasında kopmaz bir irtibat vardır. En'âm sûresine ayırdığımız bölümde bu türden iddialar için uyguladığımız kıstaslar, 36-37. âyetlerin sûrenin genel zamanı olan Medine'de değil de Mekke'de indiğine dair iddiaları geçersiz kılmaktadır.

İlk tertipler sûreyi Bakara'nın arkasına ve Âl-i İmran'ın önüne yerleştirir. Hz. Osman tertibinde sûre 88. sırada, İbn Abbas tertibinde 85.

sırada, İmam Cafer tertibinde 87. sıradadır. Bizce de sûrenin Bakara sûresinin ardına yerleştirilmesi isabetlidir. Tarihi vakıa da bunu doğrulamaktadır. Fakat kendisinden sonraki sûrenin Âl-i İmran olması isabetli değildir. Zira Âl-i İmran sûresi 3. yılın Şevval ayında gerçekleşen Uhud savaşının safahatına dair malumat verirken, Enfâl sûresi kelimenin tam anlamıyla Bedir sûresidir. İki savaş arasında yaklaşık bir yıllık bir zaman dilimi mevcuttur. Enfâl sûresinin hemen ardına yerleştirilmesi en münasip sûre Hadîd sûresidir. Zira Hadîd sûresi de Enfâl gibi Bedir sûresidir ve Bedir savaşının ardından nâzil olmuştur.

ENFAL SÛRESİNİN NÜZÛL SEBEBİ

Enfâl sûresi savaş gelirlerine dair ilkeleri Bedir savaşı üzerinden vaz eder. Sûrenin eksenini oluşturan Bedir Savaşını şöyle özetleyebiliriz:

Miladi 622 yılında Hz. Peygamber'in Mekke'den Yesrib'e hicreti gerçekleşir. Bu hicreti zorunlu kılan sebepler sadece Mekke'deki imkânın tükenmiş olması değil, aynı zamanda daha sonradan *Medinetu'n-Nebi* (Peygamber Şehri) adını alacak olan Yesrib'deki çiçeği burnunda İslâm cemaatinin gelecek vaat etmesiydi. Eğer öyle olmasaydı ve hicret sadece Mekkelilerin zulmünden kaçıp kurtulma olsaydı, Hz. Peygamber de mü'minler için güvenli bir sığınak olan Habeşistan'a giderdi.

Artık Yesrib'in adı Medine'ye kalbolmuştur. "Peygamber Şehri" olan Medine'de İslâm cemaati günden güne büyür. Hz. Peygamber hicretinin hemen ardından akdettiği "Medine Sözleşmesi" ile şehirde yaşayan taraflar arasındaki ilişkiyi hukuki bir statüye kavuşturur. Artık "çöl kanunu" yerine şehir kanunu egemendir. Bu nisbi istikrar ortamında Hz. Peygamber İslâm cemaatinin bağımsız bir kimlik kazanmasına gayret eder. Müslüman kimliğin inşasını bir "sünnet" olarak vaz eder. Medine'de Müslümanların ilk müşterek mekânı Peygamber Mescidi'dir. Burası şehrin kalbi, İslâm cemaatinin karargâhıdır. Kıblesiz gönüllere kıble duygusu burada kazandırılır.

Hemen yanı başına inşa edilen Daru's-Suffa, İslâm cemaati içindeki garibân ve kimsesizlerin hem barınağı hem de mektebidir. Suffa sayesinde Hz. Peygamber toplumun en alt kümede olan sahipsiz bireylerinden en kaliteli şahsiyetler elde etmeyi başarmıştır. Suffa aklın kıblesini tayin etme amacına hizmet etmiştir.

Hz. Peygamber'in Medine'de ihdas ettiği üçüncü mekân İslâm cemaatine ait bir pazaryeridir. Bugünkü Baki mezarlığının bulunduğu mekâna kurulan İslâm pazarı için ilkeler belirlenir. Bu Pazar yerinin en büyük özelliği, bir başından bakınca öbür başı görülecek kadar düz olmasıdır. Bu adil bir pazar için gereklidir. Pazarın ilkelerinden biri, kimsenin sabit yer tutamamasıdır. Bu haksız rekabeti önleyecek bir tedbirdir. Yine bu ilkelerden bir diğeri sabit fiyat konmaması, fiyatların serbest piyasa ortamında hiçbir suni müdahale olmaksızın oluşmasının sağlanmasıdır. Bunun için de Hz. Peygamber üreticinin malının pazara çıkmadan yolda önünün kesilerek alınmasını yasaklamıştır. Özetle Medine pazarı ticaretin kıblesini tayin etmiştir.

Müslüman cemaati inşa çalışmaları hummalı bir biçimde devam ederken Hz. Peygamber'i ellerinden kaçıran Mekke de boş durmamaktadır. Bir yandan Medine'deki Yahudiler ve bazı kalbi hastalıklı çevrelerle temas kurarken, diğer yandan da Medine civarındaki kabileleri Hz. Peygamber'e karşı kışkırtmaya çalışmaktadırlar. Bu çalışmalarda yer yer başarı da göstermekteydiler. Mesela *Medine Sözleşmesi*'nin (*el-Vesîkâ*) taraflarından biri olan Yahudi lideri Ka'b b. Eşref'i sözleşmeye ihanete ikna etmişlerdir. O da Sözleşme'ye sadık diğer Yahudi liderleri ayartmak için fırsat kollamakta, Hz. Peygamber'in haremine dil uzatmak dâhil, her yolu denemektedir.

Mekke müşrikleri kendilerini Hz. Peygamber'den hicret ile kurtulmuş saymadılar. Zira Medine'de bir cemaat oluşturan Hz. Peygamber onlar için Mekke'de kalmasından çok daha tehlikeliydi. Zaten onlar Hz. Peygamber'in davetine, başından beri menfaatlerine ket vurduğu için karşı çıkmışlardı. Medine'ye hicretin ardından bu tehdit daha da büyüdü. Zira Medine Mekke'nin iki can damarı olan *ilaf* ticari seferlerinden birinin güzergâhındaki en önemli istasyondu. Bu güzergâh kuzey-güney arasındaki Baharat Yolu'nun kuzey hattını temsil ediyordu. Mekke-Suriye ticareti bu yolla gerçekleşiyordu. O dönemde alternatif bir yol da bulunmamaktaydı. Mekkelilerin korktukları başlarına geldi. Onlar için can damarı mesabesindeki bu yolun kontrolü Medine İslâm cemaatinin eline geçti.

Hicretin 2. yılının Şaban ayında, Ebu Süfyan önderliğindeki Mekke kervanının döneceği haberi geldi. İlgili âyetlerden de anlaşılacağı gibi Hz. Peygamber başından beri kervan için değil, savaş için hazırlanı-

yordu. İslâm ordusu içinde yer alan bir kısım insanların savaş tasavvuru henüz Kur'an'a göre şekillenmemişti. Şu âyetler, Kur'an'ın bu konuda nasıl bir akıl inşa ettiğinin şahididir:

وَإِذْ يَعِدُكُمُ اللهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ أَنَّهَا
لَكُمْ وَتَوَدُّونَ أَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشَّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمْ
وَيُرِيدُ اللهُ أَن يُحِقَّ الحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَيَقْطَعَ دَابِرَ الْكَافِرِينَ
لِيُحِقَّ الْحَقَّ وَيُبْطِلَ الْبَاطِلَ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ

"Hani Allah, iki topluluktan birinin sizin elinize geçeceğine ilişkin vaatte bulunmuştu; siz ise korumasız olanın elinize düşmesini istiyordunuz. Ne ki Allah'ın muradı, kelâmı aracılığıyla hakkı gerçekleştirmek ve kâfirlerin kökünü kurutmaktı; ki hakkın gerçek ve batılın sahte olduğu böylece ortaya çıksın: tabi ki, günahı tabiat haline getirenler istemese de!" (7-8)

Bin deve yükünden oluşan Mekke kervanını kırk silahlı koruyordu. Medine'deki hazırlığı daha Suriye'deyken haber alan Ebu Süfyan Mekke'den yardım istedi. Mekke yardım çağrısına bin kişilik bir orduyu yola çıkararak cevap verdi.

Hicrî 2. yılın Ramazan ayının 17'sinde, etkileri açısından dünya tarihinin akışını değiştiren bir olay yaşandı. Bu tarihi bir zaferdi. Fakat vahiy bu zafer üzerinden bir de "zafer ahlâkı" inşa etti. İşte Enfâl sûresinde zafer ahlâkını inşa eden âyetlerden sadece biri:

فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلَكِنَّ اللهَ قَتَلَهُمْ وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ
وَلَكِنَّ اللهَ رَمَى وَلِيُبْلِيَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلاءً حَسَناً
إِنَّ اللهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

"Hem onları siz öldürmediniz; amma velâkin, onları asıl öldüren Allah'tı. Attığın zaman da atan sen değildin, ama asıl Allah attı. Zira O, inananları inayetiyle takdir ettiği güzel bir sınava tabi tuttu: şüphesiz Allah her şeyi işitir, her şeyi bilir." (17)

SÛRENİN KONUSU

Sûrenin konusu savaş ve savaş hukukudur. Bir başka ifadeyle "savaş ahlâkı"dır. Zaten bir ismi de "Bedir sûresi" dir. Bu yüzden olsa ge-

rek, Said b. Cübeyr'e bu sûreden sorduklarında, "O Bedir sûresidir" demiştir.

Savaş bir vakıadır. Savaşa kökten karşı çıkmak ilk elde kulağa hoş gelse de, üzerinde düşünüldüğünde bunun "olmayacak duaya âmîn deme" anlamına gelen bir hayalperestlik olduğu açıktır. Maalesef, savaşsız bir dünya daha adil bir dünyadır diyemiyoruz. Zira dünyada zulüm ve zalim hep vardır. Zulüm ve zalim olduğu sürece, zulme karşı savaş da olacaktır. Şu âyet İslâm'da savaşın amacının zulüm ve baskıya son vermek olduğunu net ve açık olarak beyan eder:

وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى
لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ فَإِنِ
انتَهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

"Artık onlarla zulüm ve baskı sona erinceye ve hayatın Allah'a adanmasına kadar savaşın! Ne ki baskıya bir son verirlerse, unutmayın ki Allah onların yaptığı her şeyi görmektedir." (39)

Bu açıdan savaşsızlık özlemi, bir yerde zalimlerin ekmeğine yağ sürmek anlamına gelir. Zalimlerin ve haksızların güçlü olduğu bir dünyada savaş karşıtlığı, yine böyle bir dünyada "istikrar" yandaşlığına benzemektedir. Her şeyden öte, yaratılmış olmanın en temel unsurlarından olan zıt kutupluluk, savaşsız bir dünya özlemini daha baştan muhal kılmaktadır.

Eğer savaşsız bir dünya hem insanın tabiatı gereği mümkün değil, hem de zulme ve zalimlere gün doğacağı için doğru değilse, bu takdirde hedef "savaş ahlâkı" olmalıdır. Vahiy işte bunu yapar. Başta vahyin nüzûl ortamı olmak üzere o günün dünyasında savaşlar savaş ahlâkından mahrumdur. O günün dünyasında hiçbir ilke yoktur demek elbette doğru değildir. Toplumsal geleneklerin, kabile bağlarının, yerel değerlerin ürettiği bir ilkeler manzumesi vardır. Fakat bu ilkelerin arkasında bir "değişmez değerler dizgesi" bulunmadığı için ya uygulanmamakta, ya da bu ilkeleri koyanlar zâten güçlüler ve zalimler olmakta veyahut da bu ilkeleri kendi çıkarlarına uygun hale getirmektedirler. Kur'an'ın vaz ettiği savaş ahlâkı kendi içinde mütekâmil bir değerler sisteminin parçasıdır.

Savaş ahlâkını vaz eden ilahi otorite aşkın bir otorite olduğu için, başta uygulayıcılar olmak üzere bu ahlâki ilkeler herkesi bağlamaktadır. Hz. Peygamber'in hayatı, Kur'an'ın vaz ettiği savaş ahlâkına en çok uyanın onun ilk muhatabı olan Hz. Peygamber ve sahabe olduğunun belgesidir. Vahiy sadece savaş ahlâkı vaz etmekle yetinmemiştir. Bunun yanında muhataplarında aktif ve aktüel bir vicdan inşa etmiş ve o vicdana adalet ve merhameti sürekli telkin etmiştir. Beri yandan haklının güçlü olmasının yollarını göstermiş, fakat güçlenen hak ve haklının önüne de "güç ahlâkının" ilkelerini koymuştur.

Enfâl sûresi, adından da anlaşılacağı gibi "savaş gelirleri" ile ilgili bir soru üzerinden söze girer:

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الأَنفَالِ قُلِ الأَنفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ فَاتَّقُواْ اللَّهَ وَأَصْلِحُواْ ذَاتَ بَيْنِكُمْ وَأَطِيعُواْ اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ

"Sana cihadın bahşettiği gelirler hakkında soruyorlar. De ki: "Cihadın bahşettiği bütün gelirler Allah'a ve Elçisi'ne aittir. Şu halde, Allah'a karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun ve aranızdaki ilişkiyi düzgün tutun! Bir de Allah'a ve Elçisi'ne kulak verin: tabi ki, gerçekten inanıyorsanız eğer!" (1)

Yukarıdaki âyetin hemen ardından şu âyetlerin gelmesi, Kur'an'ın vaz etmek istediği "savaş ahlâkının" arkasındaki derin değerler dizgesine güzel bir işarettir:

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ
الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَوٰةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ

"Gerçek mü'minler şu kimselerdir ki; Allah'ı hatırladığı zaman kalpleri ürperir, kendilerine O'nun âyetleri okunduğu zaman imanları güçlenir ve daima Rablerine güvenirler. Onlar namazı hakkını vererek kılarlar ve kendilerine verdiğimiz rızıklardan cömertçe sarf ederler." (2-3)

Enfâl sûresi, savaşın asıl amacının barış olduğunu açık ve örtülü ifade eden âyetlerle doludur. İşte onlardan biri:

وَإِن جَنَحُوا
لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ
وَإِن يُرِيدُوا أَن يَخْدَعُوكَ فَإِنَّ حَسْبَكَ اللَّهُ هُوَ الَّذِي أَيَّدَكَ
بِنَصْرِهِ وَبِالْمُؤْمِنِينَ

"Ama onlar barışa yönelirse sende bu yönelişe uy! Ne ki yalnızca Allah'a güven: unutma ki O duyulmayanı duyan, bilinmeyeni bilendir. Tut ki onlar seni aldatmayı planlamış olsunlar; o zaman da elbet Allah sana yeter: O'dur seni yardımıyla ve îmanlı insanlarla güçlendiren." (61-62)

O günün dünyasında savaşlar aynı zamanda birer gelir kapısıdır. Savaşlar savaşçı için bulunmaz bir fırsattır aynı zamanda. Bu yüzden daha fazlasını elde etmek için daha fazla öldürmekten çekinmez. Bu ilkesiz savaşlarda kim ne elde ediyorsa o kendisinindir. Bir tür "çapul" geleneği tüm dünyada hâkimdir. Bu ise savaşçıyı bir ölüm makinesine dönüştürür. Gözünü mal hırsı bürümüş olan savaşçı, "savaş" adı altında öldürmenin meşru olduğu bu ortamı bir fırsat bilir. Yani gözünü mal hırsı bürümüş bir savaşçı için savaşın bizzat kendisi büyük ganimettir. Bu düşünce öldürme hırsını kamçılar. Zaten olmayan veya zayıf olan vicdanı hepten susturur. Artık muhatabına can taşıyan bir insan değil, öldürülmesi halinde kendisine gelir getirecek bir nesne olarak bakar. Ondan elde edeceği değersiz bir parça için bile gözünü kırpmadan öldürür. Şu halde savaşı bir "çapul", savaşçısı bir ölüm makinesi olmaktan çıkarmanın yolu, "savaş gelirlerini" hukuki bir zemine oturtmaktan geçmektedir. İşte başta bu sûrede olmak üzere Kur'an'ın yaptığı da budur. Kur'an çapulun zeminini teşkil eden "savaşçının aldığı kendisinindir" anlayışını yasaklar. Onun yerine savaş ganimetlerini yoksullar ve ezilenler arasında paylaştırır:

وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُم مِّن شَيْءٍ فَأَنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ
وَلِذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ إِن
كُنتُمْ آمَنتُم بِاللَّهِ وَمَا أَنزَلْنَا عَلَى عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ
يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

"Şunu iyi bilin ki, ganimet olarak aldığınız her şeyin beşte biri Allah' a ve Elçi'ye; dolayısıyla yakınlara, yetimlere, muhtaçlara ve yolda kalmışlara aittir. Eğer siz Allah'a ve hakkın batıldan ayrıldığı o gün, yani iki ordunun karşı karşıya geldiği o gün- kulumuza indirdiklerimize inanıyorsanız : Zira Allah her şeyi yapmaya kadirdir." (41)

Yukarıda vahyin "akıl inşasından" söz etmemiz boşuna değil. Zira insanlık tarihinde insana bahşedilmiş en büyük ilahi nimet olan akla yapılan en büyük övgü bu sûrede hem de savaşın en kızgın sahnelerinin anlatıldığı bir pasajın içinde geçmektedir:

إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِندَ اللهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ
الَّذِينَ لاَ يَعْقِلُونَ

"İyi bilin ki, Allah katında canlıların en zararlısı aklını kullanmayan sağır ve dilsizlerdir." (22)

Esasen bu bir savaş değildir. Dışarıdan savaş gibi görünse de bu "insanla insanın mutluluğunun öbür adı olan İslâm" arasına gerilmiş engellerin kaldırılması teşebbüsüdür. İşte sadece Enfâl sûresinin değil, tüm Kur'an'ın berceste âyetlerinden ikisi:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ
آمَنُواْ اسْتَجِيبُواْ لِلّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُم لِمَا يُحْيِيكُمْ
وَاعْلَمُواْ أَنَّ اللهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ وَأَنَّهُ إِلَيْهِ
تُحْشَرُونَ
وَاتَّقُواْ فِتْنَةً لاَّ تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُواْ
مِنكُمْ خَآصَّةً وَاعْلَمُواْ أَنَّ اللهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ

"Siz ey îman edenler! Size hayat bahşeden bir işe çağırdıklarında, Allah'ın ve O'nun Elçisi'nin davetine icabet edin! Zira iyi bilin ki Allah kişiyle kalbinin arasına sürekli müdahale eder akıbet O'nun huzurunda toplanacaksınız. Ve öylesine çetin bir yürek sınavına karşı tetikte ve tedbirli olun ki, o içinizden yalnızca bilinci altüst olmuş kimselere musallat olmakla kalmayacaktır. Ve iyi bilin ki Allah'ın azabı pek şiddetlidir." (24-25)

Sûreye adını veren âyetlerin, savaş gelirlerini "savaş ahlâkı" çerçevesinde yeniden düzenlediğini beyan etmiştik. İşte insanı dünyevileşmeye karşı müteyakkız olmaya davet eden şu âyetler, savaş ahlâkının en büyük güvencesi olan aktif bir vicdan inşa etmeyi amaçlıyor:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا
لَا تَخُونُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ وَتَخُونُوا أَمَانَاتِكُمْ وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ
وَاعْلَمُوا أَنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ وَأَنَّ اللَّهَ
عِندَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ

"Siz ey îman edenler! Allah'a ve Elçi'ye ihanet etmeyin! Sonra, korumanız gereken değerlere bile bile ihanet olmuş olursunuz. Zira aklınızdan çıkarmayın ki, mallarınız ve çocuklarınız birer sınav aracıdır ve bilin ki katında en büyük ecir bulunan Allah'tır." (27-28)

Bedir düzlüğünde sadece ikisi atlı olan 300'ü aşkın mü'minin kazandığı zafer, kendisinden sonraki bin yıl boyunca sürecek olan fetihler çağını başlattı. Bu vahyin ve îmanın zaferiydi. Bu zaferle başlayan îman hamlesi, daha önce eşi görülmemiş bir toplum ve siyaset tarzı üretti. Kur'an zafer gününe vahye verdiği sıfatın aynısını verdi: Yevmu'l-Furkân (41). Yani: "Hakla bâtılın kesin hatlarla ayrıştığı gün". Bu zafer, o güne kadar şahsi başarı destanları yazan İslâm toplumuna "İslam cemaati" hüviyetini kazandırdı. Artık yeryüzünde canını hakikate şahit kılan şahsiyetler değil, bir cemaat vardı. Bu cemaatin hakikat ve adaleti ikame etmesi için birlik ve dirliğini koruması gerekiyordu:

وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ رِيحُكُمْ
وَاصْبِرُوا إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ

*"Ve Allah'a ve O'nun elçisine tabi olun ve **birbirinizle didişmeyin! Sonra** direncinizi yitirirseniz, rüzgârınız da kesilir. Kesinlikle direnin, unutmayın ki Allah direnenlerle birliktedir." (46)*

Mü'minler arasındaki muhabbet ve sevgi, dünyanın tüm servetine bedeldir. Bu sevgi dünyaları verseler de feda edilmeyecek bir değerdir:

لَوْ أَنفَقْتَ
مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعاً مَّا أَلَّفْتَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَلَكِنَّ
اللَّهَ أَلَّفَ بَيْنَهُمْ إِنَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

"Eğer sen yeryüzünün bütün servetini harcasaydın, onların yüreklerinin arasını kaynaştıramazdın, ama Allah onları birleştirdi: Çünkü her işinde mükemmel olan, her hükmünde tam isabet kaydeden yalnızca O'dur. (63)

Enfâl sûresi tek cümlede şöyle özetlenebilir: İman en büyük imkândır. Çünkü yaratılmış hiçbir şey gücünü kendisinden almaz. Allah'ın yardımını Allah'a yardım edenler hak eder. Sûre, sebebe değil müsebbibe dikkat çeker. Sadece savaş ahlâkını değil, aynı zamanda ahlâk savaşını da öğretir. Zımnen şunu söyler: Hak bâtıl savaşı, asla rakamlara, ganimet hırsına, toprak kazanımına ve dünyevi herhangi bir çıkara indirgenemez.

9. TEVBE SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Sûre Tevbe adını, Tebuk seferine mazeretsiz katılmayan üç kişinin samimi tevbelerine atıf yapan âyetlerden (102-118) alır.

İbn Abbas sûreyi bu adla anmış, *Tirmizî* Sünen isimli hadis derlemesinde sûreye bu adla yer vermiştir.

Sûrenin yaygın bir adı da Berâe'dir. Sûrenin başlangıcını teşkil eden Berâe, "Birilerinden teberri etme, ilişik kesme ilânı, kesin uyarı" anlamına gelir. Zeyd b. Sabit ve Ebu Hüreyre rivayetlerinde bu isimle anılır (Buhârî Salat 10/1347). Ayrıca Buhârî Sahih'inde sûreye bu ad altında başlık açar.

İlk yüzyıllarda Berae isminin Tevbe isminden çok daha yaygın olarak kullanıldığını söylemek mümkündür. Zira birçok tefsir kaynağında sûre *Berae* ismiyle yer almaktadır. Tevbe ismi günümüzde intişar bulmuş ve bu ismin şöhreti Berae'yi geçmiştir. Fakat hâlâ bazı bölgelerde sûre Berae ismiyle anılmaktadır. Bu yüzden Mushafların fihristlerinde ve ilgili eserlerde her iki isimle de geçebilmekte, hatta bazen iki isim birden zikredilmektedir.

Sûre ilk nesillerin dilinde birçok farklı isimle de anılmıştır. Nifak ve Şirk hastalığından kurtardığı ve kâfirleri 'kışkışladığı' için *Mukaşkişe* (Kâfirûn ile birlikte) adıyla anılmıştır. Münafıkların sebep olduğu skandalı ortaya koyduğu için *Fâdıha*, kâfirlerin cezalandırılmasından söz ettiği için *'Azâb* adlarıyla da anılmıştır. Müşriklerin kalbindekilerini ortaya döktüğü için *Munekkıra*, ikiyüzlülerin gerçek yüzünü araştırdığı için *Behûs*, Nifak ehlinin içyüzünü ortaya dökecek manevi kazı yaptığı için *Hâfira*, yine münafıkların sırlarını ortaya serip döktüğü için *Muba'sira*, müşriklerin defterini dürdüğü için *Mudemdeme* adlarıyla anılmıştır. Bu sonuncularla birlikte sûrenin isim sayısı 10'u bul-

maktadır. *Behus* ismi ünlü sahabi Ebu Eyyub el-Ensari'den nakledilir. *Fadıha* ve *Muba'sıra* isimleri İbn Abbas'tan nakledilir.

Sûre 129 âyete taksim edilmiştir. Kelime sayısını Fîrûzâbâdî 2497 olarak verir. Harf sayısını ise aynı kaynak 17870 olarak verir.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Tevbe sûresi tartışmasız Medenîdir. Bazı âyetlerinin Mekkî olduğu görüşünü, bu konuda En'âm sûresini işlerken serdettiğimiz kıstaslardan hiç biri teyit etmez.

Kur'an'dan en son inen sûredir. Cabir b. Zeyd'in İbn Abbas'tan naklettiği tertipte en sonda yer alır. Fakat diğer tertiplerde son sûre olarak yer almaz. Hz. Osman tertibinde 113. sırada sondan bir evvelki sûredir. Mâide-Nasr arasında yer alır. İbn Abbas tertibinde 109. sıradadır ve yine Mâide-Nasr arasındadır. İmam Cafer tertibinde 112. sıradadır. Bu tertipte Fetih-Nasr arasında yer alır. Bu tertipler içinde sûreye en isabetli yeri Cabir b. Zeyd tertibi takdir etmiştir. Tevbe sûresi Tahrîm sûresinin ardından Kur'an'ın son nâzil olan sûresi ünvanına sahiptir.

Çoğunluk tüm sûrenin tek celsede indiği görüşündedir. Sûrenin içyapısı bunu destekler. Hz. Aişe'den nakledilen bir rivayette Rasulullah'ın Berae sûresinin topluca indirildiğini söylediği ifade edilir. Bu rivayet de sûrenin muhtevasıyla uyum içindedir. Sûrenin inişinin zamana yayıldığını kabul etmemiz durumunda, bu zaman aralığının hicri 9. yılın (m. 631) Şevval ayının başı ile Zilkâde ayının sonu olduğunu söyleyebiliriz.

BESMELE İLE BAŞLAMAYAN TEK SÛRE

Tevbe Sûresi Kur'an'da besmele ile başlamayan tek sûredir. İbn Mes'ud nüshasında besmeleli olarak yer aldığı rivayetini istisna sayarsak, bu yaklaşım sahabenin ortak kabulüne dayanır ve yorumla alâkalıdır (*İtkân* I, 173). Bu konuda farklı yorumlar yapılmıştır. Râzî bütün yorumları altı başlık altında toplar. Bu yorumlara, 'besmelenin hükmü' konusunda birbirinden farklı görüşleri savunan fıkıh ekollerinin tezleri de dâhil edilmiştir (Bkz: Fâtiha'nın ilgili bölümü).

Bu tür mezhebi yorumları bir yana bırakırsak, bu sûrenin başında neden besmele olmadığını açıklamaya çalışan tüm yorumların gerekçesi aynıdır: iki sûrenin konularının birbiriyle bağlantısı. Görüşler, bu bağlantının niteliği üzerinde farklılaşmaktadır. Übey b. Ka'b'a nisbet edilen yoruma göre bir önceki sûre olan Enfâl anlaşma yapma hakkındayken, bu sûre yapılan anlaşmayı bozma hakkındadır. Bir başka yoruma göre Enfâl inananları birbirlerini desteklemeye çağırırken, Tevbe inananları müşriklerle siyasal ve ahlâkî alanda ilişik kesmeye çağırır.

Rivayete göre, İbn Abbas'ın "Enfâl Sûresi'yle yüzlüklerden (miûn/miîn) olan Berae Sûresi'ni neden yan yana yerleştirdiniz?" sorusuna, Hz. Osman şu cevabı verir: "Peygamber (a) her sûrenin inişinden sonra 'Bunu şuraya yerleştiriniz' buyururdu. Berâe Sûresi ise Kur'an'ın en son indirilen sûrelerinden biri. Rasulullah onun yerini belirlemeden vefat etti. Bu sûrenin içeriğiyle Enfâl'in içeriği birbirine benziyordu. Bundan dolayı ikisi yan yana yerleştirildi" (Râzî). Yine İbn Abbas'ın Hz. Ali'ye "Niçin Enfâl ile Tevbe arasında besmele yok?" sorusuna, onun "Çünkü 'bismillahirrahîmirrahîm' güvence vermektir, bu sûre ise tam tersine savaş ve anlaşma iptali hakkındadır" cevabını verdiği nakledilir. Fakat Humeze, Mutaffifin gibi birçok sûrenin, daha sert içeriğine rağmen besmeleyle başladığı ve savaşı emreden âyetler de dâhil Kur'an'a ait herhangi bir metni okurken besmele çekmenin caiz olduğu konusundaki görüş birliği de bir gerçektir (Âlûsî). Buna ek olarak, Kur'an'da birçok sûre, konu açısından birbirine benzer. Arandığında, bundan daha çok birbiriyle konu irtibatı olan sûre çiftleri bulmak hiç de zor değildir. Öte yandan, iki sûre arasında yaklaşık yedi yıllık bir zaman aralığı bulunduğu unutulmamalıdır.

Bütün bunlar göz önüne alındığında, başında besmelenin bulunmadığı konusunda hiçbir tartışmaya yer bulunmayan bu sûrenin, besmelesiz başlamasının nedeni hep yoruma açık bir konu olarak kalacaktır.

SÛRENİN KONUSU

Tevbe sûresinin nüzûl ortamı, eski düşmanların konumlarını gözden geçirdikleri bir ortamdır. Hudeybiye'de Müşrik Mekkelilerle yapılan barış anlaşmasına Hz. Peygamber mutlak galibiyetine rağmen sonuna kadar sadık kalmış, fakat karşı taraf mutlak yenilgisine rağ-

men bu anlaşmayı ihlal anlamına gelecek entrikalara başvurmuştur. Müslümanların müttefiki Huza'a, Müşriklerin müttefiki Beni Bekr oymağıyla eski bir kan davası yüzünden savaşa girişir. Huza'a müttefiki olan mü'minlerden yardım ister. Hz. Peygamber'in bu çağrıya olumlu cevabı Mekke'nin fethi ve Huneyn seferiyle neticelenir. Aynı silsilenin bir devamı olarak 9. yılın Receb ayında Tebük seferi gerçekleşir. İslâm cemaati hac kafilesi Hz. Ebubekir reisliğinde hacda bulunmaktadır. Hz. Peygamber bu sûrenin kesin uyarı niteliğindeki ilk pasajlarını muhataplara duyurması için Hz. Ali'ye hac kafilesinin ardından Mekke'ye gitme talimatı verir. Bu, kaybeden tüm taraflara, eğer İslâm cemaatiyle birlikte yaşamak istiyorlarsa İslâm'ın egemenliğini tanıma ve onun çizdiği sınırlara riayet etme çağrısıdır. Bu çerçevede, hac ibadeti ve hac mahalli şirkin tezahürlerinden arındırılır.

Sûrenin ana teması tevhid, adalet ve İslâm cemaatinin güvenliğidir. Sûre, adalet ile güvenlik ya da ahlâk ile güvenlik arasındaki hassas dengenin nasıl korunacağını öğütler. Bunun için söze bir yanıyla İslâm'a savaş açmış olan müşriklere kesin uyarı, diğer yanıyla mü'minlere bir ilişik kesme talimatı olan şu âyetlerle girer:

بَرَاءَةٌ مِّنَ اللهِ وَرَسُولِهِ إِلَى الَّذِينَ عَاهَدتُّم مِّنَ الْمُشْرِكِينَ
فَسِيحُواْ فِي الأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَاعْلَمُواْ أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي
اللهِ وَأَنَّ اللهَ مُخْزِي الْكَافِرِينَ
وَأَذَانٌ مِّنَ اللهِ وَرَسُولِهِ
إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الأَكْبَرِ أَنَّ اللهَ بَرِيءٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ
وَرَسُولُهُ فَإِن تُبْتُمْ فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُواْ
أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللهِ وَبَشِّرِ الَّذِينَ كَفَرُواْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ
إِلاَّ الَّذِينَ عَاهَدتُّم مِّنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنقُصُوكُمْ
شَيْئاً وَلَمْ يُظَاهِرُواْ عَلَيْكُمْ أَحَداً فَأَتِمُّواْ إِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ إِلَى
مُدَّتِهِمْ إِنَّ اللهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ

"Bu, Allah ve O'nun elçisi tarafından, müşrikler içersinden anlaşma yaptıklarınıza yönelik bir ilişik kesme ilânıdır: Bundan böyle, işte size dört ay daha serbest dolaşma izni! Ama bilin ki siz, Allah'ı asla atlatamayacaksınız; yine unutmayın ki, Allah inkâr ve ihanette ısrar edenleri onursuzluğa mahkûm edecektir. Yine Allah ve O'nun Elçisi'nden, Büyük Hac gününde bütün insanlığa yapılmış bir duyurudur ki; Allah kendine mahsus özellikleri başkalarına yakıştıranlarla ilişkisini kesmiştir; O'nun elçisi de öyle. Bundan böyle tevbe ederseniz, işte bu sizin için daha hayırlıdır; fakat bu davetten yüz çevirirseniz, iyi bilin ki siz Allah'ı asla atlatamazsınız. Nitekim inkâr ve ihanette ısrar edenleri can yakıcı bir azap ile müjdele. Ne var ki, şirk koşanlar arasından kendileriyle anlaşma yapmış olduğunuz ve daha sonra bu anlaşmayı herhangi bir biçimde ihlal etmeyen ve sizin hasımlarınızdan hiç biriyle dayanışma içine girmeyen kimseler bunun dışındadır. Artık onlarla olan anlaşmanıza süresi doluncaya kadar riayet edin! Unutmayın ki Allah sorumlu davrananları sever. (1-4)

İlahi kelâmın kendisini kökten reddetmekle kalmayıp kendisine karşı savaş açanlara kesin uyarı verirken dahi süpürücü davranmaması, belirgin bir üslûp özelliğidir. 4. âyette bu üslûp ayan beyan ortaya çıkar. Âyetin sonundaki "Unutmayın ki Allah sorumlu davrananları sever" cümlesi, dini, sosyal ve siyasal tüm muhaliflere karşı tavır alışların temelinde "sorumluluk ahlâkının" yatması gerektiğini söyler. Bu temel ilke, aynı zamanda "iktidar ahlâkını" vaz etmektedir.

Yukarıdaki âyetlerin ardından gelen 5. âyet, hiç tartışmasız Kur'an'ın en şiddetli ve sert âyetlerinden biridir:

فَإِذَا انسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرُمُ
فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدتُّمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَاحْصُرُوهُمْ
وَاقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ فَإِن تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ
وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ

"Ve bu yasak kapsamındaki aylar çıktığında, artık müşrikleri tuttuğunuz yerde öldürün; yakalayın, çepeçevre kuşatın, onları her gözetim noktasına kurulup gözetleyin! Fakat onlar tevbe eder, namazı istikametle eda eder ve arınıp yücelmek için ödenmesi gereken bedeli ödemeyi kabul ederse, işte o

zaman bırakın yakalarını! Unutmayın ki Allah tarifsiz bir bağışlayıcı, eşsiz bir merhamet kaynağıdır." (5)

Kur'an'ın en şiddetli âyetlerinden biri belki de birincisi olan bu âyetin nasıl bittiğine dikkat! Evet, böylesi bir âyet şöyle bitiyor: *"Unutmayın ki Allah tarifsiz bir bağışlayıcı, eşsiz bir merhamet kaynağıdır."* Kullandığı dil itibarıyla böylesine keskin olan bir âyetin sonunda gelen Allah'ın bağışının tarifsiz, merhametinin eşsiz olduğunu hatırlatan Esma-i Hüsna, âyetin tüm muhtemel yorumlarının oturması gereken ana çerçeveyi çizme amacı taşır. Bu esma ile biten tüm âyetler ve pasajlar için geçerlidir. Zira Kâinatın sırrı insanda, insanın sırrı Kur'an'da, Kur'an'ın sırrı esmada, esmanın sırrı Allah lafzında, Allah lafzının sırrı O'nun zâtındadır. Kur'an'ın sırrı esmada ise, âyetlerin sonundaki esma, o âyetin mânasının sırrını barındırmaktadır. Kur'an'ın en şiddetli âyeti diyebileceğimiz bir âyet Allah'ın Ğafûr ve Rahîm ismi ile bitiyorsa, bununla mü'min muhataba verilen mesaj şudur: Sen ey bu Kur'an ile amel etmeyi hayatının gayesi edinmiş mü'min! Bu âyetleri anlama ve uygulama cehdi gösterirken iki şeyi daima gözet: Bağış ve merhamet! Unutma, en büyük nankörlüklerin, suizanların, vefasızlıkların, şükürsüzlüklerin Zatına karşı yapıldığı Allah'ın merhameti "her şeyi ve herkesi" kapsar. Sen de Kur'an'ın ahlâkıyla ahlâklan ve bu sonsuz bağış ve merhametten sen de payına düşeni al! Ğafur ve Rahîm isminden payına ne kadar düştüğü, eline fırsat geçince düşmanlarına nasıl davrandığından yola çıkılarak anlaşılır!

Zaten 5. âyetin hemen ardından gelen âyet, bu söylediklerimizin harika bir teyidi mahiyetindedir:

وَإِنْ أَحَدٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّى يَسْمَعَ
كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ أَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَّا يَعْلَمُونَ

"Ve eğer müşriklerden biri senden sığınma hakkı isterse ona sığınak ol; bakarsın Allah'ın kelâmına kulak verir. Sonunda onu güvende hissedeceği bir yere bırak! Böyle davran, çünkü onlar hakikati bilmeyen bir topluluktur." (6)

Artık iktidar ile sınanan Medine İslâm cemaati, "sorumluluk ahlâkına" (takva) dayalı bir iktidar ahlâkı üretmelidir. Tevbe sûresinin ilk pasajları bunun harikulade örnekleriyle doludur. Hatta sûre, bu pratiğin üretilmesi için İslâm cemaatini çok sıkı ve tavizsiz bir öze-

leştiriye tabi tutar. Sûre, İslâm cemaatine, güvenlik problemini, adalet ve ahlâkî ilkeler çerçevesinde çözmesini telkin eder. Sözleşmelere ve savaş halinde de olsa antlaşmalara riayet bu ahlâkî ilkelerin başında gelir (8-16). Bu pasajda bir dip akıntısı gibi hayatın bir "imtihan" olduğu ana fikri işlenir. Dost da imtihandır, düşman da. İktidar da imtihandır, muhalefet de. Esas olan yalnız dosta karşı değil, düşmana karşı da imtihanı başarıyla verebilmek ve nefsi hareket etmemektir. Sadece muhalefette değil, iktidarda da imtihanı başarıyla verebilmek, yokluğa sabrederken varlıkla sınandığında çözülmemektir.

İlk 40 âyet sosyal disiplini tesis eder ve toplumu oluşturan farklı inançtan insanlara İslâm cemaatinin varoluş sebebi olan sabitelerden ödün verilmeyeceğinin altını çizer.

"Allah'ın mescitlerini ziyaret edip onarmak Allah'a ortak koşanlara düşmez" diyen 17. âyet, sadece o günün bir çarpık tasavvuruna değil, günümüzün çarpık tasavvuruna da parmak basmaktadır. Yani şirkin olduğu yerde ibadetin olmayacağını beyan etmektedir.

Hayat düz bir yol değildir. İnişleri ve çıkışları vardır. Mü'min'in imanı sürekli sınanır. Bir Âdem gibi İblis'le, bir Nûh gibi tufanla, bir İbrahim gibi ateşle, bir İsmail gibi canla, bir Yakub gibi evlatla, bir Yusuf gibi kadınla, bir Asiye gibi kocayla, bir Musa gibi iktidarla, bir Davud gibi sultan olmakla, bir Yahya gibi kurban olmakla sınanır. Herkesin yangında kurtarılacaklar listesi farklı olabilir. Önemli olan sizin listenizdir. Sizin için yangında ilk kurtarılacak nedir? İmanınız mı, ruhunuz mu, cesediniz mi, malınız mı, eşiniz mi, akrabanız mı, kabileniz mi, eviniz mi, işiniz mi? Aslında yukarıdaki sorunun arkasında, "Sizin için en hayırlı olan nedir?" sorusu yatar. İşte şu âyet bu soruya nasıl doğru cevap verebileceğimizi öğretir:

قُلْ إِن
كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَآؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ
وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِنُ
تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُم مِّنَ اللهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ
فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللهُ بِأَمْرِهِ وَاللهُ لَا يَهْدِي

الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ

"De ki: "Eğer babalarınız, çocuklarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, mensubu bulunduğunuz topluluk, kazandığınız mallar, kötüye gitmesinden kaygı duyduğunuz ticaret ve kendisiyle huzur bulduğunuz konakları; Allah'tan, O'nun yolunda cihad etmekten daha sevimli geliyorsa, Allah'ın buyruğu gerçekleşinceye kadar bekleyin! Ne ki Allah, sorumsuzca davranan bir toplumu doğru yola yöneltmez." (24)

Kur'an mü'minleri ciddi bir özeleştiriye davet ederken, onlara İsrâiloğullarının Yahudileşme ve İsevilerin Hıristiyanlaşma sürecinden örnekler verir (30-34) Bu Müslümanlara "Yahudileşmeyin ve Hıristiyanlaşmayın!" uyarısıdır. Aynı pasajda sözün Yahudileşme ve Hıristiyanlaşma örneklerinin ardından *"Ey îman edenler!" (34)* diye mü'minlere getirilmesi, bunun delilidir.

Mali yükümlülüklerle ilgili pasajlar, kendini cemaatin güvenlik görevinden muaf tutmak isteyen zengin kesime ahlâkî sorumluluğunu, yöneticilere de gelir dağılımında adaleti sağlama yükümlülüklerini hatırlatır (34-35, 60).

İslam cemaatinin fertleri, canı ve malı pahasına akideyi savunma yükümlülüğünde gevşeklik gösteremez. Bunu yapanlar, çok sert bir eleştiriye tabi tutulur. Bunlar içerisinden ikiyüzlülüğü tescilli olanlar, İslâm cemaatinden kesin ve net bir dille dışlanır (38-123).

Tevbe sûresi de tıpkı Enfâl sûresi gibi "savaş ahlâkını" vaz eden sûrelerden biridir. Mü'minlere Allah yolunda savaşmanın ilkeleri olduğu mesajını verir. Allah yolunda savaş diğer savaşlara asla benzemez. Allah adına yola çıkmanın yolcunun boynuna yüklediği sorumluluklar vardır. Bu sorumlulukları yerine getiren cennetle müjdelenir. Söz konusu sorumlulukların başında, meşru bir mazeret olmaksızın Allah yolunda cihattan kaçmamak gelir. Bu ikiyüzlülerin yapacağı bir şeydir (73-80). Kalplerinde hastalık olan bazıları Allah yolunda savaşa çıkmaya niyetlenenlere "Şu sıcakta savaşa çıkmayın!" diyecek kadar küstahlaşmışlardır. Onlara cevabı Kur'an verir: *"Cehennem ateşi daha sıcaktır" (81).*

Her îman kendisini eylemde ifşa eder. Nifak inançta çift kişiliklilik hastalığıdır. Teknik ifadesiyle nifak bir inanç şizofrenisidir. Bu hasta-

lığı en güzel ortaya koyan şey eylemdir. Bu sûre nifakın "psikanalizini" yapan ender sûrelerden biridir. Münafıkları suçüstü yapmanın yollarını gösterir. Nifakın tabiatı üzerine nüzûl ortamından ibretlik sahneler sergiler. İşte bu pasajlar arasında, bir yerde hitap doğrudan Hz. Peygamber'e yönelir ve azarlayıcı bir tonda şu yasaklamayı yapar:

وَلاَ تُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِّنْهُم مَّاتَ أَبَداً وَلاَ تَقُمْ
عَلَى قَبْرِهِ إِنَّهُمْ كَفَرُواْ بِاللّهِ وَرَسُولِهِ وَمَاتُواْ وَهُمْ فَاسِقُونَ

"Ve onlardan ölen herhangi birinin namazını kılma ve kabrinin başında da asla bulunma! Çünkü onlar Allah'a ve Elçisi'ne nankörlük ettiler ve yoldan sapmış bir halde öldüler." (84)

Kur'an'ın genelinde gördüğümüz iyiyi kötüden ayıran mümeyyiz bir aklı inşa etme üslubuna bu sûrede de rastlarız. İkiyüzlüyü ikiyüzlü olmayandan ayırmak için bu âyetlerden çıkarılacak hayli ders vardır:

لَّيْسَ عَلَى الضُّعَفَاء وَلاَ عَلَى الْمَرْضَى وَلاَ عَلَى الَّذِينَ
لاَ يَجِدُونَ مَا يُنفِقُونَ حَرَجٌ إِذَا نَصَحُواْ لِلّهِ وَرَسُولِهِ
مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِن سَبِيلٍ وَاللّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ
وَلاَ عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لاَ أَجِدُ
مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّواْ وَّأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ
حَزَناً أَلاَّ يَجِدُواْ مَا يُنفِقُونَ

"Zayıflar, hastalar, infak edecek bir şey bulamayanlar için, Allah'a ve Rasulü'ne karşı samimi oldukları sürece bir sorumluluk yoktur; iyilik yapanları sorumlu tutacak bir gerekçe de yoktur. Zira Allah tarifsiz bağışlayan, eşsiz merhametiyle kuşatandır. Bir de sana kendilerine binek sağlamak için geldiklerinde, "Sizi bindirecek bir şey bulamıyorum dediğin zaman, bu yolda harcayacak bir şey bulamadıkları için üzüntüden iki gözü iki çeşme geri dönenlere de bir sorumluluk yoktur." (91-92)

Kur'an'ın bu temyizi öyle rafine ve incedir ki, sadece iyiyi kötüden ayırmayı öğretmekle yetinmez, aynı zamanda iki kötü içerisinden daha çok kötüyü daha az kötüden seçip ayırmayı da öğretir. Bu bize Hz. Ömer'e atfedilen şu muhteşem tesbiti hatırlatır: Akıllılık iyiyi

kötüden ayırt etmek değildir, asıl akıllılık iki kötü arasından daha az kötü olanı ayırt etmektir." Şu âyet, iki kötü arasından daha ehven olanı seçip ayırmayı öğreten bir öğüt olarak okunmalıdır:

الأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْراً وَنِفَاقاً وَأَجْدَرُ أَلاَّ يَعْلَمُواْ
حُدُودَ مَا أَنزَلَ اللّهُ عَلَى رَسُولِهِ وَاللّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

"Bedevi Araplar, inkâr ve ikiyüzlülük açısından daha katıdırlar; ve Allah'ın, Elçisi'ne indirdiği hayat tarzının sınırlarını tanıyıp kavramamaya daha yatkındırlar: Allah bu gerçeği de çok iyi bilendir, ama hikmetle iş görendir." (97)

Âyette karşılaştırılan şey "şehirli/medenî" tavırla, "taşralı/bedevi" tavırdır. Âyet "taşralı/bedevi" kötüyü, "şehirli/medenî" kötüden çok daha beter olarak niteler. Çünkü taşralı/bedevi kötü batıl ve sapık olmanın yanında bir de kaba ve görgüsüzdür.

Sûre bütün bu bahislerin ardından sözü öyle bir yere getirir ki, orası "taşın gediğe konulduğu yer"dir:

وَقُلِ اعْمَلُواْ فَسَيَرَى اللّهُ عَمَلَكُمْ
وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَ وَسَتُرَدُّونَ إِلَى عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ
فَيُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ

"Tekrar de ki: "Durmayın, değer üretin! Nasıl olsa ürettiğiniz değeri Allah görüyor, O'nun Elçisi de, mü'minler de... En sonunda görülemeyeni ve görüneni ayrıntılarıyla Bilen'in huzuruna çıkartılacaksınız: nihayet O size yapıp-ettiklerinizi bir bir haber verecektir" (105)

Sûrede sadece iki kötü arasından daha az kötüyü nasıl seçeceğimizi öğreten âyetler yer almaz. Aynı zamanda iki iyi arasından daha iyiyi nasıl belirleyeceğimizi öğreten âyetler de yer alır. İki iyi arasından daha iyi olan daima aktif olan iyidir. Pasif iyi aktif iyiden daima geridedir. Bunun doğal sonucu olarak en büyük müjdeler de aktif iyilere verilmektedir. Tıpkı şu âyetlerde olduğu gibi:

إِنَّ اللّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُم
بِأَنَّ لَهُمُ الجَنَّةَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللّهِ فَيَقْتُلُونَ

وَيُقْتَلُونَ وَعْداً عَلَيْهِ حَقاً فِى التَّوْرَاةِ وَالإِنجِيلِ
وَالْقُرْآنِ وَمَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ مِنَ اللهِ فَاسْتَبْشِرُواْ
بِبَيْعِكُمُ الَّذِى بَايَعْتُم بِهِ وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ
التَّائِبُونَ الْعَابِدُونَ الْحَامِدُونَ السَّائِحُونَ
الرَّاكِعُونَ السَّاجِدونَ الآمِرُونَ بِالْمَعْرُوفِ
وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنكَرِ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللهِ
وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ

"Kuşku yok ki Allah yolunda çarpışan, öldüren ve öldürülen mü'minlerden Allah karşılığında Cennet vaat ederek mallarını ve canlarını satın almıştır. Bu Allah'ın Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'an da gerçekleştirmeyi üstlendiği bir vaattir: hem, sözüne Allah'tan daha sadık kim olabilir ki? Öyleyse sevinin O'nunla böyle bir alışveriş yaptığınız için; bu, işte budur muhteşem mutluluk!

Bu, ne zaman bir günah işleseler hemen tüm varlığıyla O'na yönelenlerin, yalnız O'na kulluk edenlerin, övgülerin tamamını sadece O'na hasredenlerin, seyyah olup O'nun rızasının peşine düşenlerin, yalnızca onun önünde eğilip, sadece onun huzurunda yere kapananların, iyi ve doğru olanı önerip kötü ve yanlış olandan alıkoyanların ve Allah'ın koyduğu sınırları kesintisiz koruyanların mutluluğudur. Haydi, mü'minleri müjdele" (111-112)

Bu sûrenin 119. âyetinde yer alan bir cümle, hayli dikkat çekicidir: *"Sadıklarla beraber olun!"* Bu cümle "Sadıklardan olun!" şeklinde gelebilirdi. Dahası "Sadık olun!" şeklinde de gelebilirdi. Ama böyle değil de *"Sadıklarla beraber olun!"* şeklinde geliyor. Bu ilahi emrin bize hatırlattığı birçok şeyin başında şunlar geliyor: Sadık olmak, sadakati muhafaza etmekten daha kolaydır. Sadakati muhafaza etmek sadık olmaktan daha zordur. Bu zorluğu yenmenin yolu sadıklarla beraber olmaktır. Sadıkların arasında olursanız sadakati muhafaza edebilirsiniz. Tek başınıza olunca kırılacak olan sadakat direğiniz, başkalarıyla birlikte olunca mukavemet kazanır. Sadakatinize yönelik tahrip edici saldırılara tek başınıza karşı koyamayabilirsiniz. Ama sadıklarla birlikte bunu yapabilirsiniz.

Kur'an mü'minin îmanını artırır. Bu kesin. Fakat kesin olan bir şey daha var: kalplerinde hastalık olanların da hastalığını katmerlendirir. Bu Kur'an'ın mucizevî bir hususiyetidir. Bu özelliğe Kur'an'ın kendisi "mesanî" adını vermektedir. Çift ve zıt boyutluluk sadece yaratılan eşyada değil, Kur'an'ın muhatabının duruşuna bağlı etkisinde de açığa çıkmaktadır. Okuyalım:

وَإِذَا مَا أُنزِلَتْ سُورَةٌ فَمِنْهُم مَّن يَقُولُ أَيُّكُمْ زَادَتْهُ هَـٰذِهِ
إِيمَانًا فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَزَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَهُمْ يَسْتَبْشِرُونَ
وَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا
إِلَىٰ رِجْسِهِمْ وَمَاتُوا وَهُمْ كَافِرُونَ

"Ne zaman Kur'an'dan bir bölüm indirilse, hemen onlardan birileri: "Bu hanginizin îmanını artırdı?" derler. Hani îman edenler var ya: bu onların îmanlarını tabi ki artırmıştır; ve elbet onlar bunun sevincini ve müjdesini paylaşırlar.

Bir de kalpleri hastalıklı kimseler var: ve bunların çirkefliklerinin katmerleşmesine yol açmıştır; en sonun da onlar, boğazına kadar gömüldükleri inkârda kâfir olarak ölüp gidecekler." (124-125)

Sûredeki Allah'ın "bir tek, sonsuz, her şeyi gören, tek kurtarıcı, hep bağışlayıcı, en güçlü, tevbeleri hep kabul eden" olarak vasfedildiği cümleler, sadece insanın Allah'a muhtaçlığını değil, kulluk onuruna sahip şerefli bir varlık olarak özgürlük ve özerkliğine de dolaylı bir atıf içerir. Bu; kişinin benlik, tarih, çevre, kabile, aşiret, servet, töre vb. gibi iç ve dış baskılardan özgürleşmesinin önünü açan bir özerklik ve özgürlük alanına tekabül eder. Kişi bu özgürlük ve güvenlik garantisini güç, para, makam veya oylamayla değil, Allah'la yaptığı itaat sözleşmesi sayesinde kazanır. Taraflarından birinin Allah olduğu bir sözleşme, insan için asla vazgeçilemez bir onur, özgürlük ve güvenlik garantisidir.

Sûre vahiyle ilgili bir pasajın ardından Allah Rasulü'nü âlemlere rahmetin tecellisi kılan engin şefkat ve merhametinin tescili mahiyetindeki muhteşem iki âyetle son bulur:

لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنفُسِكُمْ عَزِيزٌ

عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُم بِالْمُؤْمِنِينَ
رَؤُوفٌ رَّحِيمٌ
فَإِن تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِيَ اللهُ لا إِلَهَ
إِلاَّ هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ

"Doğrusu ey insanlık! Size kendi türünüzden bir Elçi gelmiştir: sizin kurtuluşu olmayan ebedi bir belaya çarptırılmanız onun çok zoruna gider, mü'minlere karşı şefkat pınarı ve merhamet abidesi olduğu için üzerinize hassasiyetle titrer.

Bu gerçek ortadayken yine de onlar yüz çevirirlerse, de ki:" Allah bana yeter, O'ndan başka ilah yok, ben hep O'na güvenmişimdir; çünkü O en yüce hükümranlık makamını Rabbidir!" (128-129)

10. YÛNUS SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Sûre adını Hz. Yûnus'un kavminden azabın kaldırıldığına dair olan 98. âyetinden alır.

Hz. Yûnus'u önce inkâr edip aşağılayan, sonra ise bu tavrından dolayı pişman olup hatasını anlayan ve yola gelen kavmin kıssası burada anlatılır. Yûnus Peygamber (MÖ. 860-784) bir Asur kenti olan Ninova'ya gönderilmiştir. Tefsirlerde ve rivayetlerde bu adla yer almıştır.

Sâffât'ta Yûnus kavmi daha fazla yer almasına rağmen bu adı almamıştır. Bunun gerekçesi sûreye adını veren âyette saklıdır:

"Yûnus'un kavmi dışında (azabı hak ettikten sonra) îman edip de îmanının gününü gören başka hiçbir ülke olmadı" (98).

Sûrede Yûnus kıssasından önce dört peygamberin kıssası daha yer almasına rağmen sûrenin bu adı alması, peygamberler tarihindeki bu istisnai durumundan dolayı olsa gerektir. Mushaf'ta arka arkaya gelen üç sûrelik Elif-Lâm-Râ ailesinin ilkidir. İlk nesillerin dilinde başlangıç harfleri aynı olan sûre grupları "aile" olarak anılırdı (msl. Hâ-Mîm ailesi gibi).

Şamlılar hariç tüm kıraat okulları sûreyi 109 âyet saymışlardır. Şamlılar ise 110 âyet saymışlardır. *Besair* sahibine göre sûrenin kelime sayısı 1499, harf sayısı ise 7065'tir.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Sûre Mekke'de inmiştir. Hz. Osman tertibinde 51. sırada, İbn Abbas tertibinde 48. sırada, İmam Cafer tertibinde 50. sırada yer alır. Her üç tertipte de İsra-Hûd arasına denk gelir. Bu yer bizce de isabetlidir. İtiraz etmek için elde geçerli bir sebep bulunmamaktadır.

Sûre boykot dönemi sonrasına gelen peygamberliğin 10. yılına yerleştirilebilir. Sûrenin, içerik, üslûp ve biçimi bunu teyit eder. Vahyin nüzûl süreci üzerine fikir beyan eden tüm otoritelere göre bu böyledir. Buna Zehebi ve Suyutî gibi Kur'an İlimleri alanında eser vermiş âlimler de, Blachéré gibi yabancı ve Bazergan gibi çağdaş araştırmacılar da buna dâhildir. Bu sonuncu isimler, Kur'an sûrelerinin nüzûlü üzerinde ayrıntılı çalışmış isimlerdir. Bazergan'ın bu konuda *Seyr-i Tahavvul-i Kur'an* adını verdiği müstakil bir eseri ve mühendisliğe dayalı kendisine has bir yöntemi de bulunmaktadır.

İçerisinden bir kaç âyetin Medine'de indiği rivayetlerini, En'âm sûresinde tatbik ettiğimiz kıstaslar doğrulamaz. Bu tür yaklaşımlar, kitap ehline dair âyetlerin sadece Medine dönemine ait olduğu yolundaki ön kabulden kaynaklansa gerektir. Üslûp açısından sûre, belagati önceleyen Mekke tarzı sûrelerle anlamı önceleyen Medine tarzı sûreler arasında orta bir formu temsil etmektedir.

SÛRENİN KONUSU

Sûrenin konusu ilâhî rehberlik ve bu rehberliği reddedenlerdir. *Elâ* tenbih edatının en çok geçtiği sûrelerden biridir. Bu da sûrenin uyarı levhası olma niteliğini gösterir.

Mukatta'ât ile başlayan sûrelerin genelinde olduğu gibi bu sûre de vahye atıfla başlar:

الر تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْحَكِيمِ
أَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَباً
أَنْ أَوْحَيْنَا إِلَى رَجُلٍ مِنْهُمْ أَنْ أَنذِرِ النَّاسَ وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا
أَنَّ لَهُمْ قَدَمَ صِدْقٍ عِندَ رَبِّهِمْ قَالَ الْكَافِرُونَ إِنَّ هَذَا
لَسَاحِرٌ مُّبِينٌ

"Elif-Lam-Ra!

İşte bunlar, her hükmünde tam isabet kaydeden ilahi kelâmın âyetleridir.

"Ne yani, kendi aralarından bir kişiye "İnsanları uyar; ve Rableri katındaki şeref, itibar ve dürüstlük yarışında îman edenlerin diğer herkesten öne

geçtiğini müjdele!" diye vahyetmemiz insanların garibine mi gitti? Küfre gömülüp gidenler "Dikkat edin! Bu var ya bu, düpedüz bir sihirbazdır!" dediler." (1-2)

Kavli âyetler, fiili âyetleri anlatır. Gökler, yer, güneş, ay, gündüz, gece... Hepsi de anlatılan bu fiili âyetler gurubunda yer alır (3-6). Dış dünyadaki fiili âyetlerle Kur'an'daki kavli âyetlerin, insanın içdünyasında fikri âyetler olarak çiçeklenmesi istenir. Bunun önündeki en büyük engel dünyevileşmedir. Dünya hayatı kendisini tatmin eden kimse dünyevileşmiş demektir. Böyle birinin Allah'ın huzuruna çıkmaya yüzü yok demektir:

إِنَّ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا وَرَضُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاطْمَأَنُّوا
بِهَا وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ آيَاتِنَا غَافِلُونَ
أُولَئِكَ مَأْوَاهُمُ
النَّارُ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ

"Şu da bir gerçek ki; bizim huzurumuza çıkmaya yüzü olmayanlar ve dünya hayatıyla yetinip onunla kendilerini tatmin edenler, üstelik bir de hakikate yapılmış söz konusu atıfları fark edemeyenler var:

İşleye geldikleri bütün bu şeylerden dolayı onların son durağı ateştir." (7-8)

Buna rağmen Allah cezalandırmada acele etmez. Değil mi ki O Rahmân'dır, Rahîm'dir. O cezalandırmada acele etmez de, insan özüne dönmede acele etmek zorundadır. Zira insan menfaat gözettiği nimetleri istemede hep acele eder. Madem öyle, en büyük nimet olan hidayeti istemede acele etmemesi akıllılık değildir. Âyeti okuyalım:

وَلَوْ يُعَجِّلُ اللَّهُ لِلنَّاسِ الشَّرَّ
اسْتِعْجَالَهُم بِالْخَيْرِ لَقُضِيَ إِلَيْهِمْ أَجَلُهُمْ فَنَذَرُ الَّذِينَ
لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ

"Eğer onların nimeti istemede acele ettikleri gibi Allah da insanlar için hak ettikleri cezayı vermekte acele etseydi, onların sonunu getirecek hüküm hemen

infaz edilirdi. Şu halde, bizim huzurumuza çıkmaya yüzü olmayanları küstahça taşkınlıkları içerisinde debelenmeye terk ederiz." (11)

Şu âyet, insan yaratılalıdan beri tabiatının hiç değişmediğini gösteren ibretamiz bir âyettir:

وَإِذَا مَسَّ
الإِنسَانَ الضُّرُّ دَعَانَا لِجَنبِهِ أَوْ قَاعِداً أَوْ قَآئِماً فَلَمَّا كَشَفْنَا
عَنْهُ ضُرَّهُ مَرَّ كَأَن لَّمْ يَدْعُنَا إِلَى ضُرٍّ مَّسَّهُ كَذَلِكَ زُيِّنَ
لِلْمُسْرِفِينَ مَا كَانُواْ يَعْمَلُونَ

"Hem ne zaman insanoğlunun başına bir ziyan gelse, gerek yatarken, gerek otururken gerek ayaktayken başlar Biz'e yalvarıp yakarmaya. Biz onu başına gelen ziyandan kurtardığımızda ise, sanki kendisine dokunan ziyandan kurtarmamız için Biz'e hiç yalvarmamış gibi nankörleşirler. Değere dönüşecek tüm imkânlarını boşa harcayanlara yaptıkları, işte böylesine cazip görünür." (12)

İnsanın tabiatına dair bu üst perdeden bilgiyi ancak Allah verebilirdi. Sûrenin ilerleyen âyetlerinde hitap en üst perdeye çıkar ve tüm insanlığı kapsar. Şu âyet hiçbir antropolojik veriyle varılamayacak tesbiti önümüze koyar:

وَمَا كَانَ
النَّاسُ إِلاَّ أُمَّةً وَاحِدَةً فَاخْتَلَفُواْ وَلَوْلاَ كَلِمَةٌ
سَبَقَتْ مِن رَّبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ فِيمَا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ

"İnsanlık başlangıçta aynı duygu, düşünce ve ideal etrafında toplanmış bir topluluktan oluşuyordu; fakat sonradan ayrı görüşlere saptılar. Ve eğer Rabbin tarafından daha önce bir yasaya bağlanmamış olsaydı, onların kendi aralarında tartıştıkları konularda daha başından hüküm verilip iş bitirildi." (19)

İlahi bir davet olan Kur'an, insanı ebedi mutluluk diyarına davet etmektedir:

وَاللهُ يَدْعُوا إِلَى دَارِ السَّلاَمِ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ

"Böylelikle Allah (insanı) mutluluk ve güvenlik zeminine çağırmakta ve isteyeni dosdoğru bir yola yöneltmeyi dilemektedir." (25)

Kur'an'da sık rastladığımız bir tip vardır. Bu tip olağanla yetinmeyip hakikate teslim olmak için ille de olağanüstünün peşinde olan bir tiptir. Bu tip bir zihin, gayr-ı tabii zihin durumuna tekabül eder. Aslında bakmayı bilse etrafında gördüğü ve sıradan saydığı her şey birer mucize deposudur. Görünürdeki olağanlığın altında, görünmez bir olağanüstülük saklıdır. Eşyanın görünenine takılmayıp görünmezine ulaşan bir basiret, bu hakikati görür ve ta yürekten gelen bir sayha koy verir gök kubbeye: Allahu ekber! Fakat yukarıdaki tip böyle yapmaz. Sûrenin 20. âyeti bu tipin resmini çizer.

Allah'ın hakikatin kaynağı ve ölçüsü olduğu dile getirilir ve sorulur: *"Hakikati çıkarsanız, geriye sapıklıktan başka ne kalır?" (32)*

Hakikat ışığı olmazsa, insan neye uyar? Kur'an bu soruya açık ve net olarak "zanna" cevabını veriyor:

وَمَا يَتَّبِعُ أَكْثَرُهُمْ إِلَّا ظَنًّا إِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ

"Bir de, onların çoğu sadece zannın peşine takılırlar. Oysa ki hiç bir zan, insanı hakikatten hiçbir şekilde müstağni kılmaz. Elbette Allah onların yaptıklarını çok iyi bilmektedir." (36)

Ahireti inkârın temelinde manevi körlüğün yattığı dile getirilir. Vahyi ve vahyin sunduğu hakikati yalanlama problemi, yanlış anlama probleminin sonucudur:

بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحِيطُوا بِعِلْمِهِ وَلَمَّا يَأْتِهِمْ تَأْوِيلُهُ كَذَٰلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظَّالِمِينَ

"Fakat hayır, aksine onlar özünü kavramaktan aciz kaldıkları, üstelik mesajın ayrıntılı açıklaması da henüz kendilerine ulaşmamışken yalanlamayı tercih ettiler. Onlardan öncekiler de işte böylesi bir yalanlamaya yetişmişlerdi; fakat onların akıbetini merak ediyorsan, dön de zalimlerin sonunun ne olduğuna bir bak!" (39).

Sorumluluğun şahsiliği kuralı Kur'an'ın sık hatırlattığı bir prensiptir. Peygamberlerin davetine ısrarla karşı çıkanlardan davetçilerin sorumlu olmadığının da beyanıdır bu:

وَإِن كَذَّبُوكَ فَقُل لِّي عَمَلِي وَلَكُمْ عَمَلُكُمْ
أَنتُمْ بَرِيئُونَ مِمَّا أَعْمَلُ وَأَنَا بَرِيءٌ مِّمَّا تَعْمَلُونَ

"Şu durumda eğer seni yalanlamaya kalkarlarsa, hemen onlara de ki: "Benim yaptıklarımın sorumluluğu bana, sizin yaptıklarınızın sorumluluğu da size aittir; siz benim yaptıklarımdan sorumlu tutulmazsınız, ben de sizin yaptıklarınızdan sorumlu tutulacak değilim." (41)

Kimse kendi tercihlerinin sonucundan dolayı "kader" adı altında Allah'a iftira etmeye kalkmamalıdır. Şu âyet bu hakikati haykırır:

إِنَّ اللهَ لاَ يَظْلِمُ النَّاسَ شَيْئاً وَلَكِنَّ
النَّاسَ أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ

"Şüphe yok ki Allah, insanlara hiçbir şekilde kötülük etmez; fakat insanlar kötülüğü kendi kendilerine ederler!" (44)

Allah'a iftira etmenin başka bir yöntemi de, Allah'tan başkalarına ilahlık yakıştırmaktır:

أَلا إِنَّ لِلَّهِ
مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَمَن فِي الأَرْضِ وَمَا يَتَّبِعُ الَّذِينَ
يَدْعُونَ مِن دُونِ اللهِ شُرَكَاء إِن يَتَّبِعُونَ إِلاَّ
الظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلاَّ يَخْرُصُونَ

"Unutmayın ki, göklerde ve yerde kim varsa hepsi Allah'a aittir. Dahası Allah'tan başkasına ilahi nitelik yakıştırarak yalvarıp yakaran kimseler gerçekte ona uymuş olmuyorlar, sadece kendi zanlarının peşinden gidiyor ve yalnızca sürü güdüsüyle hareket ediyorlar." (66)

Allah'a ve O'nun uluhiyyetine sorunlu bakan bu zihin, Peygamber'e ve peygamberliğe de sorunlu bakmaktadır. Şu âyet bu akla verilmiş tokat gibi bir cevaptır:

قُل لاَّ أَمْلِكُ لِنَفْسِى ضَرّاً وَلاَ نَفْعاً إِلاَّ مَا شَاء اللّهُ لِكُلِّ أُمَّةٍ
أَجَلٌ إِذَا جَاء أَجَلُهُمْ فَلاَ يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلاَ يَسْتَقْدِمُونَ

"De ki: Allah dilemedikçe ben kendim için dahi ne yarar sağlayacak ne de zararı önleyecek bir güce sahibim. Her ümmet için belirlenmiş bir süre vardır. Süreleri dolduğunda artık onu ne bir an erteleyebilirler, ne de öne alabilirler." (49)

Bu sûrede Hz. Nûh ile başlayıp, Hz. Musa ve Harun ile devam eden ve sonunda sûreye adını veren Hz. Yûnus ile son bulan kıssalar sürecinin hepsi de inkârcı kavmi ibret almaya davet etmektir. Musa kıssasında en dikkat çeken nokta, evlerin insana istikamet açısı veren birer "karargâh" hâline getirilmesi talimatıdır:

وَأَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى وَأَخِيهِ
أَن تَبَوَّءَا لِقَوْمِكُمَا بِمِصْرَ بُيُوتاً وَاجْعَلُواْ بُيُوتَكُمْ قِبْلَةً
وَأَقِيمُواْ الصَّلاَةَ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ

"Derken Musa ve kardeşine şöyle vahyettik: Şehirde toplumunuz için bazı evleri karargâh edinin; kendi evlerinizi ise ibadethaneye dönüştürerek ibadetinizi eda edin! Ve (sen ey Musa), mü'minleri zaferle müjdele!" (87).

Bu, "Firavun'un zulmü anaların rahmine kadar uzanmışsa, orada yapılacak ne kalmıştır?" sorusuna cevap niteliğindedir.

Son anlatılan Hz. Yûnus kıssası, tarihi bir olay üzerinden ilk muhatap olan Mekke müşriklerine keskin bir uyarıdır. Belki bu kıssa üzerinden Hz. Peygamber'e de bir mesaj verilmekte ve *"Sakın görevini izinsiz terk etme!"* imasında bulunulmaktadır.

Sûre insanların kaderini eylemlerinin belirlediğini ifade eden bir pasajla son bulur:

قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءكُمُ
الْحَقُّ مِن رَّبِّكُمْ فَمَنِ اهْتَدَى فَإِنَّمَا يَهْتَدِى لِنَفْسِهِ وَمَن
ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهَا وَمَا أَنَاْ عَلَيْكُم بِوَكِيلٍ

وَاتَّبِعْ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ وَاصْبِرْ حَتَّىٰ يَحْكُمَ اللَّهُ وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ

"(Ey Peygamber!) De ki: "Ey insanlık ailesi! İşte size Rabbinizden hakikatin ta kendisi gelmiştir! Artık kim doğru yolu tercih ederse, hiç şüphesiz onun bu tercihi kendi aleyhine olacaktır: ama sizin tercihinizden dolayı sorumlu tutulan asla ben olmayacağım!"

İmdi ey Peygamber: Sana indirileni izle ve Allah hükmünü verinceye kadar sabret! Zira hüküm verenlerin en hayırlısı O'dur." (108-109)

11. HÛD SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Sûre ismini 50-60. âyetlerinde anlatılan Hûd peygamber ve gönderildiği Âd kavminin kıssasından alır.

Kıssa nüzûl açısından aynı zaman dilimine ait A'râf ve Şu'arâ'da da yer almış olmakla birlikte, bu sûrede kısmen daha ayrıntılı olarak ele alınır. Sûreye adını Rasulullah koymuştur. Bunu şu hadisten öğreniyoruz: "Ebubekir bir gün Nebi'ye dedi ki: 'Ya Rasulallah (erken) yaşlandın?' Aldığı cevap şuydu: *"Beni Hûd, Vâkı'a, Murselât, 'Amme yetesâelûn, İzeşşemsu kuvvirat ihtiyarlattı".*[1] Sûre tüm kaynaklarda bu adla anılır.

Âyet sayısı Kûfe okulunun taksimatına göre 123'tür. Elimizdeki Mushaflar Kûfe kıraat okulunun taksimatını yansıtır. Mekke ve Basra kıraat okullarına göre 121, Şam okuluna göre 122 âyete taksim edilmiştir. *Besair* sahibi sûrenin kelimelerinin sayısını 1911, harflerinin sayısını 7605 olarak verir.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Tüm ilk nüzûl tertiplerinde Yûnus-Yusuf arasında yer alır. Endülüslü Müfessir İbn Atıyye *el-Muharraru'l-Veciz* adlı ismiyle müsemma tefsirinde bu sûrede Yûnus'takinin on katı meydan okuma olduğu için, Hûd'un Yûnus'tan önce indiği görüşündedir.

İbn Atıyye'nin tesbitinin isabetli olup olmaması bir yana, sûrelerin yer ve sırasını tesbitte kullandığı bu yöntem not edilmeye değerdir. Zira İbn Atıyye bunu söylerken, sûrelerin içeriklerinin indiği zaman ve mekânda yaşananlarla bire bir ilgisi olduğunu söylemiş olmaktadır.

1- Tirmizî, *Sunen*, 5/402.

Bu doğru bir yaklaşımdır. Zira Kur'an'ın 23 yıl gibi uzun bir süreçte parça parça indirilmiş olmasının maksadı budur. Kur'an sorulmuş sorulara cevap, edilmiş dualara icabet, yaşanmakta olan hayata müdahale, tahrip edilmiş olan hayatı içinden tamir ve inşadır. Ne var ki, İbn Atıyye'nin usûlü doğru olsa da vardığı sonuç tartışılabilir. Zira o Hûd sûresinin Yûnus sûresinden önce indiğini söylerken, müşriklere karşı meydan okumanın ağırdan hafife doğru bir seyir takip ettiği peşin yargısından hareket etmiştir. Bu yargı tartışılabilir. Hatta bunun tersi de söylenebilir. Çünkü müşriklerin vahye ve Hz. Peygamber'e karşı düşmanlıkları azdan çoğa doğrudur, çoktan aza doğru değil. Bu yüzden biz sûrenin kadîm nüzûl tertiplerindeki yeri olan Yûnus-Yusuf sûreleri arasındaki yerini isabetli buluyoruz.

Sûre, peygamber kıssalarının anlatıldığı boykot sonrası döneme tekabül eder. 12, 17, 114. âyetlerinin Medine'de indiği rivayetlerini, En'âm sûresinde uyguladığımız kıstaslar onaylamamaktadır.

SÛRENİN KONUSU

Hûd sûresi, Peygamber ihtiyarlatan sûredir. Sûrenin ana fikrini şu âyet beyan eder:

وَمَا كَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ الْقُرٰى بِظُلْمٍ وَاَهْلُهَا مُصْلِحُونَ

"Senin Rabbin halkı (birbirlerini) ıslah edici biçimde davrandığı sürece, (sadece) sapık inançları yüzünden uygarlıkları helâk etmez" (117).

Kur'an'ın nüzûl sürecinde küfre açıkça ve sert bir dille meydan okuyan sûreler içinde ilk sırayı Hûd sûresi alır.

Hûd sûresi, Yûnus ve Yusuf sûreleriyle birlikte *Elif-Lâm-Râ* ailesine ait üç sûreden biridir. Sûreler arasındaki aile irtibatı Elif-Lâm-Râ ailesiyle sınırlı değildir. Mesela bir Hâ-Mîm ailesi vardır ki 40 ila 47. Sûreler arasında yer alan 7 sûrelik bir ailedir. Mukataa harflerinin pek dile getirilmeyen bir işlevi de, aynı aileden olan sûreler arasında bir simge olmasıdır.

Bu sûre ile ailenin diğer bir üyesi olan Yûnus sûresi arasında sıkı bir bağ vardır. Bu sûrede Hz. Nûh'un yaşadığı aile dramı ele alınıyor. Bir önceki sûre ise hep ilâhî vahye karşı dik kafalılık eden toplumların mutlaka cezalandırılacağından söz ediyor ve buna ilişkin Fi-

ravun ve toplumunun başına gelenler aktarılıyor. Yûnus sûresi *"Allah hüküm verinceye kadar sabret!"* uyarısıyla bitmişti. Hûd sûresi ise Firavun ve toplumuna ilaveten, Nûh, Hûd, Sâlih, Lût, Şuayb kavimleri gibi hepsi de ilâhî vahye sırt döndüğü için cezalandırılan toplumlardan ibretler sunuyor. Cezalandırılanlar arasında Hz. Nûh'un oğlu ve Hz. Lût'un hanımı gibi, peygamberlerin inkârcı yakınlarının da yer alması ibret vericidir. Bununla mesaj verilen ilk kişi, hiç şüphesiz Hz. Peygamber'dir. Zira onun en büyük düşmanlarından biri, belki de birincisi amcası olmuştur. Hz. Nûh'un oğlu ve Hz. Lût'un karısı örnekleri üzerinden Hz. Peygamber teselli ediliyor ve tüm muhataplara da şu mesaj veriliyor: Hidayet kişilerin elinde olsaydı, Hz. Nûh elindeki hidayeti oğlu Kenan için, Hz. Lût elindeki hidayeti karısı için kullanırdı. Ama hidayet kişilerin elinde değildir. Bu yüzden de hidayeti hak etmemiş birine, isterse o kişi en yakınları olsun, hidayeti taşıyamazlar. Hidayeti hak etmemiş olan isterse peygamberlerin en yakınları olsun, hidayetten mahrum kalmaya mahkûmdurlar.

Sûre meydan okuyucu muhtevasının bir gereği olarak hece harfleriyle başlar. Bununla hedeflediği şeylerden biri de muhatabının dikkatini celbetmektir. Mukatta'a harflerinin ardından genellikle olduğu gibi Kur'an'a doğrudan atıfla söze girilir:

الٓر كِتَابٌ أُحْكِمَتْ آيَاتُهُ ثُمَّ فُصِّلَتْ مِن لَّدُنْ حَكِيمٍ خَبِيرٍ

"Elif-Lam-Ra! Öyle bir kitaptır ki bu, her hükmünde tam isabet sahibi ve her şeyden haberdar olan Allah tarafından, âyetleri şüpheden arındırılmış ve hayatta karşılığı olan doğru hükümlerle sabitlenmiş, dahası çok boyutlu ve anlaşılır kılınmıştır." (1)

Bu muhteşem âyetin ardından, daha muhteşem bir âyet geliyor. Bu âyet vahyin gönderilişinin bir numaralı gerekçesini veriyor:

أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ إِنَّنِي لَكُم مِّنْهُ نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ

"...ki, Allah'tan başkasına kulluk etmeyesiniz. Bakın, ben size bu hakikati bildiren bir uyarıcı ve müjdeciyim." (2)

Ardından söz ahirete getirilir (3-4). Zira Allah'ın hayata aktif müdalahesi demeye gelen vahyin tüm amacı, ancak ahirete îman edildiğinde gerçekleşebilir. Ahirete îman etmeyen birinin vahye muhatap olması yararsızdır. Vahiy ona hiçbir şey söylemez. Zira böyle biri

vahye karşı kör, sağır ve dilsizdir. Vahyin gösterdiklerini göremez, söylediklerini işitemez ve vahiyle diyaloga giremez.

Ahirete îman ile rızık endişesi arasında bir alaka vardır. Vardır var olmasına ki, sûrede ahiretle ilgili âyetlerin ardından şu âyet gelir:

وَمَا مِن دَآبَّةٍ فِى الأَرْضِ إِلاَّ عَلَى اللهِ رِزْقُهَا وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا وَمُسْتَوْدَعَهَا كُلٌّ فِى كِتَابٍ مُّبِينٍ

"Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki rızık açısından Allah'a bağımlı olmasın. Zira O, her canlının konup eğleşeceği yeri de göçüp yerleşeceği yeri de iyi bilir: Bütün bunlar kesin ve net yazılım ve yasayla kayıt altına alınmıştır." (6)

Hayatın su ile başlayıp su üzerine kaim olduğunu söyleyen âyet bu sûredir (7). Hiç şüphesiz burada kullanılan ve biyolojik hayatın kaynağı olan su ile manevi hayatın suyu olan vahiy arasında üstü örtülü bir ilişki kurulmaktadır. Allah'ın yağdırdığı rahmet ile ölü toprağa can vermesi üzerinden, öldükten sonra yeniden dirilişe atıf yapılır: "Şimdi sen kalkıp da, *"Muhakkak siz ölümden sonra yeniden diriltileceksiniz!"* desen, küfre saplananlar hemen *"Hah, al sana bir numara daha!" diyecekler." (7)*

Tam burada insanın varlık ve yoklukla sınandığında aldığı iki yanlış tavır dile getirilir. Burada dile getirilen tavır, aslında varlığın ve yokluğun özünde birbirine müsavi iki imtihan durumu olduğunu göremeyen basiretsiz insanın tavrıdır. Her basiret sahibi, kendisine emanet edilenlerin varlığıyla yokluğunu, Allah'a karşı esas duruşunu etkileyen bir unsur olarak görmez. Bu arızi bir durumdur ve mü'minin hayatının merkezinde yer almaz. Ele giren ve elden çıkan kemal ehline müsavidir. Ham akıllar emaneti mülkiyet sanırlar. İşte böyle sanmanın doğal sonucu da şu âyetlerde ifade edilen durumdur:

وَلَئِنْ أَخَّرْنَا عَنْهُمُ الْعَذَابَ إِلَى أُمَّةٍ مَّعْدُودَةٍ لَّيَقُولُنَّ مَا يَحْبِسُهُ أَلاَ يَوْمَ يَأْتِيهِمْ لَيْسَ مَصْرُوفاً عَنْهُمْ وَحَاقَ بِهِم مَّا كَانُواْ بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ وَلَئِنْ أَذَقْنَا الإِنْسَانَ مِنَّا رَحْمَةً ثُمَّ نَزَعْنَاهَا مِنْهُ إِنَّهُ لَيَؤُوسٌ كَفُورٌ

"Ve eğer onların cezasını sayılı bir süreye ertelesek, hemen "Onu tutan mı var?" derler. Bakın, o gün geldiğinde, onu onlardan savuşturacak hiçbir güç olmayacak; dahası, alaya aldıkları gerçek onları çepeçevre kuşatacak.

Ne ki eğer insanoğluna katımızdan bir rahmet tattırır, daha sonra da o rahmeti ondan çekip alırsak; derhal o derin bir umutsuzluğa, dehşet bir nankörlüğe saplanır." (8-9)

Tüm peygamberlerden inkârcı kavimler mucize istemişlerdir. Hz. Peygamber de bundan istisna değildir. Müşrikler *"Onun üzerine bir hazine indirilmeli değil miydi?"* ya da *"Onunla birlikte bir de melek indirilse ya!" (12)* demişlerdir.

Birçok sûrede görülen inkârcı kavimlere ait bu türden mucize taleplerinin arkasında, inkâra mazeret arama tavrı yatmaktadır. Zaten bu sûrede kıssası anlatılan helâk edilen kavimler, bu mazeretin sahte bir mazeret olduğunu beyan etmektedir. Sûrede helâki anlatılan kavimlere mucize geldi de ne oldu. İnanmadıkları gibi, mucize onların helâk sürecini kesinleştirdi ve onları geri dönülmez bir yok oluş sürecine soktu. Zira bu bir ilahi kanundu. İnkârcılar önce mucize isterler, sonra istedikleri mucize kendilerine gelir, onlar inkârda ısrar ederler ve mucizeye ya "sihir", ya "büyü" vb. gibi bir kulp takarlar. En sonunda haklarında hüküm veren ilahi kalem kırılır ve hüküm kesinleşir. Ve nihayet hükümleri infaz edilerek ilahi gazabın pençesinde tarihin tozlu sayfalarına bir ibret hanesi olarak yazılırlar.

Böylesi bir akıl, dünyevileşmiş bir akıldır. Dünyevileşmiş bir aklın ahiretten payı olamaz:

مَن كَانَ يُرِيدُ الْحَيَاةَ
الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا نُوَفِّ إِلَيْهِمْ أَعْمَالَهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لاَ يُبْخَسُونَ
أُوْلَئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي الآخِرَةِ إِلاَّ النَّارُ وَحَبِطَ
مَا صَنَعُواْ فِيهَا وَبَاطِلٌ مَّا كَانُواْ يَعْمَلُونَ

"Her kim dünya hayatını ve onun güzelliklerini isterse, orada yaptıklarının karşılığını tastamam veririz; üstelik onlar orada (niyet ve amaçlarına bakılarak) değerlendirmeye tabi tutulmazlar." (15-16)

Sûrede kıssalar anlatılmadan önce mü'min ile münkirin hayatı, serveti, dünyayı, varlığı, yokluğu, Allah'ı, insanı, peygamberliği ve vahyi okuyuşları arasındaki kapanmaz fark beyan edilir. En sonunda bu ikisinin bir olmayacağı ifade edilir: *"Hiç konum olarak bu ikisi aynı düzeyde olabilir mi?" (24)* Bu söylendikten sonra kıssalara geçilir.

İlk kıssa Kur'an'da rasullerin ilki olarak zikredilen Hz. Nûh kıssasıdır. Hz. Nûh'un kıssası üzerinden hem vahyin ilk muhataplarına, hem de son muhataplarına şu mesaj verilir: Tuğyan olan yerde tufan olmaması düşünülemez. Eğer bir yerde tuğyan varsa, orada tufanı bekleyiniz. Fakat tufan îman edenler için bir rahmet, isyan edenler için bir felakettir. Asi kavim öylesine küstahlaşır ki, en sonunda *"Haydi bizi tehdit ettiğin cezaya çarptır!" (32)* bile derler.

İşte bu bardağı taşıran son damladır. Zira asi toplum kendi özgür iradeleriyle isyanı tercih etmiştir. Gönüllerin özünü bilen Allah Teâlâ Hz. Nûh'a *"bundan böyle artık onlardan kimse sana inanmayacak"* ilahi ihbarında bulunur (36). Hz. Nûh gemi yapma talimatını alır. Vahyin tüm zamanlara nümune-i imtisal ve ibret-i âlem olarak sunduğu bu kıssada dikkat çeken bir ayrıntı vardır: Hz. Nûh'a verilen emir gemiyi karada yapmasıdır. Tabi ki isyankâr kavme de onunla alay etmek düşer (38). Sanırım, "Hani bunun denizi" diyerek alay ediyorlardı. Bu kıssa üzerinden Hz. Peygamber'e ve tüm mü'minlere verilen mesaj açıktı: Sen karada gemini yap! Deniz lazım olursa, denizin Rabbi onu ayağına getirir.

Nihayet tuğyan olan yerde tufan olur hükmü gerçekleşti ve *"tandır kaynadı" (40)*. Hz. Nûh "dağlar gibi dalgaların arasında yol almaya başlayan gemiden inkârda direnen oğlunu gördü ve baba şefkati depreşerek onu gemiye çağırdı: *"Yavrucuğum! Gel, bizimle birlikte bin gemiye; inkâra gömülüp gidenlerle birlikte olma!" (42)* Burada Hz. Nûh'un gemiye çağırmasıyla îmana çağırması aynı anlama gelmekteydi. İnkârcı oğlun gemiye gelmesiyle îmana gelmesi de aynı anlamı taşıyacaktı. Ne var ki o îmanı değil inkârı tercih etti. Zaten Hz. Nûh'a daha işin başında hatırlatılmıştır bu gerçek: *"ve (bundan böyle) sakın zalimler hakkında Bana başvurma! Şu kesin: Onlar boğulacaklar!" (36)* dedik ya, kalem kırılmıştı bir kez...

"Ey yer, suyunu yut! Ey gök, suyunu tut!" emri gelince yer ve gök Rabbinin emrine amade oldu. Helak olan toplumun ardından, ilahi

helâkin her dilin üstündeki kesin ve keskin dili konuştu, hakikat helâk sûretinde şöyle dile geldi: *"Olmaz olsunlar!" (44)*

Oğlu için *"O benim ailemdendi"* diyen Hz. Nûh'a îman ailesinden olmayanın aileden sayılmayacağı hatırlatılarak *"Ey Nûh, şu kesin ki o senin ailenden sayılamaz!"* denildi (45-46). Hz. Nûh kalbinden böyle bir duygu geçirdiği için tevbe etti ve af diledi (47). Değil mi ki sıradan insanlar günahlarına tevbe ederler, Allah'a yakın olanlar ise O'ndan gafil aldıkları tek bir nefese tevbe ederler. Bu da o türden bir tevbeydi.

İkinci kıssa Âd kavminin kıssasıydı. Bu kıssada Hz. Nûh'un yerini Hz. Hûd, isyankâr Nûh kavminin yerini de İsyankâr Âd kavmi almıştı (50-60). Bu sûreye adını verin bu pasajda anlatılan kıssanın bilinen kahramanları tarihte yaşamış olan Hûd peygamber ve Âd kavmidir. Ama bu kıssanın nüzûl ortamındaki kahramanları Hz. Muhammed ve Kureyş kabilesi idi. Belki kıssa kahramanlarını isimler ve cisimler üzerinden değil de, tavır ve davranışlar üzerinden algılayacak olursak, kahramanların adını "iman" ve "küfür" veya "Allah'a güven" ve "Allah'a güvensizlik" olarak da koyabiliriz. Bu kıssa içerisinde geçen bir ayrıntıya dikkat çekmeden olmaz: Kavim Rablerine ve O'nun elçisine baş kaldırırken, her inatçı zorbaya boyun eğdiler (59). Bu iş tahterevalli gibidir. Eğer bir baş eğilmesi gerekene karşı eğilmiyorsa, dik durması gereken yerde dik duramaz. Bu âyet bu hakikatin zımni bir beyanıdır.

Sûrenin üçüncü kıssası Semûd kıssasıdır. Âd ve Semûd kıssalarının peş peşe gelmeleri sebepsiz değildir. Zira iki kavim arasında hem kan bağı, hem inkâr bağı, hem de inkârcı akıl bağı vardır. Âd kavmi tarihi kayıtlarda "Birinci Âd", Semûd ise tarihi kayıtlarda "İkinci Âd" olarak anılır. Zira Semûd kavminin kökeninin helâke uğrayan Birinci Âd'ın kalıntıları olduğuna inanılır. Bugünkü Yemen'in San'a'sı ile Umman arasındaki sahil şeridine paralel bir konumda olan Hadramevt (Ölüyeşil) mevkiinde yaşamışlardı. Yarımadanın üçte ikisini işgal eden ve ölümün öbür adı olan Rub'u'l-Hâlî çölünün bitim noktasında bulunuyordu. Uzaydan elde edilen verilerle yeri tesbit edilen eski İrem Şehri ve Âd Uygarlığının kalıntıları yer 12 metreyi bulan kum tabakalarının altından çıkmıştı. Adı dillere destan olmuş İrem şehrini kuran Âd Uygarlığı Kur'an'da ayrıntıları verilen bir bela sonucu helâk olmuş, geriye kalanlar yarımadanın daha kuzeyine göç ederek bugün Meddin-i Sa-

lih adıyla anılan şehrin yanında bulunan ve kayalardan oyma binalarıyla hâlâ ilk yapıldığındaki görkemli saltanatı hatırlatan Hıcr adlı bölgeye taşınmışlardı.

Semûd "az su" anlamına geliyordu. Zira Hıcr bölgesinde yeşertilen bu medeniyet, çok az yağış döşen bir bölgede bir yeryüzü cenneti yeşertmeyi başarmıştı. Bu başarının sırrı suyu olağanüstü tasarruflu kullanan bir sistem geliştirmiş olmalarıydı. Kayadan oydukları çok katlı şehirlerde yaşayan Semûd halkı, kaya şehirlerarasında oydukları kanallarla su taşımışlar ve bu suyu muhafaza etmeyi başarmışlardı. Yılın kurak aylarında muhafaza ettikleri bu suyla çölün bir köşesinde cennet gibi bir vaha oluşturmuşlardı.

Bu iki kıssanın Kur'an'da hemen her yerde birbirinin ardından anlatılmış olmasının sırrı şu soruda yatıyor:

Semûd kavmi neden şehirlerini kayalara oydu?

Bu sualin cevabı açıktı: Geçmişte bu kavmin ataları Âd uygarlığını çölün kenarında kurmuşlar ve dillere destan İrem bağlarının mucidi olmuşlardı. Ama bu koca uygarlık helâk olup gitmişti. Bu helâkten arta kalanların kurduğu Semûd uygarlığının sahipleri, atalarının helâk sebebini hakikati ısrarla inkâr etmelerinde değil "inşaat malzemesinde" bulmuşlardı. Onların yamuk bakışına göre Âd-ı Ûlâ uygarlığını kuran büyük babaları imar malzemesi olarak kumu kullanmışlar ve sonunda uygarlıkları yıkılıp gitmişti. Kendileri bu tedbirsizliğe düşmeyecekler, uygarlıklarını yalçın kayalar üzerine inşa edeceklerdi. Evlerini ve şehirlerini kayalardan oydular. Moda tabirle, sözüm ona şehirleri altı kaya, üstü kaya gibi olacaktı. Ne deprem kar edecekti, ne fırtına zarar verecekti.

Oysa onlar meseleye şaşı bakıyorlar, olan biteni hikmet nazarıyla görmüyorlardı. Allah'ın gör dediği yerden baksalar, meselenin inşaat malzemesi meselesi olmadığını, meselenin Allah'a karşı küstahlık olduğunu göreceklerdi. Fakat göremediler ve onlar da ataları gibi küstahlaştılar. Allah'a sırt döndüler. Peygamberleri Hz. Salih'i yalanladılar. Muhtemelen sahih kurban ibadetinin kendi putperest gelenekleriyle bulanması neticesinde Allah'a adayıp bu "Allah'ın devesidir" dedikleri bir adak devenin suyunu bile kıskandılar. "Madem "Allah'ın devesi, o halde Allah sulasın, biz ona emek zahmet kanallar kazarak akıttığımız sudan bir yudum su vermeyiz!" demeye getirdiler. Yamuk olan ta-

savvurları kendilerine fena bir oyun oynadı. Sonunda helâk onları alt kaya, üstü kaya gibi mekânlarında da gelip buldu:

وَأَخَذَ
الَّذِينَ ظَلَمُواْ الصَّيْحَةُ فَأَصْبَحُواْ فِى دِيَارِهِمْ جَاثِمِينَ
كَأَن لَّمْ يَغْنَوْاْ فِيهَا أَلاَ إِنَّ ثَمُودَ كَفَرُواْ رَبَّهُمْ أَلاَ بُعْداً
لِّثَمُودَ

"Derken o zalimleri dehşetli bir sayha yakalayıverdi de, kendi yurtlarında cansız donakaldılar; sanki orada hiç yaşamamıştılar: unutmayın ki, Rablerini ısrarla inkâr edenler işte bu Semûd idi; unutmayın, Semûd tarih sahnesinden böyle silindi!" (67-68)

Birinci ve ikinci Âd kıssalarının ardından söz Lût peygambere ve sapık kavme getirilir (69-83). Fakat kıssaya Hz. İbrahim üzerinden girilir. Bu muhtemelen ilk muhatap olan müşrik kavmin hürmet ettiği bir isim üzerinden dikkatlerini ilahi mesaja çekmek içindir. Yanlış anlaşılmaya açık bir husus da, bu sûrede Hz. Lût'un azgın kavme *"Ey kavmim! İşte kızlarım, onlar sizin için daha temiz!" (78)* demesidir. Hz. Lût'un bu sözüyle amaçlanan, hâşâ kızlarını zalim kavme peşkeş çekmek değildir. Eşcinsel ilişkiyi dışlayıp doğal olana davettir. Bazı müfessirler "işte kızlarım" sözünü şöyle yorumlarlar: "Hz. Lût gönderildiği kavmin kızlarını kastetmiştir. Zira peygamberler gönderildikleri kavimlerin babası hükmündedir". Bu zorlama bir yorum olsa gerektir. Şuara sûresinin 166 ve bu sûrenin 79. âyeti ışığında Hz. Lût'un bu sözü şöyle anlaşılmalıdır: "İşte kızlarım! Onlarla evlenin!" mânasında anlaşılmalıdır.

Sûrenin dördüncü kıssası Şuayb peygamber kıssasıdır (84-94). Meyden halkına gönderilen bu mübarek peygamber de yalanlanmıştır. Tabi ki o kavmin akıbeti de diğerleriyle aynı olmuştur. İnkârcı Medyenliler Hz. Şuayb'a sırf soylu ailesinin hatırına dokunmadıklarını söyleyince, Hz. Şuayb'ın verdiği şu cevap hayli manidardır:

قَالَ يَا قَوْمِ أَرَهْطِى أَعَزُّ عَلَيْكُم مِّنَ
اللهِ وَاتَّخَذْتُمُوهُ وَرَاءكُمْ ظِهْرِياً إِنَّ رَبِّى بِمَا تَعْمَلُونَ
مُحِيطٌ

"(Şuayb)"Ey kavmim!" dedi, "Sizin nezdinizde ailemin hatırı Allah'ın hatırından daha mı üstün ki, O'nu arkaya atılacak biri gibi telakki ediyorsunuz? Elbette Rabbim sizi yapıp ettiklerinizle kuşatacaktır." (92)

Sûrenin 5. kıssası Hz. Musa ve Firavun kıssasıdır. Bu kıssa sadece 4 âyetle aktarılır. Bu adeta şöyle bir değinip geçmedir. Daha başka sûrelerde ayrıntılı anlatımlar gelecektir. Fakat sûrede Hz. Musa'dan söz edilen tek yer burası değildir. Birkaç pasaj sonra Hz. Musa yeniden gündeme gelir. Fakat bu kez Firavun ve onun zalim iktidarıyla mücadele eden Musa değil, kendi kavminin Yahudileşme eğilimleriyle mücadele eden Hz. Musa'dır (110). Bu değininin amacı Yahudilerin dolaylı nankörlüğüyle Müşriklerin doğrudan inkârı arasındaki müşterek noktaya dikkat çekmektir.

Bütün bu helâk kıssalarının ardından şöyle buyurulur:

وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلَكِن ظَلَمُواْ
أَنفُسَهُمْ فَمَا أَغْنَتْ عَنْهُمْ آلِهَتُهُمُ الَّتِي يَدْعُونَ مِن دُونِ
اللّهِ مِن شَيْءٍ لِّمَّا جَاء أَمْرُ رَبِّكَ وَمَا زَادُوهُمْ غَيْرَ تَتْبِيبٍ

"Onlara zulmeden Biz değildik, lakin onlar kendi kendilerine zulmettiler. Dahası Rablerinin helâk emri geldiğinde Allah dışında yalvarıp yakardıkları ilahları onların başından hiçbir şeyi savamadı; üstelik bunlar, kendi çöküşlerini hızlandırmaktan başka bir işe de yaramadı." (101)

Ve sözün burasında sıra Hz. Peygamber'in saçlarını ağartan âyetlere gelir:

فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ وَمَن تَابَ مَعَكَ وَلاَ تَطْغَوْاْ
إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ
وَلاَ تَرْكَنُواْ إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُواْ
فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُم مِّن دُونِ اللّهِ مِنْ أَوْلِيَاء ثُمَّ
لاَ تُنصَرُونَ
وَاصْبِرْ فَإِنَّ اللّهَ لاَ يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ

"Şu halde emrolunduğun gibi dosdoğru ol! Ve seninle birlikte yürümek için sana uyanlar da (aynı yolu tutsunlar)! Asla sınırı aşmayın! Unutmayın ki O yaptığınız her şeyin farkındadır!

Ve sakın zalimlere zerre kadar meyletmeyin, sonra ateş size de dokunur. Sizin Allah'tan başka yardımcınız da olmadığına göre, sonra büsbütün yardımsız kalırsınız." (112-113, 115)

Hz. Peygamber'in saçını ağartan asıl husus, kavminin geri dönüşü olmayan bir helâk sürecine girme tehlikesidir. Özetle, bu sûrenin indiği sırada Rasulullah'ın ruh hâlini şöyle tahmin edebiliriz: Hz. Peygamber, İlâhî iradeye boyun eğmek istemeyen Kureyş'e, serkeşlik yapan bu akrabalarına bir belâ gelir endişesi taşıyordu. Bir önceki sûre Hz. Peygamber'in kavmi için duyduğu endişeyi daha da belirgin hâle getirmiş, bu sûredeki sert uyarılarsa Hz. Peygamber'i iyiden iyiye telaşa düşürmüştü. Sûrenin Hz. Peygamber'in saçlarını ağartmasının sebebi bu olsa gerektir.

Sûrenin son âyetleri birbiri ardınca ilahi tehditler içerir. Öyle ki, açıktan tehdit taşımayan âyetlerde bile, örtülü bir ilahi tehdit görülür. İlahi helâk yasası diyebileceğimiz bir yasa varsa o yasayı çıkaracağımız şu âyet, bu söylediğimiz durumun tipik bir örneğidir:

وَمَا كَانَ
رَبُّكَ لِيُهْلِكَ الْقُرَى بِظُلْمٍ وَأَهْلُهَا مُصْلِحُونَ
وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَا يَزَالُونَ مُخْتَلِفِينَ

"Değilse senin Rabbin halkı (birbirlerine karşı) doğru dürüst davrandığı sürece, (sadece) sapık inançları yüzünden uygarlıkları helâk etmez.

Zaten eğer Rabbin dileseydi insanlığın tamamını tekbir ümmet yapıverirdi. (O bunu dilemediği içindir ki) onlar, farklı görüşler benimseye gelmişlerdir." (117-118)

***

Her saç bir değirmende ağarır; saçını vahiyle ağartanlara selam olsun.

12. YÛSUF SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Sûrenin bilinen tek ismi budur. Sûre baştan sona Yusuf peygamberin kıssasını anlattığı için bu adı alır.

Hz. Yusuf bu sûre dışında En'âm ve Mü'min sûrelerinde de anılır. Fakat "kıssaların en güzeli" unvanına sahip olan Yusuf kıssasını baştan sona anlatan sûre budur. Kur'an'da adlarına sûre nisbet edilen şahıs isimleri şunlardır: Hz. Nûh, Hz. İbrahim, Hz. Yusuf, Hz. Hûd, Hz. Yûnus, Hz. Lokman, Hz. Meryem ve Hz. Muhammed. Bu isimlerin toplamı 8 adettir. Fakat bunların hepsinde de sûreye adı verilen peygamber nisbi bir yer tutar. Bunun tek istisnası Yusuf sûresidir. Yusuf sûresi baştan sona Hz. Yusuf'un hikmetlerle dolu olan hayat hikâyesini anlatır.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Sûre tüm otoritelere göre Mekke'de, hicrete yakın bir zaman diliminde inmiştir. Muhtemelen sûrenin zamanı hicretten iki veya üç yıl önceye ama Taif dönüşünden sonraya denk gelir. Baştan sona konu bütünlüğü taşıdığı için, tek celsede inmiş olmalıdır. İlk tertiplerde Hûd-Hicr arasında yer alır. Sûreye biçilen bu yer vahyin seyri, Hz. Peygamber'in siyeri ve sûrenin muhtevası açısından da uygun görünmektedir.

SÛRENİN KONUSU

Sûrenin ana fikri "Bir kişiden ne çıkar?" sorusunun cevabıdır: İman, ihlâs, ilim, liyakat, ehliyet, iffet, gayret, sabır ve sebatla bir kişi koca bir topluma istikamet verir. Sûrenin konusu Kenan ilinde ve pey-

gamber ocağında dünyaya gelen, küçük yaşta annesini kaybederek öksüz kalan, kıskançlık nöbetine tutulmuş kardeşlerince kuyuya atılan, köle diye satılan, iftirayla zindanlarda tutulan Hz. Yusuf'un Mısır'a yönetici oluş hikâyesidir.

Kıssada iki sevginin hikâyesi anlatılmaktadır: Züleyha'nın tüketici sevgisi, Hz. Yakub'un üretici sevgisi. İki sevgide de sevilen kişi Yusuf'tur. Fakat Züleyha Yusuf üzerinden nefsini severken, Hz. Yakub Yusuf üzerinden mazlumiyeti ve mağduriyeti sevmektedir.

Sûre ailenin diğer üyeleri olan Yûnus ve Hûd gibi Elif-Lâm-Râ harfleriyle başlar. Sûrenin asıl amacının "hikâye anlatmak" olmadığı daha girişinden bellidir. *"Bunlar hakikati beyan eden kitabın (olanbiteni) açıklayan âyetleridir" (1)* diye söze girer. Belli ki bu sûre de Hz. Yusuf'un tarihsel hayatı üzerinden tüm zamanlar ve mekânlar üstü "ebedi hakikatleri" açıklayacaktır. Hiçbir tefsirle tüketilemeyecek ibretleri nazara verecektir:

لَّقَدْ كَانَ فِي يُوسُفَ وَإِخْوَتِهِ
آيَاتٌ لِّلسَّائِلِينَ

"Doğrusu, Yusuf ve kardeşlerinin (kıssasında, öğrenmek) isteyenler için asla tüketip bitirilmeyecek kadar çok dersler vardır." (7)

Daha başta ilahi kelâmın Arapça oluşuna atıf yapılır (2). Zira Allah'ın insanoğlunun konuştuğu dillerden her hangi biriyle bir mesaj indirmesinin tek maksadı vardır: Anlaşılır olmak. Bu Kur'an'ın dili Arapça için de, İncil'in dili Aramca için de, Tevrat'ın dili İbranca içinde geçerlidir. Üçüncü âyetin konusu da yine vahyin anlaşılmasıdır. En iyisi âyetleri buraya dercetmek:

إِنَّا أَنزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا
لَّعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ
نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ
بِمَا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ هَٰذَا الْقُرْآنَ وَإِن كُنتَ مِن قَبْلِهِ
لَمِنَ الْغَافِلِينَ

"Biz onu Arapça bir hitab olarak indirdik: belki bu sayede, kafanızı kullanırsınız.

Bu Kur'an'ı sana vahyetmekle Biz, sana naklettiklerimizi en güzel, en açık seçik bir biçimde nakletmiş oluyoruz: oysaki sen, bu hitaptan önce habersizdin." (2-3)

Üç âyetlik bu giriş, hemen arkasından anlatılacak olan Yusuf kıssasının anlatılma amacının "mesaj vermek" olduğunu beyan eder. Bu giriş içerisinde Kur'an vahyinin dili olan Arapçaya atıf olduğuna göre, muhatap özellikle inkârcı Mekkelilerdir. Fakat bu kıssa üzerinden mesaj verilen tek kesim inkârcı muhataplar değildir. Esasen kıssanın üç muhatap çevresi vardır:

1. Kâfir muhataplar.

2. Mü'min muhataplar.

3. İlk muhatap olan Allah Rasulü'nün şahsı.

Kıssa Hz. Yusuf'un rüyasıyla başlar. Üç âlem vardır:

1. Âlem-i mülk: Görünen maddi âlemdir.

2. Âlem-i gayb: Görünmeyen âlemlerin tamamıdır.

3. Âlem-i misal: Görünenle görünmeyen arasında kalan, bir yanıyla âlem-i mülke diğer yanıyla âlem-i gabya açılan "temsil" âlemidir. Rüyalar bu âleme aittir. Bu yüzden rüyalar tasdik de edilmez, tekzib de. Metinler gibi tefsir de edilmez, ancak tabir edilir. Ta'bîr, "geçit" anlamındaki 'ubûr'dan gelir. İbret de aynı köktendir. Rüyaların hakikatine ermek için "yorulmak" gerekir. Akıl yorulmadan rüya yorulmaz. Yani âlem-i misale ait görüntüler birer sembol ve simgedir. Bu sembol ve simgelerin sembolize ettiği şeylere ulaşmak için bazı 'dar geçit'lerden geçmek gerekir.

Sûre içerisinde rüya üç kez ortaya çıkar:

1. Yusuf'un kendi rüyası: Rüyasında 11 gezegen, bir ay ve bir de güneşin kendini saygıyla yerlere kapanarak selamladıklarını görmüştür (4-6).

2. Mahkûmların rüyası: Çok ileriki zamanlarda Hz. Yusuf Züleyha'nın iftirası yüzünden hapistedir. Hapisteyken mahkûmların rüyasını tabir eder (36-37). Tabir ettiği rüyalar çıkar. O rüya tabiri

işini tevhidi davetinin bir aracı olarak kullanır (38-40). Allah'ın kendisine verdiği yeteneği, Allah davası için istihdam eder.

3. Melikin rüyası: Hz. Yusuf melikin tabir edilemeyen rüyasını tabir eder (43-50). Mısır meliki ise tabir ettiği rüyayı tahkik etme işini ona verir. Bu sayede Mısır'ın tüm ekonomisinden sorumla tek yönetici olur. Hz. Yusuf'un hayatındaki üç rüya, aynı zamanda onun hayatının dönüm noktalarını teşkil eder.

Babası Hz. Yakub'a rüyasını anlatan Yusuf'un rüyası parlak mı parlak, görkemli mi görkemlidir. Fakat rüyanın rü'yet, rü'yetin hakikat olması için daha alınacak çok yol, çekilecek çok çile, dökülecek çok ter, ödenecek çok bedel vardır. Fakat bir kez gösterilen görülmüştür. Hz. Yakub endişesinde haklıdır, fakat aldığı tedbir takdire mani olamamıştır:

قَالَ يَا بُنَيَّ لاَ تَقْصُصْ رُؤْيَاكَ عَلَى إِخْوَتِكَ فَيَكِيدُواْ لَكَ كَيْداً
إِنَّ الشَّيْطَانَ لِلإِنسَانِ عَدُوٌّ مُّبِينٌ
وَكَذَلِكَ يَجْتَبِيكَ
رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِن تَأْوِيلِ الأَحَادِيثِ وَيُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ
وَعَلَى آلِ يَعْقُوبَ كَمَا أَتَمَّهَا عَلَى أَبَوَيْكَ مِن قَبْلُ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ
إِنَّ رَبَّكَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

"(Yakub): "Ey yavrucuğum!" dedi, "Rüyanı kardeşlerine anlatma, sonra sana karşı bir tuzak kurarlar; çünkü Şeytan insan soyu için apaçık bir düşmandır!

Zira bunun anlamı, Rabbinin seni seçmesi, sana olayların altında yatan gerçeği öğretmesi ve tıpkı daha önceden ataların İbrahim ve İshak'a olan nimetini tamamladığı gibi, sana ve Yakup oğullarına da nimetini tamamlaması demektir. Gerçekten de senin Rabbin her şeyi bilir, her hükmünde tam isabet eder." (5-6)

Hz. Yakub, oğlu Yusuf'un rüyasını dört dörtlük tabir etmiştir. O rüyayı Rabbinin Yusuf'u seçtiği ve nimetini onun üzerinde tamamlayacağı şeklinde yorumlar. Âyetin Alîm ve Hakîm isimleriyle bitmesi manidardır. Hz. Yakub hiçbir tabirin hakikatin tümünü kapsamayaca-

ğını böyle ifade ediyordu. Hakîm ismi ise görülenin de, gösterilenin de, görenin varlığının da, bütün bunların ardından yaşanacak olanların da, kendisinin aldığı tedbire rağmen olup bitecek olan her şeyin de arka planında sayısız hikmetler olduğunu ifade ediyordu.

Nitekim peygamber babanın tedbiri takdire mani olamadı. Öldürmeyi kafaya koyan kardeşler, Yusuf'u kuyuya atmakla yetindiler. Yusuf'un bedeni kuyuda kaldı, onu kuyuya atanların aklı kuyuda kaldı. Gün geldi Yusuf kuyudan çıktı, fakat onu kuyuya atanların aklı oradan çıkamadı. Şeytan'ı Şeytan eden hasetlik, az kaldı kardeşi kardeş katili edecekti.

Kuyuda başlayan yolculuk, kervancılar eliyle köle pazarında son buldu. Onu az bir pahaya sattılar (20). Elinize geçenin ne kadar değerli olduğunu bilmiyorsanız, maliyeti sıfır da olsa, satarken zarardasınız demektir. Kıssa sanki Yusuf'u anlatmaktadır, fakat dikkatli bakıldığında kıssa anlatmamakta, muhatabına "şimdi ve burada" yaşadığı hayatı anlatmaktadır. Mesela *"Allah murat ettiği iyi başarıyla sonuçlandırandır; ve fakat insanların çoğu bunu kavrayamaz" (21)* derken olduğu gibi. Yine *"Biz iyilik yapanları işte böyle ödüllendiririz" (22)* derken olduğu gibi. Sahi, bu gibi ifadeleri kullanırken, Yusuf sûresi sadece Hz. Yusuf'tan mı söz etmektedir?

Birinci gömlek Yusuf'un kanlı gömleğiydi. Hz. Yakub'a gelen acı haberin yalancı şahidi olarak kullanıldı. Fakat gömlek yalancı şahitliği reddetti. Doğruyu söyledi: Kurt kapmış birinin gömleği olmadığını, dolayısıyla Yusuf'u kurdun kapmadığını, bunun düzmece bir yalan olduğunu söyledi. Gömleği getiren kardeşler yalan söylerken gömlek doğru söyledi.

İkinci gömlek de doğru söyledi. Züleyha'nın iftirasını ortaya koydu. Yusuf'a karşı kurulan komployu ortaya çıkardı. Arkadan yırtılmış haliyle hak ve hakikatten yana oldu. Gömlek ikinci kez hakkıyla şahitlik yaptı.

Üçüncü gömlek olan Yusuf'un babasına gönderdiği gömlek de doğru söyledi. Ki o gömlek zannı galiple "iffet gömleğinin ta kendisiydi. Zira Yusuf babasına "bir gömlek" göndermemişte, "gömleğini" de göndermemişti. Âyette geçtiği gibi, "işte bu gömleğimi götürün"

demişti. Anlaşılan o ki, Hz. Yakub'un perde inen gözlerinin perdesini kaldırmak da yine iffet gömleğine düşmüştü.

Hz. Yakub herkesin öldüğüne kendini inandırdığı Hz. Yusuf'u hiç unutmadı. *"Ben Yusuf'un kokusunu alıyorum!"* diyordu (94). Temiz sevgi uğruna iki göz vermişti Hz. Yakub, bunun karşılığında bir burun kazandı ki, o burun bin gözün görmediği yerden Yusuf'un kokusunu alıyordu.

Aslında Hz. Yusuf gibi tarihi bir şahsiyet üzerinden hayatı anlatılan Hz. Peygamber'in ta kendisidir. Sûre Hz. Muhammed'e şu gerçeği söyler: Ey Mekke'nin Yusuf'u! Taif senin kuyun, Mekke senin zindanın, hicret senin Mısır yolculuğun, Medine senin Mısır'ındır. Yusuf'u bekleyen mutlu son seni de bekliyor! Mekkeli akrabaların sana kastetmeye çalışıyorlar. Fakat nafile.

Ve tarih bu mucizevî müjdenin gerçekleştiğine şahittir. Gün geldi kendine dünyayı dar eden Mekkeliler kıtlığa mahkûm oldular. Tıpkı Hz. Yusuf'un kıskanç kardeşlerinin imdadına yetiştiği gibi, Hz. Nebi de kendini kovan Mekke'nin imdadına yetişti. Hayber'den gelen gümüş külçeleri Mekke'nin mağrur reisi Ebu Süfyan eliyle fakirlere erzak alınıp dağıtılmak üzere yolladı. Muzaffer ordusunun başında canına kasteden Mekke'ye girdi. Kâbe'nin avlusunda endişeyle bekleyen Mekkelilere sordu:

- Bugün size ne yapacağımı düşünüyorsunuz?

- Sen erdemli bir babanın erdemli oğlusun; senden yalnızca iyilik beklenir!

- Yusuf'un kardeşlerine dediğini ben de size diyorum: "Bugün size kınayıp ayıplama yok!

Allah Rasulü Yusuf sûresinin mesajını elbette daha baştan almıştı. Kim bilir belki de Allah Rasulü, Hz. Ebubekir'e Sevr'deki olmak ya da olmamak anında *"Üçüncüsü Allah olan iki kişiye kim ne yapabilir ki ey Ebubekir!"* derken, bu müjdeye dayanıyordu.

Sûre tüm muhataplarına mesaj veren sembollerle doludur. Bunların birincisi "gömlek" sembolüdür. Kıskançlığın şahidi olan Yusuf'un kanlı gömleği ve Züleyha'nın arkadan yırttığı iffet gömleği. Mesaj açık: Hepiniz Yusuf'sunuz ve her Yusuf'un bir Züleyha'sı vardır. Gömleğinizin nereden yırtıldığına dikkat edin? Görmeyen gözleri açan her-

hangi bir gömlek değil, iffet gömleğiydi. Zira keramet gömlekte değil iffettedir.

Bu kıssanın görünen kahramanları Hz. Yusuf ve Züleyha'dır. Fakat onlar üzerinden sunulan gerçek kahramanlar iffet ve şehvettir. Kıssa iffetin şehvete galip gelmesini anlatmaktadır.

Yusuf kıssası Tevrat'ta da anlatılır. Fakat sadece bu kıssanın karşılaştırmalı bir okuması bile Kur'an farkını ortaya koymaya yeter. Tevrat'taki anlatımda Ne Yusuf Hz. Yusuf'tur, Ne Yakub Yakub nebidir. Tevrat'taki anlatım kaba, maddî ve hikmetsiz, Kur'an'daki anlatım edebî, manevi ve hikmetlidir.

Yusuf kıssasının ardından hitap doğrudan ilk muhatabı olan Hz. Peygamber'e yönelir (102). Doğrudan Hz. Peygamber'in beklentilerini, yani yüreğini tanzim eder âyetler. Bu beklentilerin başında inkârcı kavmin mucize beklentileri gelmektedir. O beklentilerin manevi gölgesi elbette Rasulullah'ın yüreğine de düşmektedir. İşte sözün tam burasında, Kur'an tüm mucize bekleyen basiretsizlere şu tokat gibi cevabı verir:

"Göklerde ve yerde ne mucizeler var ki, insanoğlu yanından geçip gider de dönüp bakmaz bile." (105)

Sözün özü, Yusuf sûresi şunu der: En güzel kariyer planlamasını Allah yapar; kariyer planlamasını Allahlı yapan kazanır.

13. RA'D SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Sûre "gök gürültüsü" mânasına gelen adını 13. âyetinden alır.

Bu ad, vahye ve onu tebliğ eden Hz. Peygamber'e karşı iyice küstahlaşan Mekke egemenlerine karşı bir tehdit iması taşır. Çünkü gök gürültüsü arkadan gelen sağanağın habercisidir. Bu sağanak rahmet mi, afet mi getirir, hiç belli olmaz.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

İniş dönemi ve yeri üzerine en çok ihtilaf edilen sûrelerden biridir. Sûrenin Mekke'de mi Medine'de mi indiği tartışılmıştır. Said b. Cübeyr, Hasan Basri, İkrime, Ata b. Ebi Rabah Mekke'de indiğini söylemişlerdir. Buna mukabil İbn Zübeyr, Kelbi, Mukatil b. Süleyman Medine'de indiğine kaildirler (*Fethu'l-Kadir*).

Bazı kaynaklar, iki görüşe de İbn Abbas ismini referans olarak göstermişlerdir (*Beğavî* ve *İbnu'l-Cevzî*). Her iki rivayet de, 31 ve 43. âyetleri istisna tutar. Bu, bir delile dayanmaz. En'âm sûresinde ortaya koyduğumuz kıstaslar bu iddiayı doğrulamazlar.

Konusu ve üslûbu Ra'd sûresinin Mekkî oluşuna delalet eder. Zaten ilk tertiplerde Mekkî sûreler arasında yer alır.

Sûrenin Mekkî mi, Medenî mi olduğu ihtilafı, ilk nüzûl tertiplerine de yansımıştır. İbn Abbas tertibinde sûre Mekkî kabul edilir ve Secde-Tûr arasında yer alır. İbn Abbas'a nisbet edilen bir başka listede ise yine Mekkî sûreler arasında Mü'minûn-Tûr arasında yer alır. Hz. Osman tertibinde Medenî sûreler arasında yer alır. Söz konusu tertipteki yeri Muhammed-Talâk sûreleri arasıdır. İmam Cafer tertibinde de Medenî sûreler arasındadır. Yeri Muhammed-Rahmân arasıdır.

Sûrenin İbn Abbas tertibindeki yeri bizce de isabetlidir. Tahmine dayalı bir yaklaşımla peygamberliğin 9. yılına tarihlendirilebilir.

Elimizdeki Mushafların da ait olduğu Kûfe kıraat okulu sûreyi 43 âyete taksim etmişlerdir. Hicazlılar 44, Basralılar 45, Şamlılar 47 âyete taksim etmişlerdir. *Besair* sahibi kelime sayısını 865 olarak, harf sayısını ise 3506 olarak verir.

SÛRENİN KONUSU

Ra'd sûresinin ana teması ikidir:

1. Varlığın Allah'a dönük yüzüyle tevhid ve vahdet.

2. Varlığın mahlûka dönük yüzüyle ezvac, ezdad ve kesret.

Mukatta'a harflerinin ardından *"Bunlar kitabın âyetleridir"* diye söze girer sûre. Âyetler çok, kitap tektir. Âyetler vahyin hedefi, kitap vahyin kaynağıdır. Vahiy kaynağı itibarıyla Allah'a bakar, hedefi itibarıyla insana bakar.

Görünen her şey âyettir. Âyet sadece kitabın sayfaları arasında değildir. Âyetler gökyüzü kitabında güneş ve aydır. Her biri bir yasaya bağlanmıştır (2). Âyetler yeryüzü kitabında kalkmaz kımıldamaz dağlardır, gürül gürül akan nehirlerdir, yeryüzü kitabında erkekli dişili *çiftler* halinde yaratılan ürünlerdir, gökle yer arasında gecedir, gündüzdür (3). Dünya tektir. Tekliğiyle vahdeti gösterir. Fakat kıtalar ve kara parçaları çoktur. Bu da kesreti gösterir (4) Yine asma bahçeleri, ekinler, aynı kökten çıktığı halde çatal veya çatal kökten çıktığı halde tek gövde üzerinde yükselen hurma ağaçları. Hepsi de aynı suyla sulanır, fakat her biri lezzeti, tadı, rengi, kokusu, şekli, şemaili ayrı ürünler verir (4). Hep Halık'a bakan yüzüyle vahdet, mahlûka bakan yüzüyle kesretin göstergeleridir.

Sadece üç âyette vahdet ve kesrete dair bu kadar örnek verilir ve ardından şu uyarı gelir:

لَهُ دَعْوَةُ الْحَقِّ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِهِ لاَ يَسْتَجِيبُونَ لَهُم بِشَيْءٍ إِلاَّ كَبَاسِطِ كَفَّيْهِ إِلَى الْمَاء لِيَبْلُغَ فَاهُ وَمَا هُوَ بِبَالِغِهِ وَمَا دُعَاء الْكَافِرِينَ إِلاَّ فِي ضَلاَلٍ

"Mutlak hakikati gözeten gerçek bir dua, yalnızca O'na yönelik olmalıdır. O'ndan başka yalvarıp yakardıkları varlıklar, hiçbir şekilde taleplerine karşılık veremezler. (Onların durumu), tıpkı ellerini suya doğru açıp da ağzına (suyun) ulaşmasını bekleyen kimse (gibidir); bu durumda o asla suya kavuşamayacaktır. Küfre saplananların duası, sapmalarını (artırmaktan) başka hiçbir işe yaramaz." (14)

Sûredeki bu ana tema ile nüzûl ortamında yaşananlar arasında doğrudan bir bağ olmalıdır. Mesela aynı kökten olan insanoğlu Allah'ın vahyine karşı biri îman diğeri inkâr şeklinde iki farklı duruş gerçekleştirebilmektedir, neden? Aynı anne babanın evladının biri hidayeti tercih ederken, diğeri dalaleti tercih etmektedir, neden? Aynı kavme mensup bir boy îmana koşarken, diğer boy inkârda direnmektedir, neden? İşte bütün bu nedenlerin cevabı kâinatın ve tabiatın mucizevî düzeninde gizlidir. Benzerlerin çelişkisi veya zıtların uyumu bu mucizenin bir uzantısıdır.

Ezvac biri olmadan diğeri olmayandır. Mesela kadın ve erkek... Mesela yer ve gök... Ezdad ise, biri olunca diğeri olmayandır: Mesela gece ve gündüz... Mesela soğuk ve sıcak... Sûrede sözün rahîmlere ve rahîmlerin taşıdığına getirilmesi de ezvac bağlamındadır (8) Yine korku ve ümidi birlikte yaşatması bu bağlamdadır (12).

En sonunda varlığın tabi olduğu ilahi yasalara söz getiriler ve şöyle buyurulur:

وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ طَوْعاً
وَكَرْهاً وَظِلالُهُم بِالْغُدُوِّ وَالآصَالِ

"Göklerde ve yerde olan her varlık, onların sabahtan akşama (ilahi yasaya bağlı olarak değişip duran) gölgeleri de dâhil, ister istemez Allah'a secde ederler.(15)

Bütün bu kesretin Halıkına dikkat çekerken, muhataplarına tevhidi telkin etmektedir: *"Her şeyin yaratıcısı Allah'tır: zira tüm varlığa boyun eğdirecek mutlak otorite sahibi biricik güç sadece O'dur." (16)*

Vahiy muhatabından bağ kuran bir akıl istemektedir. Bu akıl Yaratan ile yaratılan arasındaki, yer öle gök arasındaki, erkekle dişi arasındaki, Allah ile Peygamber arasındaki, Allah ile insan arasındaki, tabiat yasalarıyla sosyal yasalar arasındaki, tek gövde ile çok dal arasındaki

bağı duygu, düşünce ve davranışlarıyla koparmayan bir akıl olmalıdır:

وَالَّذِينَ يَنقُضُونَ عَهْدَ اللهِ مِن بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا
أَمَرَ اللهُ بِهِ أَن يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الأَرْضِ أُوْلَئِكَ لَهُمُ اللَّعْنَةُ
وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ

"Ama fıtrat sözleşmesinin ardından Allah'a verdikleri sözü ihlal edenler, dahası Allah'ın kurulmasını emrettiği bağları kesip koparark yeryüzünde sosyal çürümeye neden olanlar var ya: işte onlar Allah'ın rahmetinden kesinlikle dışlanmışlardır ve dâr(-ı dünyanın) ardından gelen kötü akıbet onları beklemektedir." (25)

Varlıktaki farklılıklar üzerinden Hz. Peygamber ve mü'minlere verilen mesaj açıktır: Herkesi mü'min yapma sevdasına kapılmayın. Çünkü Allah'ın muradı bu değildir. Eğer isteseydi, bunu yapmak Allah'a hiç de zor değildi. Âyeti okuyalım:

وَلَوْ أَنَّ قُرْآناً سُيِّرَتْ بِهِ الْجِبَالُ أَوْ قُطِّعَتْ بِهِ الأَرْضُ أَوْ كُلِّمَ
بِهِ الْمَوْتَى بَل لِّلّهِ الأَمْرُ جَمِيعاً أَفَلَمْ يَيْأَسِ الَّذِينَ آمَنُواْ
أَن لَّوْ يَشَاءُ اللهُ لَهَدَى النَّاسَ جَمِيعاً وَلاَ يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُواْ
تُصِيبُهُم بِمَا صَنَعُواْ قَارِعَةٌ أَوْ تَحُلُّ قَرِيباً مِّن دَارِهِمْ حَتَّى يَأْتِيَ
وَعْدُ اللهِ إِنَّ اللهَ لاَ يُخْلِفُ الْمِيعَادَ

"Eğer bu kendisi sebebiyle dağların yürütüldüğü, yerlerin paramparça edildiği, ölülerin konuşturulduğu bir hitab olsaydı, (yine de inanamazlardı). Bilakis, iş ve oluş tümüyle Allah'ın yasasına bağlıdır: Peki mü'minler, 'Allah isteseydi bütün insanları hidayete erdirirdi' gerçeğini anlayıp da (herkesi mü'min yapma) sevdasından hala vazgeçmediler mi? Ama inkârda ısrar edenlere gelince: Yapıp ettikleri onların başından felaketi eksik etmeyecektir; ya da yurtlarının yanı başına ansızın konu verecektir, ta ki Allah'ın verdiği söz yerini bulsun: Çünkü Allah sözünden asla caymaz." (31)

Tüm pasajlarda söz bir biçimde varlığın çeşitliliği ve farklılığı yasasına getirilir. Maksat muhataba hayatın ilâhî yasalarını öğretmek, mücadelesini o yasalara rağmen değil o yasaların yanında verdirmektir.

Sûre muhatabını, varlığın tamamını bir kitap gibi okumaya çağırır. Afakî (1-4) ve enfüsî âyetlerden (8-11) söz eder. Anlamsızlık ve amaçsızlık demeye gelen tek dünyalılığı, meydan okuyucu bir üslûpla reddeder (5, 11-13, 18).

Sûre, muhataplarının kimliğini de açıkça dile getirir. Bunlar Rablerini ve yeniden dirilişi inkâr eden kimselerdir (5). Bunlar ilâhî tehdide karşı küstahça meydan okuyan ve mucize talep eden kimselerdir (6). Allah hakkında tartışan kimselerdir (12). Allah'tan başkalarına yalvarıp yakaran (14), Allah'la olan ahitlerini bozup, birleştirilmesi emredileni koparan (25), Allah'ın elçisiyle alay eden kimselerdir (32). Allah'a ortak koşan, tasavvurlarının kendilerine kurduğu tumturaklı tuzağa düşen (33), dünya ve âhirette azabı hak eden (34), Hz. Peygamber'e "sen Allah tarafından gönderilmedin" diyen (43) kimselerdir.

Bu âyetler, sadece ilk inkârcı muhatapları değil tüm zamanların inkârcılarını da tasvir eder.

Sûre, insanın vahyi, tabiatı ve kendisini okumasıyla ilgili mesajlar içermektedir. Bu okumanın nihai amacı, sûrenin 11. âyetinde şöyle ifade edilmiştir:

إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ

"Bir toplumun bireyleri kendi iç dünyalarını değiştirmedikçe, Allah da o toplumun gidişatını değiştirmez." (11)

Bireysel ve toplumsal değişmenin ilâhî yasası budur.

14. İBRAHİM SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Sûre adını, 35-41. âyetlerinde geçen Hz. İbrahim'in ailesini Allah'a emanet ediş kıssasından alır.

Kur'an'da birçok yerde Hz. İbrahim anlatılmasına rağmen bu sûreye bu adın verilmesi anlamlıdır. İlgili pasajlara bakarak, bu anlamın Hz. İbrahim'in insanlığın yeryüzündeki hilafet görevinin bir gereği olarak ortaya koyduğu ilk imar faaliyetini yeniden inşa edip ortaya çıkarmasında aranması gerektiğini söyleyebiliriz. O hayatının sonunda kavuştuğu yavrusu İsmail'den ayrılmaya razı olmuş, ailesini "ekip-biçmeye elverişsiz", dağında ot bitmez bir vadiye bırakarak, kişinin en sevdiklerini Allah'a nasıl emanet edeceğinin örneğini göstermiştir.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Mekke'de inmiştir. Sûrenin nüzûl dönemi konusunda farklı bir görüş zikredilmemiştir. 28 ve 29. âyetlerinin Medine'de indiği görüşü sadece iniş sebebi rivayetlerine dayandığı için isabetsizdir. En'âm sûresini işlerken ortaya koyduğumuz kıstaslar, bu iddiayı teyit etmemektedir.

Sûrede konu ve üslûp bütünlüğü vardır. Cabir b. Zeyd tertibinde Şûrâ-Enbiya, diğer ilk tertiplerde Nûh-Enbiya arasına yerleştirilir. Bütün bu veriler ışığında sûrenin zamanını, peygamber kıssalarının yer aldığı boykot dönemi sonrası olarak tesbit edebiliriz. Tıpkı aynı döneme ait Sâd, A'râf, İsrâ, Enbiya gibi, kıssalarda ilk sırayı Yahudi ve Yahudileşme sorununa verir.

Elimizdeki mushaflarda sûre 52 âyettir. Bu taksimat, Kûfe kıraat okulunun taksimatıdır. Basra kıraat okuluna göre 51, Hicaz kıraat

okuluna göre 54, Şam kıraat okuluna göre 55 âyettir. *Besair* sahibi kelime sayısını 831 olarak, harf sayısını ise 6434 olarak verir.

SÛRENİN KONUSU

İbrahim sûresi mukatta'at ile başlayan 29 sûreden biridir (Mukatta'at için Bakara sûresine bkz.) Benzer sûreler gibi, vahye doğrudan atıfla başlar. Bu atfın dile geliş biçimi gerçekten dikkate değerdir: *"Bu insanlığı karanlıklardan aydınlığa çıkarman için sana indirdiğimiz bir vahiydir." (1)* "Karanlıklar" ile kastedilen elbette gece karanlığı değildir. Manevi karanlık olan "karanlık akıllar"dır. Vahiy nûrdur. Tıpkı göz için ışık neyse, gönül için de nûr odur. Vahiy nûruyla bakan gönül basiret sahibi olur. Vahyin nûrunun değdiği akıl karanlıklardan kurtulur aydınlığa kavuşur. O aklın artık istikameti, yani kıblesi vardır. Zira bir yerde ışık varsa o ışığın kaynağı da vardır. Nur değdiği şeyi kaynağına yöneltir. O yöneliş hidayetin ta kendisidir. Eğer nûr yoksa, o şeyin kıblesi olmaz. Zira karanlığın kaynağı yoktur. Karanlık akıllar bir karanlıktan diğerine bocalar dururlar.

Mukatta'at ile başlayan diğer sûreler gibi, bu sûre de daha girişinde inkârcı muhataplarına meydan okur: *"(Kendilerini bekleyen) şiddetli cezadan dolayı vay o kâfirlerin haline!" (2)* Kur'an kendisine sırt dönenler için bile rahmettir. Zira onları daha hayattayken başlarına gelecek olan ebedi felaketi haber vermekte, onları uyarmaktadır. Gidişatı kötü olan birine akıbetini haber vermek ona kötülük değil iyiliktir. Kur'an da inkârcı muhataplarına iyilik yapmaktadır.

Kur'an'ın iyiliğinden istifade edebilmenin tek şartı vardır: onu anlamak. İşte bu yüzden Allah her peygamberi kendi kavminin diliyle göndermiştir. Bu hakikati Kur'an ölçeğinde tercüme edecek olursak: Kur'an da dâhil tüm vahiylerin dili Allah'ın dili değildir, gönderildiği kavmin dilidir. Kavmin dili demek, insan tarafından konuşulan bir dil demektir. Âyet bunun gerekçesi olarak tek hususu beyan eder: Anlaşılmak. Dilerseniz âyetin kendisine şahit olalım:

وَمَا أَرْسَلْنَا
مِن رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ فَيُضِلُّ اللَّهُ
مَن يَشَاءُ وَيَهْدِي مَن يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

"Biz her peygamberi yalnızca kendi kavminin diliyle gönderdik ki, mesajı onlara açık ve net olarak iletsin. Bundan sonradır ki Allah isteyenin sapmasını dileyecek, isteyeni ise doğru yola yöneltecektir: Zira her işinde mükemmel olan, hükmünde tam isabet kaydeden O'dur." (4)

Vahiy Allah'ın muradını taşır. Murad-ı ilahiyi anlamak için vahyi anlamak şarttır. Şu halde vahyi anlamak farzdır. Bu farz ile her mü'min gücü oranında mükelleftir. Kur'an'ın asli dilini bilmeyen onu tercümesinden okumak, tefsirlerinden anlamakla yükümlüdür. Kur'an, isterse yüceltme amaçlı olsun, her türden anlaşılmazlık iddialarını o iddiayı yapanların suratına çarpar. O kendisi için "mübin" sıfatını kullanır. Mübin hem "özünde açık ve anlaşılır, "hem de" başka hakikatleri açıklayan ve anlaşılır kılan" demektir.

Sûrenin ana teması Allah'a kayıtsız şartsız teslimiyettir. Teslimiyetin zımni bir şükür olduğu, daha girişte şu vurucu âyetle ifade edilir:

لَئِن شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ وَلَئِن كَفَرْتُمْ إِنَّ
عَذَابِي لَشَدِيدٌ

"Eğer şükrederseniz size (olan nimetimi) artırırım, yok eğer nankörlük ederseniz iyi bilin ki mahrumiyetim pek şiddetli olacaktır." (7)

Bir sonraki âyet, şükretmeyip nankörlük etmemiz durumunda Allah'a hiçbir zarar veremeyeceğimizi söylemektedir. Zira övgülerin tamamı biz istesek de istemesek de O'na mahsustur. Zerreden kürreye, habbeden kubbeye, mikrodan makroya tüm varlığın Hamdi O'na mahsustur. Kim neyi överse övsün, kim neye sena dizerse dizsin, sonunda her senanın varacağı adres O'dur:

وَقَالَ مُوسَى إِن تَكْفُرُوا أَنتُمْ وَمَن فِي الْأَرْضِ
جَمِيعاً فَإِنَّ اللَّهَ لَغَنِيٌّ حَمِيدٌ

"Ve Musa dedi ki: "Siz ve yeryüzünde bulunan herkes topyekûn nankörlük etseniz bile, şunu unutmayın ki Allah övgülerin tümü kendine mahsus olup kendi kendisine yeten yegâne zâttır." (8)

Nankörlük edenler helâki hak ederler. Buna iki örnek verilir: Âd ve Semûd kavimleri (9-18). Bu kavimlerin Kur'an'da anıldıkları her yerde neden birlikte anıldıklarını Hûd sûresini işlerken beyan etmiş-

tik. Bu kavimlerin, peygamberlerinin insan peygamber olmasına itirazları vardır. Üstelik mucize talepleri vardır. Esasen helâke uğramış kadim kavimler üzerinden uyarılan vahyin ilk inkârcı muhataplarıdır. Zira onlar da Hz. Muhammed'in insan peygamber oluşuna itiraz ediyorlar ve mucize istiyorlardı. Oysaki mucize asla hayırlarına değildi. Birincisi, mucize gelse de inkârlarında ısrar edeceklerdi. İkincisi eğer mucize gelir de onlar inkârda ısrar etmeye devam ederlerse, bu kez ilahi yasa gereği kalem kırılır ve cezaları infaz edilirdi.

Allah'ın insana vahiy göndermesi, insan yaratılış anlam ve amacını gerçekleştirebilsin diyedir. Zira her şeyin bir yaratılış amacı vardır. Eşyanın anlamlılık ve amaçlılığı yasası, varlığın ilk yasasıdır. Şu ebedi hakikati şu âyet güzel beyan eder:

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ إِن يَشَأْ
يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ

"Görmez misin ki Allah, gökleri ve yeri mutlak hakikate (bir atıf olsun diye) amaçlı ve anlamlı olarak yarattı. (Dolayısıyla) eğer dilerse sizi topyekûn ortadan kaldırır, yerinize yepyeni bir varlık türü getirir" (19)

Sözün tam burasında Şeytan'ın ezeli düşmanı olan insana oynadığı oyun dile getirilir. Bunu vahyin kendi dilinden dinleyelim:

وَقَالَ الشَّيْطَانُ
لَمَّا قُضِيَ الْأَمْرُ إِنَّ اللَّهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ الْحَقِّ وَوَعَدتُّكُمْ
فَأَخْلَفْتُكُمْ وَمَا كَانَ لِيَ عَلَيْكُم مِّن سُلْطَانٍ إِلَّا أَن دَعَوْتُكُمْ
فَاسْتَجَبْتُمْ لِي فَلَا تَلُومُونِي وَلُومُوا أَنفُسَكُم مَّا أَنَا
بِمُصْرِخِكُمْ وَمَا أَنتُم بِمُصْرِخِيَّ إِنِّي كَفَرْتُ بِمَا
أَشْرَكْتُمُونِ مِن قَبْلُ إِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

"Ve hüküm kesinleşip iş bitince Şeytan dedi ki: "İşte hakikat: Allah size gerçekleşmesi kesin olan bir söz vermişti, ben de size söz vermiştim: fakat size verdiğim sözü tutmadım. Zira benim sizin üzerinizde yaptırım gücüm bulunmamaktaydı. Ne var ki sizi sadece davet ediyordum, siz de benim davetime yumuluyordunuz. Dolayısıyla beni suçlamayın, asıl kendinizi suçlayın! Ne

ben sizin imdadınıza yetişecek durumdayım, ne de siz benim imdadıma. İşin gerçeği ben, sizin daha önce beni Allah'a ortak koşma girişimlerinizi de zâten (baştan beri) benimsememiştim! Elbette zalimleri, can yakıcı bir azap beklemektedir." (22)

Sûre, Kur'an'ın bütününde görülen geçmiş-gelecek, dünya-âhiret, îman-amel, gösterge-hakikat, âfâk-enfüs arasında bağ kuran bir akıl inşa etmeyi amaçlar. Bu amacı en güzel veren âyetler toprak-kök, kök-meyve bağlarını iyi/güzel-kötü/çirkin örneğinde ortaya koyan 24-27. âyetlerdir. Vahyin amacı insanın kurak yüreğini yeşertmektir. Bu amaçla kelâm tohumlarını kalp toprağına saçar. Şeytan'ın ektiği cehennem tohumları o yürekte bitmesin diye, ilahi kelâm cennet tohumları eker. Bunu da şu belagat şaheseri sözlerle ifade eder:

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللهُ مَثَلاً كَلِمَةً طَيِّبَةً
كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ
تُؤْتِي أُكُلَهَا كُلَّ حِينٍ بِإِذْنِ رَبِّهَا وَيَضْرِبُ اللهُ الأَمْثَالَ
لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ
وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ
كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ اجْتُثَّتْ مِن فَوْقِ الأَرْضِ مَا لَهَا مِن قَرَارٍ
يُثَبِّتُ اللهُ الَّذِينَ آمَنُواْ بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيَاةِ
الدُّنْيَا وَفِي الآخِرَةِ وَيُضِلُّ اللهُ الظَّالِمِينَ وَيَفْعَلُ
اللهُ مَا يَشَاءُ

"Allah'ın güzel bir söze nasıl bir benzetme yaptığını görmez misin? O, kökü (yerde) sabit, dalları göğe uzanan alımlı bir ağaç gibidir;

Rabbinin izniyle o her mevsim ürün verir. İşte Allah belki öğüt alırlar diye insanlara böyle misaller veriyor.

Çirkin bir söz ise, (ekili olduğu) yerden kökten sökülüp çıkarılmış (kendi başına) ayakta duramayan zavallı bir ağaç gibidir...

Allah'a inanan kimseleri sabit, sağlam bir sözle hem dünyada hem de ahirette sapasağlam (dimdik ayakta) tutar; ve Allah zalimlerin ayaklarını kaydırır: çünkü Allah dediğini yapar." (24-27)

Bu Kur'an'ın en dikkat çekici pasajlarından biridir. Güzel söz kökü toprakta sabit dalları duaya duran eller gibi semaya yükselmiş güzel ağaca, çirkin söz de kökü yerinden sökülüp yerini yurdunu kaybettiği için cüruf hâline gelmiş, kuruyup çürümüş ağaca benzetilmiştir. Bu benzetmeler üzerinden sözün gücüne dikkat çekilmektedir. Ancak sözün güçlü olabilmesi için, onun hakikatin toprağında neşret etmesi gerekir. Hakikatten kopan söz, toprağından kopan ağaç gibi çürür.

Kur'an örnek fertlerden söz eder. Her peygamber kendi mizaçlarının benzerlerine örnektir. Yine Kur'an ibretlik fertlerden söz eder. Nemrud, Firavun, Ebu Leheb bunlardandır. Kur'an bunların dışında örnek ailelerden söz eder. İbrahim ailesi ve İmran ailesi bunlardandır. İmran ailesini Âl-i İmran sûresinde anlatır. İbrahim ailesini ise birkaç yerde anlatır. İbrahim ailesinin anlatıldığı sûrelerden biri de İbrahim sûresidir. Kur'an'ın aileleri örnek göstermesi boşuna değildir. Muhataplarından bu örnek aileleri rol model olarak benimsemeleri istenmektedir. Sadece bununla yetinmeyip onları kendi 'şimdi ve burada'larında üretmeleri istenmektedir. Yani verilen mesaj "Bu aileler gibi örnek birer aile olun!" mesajıdır.

Hz. İbrahim'in ailesi için ilk duası onların şirkten uzak tevhid ehli olmaları için ettiği duadır (35). Hz. İbrahim, ailesini Allah'a adamıştır. Onları Allah'ın mukaddes evinin yanına, kuş uçmaz kervan geçmez, ekin bitmez, yani ziraata elverişsiz bir vadiye yerleştirmiştir. Konuyla ilgili kaynaklarda bu esnada Hz. İbrahim ile hicretin gelini Hz. Hacer arasında şöyle bir diyalog yaşandığı nakledilir: "Bizi kime emanet ediyorsun?" diye soran eşi Hacer'e "Allah'a" diye cevap verir. Buna karşılık Hacer'den aldığı cevap, neden İbrahim ailesinin model olarak Kur'an'a geçtiğini de beyan eder cinstendir: "Allah'a mı? O halde tamamdır; O bize yeter!"

Hz. İbrahim ve ailesi üzerinden dile gelen bu hakikat, insanın Allah huzurundaki esas duruşudur. Bu çerçevede insanın mazisi, hâli ve istikbali ele alınarak tarihi örnekler 'şimdi ve buradaya' taşınır, bu örneklerin hatırlatıldığı muhataplara ebedi istikbal için tedbir üretmeleri öğütlenir.

Sûrenin son konusu, hakikatten neşet eden hak söze sırtını dönenleri bekleyen feci akıbettir (42-50). Bu akıbetten kurtulmanın tek yolu aktif bir akletme yeteneğine sahip olmaktır:

لِيَجْزِيَ اللَّهُ كُلَّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ
هَٰذَا بَلَاغٌ لِّلنَّاسِ وَلِيُنذَرُوا
بِهِ وَلِيَعْلَمُوا أَنَّمَا هُوَ إِلَٰهٌ وَاحِدٌ وَلِيَذَّكَّرَ أُولُو الْأَلْبَابِ

"(İşte bu), Allah'ın her bir cana kendi kazandığının karşılığını verdiği içindir; elbette hesabı böylesine seri gören Allah'tır.

Bu, insanlık için bir mesajdır: Artık onunla uyarılsınlar ve bilsinler ki biricik İlah O'dur: nihayet derin kavrayış sahibi olanlar, bunu hatırdan hiç çıkarmasınlar!" (51-52)

15. HİCR SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Sûre Hıcr adını 80. âyetinden alır.

Hıcr, her ne kadar "kayalık arazi" ya da "kapalı havza" anlamına geliyorsa da, kadîm zamanlardan beri kayıtlara geçmiş Semûd kavminin yaşadığı bölgenin adıdır. Esasen burası bir krater bölgesidir. Bölgenin kaya yapısı, volkanik püstüler sonucunda oluşmuştur. Yunan ve Roma kaynaklarında "Hegra" olarak geçer. Baştanbaşa mimariye elverişli dev gövdeli kayalardan oluşan arazi yapısından dolayı bu ismi almıştır. Bu kayalar o kadar görkemlidir ki, bunlardan en büyüğü bir dağ ebadındadır. Uzunluğu 1500 metre, genişliği 700 metre, kendi kaidesinden yüksekliği yaklaşık 100 metredir. Bir başka yoruma göre, şehirlerinin kayalar üzerine oyulmasından dolayı bu isimle anılmıştır.

Bu kaya şehirler, görene hayrette bırakan varlığını günümüzde dahi sürdürmektedir. Helake uğramış bu kaya şehirler, günümüzde *Medain-i Salih* (Salih'in Şehirleri) olarak anılmakta, Medine'ye yaklaşık 400 kilometre mesafede Suudi Arabistan sınırları içinde yer almaktadır.

Semûd, debdebeli varlığı ve feci akıbeti bölge halkının ortak hafızasında yer tutmuş bir refah uygarlığıdır. Bu uygarlık bölgeye düşen sınırlı yağış miktarına rağmen bir su uygarlığı kurabilmiştir. Bunu kayalarda açtığı mühendislik harikası suyollarına ve suyu çok iyi muhafaza eden su sarnıçlarına borçludur. Zaten Semûd ismi de "az su" mânasına gelmektedir.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Tüm ilk tertipler Hıcr sûresini Yusuf sûresinin ardına yerleştirirler. Bu sıra zaman olarak peygamberliğin 10 veya 11. yılına denk ge-

lir. Bu da Hıcr sûresini boykot sonu veya sonrası sûreleri arasında değerlendirmemizi gerekli kılar. Boykot sonu ve sonrası sûrelerinin tipik özelliği, geçmiş kavimlerin helâk kıssalarıdır. Sûre bunlar üzerinden ilk inkârcı muhataplarını uyarır. "Eğer böyle giderseniz, akıbetiniz Salih kavminin akıbeti gibi olur" mesajıdır bu.

Konusu, dili, üslûbu ve ses yapısı sûrenin Mekkî olduğunun en açık göstergesidir. Buna ilaveten, hemen tüm otoriteler sûrenin tamamının Mekke'de indirildiğinde müttefiktirler (*Besâir*). Bazıları, Fâtiha'ya atıf olarak yorumlanan 87. âyeti Medenî sayar (*Zemahşerî* ve *Râzî*). Bunun sebeb-i nüzûl rivayetlerine yer açmaktır. Bunun dışında makul bir gerekçesi yoktur. Ne var ki, nüzûl sebebi rivayetlerini zayi etmemek için yapılan bu tasarruf, sûrenin muhtevasının önümüze koyduğu hakikati zayi etmeye adaydır. Dolayısıyla, rivayetin otoritesine kayıtsız şartsız teslim olmak adına böyle bir zayiata katlanmak, her şeyden önce Kur'an'ın inşa ettiği mümeyyiz akla aykırıdır. Kaldı ki sûre her açıdan bir bütünlük teşkil eder. 87. âyetinin sûrenin genelinden farklı olarak Medenî olduğu görüşünü, En'âm sûresinde bu tür iddiaları test ettiğimiz beş maddelik kıstas da teyit etmez. Bu tür rivayetler konusunda mezhebi hayli geniş olan Süyûtî'ye göre dahi, sûre Hicret öncesi dönemde indirilen sûrelerdendir (*İtkân*).

Hıcr sûresi 99 âyettir. Tüm ekoller âyet taksimatında müttefiktir. *Besair* sahibine göre kelime sayısı 654, harf sayısı 2760'tır.

SÛRENİN KONUSU

Hıcr sûresinin ana konusu insandır. Bu nedenledir ki insanın elementer kökenine ilişkin Kur'an'da ender kullanılan terimler bu sûrede yoğunlaşmıştır (26, 28, 33). Sûrenin girişi de esasen bu ana konunun bir uzantısıdır. Sure inkârda direnenleri uyararak söze girer. Zira âlemlerin Rabbi olan Allah, insanın kendi kendisini zayi etmesine razı olmamaktadır. İnsan Allah'ın şaheseridir. İlahi bir şaheser olan insanın kendisini harcaması, esasen Allah'ın emeğini heba etmesidir. Sûrenin girişindeki şu âyetler, bu gözle okunduğunda, ilahi şefkat ve merhametin bir ifadesi olup çıkmaktadır:

الٓرٰ تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ وَقُرْآنٍ مُّبِينٍ

رُّبَمَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ

"Elif-Lam-Ra!

Bunlar Kitab'ın yani özünde açık ve açıklayıcı olan ilahi hitabın âyetleridirler.

Gün gelecek, inkârda ısrar edenler teslim olmayı yürekten temenni edecekler." (1-2)

İlahi şefkat, bu âyetlerin ardından şöyle dile gelir: *"Biz hiçbir memleketi (önceden) bilinip anlaşılan ilahi bir vahye muhatap kılmadıkça helâke sürüklememişizdir" (4)* Bu, İlahi şefkatin bir ifadesidir, zira insana akıl vermesi, insanın doğru yolu bulması için yeterliydi. Ama Allah rahmet üstüne rahmet göndermiştir. Vahiy ile insana tenezzül etmesi de O'nun rahmetinin bir ifadesidir. Peki, O'nun rahmetinin en büyük göstergesi olan vahyi getiren elçiye "mecnun" (6) demek de nedir? Elbet bu da insanoğlunun nankörlükte sınır tanımayışının bir ifadesidir.

Sûre her inkârcı kavim gibi, Mekke müşriklerinin de "melek peygamber" istediklerini haber verir (7). Yine, hem vahyin kayıtlı tabiatına atıf yapan el-Kitab oluşuna, hem de vahyin sözlü bir hitab olma vasfını dile getiren Kur'an oluşuna dikkat çeker. Böyle bir giriş doğal olarak, sûrenin anahtar âyetlerinden biri olan 9. âyetin önüne getirip bırakır bizi. Bu âyet vahyin Allah'ın korumasında olduğuna dair Kur'an'daki en çarpıcı âyetlerden biridir:

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ

"Elbette bu uyarıcı mesajı kaynağından indiren Biziz; onu koruyacak olan da kesinlikle yine Biz olacağız, Biz!" (9)

Bakışlarımızı önce gökyüzüne çeviren sûre, orada Allah'ın büyük kudret ve azametini görmeye davet eder bizi (16). Konu yine vahyin korunmuşluğudur. Kulak hırsızlığına soyunan hiçbir Şeytan ve Şeytanı, vahye muttali olamaz (17-18). Burada verilen asıl mesaj şudur: Gaybtan haber vermeye kalkan, kendisine vahiy veya vahye benzer şeyler geldiğini ima eden herkes, haddini bilmez bir biçimde Allah'tan ve Peygamber'den rol çalmaya kalkışmaktadırlar. Bu türden her iddia manevi bir "hırsızlıktır". İşin garibi, başkalarını aldatan bu tipleri de

Şeytan aldatmış olabilir. Aldanmak bir kez ahmaklık, aldanmışa aldanmak iki kez ahmaklıktır.

Sûre ana konusu olan insanın elementer yaratılışına getirir sözü (26). İnsan görünen iradeli varlıktır. Bir de görünmez iradeli varlık vardır. Kur'an bunlara topyekûn cinn adını vermektedir. İşte görünmeyen bu türden iradeli varlıkların yaratılışını da biz Kur'an'dan öğreniriz. Allah onları "yakıp kavuran, şaşırtıcı bir karışımda zehir gibi (insanın gözeneklerine) nüfuz eden tarifsiz bir ateşten" yaratılmışlardır (27).

Ardından söz tekrar Âdemoğlunun elementer yaratılışına getirilir (28). Tıpkı A'râf sûresinin 10-30. Âyetleri arasında aktarılan beşere ruh üflenip onun Âdem kılınması olayı gibi. Fakat A'raf'taki anlatım ile Hıcr'deki anlatım arasında ciddi bir vurgu farkı vardır. A'raf'ta İblis'in insanlara musallat olması detaylandırılmaz. Fakat Hıcr sûresinde İblis'in insanoğlunun başına tam anlamıyla musallat olması detaylı bir şekilde anlatılır (32-44).

İblis'in başarısı insanın ona izin verdiği kadardır. Bunu şu âyetten anlıyoruz:

إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ إِلَّا مَنِ
اتَّبَعَكَ مِنَ الْغَاوِينَ

"Şu bir gerçek ki, has kullarımın üzerinde senin hiçbir inandırıcı gücün olmayacaktır; ne var ki batıl inançlı cahil ve bilinçsizlerden sana uyanlar müstesna!" (42)

İblis'in hazin hikâyesinin ardından söz helâk edilen kavimlere getirilir. Aslında bu Kur'an'ın sık kullandığı bir üslûp özelliğidir. Mesaj şudur: İblis'in askeri olanların feci akıbetini öğrenmek isteyen, Lût kavminin (51-77), Medyen halkının (78-79), Hıcr halkının (80-84) feci akıbetine baksın!

Bu hatırlatmanın ardından söz asıl ve ilk muhatabına, yani Allah Rasulü'ne getirilir. Bu tarihi helâk örneklerinin ardından, Rasulullah'ın yüreğine de su serpilmesi gerekiyordu. İşte şu âyetler de ona bir teselli armağanı kabilindendir:

فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ

عَنِ الْمُشْرِكِينَ
إِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ

"O halde, artık sana emredileni açıkça ortaya koy ve şirk koşmayı tabiat haline getirenlere aldırma!

Unutma ki küçümseyip alaya alanlara karşı Biz sana yeteriz." (94-95)

Bu tesellilere neden ihtiyaç duyulmuştur? Sebebi şu âyette gizli: "Doğrusu, onların söyledikleri şeylerden dolayı içinin daraldığını biz de biliyoruz" (97).

Sözün özü, sûrede işlenen konular şöyle özetlenebilir: Emsali sûreler gibi meydan okuyan bir üslûpla *vahiy*, beşeri boyutu sürekli vurgulanan *nübüvvet*, insanlığın kolektif bilincini oluşturan *tarih*, insanın ebedi istikbali olan *âhiret*, bir kitab olarak takdim edilen *tabiat* ve insanın esas duruşu olan *tevhid*.

Verdiği helâk olmuş uygarlık örnekleriyle, muhataplarının hafızasını tazeleyen sûrenin ana konularından biri de peygamberlik kurumudur. Bu çerçevede, vahyin şahsiyet inşa edici fonksiyonunun en çarpıcı iki örneği bu sûrede yer alır:

لاَ تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَى مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجاً مِّنْهُمْ
وَلاَ تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِلْمُؤْمِنِينَ

"(Öyleyse) Onlardan kimilerine verdiğimiz geçici lezzetlere iltifat etme! Üstelik onlar için üzülme de... Ancak mü'minlere kol kanat ger." (88)

وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ

"Nihayet, ölüm gelip seni buluncaya dek Rabbine kulluğu (sürdür!)" (99)

Ya rab! Bizi kulluğundan dûr eyleme!

16. NAHL SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Sûre "balarısı" mânasına gelen Nahl adını 68. âyetinden alır.

Kur'an'da "inek" anlamına gelen Bakara, "örümcek" anlamına gelen Ankebût, "karınca" anlamına gelen Neml, "fil" anlamına gelen Fîl sûreleri yer alır. "Balarısı" anlamına gelen Nahl sûresiyle birlikte ismini içinde geçen hayvanlardan alan sûre sayısı 5'tir. Sûrenin bilinen tek adı budur.

Sûreye adını veren âyette şöyle buyurulur *"Rabbinin arıya (şöyle) vahyetti(ğini düşün): "Dağlardan, ağaçlardan ve imal edilmiş kovanlardan kendine yuva edin!"* Âlemlerin Rabbi, arıların da Rabbidir. Arılara yaratılış amacını yüklemek, onlara vahyetmek anlamına gelmektedir. Sûre aldığı vahyi bal olarak hayata dönüştüren bu güzel yaratıklar üzerinden insanoğluna ders verir. Zımnen şunu söyler: Ortalama ömrü birkaç ay olan arının bir yaratılış amacı olsun da, ilâhî bir şaheser olan insanoğlunun bir yaratılış amacı olmasın mı?

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

İlk tertipler Nahl sûresini Kehf-Nûh arasına yerleştirir. Bu, sûrenin Mekke döneminin sonlarına doğru nâzil olduğu anlamına gelir. En'âm'dan sonra indiği kesindir. Zira 118. âyetteki "sana daha önce aktardığımız" ibaresi En'âm 146'ya atıftır. İniş dönemini, Osman b. Maz'un'un îmanına vesile olan sûre olduğunu öğrendiğimiz İbn Hanbel rivayeti de teyit eder. Fakat bizce zayıf olmakla birlikte, bu sahabinin Erkam'ın evinde îman ettiğine dair rivayetler bulunduğu da gözden ırak tutulmamalıdır.

el-Burhan sahibi Zerkeşi, 40. âyete kadar Mekkî gerisinin Medenî olduğunu iddia etmiştir. İbn Abbas'tan son üç âyetinin Medenî ol-

duğu rivayeti de nakledilmiştir. En'âm sûresinde uyguladığımız kıstaslar bunu doğrulamaz. Bu, sûrenin konu bütünlüğünden ilk bakışta da anlaşılabilir. Hicretten söz eden 41 ve 110. âyetleri, hicret öncesinde indiğini gösterir. Peygamberliğin 11. yılına yerleştirilebilir.

Sûre 128 âyettir. *Besair* sahibine göre kelime sayısı 2840, harf sayısı ise 7707'dir.

SÛRENİN KONUSU

Sûre, kelimenin tam anlamıyla tevhid sûresidir. Şirkin insanı insanlığından eden, kula ve eşyaya kul eden tabiatını çarpıcı bir biçimde ele alır. Zira şirk insanın yaratıcısına karşı işleyebileceği en büyük sorumsuzluktur. Bundan dolayı sûre muhatabında sorumluluk ahlâkı inşa eder. Baştan sona insanın Allah, insan ve tabiatla olan ilişkisini işler.

Sûre *"Allah'ın emri geldi" (1)* diye başlar. Bu vurucu ve şok edici bir giriştir. Zaten amaçlanan şey de budur: Muhatabı, özellikle de ahireti inkâr eden muhatapları bir şokla daldıkları gaflet uykusundan uyarmak. Allah dışındaki varlıklara ilahlık yakıştıran aklı sarsmak ve manen ölmüş vicdanları yeniden diriltmek (2).

Ölü vicdanları diriltmek için Allah'ın insanı çepeçevre kuşatan nimetlerini sayar. Bu nimetlerin başında vahiy yer alır. Vahiy insana yaratılış amacını hatırlatan ilahi bir bildiridir. İnsan yaşasın diye yaratılan gökler ve yerin bir amacı olsun da, insanın bir amacı olmasın mı? Bu hakikat hatırlatılır (3). İnsan bir damla atık sudan yaratılmıştır. Böyleyken neden Allah'a karşı küstahlaşıp kendini savunur ki? (4) At, katır, merkep gibi evcil hayvanlar, insanoğlunun medeniyet yürüyüşünde az mı yükünü taşımıştır? (5-9) Bu hayvanlar teşekkür istemese de, onları "zelul" yaratarak insanın emrine amade kılan Allah teşekkür beklemektedir. Gökten suyu indirdiği için teşekkür beklemektedir (10). Güneşi ve ayı insanoğlunun emrine amade kıldığı için teşekkür beklemektedir (12). Yeryüzüne yerleştirdiği rengârenk güzellikler için, besin deposu gıda maddeleri için, içini sayısız nimetlerle doldurduğu ve üzerinde gemileri taşıyacak su dinamiği yasaları koyduğu denizleri ve okyanusları yarattığı için teşekkür beklemektedir (13-14). Yeryüzüne kalkmaz-kımıldamaz dağlar yerleştirdiği, çağıldayıp akan sulara nehirden yollar açtığı için teşekkür beklemektedir (15). Bütün bunların ardından şöyle sormaktadır:

أَفَمَن يَخْلُقُ كَمَن لَّا يَخْلُقُ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ

"İmdi bakın, hiç yaratan yatamayan gibi (olur) mu? Hala gerçeğin farkına varmayacak mısınız?" (17)

Bu âyetin ardından gelen âyet, yüzü kızaran herkesi Allah'a karşı utancından yerin dibine geçirecek bir gerçeği hatırlatır:

وَإِن
تَعُدُّواْ نِعْمَةَ اللّهِ لاَ تُحْصُوهَا إِنَّ اللّهَ لَغَفُورٌ رَّحِيمٌ

"Ve eğer Allah'ın nimetlerini saymaya kalksanız asla baş edemezsiniz. İyi bilin ki, tarifsiz bağışlayıcı, eşsiz bir rahmet kaynağı elbet yalnızca Allah'tır." (18)

"İnsanın Rabbini unutmasının temelinde kaçınılmaz bir ölümün kendisini beklediği gerçeğini unutması yatar. Bu yüzden sûre sözü ahirete getirir. Ahiretten murat ödül ve cezadır. Ödül ve cezadan murat ise, insanın yaptıklarının hesabını verecek olmasıdır "(24-32).

"Kadere inanç" adı altında Allah'a iftira eden tipin vahyin nüzûl ortamındaki karşılığı Mekke müşrikleridir. Mekke müşrikleri, "kendilerine şirk koşmayın diyen Allah'ın vahyine, yine Allah'ı mazeret göstererek cevap verirler. Onlara göre kendilerinin müşrik olmalarını -hâşâ- Allah dilemiştir. Yani bir yerde "Müşrik olmamız kaderimizdir, alın yazımızdır" demeye getirirler:

وَقَالَ الَّذِينَ أَشْرَكُواْ لَوْ شَاء اللّهُ مَا عَبَدْنَا مِن دُونِهِ مِن
شَيْءٍ نَّحْنُ وَلا آبَاؤُنَا وَلاَ حَرَّمْنَا مِن دُونِهِ مِن شَيْءٍ كَذَلِكَ
فَعَلَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَهَلْ عَلَى الرُّسُلِ إِلاَّ الْبَلاغُ الْمُبِينُ

"Bir de, Allah'tan başkasına ilahlık yakıştırmakta direnenler dediler ki: "Eğer Allah dileseydi, ne biz ne de atalarımız, hem O'ndan başka hiçbir şeye kulluk etmez hem de O'ndan başkasının (sözüyle) hiçbir şeyi haram kılmazdık." Onlardan öncekilerde böyle yapmışlardı; peki, elçilere açık seçik bildirmek dışında ne düşer?" (35)

Allah "kadere inanmak" adına böyle iftira etmeleri yetmiyormuş gibi, bir de "Öldükten sonra diriliş yoktur" diye Allah adına yemin et-

meleri yok mu? İşte bu tavır, Allah'a isyan ederken bile Allah'ı kullanmaya kalkışmanın dik âlâsıdır:

وَأَقْسَمُواْ بِاللّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لاَ يَبْعَثُ اللّهُ مَن يَمُوتُ بَلَى
وَعْداً عَلَيْهِ حَقاً وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لاَ يَعْلَمُونَ

"Dahası, bunlar var güçleriyle Allah adına yeminler ediyorlar: "Allah ölen kimseyi asla diriltmeyecektir!" Kesinlikle hayır, bu O'nun gerçekleştirmeyi üstlendiği bir sözdür; ve fakat insanların çoğu bunu bilmiyorlar." (38)

Kur'an'ın üslûp özelliklerinin başında "mesani/çift kutupluluk" özelliği gelir. Bir önce münkirleri anlatmışsa, hemen arkasından mü'minleri anlatır. Bu özellik bu sûrede de baskındır. Allah yolunda eza cefa gören, hicret eden müminlerin ödüllendirileceği beyan edilir (41-42).

Söz doğrudan vahyin ilk muhatabı Hz. Peygamber'e yönelir ve melek peygamber isteyen kavme cevap Hz. Peygamber üzerinden verilir: *"Senden önce gönderdiklerimiz de kendilerine vahyettiğimiz adamlardan başkası değildi." (43)*

Bu âyetin ardından *"iki ilah edinmeyin"* diyerek şirki reddeden ve tevhide çağıran bir pasaj gelir (48-64). Bu pasajda Allah'ın kızları diye meleklere tapan aklı suçüstü yakalar: *"Onlardan birine kız çocuğu müjdelense suratı kapkara kesilir. İçini öfkeyle karışık bir hüzün kaplar." (58)* Yaman çelişki dedikleri işte budur. Madem Allah'a kızları layık görüyorsunuz siz neden kız çocuk sahibi olmayı kendinize hakaret sayıyorsunuz? Madem böyle sayıyorsunuz, neden Allah'a kız isnadında bulunup onlara tapıyorsunuz?

Sûredeki hitap yer yer çok üst perdeden bir hitaptır. Mesela muhatabını ta yüreğinden sarsan şu muhteşem âyete bakar mısınız:

وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللّهُ النَّاسَ بِظُلْمِهِم مَّا تَرَكَ عَلَيْهَا مِن دَآبَّةٍ وَلَكِن
يُؤَخِّرُهُمْ إِلَى أَجَلٍ مُّسَمًّى فَإِذَا جَاء أَجَلُهُمْ لاَ يَسْتَأْخِرُونَ
سَاعَةً وَلاَ يَسْتَقْدِمُونَ

"Nitekim eğer Allah insanları zulümleri nedeniyle hemen cezalandıracak olsaydı, yeryüzünde bir tek canlı bırakmazdı; fakat onları belirli bir süreye

kadar ertelemektedir. Ama vadeleri dolduğu vakit, akıbetlerini ne bir an geciktirebilirler ne de çabuklaştırabilirler." (61)

Allah'a şirk koşanlara bir suçüstü halini de 71. âyet yaşatır. Âyet bir yandan ilk insandan son insana kadar tüm toplumların tabi olduğu sosyo-ekonomik yasayı tescil ederken, öte yandan tevhid ve şirkin tabiatına dair tezini muhteşem bir belagatle delillendirir:

وَاللَّهُ
فَضَّلَ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ فِي الرِّزْقِ فَمَا الَّذِينَ فُضِّلُوا بِرَادِّي
رِزْقِهِمْ عَلَى مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَهُمْ فِيهِ سَوَاءٌ أَفَبِنِعْمَةِ
اللَّهِ يَجْحَدُونَ

"Allah rızkı kiminize diğerinden daha fazla vermiştir. Peki, kendisine fazla verilenler emirleri altında çalışan kesimleri servetlerine ortak etseler de, onlar da bu konuda (kendileriyle) eşit hale gelseler ya! Buna (dahi razı olmayacaklarına) göre, hâlâ (ortak koşmakla) Allah'ın nimetlerini bile bile inkâra yeltenmiş olmuyorlar mı?" (71)

Tevhid ve şirk konusu öylesine hassas bir konudur ki, Allah ile birlikte bir başka varlık arasında benzetme dahi yapılmamalıdır (74).

Ardından yine Allah'ın insanoğluna amade kıldığı nimetler sayılır. İnsan Allah'a her şirk koştuğunda, zımnen bütün bu nimetlere ihanet etmiş ve onları veren Allah'a nankörlük etmiş sayılmaktadır. Her peygamber –ve tabi ki risaletin kıyâmete kadar taşıyıcısı olan âlimler– içinde yaşadıkları toplumun şahididirler: *"Günü gelince onların aleyhine (de) her bir ümmetin kendi içerisinden bir şahit çıkaracağız." (89)*

Allah'a verilen söz üzerinden kullara verilen sözleri bozmanın kötülüğü dile getirilir. Özellikle Allah adına yapılan yeminlere dikkat çekilir: *"Asla yeminlerinizi bir kandırma aracına dönüştürmeyin; yoksa ayağınızı sağlam basmışken zemin ayağınızın altından kayıp gider ve Allah yolundan uzaklaşmanızın kötü sonuçlarını yudum yudum tadarsınız; üstelik sizi (ötede) bekleyen daha korkunç bir azap bulursunuz." (94)*

Tekrar söz doğrudan vahyin ilk muhatabına döner. Onun üzerinden tüm mü'min muhataplarına Kur'an okuma ve anlamanın temiz bir akılla nasıl yapılacağını öğretir. Bunun yolu istiazeden geçer. İs-

tiaze, akla abdest aldırmaktır ve Kur'an abdestsiz bir akılla okunmamalıdır:

فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ
فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

"Bundan böyle Kur'an okuduğun zaman, öncelikle kovulmuş Şeytan'dan Allah'a sığın." (98)

Bu âyet vahyi doğru anlamanın ilk şartını beyan etmekteydi. Devamındaki âyetler de vahyi doğru anlamanın koordinatlarını verir. Vahyin kaynağından temiz olarak indiğini beyan eder (102). Vahyin kaynağının Allah değil de insan olduğu iftirasına Kur'an'ın reddetmek için dahi olsa yer vermesi ilk elde garip karşılanabilir? (103) Aslında bu Kur'an'ın 'özgüvenine' dair muhteşem bir delildir. Böylesine deli saçması bir iftirayı Kur'an'ın serinkanlılıkla kaydedip reddetmesi, onun kendi kaynağına olan özgüveninin muhteşem bir göstergesidir.

Helal ve haram koymanın Allah'ın hakkı olduğunu hatırlatan bir pasajın ardından söz, bu suçu tarihte işlemiş kitaplı bir toplum olan Yahudilere getirilir (116-118). Hz. İbrahim'in "güzel örnek" olarak anıldığı âyet de işte bu bağlamda gelir (120). Zira Yahudiler ne zaman kendilerine sapmaları hatırlatılacak olsa, hemen Hz. İbrahim'in soyu olmakla övünüyorlar ve bu akrabalığı istismar ediyorlardı (121-124).

Hakikate davetin tüm zamanlar ve mekânlarda yankılanacak en güzel yöntemi bu sûrede vaz edilir. Evrensel doğru, iyi ve güzele ulaşmak için bireysel ve sosyal ahlâkî ilkelere dikkat çeken sûre, doğruları savunmanın her zaman ve zeminde geçerli olan usûlünü şöyle ortaya koyar:

ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ
وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُم بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ
هُوَ أَعْلَمُ بِمَن ضَلَّ عَن سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ

"Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et; ve onlara (karşı) öyle bir mücadele yöntemi ortaya koy ki, en güzeli, en etkilisi olsun! Çünkü senin Rabbin var ya: işte O kendi yolundan sapan kimseyi de, doğru yola yöneleni de en iyi bilendir." (125)

17. İSRÂ SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Gece yürüyüşü" anlamına gelen İsrâ' adını ilk âyetinden alır.

Hem gelecekte gerçekleşecek olan Hicret'e, hem de deruni hicret olan İsra'ya atıftır. Hâlihazır İslâm dünyasında yaygın olan "İsra" adı, Allahu âlem sonradan yaygınlaşmış olmalıdır. Zira Fîrûzâbâdî el-Besair'de sûrenin iki isminin olduğunu, birinin Sübhan diğerinin ise Beni İsrâil olduğunu söyler. Sûrenin İsrâ' ismine hiç değinmez.

İsrâiloğullarından söz ettiği için "Beni İsrâil sûresi" olarak da adlandırılmıştır. Fakat bu İsrâiloğullarına Kur'an'da en çok yer veren sûre bu değil Bakara sûresidir. Eğer böyle bir isim takdiri gerekseydi, bu ismi almayı en çok hak eden sûre Bakara olurdu.

Besair sahibinin andığı Sübhan adı sûreye ilk kelimesi olduğu için verilmiş olmalıdır.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Sûre Mekkîdir. Bunda hiçbir ihtilaf yoktur.

Peygamber kıssalarının yer aldığı boykot sonrası sûreleri arasına yerleştirilebilir. Yahudilere ait içerik, bu dönemin sûreleri olan En'âm, A'râf, Cin, Neml, Şu'arâ' sûrelerini hatırlatmaktadır. Zuhrî (ö. 124/742), İsrâ olayının peygamberliğin 5. yılında gerçekleştiğini söyler (Nevevi, *Şerh* II, 209). Kurtubî de bunu benimser. 60. âyet Sâffât 62'ye atıf yaptığına göre *Sâffât*'tan sonra indiği kesindir. İlk tertiplerde Kasas-Yûnus arasına yerleştirilir. 10. yıla tarihlendirilebilir. Sûrenin kimi âyetlerinin Medine'de indiği rivayetlerini En'âm sûresinde uyguladığımız kıstaslar doğrulamaz.

Sûre İsrâ âyetiyle başlar. Bu âyet hem anlam hem de ses açısından sûre içerisinde nisbeten bağımsız bir birim teşkil eder. Zira sûredeki

tüm âyetler *elif*'le biterken, sadece bu âyet *ra* ile biter. Fakat İsrâ müşahedesi ve onun ana duraklarından biri olan *el-Mescidu'l-Aksa* ile İsrâiloğulları arasındaki ilişki bağlamında, âyetin sonrasıyla atıf düzeyinde bir ilişkisi olduğu da açıktır.

Sûrenin âyet sayısı 115'tir. Bu Kûfe kıraat okulunun taksimatıdır. Diğer kıraat okullarının tümüne göre sûrenin âyet sayısı 110'dur. *Besair* sahibi kelime sayısını 1563 olarak, harf sayısını ise 6460 olarak verir.

SÛRENİN KONUSU

İsra sûresi ünlü İsra âyetiyle başlar. Kur'an'da İsra hakikatine adıyla sanıyla değinen tek âyet budur:

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلاً مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ
إِلَى الْمَسْجِدِ الأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا إِنَّهُ
هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ

"Yarattıklarına benzemekten münezzeh, mutlak aşkın ve yüce O (Allah) ki, kulunu gecenin bir vaktinde Mescid-i Haram'dan çevresini bereketli kıldığımız, Mescid-i Aksa'ya, âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye yürüttü: zira O, evet sadece O'dur her şeyi işitip gören." (1)

Âyetin mâna rezervi oldukça büyüktür. Bu da âyeti yoruma müsait kılmaktadır. Zaten tefsir tarihimiz de bunun şahididir. İsra gibi bir boyutuyla ruhani, bir boyutuyla meleki, bir boyutuyla gaybi bir müşahede, mecaz olmadan ne anlatılabilir, ne de anlaşılabilir. Bu "çok çok özel" müşahedenin mecazın coşkusu eşliğinde hayli renkli yorumlara konu olduğu, İsra ve Miraç hakkındaki rivayet edebiyatının bolluğundan da anlaşılmaktadır. İsra âyeti yorum konusunda bize coşku verecek birçok kapı açarken, aynı zamanda sınırlar da çizmektedir. İsra âyeti çizdiği bu sınırlarla yorumcuya şunu söyler: "Ne yorum yaparsan yap, asla bu sınırları aşma!" İşte âyetin onu anlama çabası içine giren her mü'min için çizdiği kırmızıçizgiler:

1. kırmızıçizgi: Sûbhân. İsimleşmiş bir mastar olan bu kelime "aşkın olanı aşkın bilmek, yüce olanın yüceliğini takdir etmek" anlamını taşır. Bununla muhataba zımnen şöyle denilmiş olur: Ey mü'min mu-

hatap! Bu âyette sözü edilen özel müşahedeyi her şekilde anlayabilirsin, fakat asla bu anlamaların Allah'ın aşkın ve mutlak oluşu gerçeğine halel getirecek bir anlama olamaz, olmamalıdır.

2. kırmızıçizgi: Li-nuriyehu min âyâtinâ. *"Ona âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye..."* anlamına gelen bu ibare iki çizgi çeker. Birincisi: İsra müşahedesi sırasında Allah Teâlâ, Rasulüne âyetlerinin tamamını değil bir kısmını göstermiştir. İkincisi: Bu müşahede sırasında Allah Teâlâ kendi zâtını değil, âyetlerini -o da bir kısmını olmak üzere- göstermiştir.

3. kırmızıçizgi: İnnehu huve's-semiu'l-basîr. Âyetin bu son cümlesi *"Elbet O, evet sadece O'dur her şeyi işiten ve her şeyi gören!"* O'nun dışında birinin her şeyi işitip her şeyi görmesi söz konusu olamaz. Bu Peygamber bile olsa böyledir. Sakın ola bu özel müşahedeyi Allah Rasulü'nün her şeyi işitip gördüğü şeklinde bir ifrata vardırmayın. Bu takdirde Allah'ın koyduğu sınırları çiğnemiş olursunuz.

İsra âyetinin hemen ardından söz İsrâiloğullarına getirilir. Getirilir getirilmesine de, burada sözü edilen İsrâiloğulları, Firavun'un zulmü altında inleyen İsrâiloğulları değildir. Hz. Musa'nın ardında denize yürüyen İsrâiloğulları değildir. Hatta men ve selvaya muhatap olup çölde avare kasnak gibi 40 yıl dolaşan İsrâiloğulları bile değildir. Bu İsrâiloğulları mazlumken zalim olmuş, bozgunculuk çıkarmış, etrafını tutuşturdukları savaş ateşiyle yakmış İsrâiloğullarıdır. Yani "Yahudileşmiş" İsrâiloğullarıdır:

وَقَضَيْنَا إِلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ فِي الْكِتَابِ لَتُفْسِدُنَّ فِي الْأَرْضِ
مَرَّتَيْنِ وَلَتَعْلُنَّ عُلُوّاً كَبِيراً
فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ أُولَاهُمَا بَعَثْنَا
عَلَيْكُمْ عِبَاداً لَّنَا أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ فَجَاسُوا خِلَالَ الدِّيَارِ
وَكَانَ وَعْداً مَّفْعُولاً
ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ الْكَرَّةَ عَلَيْهِمْ
وَأَمْدَدْنَاكُم بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَجَعَلْنَاكُمْ أَكْثَرَ نَفِيراً
إِنْ أَحْسَنتُمْ أَحْسَنتُمْ لِأَنفُسِكُمْ وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا فَإِذَا جَاءَ

وَعْدُ الْآخِرَةِ لِيَسُوءُوا وُجُوهَكُمْ وَلِيَدْخُلُوا الْمَسْجِدَ
كَمَا دَخَلُوهُ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَلِيُتَبِّرُوا مَا عَلَوْا تَتْبِيراً
عَسَى رَبُّكُمْ أَنْ يَرْحَمَكُمْ وَإِنْ عُدتُّمْ عُدْنَا وَجَعَلْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ
حَصِيراً

"Ve İsrâiloğullarına vahiyle (şunu) bildirdik: "Mutlaka yeryüzünde iki kez bozgunculuk çıkartacak ve küstahça böbürlenip büyüklük taslayacaksınız!"

İşte bu iki uyarıdan birincisinin vakti geldiğinde, sizin üzerinize şu bizim (belalı) kullardan saldırı gücü çok yüksek olanları musallat ettik; öyle ki, bunlar köşe bucak her yeri arayıp taradılar: zira bu, sadece (böyle yapanlar için) konulmuş bir yasanın uygulanmasıydı.

Daha sonra onlara galip gelmenizi temin ettik; ve sizi hem mal, hem de evlatça destekleyip sayınızı artırarak (şu mesajı verdik):

"Eğer iyilik ederseniz yalnızca kendinize iyilik yapmış olursunuz, yok eğer kötülük ederseniz bunun da sonucuna katlanırsınız." Derken, sonuncu uyarının da vakti gelip çattığında (yeni düşmanlar gönderdik/göndereceğiz); ki sizler için yüzkarası olan öncekilerin girişi gibi, Mabede (destursuz) girip ele geçirdikleri her şeyi paramparça edip mahvetsinler.

Tabii ki Rabbinizin size rahmetiyle muamele etmesi umulabilir; ama eğer siz (günaha) dönerseniz, Biz de (cezaya) döneriz, Zira Biz cehennemi nankörlükleri çepeçevre kuşatan bir hisar kılmışızdır." (4-8)

Bu beş âyette adeta Yahudileşen İsrâiloğullarının tüm tarihi özetlenmektedir. Mucizevî bir ihbar olsa gerektir; burada özetlenen tarih sadece Asur işgalini, Babil sürgününü ve MS: 70 yılındaki Titus dönemi Roma soykırımını özetlememektedir. Bununla beraber, bu âyetlerin indiği zamandan sonraki yüzyıllarda, hatta binyıllarda İsrâiloğullarının davranış modlarını ve başlarına neler geleceğini de özetlemektedir. Bunu içinde yaşadığımız şu zaman diliminden bakınca çok daha iyi görebiliyoruz.

İsrâiloğullarının bu kasvet verici tarihinin ardından sûre sözü Kur'an'a getirir:

إِنَّ هَـٰذَا الْقُرْآنَ يِهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ
الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْراً كَبِيراً

"Hiç Şüphe yok ki işte bu Kur'an, en doğru yola yöneltmekte; erdemli ve güzel davranış sergileyenleri, kesinlikle muhteşem bir karşılığın beklediğini müjdelemektedir." (9)

Kur'an hidayete çağırmaktadır. Bunda şüphe yok. Fakat Kur'an'ın hidayet çağrısı, mutlaka muhatapta bir iradenin varlığını gerekli kılmaktadır. Zira Allah şöyle buyurmaktadır: *"Biz her insanın kaderini kendi çabasına bağlı kıldık." (13)* Allah herkesin önüne Kıyâmet Günü kendi sicilini koyacak ve şöyle diyecektir: *"Oku sicilini! Bugün kendi hesabını görmek için sen sana yetersin!"* (14) İnsanın kaderinin kendi çabasına bağlı kılınması, bu âyetin hemen öncesinde İsrâiloğulları için anlatılan tarihi de kapsar. Yani onların yaşadıklarının "makûs talih" olmadığını, bunun bir kader olarak adlandırılamayacağını, bunun elleriyle yaptıklarının doğal bir sonucu olduğunu ifade eder. Hemen arkasından gelen Nûh kavminin helâkine yapılan atıf da, yine aynı hakikati dillendirmek içindir (17).

Hitabın perdesi birden yükselir ve tarihin üzerinden tüm insanlığa yönelir:

لَّا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلَـٰهاً آخَرَ فَتَقْعُدَ مَذْمُوماً مَّخْذُولاً

"(Ey insan!) Allah'la birlikte başka bir ilah edinme! Sonra kınanmış olarak bir köşeye atılıp orada bir başına kalakalırsın." (22)

Kur'an'da ebeveyn-evlat münasebetleri hakkındaki öğütler üç yerde geçer. Bunlar nüzûl sırasına göre:

1. İsra sûresinin 23-24. âyetleri.

2. Lokman sûresinin 14-15. âyetleri.

3. Ankebût sûresinin 8. âyetidir.

Bu sûrede yer alan âyetler ebeveyni yanında ihtiyarlayan evladı "üf" bile demekten nehyeder. Nisbeten erken bir döneme denk gelen bu âyetlerin yaşanan hayatta bir karşılığı olmalıdır, ama ne? Bu konuda sahih kaynaklar bize yardımcı olamamaktadır. Muhtemelen nüzûl ortamında şuna benzer durumlar yaşanmaktaydı:

Muhammedî davetin ebeveyni evlattan ayırdığı isbata muhtaç olmayan bir gerçek. Mekke'de inanç açısından bölünmüş birçok aile vardı. Mekke'nin soylu ailelerine mensup birçok genç ebeveynine rağmen Müslüman oluyordu. Bazen ebeveynler Müslüman olan oğullarına işkence ediyorlar, bazı anneler de oğullarını kendilerini öldürmekle tehdit ediyorlardı. Mus'ab b. Umeyr ve Sa'd b. Ebi Vakkas'ın aileleri buna iki örnektir. Fakat inanç ayrılığından doğan ailevi anlaşmazlıklar bir yana, mü'min evlatlardan bazıları bu durumu bahane kılarak ebeveynine karşı insani vazifelerini ifa etmemiş olmalılar ki, böyle bir uyarıya ihtiyaç duyulmuştu. Bu konuda ikinci inen paketi temsil eden Lokman 14-15'te, burada yer almayan önemli bir husus yer alır: Allah'a ortak koşmak için evladı zorlayan ebeveyne asla itaat etmeme emri. Aynı emir bu konuda inen üçüncü paketi temsil eden Ankebût 8. âyette de tekrar edilir. Muhtemelen bu, İsra'daki emri istismar eden ebeveynlerin durumuna yönelik bir düzenleme olsa gerektir. Yani İsra'daki âyetler çocukların din ayrılığını istismar etmelerinin önünü keserken, Lokman ve Ankebût'taki âyetler ebeveynlerin Kur'an'ın ihsan ile davranma emrini istismarının önünü kesmektedir.

Ebeveyne ahlâki yükümlülükleri beyan eden âyetlerin ardından, bu kez de yoksullara karşı ahlâki yükümlülükleri beyan eden âyetler gelir (26 vd.) Servet mülkiyet değil emanettir. Serveti emanet bilene düşen ise paylaşmaktır. Burada da Kur'an dengeli bir tavrı telkin eder:

وَلاَ تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَى عُنُقِكَ وَلاَ تَبْسُطْهَا
كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُوماً مَّحْسُوراً

"Yine sen (ey insan) ne ellerini boynuna bağlayıp (cimrilik yap), ne de onları büsbütün açarak (saçıp savur), eğer böyle yaparsan, kınanmış olarak bir köşeye atılıp pişmanlık içinde kıvranırsın." (29)

Sûre, daha sonra insan-Allah ve insan-insan ilişkilerinde uyulması gereken akidevi ve ahlâkî kuralları hatırlatır. Özellikle 22-37. âyetler arasında dile getirilen kuralların -İsra 101'den de anlaşılacağı gibi Cumartesi yasağı hariç olmak üzere Kur'an'da dokuz emirdir- Tevrat'taki on emri içermesi, tüm vahiylerin zirvesi olan Kur'an'ın, kendisinden önceki vahiylerin ruhunu içerdiğinin göstergesidir.

Bu bölümde öyle bir ahlâki ilke yer alır ki, tek başına onu tatbik etmek insanı birçok hatadan korur:

وَلاَ تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ
إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولـئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْؤُولاً

"Ve bilmediğin bir şeyin peşinden gitme! Çünkü kulak, göz ve gönül; bütün bunlar (hesap günü) ondan dolayı sorguya çekilecektir." (36)

Ardından sûre tevhid ile ilgili bahislere girer. Melekleri Allah'ın kızları/haremi olarak tasavvur eden Müşrik aklı suçüstü eder (40). Varlığın tesbihini dillendirir (44). Ve insanın Allah'a karşı küstahlığı ve nankörlüğü nazara verilir. Böyle bir tasavvurun ahireti inkâr etmesi sürpriz değildir. Zaten sûre de sözü buraya getirir. "Ne yani, şimdi biz kemik yığınına dönüşüp toza toprağa karıştıktan sonra yeniden mi diriltileceğiz?" diye dudak büküp yeniden diriliş hakikatiyle kendince istihza eden akla öyle bir cevap verir ki, aşk olsun:

قُلْ كُونُواْ حِجَارَةً أَوْ حَدِيداً
أَوْ خَلْقاً مِّمَّا يَكْبُرُ فِى
صُدُورِكُمْ فَسَيَقُولُونَ مَن يُعِيدُنَا قُلِ الَّذِى فَطَرَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ
فَسَيُنْغِضُونَ إِلَيْكَ رُؤُوسَهُمْ وَيَقُولُونَ مَتَى هُوَ قُلْ عَسَى أَن
يَكُونَ قَرِيباً

"De ki, "İster taşa dönüşün, ister demire; ya da mahlûkat içerisinde aklınıza gelebilecek (hayata) en uzak (başka) bir varlığa! Bundan sonra kalkıp da "Kimmiş bizi yeniden diriltecek olan?" diye soracak olursa, "Sizi ilk defa yaratan kimse!" diye cevapla. Bunun üzerine, kafalarını (kinayeli kinayeli) sallayarak "Peki, bu ne zaman gerçekleşecekmiş bakayım?" diye soracak olursa, de ki: "Kim bilir (!) belki de çok yakında gerçekleşecektir." (50-51)

Bu üslubun maksadı, insanı eylemlerinin ahlâki sorumluluğunu üstlenmeye davettir. Eylemlerinin ahlâki sorumluluğunu üstlenmeyen insan zâten taştan da, topraktan da daha değersiz bir konuma kendisini düşürmüştür.

İsra sûresinde de önceki sûrelerde olduğu gibi inkârcı kavmin mucize talepleri gündeme getirilir. Hz. Peygamber'e yönelik mucize taleplerinin Allah tarafından neden karşılanmadığı tevile mahal kalmayacak şekilde açık seçik şöyle cevaplanır:

وَمَا مَنَعَنَا أَن نُّرْسِلَ بِالآيَاتِ إِلاَّ أَن كَذَّبَ بِهَا الأَوَّلُونَ
وَآتَيْنَا ثَمُودَ النَّاقَةَ مُبْصِرَةً فَظَلَمُواْ بِهَا وَمَا نُرْسِلُ بِالآيَاتِ
إِلاَّ تَخْوِيفاً

"Bizim mucizeler göndermemize yalnızca önceki toplumların onları yalanlamış olmaları engel oldu. Nitekim Semud'a (risaletin) görünür bir delili olarak dişi deveyi vermiştik; fakat temsil ettiği gerçeği inkâr yoluyla ona zulmettiler; zâten biz bu tür mucizevî delilleri, yalnızca korkutarak uyarma amacıyla göndeririz." (59)

60. âyette ver-kaç yöntemiyle, ilk âyetteki İsra müşahedesine bir atıf yapılır. Bu atıf gerçek bir gelecekten ihbar hüviyetindedir. Zira Hz. peygamber'e gösterilen çok özel müşahedenin insanlar için bir imtihan aracı olduğunu açıkça ifade etmektedir. Kur'an'ın bu mucizevî ihbarı daha Hz. Peygamber'in vefatının hemen ertesinde gerçekleşmiş, insanlar İsra müşahedesi çevresinde bir Miraç edebiyatı oluşturarak birbirleriyle kıyasıya tartışmışlardır.

Âdem-İblis kıssası bir kez daha anlatılır. Zira Hz. Peygamber'in ihraz ettiği yüce mevkii kıskananlar vardır. Onlara İblis'i iblis edenin Âdem'e olan kıskançlığı olduğu bir kez daha hatırlatılır (61-65).

Âdemoğluna Allah'ın kat kat ikram ettiği işte burada vurgulanır: *"Doğrusu Biz Âdemoğluna kat kat ikram ederek onu üstün ve şerefli kıldık." (70)*

Allah Rasulü üzerinden tüm mü'minlere namaz hususunda titiz olmaları öğütlenir. Özellikle de sabah okuyuşu üzerinde durulur (78). Dahası, Allah Rasulü'ne gecenin bir vaktinde uykusuna ara vererek kendine has bir namaz armağanı göndermesi, yani gece ibadeti emredilir (79). Teheccüd Rasulullah'ın vacibi haline gelir. "Övülmüş bir makama" ulaşmak kolay değildir.

Ruh hakkındaki soru bu sûrede şöyle cevaplanır: *"De ki: Ruh rabbimin akıl sır ermez işlerindendir ve size bu konuda çok sınırlı bir bilgi verilmiştir." (85)*

Önce Kur'an mucizesine dikkat çekilir (88). İlahi kelâmın mucizesini göremeyen kör gözler, başlarlar mucize talep etmeye. Bu mucize talepleri ayrıntı verilerek tek tek sayılır. Nebi'den, yerden kaynak fışkırtması istenmiştir. Cennet gibi içinden ırmaklar çağlayan bir bahçeye sahip olması istenir. Bunları yapamıyorsa, göğü başlarında paralamasını isteyecek kadar mucize delisi olmuşlardır. Burada da kalmayıp sonunda şunu bile derler: *"Allah'ı ve melekleri getirip karşımıza dikmelisin!" (92)* Bütün bu taleplere karşı, Nebi'den şöyle demesi istenir: *"De ki: kudret ve yüceliğinde sınır bulunmayan sadece Rabbimdir; ben fani bir elçiden başka neyim ki?" (93)*

Sûrenin son pasajı vahye atıf yapar:

وَقُرْآناً فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مُكْثٍ وَنَزَّلْنَاهُ تَنزِيلاً

"Ayrıca onu sürekli okunan bir Kur'an kılmak için bölüm bölüm açıkladık (ki) üzerinde dura dura onu insanlara okuyasın; çünkü biz de onu, (hayata geçirsinler) diye dura dura, parça parça indirmiştik." (106)

Nübüvvetle başlayan sûre, sözü anlamın kaynağı olan Allah'a getirerek son bulur. Müebbet yolcu olan insan için peygamberlik kurumu rehberliği, Allah ise yolun sonunu ifade eder. Sözün özü: İnsan Allah'tan kaçamaz.

18. KEHF SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Sûre "mağara" anlamına gelen Kehf adını, 13-20. âyetlerde anlatılan Ashab-ı Kehf (Mağara Arkadaşları) kıssasından alır. Daha indiği andan itibaren bu adla anılmıştır. Tüm tefsir, siyer ve hadis kaynaklarında bu isimle anılır.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Sûre Mekke döneminin son yıllarında inmiştir. İlk tertiplerde Ğâşiye ile Nahl sûreleri arasına yerleştirilir. Nahl sûresinin iniş tarihi bir yıl kadar sonraki bir zamana tesadüf etse gerektir. Zira sûrenin 118. âyeti En'âm'dan sonra indiğine delalet eder.

Kehf sûresi Cabir b. Zeyd tertibinde Ğâşiye-Şûrâ arasında yer alır. Tüm tertiplerde önünde yer alan Ğâşiye isabetlidir. Fakat Cabir tertibinde sonrasında yer alan Şûrâ'nın yeri burası değil, Hâ-Mîm ailesinin zamanı olan 12. yıldır.

Bütün bu veriler ışığında Kehf sûresi boykot sonrasına tarihlendirilmelidir. Tahmini bir tarih vermek gerekirse, bu, peygamberliğin 9 veya 10. yılları olabilir.

Âyet sayısı 110'dur. Bu eldeki mushafların aid olduğu Kûfe kıraat okuluna göredir. Basra kıraat okuluna göre 111, Şam kıraat okuluna göre 106, Hicaz kıraat okuluna göre 105 âyete taksim edilmiştir.

Besair sahibine göre kelime sayısı 1579, harf sayısı 6306'dır.

SÛRENİN KONUSU

Sûrenin ana konusu, Allah-insan arasındaki ilişkinin çift kutuplu tabiatıdır. Bir yandan yaratan-yaratılan arasındaki mahiyet farkına

vurgu yapılırken, öte yandan insanın Rabbine olan varoluşsal ihtiyacı dile getirilir. Bu nedenle sûre, varlığın zirvesi olan Allah'ın mutlaklığıyla söze başlar, peygamberlerin zirvesi Hz. Muhammed'in beşerî tabiatıyla son bulur.

Kur'an'da hamd ile başlayan 5 sûreden biridir. Diğerleri Fâtiha, En'âm, Sebe' ve Fâtır sûreleridir. Sûrenin başındaki Hamdin sebebi, vahiydir. Değil mi ki vahyi ile Allah insana tenezzül buyurmuştur, o halde bu büyük nimetten dolayı O'na hamd edilmelidir:

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنزَلَ عَلَىٰ عَبْدِهِ الْكِتَابَ وَلَمْ يَجْعَل لَّهُ عِوَجَا

"Hamd tümüyle kuluna ilahi mesajı indiren ve onda hiçbir çarpıklığa yer vermeyen Allah'a mahsustur." (1)

Giriş âyetinin ardından söz doğrudan tevhide getirilir. "Allah çocuk edindi" iftirasında bulunanlara, ağızlarından çıkan sözün "dehşeti" hatırlatılır (5). Burada Hz. Peygamber'e dikkat çekici bir uyarı yapılır: Allah'a bile böylesine dehşetli bir iftirada bulunan bir güruha kızıp da kendini helâke sürükleme (6). Yani Allah Rasulü'ne zımnen "Onlar buna değmez" denilmektedir.

Sûrenin anahtar kelimesi bizce 7. âyetinde yer alan ***"onlardan hangisinin daha güzel davranacağını sınayalım"*** cümlesidir. Kehf sûresinde anlatılan tüm kıssa ve mesellerin arka planında yatan hakikat de burada beyan edilen "ilahi sınav"dır.

Sûre içerdiği kıssa ve mesellerle, Kur'an'daki sûreler içerisinde sembolik dili ve simgesel anlatımıyla dikkat çeker. Sûrede Kehf kıssası (13-20), iki bağ sahibi meseli (32-44), Âdem-İblis kıssası (50-53), Musa-Âlim Kul meseli (60-82) ve Zülkarneyn meseli (83-98) yer alır.

Kur'an kıssaları neyin peşine düşer?

Kur'an kıssalarına yaklaşırken şu hakikatleri ihmal etmemek şarttır: Kur'an bir tarih kitabı, bir coğrafya kitabı, bir vakanüvisin kaleminden çıkmış bir vakayiname değildir. Kur'an bir hidayet kitabıdır. Kur'an kıssalarını aktarırken, tarihi olayların iç yüzünü araştırmayı, o olayların oluş şeklini tesbit etmeyi amaçlamaz. Söz konusu olaylara

dair ne, niçin, nasıl, nerede, ne zaman ve kim sorularının peşine düşmek Kur'an'ın işi değildir.

Bu yüzden Kur'an anlattığı hiçbir kıssada tarih vermez. O kıssanın kahramanlarının tarihsel kimliklerinin peşine düşmez. Çoğu zaman isimlerden bahsetmez bile. Firavun der, fakat biz bu "cins ismin" hangi özel isme denk düştüğünü Kur'an'dan öğrenemeyiz. Ashab-ı Kehf'ten söz eder, fakat isimlerini hiç anmaz. "Âdem'in iki oğlu" der, adlarını vermez. Âdem'in eşinden söz eder, adını vermez. Hz. Nûh'un oğlundan ayrıntılı olarak söz eder, fakat adını vermez. Hz. İbrahim'in oğlunu Kurban ettiğini ayrıntılı olarak anlatır, fakat Kurban olan oğlun adını vermez. Hz. İbrahim'in Mukaddes Beyt'in yanına yerleştirdiği "zürriyetinden" bahseder, fakat bunların kim olduğunu söylemez. "İmran'ın kadını" der, adını vermez. Lut'un gözü helâk olan kavminde kalan karısı için kinayeli bir biçimde "kocakarı" der. İmanı uğruna işkence altında can veren kraliçe için "Firavun'un eşi" der, fakat Asiye demez. Bazen ince ayrımlar yapar. Fakat bu ayrımlar şahsın tarihsel kimliğini gözetmekten çok, hakikate karşı tavrını gözeten ayrımlardır. Mesela her yerde Mısır'ı yönetenleri "Firavun" diye anarken, Hz. Yusuf'a rüyasını yordurup zindandan çıkaran kişiyi "Melik" diye anar. Anlarız ki "Melik"ler köken, soy, huy ve yaklaşım olarak "Firavun" denilen hanedanlardan farklı bir kesimdir. Zaten tarihsel veriler de bunu doğrular.

Çoğu zaman tarihsel mi simgesel mi olduğunu bile ayırt edemeyeceğimiz remizler kullanır. Zülkarneyn der, bununla "iki boynuzlu taç kullandığı" mı söylenmek istenmektedir, yoksa bu söz konusu hükümdarın hikmet ve hükmü şahsında birleştirdiğine delalet eden bir mecaz mıdır? Ebu Leheb der, ama biz Kur'an'ın "Ebu Leheb" diye andığı şahsın isminin de künyesinin de bu olmadığını biliriz. Kur'an'ın Ebu Leheb (Alev Babası) demesi bir kinayedir ve onun cehennemi tercih eden bir hayat yaşadığına gördermedir. İsmi Abdüluzza'dır. Kur'an bu tavrıyla kötülere "ismi lazım değil" muamelesi yapmıştır.

Evet, ismi lazım değildir, zira Kur'an isimlerden değil, tavır ve davranış kalıplarından söz eder. Değil mi ki Ebu Leheb ölür, Ebu Leheblik ölmez, Firavun ölür, Firavunluk ölmez. Kur'an'ın muhatabına tanıtmaya çalıştığı Firavun değil firavunluktur, Ebu Leheb değil ebulehebliktir. Kur'an peygamberler dışında genellikle iyilerin de adını

vermez. Onları da iyiliğin sembol şahsiyetleri olarak anar. Kur'an'da anlatılan bir iyinin yaptığını kendi şimdi ve buradasından yapan, kendi çağının o kişisidir. Mühim olan şu veya bu çağda yaşamış olmak değil, mühim olan nasıl yaşadığınız, kimin izini sürdürdüğünüzdür.

Kur'an kıssalar üzerinden tasavvuru, aklı, şahsiyeti ve hayatı inşa eder. Kur'an kıssalar üzerinden muhatabına mümeyyiz bir akıl kazandırır; iyilerle kötüleri, hak ehliyle batıl ehlini, mü'minlerle kâfirleri, salihlerle fasıkları, zalimlerle mazlumları ayırt etme yeteneği. Bu yüzden Kur'an "kim kimdir" sorusunun peşine düşmek yerine, "kim hakikat karşısında nerede durmaktadır" sorusunun peşine düşer. Bize de bu sorunun peşine düşmemizi öğütler.

Bu kıssalardan bazılarının girişinde, o kıssanın "hak ile" (bi'l-hakk) anlatıldığı özellikle vurgulanır. Tıpkı kehf kıssasının başında *"Sana onların kıssasını hak ile (bi'l-hakk) aktaracağız"* buyurulması gibi (13). Yine Âdem'in iki oğlunun kıssasının "hak ile" anlatıldığı ifade buyurulur (Mâide 27). Bu ve buna benzer kıssaların başındaki "hak ile"den kasıt nedir?

Bu suale verilen cevapların tümü iki başlık altında toplanabilir:

1. "Hak ile" anlatmaktan murad, bu kıssaların tahrif edilmiş şekilleri yerine doğrularının anlatılmasıdır. Kur'an'ın nüzûl ortamında bu kıssaların çoğu biliniyordu. Fakat yanlış biliniyordu. Zira bu kıssalar efsaneleşmiş, içine yalan yanlış şeyler karışmış, gerçeği tanınmaz hale gelmişti.

Bu yaklaşım yabana atılacak bir yaklaşım değildir. Fakat bu yaklaşımın en kırılgan tarafı Kur'an'ın kıssa anlatmaktan amacının kıssaları asli ve bozulmamış haline iade etmek olmadığını, onları bir "bilgi unsuru" bir "veri tabanı" olarak nakletmediğini göz ardı etmektir. Kaldı ki Allah sadece kıssaları "hak ile" anlatmamış, birçok âyette buyurulduğu gibi gökleri ve yeri "hak ile" (bi'l-hakk) yaratmış (Msl: En'âm 6:73); Nebi'yi "hak ile" göndermiş (Bakara 2:119); kitabı "hak ile" indirmiş (Bakara 2:176); Allah'ın âyetlerini ona "hak ile" okumuş (Bakara 2:252); melekleri "hak ile" indirmiştir (Hıcr 15:8). Kur'an'ın "hak" kavramıyla ifade ettiği şey anlatılan olayın "tarihsel tashihinden" daha çok maksadı ile alakalıdır.

2. "Hak ile" anlatmaktan murad, "sahih bir gayeye mebni olarak" veya "mutlak hakikate atıfla" demektir. Zira kıssaların "hak ile" anlatılmasıyla tarihsel bilginin tashihi değil, Kur'an'ın indiriliş gayesi olan hidayet hedeflenmiştir. Zemahşeri, Mâide 27'de "hak ile" anlatıldığı ifade buyrulan Âdem'in iki oğlu kıssasını tefsir ederken, bi'l-hakk ibaresine, bi'l-ğaradi's-sahîh (sahih bir amaca uygun olarak) mânası verir. Bu Kur'an'ın bu kıssalarla neyi amaçladığını açıkça ifade ettiği âyetlerle de uyum halindedir. Mesela bu türden kıssalarla neyi amaçladığını Kur'an'a sorduğumuzda, Kur'an kendi indiriliş amaçlarını saymaktadır. A'râf 176, Yusuf 111 ve Hûd 120 bunun delilidir.

Beş kıssa-meselin söylediği

Kehf sûresinde 5 kıssa-mesel anlatılır. Bunların ilki Ashab-ı Kehf kıssasıdır.

1. Ashab-ı Kehf kıssası:

Bu kıssa varoluşun iki kutbu olan hayat ve ölümün mahiyetine dikkat çeker. "Bozulmuş bir toplum içinde direnerek mi yaşamalı, yoksa toplumu terk mi etmeli?" sorusuna cevap teşkil eder. Zımnen der ki: İmanı yaşayacak bir mağaralık yeriniz varsa korkmayın!

2. İki bağ sahibi meseli:

Meseller, kıssalardan farklı olarak tarihi bir gerçekliğe tekabül etmek zorunda olmayan ve amacı-muhataba bir hakikati bir temsil üzerinden aktarmayı amaçlayan edebi bir türdürler. Bu tabiatına rağmen meselerin her zeminde ve zamanda yaşanması mümkündür. İki bağ sahibi meseli, serveti mülkiyet olarak mı, emanet olarak mı telakki ettiğimizle alakalı bir uyarı ve öğüt içerir. Varsıllığın ve yoksulluğun mahiyetine dikkat çeker. Meselde iki adam vardır. İkisine de birer bağ bahşedilmiştir. Fakat bu adamlardan biri kendisine imtihan aracı olarak emanet edilen bu serveti mülkiyet zanneder ve servetle Allah arasındaki bağı koparır. Bu bağ kopuncaya kadar servet onun malı iken, bu bağ kopunca o servetin malı haline gelir. İşte şu tavır bunun göstergesidir:

فَقَالَ

لِصَاحِبِهِ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ أَنَا أَكْثَرُ مِنكَ مَالاً وَأَعَزُّ نَفَراً

"Derken, (bir gün) arkadaşıyla söyleşirken şöyle bir laf etti: "Benim malım seninkinden çok, dahası nüfusça da senden üstünüm." (34)

Âyetin şahadetiyle bu bakış açısı birinin kendi kendine en büyük kötülüğü yapmasıdır (35). Zira servet onun atı iken, kendisi servetinin atı olmuştur. Daha beteri, kendisine servet verilmiş olmasını, Allah'ın sevgili kulu olmasına yormuştur (36). Servet ona ahireti unutturmuş, kendini unutturmuş, Rabbini unutturmuştur. Meseldeki iyi adam ona şöyle der:

قَالَ لَهُ صَاحِبُهُ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ

أَكَفَرْتَ بِالَّذِي خَلَقَكَ مِن تُرَابٍ ثُمَّ مِن نُّطْفَةٍ ثُمَّ سَوَّاكَ رَجُلاً

لَّكِنَّا هُوَ اللَّهُ رَبِّي وَلَا أُشْرِكُ بِرَبِّي أَحَداً

"Kendisiyle söyleştiği adam ona şu cevabı verdi: "Şimdi sen kalkmış, seni tozdan topraktan ve ardından bir damlacık döl suyundan yaratan, sonrada seni yarattığı amacı gerçekleştirecek bir donanıma sahip kılarak adam eden Allah'ı inkâr ediyorsun, öyle mi? Fakat bana gelince: şu kesin ki O benim her şeyi borçlu olduğum Allah'tır. Ve Ben her şeyimi borçlu olduğum birine hiç kimseyi ortak koşmam." (37-38)

Devamında, serveti daha az ama îmanı ve şahsiyeti daha çok olan adam servetle şımarmış muhatabına daha birçok öğüt verir. O öğüt almaz. Sonunda serveti elinden uçup gider. Etrafında Allah'tan gayrı kimse kalmaz. İnsana gerçek yâr ve yardımcının ancak Allah olduğunu işte o zaman anlar. Meselin ardından gelen pasaj içerisinde, meselin maksadını da ele veren şu âyet yer alır:

الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ

خَيْرٌ عِندَ رَبِّكَ ثَوَاباً وَخَيْرٌ أَمَلاً

"Servet de, evlat da geçici dünya hayatının süsleridir; ürünü kalıcı olan güzel ve erdemli davranışlarsa, değer açısından Rabbinin katında daha hayırlı, ümit etmeye de daha layıktır." (46)

Bir gün gelecek her şeyin hesabı sorulacaktır. Herkesin hayat filmi kendisine seyrettirilecek, hayat filmini seyreden kişi "Vah gele başımıza! Bu nasıl bir kayıtmış ki küçük büyük demeniş, hepsini bir bir

sayıp dökmüş" diye feryat edecektir (49). Zira bu kayıt, yüreğin en ücra köşelerini de çeken ilahi kameralarla yapılmıştır.

Esasen bu meselin niçin anlatıldığını, Ashab-ı Kehf kıssası ile Zengin-Yoksul Meseli arasında yer alan şu âyetten öğrenebiliriz:

وَاصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُم بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ
يُرِيدُونَ وَجْهَهُ وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيَاةِ
الدُّنْيَا وَلَا تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَن ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ
أَمْرُهُ فُرُطاً

"Ve Rablerinin rızasını arzu ederek, sabah akşam O'na yalvarıp yakaran kimselerle birlikte sen de sabret! Dünya hayatının çekiciliğine aldanıp da sakın onları gözden çıkarma! Ve ayartıcı arzularına uyarak, iş gücü aşırı uçlarda dolaşmaya döktüğü için (akleden) kalbi kendisini zikrimize karşı duyarsızlaştıran kimselere de uyma!" (28)

3. Âdem-İblis kıssası:

Kehf sûresinin üçüncü kıssa-meseli olan Âdem-İblis kıssası, iyinin ve kötünün mahiyeti sorununu ele alır. İblis insanın düşmanıdır. Peki, kişi düşmanının sözünü dinler mi? Ama insan dinliyor. Ya kişiye düşmanı hayır öğüt verir mi? İblis insanı hep saptırmak istiyor. İblis'in insanın hayrını düşünmesi olacak şey değildir. Ve İblis'in insana yaptığı en büyük düşmanlık, insanın hakikat algısını bozması ve onu kendine ve Rabbine yabancılaştırmasıdır. Buna rağmen Şeytan'ı dost edinmenin makul bir izahı yapılabilir mi? Belki şöyle yapılır: "Şeytan eğer insanı saptırıyorsa, onun büyük bir gücü var demektir. Büyük gücü olana yanaşırsam, gücünden yararlanırım." Buna benzer her tür sapmayı vahiy "Allah'ı bırakıp Şeytan'ı can dost edinmek" olarak nitelendiriyor. Esasen Şeytan'ın yolundan gitmek, bir tür onu Allah'a şirk koşmak gibi değerlendiriliyor. İşte o âyet:

مَا أَشْهَدتُّهُمْ خَلْقَ السَّمَاوَاتِ
وَالأَرْضِ وَلَا خَلْقَ أَنفُسِهِمْ وَمَا كُنتُ مُتَّخِذَ الْمُضِلِّينَ عَضُداً

"Ben onları ne göklerin ve yerin yaratılışına şahit kıldım, ne de kendi varoluşlarına, üstelik Ben, (bu) saptırıcı güruhu yardımcı edinmiş de değilim." (51)

4. Musa-âlim kul kıssa/meseli:

Sembolik dilin zirvesi olan Musa-âlim kul meseli, nicelik ve niteliğin, zahir ve batının, bilgi ve hikmetin mahiyetini ele alır. Bunu âlim kulun, meselin en sonunda söylediği şu sözden de rahatlıkla çıkarabiliriz: *"Yani, (bütün bunları) ben kendi kararımla yapmadım. Senin sonuna kadar sabretmeyi başaramadığın olayların iç yüzüyle ilgili gerçek yorum işte budur." (82)*

Bu anlatının bir mesel değil de çoğunluğun yaklaşımında olduğu gibi bir kıssa olduğu da düşünülebilir. Öyle olması halinde olayların izahının anahtarı "bütün bunları ben kendi kararımla yapmadım" cümlesidir. Yani ortada beşeri irade ve akıl kullanılmamıştır. Âlim kulun bir "melek" olması da mümkündür. Hatta içerisinde irade kullanılmadığı beyan edildiğine göre, âlim kulu melek olarak yorumlamak daha tutarlı görünmektedir.

Esasen bu kıssa-mesel, üç açılı bir aynaya benzemektedir. Bu açılardan her biri farklı bir kahramanı ve farklı bir zamanı göstermektedir.

a) Açılardan birincisi kıssa-meselin "âlim kul"a dönük yüzüdür. 82. âyetin de delalet ettiği gibi, o yaptıklarını kendi iradesiyle yapmayan, bilakis "kendisine yaptırılan" bir "görevli"dir. Eğer hakikat buysa, o yaptıklarından sorumlu da değildir. Allah Hz. Musa'ya bir ders vermek istemiştir. "Neden böyle bir ders?" suâlinin cevabını İsrâili kaynaklardan nakledilen rivayetler yardımıyla çözebiliriz. "Bu dünyada benden daha âlimi var mı?" sualine verilmiş ilahi bir cevaptır. Musa onu kelimenin tam anlamıyla "muallim" ittihaz etmiş ve kendisindeki ilmi öğretmesini istemiştir (66).

b) Açılardan ikincisi kıssa-meselin Hz. Musa'ya dönük yüzüdür. Aslında kıssa-meselde anlatılan "kullarımızdan bir kul" Hz. Musa'nın kendisidir. Bir kulun öldürdüğü çocuk, Musa'nın kaza cinayetiyle bir yumrukta öldürdüğü Kıpti gençtir. Zalim kraldan kurtarmak için delinen gemi, İsrâiloğullarının hayat gemisidir. Zalim kral onları yok et-

meye çalışan Firavun'dur. Konuksever olmayan kavmin yıkık duvarını onarmak, Musa'nın prens olarak yıllarca hizmet ettiği Mısır devletidir. Musa b. İmran sarayda bir prens olarak büyümüş, ordu komutanlığına kadar yükselmiş, sonunda Habeş seferine komuta ederek başarısını isbat etmişti.

c) Açılardan üçüncüsü kıssa-meselin vahyin ilk muhatabı olan Hz. Peygamber'e dönük yüzüdür. Öldürülen çocuk, Fil olayından sonra bahtı açılan Kureyş'in henüz sabavet dönemini yaşayan bölge kavimleri arasındaki başarısıdır. Delinen gemi Mekke'nin ticaret gemisidir. Rasulullah bu gemiye görünürde zarar vermiştir, fakat gerçekte gemiyi Şeytan'ın tasallutundan kurtarmıştır. Konuksever olmayan kavmin yapılan duvarı, Allah Rasulü'ne ve mü'minlere çok kötü davranan Mekkelilere Hayber fethi sonrasında Allah Rasulü'nün yaptığı ayni ve nakdi yardımlardır.

5. Zülkarneyn meseli:

Sûrenin beşinci kıssa-meseli olan Zülkarneyn meseli, maddi iktidar-manevi bilgelik bağının ve yerellik-evrensellik dengesinin değerini işler. Şu iki âyet bu meselin ana fikrini beyan eder:

إِنَّا مَكَّنَّا لَهُ فِي الْأَرْضِ وَآتَيْنَاهُ مِن كُلِّ شَيْءٍ سَبَبًا
فَأَتْبَعَ سَبَبًا

"Evet, onun (iktidarı) için yeryüzüne uygun bir zemin hazırladık ve ona eşyanın yasalarıyla uyumlu araçların (bilgisini) bahşettik; o da kendisini (amacına) ulaştıracak bir araca başvurdu." (84-85)

Meselde "Dünyevi iktidarı ifade eden hüküm ile ilim ve bilgeliği ifade eden hikmet bir araya gelince ne olur?" suâlinin cevabı verilir. Ortaya zu'l-cenaheyn (çift kanatlı) demeyi hak eden bir "bilge yönetici" çıkar. İşte zu'l-karneyn (iki boynuz sahibi/iki çağ sahibi/iki alamet sahibi) olmak budur.

Kıssa ve meselleriyle bu sûrenin hedefi, varlığın çift kutuplu tabiatına ve zıtların içtimasına dikkat çekmektir. Bu yolla insanda eşyanın çift boyutluluğunu göz ardı etmeyen dengeli bir tasavvur inşa etmeyi amaçlar.

Kıssa-mesellerden sonra gelen pasaj kıyâmetin dehşetli bir sahnesini tasvir ederek başlar (99). Zaten bir başına bu âyet bile, tüm kıssa ve mesellerin anlatılış amacının insanı eylemlerinin hesabını verebilecek bir sorumlulukla donatmak olduğunu beyan eder. Hesabını veremeyeceği bir hayat yaşayanların temel meselesi, hesap verecekleri bir günün geleceğine inanmamalarıdır. Sûrenin kıssa-mesellerin hemen arkasından gelen 99-108. âyetleri havi pasajın sadece yeniden dirilişe ayrılmış olmasının sebebi de budur.

Sûrenin sondan bir önceki âyeti, Kur'an'ın en berceste âyetlerinden biridir. Rabbin kelâm rezervi neymiş, onu söyler. Ama ne söyler:

قُل لَّوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَاداً لِّكَلِمَاتِ رَبِّي
لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَن تَنفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَداً

"De ki: Eğer Rabbimin sözlerini yazmak için denizler mürekkep olsa, hatta onun bir mislini de üzerine ilave etmiş olsak, yine de Rabbimin kelimeleri tükenmeden denizler tükenirdi." (109)

Sözün özü: Kehf sûresinin makro hedefi şu hakikati öğretmektir: İnsanın hayatı, bilgisi ve iktidarı geçici, sınırlı ve görecedir. Allah'ın hayatı, bilgisi ve iktidarı kalıcı, sınırsız ve mutlaktır. O hâlde insana düşen şudur:

فَمَن كَانَ يَرْجُو
لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلاً صَالِحاً وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَداً

"Artık kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa, işte o Allah'ı razı eden ameller işler yapsın ve Rabbine kulluk ederken O'na hiç kimseyi ortak koşmasın!" (110)

19. MERYEM SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Sûre Hz. Meryem'den ve oğlu İsa'yı dünyaya getirmesinden ayrıntılı olarak söz ettiği için *Meryem* adını almıştır.

Bazı rivayetlere göre sûre daha Rasulullah döneminde bu adı almış görünmektedir. *Buhârî* Sahih adlı hadis derlemesinde sûreyi başındaki *mukatta'a* harfleriyle anar.

Burada dile getirilmesi gerekli olan konu şudur: Kur'an vahyinin kendisine indiği Hz. Muhammed'in annesi hakkında ima yollu da olsa bir âyet bile bulunmazken, Hz. İsa'nın annesine 98 âyetlik uzun bir sûre ayrılmıştır. Yine bu sûre dışında, Hz. Meryem'den bahseden onlarca âyet mevcuttur. Tek başına bu bile, vahyin kaynağının Hz. Peygamber'in beşeri kimliğinden bağımsız oluşunun önemli bir göstergesidir. Kur'an'da Hz. Muhammed'in kişisel plandaki en büyük ıstırap ve sevinçlerinin izine bile rastlanmaz.

Fîrûzâbâdî sûrenin ikinci adından daha söz eder. Bu ad sûrenin girişindeki mukatta'a harfleri olan *Kâf-Hê-Yâ-'Ayn-Sâd*'dır. Bu isim, müellifin zamanında ve yaşadığı coğrafyada yaygın olarak kullanılsa gerektir.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Sûre Mekke'de inmiştir. Birçok sahih rivayete göre bu sûre, Habeşistan muhacirlerinin lideri ve Hz. Peygamber'in amcaoğlu olan Cafer b. Ebi Talib tarafından Habeşistan kralı önünde okunmuştur. Bu tarihi veriyi nazar-ı itibara alarak, sûreyi 6. yıla yerleştirebiliriz.

Meryem sûresi tüm ilk tertiplerde Fâtır-Tâhâ sûreleri arasında yer alır. Sûrenin yerine itiraz etmek için elde geçerli bir sebep bulunmamaktadır.

Âyet sayısı 99'dur. *Besair* sahibi kelime sayısını 1192, harf sayısını ise 3802 olarak verir.

SÛRENİN MUSİKİSİ

Kur'an, indiği dilin en üstün edebi metnidir. Fakat Kur'an edebi bir metin olarak nitelenemez. Zaten Kur'an'ın değeri ve gücü edebiliğinden değil, ebediliğinden gelmektedir. Ne var ki, Kur'an'da edebi sanatların hemen tamamı kullanılır. Kur'an için "mecazın zirvesidir" dense yeridir. Teşbih, istiare, kinaye, tevriye ve diğer tüm söz sanatları Kur'an'da kullanılmıştır. Kur'an vahyinin edebiyatı böylesine çok boyutlu ve incelikli bir şekilde kullanması, ilahi vahiylerin genel karakteristiğine uygundur. Zira her peygamber, kendi çağlarının en yaygın ilim ve sanatına meydan okuyacak bir donanımla gönderilmiştir. Hz. Muhammed'in yaşadığı zaman ve çevre ise şiir başta olmak üzere söz sanatlarının etkili olduğu bir zaman ve çevredir. O toplumda şairlerin ve söz sanatkârlarının şöhreti kralların bile önündedir. Büyük şairlerin hicvine uğramaktansa düşmanının kılıcına kurban gitmeyi tercih eden krallar olmuştur. Yine bir tek methiyesine bir servet dökülen bir sürü şair vardır.

Mekke büyük şöhretine Kâbe sayesinde kavuşmuştur. Kâbe'nin şöhretinin sebebi ise hac ibadetidir. Ne var ki, putperest Mekke'de panayırlar hac ibadetinin önüne geçmiş, bu panayırlarda şairlerin yarışması ise panayırların şöhretinin önüne geçmiştir. Artık buralarda okunan şiirlerin en iyileri Kâbe'nin duvarına asılarak ödüllendirilmektedir. Bu şiirin bir tür kutsallık kazanması ve ona bir bakıma "kutsal nesne" muamelesi yapılmasıdır. Zira Kâbe bölge müşriklerinin taptığı putları koydukları mekândır. Şiirin böyle bir mekânda yer bulması, şiire de bir tür 'vesen' muamelesinin yapılması demektir.

Kur'an şiiri 'put' yerine, şairi şaman yerine koyan müşrik Mekke'ye belagatiyle meydan okur. Kur'an edebi açıdan ne şiirdir, ne nesirdir. Kendine has bir türdür. Şiir değildir, zira ölçüsü ve vezni yoktur. Nesir değildir, zira şiirdeki kafiyeye benzer bir iç sesi, yani secisi vardır. Bazı otoriteler âyeti şiirin en küçük birimi olan beytin, fasılayı mısraların sonundaki sesi ifade eden kafiyenin, sûreyi şiirin bağımsız birimini ifade eden kasidenin, Kur'an'ı bir şairin tüm şiirlerini içeren divanın mukabili olarak görmüşlerdir.

Kur'an müşrik toplum eliyle haddini tecavüz eden şiiri ve şairi haddini bilmeye davet eder. Şiir olmadığını açıkça ifade eder. Fakat kulakları şiire alışmış bir bedevi Arab'ı duyunca secde ettirecek kadar da belagati kullanır. Kur'an'ın her sûresinde bir iç musiki vardır. Fakat Mekkî sûrelerde, Medenî sûrelerden çok daha fazladır. Zira Mekkî sûreler muhatabın dikkatini çekmeyi önceler, mesaj ondan sonra gelir. Medenî sûreler ise anlam önceliklidir. Mekkî sûreler içerisinde kısa sûrelerde iç ses çok daha belirgin ve baskındır. Fakat Kur'an'ın iki sûresi vardır ki, bu sûreler musiki açısından Kur'an'ın iki zirvesidir. Bunlar Meryem ve Rahmân sûreleridir. Bunlara üçüncü bir sûre ilave edilmek istense o sûre Nûh sûresi olurdu. Fakat Nûh sûresi iç musiki açısından bu iki sûreyle yine de kıyaslanamaz.

Rahmân isminin 16 kez geçtiği bu sûre, iç musiki itibarıyla Rahmân sûresiyle benzeşir. Meryem sûresi Kur'an'ın sesi yüreğe işleyen en içli sûresidir. Bu sûrenin iç sesi, bilinci de aşarak bilinç üstüne ve bilinçaltına ulaşır. Oraları harekete geçirir. İnsanı sermest eder. Dinleyene adeta "Bu sûreyi anlamak için Arapça bilmek gerekir mi?" dedirtir.

Kur'an'ın iki dili vardır. Birincisi "lisan" anlamında dili. Bu dil Arapçadır. Öğrenmenin ve bilginin konusudur. Kulağa, göze ve akla hitab eder. Bu dili bilen Kur'an'ın lisanını bilir. Kur'an'ın lisanını bilen, ne dediğini bilgisi, îmanı, basireti, feraseti oranında anlar. İkincisi diller üstü dili. Bu dil Allah'çadır. Bu dili algılamak için duyan bir gönle ihtiyaç vardır. Zira bu dil kalbe ve gönle hitab eder. Kur'an'ın bu dili bülbülün ötüşüne, rüzgârın uğultusuna, suyun şırıltısına benzer. Bu dili hisseden bir kalbe sahip olan herkes anlar. İşte Meryem sûresinde Kur'an'ın bu derin dili daha etkindir.

SÛRENİN KONUSU

Sûre, Hz. Yahya ile babası Hz. Zekeriyya, Hz. İsa ile annesi Hz. Meryem ve Hz. İbrahim'in hayat hikâyeleri etrafında gelişen birtakım olayları ele alır. Bu yolla ilk muhatabı olan mü'minleri teselli eder. Kendisi de îmanı uğruna zorlu bir göç yaşamış olan Hz. İbrahim'den, nüzûl sürecinde ilk defa bu sûrede söz edilir. Asıl amaç, Hz. Peygamber'in şahsiyetini inşadır.

Sûre mukatta'at ile başlayan 29 sûreden biridir. Bu 29 sûre içerisinde bu sûreyi ayrıcalıklı kılan husus, sadece bu sûrenin girişinde 5

harfli bir mukatta'at kullanılmış olmasıdır. Her ne kadar Şûrâ sûresinin girişinde de *Hâ-Mîm 'Ayn- Sîn-Kâf* şeklinde 5 harflik bir mukatta'at bulunursa da, bu otorite kârîler tarafından tek öbek değil iki öbek, yani iki âyet sayılmıştır.

Bilindiği üzere Arap dilinde kelimeler en az bir en fazla beş harften oluşurlar. Bu sûrenin başındaki mukatta'a harfleri Arap dilinin harf sayısı en yüksek kelimelerini temsil eder.

Sûrenin ilk kahramanı Hz. Zekeriyya'dır. O mabedin sadık ve muttaki hizmetkârı, Meryem'in teyzesi Elizabet'in kocası, Hz. Yahya'nın babası, İmran ailesinin reisi İmran'ın bacanağı, Meryem'in annesi Hanne'nin enîştesi ve masume Meryem'in adak olarak bulunduğu mabetteki büyük hamisidir. Oğlu Yahya ile birlikte canını Allah'a şahit kılıp şehit olan peygamber arasında yer alır. İçinden çıktığı Yahudiler onu davetinden dolayı aşağılamış ve sonunda öldürmüşlerdir.

Rabbi bu sûreyi adeta Hz. Zekeriyya'ya ithaf etmiştir:

ذِكْرُ رَحْمَةِ رَبِّكَ عَبْدَهُ زَكَرِيَّا

"Kulu Zekeriyya'ya, Rabbinin rahmetinin anısına..." (2)

Hz. Zekeriyya çocuksuzdur. Allah onu böyle imtihan etmiştir. Yaşı ilerlemiştir. Karısı da kısırdır (5). Görevi gereği Meryem'in ihtiyacı için yanına girip çıktığında, Allah'a adanmış bu adağın ilahi ikrama mazhar olduğuna şahit olur. İmrenir ve Rabbinden kendisi de bir evlat ister. Bu duasını yaparken yüreğinin ta derinliklerinden Rabbine seslenir. Üstelik *"Rabbim Sana dua edip hiç eli boş kaldığım olmadı!" (4)* bile der. Arzusu kendisinden sonra davasını devam ettirecek bir evlada sahip olmaktır. Yani Hz. Zekeriyya dünyevi amaçlarla evlat istemez Allah'tan. Onun bu yürekten duası şu karşılığı bulur:

يَا زَكَرِيَّا

إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ اسْمُهُ يَحْيَى لَمْ نَجْعَل لَّهُ مِن قَبْلُ سَمِيًّا

"(Melekler seslendiler): Ey Zekeriyya! İşte bizler sana adı Yahya olan bir oğlan çocuğu müjdeliyoruz! (Allah buyuruyor ki): "Daha önce hiç kimseyi ona adaş kılmadık." (7)

Zekeriyya dua etmiş, Allah da bu salih kulun duasını kabul etmiştir.

Fakat o da ne?

Duanın sahibi Zekeriyya, duasının kabul edildiğini en doğru kaynaktan haber alır almaz, şu soruyu sorarken bulur kendini:

قَالَ رَبِّ أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَكَانَتِ امْرَأَتِي
عَاقِراً وَقَدْ بَلَغْتُ مِنَ الْكِبَرِ عِتِيّاً

"(Zekeriya)"Rabbim!" dedi, "Nasıl olurda benim bir oğlum olabilir; çünkü eşim kısır, ben ise yaşlılıktan dolayı gücü tükenmiş biriyim!" (8)

Burada iki düzlem vardır. Biri kalbin düzlemi, diğeri aklın düzlemidir. Dua kalbin düzleminden edilmiştir. Değil mi ki dua kalbin Allah'la konuşmasıdır? Hz. Zekeriyya da Allah'a konuşmuş ve duası kabul edilmiştir. O Allah'tan bir evlat isterken kendisinin yaşlı, eşinin de kısır olduğunu gayet iyi biliyordu. Zaten bunu dile de getirmişti. Bu gerçeği bilmesine rağmen, duası kabul edilince neden dönüp de "Rabbim! Nasıl olur da benim bir oğlum olabilir?" diye sordu? İşte burada aklın düzlemi devreye girmektedir. Hz. Zekeriyya duayı aşk modunda etti, soruyu akıl modunda soruyor. Bu iki düzlem arasında hayli kod farkı vardı. Bu fark anlaşılmadan çelişki gibi görünen bu iki tavır asla anlaşılamazdı.

Sûrenin ikinci kahramanı Yahya'dır. Hıristiyanlar ona "Vaftizci Yahya" (John) deseler de, biz bunu rahatlıkla "Abdestçi Yahya"ya tahvil edebiliriz. Zira o varlığını temiz bir toplum ve dünya için temiz şahsiyetin elde edilmesine adamıştı. Bu temizliğe bedeni temizlik de dâhildi. O suyu bedenin temizliği için, ibadeti ahlâkın temizliği için, hiçbir dünyalığa sahip olmamayı malın temizliği için, vahyi kalbin temizliği için kullanmaktaydı.

Onun adını Allah koymuştu (7). Yahya "hep yaşayacak" anlamına gelen bir fiildi. Fakat fiil isim olmuştu. Üstelik Allah vermişti bu ismi. Kur'an'da Allah'ın bir insana verdiği tek isim buydu. Yahya kirlenmiş bir toplumdan teberri ederek çölde yaşamış, kendi cemaatini kurmuş ve onları Yahudileşmiş toplumun kirinden uzak tutmuş, Meryem'i ve kucağındaki yavrusunu da himaye etmişti.

Adı "hep yaşayacak" olan Yahya'nın akıbeti ne olmuştu peki?

Zalim Herodes öz kardeşiyle evlenmesine cevaz vermediği için hayatının baharında çok genç bir yaşta koç gibi kellesini kestirip aşığına sunmuştu.

Hani hep yaşayacaktı?

Evet, hep yaşadı. Ancak yaşamaya bizim verdiğimiz anlamla değil, Allah'ın verdiği anlamla yaşadı. Hep yaşadı, hep yaşıyor, hep yaşayacak. Hem de dünyalar durdukça yaşayacak. İşte onun dünyada da yaşadığının belgesi bu âyetler, bu satırlar. Ahirette ise o en iyiler arasında zâten yaşıyor.

Meryem sûresinin üçüncü kahramanı sûreye adını veren Meryem'dir. Meryem'in hayatına dair birçok bilgiyi Âl-i İmran sûresinin 34. âyetiyle başlayan pasajlar boyunca zâten almıştık. Bu sûrede Hz. Meryem'e ilişkin anlatılanlar Âl-i İmran'dakinin bir devamı niteliğindedir. Bu yüzden Hz. Meryem'in hayatı okunurken önce Âl-i İmran sûresinin ilgili âyetleri, sonra bu sûrenin ilgili âyetleri okunmalıdır.

Hz. Meryem'in İsa'ya hamile kalması ve onu doğurması ayrıntılı olarak sûrede tasvir edilir (16-29).

Hz. Meryem iffetin sembolü olarak resmedilir bu sûrede. Ona atılan iftira şiddetle reddedilir. Daha çocuk denecek yaşta bir kız çocuğunun nasıl ağır acılarla sınandığına şahit oluruz bu âyetlerde. Bu öyle ağır bir sınavdır ki, bu küçümencik omuzlara çok ağır gelir ve Meryem'e en sonunda şöyle dedirtir: *"N'olaydım, keşke bundan önce öleydim de unutulup gidenlerden olaydım!" (23)*

"Her zorlukla beraber bir kolaylık vardır" âyetinin sırrı tecelli eder Meryem'in hayatında. Bir masumun iffetine yönelik en ağır suçlama bir yanda, yeryüzünün en istisnai olayını temsil eden İsa'nın mucizevî doğumu öte yandadır. İmtihan ne kadar ağırsa, ödül de o kadar büyüktür.

Meryem'in doğumunda çektiği ıstıraplar bu sûrede ayrıntılı olarak anlatılır. Aslında verilmek istenen mesaj aynıdır: Meryem de her ana gibi doğumunu sancılar içinde yaptı. Yani Meryem'i de İsa'yı da aşırı yüceltmeye kalkmayın! Allah'ın onları koyduğu yer, onlar için iftihar olarak yeter de artar bile!

Meryem sûresinin dördüncü kahramanı Hz. İsa'dır. Âl-i İmran sûresiyle birlikte okunduğunda İsa, üç kuşakta adayış sürecinin soylu meyvesidir. Söz Hz. İsa üzerinden mezheplerin batıl çekişmelerine getirilir. Aslında mesaj bu ümmetedir: Hıristiyanların İsa'yı ilahlaştırdıkları gibi siz de Nebi'nizi ilahlaştırmayın!

Hz. Yahya ve Hz. İsa örnek olayları üzerinden, Hz. Peygamber'e, Allah'ın en büyük imkân olduğu bir kez daha hatırlatılır: *"O bir şeyin olmasını dilediği zaman O'nun sadece "Ol!" demesi yeterlidir; zira o şey hemen oluşum sürecine girecektir" (35).*

Hz. İbrahim'in babasına öğütleri dile gelir (41-50). Kim demiş babalar oğulları hidayete çağıramaz diye? Kim demiş oğullar babaları öğretemez diye. Bunu diyenleri yalanlar bu âyetler. Fakat put yapımcısı baba söz dinlememiştir. Mesaj açıktır: Evladın peygamber olmasının babaya hiçbir hayrı yoktur. Meğerki baba kendi tercihiyle hidayeti bula. Eğer hidayet insanların kendi tercihlerinden bağımsız olsaydı, peygamberler öz babalarına ve oğullarına onu ikram ederlerdi. Ama yapamadılar.

Hz. Musa'nın Tûr'da vahiy alışı, Hz. İsmail'in özü sözü bir oluşu, Hz. İdris'in doğruluğu dile gelir (51-57). Bütün bu peygamberlerin ardından gelen ve onların çizgisini sürdüren hayru'l-halef nesiller tebcil edilir (58). Fakat onların ardından gelen ve öncekilerin hayırlı mirasına ihanet eden bir çizgiden de söz edilir. *"Onlar ibadetin içini boşalttılar ve dünyevi zevklerin peşine düştüler" (59)* denilir. Bunların hatadan dönenlerine cennetler müjdelenir (60-63). Sûrede Allah'ın sürekli Rahmân sıfatıyla anılmasının bir sebebi olsa gerektir.

Ahiretle ilgili pasajların ardından vahyin çağrısına getirilir söz. İş işten geçmeden bu çağrıya kulak vermelidir.

Sûrede Allah, hep Rahmân sıfatıyla anılır.

İyileri tanrılaştırmak, hem iyilere hem iyiliğe ihanettir. Şu âyet bu ihanetin perdesini sıyırır: *"Bu (gibiler), Allah'tan başkalarını, kendilerine statü ve nüfuz sağlamak için ilâhlaştırırlar" (81).* Kur'an'ın sesi en gür âyetlerinden biri bu bağlamda gelir:

لَقَدْ

جِئْتُمْ شَيْئاً إِدّاً

تَكَادُ السَّمَاوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْهُ
وَتَنشَقُّ الأَرْضُ وَتَخِرُّ الْجِبَالُ هَدّاً

"Doğrusu siz öyle dehşet verici bir iddiada bulundunuz ki;

Bundan dolayı neredeyse gökler paramparça olacak, yer yarılacak ve dağlar toz duman olacaktı!" (89-90).

Sûrenin sonlarında, ebedi sevginin Ebedî olanın bahşettiği sevgi olduğunu söyleyen bir âyet yer alır:

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ
الرَّحْمَنُ وُدّاً

"İmanda sebat eden, o îmanla uyumlu bir hayat yaşayan kimseler var ya: O sonsuz rahmet kaynağı onlar için tarifsiz bir sevgi var edecek." (96)

Allah'ı hep Rahmân sıfatıyla anan sûrenin Rahman'ın yarattığı sevgiye atıf yaparak son bulması, onu "rahmet sûresi" olarak tavsif etmemiz için yeterli sebeptir.

20. TÂHÂ SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Sûre *Tâhâ* adını birinci âyetinden alır.

Tâhâ isminin mânası hakkında iki görüş vardır:

1. *Mukatta'at*'tandır. Bazı müfessirler, birçok sûrenin girişinde gelen *mukatta'at* harflerinden birinin de Tâ-Hâ olduğunu söyler. Basra dil okulu ve onun ünlü imamı Ebu Ubeyde Ma'mer b. el-Müsenna ısrarla Tâ-Hâ'nın mukatta'attan olduğunu savunur.

2. "Ey insan!" anlamına gelir. Sahabeden İbn Abbas, tabiinden İkrime, Said b. Cübeyr, Dahhak, Katade ve Hasan Basri gibi ilk otoritelerin hemen tamamına yakını bu görüştedir. Kelimenin Nebatça ya da Süryanicede bu anlama geldiği aynı isimler tarafından vurgulanmıştır. Bu görüşe katılan Taberi, Tâhâ'nın 'Akk (Tay?) lügatinde, "ey insan" mânasında kullanıldığını söyler. Taberi ayrıca tâhâ'nın mukatta'a harflerinden olduğunu savunanların görüşlerini de teker teker ele alıp çürütür. Bu kelimenin "ey insan" mânasına kullanıldığını isbat için eski Arap şiirinden örnekler verir. Başta Ferra olmak üzere Kûfe dil okulunun imamları da bu görüştedirler. Delilleri karşılaştırınca bu görüşün daha güçlü olduğu anlaşılmaktadır.

"Ey insan" ile kastedilen kimdir? Bu sualin ilk akla gelen cevabı "Hz. Peygamber" olmaktadır. Nitekim sûrenin 2. âyeti doğrudan Allah Rasulü'nü muhatap almaktadır. Fakat buradaki "ey insan" hitabını Rasulullah üzerinden tüm insanlığa teşmil etmeye mani bir hal yoktur. Aksine Kur'an mesajının evrensel olması, hitabın tüm insanlığı kuşatacak kapsamda anlaşılmasını teyit eder mahiyettedir.

Besair sahibi sûrenin ikinci bir ismi daha olduğunu söyler: Musa sûresi. Gerçekten de bu isim sûrenin muhtevasıyla bire bir örtüşmek-

tedir. Zira Hz. Musa'nın hayatının tüm safhalarıyla birlikte en ayrıntılı olarak anlatıldığı sûre bu sûredir.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Sûre ittifakla Mekkîdir. İbn İshak ve Dârakutnî gibi ilk kaynaklar Hz. Ömer'in îmanına bu sûrenin vesile olduğunda hemfikirdir. Bu olayı esas aldığımızda, sûrenin iniş zamanı peygamberliğin 6. yılına tekabül etmektedir.

Sûre Meryem-Şu'arâ' veya Meryem-Vâkı'a arasına yerleştirilir. Meryem 96 ile bu sûrenin 39. âyeti arasındaki bağ dikkat çekicidir. Bu, sûrenin zamanıyla ilgili dış bağlamdan bir delildir. Bir başka delil de sûrede ele alınan Musa kıssasıdır. Bu kıssanın anlatıldığı sûreler içinde Hz. Musa'nın hayatında yaşadığı süreçlerin tümünü anlatan tek sûre budur (Diğerleri, A'râf, Şu'arâ', Kasas, Yûnus, Mü'min, Nâzi'ât ve Bakara).

Sûre 135 âyettir. Bu Kûfe kıraat okulunun taksimatına göredir. Basra kıraat okuluna göre 140, Hicaz kıraat okuluna göre 134'tür. *Besair* sahibi kelime sayısını 1341, harf sayısını ise 5242 olarak verir.

SÛRENİN KONUSU

Konusu, idbar ve ikbal zamanlarıyla Hz. Musa ve İsrâiloğullarının serüvenidir. Maksadı tarihte yaşanmış örnekler üzerinden ilk muhatablarına ders vermektir.

Sûre Allah Rasulü'ne "Ey insan" mânasına gelen tâhâ ile başlar ve arkasından şu teselli dolu âyet gelir:

مَا أَنزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقَى
إِلَّا تَذْكِرَةً لِّمَن يَخْشَى

"Biz bu ilahi hitabı sana zorluk çekip mutsuz olasın diye indirmedik;

Yalnızca Allah'ın sevgisini yitirmekten korkan kimselere bir uyarı olsun için (indirdik)." (2-3)

İlk 8 âyet doğrudan Hz. Peygamber'e hitap eder. Adeta Hz. Musa'nın halefi olduğu hatırlatılır. Zira o insanlıkla yaşıt peygamberlik zincirinin son halkasıdır. Bu zincirin kendisinden önceki halkalarını tanıması gerekir. İşte *"Musa'nın yaşadıklarından haberin var mı?"*

(9) âyetiyle başlayan ve Hz. Musa'nın hayatının veciz bir özetinin çıkarıldığı pasajlar vahye atıf yapan bir girişin ardından gelir.

Hz. Musa'nın risaletle görevlendirilmesini tasvir eden âyetlerle açılır sahne. Görülen ateş türü bir şeydir (10). Ailesini ısıtmak için etrafına bakınan Hz. Musa'ya gösterilmiş bir işaret fişeğidir bu. Ateş, hem nârı hem nûru bünyesinde toplar. O nara gitmişti, fakat nûr ile karşılaşır. İşte orada o anda gerçekleşir tarihin dönüm noktalarından biri olan o muazzam hadise: *"Fakat ateşe yaklaşınca ona (gaipten) "Ey Musa!" diye seslenildi; "Benim, Ben! Senin Rabbin! Şimdi ayakkabılarını çıkar! Çünkü sen iki kez kutsal kılınmış bir vadidesin! Ve ben seni elçi olarak seçtim; bundan böyle artık sana vahyedileni dinle! Gerçek şu ki Ben; evet Ben Allah'ım! Benden başka ilah yoktur! Artık sadece Bana kulluk et ve adımın anılıp şanımın yücelmesi için tüm destek ve çabanı seferber et!" (11-14)*

İşte bu muhteşem tasvir ile girer sûre Hz. Musa'nın hayatına. Ve bir özge mükâleme devam eder Musa ile Rabbi arasında. Görev verilmiştir: *"Firavun'a git, çünkü o iyice azgınlaştı!" (24)* Hz. Musa yanına bir yardımcı ister. Hatta adını bile verir: Kardeşi/ağabeyi Harun (29-30). Verilmiştir ve bu ilahi bir ikramdır.

Musa'nın ilk mazhar olduğu ilahi ikram bu değildir. Allah'ın, kendisine doğumunda nasıl yardım ettiği, Firavun'un adamlarının elinde öldürülmekten nasıl kurtarıldığı, Firavun'un sarayında nasıl ilahi muhafaza altına alındığı hatırlatılır.

Firavun'a elçi olarak gitmek, kendisini yetiştiren sarayı karşısına almaktır. Hz. Musa bunun farkındadır. Rabbinin emrine boyun eğer ve tebliğini yapar. Rabbi onu iki mucizevî "belge" ile desteklemiştir: Biri yed-i Beyza (beyaz el), diğeri âsâdır. Yed-i Beyza, bir semboldür. Gençliğinde elinden istemeden bir cinayet çıkmış, bir yumrukta bir Mısırlının ölümüne sebep olmuştur. İşte "beyaz el" adam öldüren o eldir. Musa tevbe etmiş, Rabbi de elini yıkamış ve pırıl pırıl etmiştir. Dün cinayete sebep olan el, bugün hidayete sebep olmak için nûr gibi parlamaktadır. Âsâ ise Firavun'un hükümranlık alameti olan kamçıya karşılıktır. O kamçı hâlâ tüm Firavun heykellerinin elinde tarihi bir ibret vesikası olarak durmaktadır. Mesaj açıktır: Allah'ın seçtiği bir çobanın âsâsı, yeryüzünde sahte ilahlık taslayan Firavun'un kamçısından üstündür.

Nitekim öyle de olur. Firavun'un sihirbazlarına Musa'nın âsâsı galip gelir ve sihirbazlar öleceklerini bile bile îman ederler. Sihirbazların îmanı pazarlıksız îmanın tarihi örneklerinden biridir. Sihirbazlar işkenceyle ördürülme tehdidini "umurumuzda değil" diyerek tevekküle karşılarlar (72). Firavun'un sihirbazları îman etmiş, fakat Firavun îman etmemiştir. Nedeni açıktır: Sihirbazlar sihri mucizeden ayıran bir bilgiye sahipti, fakat Firavun sihri mucizeden ayıracak bir bilgiye sahip değildi. Bilenler îman ettiler, cahil olan ise inkârında diretti.

Ardından İsrâiloğullarının "isra"sının detayları anlatılır. İşte İsrâiloğullarının Yahudileşme serüvenleri de oradan itibaren başlar. Firavun'dan kurtulan fakat Firavun'dan beter benlik ve bencilliklerinden kurtulamayan İsrâiloğulları Hz. Musa'nın vahiy almaya gidişini fırsat bilerek buzağıya, yani inek yavrusuna tapmaya başlarlar. Neden ineğin kendisine değil de yavrusuna? Aşağılık duygusundan. Zira ineğe Mısırlılar tapmaktadır. Apis öküzünün yanında toprak tanrısı olarak ineğe de tapmaktadırlar. İsrâiloğulları Firavun toplumu karşısında öylesine bir aşağılık duygusuna kapılmışlardır ki, kendilerine soykırım uygulayan düşmanlarının tanrılarına tapmak istediklerinde, "Madem eski efendilerimiz anasına tapıyor, biz anasına tapacak kadar büyümedik, biz danasına tapalım" tarzında bir akıl yürütürler.

Bu sonuç, İsrâiloğullarının Yahudileşme sürecidir. Mesaj bu ümmetedir: Ey ümmet-i Muhammed, ümmet-i Musa gibi siz de Yahudileşmeyin. Onlar gibi yaparsanız, onların akıbetine uğrarsınız!

Müteakip âyetler, bu iki boyutlu anlatımın amacına uygun olarak hem ilk muhatabı olan müşriklere, hem de mü'minlere hitap eder. Müşriklere "Firavunlaşmayın", mü'minlere "Yahudileşmeyin" uyarısında bulunur (99-112). Aslında bu pasajlar arasında yer verilen Âdem-Şeytan kıssası da (115-127), önceki örnekleri açıklayıcı mahiyettedir. Yani insan teki ya da toplulukları Allah'ın çağrısına uymazlarsa sonuçta Şeytan kendilerini yoldan çıkaracaktır. Ne var ki bu bazen sapıklıkta direnme biçiminde, bazen de haktan sonra sapıklığa yönelme biçiminde gerçekleşecektir. Şeytan'ın Âdem'i yoldan çıkarışı, "atalar dinini" savunan Firavun'a ve firavunvari her düşünceyi red içindir. Çünkü Âdem-Şeytan kıssasının hedefi, ataları hakikatin referansı olarak alan düşünceye "atalar da yanılır" itirazını yöneltmektir.

Vahyin nüzûl sürecinde 5 vakit namaza delalet eden ilk âyetle bu sûrede karşılaşırız:

فَاصْبِرْ عَلَى
مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا
وَمِنْ آنَاءِ اللَّيْلِ فَسَبِّحْ وَأَطْرَافَ النَّهَارِ لَعَلَّكَ تَرْضَى

"Öyleyse, artık onların söyleyeceklerine karşı sabırlı ol! Bir de güneşin doğumu ve batımından önce Rabbinin aşkın olan yüce zâtını (namaz kılarak) hamd ile an! Yine gecenin bazı saatlerinde ve gündüzün belli zamanlarında (namaz kılarak) O'nun yüce zâtını an (ki, O'ndan) razı olduğun belli olsun." (130)

Öncelikle belirtelim ki, Kur'an'da tesbih emri vakit şartıyla birlikte gelirse tereddütsüz namaza delalet eder. Bunun örnekleri çoktur. Âyette vakitler şöyle tayin edilir: 1. Gündoğumundan önce, 2. Günbatımından önce. 3. Gecenin bazı saatlerinde. 4 ve 5 gündüzün taraflarında. Bu sûrenin Hz. Ömer'in hidayetine vesile olan sûre olduğu hatırlanacak olursa, beş vakit namaza delalet eden bu âyetin nübüvvetin 5 veya 6. yılında inmiş olduğu anlaşılır. Bu da açıktır ki Miraç rivayetlerinin gösterdiği zamandan çok öncesine işaret eden bir zamandır.

Sûre, yaratılış amacına uygun bir hayatı inşa etmekle görevlendirilen insana, vahyin "ilâhi bir inşa projesi" olduğunu hatırlatır. Bunun için de, birbirinin mukabili olan zikr (hatırlama) ve nisyan (unutma) kavramlarını sık kullanır (bkz. 3, 14, 34, 42, 44, 52, 88, 99, 113, 115, 124).

Hz. Peygamber'in yakınları, şu âyet indikten sonra onun at gibi, kırmızı tüylü deve gibi öteden beri sevdiği dünyalıklara bakınca bakışını yere indirdiğini ve bakmaktan vazgeçtiğini söylerler:

وَلَا
تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَى مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجاً مِّنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا
لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ وَرِزْقُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَأَبْقَى

"Ve onlardan kimi çiftlere kendilerini sınamak için verdiğimiz bu dünya hayatını aldatıcı parlaklığına gözlerini dikme: zira senin Rabbinin (sana verdiği) nimet, çok daha yararlı ve çok daha kalıcıdır." (131)

21. ENBİYA SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Sûre adını muhtevasından alır.

Başta Hz. İbrahim olmak üzere, sûrede on yedi peygamberin adı zikredilir. Bunlar Hz. Musa, Hz. Harun, Hz. İbrahim, Hz. İshak, Hz. Yakub, Hz. Lût, Hz. Nûh, Hz. Süleyman, Hz. Dâvud, Hz. Eyyub, Hz. İdris, Hz. İsmail, Hz. Salih, Hz. Yûnus, Hz. Zekeriyya, Hz. Yahya, Hz. İsa peygamberlerdir. Kur'an'da on sekiz peygamberin adının geçtiği En'âm sûresi dışında, başka hiçbir sûrede bu yoğunlukta peygamber adı anılmaz.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Sûre, Mekke'de inen son sûrelerdendir. Cabir b. Zeyd Secde-Nahl sûreleri arasına, diğerleri İbrahim-Mü'minûn sûreleri arasına yerleştirir. 3. âyeti, bu sûrenin İlk Akabe biatinden (m. 621) sonra indiğini gösterir. Zuhruf sûresinin 57. âyetinin bu sûrenin 98. âyetine atıf olduğuna işaret eden İbn İshak'ın naklettiği İbn Abbas rivayetine göre Enbiya sûresi Zuhruf'tan önce inmiş olmalıdır. Bu veriler ışığında sûreyi 12. yıla tarihlendirebiliriz.

SÛRENİN KONUSU

Sûrenin konusu Kur'an'ın fihristi gibidir.

Dinin üç temel direğinden söz eder: Tevhid, âhiret ve nübüvvet.

İnsan soyuna yönelik bir uyarıyla söze girer:

اقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ مُّعْرِضُونَ

"İnsanlar için yaptıklarının hesabını verme vakti oldukça yaklaştı; fakat onlar hâlâ gaflet içerisinde (bu gerçeğe) sırt çeviriyorlar." (1)

Ardından Hz. Peygamber'in nübüvvetini inkâr etmek isteyenlerin ne diyeceklerini şaşırmış halleri beyan edilir (5). İnkârcı muhataplar yine aynı şeyi yapmışlar, insan değil melek peygamber istemişlerdir. Onlara gönderilen her peygamberin insan türüne mensup olduğu hatırlatılır (7). Bu türden talepler inanmamak isteyenlerin ayak sürümesidir. İyi de, inanmamak için ayak sürüdükleri şey, kendilerine şeref vermek için indirilen vahiyden başkası değildir. Âlemlerin Rabbinin tenezzülüdür vahiy. Vahye inanmakla insan sadece şeref kazanır, başka değil:

لَقَدْ أَنزَلْنَا إِلَيْكُمْ كِتَاباً فِيهِ ذِكْرُكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ

"Doğrusu Biz size, içinde size şeref ve itibar kazandıran bir mesaj indirmiş bulunuyoruz: şu halde, hala aklınızı başınıza almayacak mısınız?" (10)

İnsanın bir yaratılış amacı vardır. Öyle ya, insan için yaratılanların bir amacı olsun da, yerin göğün kendisi için yaratıldığı ilahi şaheser olan insanın bir yaratılış amacı olmasın mı? Şu âyet bu ebedi gerçeği hatırlatır:

وَمَا خَلَقْنَا
السَّمَاء وَالأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَاعِبِينَ
لَوْ أَرَدْنَا أَن نَّتَّخِذَ لَهْواً
لَّاتَّخَذْنَاهُ مِن لَّدُنَّا إِن كُنَّا فَاعِلِينَ

"(Ey İnsanlar!) Biz göğü ve bunların arasındakileri bir oyun olsun diye yaratmadık.

Eğer Biz bir eğlence edinmek isteseydik, onu kendi katımızdan edinirdik; ne ki bunu asla yapacak değiliz." (16-17)

Kur'an, kâinattaki düzeni onu bir yaratanın vahdaniyetinin delili olarak gösterir. Dikkat buyurun, Allah'ın varlığına delil getirmeye ihtiyaç duymaz Kur'an, sadece Allah'ın birliğine delil getirir. Şöyle:

لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا فَسُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَرْشِ
عَمَّا يَصِفُونَ

"Eğer göklerde ve yerde Allah'tan başka ilahlar olsaydı, (gökler ve yer) kargaşa içinde mahvolurdu: işte bu nedenle O her şeyden yüce olan Allah, O mutlak otorite sahibi, onların yakıştırdıkları her şeyin ötesindedir." (22)

İnkârcıları ikna sadedinde sûre değil o günün bugünün insanlarının çoğunun bile haberdar olmadığı kozmik gerçeklerden söz eder:

أَوَلَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا
أَنَّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقاً فَفَتَقْنَاهُمَا وَجَعَلْنَا
مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ

"İnkârda ısrar eden o kimseler görmezler mi ki; gökler ve yer başlangıçta bitişikken Biz onlar ayırdık ve (hareket edebilen) her canlıyı sudan var ettik? Buna rağmen hala inanmayacaklar mı?" (30)

Ve işte tam sözün burasında, başta Hızır telakkisi olmak üzere tüm dünyevi ölümsüzlük telakkilerinin kendisine vurulacağı ilkeyi vaz eden şu âyet gelir: *"Biz senden önce yaşamış hiçbir insana ölümsüzlük bahşetmedik." (34)*

İnsanın aceleci bir yaratılışa sahip olduğunu söyleyen âyet de bu sûrede yer alır (37). İnkâr eden de, îman eden de bir gün gelecek Rabbinin huzuruna çıkacaktır:

وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ
الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئاً وَإِن كَانَ
مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِّنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا وَكَفَى بِنَا حَاسِبِينَ

"Ve Biz, Kıyâmet Günü dosdoğru tartan teraziler kurarız da, hiçbir kişi en küçük bir haksızlığa uğratılmaz; hatta hardal tanesi ağırlığında bir şey olsa, onu dahi gündeme getiririz: Biz hesap görücü olarak yeter de artarız bile..." (47)

48. âyetle sûredeki peygamberler geçidi başlar.

Sabahı Âdem'le başlayan insanlık yürüyüşünün kuşluğunu Hz. Nûh, öğlesini Hz. İbrahim, ikindisini Hz. Muhammed temsil eder. Sûrenin girişindeki "vaktin yaklaştığı" uyarısı, bize bu hakikati hatırlatır.

Sırasıyla: Hz. Musa ve Hz. Harun'dan söz edilir. Onlara verilen ilahi mesaj dile getirilir. Kur'an mesajının da o mesajın bir devamı olduğu vurgulanır (48-50).

Hz. İbrahim'e verilen muhakeme yeteneğine dikkat çekilir. Onun bu sağlam muhakemeyle Rabbini bulduğu ve O'na teslim olduğu beyan edilir. En sonunda putları kırmış ve muhataplarına içine düştükleri acınılası durumu göstermiştir. Fakat bu onun ateşe atılmasına sebep olmuş, fakat ateşin Rabbi ateşe emir vermiştir: *"Ey ateş! İbrahim'e karşı serin ve selamet ol!"* Rabbi onun teslimiyetinden razı olmuş, ona peygamber oğullar ve torunlar bahşetmiştir (51-73).

Hz. Lut'a da hüküm ve ilim verilmiştir. Onlardan çok daha önce Hz. Nûh ve yakınları büyük bir belâdan kurtarılmışlardır.

Davûd ve Süleyman iki sultan peygamberdir. Onlara da hüküm ve ilim verilmiştir. Onlar kendilerine verilen iktidarı kendilerine bahşedilen ilimle yoğurmuşlar ve ortaya bir adalet devleti çıkarmışlardır.

Hz. Eyyûb'un sabrı, Hz. İdris'in ve "yükümlülük alan kişi"nin sabrı dile getirilir. Söz balık olayının kahramanına (Hz. Yûnus) getirilir. Allah onu da içine düştüğü sıkıntıdan kurtarmıştır. Bütün bu peygamberler üzerinden mesaj Rasulullah'a verilmektedir. Sûrenin ikinci âyetindeki tesellinin ayrıntılandırılmasıdır bu örnekler, başka değil.

Hz. Zekeriyya'nın duası dile getirilir ve ardından "iffetini koruyan kadın" (Meryem) anılır. Bütün bu peygamberler geçidinin ardından, onların hepsinin de tek bir ümmetin mensubu olduğunu söyleyen şu âyet gelir:

إِنَّ هَٰذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونِ

"(Ey insanlar!) İşte burada kısaca anlatılan Peygamberler tarihinin de gösterdiği gibi sizin ümmetiniz bir tek ümmettir ve Ben de sizin Rabbinizim: O halde sadece bana kulluk edin!" (92)

Kur'an'daki peygamber kıssalarının iki maksadı vardır: Biri peygamberlik kurumunu ve hayati önemini anlamamızı kolaylaştırmak. Zira nübüvvet bir ruhtur, onu ete-kemiğe büründüren bu kıssalardır. Diğeri muhatabın kişiliğini inşa etmektir. Zira vahiy kavramlarıyla tasavvuru, önermeleriyle aklı, örnekleriyle şahsiyeti, bütünüyle hayatı inşa eder. Sûre, peygamberlerden yola çıkarak dile getirdiği insanlığın değişmez değerlerine ait ilkelerle, ortak iyinin kökeninin aynı olduğuna işaret eder. Adları sayılan peygamberlerin hayatı, bu gerçeğin tarihsel delilidir (48-91). Bu ebedi gerçeğin şimdi ve bu-

rada tezahür eden sonucu ise şöyle ifadesini bulur: *"Sizin bu ümmetiniz bir tek ümmettir" (92).* Bu formun aynısı sonraki bir pasajda Allah'ın birliğini ifade ederken kullanılır: *"Sizin ilâhınız bir tek ilâhtır" (108).* Bununla, Allah'ın mutlak birliği ile ona inananların amaç birliği arasında bağ kuran bir tasavvurun inşasını hedeflemektedir. Birincisi "tevhidin", ikincisi "vahdetin" şartıdır. Belki birincisine "akidevi vahdet", ikincisine "sosyal tevhid" adını vermek de mümkündür.

Sûrenin sonunda söz ahirete ve kıyâmete getirilir. Allah'tan başka kimsenin haber veremeyeceği o güne dair bir sahne yer alır bu sûrede. Göklerin kitap ruloları gibi dürüleceğini ifade eden şu âyet, vahyin en çarpıcı kıyâmet tasvirlerinden birini oluşturur:

يَوْمَ نَطْوِى السَّمَاءَ كَطَيِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ كَمَا
بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُّعِيدُهُ وَعْداً عَلَيْنَا إِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ

"O gün Biz gökleri kitap sayfalarını rulo yapar gibi dürüp katlayacağız; mahlûkat (evrenini) ilk defa nasıl yaratmışsak onu öylece tekrar yaratacağız. Bu üstlendiğimiz büyük bir sözdür: zira Biz, evet biz her istediğimizi hep gerçekleştirmişiz." (104)

Bu muûr'in gönderiliş amacını dile getiren âyetin bu sirede yar almış olmasıdır. O amaç "alemlere", İbn Abbas'ın isabetli açıklamasıyla "Bütün bir insanlığa rahmet olma" amacıdır:

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ

"İşte bu yüzden (Ey Peygamber), Biz seni bütün insanlığa, sadece bir rahmet olarak gönderdik." (107)

Bu âyet, Kur'an'ın Hz. Peygamber hakkında attığı manşetlerden biridir. Bu âyetin tüm zamanlarda ve mekanlarda yankılanan sesi, muhataplarının gönül kulağına şunu söylemektedir: Âlemlerin sorumluluğunu sırtında hissedersen, Allah seni o sorumluluk hürmetine âlemlere rahmet eder. Ancak insanlığa rahmet olmak, insanlığın acısına talip olmakla, onun hidayeti için "kendini helâk edecek kadar" yoğun bir tempoyla çalışmakla, saçlarını örneklik misyonunu yerine getirme çabasıyla ağartmakla, ömrünü insanlığın ebedi saadetine sebil etmekle mümkündür.

22. HAC SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Sûre adını 25. âyet ve devamında ele alınan hac ile ilgili pasajdan alır.

Bununla beraber hac bu sûreyle değil daha sonra inen Bakara ve Âl-i İmran sûreleriyle farz olmuştur. Sûre Hac adını daha Rasulullah'ın hayatında almış görünmektedir (*Ebu Davûd* ve *Tirmizî*).

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Hac sûresinin indiği dönem hakkında üç görüş vardır:

1. Mekke'de inmiştir.

2. Medine'de inmiştir.

3. Bir kısmı Mekke'de bir kısmı ise Medine'de inmiştir.

İbn Abbas, Mücahid ve Ata 19-22. âyetleri hariç Mekkî olduğu görüşündedirler. İbn Abbas'a nisbet edilen nüzûl tertibinde sûre Zelzele-Hadîd arasına yer alır. Bu yer Mekkî sûrelerin ait olduğu bir yerdir.

Yine İbn Abbas'a dayanan Cabir b. Zeyd tertibinde hayli geç döneme, Nûr-Muünâfıkun arasına yerleştirilir. Bu sıra ise Medenî sûrelerin sırasıdır. Yine İbn Abbas, Dahhak ve Katade'ye isnat edilen bir başka rivayete göre de sûre, 52-55 hariç Medenî sayılmıştır.

Yukarıdaki birbiriyle çelişen iki tertip de İbn Abbas'a nisbet edilmiştir. Bu makul değildir. Bu durum iki tertibi de şaibeli hale getirmektedir.

Müfessirlerin çoğu sûrenin Mekkî ve Medenî karışık olduğunu, fakat bunu belirlemenin zor olduğunu söylemişlerdir. Bu yaklaşım doğruya daha yakın görünmektedir. Zira Mekke'de nâzil olan son sûre Mutaffifin

sûresidir. Bu kesindir. Hac sûresinin yeri Mutaffifin sûresinin arkasıdır. Bu da onun hicret sûresi olduğunu gösterir. İnişi hicretin hemen öncesinde Mekke'de başlamış, devamı ise Medine'de inmiş olmalıdır.

Şu halde sûrenin hangi âyetleri Mekkî hangi âyetleri Medenîdir?

Sûrenin girişi, muhtemelen ilk 24 âyeti hem konu hem üslûp açısından Mekkî sûrelere benzer. Mukatil, Zemahşerî ve Râzi gibi müfessirler buna dayanarak sûreyi Mekkî sayarlar. Fakat 25-41 (muhtemelen 58 ve devamındaki âyetlerle birlikte), Medine'de nâzil olmuş olmalıdır. Konusunu esas alırsak, sûrenin Mekke döneminin sonlarıyla Medine döneminin başlarında indiğini söyleyebiliriz. Bazergan, *Seyr-i Tahavvul-i Kur'an*'da buna yakın bir sonuca varmıştır. Bu bize de isabetli görünmektedir.

Sûrenin en münasip yeri Mutaffifin ile Muhammed sûreleri arasıdır.

Sûre 78 âyettir. Bu Kûfe kıraat okulunun taksimatına göredir. Medine kıraat okuluna göre 77, Şam kıraat okuluna göre 75, Basra kıraat okuluna göre 74 âyete taksim edilmiştir. *Besair* sahibine göre kelime sayısı 2292, harf sayısı ise 5075'tir.

SÛRENİN KONUSU

Sûrenin girişi insanda gerçek bir deprem etkisi yapar. Zira Kur'an'daki kıyâmet sahneleri içerisinde tereddütsüz en etkileyicilerinden biri Hac sûresinin girişidir:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ
يَوْمَ تَرَوْنَهَا تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّا
أَرْضَعَتْ وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا وَتَرَى النَّاسَ
سُكَارَى وَمَا هُم بِسُكَارَى وَلَكِنَّ عَذَابَ اللَّهِ شَدِيدٌ

"Ey insanlık ailesi! Rabbinize karşı sorumluluğunuzun fakında olun! Çünkü Son Saatin depremi korkunç olacaktır.

O depremi gördüğünüz gün, emziren her emzikli anne emzirdiği (bebeğini) unutur; yine her gebe (o an) çocuğunu düşürür; ve insanlar sarhoş olmadıkları halde sen onları sarhoşmuş (gibi) görürsün. Fakat Allah'ın azabının (ondan) daha şiddetli olduğu kesindir." (1-2)

Sûrenin Mekkî bölümünde hitap çok üst perdedendir. Sûre "ey insanlık" diye başlar ve bu ikinci pasajda bir kez daha tekrarlanır. Burada insanın elementer yaratılış sürecinden söz edilir. Ardından embriyolojik yaratılış sürecine geçilir (5). Bütün bu süreçlerden söz edilmesinin sebebi, insan üzerindeki Allah'ın emeğini hatırlatmaktır. İlahi emeğe böylesine muhatap olmuş bir varlığı Allah başıboş bırakır mı? Bu kadar emek versin de, onu anlamsız ve amaçsız yaratsın, bu olacak şey mi?

İnsanın bir yaratılış amacı vardır. Kendisine verilen hayatı ve imkânları yaratılış amacı istikametinde harcayıp harcamadığı bir gün gelecek insandan sorulacaktır. Sûre ilk 24 âyetinde, insanın ebedi istikbaline dair bilgiler vermekte ve insanı yaratılış amacına uygun bir hayatı inşa etmeye çağırmaktadır.

25. âyetle birlikte hac konusuna girmekte ve muhataplarını dinî sembollerin sembolize ettikleri hakikatler ve asıl anlamlar üzerinde durmaya çağırmaktadır. Bu bölüm mü'minleri Mescid-i Haram'dan alıkoyan Mekke müşriklerine yönelik uyarı ile başlar. Kâbe'yi yeniden inşa ve ihya eden Hz. İbrahim'in şirkten uzak olduğu vurgulanır (26). Ona insanları hacca davet etmesi emredilir (27). Hacda, İbrahimî bir gelenek olarak kurban kesme emri dile getirilir (28). Esasen bütün bunlar haccın sembolleridir. Her sembol değerini, sembolize ettiği hakikatten alır. Semboller ayı gösteren parmaklardır. Asıl bakılması gereken parmak değil, parmağın gösterdiği aydır. Hac ibadeti bağlamında parmağın gösterdiği ay ibadetin maksadıdır. İşin gerçeği hacla ilgili semboller, gerçek anlamlarını inananların yüreğinde bulur:

ذَٰلِكَ وَمَن يُعَظِّمْ شَعَائِرَ اللَّهِ فَإِنَّهَا مِن تَقْوَى الْقُلُوبِ

(Sözün özü) işte şudur: Allah'ın sembollerine sarılarak onları yücelten herkes iyi bilsin ki, bu (semboller gerçek anlamını) kalplerde kök salan sorumluluk bilincinden alırlar. (32).

Özellikle de kurban şiarının sembolize ettiği hakikat üzerinde sıkı durulur:

لَن يَنَالَ اللَّهَ لُحُومُهَا وَلَا دِمَاؤُهَا
وَلَٰكِن يَنَالُهُ التَّقْوَى

"Onların ne etleri, ne de kanları Allah'a ulaşır; fakat sizden O'na ulaşan yalnızca O'na karşı gösterdiğiniz derin sorumluluk bilincidir" (37).

İnsanın kökenine dair ilk pasajlarla hacdan söz eden pasajlar arasındaki örtülü bağlantı müthiştir: Hac, köklere dönmektir; baba ocağına ana kucağına geliş, insanı yeryüzünde konuk eden ilk mekâna vefa ziyaretidir.

78. âyetinde cihadı zaman ve zeminden bağımsız olarak "emreden" sûre (krş. Furkân 52), 39. âyetinde savaşa ancak "izin verildiğini" söyleyecektir. Cihad emredilirken, savaşa izin verilmesi ne demektir? Şu demektir: Cihad insanın Allah davası uğruna tüm çabasını harcamasıdır. Cehdü gayret eylemle cihad, içtihad ilimle cihad, mücahede nefisle cihaddır. Fakat savaşa sadece izin verilmiştir. Yani cihat daimi savaş ârızidir. Cihad hayatın gayesi, savaş ise mecbur kalınmadıkça başvurulmayacak bir yöntemdir. Onun için cihad emredilirken savaşa izin verilmiştir.

Allah'ın gör dediği yerden bakan, şöyle bir kör tarifiyle karşılaşır:

لَا تَعْمَى الْأَبْصَارُ وَلَٰكِن تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ

"Gözler kör olmaz, fakat asıl kör olan göğüslerde bulunan kalplerdir" (46).

Sûredeki 49-57. âyetler arasında peygamberlik kurumuna karşı inkârcıların aldığı tavır eleştirilir. Burada "Allah Şeytan'ın insanı azdırmasına niçin müsaade etmiştir?" suâlinin cevabı da verilir:

لِيَجْعَلَ
مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ فِتْنَةً لِّلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ وَالْقَاسِيَةِ
قُلُوبُهُمْ وَإِنَّ الظَّالِمِينَ لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ

"(Allah'ın) Şeytan'ın el koyma çabasına (izin vermesi), yalnızca kalplerinde bir tür hastalık bulunan ve iç dünyaları kararmış olan kimseleri sınamak içindir. İşte bu tür zalimler, kesinlikle derin bir yabancılaşma içindedirler." (53)

Kur'an şehid kelimesini Kur'an dışı rivayetlerde kullanılan anlamda kullanmaz. Kur'an'a göre şehit hayatını îmanına şahit kılandır. Kur'an "savaşta öldürülenlere" bahusus şehid adını vermez. Tıpkı 58. âyette

olduğu gibi "savaşta öldürülen" der. Allah davası uğruna can veren bu kimseler için cennet vaat eder.

Sûredeki 58-66. âyetler, insanın geçici hayattaki mücadelesiyle ebedi hayatı arasında bağlantı kurar.

Bir sonraki 67. âyet, hakikate ulaşan yollara temessükte tekçi ve totaliter bir söylemi reddeder. Her ümmet için belirlenen yollardan söz eden bu âyet şöyledir:

لِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنسَكاً هُمْ نَاسِكُوهُ فَلَا يُنَازِعُنَّكَ
فِي الْأَمْرِ وَادْعُ إِلَى رَبِّكَ إِنَّكَ لَعَلَى هُدًى مُّسْتَقِيمٍ

"Biz her bir ümmet için Allah'a kalben yaklaşsınlar diye bir ibadet ve yol yöntemi belirledik; şu halde (ey bu hitabın muhatabı), kimse seni bu konuda tartışmaya çekmesin; ve sen sadece Rabbine çağır: şu bir gerçek ki sen kesinlikle dosdoğru bir yol üzeresin." (67)

Allah'ın Şeytan'ın el koyma çabasına izin vermesi, yalnızca kalplerinde bir tür hastalık bulunan ve iç dünyaları kararmış olan kimseleri sınamak içindir. İşte bu tür zalimler, kesinlikle derin bir yabancılaşma içindedirler.

Sûrenin sonunda söz Allah'ın sonsuz kudretine ve tabi ki insanın acziyetine getirilir. Şu hakikat işte burada dile gelir:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ ضُرِبَ مَثَلٌ فَاسْتَمِعُوا لَهُ إِنَّ الَّذِينَ
تَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ لَن يَخْلُقُوا ذُبَاباً وَلَوِ اجْتَمَعُوا لَهُ
وَإِن يَسْلُبْهُمُ الذُّبَابُ شَيْئاً لَّا يَسْتَنقِذُوهُ مِنْهُ ضَعُفَ
الطَّالِبُ وَالْمَطْلُوبُ

"Siz ey insanlık! Bir misal veriliyor, şimdi onu dinleyin: Allah dışında yalvarıp yakardığınız o varlıkların hiç biri, asla bir sinek bile yaratamazlar; bu iş için hepsi bir araya toplansa dahi... Dahası, eğer sinek kendilerinden bir şeyler kapıp kaçacak olsa, ondan onu dahi geri alamazlar: (zira) almak isteyen de aciz, alınmak istenen de!" (73)

Allah'ı hakkıyla takdir etmek! Bu nasıl bir şeydir? Evet, âyet öyle diyor: *"Onlar Allah'ı hakkıyla takdir edemediler!" (74)* İnsanoğlu Allah'ı

hakkıyla takdir edemese, Allah'ın nesi eksilir? Hiç! Değil mi ki; *"neticede her iş ve oluş döner dolaşır Allah'a varır." (76)*

Sûrenin son âyeti, her mü'minin kulağına küpe olması gereken bir cümleyi haykırır:

"O sizi Müslüman olarak isimlendirdi" (78). Allah'ın verdiği Müslüman ismini beğenmeyen onun yerine mezhebini, meşrebini, cemaatini, hizbini, tarikatını koyabilir. Fakat şunu iyi bilmelidir ki, Allah'ın mü'minler için seçip beğendiği isim "Müslüman" ismidir. Bunun dışındaki isimler Allah'ın koyduğu ismin yerine geçiyorsa, orada Allah'a zımni bir itiraz var demektir. Bu duruma düşmekten Allah'a sığınıp sûrenin son cümlelerine kulak vermek en iyi yoldur: *"Allah'a sımsıkı bağlanın: O'dur sizin tek fendiniz. O ne güzel Mevla, o ne güzel vekildir." (78)*

23. MÜ'MİNÛN SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Sûre "Mü'minler" anlamına gelen adını ilk âyetinden alır.

Bize kadar gelen rivayetlerden sûrenin Rasulullah'ın dilinde de bu adla anıldığı anlaşılmaktadır (*Ebu Davud*).

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Sûre Mekkîdir. Mekke döneminin sonlarında inmiştir. Hatta kimi otoriteler, Mekke'de inen son sûre olduğunu söylerler. Fakat konusu itibarıyla sûre nisbeten bir müddet daha önce, Akabe biatinin ardından, tahminen 12. yılda inmiş olmalıdır.

Bu sûrede *"(muhtemelen) Allah'tır diyecekler" (84-89)* şeklinde 'varsayıma dayalı' olarak gerçekleşen diyalog, başka yerlerde "elbette Allah'tır derler" formuyla, 'gerçekleşmiş' bir diyalogun parçası olarak gelir (Msl. Ankebût 61; Lokman 25). Buna göre bu sûre Zümer, Lokman ve Zuhruf sûreleriyle eş veya art zamanlı inmiş olmalıdır.

Câbir b. Zeyd tertibinde Tûr-Mülk arasına, diğer ilk tertiplerde Enbiya'nın ardına yerleştirilir. Enbiya da Mü'minûn da Akabe biati sonrası sûreleridir. Bu sıra isabetli görünmektedir. Bize göre yeri Enbiya-Fussılet arasıdır. Fussılet *Hâ-Mîm* ailesinin ikinci üyesidir.

SÛRENİN KONUSU

Sûre konu açısından baştan sona bir bütünlük arz eder. İdeal mü'minin portresini çizen giriş âyetleri ile Me'âric 22-35 âyetleri arasında çarpıcı bir benzerlik bulunur. Makbul bir îmanın kapsamı konusu etrafında dönen sûre vahyi, nübüvveti, ahireti, ama öncelik ve özellikle de hayatı (1-9) kapsamayan bir îmanın hiçbir şey ifade et-

mediğini (84-89) dile getirir. Bir yandan da ilk muhatabı olan Hz. Peygamber'in kişiliğini, geçmiş peygamberlerden aktarılan örnekler etrafında inşa eder (23-50).

Sûre söze, muhatabının "kurtuluş" tasavvurunu inşa ederek girer. Klasik kelâmın sorduğu "Fırka-i Naciye kimdir?" sorusuna, mezhebine ve meşrebine göre her biri bir cevap verse de, Allah'ın bu suale verdiği cevap bu sûrede ilk günkü canlılığıyla durmaktadır. Bu cevap adeta şöyle söyler: "Kimler kurtulacak?" sorusunun cevabı, kurtarılmaya muhtaç kullara düşmez, kurtaracak olan Allah'a düşer. Allah'ın verdiği cevapla yetinmeyip, onda artırmaya veya eksiltmeye gitmek, ilahi cevabı beğenmeyip kendi kafasından "kurtuluş reçeteleri" yazmak demektir. Böyle biri önce bu kafadan kurtulmalı ve Allah'ın cevabına teslim olmalıdır." İşte "Kimler kurtulur?" sorusunun, dünyalar durdukça duracak ilahi cevabı:

قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ
وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ
وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكَاةِ فَاعِلُونَ وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ
إِلَّا عَلَى أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ
فَمَنِ ابْتَغَى وَرَاءَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْعَادُونَ
وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ
وَالَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَوَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ

"Doğrusu, gereği gibi inananlar gerçek kurtuluşa erecekler.

Onlar ki, ibadetlerinde derin bir ürperti ve tevazu içinde olurlar;

Onlar ki, yararsız her şeyden yüz çevirirler;

Onlar ki, arınmak için gerekeni yaparlar;

Onlar ki, iffetlerini korurlar;

Fakat kendi eşleri, yani meşru olarak sahip oldukları müstesna; zâten onlar (meşru eşleriyle paylaştıkları cinsellikten) dolayı kınanamazlar.

Ama bu sınırın ötesine geçen kimseler, haddi aşmış olanlardır.

Yine onlar ki, emanetlerine ve verdikleri sözlere riayet ederler;

Ve onlar ki, ibadetleri üzerinde titizlenirler." (1-9)

Kurtuluşun ilk şartı 1. âyette buyurulduğu gibi *el*-Mü'minûn'dan olmaktır. Yani "gereği gibi îman edenler" arasında olmaktır. İmanın gereği nedir, sorusunun cevabı, Kur'an'ın iki kapağı arasındadır. Bu 9 âyette tadat edilen şartları haiz olanlar Allah'ın vaadi ile kurtulacaklardır. Peki, kurtulanlara ne verilecektir? Bu sualin cevabı devamında gelir:

أُولَٰئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ
الَّذِينَ يَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

"İşte onlar, (mutluluk yurduna) varis olacak kimselerdir:

Onlar ki, görkemli cennetlerin mirasçısı olacaklar, onlar orada ebedi kalacaklar." (10-11)

Bu girişin ardından söz insanın elementer yaratılış sürecine getirilir. İnsanın balçıktan yaratıldığı vurgulanır (12-14). Bu üç şeye delalet eder:

1. İnsanın elementer oluşum sürecinin aşamalarından birine delalet eder. Zira "her canlı sudan yaratılmıştır"dan başlayan süreç "halden hale girerek" (etvaran) beşer oluşa kadar gelmiştir. Bu çerçevede Kur'an'da farklı yerlerde kullanılan insanın topraktan, balçıktan, pişirilmiş topraktan, kurutulmuş çamurdan, konsantre balçıktan vb. yaratılmış olduğunu söyleyen ibarelerin her biri, insanın elementer yaratılış sürecinde bir aşamaya tekabül eder.

2. İnsanın balçıktan, topraktan, atık sudan, meniden, döl suyundan yaratıldığını söyleyen her âyet, esasen insanı tevazua davet eder. Rabbine karşı küstahlaşan insana aslı hatırlatılır. Adeta "Ey insan! Sen neyine bakıp da Allah'a başkaldırıyorsun!" mesajıdır bu. "Aslına bak, topraksın, bir damla susun. Allah seni bir hücrecikten bu hale getirdi. Allah'a borcunu küstahlaşarak mı ödüyorsun?" mesajıdır.

3. İnsanın üzerindeki Allah'ın büyük emeğini hatırlatır. Verilen emek ne kadar büyükse, yapılan nankörlük de o kadar ağır olur. Allah'ın insan üzerindeki emeğini hatırlatmak için ona elementer ve embriyolojik kökeni hatırlatılır. Bu konuyu işleyen her âyet, Allah'a karşı medyunu şükran olduğunu insana hatırlatmayı amaçlar.

Sûre muhatabının bakışını enfüsten âfâka çevirir ve *"Biz sizin üzerinize yedi kat/kat kat yol yaratmışızdır" (17)* hatırlatmasında bulunur.

Buna benzer âyetler Kur'an kozmolojisinin birer parçasıdır. Bu kozmolojinin tüm sırlarının çözülmesi için kâinatın tüm sırlarının çözülmesi gerekir. Bu da en azından şimdilik mümkün görülmemektedir. Bu gerçek de gösteriyor ki, Kur'an'ın anlamı tüketilemeyecek, vahiy her zaman ve zemine, her nesil ve nefse yeni şeyler söylemeye devam edecektir.

Bir sonraki âyet başımızı gökten yere indirir. Yağan rahmetle göle dönen çöllere, can gelen kuru topraklara, oradaki hurma bahçelerine, üzüm bağlarına, zeytinliklere değer gözümüz (18-20). Adeta vahiy ile yağmur arasında, toprak ile yürek arasında ilişki kurmamızı ister.

Sözün tam burasında evcil hayvanlardan elde edilen süte dikkat çekilmesi manidardır. Süt bir mucizedir. Her inek, ilahi bir süt fabrikasıdır. Fakat modern teknoloji böyle bir fabrika yapma kudretine hâlâ mâlik olamadı. Samanı karmaşık süreçlerin ardından süte çeviren bu mekanizma, Allah'ın sadece o hayvanın nesline değil, insana bir ihsanıdır. Zira arı yiyeceğinden fazla bal, inek yavrusunun içeceğinden fazla süt, ağaç neslinin devamını sağlayacak olandan binlerce kat fazla tohum/meyve üretir. Bütün bu fazlalıklar, Allah'ın insana ihsanıdır. Şükür ineğin hakkı değil, Allah'ın hakkıdır. Adresi şaşıran yolunu da şaşırır ve başlar ineğe tapmaya. Nankörlük azgınlığı, azgınlık yabancılaşmayı, yabancılaşma ahlâki çürümeyi, ahlâki çürüme helâki getirir. Bir Allah'a kul olmayan, kul olacağı binlerce sahte tanrı icat eder.

Kimler gibi? Nûh kavmi gibi (23-30). Bu sûrede adı verilmeyip nitelikleriyle yetinilen Âd kavmi (31-41) ve Semûd kavmi gibi (42-44). Musa ve Harun peygamberlerin gönderildiği Firavun ve kavmi gibi (45-49). Meryem'in ve oğlu İsa'nın "ayet" kılındığı Yahudileşmiş İsrâiloğulları gibi...

Allah her peygamberi aynı hakikat ile göndermiş ve insanlığın "bir ümmet" olduğunu hatırlatmıştır (52) Buna rağmen insanlar ne yapmıştır? Şunu:

فَتَقَطَّعُوا أَمْرَهُم بَيْنَهُمْ زُبُرًا كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ

"Bu (emre) karşın; onlar aralarındaki birliği darmadağın edip (hakikati) parçaladılar: her hizip başladı elindeki (parçayla) övünmeye." (53)

İnsanoğlunun sapmasının temelinde, Allah'ın bir imtihan aracı olarak verdiği dünyevi nimetleri, Allah'ın kendi hayat tarzlarına desteği olarak algılamaları: "Şimdi onlar, bol bol servet ve evlat verdik diye Bizim kendilerinin (mevcut hallerini) onayladığımızı sanıyorlar, öyle mi?" Asla! Fakat onlar bunun bile farkında değiller." (55-56)

Bu âyetler yanlış kurtuluş tasavvurunun temelinde yanlış hayat tasavvurunun yattığını dile getirir. Hakikatin insandan bağımsız mutlak kaynağına atıfta bulunur ve der ki:

وَلَوِ اتَّبَعَ الْحَقُّ أَهْوَاءَهُمْ لَفَسَدَتِ السَّمَاوَاتُ
وَالْأَرْضُ وَمَن فِيهِنَّ بَلْ أَتَيْنَاهُم بِذِكْرِهِمْ فَهُمْ عَن
ذِكْرِهِم مُّعْرِضُونَ

"Ama eğer hakikat onların keyiflerine tabi olsaydı, gökler, yer ve içindekiler mahvolur giderdi. Aksine, Biz onlara, kendi (insanlık şeref) ve onurlarını hatırlattık; fakat onlar kendi şereflerini hatırlatmaktan yüz çevirdiler." (71)

Bu sûrede, Mekke müşriklerinin Allah'a günümüzde kendisini inançlı sayan birçoklarından daha 'sağlam' inandığını beyan eden âyetler yer alır:

قُل لِّمَنِ الْأَرْضُ وَمَن فِيهَا إِن
كُنتُمْ تَعْلَمُونَ
سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ
قُلْ مَن رَّبُّ السَّمَاوَاتِ السَّبْعِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ
سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ
قُلْ مَن بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ يُجِيرُ وَلَا يُجَارُ عَلَيْهِ إِن
كُنتُمْ تَعْلَمُونَ
سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ فَأَنَّى تُسْحَرُونَ

"De ki: "Yer ve ondaki varlıklar kime aittir, eğer biliyorsanız (cevaplasanıza)?"

"Allah'a aittir" diyecekler. De ki: "O halde, hala (onurunuzu) hatırlamayacak mısınız?"

De ki: "Hem yedi göğün, hem de mutlak hükümranlık tahtının yegâne Rabbi kimdir?"

"Allah'tır" diyecekler. De ki: O halde, hala sorumluluğunuzun bilincine varmayacak mısınız?

De ki: "Her şeyin hâkimiyetini elinde tutan, her varlığı kollayıp kayırdığı halde kendisi kimsenin koruyup kollamasına muhtaç olmayan kimdir, biliyorsanız söylesenize?"

"Allah'tır" diyecekler. De ki: "O halde, nasıl büyülenmiş gibi davranabiliyorsunuz?" (84-89)

Bu tür sapmalara karşı mücadele üslubu ne olmalıdır? Kâfirce saldırılara mü'mince savunma nasıl yapılmalıdır? Bu suallerin cevabı da verilir: *"Her çirkin saldırıya karşı öyle bir savunma yap ki, en güzeli, en uygunu o olsun!" (96)*

Sûrenin sonunda söz meselenin esasına getirilir. Tüm sapmaların en temelinde yatan sebep nedir? Meselenin esası bu sorunun cevabında gizlidir. Cevap açıktır: hayatın bir anlam ve amaçtan yoksun olduğu kuruntusudur. Bu kuruntu şöyle reddedilir: *"Yoksa sizi boş ve anlamsız bir oyun için yarattığımızı mı sanıyorsunuz?" (115)*

Sûrenin sonunda insan-Allah ilişkine istikamet veren ve doğru bir Allah anlayışını inşa eden âyetler yer alır (116-118). Sûre, muhatabına Allah'tan istemeyi öğreten şu âyetle son bulur:

وَقُل رَّبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَأَنتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ

"İmdi, (ey bu vahyin muhatabı): "Rabbim!" de, "Bağışla! Merhamet et! Zira merhamet edenlerin en hayırlısı Sensin!" (118)

24. NÛR SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Sûre adını, Kur'an'ın sembolizmi en yoğun âyeti olan 35. âyetinden alır.

Nûr, "kaynağı görünmeyip hedefini görünür kılan ilâhî ışık" anlamına gelir. Daha ilk neslin dilinde bu adla anılmıştır.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Sûre Medine'de inmiştir. İnişi bir seferde değil, parça parça bir süreç içinde gerçekleşmiştir. Konu farklılıkları bu sonucu teyit eder.

Sûrenin inmeye başladığı yılı kesin olarak tesbit etmek zor olsa da imkânsız değildir. Zina ile ilgili ilk âyetleri 3. yılda inmiş olmalıdır. Zira bu âyetlerin inişine neden olan olayın kahramanı Mersed aynı yıldaki Recî' pususunda şehit olmuştur.

Sûrenin 11-26. âyetleri arasındaki bölümü Hz. Aişe'ye yapılan iftira ile ilgilidir. Bu âyetler 5. yılda inmiştir. Çünkü Huza'a'nın kolu olan Mustalıkoğulları üzerine yapılan sefer Hendek'ten hemen sonra gerçekleşmiştir. Bu sefer, bir görüşe göre Hendek'ten önce, Şaban ayında vuku bulmuştur.

Sûrenin iniş sürecinin ne zaman tamamlandığını tesbit etmek de tıpkı ne zaman inmeye başladığını tesbit etmek gibi zordur. Sûrenin tamamlanışını 9. yıldaki Tebük seferine kadar uzatanlar olmuştur.

Bu durumda sûrenin inmeye başladığı tarihi 3. yıl olarak tesbit etmek durumundayız. Zira bir sûre için "falan tarihte indi" demek, o sûrenin tümünün indiği tarihi değil, baş tarafının indiği tarihi gösterir. Burada şöyle bir soru akla gelebilir: Bu sûreyle neredeyse eş za-

manlı olan Nisâ sûresindeki zina ile ilgili âyetler niçin oraya alınmıştır da bu sûrede yer alan âyetler buraya alınmıştır? Muhtemel cevap şudur: Buradaki zina ile ilgili âyetler bir biçimde mü'minlerle ve Allah Rasulü'nün yakın çevresine iftira ile ilgiliyken, Nisâ sûresindeki âyetler toplumun geneliyle alakalıdır.

Hz. Osman tertibinde Haşr-Hac, İbn Abbas tertibinde Ahzâb-Mümtehane, Cabir b. Zeyd tertibinde Nasr-Hac arasında yer alır. Muhtevadan yola çıkarak hazırladığımız gerekçeli tertipte ise bu sûre Hadîd ile Âl-i İmran sûreleri arasına denk gelir. Zira Hadîd sûresi Bedir yılı olan 2. yıl sûresidir. Âl-i İmran ise Uhud sûresidir ve tabiatıyla 3. yıla tarihlendirilmelidir. Nûr sûresi de Reci vakasının ardından inmeye başladığına göre 3. yılın ilk yarısında inmeye başladığını kabul edebiliriz.

Sûre 64 âyettir. Hicaz kıraat okulu sûreyi 62 âyete taksim etmiştir. *Besair* sahibi sûrenin kelime sayısını 1316 olarak, harf sayısını 5680 olarak verir.

SÛRENİN KONUSU

Nûr sûresi, adı gibi insan tabiatını ve insan ilişkilerini, özellikle de kadın-erkek ilişkilerini aydınlatan bir sûredir. Bu ilişkilerin insan kimliğinin bir parçası olan cinselliğin istismara açılmadan nasıl yürümesi gerektiğini beyan eder. Bu konuda kimi ahlâkî kurallar koyar. Karşıt cinsler arasındaki ilişkiyi sağlıklı bir zemine oturtur. Sınırlar çizer ve bu sınırları aşanlar için müeyyideler getirir. Kadın-erkek ilişkilerinin sağlığı ve kadının karşı cins tarafından istismarını önleme açısından kadının kişiliğini dişiliğinin önüne geçirir. Kadın bedeninin kamuya açılmasını yasaklar. Bununla, insanın haysiyet ve şahsiyetini korumayı amaçlar. Sağlıklı toplumsal ilişkilerin sağlıklı bireysel ilişkiler üzerine bina edileceği hakikatini dile getirir.

Sûre, vahyin insan hayatına dair hüküm koyucu ve insan ilişkilerini düzenleyici özelliğine atıfla söze girer. Arkasından zina eden erkek ve kadınlara ilişkin ilk hüküm gelir. Hem insanın kişisel hürmetine hem de toplumun ahlâkî düzenine yönelik bir tahribat olan zina suçuna Kur'an'ın biçtiği cezai müeyyidenin amacı kelimenin tam anlamıyla caydırıcılıktır. Zira bu suçun cezasının bir parçası da, âyetin sonunda ifade buyrulduğu gibi, kamuyu buna şahit kılmaktır:

الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِئَةَ جَلْدَةٍ وَلَا تَأْخُذْكُم بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ إِن كُنتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلْيَشْهَدْ عَذَابَهُمَا طَائِفَةٌ مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ

"Zina eden kadın ve zina eden erkek: İşte bunlardan her biri için, etkisi cilt ile sınırlı yüz vuruş yapın; eğer Allah'a ve Ahiret Günü'ne inanıyorsanız o ikisine olan acıma duygunuz sizi Allah'ın hükmünü uygulamaktan alıkoymasın; inananlardan bir gurup da onların cezalandırılmasına tanık olsun." (2)

Arkasından gelen âyet, zinanın iki kişiyle işlenen bir suç ve günah olduğuna işaret eder. İki kişinin dâhil olduğu bir suç ve günah ise, bireysel bir suç ve günah olarak nitelenemez. 3. âyet, zinanın cinsel güdülere kulluk olduğu tesbitini yapar. Bu zinayı ortaya çıkaran psikolojik dürtünün tahlilidir. Bu âyet, avam arasında sanki "zinakar erkek ve kadınlar ancak zinakar erkek ve kadınlarla evlenebilirler" diyormuş gibi algılanmıştır. Bu yanlış algı biraz da âyetin piyasa meallerindeki yanlış ve eksik çevirilerinden kaynaklanmıştır.

Zina özünde toplumu içinden çürütüp çözen bir sosyal kanserdir. Bu hastalık, insan cemiyetlerinin yapı taşı kadın-erkek ilişkilerindeki hastalığın sonucudur. İkili ilişkilerdeki hastalık toplumsal hastalığa, toplumsal hastalık ise o toplumun ait olduğu uygarlığın hastalanmasına sebep olur. Zina bir cemiyetin yapı taşlarını birbirinden söken bir etkiye sahiptir. Birinin zina yapması ne kadar kötü ve tehlikeliyse, zina yapmamış birine zina iftirası da o kadar kötü ve tehlikelidir. İffete yönelik iftira da aynen zina gibi toplumu içten içe çürüten ve çözen bir etkiye sahiptir. Sûrenin 4. âyeti iffete yönelik iftirayı 80 sopa ile cezalandırır. Böyle bir isnatta bulunan birinin 4 şahit getirmesi şarttır. 6 ila 9. âyetler, kişinin eşini zinayla suçlaması durumunda üzerine düşen mükellefiyeti beyan eder. Pasajın son âyetlerinin konusu tevbedir. Allah Rahmân ve Rahîm'dir. Merhameti sınırsız olan Allah'ın tevbe kapısı da sonuna kadar açıktır. Kullarını o kapıdan girmeye çağırır. İşte şu âyet bu ilahi çağrının bir ifadesidir:

وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَأَنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ حَكِيمٌ

"(Düşünsenize bir), ya Allah'ın üzerinizdeki fazlı ve rahmeti olmasaydı? İyi ki Allah, kendisine yönelenlerin tevbesini tekrar tekrar kabul edendir; üstün hikmet sahibidir." (10)

Hz. Aişe Allah Rasulü'nün eşidir. Uygun bir fırsatını kollayan ikiyüzlü tayfası, fırsat bu fırsattır dediği insani bir dalgınlığı bahane ederek, bir sefer dönüşünde mü'minlerin bu genç annesine iftira atarlar. Âlemlerin Rabbi Allah, Hz. Aişe'ye atılan bu iftira üzerinden tüm mü'minlere her zaman ve zeminde geçerli ahlâki kurallar koyar. Parçada şer gibi duran, bütünde hayır olmuştur. İftiranın mağdurlarının şimdi ve buradasından bakınca "keşke olmasaydı" dediğimiz bu çirkin saldırı, sonuçlarına ve bu sayede inen âyetlere bakınca "O hikmetini işler/Boştur kamu teşvişler" dediğimiz bir hikmetler yumağı olup çıkmaktadır. İşte sûrenin 11-20 âyetleri, bu menfur iftira üzerinden dünyalar durdukça duracak öğütler ve ibretler sunar. Fakat bu pasajda bir âyet vardır ki, bu gibi iftira olaylarında mü'minlere düşen îman hassasiyetini beyan eder:

لَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ
وَالْمُؤْمِنَاتُ بِأَنفُسِهِمْ خَيْراً وَقَالُوا هَذَا إِفْكٌ مُّبِينٌ

"Bu (iftirayı) işittiğinizde, mü'min erkelerle kadınlar birbirleri hakkında iyi zanda bulunup da, "Bu düpedüz bir iftiradır" demeleri gerekmez miydi?" (12)

وَلَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ
قُلْتُم مَّا يَكُونُ لَنَا أَن نَّتَكَلَّمَ بِهَذَا سُبْحَانَكَ هَذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ

"İşte bu yüzden, onu işitir işitmez: "Bu konuda konuşmak bize düşmez! (Allah'ım, böyle bir iftiradan) senin yüce zâtına sığınırız! Bu dehşet bir iftiradır!" demeniz gerekmez miydi?" (16)

Bu âyetlerin sahibi Allah, insanın da yaratıcısıdır. İnsanların çoğunun bilincinin bilinçüstüne değil bilinçaltına yakın çalıştığını bilir. Zira insanların çoğu zahmetsiz ve emeksiz olanı tercih eder. Bilinci yükseltmek emek isterken, bilinci alçaltmak için emek harcamaya gerek yoktur. Alçalan bilinç güdülerin çekim alanına girer. Ve o bilinci güdüler yönlendirir. Güdülerin alanı, Şeytan'ın kapsama alanıdır. Bu alandan yapılan yayınları dinleyen kulak hüsn-ü zanna değil su-i zanna

ayarlıdır. Oysaki hüsn-ü zandan hesap sorulmaz, fakat suizandan hesap sorulur. Allah Rasulü'nün *"Mü'minin mü'mine kanı, malı, ırzı ve suizannı yasaktır"* demesi de, böylesi bir okumanın neticesi olsa gerektir.

Tıpkı zinadan söz eden pasajın sonunda olduğu gibi, zina iftirasından söz eden pasajın sonunda da söz Allah'ın af ve mağfiretine getirilir. Tevbe kapısı hep açıktır, yeter ki o kapıdan girmeye insan gönüllü olsun:

وَلَوْلَا
فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَأَنَّ اللَّهَ رَؤُوفٌ رَحِيمٌ

"Ya Allah'ın üzerinizde ki fazlı ve rahmeti bulunmasaydı? Hele ki Allah çok şefkatlidir, pek merhametlidir." (20)

Sûrenin 21 ila 26. âyetleri, Hz. Aişe'ye yapılan iftiranın ardından ortaya çıkan içtimaî vaziyet üzerinden genel geçer öğütler verir. Bu öğütler içerisinde, nüzûl sebebi Hz. Ebubekir olanı pek dikkat çekicidir. Kızı Aişe'ye yapılan iftirayı yayanlardan biri, yoksul olduğu için yıllardan beri geçimini Hz. Ebubekir'in üstlendiği, yakın akrabası Mıstah b. Usâse'dir. Mıstah'ın kızına yapılan iftirayı yayması Hz. Ebubekir'in çok gücüne gider ve ona bir daha yardım yapmayacağına dair yemin eder. Şu âyetin işte bu olay üzerine indiği rivayet edilir:

وَلَا يَأْتَلِ أُولُوا الْفَضْلِ مِنكُمْ
وَالسَّعَةِ أَن يُؤْتُوا أُولِي الْقُرْبَى وَالْمَسَاكِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ فِي
سَبِيلِ اللَّهِ وَلْيَعْفُوا وَلْيَصْفَحُوا أَلَا تُحِبُّونَ أَن يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ
وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ

"Şu halde içinizden (servetçe) bolluk ve rahatlık içinde olan kimseler, yakınlara, muhtaçlara ve Allah davası uğruna hicret edenlere yardım etmekten geri durmasınlar; Onları affedip hoş görsünler! Hem Allah'ın sizi bağışlaması hoşunuza gitmez mi? Nitekim Allah tarifsiz bir bağış, eşiz bir merhamet kaynağıdır." (22)

Hz. Ebubekir âyetteki *"Hem, Allah'ın sizi bağışlaması hoşunuza gitmez mi?"* cümlesi okununca, gözyaşları içinde "Elbette Allah'ım, el-

bette hoşuma gider" der ve bundan böyle Mıstah'a geçmiştekinin iki katı yardım edeceğine dair yemin eder.

Mahremiyet konusu iffete yönelik suçlar ile doğrudan irtibata sahiptir. Kişinin kendisine ait olmayan evlere girmesini belli kurallara bağlayan pasajın burada yer almasının sebebi budur (27-29). Unutmayalım ki nüzûl ortamı insanı, bedavetten hadarata yeni intikal etmiş bir kitledir ve henüz şehirli davranış duyarlığı tam gelişmemiştir.

İffet ve mahremiyet meselesi, galibiyetle kadın-erkek ilişkileri sadedinde ortaya çıkan bir meseledir. Kadın-erkek ilişkilerini insan fıtratını gören ve gözeten bir zeminde düzenlemeden, iffete yönelik suçları cezalandırmak meseleyi çözmeyecektir. Kur'an da bunu yapar:

قُل لِّلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ
ذَٰلِكَ أَزْكَىٰ لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا يَصْنَعُونَ

"Mü'min erkelere söyle, bakışlarını (yasak) olanlardan çevirsinler ve iffetlerini korusunlar; ter temiz kalabilmeleri için en uygun davranış şekli budur: unutmasınlar ki Allah, ortaya koydukları her bir şeyden haberdardır." (30)

Burada geleneğin gözden kaçırdığı bir nokta vardır. "Kırık göz" olmaktan ve içinde cinsel dürtülerin olduğu yamuk bakıştan kadını ve erkeği sakındıran iki âyetten ilki, erkeğe hitap etmektedir. Zira bu konuda erkek kadından daha zaaf sahibidir. Bu emre uyup gözünü kontrol etmesini öğrenmesi üzerine farz olan mü'min erkeğin geleneksel tavrı, fitneyi kendi gözünde aramak yerine kadının yüzüne koymuştur. Bu noktada da durmayarak, fitneyi kadının topyekûn bedenine koymakta bir beis görmemiştir. Günümüzde Müslüman kadın-erkek ilişkilerinde yaşanan ifrat ve tefritin kaynağını bu adaletsiz zeminde aramak lazımdır.

İşte Kur'ani tesettür, yukarıda dile getirilen arka plan üzerinde şekillenir. Tesettürün birinci öznesi tartışmasız kadındır. Zira kadın eskilerin tabiriyle "cins-i latîf"tir, yani "estetik form"dur. Allah güzellik ve cazibeyi baskın olarak kadına vermiştir. Kadın cezbeden ve kendine çekendir. Erkekse cezbedilen ve çekilendir. Kadının cezbeden tarafı onun görünmeye meyyâl tarafını besler, erkeğinse görmeye meyyal tarafını. İşte bu meyillerin altında ayartıcı benlik ve içgüdüler yatar. 31. âyette dikkat çeken bir ayrıntı vardır: erkeğe kadını kapatması de-

ğil, kadına kendini kamuya açmaması emredilir. Yani âyet doğrudan kadına hitap eder ve kendi bedenini kamunun istismarına açmamasını ister. Tesettür emrinin illeti şudur: Ey mü'min kadın! Karşıt cinsle cinsiyetin üzerinden değil insiyyetin üzerinden ilişki kur. Karşıt cinsin cinselliğini sömürmesine izin verme! Bununla karşıt cinse şu mesajı verir: Benimle dişiliğim üzerinden değil kişiliğim üzerinden ilişki kurun!

Sûrenin zirve âyeti, sûreye adını veren Nûr âyetidir. Sembolizmin en harika örneklerinden olan bu âyet, rezervi sonsuz bir mâna pınarı gibi kabını altına tutan herkesin gönlünü doldurur. Tabi ki kişinin akıl çapı, iman, hikmet, bilgi, birikim, gayret ve ufkuyla orantılıdır. Bu âyetin sadece tefsiri bile bu kitap çapında bir eserin konusudur. O halde bu müşkül işe girişmek yerine bu âyeti buraya dercetmek en iyisi:

اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ
وَالْأَرْضِ مَثَلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ
الزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِن شَجَرَةٍ مُّبَارَكَةٍ زَيْتُونِةٍ
لَّا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ
نُّورٌ عَلَى نُورٍ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَن يَشَاءُ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ
لِلنَّاسِ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

"Allah göklerin ve yerin nûru(nun kaynağı)dır. O'nun nûrunun sembolü içinde kandil bulunan bir ışık mahalli gibidir. O kandil kristal bir fanus içindedir. Öyle bir fanus ki, sanki inci gibi parıldayan bir gezegen. O kandil, doğuya da batıya da ait olmayan mübarek bir zeytin ağacından elde edilmiş bir yakıtla tutuşturulur. Öyle ışıltılı bir yağ ki, neredeyse ateş değmeden ile ışık saçacak: nûr üstüne nûrdur! Allah, isteyeni nûrunun (peşine takarak) doğru yola iletmeyi diler. İşte Allah insanlara böyle misaller vermektedir: zira her şeyi en yüce ayrıntısına kadar bilen yalnızca Allah'tır." (35)

Vahiy O âlemlerin nûrundan gelen bir nûrdur. Akılsa gözdür. Vahiy nûru değmeyenin akıl gözü kördür. Akıl gözünün görmesi için vahiy ışığının değmesi şarttır. Varlığın özündeki hareket bu nûrdan kaynaklanmaktadır. Atomdan galaksiye, damladan denize her şey bu nûr sayesinde varlığını sürdürmekte, şu uçsuz bucaksız fezadaki dev ci-

simler cazibe ipliğine dizilip bu nûr sayesinde dönmektedirler. Hatta kuşlar bile bu nûr sayesinde tesbihini sürdürmekte (41-42), bulutlar bu nûr sayesinde görevlerini bihakkın yapmaktadır (43).

Tekâmül Allah'ın başta canlılar olmak üzere her varlık için koyduğu değişmez bir yasadır. Âlemlerin Rabbi, her varlığı basitten mürekkebe doğru yol alacak bir fıtratla yaratmış, yarattığına yaratılış gayesini yüklemiş ve bu gayeye kimini yasalara tabi kılarak, kimine de çalışma yasalarını koyduğu akıl ve irade vererek ermelerini dilemiştir. İşte *"her tür canlıyı sudan yarattı" (45)* âyetinin atıf yaptığı hakikat varlığın tabi olduğu bu tekâmül yasasıdır.

Allah'ın eşyanın tabiatına yasalar yerleştirdiği ve yarattığı iradesiz varlıkları bu yasalara tabi kıldığı hakikatini "her canlıyı sudan yaratması" üzerinden dile getiren âyet, aynı zamanda bir şeyi daha dile getirir: Allah'ın kudretinin sonsuzluğunu: *"Allah her şeye güç yetirendir"*. Bu bir mucize-i baki olan Kur'an'ın mesanî/çift kutupluluk/çift boyutluluk" özelliğidir. Bunun önemi şuradan gelir: Bir kısım ulemaya göre neredeyse Allah'ın eşya için yasalar koyduğunu söylemek, Allah'ın kudretini sınırlamaktır ve zinhar caiz değildir. Bu ifrat tavrın karşı kutbunda ise determinizm yer alır ve her şeyi sebep-sonuç ilişkisine mahkûm eder. Kur'an bir tek âyette hem Allah'ın eşya için koyduğu yasaya, hem de sonsuz kudretine atıf yapmakla, bu iki dengesizliği de reddettiğini gösterir. Allah'ın eşya için koyduğu yasalar vardır, fakat Allah koyduğu yasaların mahkûmu değil hâkimidir. Elbet bu Allah'ın kendi koyduğu yasaları kendisinin yok saydığı ve yok sayılmasını istediği anlamına gelmez. Zaten varlığın yasalarını yok sayan, asla maksadına ulaşamaz. Mesela şu yasaların tümü Kur'an'a aittir:

-Tohum ekmeyen ürün alamaz.

-Çalışan kazanır, yatan kaybeder.

-Öz benliklerini değiştirmeyenlerin toplumunu Allah değiştirmez.

-Allah her insanın kaderini kendi çabasına bağlı kılmıştır.

-Allah sapıklardan başkasını dalalete sürüklemez.

-Allah hakikatten kayan kişinin, kalbini kaydırır.

Kur'an'ın çağrısı "ortak iyiye"dir (53) Ortak iyi ise hiç kimsenin bilmediği, sadece belli zümrelerin arasında sır gibi dolaşan özel bir

bilgi değildir. Ya nedir? "Herkesin iyilik olarak bildiği" iyiliklerdir. İşte ma'ruf'un tarifi budur. İnsan iyiyi yapmıyorsa ne olduğunu bilmediği için değildir. Zira vicdana iyi kazınmıştır. İnsan iyiyi vicdanını örttüğü (küfür), onun kulağını sağır ettiği (summun), onun sesini susturduğu (bukmun), onun gözünü kör ettiği (umyun) içindir. Vicdanın diriliğinin en güzel göstergesi "takva" ve "haşyet"tir (52).

Sûrenin 58. âyetle başlayan pasajında girişteki mahremiyet konusuna yeniden rücû eder. Fakat bu kez nâmahrem olanların mahremiyeti değildir mevzu. Mahrem olanların, ahkâmın değil âdâbın konusu olan mahremiyetidir. Evlatların annelerinin hususi mekânlarına girerken takınacakları edep dile getirilir (58-59). Cinsel arzu duymayacak çağa gelmiş yaşlı kadınlardan 31. âyette çerçevesi çizilen tesettür emri tahfif edilmiştir. 60. âyet bunu dile getirir. Fakat bu ruhsatı kullanırken titizlik gösterirlerse, bu kendileri için daha hayırlıdır, denilir. 61. âyet mahremiyet için konulan sınırların hayatı çekilmez hale getirmek için konulmadığının en güzel delilidir. Cahiller dinden indirim yaparlar, cahil sofular dine zam yaparlar. Bu âyetler ikinciler içindir. Ayrıca 61. âyet aile dostlarının aynı sofraya oturup birlikte yemesinde bir beis olmadığını söyler.

Bir İslâm cemaatinde "yapıcı muhalefet" nasıl geliştirilir? Bir İslâm cemaatinde liderin görüşünün dışında bir görüş hangi usûl ve adapla ortaya konur? 62. âyet bu suallerin cevabıdır.

Sûre Allah'ın sonsuz ilmine atıfla son bulur. Bunun hikmeti, bu sûrede Allah'ın hayata aktif müdahalesinin ifadesi olan ilahi hükümler, O'nun sonsuz bilgisine istinat eder. En iyi hüküm, her şeyi bilenin hükmüdür. O halde en iyi hüküm, Allah'ın verdiği hükümdür.

25. FURKÂN SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Sûre, hem "iyiyi kötüden ayıran" hem de "iyi ile kötü kendisi sayesinde fark edilen" mânasına gelen adını, sûrenin başında gelen Furkân kelimesinden alır.

Furkân Kur'an'da hem tüm vahiylerin hem de selim aklın sıfatı olarak kullanılır. Zira sahih nakil de selim akıl da sahibine iyiyi kötüden, güzeli çirkinden, hakkı batıldan, doğruyu eğriden ayırmayı telkin eder. İlk nesilden itibaren bu isimle anılan sûrenin tek adı budur.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Mekke'de inmiştir. Üslubu ve konusu buna şahittir. İbn Abbas'tan rivayet edilen 68-70. âyetlerinin Medine'de indiği tezini, yine İbn Abbas'tan nakledilen Kasım b. Ebi Berze rivayeti boşa çıkarır (*Buhârî*). Zaten bu iddiayı En'âm sûresinde işlediğimiz kıstaslar da doğrulamaz.

İlk tertiplerin tümünde Yâsîn-Fâtır arasına yerleştirilir. Rejis Blachère 5, Mehdi Bazergan 6. yıla yerleştirir. Adına uygun olarak îman ve küfür savaşını netleştiren muhtevası göz önüne alındığında, peygamberliğin 5 ya da 6. yılında indiğini söylemek mümkündür. Bu dönemde, inkâr cephesinde düşmanlık kendini göstermeye başlamış, vahyin iniş tarzına itiraz edilmiştir (31-32).

Âyet sayısı 77'dir. *Besair* sahibi kelime sayısını 872, harf sayısını 3733 olarak verir.

SÛRENİN KONUSU

Sûrenin ana konusu ilâhi bir inşa projesi olan vahiydir. Vahyin mahiyet, illet, hikmet, maksat ve önemine en yoğun vurgu bu sûrede yapılır. Konu itibarıyla baştan sona bir bütünlük arz eder.

Furkân sûresi "iyiyi kötüden, hakkı batıldan, doğruyu eğriden" ayıran vahye atıfla başlar. Furkân sadece vahyin sıfatı değil, vahiyle inşa olmuş akılların da sıfatıdır. Zaten vahiy akıllara bu vasfı kazandırmak için inmiştir.

Her sûrede olduğu gibi Tevhid konusu tüm Kur'an'da kesintisiz işlenen ana konudur. Fakat bu konu bazen yüzeyden gürül gürül akan bir nehir gibi görünür, bazen de bir yer altı nehri gibi sessiz ve dipten akar, görünmez. Bu sûrenin ilk pasajında gürül gürül akan bir tevhide ve ahirete îman çağrısı yer alır (2-19). Ahirete inanmayanlar bir gün gelecek bu hakikatle yüzleşeceklerdir. Onlara o gün denilecek olanlar, daha burada okuyanın yüreğini titretecek cinstendir:

لَا تَدْعُوا الْيَوْمَ ثُبُوراً وَاحِداً وَادْعُوا ثُبُوراً كَثِيراً

"Yoo, bugün yok olmak için bir tek ölümü çağırmayın, yok olmak için tüm ölümleri çağırın!" (14)

Yine insan peygambere itiraz ve vahyin yine bu tür itirazlara cevabına benzer ama daha özgün ve neredeyse bu sûreye özel cevabı: *"Biz senden önce de yemek yiyen, çarşıda pazarda dolaşan insanlar dışında hiçbir peygamber göndermedik." (20)* Fildişi kulesine çekilmiş, insanlara "ben sizden farklıyım" tafrası satan, haliyle, tavrıyla ve tarzıyla "beni sizin gibi biri sanmayın" havalarında olan birini aramaktadır Mekke müşriklerinin gözü. Oysaki Hz. Muhammed aleyhisselamda onların aradığı yoktur. O karşısında titreyen bir adama *"ne titriyorsun be adam! Ben de senin gibi kuru et yiyen bir kadının oğluyum!"* diyecek kadar 'kul' ve 'insan' biridir. Peki, ya "Bize bir insan yerine bir melek gönderilseydi" diyenlerin derdi ne? (21) Onların derdinin ne olduğu aynı âyetin sonunda yazıyor: *"doğrusu onlar kendi iç dünyalarında büyüklük tasladılar ve hadlerini aşarak kasım kasım kasıldılar." (21)*

Hey Allah'ım! Sana kurban olunmaz da ne olunur?

Allah Rasulü'nün "kul"luğa ve "insan"lığa dayalı bu ahlâkını bırakıp da, kendine Firavunların ve Nemrutların tarzını benimseyenler bir gün gelecek şöyle diyecekler: *"Ah nolaydım! Keşke Rasul ile birlikte bir yol tutmuş olaydım! Vah n'olaydım! Keşke falanca kimseyi kendime yol gösterici bir dost tutmayaydım." (27-28)*

Sonunda pişman olmamanın tek yolu vardır: Vahyin eteğine yapışmak. İşte o müthiş âyet, hepimizi iliklerimize kadar titretmesi gereken o mucizevî âyet burada gelir. İnsanın hakikat arayışında vahyin tartışılmaz yerine dikkat çeken bu âyet, hesap gününde Hz. Peygamber'in şu şikayeti yapacağını dile getirir:

يَا رَبِّ إِنَّ قَوْمِي اتَّخَذُوا هَذَا الْقُرْآنَ مَهْجُوراً

"Yâ Rabbî! Benim kavmim bu Kur'an'a, devri geçmiş, işlevi kalmamış bir kitap muamelesi yaptı!" (30).

Âyette geçen mehcur kelimesi, metruk mânasına değildir. Metruk "terk edilmiş", "kendisinden uzaklaşılmış", "elden bırakılmış" olan için kullanılır. Fakat mehcur kendisi elde olduğu halde "fonksiyonu kalmamış", "işlevi yok olmuş", "elde olmasına rağmen sanki kayıpmış muamelesi görmüş" mânasına gelir. İşte Kur'an'ın mehcur bırakılması budur. Ve Nebi huzur-u ilahide bunu şikayet edecektir.

Hz. Peygamber, ümmeti tarafından vahyi *mehcur* bırakılan tek peygamber değildir. Bu âyetin akasından Hz. Musa ve Harun ile Firavun ve kavmine gönderilen vahyin, Hz. Nûh ile kavmine, Âd ve Semud'a, Ress sakinlerine gönderilen vahiylerin hatırlatılmasının sebebi budur (35-39).

Vahyi taşıyan elçiye dolayısıyla vahye karşı çıkanların "kendi heva ve heveslerini ilâhlaştırdıklarını" söyleyip (43), bunların "akıllarını kullanmayan kimseler" oldukları, bunun için de "koyun sürüsüne benzedikleri" (44) vurgulanır.

Sûreden Rahmân'ın has kullarının nasıl dua ettiğini öğreniriz. Sadece nasıl dua ettiklerini değil, onların özelliklerinin ne olduğunu da öğreniriz:

وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الأَرْضِ
هَوْناً وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَاماً
وَالَّذِينَ
يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّداً وَقِيَاماً
وَالَّذِينَ يَقُولُونَ

رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ إِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَاماً

إِنَّهَا سَاءتْ مُسْتَقَراً وَمُقَاماً

وَالَّذِينَ إِذَا أَنفَقُوا

لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَاماً

وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهاً آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ

الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ وَمَن يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَاماً

يُضَاعَفْ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَيَخْلُدْ فِيهِ مُهَاناً

إِلَّا مَن تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ عَمَلاً صَالِحاً

فَأُوْلَئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ وَكَانَ اللَّهُ غَفُوراً رَّحِيماً

وَمَن تَابَ وَعَمِلَ صَالِحاً فَإِنَّهُ يَتُوبُ إِلَى اللَّهِ مَتَاباً

وَالَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَاماً

وَالَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ

لَمْ يَخِرُّوا عَلَيْهَا صُماً وَعُمْيَاناً

وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا

هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا

لِلْمُتَّقِينَ إِمَاماً

أُوْلَئِكَ يُجْزَوْنَ الْغُرْفَةَ بِمَا صَبَرُوا وَيُلَقَّوْنَ فِيهَا تَحِيَّةً وَسَلَاماً

خَالِدِينَ فِيهَا حَسُنَتْ مُسْتَقَراً وَمُقَاماً

"Rahmân'ın has kulları olan kimseler, yeryüzünde vakarlı bir tevazu ile yürürler ve cahillerle muhatap olduklarında "Selâm!" der (geçer)ler.

Yine onlar, gecelerini Rablerinin huzurunda secdeye vararak ve kıyama durarak geçirirler.

Ve onlar "Rabbimiz!" derler, "Cehennem azabını bizden uzak eyle! Çünkü onun azabı oldum olası pek zorlayıcı, pek şedittir:"

Gerçekten de ona kötü bir ikâmetgâh, ne fena bir makamdır!

Ve onlar ki, infak ettikleri zaman ne düşüncesizce saçıp savururlar ne de pintilik ederler; zâten bu ikisi arasındaki bir yol dengeli bir tavırdır.

Yine onlar ki: Allah'la beraber bir başka ilaha yalvarıp yakarmazlar; meşru ve haklı bir gerekçeye dayanmaksızın Allah'ın dokunulmaz kıldığı cana kıymazlar; zina da etmezler! Zira her kim bunları yaparsa günaha batmış olurlar.

Kıyâmet Günü'nde onun terk edilmiş acısı da kat kat olur ve orada onursuzca (tek başına) kalakalır.

Ancak kim tevbe eder, (yürekten) inanır ve sorumlu davranırsa, Allah işte böylelerinin kötü gidişatını iyi gidişata tebdil edecektir: hem zâten Allah tarifsiz bir bağışlayıcı, eşsiz bir merhamet kaynağıdır.

Kaldı ki her kim tevbe eder ve sorumlu davranırsa, işte sadece böyleleri Allah'a gerektiği gibi yönelmiş sayılacaktır.

Yine onlar ki: yalan ve sahte olandan yana şahitlik etmezler; yararsız ve anlamsız olan şeylerle karşılaştıklarında da vakarla geçip giderler.

Yine onlar: Rablerinin âyetleri hatırlatıldığı zaman, sağırlar ve körler gibi dinleyip anlamadan üzerine üşüşmezler.

Ve onlar derler ki: "Rabbimiz!" Bize göz aydınlığı edecek eşler ve nesiller ver ve bizi muttakilere önder eyle!"

İşte böyleleridir zorluklara göğüs germeleri sebebiyle cennet köşkleriyle ödüllendirecek kimseler; hem oraya esenlik ve güzellik bahşeden tarifsiz bir mutluluk tebriğiyle buyur edilecekler!

Onlar orada ebedi kalacaklar: o ne güzel bir ikamet mahalli, ne kutlu bir makamdır." (63-76)

Sûre inanan-inanmayan herkese hitap ederek son bulur:

"Eğer duanız olmasaydı, Rabbim size niçin değer verecekti ki?" (77).

Değil mi ama: Kul kendisinden bir şey istenmemesinden hoşnut olur, Allah istenmesinden hoşnut olur.

26. ŞU'ARÂ SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Sûre "şairler" anlamına gelen Şu'arâ adını sonundaki 224. âyetinden alır.

Âyette kınanan şairler Şamanlığı şairliğinin önüne geçen, sanatları kendilerini Allah'a hayranlığa değil, O'nunla ayaklaşmaya götüren şairlerdir.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Sûre Mekke döneminin ortalarında inmiştir. İbn Abbas tertibinde Tâhâ-Neml arasında, diğerlerinde Vâkı'a-Neml arasında yer alır. İlk tertiplerin esas alınması durumunda sûreyi 5 veya 6. yıllara yerleştirmek gerekir. Fakat konu itibarıyla sûre boykot döneminin özelliğini taşır. Bir müddet daha geç inmiş olabilir. Bütün bu veriler göz önüne alındığında peygamberliğin 8. yılına tarihlendirilmelidir.

Sûre 227 âyettir. Bu Kûfe ve Şam kıraat okullarının taksimatıdır. Diğer kıraat okullarına göre âyet sayısı 206'dır. *Besair* sahibi kelime sayısını 1277 olarak, harf sayısını ise 5542 olarak verir.

SÛRENİN KONUSU

A'râf, Hûd, Hıcr, Enbiya sûreleri gibi bu sûrede de Allah'ın elçileri geçit resmi yaparlar. Fakat hiçbirinde kıssaların vurgusu aynı değildir. Bu sûrede kıssalar özellikle peygamberler ekseninde ele alınır. Ayrıca İsrâiloğulları üzerinden tüm muhataplarına ders verilir. Bu konuları işleyen sûreler genelde Mekke döneminin orta diliminin sonlarında inen sûrelerdir.

Sûrede hitabın hedefi doğrudan Rasulullah'tır. Bu nedenledir ki sûrede ikinci tekil zamiri fazlaca kullanılmıştır. Hitab doğrudan Hz. Peygamber'i,

dolaylı olarak da tüm muhatapları inşaya yöneliktir. Daha üçüncü âyetinde, inkârcıların durumuna üzülen Hz. Peygamber'i teselli eder:

لَعَلَّكَ بَاخِعٌ نَّفْسَكَ أَلَّا يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ

"Mü'min olmuyorlar diye neredeyse kendini helâk edeceksin." (3)

Başkalarının îmanı için kendini helâk etmek... Galiba âlemlere rahmet olmak böyle bir şey olsa gerektir. İslâm'ın bir şefkat hareketi oluşuna bundan daha güzel örnek olabilir mi? Fakat bir de Allah'ın yasası var. Bu yasaya göre dışarıdan bir talep birinin hidayeti için yeterli değildir. İlla ki kendisi talep edecek, kendisi doğru yola yönelecek, kendisi Allah'ın kapısını vuracaktır. İradesini kullanacaktır. Zaten aksi söz konusu olsaydı, Allah için yeryüzündeki herkesi îmana mecbur bırakmak hiç de zor değildi. İnsanlar îmana mecbur ve mahkûm olsalardı, îman etmenin bir ödülü niye olsundu ki? Ödül, özgür irade ile yapılan tercihin sonucudur. Şimdi o âyeti okuyabiliriz:

إِن نَّشَأْ نُنَزِّلْ عَلَيْهِم مِّنَ السَّمَاءِ آيَةً فَظَلَّتْ أَعْنَاقُهُمْ لَهَا خَاضِعِينَ

"Eğer dileseydik onlara semadan öyle bir belge indirirdik ki, onun karşısında (mecburen) boyun büker, baş eğerlerdi." (4)

Burada 3. âyetin içeriği, akla "Acaba Rasulullah kavminin başına öncekiler gibi bir bela gelmesinden mi endişe ediyordu?" sorusunu getirir.

Hz. Peygamber için Musa ve İbrahim peygamberler örnek gösterilirken, inkârcı muhataplar için de Nûh, Âd, Semûd, Lût ve Eykelilerin akıbeti ibret olarak gösterilir. Sûrede anlatılan her sapkın kavim, esasen insanlık hayatındaki temel bir sapma türüne işaret eder.

Sûrede birçok peygamberin davet mücadelesi ve onlara karşı kavimlerinin ısrarlı inkârı anlatılır. Özellikle bu kavimlerin mucizevî işaretlere rağmen inkârda ısrarları dile getirilerek 4 âyette dile getirilen hakikate zımnî atıf yapılır. Ve tabi bu örnekler üzerinden de mü'min olmuyorlar diye neredeyse kendini helâk edecek olan Nebi'ye teselli verilir. İnkârcı kavimlerin her birinin umutsuz vaka oluşu dile getirilir. Bu kıssaların amacı, her birinin sonunda tam sekiz kez yer alan şu uyarıyla vurgulanır:

إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُم مُّؤْمِنِينَ

"Şüphesiz bu kıssada çıkarılacak dersler vardır, fakat insanların çoğu yine de inanmayacaktır; ne ki senin Rabbin, rahmet kaynağı olan O yüceler yücesidir." (Msl: 67)

Bu uyarı şu anlama gelmektedir:

1. İnsanların çoğunun aldırmaz tavrı ölçü olamaz; sen ibret ve ders al!

2. Allah'a güven, O'nun merhameti sonsuz bir Rabb-i Rahîm olduğunu unutma!

Ve söz tüm zamanların zirve vahyi Kur'an'a getirilir. "Kur'an nedir? Nasıl gelmiştir? Kim getirmiştir? Nereye indirilmiştir? Neden gelmiştir? Nasıl bir hitaptır?" gibi bir çok soru, hepsi de çok kısa şu dört âyette cevabını bulur:

وَإِنَّهُ لَتَنزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ

نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ

عَلَىٰ قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ

بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُّبِينٍ

"Şüphe yok ki bu (mesaj) elbet alemlerin Rabbi tarafından indirilmiştir:

Onu Güvenilir Ruh indirdi, senin kalbine;

ki (onunla) uyaran kimselerden biri olasın diye;

açık seçik bir Arapça ile..." (192-195)

Yine sûrede tam beş kez insanlık sadakası peygamberlerin şu sesi yankılanır:

insanlardan değil Allah'tan almışlardır. Almışlardır dedik, zira iyi olmak ve iyilik yapmak için ücret ve ödül gerekmez. İyi olmanın bizzat kendisi ödüldür. Peygamberlerin hayatı bu hakikatin canlı birer şahididir.

Sûreye "şairler" mânasına gelen Şuara adını veren âyetler sûrenin sonunda yer alırlar. Bu âyetlerin de delalet ettiği gibi burada kınanan şairler sahte peygamber pozlarına bürünen "şaman" şairlerdir. Kınanan şiir de vahyin tahtına göz diken ve muhatabının aklını değil hissini hedef alan kehanetvari ve büyünün kardeşi olan şiirdir.

İşte o âyetler:

هَلْ أُنَبِّئُكُمْ عَلَى مَن تَنَزَّلُ الشَّيَاطِينُ
تَنَزَّلُ عَلَى كُلِّ أَفَّاكٍ أَثِيمٍ
يُلْقُونَ السَّمْعَ وَأَكْثَرُهُمْ كَاذِبُونَ
وَالشُّعَرَاء يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ
أَلَمْ تَرَ أَنَّهُمْ فِي كُلِّ وَادٍ يَهِيمُونَ
وَأَنَّهُمْ يَقُولُونَ مَا لَا يَفْعَلُونَ

"O şeytanların kimlere indiğini size haber vereyim mi?

Onlar kendini aldatmayı alışkanlık haline getiren her günahkâra inerler;

(Yalana) kulak kabartırlar ve onların çoğu (başkalarına da) yalan söylerler.

Ve (Şamanlığa soyunan) şairler... Onları, bâtıl inanç peşindeki cahil ve bilinçsizler izlerler.

Görmez misin ki onlar, (hayal ve his) âlemindeki bir vadide şaşkın ve amaçsız gezinirler; ve onlar yapmadıklarını söylerler." (221-226)

Hakikati arayan şiir hikmet, hakikati arayan şair hâkimdir. Hakikatin yerine göz koyan şiirse haddini aşmış sözdür. Sözün haddini aşanı, insanın haddini aşanından zuhur eder. Haddini aşan şair şamanlığa kalkışmıştır. Kadîm her sapmada ve her tür batıl inanç sisteminde şamanlıktan bir iz vardır. İslâm nasıl insanlıkla yaşıt olan hak dinin adı

ise, şamanlık da insanlıkla yaşıt olan tüm hurafelerin adıdır. Elbette Kur'an haddini bilen şaire de şiire de söz etmez. Bunun delili 227. âyettir.

Sûrenin son âyeti Allah'a, kendisine ve eşyaya yabancılaşan her toplum ve uygarlığı bekleyen mukadder sonu haber vermektedir:

وَسَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيَّ مُنقَلَبٍ يَنقَلِبُونَ

"Nihayet zulme gömülenler, nasıl bir devrimle devrileceklerini günü gelince öğrenecekler!" (227)

Âmennâ ve saddaknâ diyoruz ya Rabbi! Bizleri o zalimlerden eyleme, o zalimlere yaslanan zalimlerden eyleme!

27. NEML SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Özelde "karınca" daha genelde "bir araya gelme yeteneğine sahip küçük ve hafif canlı" anlamına gelen Neml adını içerisinde geçen temsili kıssadan alır (18-19).

Buhârî ve Tirmizî konusuna nisbetle sûreyi "Süleyman sûresi" olarak anmışlardır.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Sûre Mekke'de inmiştir.

İlk tertiplerin tümünde Şu'arâ'-Kasas arasında yer alır. R. Blachère de sûreyi Mekke döneminin ikinci periyodunun sonuna yerleştirir. Doğrudan ilk muhatabının tasavvurunu inşa eden konusu bu sıralamayı teyit eder. Boykot dönemi ve sonrası sûrelerinin tipik özelliği olan peygamber kıssaları ve hassaten İsrâiloğulları üzerinden ders veren bir içeriğe sahiptir.

İlk tertiplerdeki yeri itibarıyla yaklaşık 8. yıla denk düşmektedir.

Âyet sayısı 93'tür. Bu Kûfe kıraat okulunun taksimatına göredir. Hicaz okulu 95, Basra ve Şam okulu 94 âyet sayar. *Besair* sahibine göre kelime sayısı 1149, harf sayısı 4799'dur.

SÛRENİN KONUSU

Sûre peygamberlerin isimleri etrafında gelişen kıssa ve menkıbeler çerçevesinde Hz. Peygamber'in şahsiyetini, onun şahsında tüm mü'minlerin şahsiyetini inşayı amaçlar. Bu amaç öylesine belirgindir ki, kıssaların bittiği noktada Hz. Peygamber'den Allah'a hamd, peygamberlere selam etmesi istenir (59).

Sûre mukatta'a harfleriyle başlayan sûreler arasında yer alır. Benzeri her sûre gibi vahye atıfla başlar. Daha girişinde namazı hakkını vererek kılan ve zekâtı gönülden gelerek veren mü'minleri müjdeler (3).

Salât ve zekât Kur'an'ın nüzûl süreçlerinin tümünde karşımıza çıkan iki ibadettir. Onlarca âyette birlikte zikredilirler. Birincisi kulun Allah'a karşı sorumluluğu, ikincisi kulun topluma karşı sorumluluğudur. Namaz duygu ve düşünceye istikamet verir, zekât mal ve servete istikamet verir. Namaz kötülüklerden alıkoyar, zekât dünyevileşmekten alıkoyar. Namaz ve zekât iki kanattır. İnsan hayat yolculuğunda ancak bu iki kanatla uçabilir.

Âyetteki "zekât verirler" ile, yıllar sonra Hz. Nebi tarafından kuralları ve nisâbı belirlenerek kodifiye edilmiş bir ibadet anlaşılmamalıdır. Bu dönemde zekât başta mali yükümlülükler olmak üzere "arınmak için gerekli olan her tür fedakârlığı" kapsamaktadır. Kelimenin kökeninin de delalet ettiği gibi artmak için arınmak... Onun için zekât vermek, bağ budamaya benzetilmiştir. Bağı budarsanız görünürde çubuğu eksiltirsiniz. Fakat hakikatte üzümü artırmış olursunuz. Zekât da böyledir: Kırktan bir çıkınca rasyonel matematikte 39 kalır, fakat îman matematiğinde 400 kalır.

Sûre kıssasına girerken Davud ve Süleyman isimlerini zikreder. Bu iki peygamber aynı zamanda iki kraldır. Fakat sûre bu isimlerden söz açtığında, bunlara "mülk" verildiğini değil "ilim" verildiğini söyler:

وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُودَ وَسُلَيْمَانَ عِلْماً

وَقَالَا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي فَضَّلَنَا عَلَى كَثِيرٍ مِّنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ

"Doğrusu, Davûd'a ve Süleyman'a da ilim vermiştik; o ikisi "Bütün hamd, bizi mü'min kullarının birçoğundan üstün kılan Allah'a mahsustur!" demişlerdi." (15)

Onlar kendilerine verilen ilmin şükrünü edâ etmişlerdir. Onlar kendilerine verilen ilimle hamd etmişlerdir. Şu halde sahibine Hamdi öğretmeyen ilim ilim midir? Dahası babası Davud'a varis olan Süleyman'a "kuşların mantığı" (mantıku't-tayr) öğretilmiştir (16). Âyette kuşlara mantık nisbet edilmiştir. Bu Süleyman onların mantığından anladığı içindir. Biri bir şeyden mâna çıkarıyorsa, o kişiye na-

zaran onun dili vardır. Biri bir şeyden hiçbir mâna çıkarmıyorsa, o şeyin isterse dili ve sözü olsun, o kişiye nazaran dilsizdir. Âyette kuşlara Süleyman'ın dilinin öğretildiği değil, Süleyman'a kuşların dilinin/mantığının öğretildiği ifade edilmektedir. Keramet kuşun söylemesinde değil, Süleyman'ın feraset ve basiretindedir.

Sûrede en geniş yeri, Süleyman ve Belkıs menkıbesi tutar (16-44). Bu bağlamda, "bir karıncayı dâhi incitmeme" öğüdüyle iktidar ve güç ahlâkı, farklı bir boyutta güç-hikmet ilişkisi işlenir. Sultan Süleyman olup dünyaya hükmedebilirsiniz. Sizi büyük yapan bu değildir. Asıl büyüklük, güç ve iktidarı elinizde tutmanıza rağmen bir karıncayı incitmeyecek hassasiyeti korumanızdır. Sûreye adını veren "karınca" işte o incitilmeyen karıncadır.

Aynı zamanda sûrede her peygamberin ayrı bir meziyet ve yetenekle taltif edildiğine işaret edilir. Hz. Süleyman da bu sûrede anlatılan yetenekler kendisine lutfedilerek taltif edilmiştir. Bunun önünde yer alan Musa (7-14), ardında yer alan Sâlih (45-53) ve Lût kavmi (54-58) kıssalarıyla, inkârcı mantık uyarılır.

Asıl uyarı tevhid akidesi konusunda yapılır. Allah'tan başkalarına ilahlık yakıştırılmasının Allah'a yapılacak en büyük nankörlük olduğu vurgulandıktan sonra, bu iddianın sahiplerine şöyle meydan okunur:

قُلْ لَا يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ الْغَيْبَ إِلَّا اللّٰهُ وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ

"De ki: "Göklerde ve yerde Allah'tan başka hiç kimse, idraki aşan hakikatleri bütünüyle kavrayamaz; hiç kimse öldükten sonra ne zaman diriltileceğini de bilemez." (65)

Yıkılıp gitmiş uygarlıkların kalıntılarının, ibret nazarıyla okunması emredilir:

قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ

"De ki: "Dolaşın yeryüzünü, günahkârların sonunun nice olduğunu görün!" (69)

Sûre, başta olduğu gibi sonda da sözü Kur'an'a getirerek, vahyin muhatabında oluşturmak istediği âhiret tasavvuruna vurgu yapar:

وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ
قُلْ عَسَى أَن يَكُونَ رَدِفَ لَكُم بَعْضُ الَّذِي تَسْتَعْجِلُونَ

"Bir de diyorlar ki: "(Azaba ilişkin) bu tehdidiniz ne zaman gerçekleşecek, eğer sözünüze sadık sanız haber verin bakalım?"

De ki: "Belki de acele gelmesini istediğiniz o azabın bir kısmı peşinize çoktan takılmıştır bile!" (71-72)

Garip bir biçimde bir münasebet düşürülerek söz aniden İsrâiloğullarına getirilir. Kur'an İsrâiloğullarının ihtilafa düştükleri birçok konunun hakikatini dile getirmektedir. Eğer Yahudiler Kur'an'a başvursalar, kendi aralarında ihtilafa düştükleri bir çok hususun hakikatini öğrenirler (76).

Kur'an bildiğimiz kavramların içini boşaltarak kendisi yeni anlamlar doldurur. Bu anlamlar tek dünyalı değil iki dünyalı anlamlardır. Bu anlamlarla inşa olan akıl, Allah'ın gör dediği yerden bakar ve gösterdiğini görür. Hayat ve ölüm Kur'an'ın yeniden tanımladığı kavramlardan sadece ikisidir. Kur'an bizim ölü dediklerimize ölü demezken, diri dediklerimize ölü demektedir. Yine o bizim görüyor bildiklerimize kör demektedir. Tıpkı şu âyetlerde olduğu gibi:

إِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتَى وَلَا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَاءَ
إِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ
وَمَا أَنتَ بِهَادِي الْعُمْيِ عَن ضَلَالَتِهِمْ إِن
تُسْمِعُ إِلَّا مَن يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا فَهُم مُّسْلِمُونَ

"Şu bir gerçek ki, sen ölülere işittiremezsin. Dahası, bu davetlere sırtını dönüp uzaklaşan sağırlara da işittiremezsin.

Yine, yoldan çıkan körleri doğru yola getirecek olan da sen değilsin. Sen ancak âyetlerimizi inananlara duyurabilirsin; ki zâten onlar gönülden teslim olan kimselerdir." (80-81)

Vahiy, Allah'ın insanın yaptıklarına karşı duyarsız olmadığının en açık göstergesidir. Fakat bu duyarlılık asıl anlamını hâkimi Allah olan mahkemede bulacaktır:

"Ve Rabbin yaptıklarınıza karşı asla duyarsız değildir." (93)

28. KASAS SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Kıssa kelimesinin çoğulu olan *Kasas* adıyla şöhret bulan sûreye, 25. âyetten ilhamla bu ad verilmiştir.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Sûre Mekke'de inmiştir. Tüm ilk tertiplerde İsrâ sûresinin önünde yer alır.

R. Blachère sûreyi Mekke döneminin 3. periyoduna, M. Bazergan dört âyet hariç (81-84), 11 ve 12. yıllara yerleştirir. Konusu itibarıyla Kasas sûresinin kendi içerisinde bir bütünlük teşkil ettiği açıktır. Aslında sûrenin kendi içinde, iniş tarihine delalet edebilecek hayli işaret vardır. 20. âyet Rasulullah'a karşı hazırlanan suikastı dolaylı olarak haber verir. 24. âyet Allah Rasulü'nün Taif seferini hatırlatır.

Bütün bu işaretlere bakarak, sûrenin iniş tarihini 10. yıl olarak tesbit etmek isabetli olacaktır.

SÛRENİN KONUSU

Bir önceki sûrede ağırlıklı olarak yer alan Süleyman-Belkıs kıssası bağlamında iktidar ve güç ahlâkı ele alınmıştı. Bu sûrede anlatılan Karun kıssası bağlamında (76-82) servet ahlâkı ele alınır. Esasen sûrede ayrıntılı olarak ele alınan Firavun-Hâmân-Karun üçlüsü, siyaset-bürokrasi-sermaye üçgenini temsil eder. Bu üçlü zalim olursa, zulüm üzerine bina edilmiş olan piramit tarzı bir siyaset üretir. Bu üç erkin temerküzü, gücü tanrılaştırır. İlgili pasajların ana fikri de budur.

Kasas sûresi mukatta'a harfleriyle başlayan sûrelerden biridir. Sûrede Musa kıssası, öncelikli bir yer tutar (3-46). Bu kıssanın anla-

tılmasıyla amaçlanan husus "imanlı bir toplum oluşturmaktır". Bu kıssaya girişte vurgulanır (3).

Kur'an'ın birçok sûresinde Hz. Musa'nın kıssası anlatılır. Fakat her anlatımın vurgusu diğerinden farklıdır. Kur'an'da "tıpkısının aynısı" anlamında bir tekrar yoktur demek yanlış olmasa gerektir. Buradaki Hz. Musa kıssası, olayları en başından, Firavun'un Mısır'da devlet eşkıyalığına giriştiği tarihten başlatır:

إِنَّ
فِرْعَوْنَ عَلَا فِي الْأَرْضِ وَجَعَلَ أَهْلَهَا شِيَعًا يَسْتَضْعِفُ
طَائِفَةً مِّنْهُمْ يُذَبِّحُ أَبْنَاءَهُمْ وَيَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ إِنَّهُ كَانَ
مِنَ الْمُفْسِدِينَ

"Şu bir gerçek ki, Firavun malum ülkede zorbaca baskı kurmuş ve ülke halkını kastlara ayırmıştı. Onlardan bir sınıfı zayıf ve güçsüz düşürmek istiyor, (bu yüzden) çocuklarını öldürtüp kadınlarını sağ bırakıyordu, çünkü o, gerçekten de bozgunculun tekiydi." (4)

Kıssanın görünen kahramanları Musa ve Firavun'dur. Fakat aslında kıssasın görünmeyen ve çağlar üstü kahramanları mazlumla zalimdir. Allah'ın her çağda muradı bellidir: Mazlumları mazlumiyetten kurtarmak:

وَنُرِيدُ أَن نَّمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا
فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ

"Ve biz de istiyorduk ki, ülkede zayıf ve güçsüz bırakılanlara destek çıkalım ve onları öncüler yapalım; ve kendilerini (ülkeye) vâris kılalım." (5)

Kur'an kıssaları, "vakayinâme" ya da "tarih kroniği" değildir. Bu yüzden Kur'an kıssalarından belirli bir kronoloji takip etmesini beklemek abes olur. Tabir caizse Kur'an'ın gözü daima muhatabına vereceği öğüt, göstereceği yol, yönelteceği istikamettir. Kur'an oraya kilitlenir ve muhatabına söylemek istediği hakikate bakar. Bu hakikati söylemek için de her fırsatı kullanır. Tek derdi vardır: Yeter ki insan kendi kendisine zulmetmesin. Yeter ki insan ebedi saadetini elleriyle yok etmesin. Yeter ki insan yaratılış amacına uygun davransın.

Bu sûrede de bu kural değişmez. Musa'nın bebekliğinden sahneler anlatılır (7-13). Bu sahneler üzerinden verilen mesaj açıktır: Allah dilerse, Musa'yı Firavun'un kucağında büyütür. Nitekim öyle de olmuştur. Musa, kendisini öldürmek için tüm yeni doğan erkek çocuklarını katledecek kadar gözü dönmüş olan Firavun'un kucağında büyümüştür. Allah Rasulü'nün *"Allah dilerse, dinine bir kâfir eliyle yardım eder"* sözü, tarihin bu zaman diliminde farklı bir boyutta gerçekleşmiştir.

Kıssa Musa'nın bebekliğinden söz ederken, birden Musa'nın erişkin dönemine atlar. Bu arada Musa sarayda prens olarak büyümüş, çok iyi bir tahsil görmüş, mürebbiler elinde yetişmiş, özel hocalardan ders almıştır. Sonunda kurmay bir asker olarak orduda irili ufaklı görevler üstlenmiştir. Hatta tarihi verilerden öğrendiğimize göre orduya komuta ederek Habeş seferinde (Kuş Ülkesi) zafer bile kazanmıştır. Kur'an bütün bu tarihi malumatla ilgilenmez. Sözü doğrudan Musa'nın elinden çıkan kaza cinayetine getirir:

وَدَخَلَ الْمَدِينَةَ عَلَى حِينِ غَفْلَةٍ مِّنْ أَهْلِهَا
فَوَجَدَ فِيهَا رَجُلَيْنِ يَقْتَتِلَانِ هَذَا مِن شِيعَتِهِ وَهَذَا مِنْ عَدُوِّهِ
فَاسْتَغَاثَهُ الَّذِي مِن شِيعَتِهِ عَلَى الَّذِي مِنْ عَدُوِّهِ فَوَكَزَهُ مُوسَى
فَقَضَى عَلَيْهِ قَالَ هَذَا مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ عَدُوٌّ مُّضِلٌّ مُّبِينٌ

"Ve (Musa) hakkında bir kısmının gaflete daldığı bir zaman da kente girdi ve orada iki adamı birbiriyle kavga ederken buldu. Bunlardan biri kendi halkına, diğeri düşman tarafına mensuptu. Derken kendi halkından olana karşı ondan yardım istedi. Yerinden fırlayan Musa ona bir yumruk vurdu ve hesabını gördü. (Fakat kendine geldiğinde) "Bu şeytanın işi!" dedi, "Çünkü o, kişiyi yoldan çıkaran apaçık düşmandır." (15)

Musa ilahi gözetim altındadır. Anlaşılan o ki, elinden çıkan kaza cinayeti istemeden olmuştur. Zira âyet Musa'ya "bu şeytan işi" dedirtmektedir. Burada biraz duralım. Neden Şeytan işi? Yumruğu Şeytan vurmamıştır? Mısırlı genci Şeytan öldürmemiştir. Bu böyledir ki, Musa devamında "Rabbim! Ben kendime kötülük ettim!" itirafında bulunmuş ve "Ne olur beni affet!" diye tevbe etmiştir. Eğer bu Şeytan işi ise Musa neden af dileyecekti ki. Tevbe etmesine de gerek yoktu...

İşte burada Kur'an vahyinin muhteşem bir tasavvur inşası gündeme gelir: Günahkârın, kendini işlediği günahın parçası haline getirmemesi, günahı içselleştirmemesi. Eğer günahkâr işlediği günahın parçası haline gelir, günahını içselleştirirse, nasıl tevbe edecek, ondan nasıl kurtulacak? Bu takdirde günahını atmak, kendisinden bir parçayı atmak demeye geleceği için, tevbe edip ondan kurtulmak yerine günahını savunmaya başlayacak ve hepten çamura batacaktır. İşte "bu Şeytan işi" ifadesiyle vahyin inşa etmek istediği muhteşem tasavvur budur. Günahı kurtulunması gereken bir yük, yıkanıp atılması gereken bir kir gibi göstermekle vahiy günahkâra en büyük ikramı yapmaktadır.

"Rabbim! Bundan böyle suçlu ve haksız kimselere asla arka çıkmayacağım!" (17) Demek ki Musa'nın asıl günahı suçlu ve haksıza arka çıkayım derken suçsuzun canına kıymaktır. Kaza cinayeti sonuçtur, fakat sebep suçluya arka çıkmaktır. Peki, neden? Elbette "bizden" gerekçesiyle... Bu olay üzerinden tüm asabiyetlerin cinayete eşdeğer olduğu ima ediliyor. Tabi ki tarihi Yahudi asabiyetine de bir atıf yapılıyor. Bilmiyoruz, belki de Mekke'de yaşanan benzer olaylarda Allah Rasulü'ne nasıl tavır alacağına dair öğüt veriliyor.

İstitrad: Hz. Musa'nın kaza cinayetine sebep olan eli, Allah'ın kendisine nübüvvet alameti olarak bahşettiği iki büyük mucizeden biri olan yed-i beyza'nın ta kendisidir. Mesaj açıktır: Eliniz kirlenebilir! Fakat canı gönülden tevbe ederseniz, kirlenen elinizi yıkamış olursunuz. Siz elinizi temizlerseniz, Allah'ın bahşettiği temizlik nûr üstüne nûr olur. İşte o zaman eliniz "nurlu el" (yed-i beyza) olur.

Musa'nın kaza cinayeti parçada şer iken bütünde birçok hayır taşıyordu. Bunlar:

1. Prens Musa'nın Allah Rasulü Hz. Musa olabilmesi için Firavun sarayından kurtulması gerekiyordu. Birini zindandan kurtarmak için bir çaba gerekirse, saraydan kurtarmak için bin çaba gerekir. İşte bu müessif olay böyle bir hayra yol açtı.

2. Musa Allah'ın imtihanında kendini tarttı. Elini kaza cinayetiyle kirletti, fakat bu hata onu rabbine çevirdi. Hatasına istiğfar edip Rabbine yöneldi. Boynunu eğdi ve Allah'ın kapısına sığındı. Zira sarayın kapıları kendisine çoktan kapanmıştı.

3. O Mısır otoriteleri nezdinde artık kaçak bir suçluydu. Üstelik etnik kimliği de açığa çıkmış ve mimlenmişti. Buralarda duramazdı. Bu diyarı terk etmeliydi. Ama gidecek bir yeri yoktu. O nereye gittiğini bilmeden, ilahi kudret onu muallimine doğru sürüklüyordu. Bu olay onun Hz. Şuayb elinde 10 yıl eğitim almasına vesile oldu.

Bittim noktası. Her peygamberin bir bittim noktası vardır. Ve her peygambere onları seçen rab "Bittim ya Rabbi!" dedirten Rasulullah'ın bittim noktası Taif dönüşüydü. Hz. Musa'nın bittim noktası ise Meyden sularına girdiği gün oldu. İşte o gün yorgun ve bitkin, aç billaç bir haldeydi. Gidecek yeri, sığınacak kapısı yoktu. Kızların koyunlarını suladığı çeşme başında ümitsiz ve perişan bir halde bir gölgede düşünürken, şöyle diyordu: *"Rabbim! Bana bahşetmiş olduğun ve olacağın her hayra o kadar muhtacım ki!" (24)*

Ve gerisi geldi. Firavun'un kamçısı Musa'nın asasına yenildi. Tarih, bir kez daha şahit oldu ki: Her Firavun'un bir Musa'sı vardır.

Bu kıssa boyunca iç çatışmaları, endişe ve kaygıları, şaşkınlık ve hatalarıyla Hz. Musa'nın "beşeri" boyutu işlenir. Zaten bu kıssanın hemen ardından gelen ve Hz. Peygamber'e hitap eden *"Sen sevdiğini doğru yola yöneltemezsin, fakat Allah dileyeni doğru yola yöneltmeyi diler" (56)* âyeti de, bu kıssanın vermek istediği mesajı tamamlayıcı mahiyettedir. Bu âyetin içerisinde yer aldığı uzun bölüm (47-75) peygamberlerin beşeri tabiatı ve vahyin ilâhi kaynağına dikkat çeker. Bu bölümde, inkârcı toplumların başına gelenler hatırlatılır.

Bir toplumu neyin helâke sürüklediğini çarpıcı bir dille beyan eden şu âyet, bu bölümde yer alır:

وَمَا كُنَّا مُهْلِكِي الْقُرٰى إِلَّا وَأَهْلُهَا ظَالِمُونَ

"Biz hiçbir ülkeyi oranın halkı (birbirlerine) zulmetmedikçe helâk etmeyiz" (59).

Söz, Hesap Günü'ndeki ilâhi yargıya getirilir. Herkesin âhiret ve akıbetini, bu hayatta, kendi eylemleriyle inşa ettiği hakikati bir kez daha vurgulanır.

Bu sûredeki Musa-Firavun kıssasını diğer sûredeki anlatımlardan farklı kılan hususların başında Karun figürü gelir. Karun, Firavun ve Haman üçlüsünün üçüncüsüdür. Firavun siyasi gücü, Haman bürok-

ratik gücü, Karun ise ekonomik gücü temsil eder. Firavun'un sisteminin bir parçası olan Karun, Kur'an'ın şahitliğiyle öğreniyoruz ki, Firavun'un kavminden değil Musa'nın kavmindendi (76). Hatta beni İsrâil kaynaklarından öğrendiğimize göre Hz. Musa'nın akrabasıydı. Öyle zengindi ki, hazinelerinin anahtarını güçlü kuvvetli bir müfreze bile taşımakta zorlanırdı (76). Onu Karun yapan serveti değildi, servete bakışıydı. Zira o kendisine imtihan aracı olarak verilen servetin emanet olduğunu unutmuş, onu mülkiyet sanmıştı. Karun dünyevileşmiş tipi temsil ediyordu şu sözleriyle:

قَالَ إِنَّمَا أُوتِيتُهُ عَلَى عِلْمٍ عِندِي أَوَلَمْ يَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ قَدْ أَهْلَكَ
مِن قَبْلِهِ مِنَ الْقُرُونِ مَنْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُ قُوَّةً وَأَكْثَرُ جَمْعًا
وَلَا يُسْأَلُ عَن ذُنُوبِهِمُ الْمُجْرِمُونَ

"(Karun) "Herkes iyi bilsin ki bu servete ben, kendi bilgim ve becerim sayesinde ulaştım, dedi. O bilmez miydi ki Allah, kendisinden önceki kuşaklar içerisinden ondan daha güçlü kuvvetli ve maddi birikimi daha fazla olan nicelerini helâk etmiştir. Artık, suçu tabiat haline getirenlerin günahlarından sual olunmaz." (78)

Ben.. Ben... Ben...

Bu bende ben idraki yok. Bu bende bencillik var. Zira ortada Allah'ı unutan bir ben var. Allah'ı unutanın cezası Allah tarafından terk edilmektir. Allah birini terk ederse, onu yerin dibine geçmekten kimse alıkoyamaz:

فَخَسَفْنَا
بِهِ وَبِدَارِهِ الْأَرْضَ فَمَا كَانَ لَهُ مِن فِئَةٍ يَنصُرُونَهُ مِن دُونِ
اللَّهِ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُنتَصِرِينَ

"Nihayet (Karun'u) da, onun evini barkını da yerin dibine geçirdik. Artık Allah'tan başka hiç kimse onun yardımına yetişemezdi: (ama ona Allah'ın yardım etmedi), zira yardımı hak edenlerden değildi." (81)

Soru: Acaba Allah Rasulü, kendisine vahiy gelmezden önce, vahye muhatap olan peygamberlerden biri olmayı hiç içinden geçirmiş veya ummuş olabilir miydi?

İşte bu sorunun cevabını biz Kur'an'da bu sûrede buluyoruz:

وَمَا كُنْتَ تَرْجُوا اَنْ يُلْقٰى اِلَيْكَ الْكِتَابُ اِلَّا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُوْنَنَّ ظَهِيْرًا لِلْكَافِرِيْنَ

"Ve sen (ey bu vahyin muhatabı); bu ilahi mesajın sana kadar ulaşacağını ümit etmezdin! Sadece Rabbinin rahmeti sayesinde oldu bu: o halde kafirlere asla arka çıkma!" (86)

Sûre, tüm vahiylerin en temel hakikati olan tevhid akidesine atıf yaparak son bulur:

لَا اِلٰهَ اِلَّا
هُوَ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلَّا وَجْهَهُ

"O'ndan başka ilâh yok; her şey yok olacak sadece O'nun Zatı baki kalacak."(88)

29. ÂNKEBÛT SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Sûreye Ankebût adı, 41. âyetindeki "dişi örümcek ağı" misalinden ilhamla verilmiştir. İkrime'ye göre, Hıcr 95. âyet müşriklerin sûrenin adını alaya almaları üzerine inmiştir.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Sûrenin Mekkî mi, Medenî mi olduğu tartışmalıdır. Sûrenin iniş dönemi ve yeri hakkında 4 görüş vardır:

1. Çoğunluğa göre tümü Mekkîdir.

2. İbn Abbas'ın iki görüşünden birine ve Katade'ye göre tümü Medenîdir.

3. Şa'bi'ye göre 2 ve 3. âyetler Medine'de "müslüman olduk" deyip de hicrete yanaşmayanlar hakkında inmiştir (Taberî ve Vahidî). İlk on bir âyetinin Medenî gerisinin Mekkî, ya da tersi olduğunu söyleyenler vardır.

4. Hz. Ali'ye göre Mekke Medine arasında inmiştir. Yol sûresidir.

Sûrenin konusunu göz önüne aldığımızda, Mekke döneminin son yılıyla hicret ve hemen sonrasını kapsayan bir süreçte indirildiğini söyleyebiliriz. Sûrenin inişini Habeşistan hicretine kadar götürenler olmuşsa da, 8. âyet İsrâ 23-25'e açık bir atıf içerdiği için o kadar eski olamaz. İlk tertipler Rûm ve Mutaffifin arasına yerleştirirler. Ankebût, son Mekkî sûre olan Mutaffifin ile eş ya da art zamanlı indirilmiştir. Nûh kıssasının bu sûredeki şekli, Mekke'de işkence gören Müslümanları teselli amacı taşır.

SÛRENİN KONUSU

Sûrenin ilk ve son âyetleri anahtar âyetlerdir. Belki Kur'an sûreleri içinde en etkileyici ilk ve son âyet bu sûreye aittir denilebilir. Sûre, mukatta'a harflerinin ardından şu çarpıcı âyetle başlar:

أَحَسِبَ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ

"İnsanlar, sadece 'İnandık!' demekle, sınanıp denenmeden bırakılıverecekleri mi sanıyorlar?" (2)

Münafıkların Kur'an'ın iniş sürecinde anıldığı ilk sûre budur (3, 10-13).

Sûre doğrudan muhatabın yüreğini hedeflemektedir. Evet, tüm Kur'an sûrelerinde olduğu gibi bu sûrede de temel amaç muhatabı etkilemektir. Etkileyip de ne olacak, sorusu işin püf noktasını oluşturur. Eğer etkilerse, etkilediği kadar beşeri adam edecek. Etkilediği kadar insanı kendi özüne döndürecek. Etkilediği kadar mutluluk verecek. Hepsinden öte, etkilediği kadar, yaratılış amacından insanı koparmayacak:

وَمَن جَاهَدَ فَإِنَّمَا يُجَاهِدُ لِنَفْسِهِ إِنَّ اللَّهَ لَغَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ

"Ve her kim (yaratılış amacını gerçekleştirmek için) var gücüyle çaba gösterirse, o sadece kendisi için çaba göstermiş olur: çünkü Allah, (diğer) tüm varlıklardan farklı olarak, kendi kendine yetendir." (6)

Anne-baba ile ilgili ilk pasajı oluşturan İsra sûresinin ardından Lokman 14-15, onun da ardından bu sûrenin 8. âyeti gelir. Bu âyette, İsra sûresindeki "Üf bile deme!" emrini istismar edecek inkârcı anne-babalara karşı davranışa ilişkin sınırlar çizilir: *"Eğer hakkında bir bilgi sahibi olmadığın bir şeyi Bana ortak koşman için seni ikna etmeye çalışırlarsa, asla o ikisine (ebeveynine) itaat etme!" (8)*

Hz. Nûh'un kendi kavmine elçi gönderilişine atıf yapılır (14-15). "Elli yıl eksiğiyle bin sene" *(elfe senetin illâ hamsîne 'âmen)* mecazı bu sûrede yer alır. Maksat bir yandan Allah Rasulü'nü teselli ederken, bir yandan da inkârcı kavmi uyarmaktır.

Hz. İbrahim'in kendi kavmine elçi gönderilişi ele alınır (16-27). Bu pasajda şu ilahi tavsiyenin bulunması manidardır: *"De ki: Dolaşın yeryüzünü ve görün yaratılışın nasıl başladığını." (20)* Bazı beşeri bilimlere dair bundan daha teşvik edici bir hitab bulunabilir mi?

Hz. Lut'un kavmine gönderilişi dile gelir (28-35). Medyen, Âd ve Semud'un akıbeti diğerlerini takip eder.

Karun-Firavun-Haman üçlüsüne Kasas sûresinde olduğu gibi burada da rastlarız. Ancak burada üçü bir araya dizilmiştir. Adeta *zulmün üç hali* bu üç isim üzerinden verilmektedir. Kıssaların bu sûredeki özel vurgusu, Allah'ın, îmanın bedelini ödeyen elçilerine yaptığı yardımdır. Bu şekilde risalet mirasını omuzlayacak olanların tasavvuru inşa edilmektedir.

Namazın amacına dair en çarpıcı âyetlerden biri bu sûrede yer alır:

اتْلُ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ
وَأَقِمِ الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ
وَالْمُنكَرِ وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ

"(Ey bu hitabın muhatabı!) Sana vahye edilmiş olan bu mesajı izle ve (başkalarına) ilet; ve namazı hakkını vererek kıl: çünkü (hakkı verilerek kılınmış) namaz, (insanı) belli başlı her tür çirkinlik ve kötülükten alıkoyar; ve hele Allah'ı anmak ve Allah'ın sizi anması elbette en büyük (boyutudur)! Zira Allah, işledikleri her şeyi bilir." (45)

Bu sûrede başka din ve düşüncede olanlarla tartışırken takip edilecek üslûp ve yönteme dair muhteşem bir âyetle karşılaşırız:

وَلَا تُجَادِلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِلَّا
الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ وَقُولُوا آمَنَّا بِالَّذِي أُنزِلَ إِلَيْنَا وَأُنزِلَ
إِلَيْكُمْ وَإِلَهُنَا وَإِلَهُكُمْ وَاحِدٌ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ

"Önceki vahiylerin mensuplarıyla tartışırken, haksızlık etmedikleri sürece en güzel yol ve yöntemden başkasına itibar etmeyin ve deyin ki: "Biz bize indirilene de, size indirilene de inanmışız; bizim de, sizin de ilahınız bir ve tektir; ne ki biz kayıtsız şartsız sadece O'na teslim olmuşuz." (46)

Daha sonra söz vahyin ilâhi kaynağına getirilir ve Hz. Peygamberin önceden okuma-yazma bilmediği vurgulanır (48-51).

İnkârcı kavmin mucize talebiyle bu sûrede de karşılaşırız. "Rabbinden ona bir mucizevî belge indirilmesi gerekmez miydi?" diyen inkârcı kavim, gözünün önündeki en büyük mucize olan Kur'an'ı gör-

memiş veya görmek istememiştir. Onlara verilen cevap, aynı mantığın günümüzdeki uzantılarına da verilen cevaptır:

"Ne yani! Şimdi bu ilahi kelâmı indirmiş olmamız, onlara (mucize olarak) yetmedi mi?" (51)

Sahi yetmedi mi? Allah kelâmı vasıtasıyla soruyor ey muhatap! Bu soruyu üstüne al, bu sorudan alın, bu soruyu omzunun üzerinden arkaya atma! Ve içtenlikle cevapla: Bu Kur'an sana mucize olarak yetti mi, yetmedi mi? Yetmediyse neden yetmedi? Eğer Kur'an bir mü'mine yetmeyecek olsaydı, âlemlerin Rabbi böyle sormazdı? Demek ki Kur'an'ın bir mü'mine mucize olarak yetmesi gerekiyor. Dahası yetiyor. Eğer sana yetmediyse, daha ne mucizesi istiyorsun Allah'tan? Ama mucize istediğin Allah'ın sana cevabı bu. Bu cevap da yetmeyene, ne yeter ki!

"Kulluk edecektim, fakat yerin dardı" diyecek olanlara cevap bu sûrede gelir:

يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ أَرْضِي وَاسِعَةٌ فَإِيَّايَ فَاعْبُدُونِ

"SİZ ey îman eden kullarım! Şüphesiz ki Benim arzım geniştir; o halde Bana, yalnız Bana kulluk edin!" (56)

Ve ardından *"Her can ölümü tadıcıdır; en sonunda bize dönüp geleceksiniz" (57)* diye hepimize sonumuzu hatırlatan âyet gelir. Ölümü hatırlamak, dünyevileşmemek için şarttır. Dünyevileşmek, tek dünyalı olmaktır. Tek dünyalı olanlar için bu dünya oynadıkları bir lunaparktır:

وَمَا هَذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَهْوٌ وَلَعِبٌ وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ

"Zaten (akletselerdi, bileceklerdi ki) şu dünya hayatı (tek başına) geçici bir oyun ve oynaştan başka bir şey değildir; bir de hayatın öteki yüzü vardır ki, işte odur gerçek hayat: keşke bunu olsun bilebilseydiler." (64)

Onlar aklen hep çocuk kalacaklar, hiç büyümeyeceklerdir. Büyüdüğü halde aklı büyümeyip çocuk kalmak, sorumluluktan kaçmaktır.

Ardından, peygamberlerin îman uğruna ödedikleri bedeller hatırlatılır. Ve sûre bu bedeli göze alanlara bir müjdeyle son bulur: "Bi-

zim uğrumuzda tüm çabasını sarf eden kimseleri sonu Bize varan yollara mutlaka yönlendireceğiz!" (69) Bu iki âyet, adeta bu sûrenin Mekke'yi Medine'ye bağlayan sürece ilişkin yapısını da ele verir. Mü'minle kâfirin hayatı nereden okuduğunun ele alındığı bu âyetlerin ardından sûre, Allah'a ulaşan "yollardan" söz eden âyetle son bulur. Şu âyet, bir "asıl"dan neş'et eden birden çok "usul" şeklinde de okunabilir:

وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ

"Ama davamız uğrunda var gücünü harcayanları, elbette kendi yolumuza yönelteceğiz: ve şüphesiz Allah iyi ve erdemli olanların yanındadır." (69)

30. RÛM SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Adını, Bizans-Pers savaşlarının akıbetine dair mucizevî bir haberin yer aldığı ilk âyetinden alır.

İbn Abbas'tan nakledilen bir rivayete göre sûre, daha Hz. Peygamber döneminde *Rûm* adıyla şöhret bulmuştur (*Tirmizî Tefsir Rum 3190*).

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Sûre Mekke'de inmiştir. Konusu ve üslubu bunu teyit eder.

Tüm ilk tertiplerde İnşikâk sûresinin ardına yerleştirilir. Bazergan 1-26 arasını vahyin 6. yılına yerleştirir. Sûrenin 17-18. âyetleri bu yerleştirmeyi destekler mahiyettedir. Yine Hz. Ebubekir'in Mekkelilerle Doğu Roma'nın Kisra devletini er veya geç yeneceğine dair müşriklerde iddiaya girdiği rivayeti bu yaklaşımı destekler (*Tirmizî Tefsir Rum 3190*).

Bütün bu verilerden hareketle Rûm sûresini peygamberliğin 8. yılına yerleştirebiliriz. Zira Rûm sûresi tüm ilk tertiplerde İnşikak sûresinin ardına yerleştirilir. Sûrelerin iniş yılını başta varsa içindeki doğrudan ve dolaylı atıflar, sûrenin muhtevası, komşu sûreler, siyer rivayetleri ve kadîm tertiplerdeki yeri gibi verilere bakarak tahmin edebiliriz. Bütün bu verilere göre bu sûre 8. yıl sûresi olan İnşikak sûresinin ardına denk gelmektedir.

Fakat bu tahmini, Ankebût sûresi bozmaktadır. Ankebût sûresi, ilk tertiplerin tümünde bu sûreden sonraya yerleştirilir. Zira Ankebût sûresi Mekke'de nâzil olan sondan bir önceki sûredir. Yani bir 13. yıl sûresidir. Eğer Rûm sûresini kendisinden önceki sûreye nisbet edersek nübüvvetin 8. yılına, sonraki sûreye nisbet edersek 13. yılına yerleştirmemiz icap eder. Bu durumda ilk tertiplerdeki sıralamada bir problem var demektir.

Allahu âlem bu problem Rûm sûresinin ardına Ankebût'un yerleştirilmesidir. Zira Ankebût'un yeri orası değildir. Bu kesin. İlk tertiplerin yukarıdaki verilerden yola çıkarak mukayeseli bir eleştirisine dayalı olan bizim tertibimizde Rûm sûresinin ardından gelen sûre Ankebût değil Neml'dir. Bunu her iki sûrenin muhtevası da doğrulamaktadır. Dolayısıyla bu sûrenin de komşuları İnşikâk ve Neml sûreleri gibi 8. yıl sûresi olması daha makul görünmektedir.

Sûre 60 âyetten müteşekkildir. Bu Kûfe kıraat okulunun taksimidir. Diğer okullar sûreyi 65 âyete taksim etmişlerdir. *Besair* sahibine göre kelime sayısı 807, harf sayısı 3530'dur.

SÛRENİN KONUSU

Sûre gaybî bir ihbarla başlar. Bu ihbar, indiği zamanın iki süper gücünün küresel güç savaşının nasıl sonuçlanacağına dairdir.

Bu güçler, başında Heraklius'un bulunduğu Bizans ve I. Hüsrev'in bulunduğu Pers devletleridir. Bir asırdan beri birbirlerinin nüfuz alanına göz diken iki güç bir türlü birbirlerine kesin üstünlük sağlayamazlar. Tam bu sırada Persler Bizans'taki iç kargaşadan istifadeyle büyük bir saldırı başlatır. Bu saldırı sonucunda Persler önlerine çıkan her şeyi yerle bir ederler. Pers ordusu 613'te Suriye'yi (Şam) Bizans'ın elinden alır. 614'te Filistin'i (Kudüs) Bizans'ın elinden alır. 615-16'da ise Bizans'a bağlı özerk bir devlet olan Mısır pers ordusunun eline geçer. Bu Pers akınları sırasında Anadolu baştanbaşa geçilir. En büyük sürpriz ise, Bizans'ın başkenti Konstantinopolis'in (İstanbul) Persler tarafından kuşatılmasıdır. Persler Bizans'ın kalbine dayanmıştır.

Bizans yıkılma tehlikesi geçirecek kadar sarsılır. Hatta İmparator Heraklius Konstantinopolis'ten Kartaca'ya kaçmayı düşünür. Bu şartlar altında Bizans'ı küçük düşüren bir dizi anlaşma imzalanır. Bu anlaşmalar içerisinde sırf Heraklius'u ve devletini aşağılama amaçlı maddeler yer alır. Mesela Pers Kisrası I. Hüsrev, Bizans İmparatorunu istiskal etmek için onun ateşe secde etmesini isteyecek kadar ileri gider.

Bütün bu haberler Mekke'ye geldiğinde müşrikler sevinir, mü'minler üzülür. Zira Müşrikler kendilerini Mecûsi inancına mensup olan Kisraya yakın buluyorlardı. Mü'minler ise kitabî bir din olan Hıristiyanlıka inanan Heraklius'un tarafını tutuyorlardı.

Esasen Mekke müşriklerinin Persleri tutmalarının arka planında, Mekke'deki siyasal rekabet yatmaktadır. Şöyle ki: Mekke'deki kabile-

ler Mutayyibin ve Halif diye birbirine hasım iki gurup oluşturmuşlardı. Ümeyyeoğulları ve Mahzumoğulları gibi ceberut kabilelerden oluşan Mutayyibin gurubu Perslerle müttefik idi. Beni Haşim ve Beni Adiy gibi nisbeten zayıf kabilelerin oluşturduğu Halif gurubu ise, Bizans'la ve onun bölgedeki müttefikleri olan Habeş krallarıyla ittifaktan yanaydı.

Sûrenin girişini ilgilendiren tarihsel ortam işte budur.

Rum sûresi, medeniyetlerin kıyâmetine atıfla başlar, kozmik kıyâmet haberiyle son bulur.

Mukataa harflerinin ardından gelen ilk âyet, şu gaybi ihbarı içerir:

غُلِبَتِ الرُّومُ
فِي أَدْنَى الْأَرْضِ وَهُم مِّن بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ
فِي بِضْعِ سِنِينَ لِلَّهِ الْأَمْرُ
مِن قَبْلُ وَمِن بَعْدُ وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ
بِنَصْرِ اللَّهِ يَنصُرُ مَن يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ

"Rumlar yenilgiye uğradılar,

(Üstelik) en yakın yerde; ama onlar, bu yenilgilerin ardından yeniden galip gelecekler;

(Hem de) birkaç yıl içerisinde (tabi ki) mutlak karar, eninde sonunda Allah'a aittir. (Şimdi müşriklerin sevindiği gibi) o gün de mü'minler sevinecekler;

Allah'ın yardımı sayesinde... O dilediğine yardım eder... Zira O her işinde mükemmel olan, sonsuz merhamet sahibidir." (2-5)

Bu âyet indiği sırada Pers ordusu tüm Bizans ülkesini baştanbaşa talan etmiş ve Bizansın kalbi olan başkentine dayanmıştı. Böylesi bur durumda Rûmların (Roma) galip geleceğini iddia etmenin hiçbir makul izahı yapılamazdı. Beşeri tüm ölçüler ve eldeki veriler, Rûmların bir daha asla bellerini doğrultamayacakları yönündeydi. Fakat vahiy bu büyük ihbarı yapıyor ve sürede veriyordu: *fî bid'i sinîn* (üç-dokuz yıl arasında). Evet, tam verilen sürenin sonunda Kur'an'ın mucizevî ihbarı tüm aksine tahminleri alt üst ederek gerçekleşti. Bizans ordusu

624'te üstelik Pers dininin kurucusunun doğduğu şehirde (Azerbaycan) Pers ordusunu kesin bir hezimete uğrattı. Ateş tapınaklarını yerle bir etti. Bu zaferi Bizans'ın diğer zaferleri takip etti. Bedir savaşıyla aynı tarihe denk gelen (627) Ninova (Bağdat yakınlarında) savaşında, Bizans ordusu, Pers ordusuna ölümcül bir darbe vurdu. 628'de Pers başkenti düştü. I. Hüsrev bir iç darbeyle devrildi ve 18 oğlu öldürüldü. Kendisi zindanda öldü. İşte Kur'an'ın verdiği gaybi haberin gerçekleşmesi böyle oldu. Zira bu Allah'ın vaadiydi:

وَعْدَ اللَّهِ لَا يُخْلِفُ اللَّهُ وَعْدَهُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ
يَعْلَمُونَ ظَاهِراً مِّنَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ عَنِ الْآخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ

"(Bu) Allah'ın kesin vaadidir. Allah vadinden dönmez; ne var ki insanların çoğu bunu bilmezler:

Onlar sadece bu dünya hayatının görünür yüzünü tanırlar, ama onlar (görünmeyen) öteki hayattan gafildirler." (6-7)

Sûre buradan itibaren muhatabın en aşağı ve en yakın geçici varlık dünyasının aldatıcı dış görünüşüne ayarlı bakışlarını, kalıcı olana çevirir (8). Muhatapları tarihten ibret almaya çağırır: *"Onlar yeryüzünde dolaşmıyorlar mı? Kendilerinden öncekilerin nasıl bir akıbete uğradıklarını görselerdi bari." (9).*

Söz hangi zaman ve hangi yerden açılmış olursa olsun, döner dolaşır sonunda ahirete gelir. Zira ahiret asli vatındır, dünya ise misafirhane. Burada da bu kural bozulmaz. Son Saat'e atıf yapan âyetler, insanın dünyadaki serüveninin geçiciliğini hatırlatır (11-16)

Sûrenin ana teması, yaratılmışlar âleminin tabi olduğu "oluş ve bozuluş" yasasıdır:

يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ
الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَيُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَكَذَٰلِكَ تُخْرَجُونَ

"O ölüden diriyi meydana getirir; diriden de ölüyü meydana getirir; ve ölü toprağa can verir: işte siz de böyle çıkarılacaksınız." (19)

Her ne ki tek o Yaratan'dır, her ne ki çift o yaratılandır. İnsan da yaratılanlardan olduğuna göre çift olması kaçınılmazdır. Erkek ve kadın, birbiri için felaket değil sükûnettir. Hz. Peygamber'in ifade ettiği

gibi *"Aile insanın dünyadaki cennetidir."* Erkek ve kadının birlikteliğinin sükûnet olabilmesi için, iki şey şarttır: Sevgi ve merhamet. Eğer bu ikisi varsa, o ailede huzur ve saadet var demektir. Şu âyet bu hakikati haber verir:

وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُم مِّنْ أَنفُسِكُمْ
أَزْوَاجاً لِّتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُم مَّوَدَّةً وَرَحْمَةً
إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

"Yine sizin için kendileriyle huzur bulasınız diye kendi türünüzden eşler yaratması, aranıza sevgi ve merhameti yerleştirmesi de O'nun mucizevî işaretlerinden biridir: Şüphesiz bunda da düşünen bir topluluk için alınacak bir ders mutlaka vardır." (21)

İnsanların soylarının, boylarının, renklerinin, dillerinin farklılığı bir "tefrika" meselesi olarak ele alınmamalıdır. Allah'ın bu farklılıkları yaratması O'nun âyetlerindendir. İnsanlar bu farklılıklar üzerinden üstünlük taslamaya çalışırlarsa, Allah'ın âyetlerini istismar etmiş olurlar. İşte farklılığı dert değil nimet olarak sunan âyet:

وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ
السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ وَاخْتِلاَفُ أَلْسِنَتِكُمْ وَأَلْوَانِكُمْ إِنَّ
فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ لِّلْعَالِمِينَ

"Yine gökleri ve yeri yaratması, dillerinizin ve renklerinizin farklılığı da O'nun mucizevî işaretlerinden biridir: Şüphesiz bunda (farklılığın değerini) bilenler için mutlaka alınacak dersler vardır." (22)

Sadece renklerin ve dillerin farklılığı âyet değildir, göğün ve yerin O'nun yasası sayesinde ayakta durması da O'nun âyetlerindendir. (25)

Faizle ilgili ilk âyet bu sûrede gelir:

وَمَا آتَيْتُم مِّن رِّباً
لِّيَرْبُوَ فِي أَمْوَالِ النَّاسِ فَلاَ يَرْبُو عِندَ اللَّهِ وَمَا آتَيْتُم مِّن زَكَاةٍ
تُرِيدُونَ وَجْهَ اللَّهِ فَأُوْلَئِكَ هُمُ الْمُضْعِفُونَ

"Yine (iyi bilin ki), başka insanların mal varlığı sayesinde artsın diye faiz karşılığı verdikleriniz asla Allah katında size artış sağlamaz. Bir de Allah'ın rızasını dileyerek verdiğiniz arındırıcı mali yükümlülük var. İşte böyle yapanlar, ödüllerini kat kat attıranların ta kendileridir." (39)

İnsanların oluşturduğu medeniyetler de, tıpkı tabiat gibi bu yasaya bağlı olarak yaşarlar ve ölürler (40-50).

Bütün bu oluş ve bozuluş âleminde, insanın ayrıcalıklı bir yeri vardır. Bu yer, Allah tarafından insan benliğine nakşedilmiş olan "fıtrat" sayesinde kazanılmıştır. Bunun bozulmadan korunması, vahyin inşa edeceği bir üst yapı ya bağlıdır. Kur'an'da bir tek burada gelen ve Fıtrat Âyeti adıyla meşhur olan berceste âyet işte bu sûrede yer alır:

فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ

"Varlığını, her tür sapmadan uzaklaşarak tümüyle doğru ve asıl dine, Allah'ın insanlığın özüne yaratılıştan nakşettiği fıtrata çevir; (ta ki) Allah'ın yarattığında olumsuz bir değişme olmasın: işte doğru din(in amacı) budur ve fakat insanların çoğu bilmezler" (30).

Sûre inkârcıların tahriklerine örnek verir (58) ve ilk muhatabından bu tahriklere kapılarak tepkisel hareket etmemesini ister. Bu ilahi tavsiye özellikle Rasulullah'adır. Zira uzun muhalefet yıllarının sonuna gelinmiş, artık iktidarın ucu görünmüştür. Medine yoldadır, Medine'nin efendisi, Medine'nin yolundadır. Fevrî hareket etmemek, teenni ile hareket etmek lazımdır. Zira iktidara sabretmek, muhalefete sabretmekten çok daha zordur. Çünkü iktidar ile imtihan, güç ve servet ile imtihandır. Güce ve servete sabretmek ise her kişi değil, er kişi kârıdır:

فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَلَا يَسْتَخِفَّنَّكَ الَّذِينَ لَا يُوقِنُونَ

"Artık sabret; unutma ki Allah'ın vaadi mutlaka gerçekleşecektir. (Kendi söylediklerine dahi) yürekten inanmayanlar, tahrikleriyle sakın seni fevri ve tepkisel bir davranışa sürüklemesinler." (60)

31. LOKMÂN SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Sûreye *Lokman* adı, bu menkıbevi bilgenin oğluna, yani hepimize verdiği öğütlerin yer aldığı âyetlerden (12-19) ilhamla verilmiştir.

Bu bilge Kur'an'da yalnızca bu sûrede anılır. Kur'an'da bu sûre dışında Lokman (Lukmân) ismiyle karşılaşılmaz.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Sûre Mekke'de nâzil olmuştur. İbn Abbas'tan gelen rivayet de bunu destekler. İlginç olan şu ki, sûrede Mekke'deki şiddete ilişkin açık veya kapalı hiçbir atıf yer almaz.

Bu kadîm bilge ile ilgili bu kısımda, Lokman'ın öğütleri üzerinden Muhammedî davete koşan çocukların ebeveynlerine karşı davranış yöntemi (14-15) ve ebeveyn evlat ilişkisinin ahiretteki boyutu işlenir (14-15 ve 33). Bütün bu veriler, sûrenin Mekke döneminin sonlarında indiğini gösterir.

Bu sûrenin, ebeveyne hiçbir kayıt olmaksızın iyi davranışı emreden İsrâ sûresinin 23-24. âyetlerinin ardından inmiş olması güçlü bir ihtimaldir. Aynı konuya, daha sonra inen Ankebût 8'de de benzer bir üslûpla değinilecektir. Zira akide farklılığının doğurduğu kuşak çatışması, bu dönemde sosyal bir problem olarak iyice su yüzüne çıkmıştır.

Bazı âyetlerinin Medine'de indiği yolundaki rivayetler, sağlam bir delile dayanmadığı için rahatlıkla göz ardı edilebilir. Bu tür rivayetlerin tabi tutulması gerekli 5 kıstası En'âm sûresinde açıklamıştır.

Sûre ilk tertiplerin tümünde Sebe' sûresinin önünde yer alır. Bizce sûrenin yerleştirileceği en uygun yer Nahl-Sebe' sûreleri ara-

sıdır. İlk tertiplerin tümünde de Lokman sûresi Sâffât'ın ardında yer alır. Fakat emin olmamakla birlikte, Sâffât'ın yeri kısmen daha önlerde olmalıdır. Zira İsra sûresinin 60. âyeti Sâffât sûresinin 62. âyetine bir atıf gibi görünmektedir. Eğer durum böyle ise, Sâffât'ın yeri İsra'dan öndedir. Naçiz kanaatimiz de bu yöndedir. Dolayısıyla bir 10. yıl sûresi olan Sâffât, bir 11. yıl sûresi olan Lokman'ın hemen önünde yer alamaz.

Bütün bu verilerden yola çıkarak Lokman sûresi nübüvvetin 11. yılına tarihlendirilebilir.

Sûre 34 âyettir. Bu taksim Kûfe, Basra ve Şam kıraat okullarının taksimatıdır. Medine ve Mekke okullarına göre sûre 33 âyete taksim edilmiştir. *Besair* sahibine göre kelime sayısı 548, harf sayısı ise 2110'dur.

SÛRENİN KONUSU

Sûre mukatta'a harfleriyle başlayan diğer sûreler gibi, vahye atıfla söze girer: *"işte bunlar Hakîm Kitab'ın âyetleridir." (2)*

Bu âyette Kur'an'ın sıfatı olarak kullanılan ***hakîm***, aynı zamanda Allah'ın sıfatı olarak da birçok âyette kullanılır. Hakîm kelimesi, bir ism-i fail (özne) kalıbıdır. Üstelik mübâlağa ifade eder. Yani öznelikte ileri dereceyi ve üstünlüğü ifade eder. Kur'an'ın nesne bir kitap değil özne bir hitap olduğunun en açık Kur'anî delili budur. Kur'an'da Kur'an için kullanılan mübâlağa ile özne kalıbı Hakîm ile sınırlı değildir. Bunun yanında Kur'an için *mecîd, kerîm ve azîz* gibi üç sıfat daha alır ki, bunların hepsi de mübâlağa ile ism-i fail kalıbındadır. Kur'an'da Kur'an için mübâlağa ile özne kalıbından dört ayrı tür sıfat kullanılmasının verdiği mesaj şudur: Bu kitab bir nesne değil, bir öznedir. Muhatabını inşa etmeyi amaçlar. Kur'an'ı kitabına uydurmak için okuyacak olanlar varsa, akıllarını başlarına devşirsinler. Kitabına uydurmak yerine kitaba uysunlar.

Kendisini inşa edici özne olarak takdim eden Kur'an bu inşayı dört aşamada gerçekleştirir:

1. Kavramlarıyla tasavvuru inşa eder.
2. Önermeleriyle aklı inşa eder.

3. Örnekleriyle şahsiyeti inşa eder.

4. Bütünüyle hayatın tümünü inşa eder.

Sûre muhatabın dikkatini ilk pasajında enfüs ve âfâk âyetlerine dikkat çeker (3-11). Bunların ardından mahlûka bakıp da Halık'ı göremeyen, esere bakıp da müessiri duyamayan, fiile bakıp da faili fark edemeyen basiret yoksunlarına sorar:

هَٰذَا خَلْقُ اللَّهِ فَأَرُونِي مَاذَا
خَلَقَ الَّذِينَ مِن دُونِهِ بَلِ الظَّالِمُونَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ

"Bu Allah'ın yaratışıdır: Haydi, gösterin bakalım O'nun dışındakiler neyi yaratmışlar? Hayır, zulme gömülüp gitmiş olanlar apaçık bir sapıklık içindedirler." (11)

Sûrenin öne çıkan konusu, en genel anlamıyla söz ve sözün/kelamın gücüdür. İlâhî kelâma atıfla başlar, 6. âyetinde gücünü bilgiden almayan sözün sahte cazibesine dikkat çeker. 12-19. âyetlerde dile getirilen Lokman'ın hikmetleri, "güzel söze" bir göndermedir. Sûrenin 2. pasajı sûreye adını veren Hz. Lokman'ın hikmet ve öğütlerine ayrılmıştır. En iyisi insanlığın değişmez değerlerinin öbür adı olan İslâm'ın tüm zamanlar ve mekânlar üstü ilkelerine dâhil olan bu öğütleri aynen aktarmak:

وَلَقَدْ آتَيْنَا لُقْمَانَ الْحِكْمَةَ أَنِ اشْكُرْ لِلَّهِ وَمَن يَشْكُرْ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ
وَمَن كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ
وَإِذْ قَالَ لُقْمَانُ لِابْنِهِ وَهُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ
عَظِيمٌ
وَوَصَّيْنَا الْإِنسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْنًا عَلَىٰ وَهْنٍ وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ
أَنِ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ إِلَيَّ الْمَصِيرُ
وَإِن جَاهَدَاكَ عَلَىٰ أَن تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا
وَصَاحِبْهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا وَاتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ إِلَيَّ ثُمَّ إِلَيَّ
مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ

يَا بُنَيَّ اِنَّهَا اِنْ تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ فَتَكُنْ فِى صَخْرَةٍ اَوْ فِى
السَّمٰوَاتِ اَوْ فِى الْاَرْضِ يَأْتِ بِهَا اللّٰهُ اِنَّ اللّٰهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ
يَا بُنَيَّ اَقِمِ الصَّلٰوةَ وَاْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَاصْبِرْ عَلٰى مَا
اَصَابَكَ اِنَّ ذٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْاُمُورِ
وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِى الْاَرْضِ مَرَحًا اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ
مُخْتَالٍ فَخُورٍ
وَاقْصِدْ فِى مَشْيِكَ وَاغْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ اِنَّ اَنْكَرَ الْاَصْوَاتِ لَصَوْتُ
الْحَمِيرِ

"Doğrusu Biz Lokman'a da şu hikmeti bahşetmiştik: "Allah'a şükret! Çünkü ona şükreden kendi lehine şükretmiş olur. Fakat kim de nankörlük ederse, iyi bilsin ki Allah kendi kendine yeterli olandır, her tür övgüye layık olandır.

Hani Lokman oğluna öğüt verirken şöyle diyordu: "Yavrucuğum! Allah'tan başkasına ilahlık yakıştırma! Çünkü her tür ilahlık yakıştırma gerçekten de korkunç bir zulümdür.

Nitekim Allah şöyle buyurur: "Biz insana anne-babasına iyi davranmayı emrettik. Annesi onu ağır acılara katlanarak karnında taşıdı ve onun sütten kesilmesi iki yılda gerçekleşti: şu halde ey insan! Bana ve anne-babana şükret; ama sonunda dönüş yalnızca Banadır!

Yine Allah: "Eğer hakkında bilgi sahibi olmadığın şeyi Bana ortak koşman için seni zorlarlarsa, asla onlara itaat etme! Yine de onlar şu geçici dünya da iyi davran ve yönünü bana dönenlerin yolunu izle! En sonunda elbet bana döneceksiniz ve yapıp ettiğiniz her şeyin gerçeğini size bir bir göstereceğim" diye buyurur.

Lokman: "Yavrucuğum! Yapıp ettiğiniz o şeyler isterse bir hardal tanesi kadar olsun, ister bir kayanın bağrında, ister göklerin derinliklerinde, isterse yerin altında saklı bulunsun; Allah onu bulup ortaya çıkarır: çünkü Allah ilmiyle her şeye nüfuz eder, her şeyden haberdardır.

"Yavrucuğum! Allah'a kulluğunu hakkıyla yerine getir, her zaman iyi ve doğru olanı önerip kötü ve yanlış olandan sakındır; başına gelenlere göğüs ger! Şüphesiz bütün bunlar kararlılık ve direnç isteyen işlerdendir."

"Kasıntılık yapıp insanlara karşı böbürlenme ve yeryüzünde çalım satarak dolaşma! Zira unutma ki Allah kendini beğenmiş kibirliyi sevmez.

Hayat yürüyüşünde dengeli ol ve sesini yükseltme! Unutma ki seslerin en çirkini eşeğin sesidir." (12-19)

Üzerinden binlerce yıl geçse de gök kubbeye salınmış hiçbir hoş sedanın yok olmayacağının delili olan bu hikmetler, sözün terbiye amaçlı kullanımının en güzel örneklerinden biridir. *"Sesini yükseltme!" (19)* demek, zımnen "Sözünün kalitesini yükselt!" demektir. Bunun ardından söz, sözlerin şahı olan "Allah'ın sözlerine" getirilir:

وَلَوْ أَنَّمَا فِي الْأَرْضِ
مِن شَجَرَةٍ أَقْلَامٌ وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ مِن بَعْدِهِ سَبْعَةُ أَبْحُرٍ
مَّا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللَّهِ

"Ve eğer dünyanın tüm ağaçları kalem olsa denizleri de mürekkep, buna yedi deniz daha eklense, Allah'ın kelimeleri yine de tükenmez" (27).

İlâhî kelâmın anlamının asla tüketilemeyeceği daha nasıl söylenebilir ki!

Sûrede körü körüne ataların yolunu taklit kınanır: *"Kendilerine "Allah'ın indirdiklerine uyun!" denildiğinde: "Asla, biz sadece babalarımızın hayat tarzına uyarız!" derler." (21)* Burada yerilen taklittir. Zira taklit, insanın kendisine verilen irade ve aklı yok saymasıdır. İradeyi ve aklı yok sayan insanı insan eden bu iki nimete ihanet ediyor demektir. Bu âyet aynı zamanda şu mesajı verir: Hakikatin referansı atalar değildir. Ancak Lokman'ın öğütlerinde olduğu gibi, Lokman gibi iyi olan ataların yine iyi olan öğütleri tutulmalıdır (12-19).

Sûrenin alttan alta, ebeveyn-evlat ilişkilerini işlediğini sonlarında yer alan 33. âyetinden de çıkarabiliriz. Bu âyette verilen mesaj, eğer evladınıza şefaat edecekseniz ey anne-babalar, onu öte dünyada değil bu dünyada terbiyenizle, örnek oluşunuzla, öğüdünüzle, doğru yönlendirmenizle yapın! Aynı uyarı evladın ebeveyne ikramı için de geçerlidir. Hesap günü, hiçbir ebeveynin evladına ve evladın ebeveynine yararı olmayacaktır:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمْ وَاخْشَوْا يَوْماً لَّا يَجْزِي وَالِدٌ
عَن وَلَدِهِ وَلَا مَوْلُودٌ هُوَ جَازٍ عَن وَالِدِهِ شَيْئاً إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ
حَقٌّ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَلَا يَغُرَّنَّكُم بِاللَّهِ
الْغَرُورُ

"Ey insanlık! Rabbinize karşı sorumluluğunuzu hatırlayın! Dahası ne anne babanın çocuğuna, ne de çocuğun anne babasına hiçbir fayda sağlayamayacağı bir günün dehşetinden sakının! Unutmayın ki Allah'ın vaadi gerçekleşecektir: Şu halde bu dünya hayatı sizi asla ayartmasın; dahası, aldatıcının hiçbir türü sizi Allah (hakkındaki asılsız düşünceler) ile aldatmasın." (33)

Sûrenin son âyeti, Kelam edebiyatımızda "beş gaybî konu" *(Muğayyebât-ı Hamse)* gibi yanlış bir başlıkla tahsis edilen 34. âyettir. Esasen bu âyetin lafızlarının şahitliğiyle asla hiçbir insanın bilemeyeceği ve yalnız Allah'ın bileceği vurgulanan mevzu 5 değil 3'tür:

1. Son Saat'in bilgisi.
2. Yarın ne kazanacağı.
3. Nerede öleceği.

Âyette geçen diğer iki madde, aynen şu kalıpla geçer: *"Yağmuru yağdıran O'dur; rahimlerde yer tutanı O bilir."* Görüldüğü gibi bu iki cümlede de bilginin Allah'a tahsisi ve insandan nefyi söz konusu değildir. Aslında bu âyet "insani bilginin sınırlılığını" söyler. Zaten âyetin son cümlesi, sûrenin de son sözüdür:

"Şüphesiz Allah'tır her şeyi bilen, her şeyden haberdar olan." (34)

32. SECDE SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Secde, teslimiyetin altına beden diliyle atılan imzadır. Sûre bu adı 15. âyetinden alır.

Tirmizî, *Câmiu's-Sunen* adlı hadis derlemesinde sûreyi bu adla anar.

Yine Tirmizî'nin Cabir b. Abdullah'a atfen naklettiği *"Peygamber elif lâm mîm tenzil ve tebarakellezi bi yedihi'l-mülk'ü okumadan uyumazdı"* rivayetinden sûrenin başka adları da bulunduğunu çıkarabiliriz. Öte yandan bu rivayet, bu sûrenin Allah Rasulü zamanında Secde adıyla anılmadığını göstermektedir.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Sûre Mekke'de inmiştir. İbn Abbas'a isnat edilen bir rivayette 18-21. âyetleri Medine'de inmiştir. Fakat bu, zayıf nüzûl sebebi rivayetlerine dayandığı için rahatlıkla göz ardı edilebilir. Kaldı ki En'âm sûresini işlerken uyguladığımız kıstaslar da bu sonucu verir.

Sûre müşriklerin vahye karşı itiraz ve iftiralarından söz ettiğine göre (3), Mekke'de indiği kesindir. 13. âyette dokuzuncu yılda indirilmiş olan Sâd sûresinin 84-85. âyetlerine atıf vardır. Şu halde bu sûrenin de boykot sonu veya sonrası sûrelerinden olduğu sonucuna varılabilir. Nübüvvetin 9. yılında inmiş olmalıdır.

İbn Abbas'tan gelen meşhur tertipte Medenî sûrelerden olan Cuma-Munâfikun, Cabir b. Zeyd kanalıyla gelen İbn Abbas tertibinde İnşikâk-Ankebût, diğerlerinde Mü'minûn-Tûr arasında yer alır. Kadîm tertipler göz ardı edilmeden sûrelerin muhtevası, içinde bulunan atıflar, hadis ve siyer kaynakları yoluyla gelen rivayetlerden yola

çıkarak oluşturduğumuz gerekçeli tertipte ise sûre, A'râf-Ra'd arasına denk düşmektedir.

Sûre 30 âyetten oluşur. Bu, biri hariç tüm kıraat okullarının ortak görüşüdür. Sadece Basra kıraat okulu sûreyi 29 âyete taksim etmiştir. *Besair* sahibine göre kelime sayısı 330, harf sayısı ise 1599'dur.

SÛRENİN KONUSU

Sûre mukatta'a harfleriyle başlar. Böyle başlayan tüm sûreler gibi arkasından vahye atıf yaparak söze girer: *"Bu ilahi kelâmın indirilişi, hiç şüphe yok ki âlemlerin Rabbindendir." (2)*

İnkârcıların vahyi Hz. Muhammed'in uydurduğu yönündeki iftiraları dile getirilir (3).

Böyle giren birçok sûrede olduğu gibi söz enfüs ve âfâk âyetleri üzerinden âhiret hayatına getirilir. Allah'ın gökleri altı aşamada yarattığı ifade edilir (4). Belki buradan ima yollu ilk muhatabına toplumsal dönüşümün de bir anda değil bir süreç içerisinde aşama aşama gerçekleşeceği mesajı verilmektedir. Gökler ve yer âfâk âyetleridir. Bir de enfüs âyetleri vardır ki, orada insanın elementer olarak balçıktan, biyolojik olarak da meniden yaratıldığı vurgulanır (7-8). Bu hem insanı yaratıcısı karşısında tevazua davet etmek, hem yaratıcısının üzerindeki emeğine dikkat çekmek, hem de yaratılışın sünneti üzerinden değişimin bir süreç işi olduğunu hatırlatmak içindir. Zira 7. âyetteki *ve bedee halka'l-insâni min tîn* (O insanı yaratmaya (basit) bir balçıktan başladı) ibaresindeki "başladı" fiili, insanın yaratılışının bir süreç içinde gerçekleştiğini hiçbir tartışmaya meydan vermeyecek açıklıkta ortaya koyar.

Ardından ahirete dair ayrıntılar verir (10-14).

Soru: Neden dünyanın ve insanın maddi yaratılışının tekâmül yasasına bağlı olarak bir süreçte gerçekleştiğini beyan eden âyetlerin hemen ardından âhirete ilişkin âyetler gelmektedir?

Cevap: Zira ahiret hayatı dünya hayatının zorunlu ve doğal bir uzantısıdır. İlahi emeğin bu kadar yoğun olduğu insan türünün varlığı, bu dünyadaki hayatla sınırlı olamazdı. İnsan denen bu meçhul şaheserin sahibi onu akıl, irade ve vicdan ile donatmakla esasen ona maddi varlığını aşan bir hayatı takdir ettiğini göstermişti. İşte ahiret hayatı,

insanın tekamül yolculuğunun 'öteki' durağıydı. Ve cennet, insanın tekamül yolculuğunda varacağı son duraktı. İnsan, tekâmülünün zirvesine vardığında cennete de varmış olacaktı.

İnsanın elementer ve biyolojik yaratılışına dikkat çeken âyetlerin ardından, başka hiçbir kaynaktan öğrenemeyeceğimiz çok özel bir bilgi verilir: Allah yaratılış amacını gerçekleştirecek bir donanıma sahip kıldığı insana kendi ruhundan üflemiştir:

ثُمَّ سَوَّاهُ وَنَفَخَ فِيهِ
مِن رُّوحِهِ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالأَبْصَارَ وَالأَفْئِدَةَ قَلِيلاً
مَّا تَشْكُرُونَ

"Daha sonra onun yaratılış amacını gerçekleştirecek bir donanıma sahip kılarak kendi ruhundan üflemiştir; derken sizi hem işitme ve görme, hem de duygu ve düşünce yetenekleriyle donatmıştır: ne kadar da azınız şükrediyor." (9)

Bu gerçekten de çok özel bir bilgidir ve bu bilgiyi ancak Allah verebilir. Âyetin sonu da en az başı kadar dikkat çekicidir: *"Derken sizi hem işitme ve görme, hem de duygu ve düşünce yetenekleriyle donatmıştır."*

Bir şey dikkatini çekti ey talib? Ruh üflenmeden önceki süreçler de insandan hep "o" diye söz ediyor Allah. İnsan ruh üflenmeden Allah'a muhatap değildir. Sadece üçüncü tekille işaret edilen bir nesnedir. Fakat ne zaman ki ruh üfleniyor, hitap değişiyor. Artık ruh üflenen beşer, akıl ve iradeye kavuşmuş bir insan oluyor. Ve işte o zaman Allah'a muhatap oluyor. Artık Allah ona "siz" diye hitap ediyor. Onu muhatap alarak şereflendiriyor. Ona tenezzül buyuruyor. Bu büyük, çok büyük bir nimet... Ama bilene. Bilen şükreder, değil mi ama. İşte bu nedenle âyet şöyle bitiyor: *"Ne kadar da azınız şükrediyor!"*

Peki, ne yapmak gerekiyor? İnsanın akıl ve iradesini kullanmasını telkin etmek. Bunun dışında bir yol daha var: İnsanları zorla doğru yola sokmak. Bu olmayacak bir iş, zira Allah bunu dilememiştir:

وَلَوْ شِئْنَا لآتَيْنَا كُلَّ نَفْسٍ هُدَاهَا وَلَكِنْ حَقَّ الْقَوْلُ
مِنِّي لأَمْلأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ

"İmdi eğer Biz isteseydik, herkesi doğru yola (zorla) sokardık; fakat (bunu istemedik) ki, (iyiler kötülerden seçilsin de) tarafımdan verilmiş bulunan "Mutlaka cehennemi görünmeyen varlıkların ve insanların (kötüleriyle) tıka basa dolduracağım" sözü gerçekleşsin." (13)

Kendi irade ve aklıyla doğru yolu bulamayanlar cezayı hak edecekler. Zira onlar kendilerine emanet edilen irade ve akıl nimetine ihanet etmişlerdir (12). Fakat bu emanetlere sadakat gösterenlere ödül olarak cennet verilecek.

İşte sözün tam da burasında Kur'an'da cennet hakkındaki en çarpıcı âyetlerden biri bu sûrede yer alır:

"Onları (cennette) ne türden göz kamaştırıcı sürprizlerin beklediğini kimse hayal dâhi edemez." (17)

Ardından geçmiş ümmetlerden hem örnek hem de ibret olanlara değinilir (23-26).

Sûre inkârda ısrar edenleri uyaran bir âyetle son bulur:

فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَانتَظِرْ إِنَّهُم مُّنتَظِرُونَ

"Şu halde boş ver onları da (kendi işine bak); madem onlar beklemeye razılar, sen (dünden) bekle!" (30)

33. AHZÂB SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

"Müttefik güçler" anlamına gelen Ahzâb adını, bu güçlerle ilgili 9-27. âyetler arasında yer alan atıflardan alır.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Medine'de inmiştir. Birçok veri, sûrenin hicretin 5-7. yılları arasında indiğini gösterir.

Şöyle ki: 20. âyette atıf yapılan Hendek (Ahzâb) savaşı 5. yılın Şevval ayında, 4-5. ve 37-40'ta atıf yapılan olay aynı yılın Zilkade ayında gerçekleşmiştir. Rasulullah'ın eşleriyle ilgili 28-29. âyetler, özellikle Nebi'ye evlilik sınırlaması getiren 52. âyet, Hz. Safiyye ile evlendiği Hayber'in fethinden sonra inmiş olmalıdır.

Hz. Osman'a nisbet edilen nüzûl tertibinde sûre Âl-i İmran-Mümtehane arasında yer alır. Bu yer pek isabetli gözükmemektedir. Âl-i İmran sûresi Ahzâb'ın hemen önüne konulamaz, zira 3. yılda gerçekleşen Uhud sûresidir. Yani bu iki sûre arasında mutlaka daha başka sûrelerin olması gerekir. İbn Abbas'a nisbet edilen nüzûl tertibinde ise Haşr-Nûr sûreleri arasında yer alır. Bu sıralamada Nûr sûresinin Haşr'den sonra yer almış olması balı başına bir problemdir zâten. Bize göre sûrenin konulacağı en münasip yer Mücâdile-Talâk sûreleri arasıdır.

Sûre 73 âyettir. *Besair* sahibi kelime sayısını 1280, harf sayısını ise 5796 olarak verir.

SÛRENİN KONUSU

Kur'an'ın en yoğun sûrelerinden biridir. Çok konulu sûrelerin başında gelir. Konularını bireysel ve sosyal ilişkiler ve hukuki düzenle-

meler teşkil eder. Bu, İslâm cemaatinin politik olgunlaşma süreciyle de bire bir alâkalıdır. Çünkü Hendek saldırısının sonuçsuz kalması, İslâm cemaati için bir dönüm noktasıdır. Bu gerçeğe, bir sabah düşmanın ordugâhını boşaltarak sessiz sedasız savaş meydanını terk ettiğini gördüğünde *"Artık sıra sizde!"* diyen Hz. Peygamber de parmak basar.

Sûre en genel anlamda insan ilişkilerini yeniden inşa eder.

Kur'an'da "Ey Peygamber" hitabının en sık kullanıldığı sûre, doğrudan Nebi'ye hitapla başlar. Toplumsal baskının şiddeti ne olursa olsun, kişi Allah'a uymalıdır. Önce Rasulullah'a "Sorumlu davran!" uyarısı yapılır ve kâfirlere ve münafıklara uymaması emredilerek söze girilir. Bu "Onlara uyma!" emri, "Gündemini onların tayin etmesine izin verme!" vurgusunu taşır. Devamı şöyle:

وَاتَّبِعْ مَا يُوحَى إِلَيْكَ مِن
رَّبِّكَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيراً
وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ
وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلاً

"(Sadece) Rabbinden sana bildirilene uy: Çünkü Allah yaptığınız her bir şeyden haberdardır. Ve yalnızca Allah'a dayan: zira dayanak olarak Allah yeter." (2-3)

Kur'an'ın insanın iç dünyasına dair yaptığı en çarpıcı tesbitlerden biri bu sûrede yer alır: *"Allah hiç kimse için bir bedende iki kalp/iki vicdan yaratmamıştır."* (4) Bununla kastedilen "hakikatin tekliği" hadisesidir. Evet, hakikat tektir. Bir kimsenin iki annesi olamaz, iki babası da olamaz. Bu bir gerçektir. Doğurmadığı birine "oğlum, kızım" diyen kimse, onu doğuran bir annenin varlığı gerçeğini ortadan kaldırmaz. Birinin eşine "Sen bana anam gibisin" demesi, ona hanımını asla anası yapmaz (4). Birinin kendisini babası olmayan birinin künyesine yazdırmış olması, onun bir babası olduğu gerçeğini yok saymayı gerektirmez (5).

Yani yaratılıştan olan fitrî gerçekler, ağızdan gelişigüzel çıkan sözlerle değiştirilemez. Eşyanın hakikati vardır. Bizim sözlerimiz o hakikatle çakışıyorsa doğrudur, çakışmıyorsa yanlıştır. Eşyanın hakikatini

bizim laflarımız belirlemez. Yanlış yargıların toplumsal bir mutabakata dönüşmüş olması, onu yanlış olmaktan çıkarmaz. Atalar geleneği öyle diyor diye eş anne olamaz, evlatlık da evlat olmaz.

Hakikate sadakat peygamberlik geleneğinin şiarıdır (7-8). Bu geleneği izleyen mü'minlere her dönemde savaş açılmıştır. Onlara düşen canları pahasına da olsa hakikatin yanında yer almak, kâfir ve ikiyüzlülerin düştüğü duruma düşmemektir (9-20).

Rasul bu konuda ideal bir örnektir, hakka sadakatte mü'minler de öyle olmalıdırlar (21-27; 45-46). Allah Rasulü'nün örneklik misyonunu dile getiren âyet bu sûrede yer alır:

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ
حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُو اللَّهَ وَالْيَوْمَ الآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيراً

"Doğrusu Allah Rasulü sizler için Allah'a ve Ahiret Günü'ne umut besleyen ve Allah'ı sürekli hatırda tutan herkes için güzel bir örnek teşkil eder." (21)

Allah Rasulü'nün o muazzam örneklik misyonu tarihsel açıdan Hendek savaşı öncesinde temayüz etmişti. Sûrede nebevî örnekliğin yaşanmış karelerine işaret edilir (22). Arkasından Rasulullah'ın örnekliğini hayatında uygulayan ve "sahabe" adını almayı hak eden Hz. peygamber'in seçkin arkadaşlarının o dillere destan duruşu ölümsüzleştirilir:

مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُم مَّن
قَضَى نَحْبَهُ وَمِنْهُم مَّن يَنتَظِرُ وَمَا بَدَّلُوا تَبْدِيلاً

"Mü'minler içerisinde Allah adına verdikleri söze sadık kalan nice yiğitler var; onlardan kimileri kendini adak olarak sunmuş kimi de sırasını beklemekte, fakat asla sözünden dönmemektedir." (23)

Peygamber eşleri de misyonlarını unutmamalı, kendilerine yakışanı yapmalılar. Nasıl Peygamber mü'minlere örnek ise, Peygamber'in eşleri de mü'minlerin eşlerine örnek olmalıdır. Zira ferdin örnekliği yetmez, ailenin örnekliği de şarttır. Madem Kur'an'da İbrahim Ailesi ve İmran Ailesi örnek aile olarak sunulmuşlardır, bu aileleri örnek alması gereken ilk aile Rasulullah'ın ailesi olmalıdır. Bu örnekliğe uy-

mayan işler, Peygamber'in evinden de zuhur etse cezayı müstelzimdir. Zira isyan ceza, itaat ödül görür; kadın-erkek fark etmez (28-36).

Hz. Peygamber'in eşleri ve evleri üzerinden, "İçinde oturulacak mü'min evi ve o evde oturan mü'min bir aile nasıl olmalı?" suâlinin muhteşem bir cevabı verilir:

وَقَرْنَ
فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَى وَأَقِمْنَ
الصَّلَاةَ وَآتِينَ الزَّكَاةَ وَأَطِعْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنَّمَا
يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيراً
وَاذْكُرْنَ مَا يُتْلَى فِي بُيُوتِكُنَّ مِنْ
آيَاتِ اللَّهِ وَالْحِكْمَةِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ لَطِيفاً خَبِيراً

"Evlerinizde (dâhi) ağır başlılığınızı koruyun! Kadim hakkını bilmezlik döneminde olduğu gibi dişiliğinizi de ön plana çıkarmayın! Namazınızı hakkını vererek kılın, zekâtınızı içten gelerek verin, Allah'a ve Rasulü'ne uyun! Emin olun ki, Allah sizden (maddi manevi) her tür kiri gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor Ey (Peygamberin) ev halkı; hepsi bu!

Bir de evlerinizde okunan Allah'ın âyetlerini, ama (özellikle onlardaki) hikmeti düşünün: şüphesiz Allah (ilmiyle) herkesin özüne tarifsiz nüfuz eder, her şeyden nihayetsiz haberdardır." (33-34)

Sûrede, Rasulullah'ın yakın çevresiyle olan özel ilişkileri de düzenlemeye tabi tutulur. Öyle ki, Hz. Aişe'nin "Eğer Rasulullah vahiyden bir şey saklayacak olsaydı o bu olurdu" dediği 37-40. âyetler arasında aktarılan kişisel bir örnekle, hem geleneğin tortuları temizlenir, hem de azatlı kölelerin toplumsal statüsü yükseltilir. Bu olay Peygamberimizin halasının kızı olan Zeyneb bt. Cahş'ı, evlatlığı Zeyd b. Harise ile evlendirmesi hadisesidir. Zeyneb Mekke'nin soylu ailelerinden birine mensup hür bir kadındır. Peygamberimizin onu kendisiyle evlendirdiği Zeyd b. Harise ise azatlı bir köledir. Zeyneb'in, gönülsüz de olsa evet demek zorunda kaldığı bu evlilik yürümemiştir. Boşandıktan sonra Zeyneb'i Hz. Peygamber nikahlamıştır. Zeyneb bt. Cahş, Hz. Nebi ile evlendiğinde 36 yaşında çocuksuz bir

duldu. Kocası Zeyd b. Harise ile Efendimizi kıramadığı için evlenmişti. Oysa kendisinin gönlünde Efendimiz yatıyordu. O, 35 yaşına kadar Efendimiz ile evlenmek için tüm taliplilerini geri çevirmişti. Hz. Peygamber'in Zeynep ile evlenmesi, hem bir cahiliyye geleneği olan evlatlıkların eşiyle evlenmeme adetini sona erdirmek, hem sınıf ayrımcılığının yerine İslâm kardeşliğini ikame etmek, hem de Zeyneb'in kırılan gönlünü onarmak içindi.

Bütün bu sebepler zincirine rağmen bu olayın Kur'an tarafından ölümsüzleştirilmesi, Hz. Peygamber'in hiç ismeyeceği bir şeydir. Fakat bu olayın Kur'an'da yer almasının, vahyin ilâhi kaynağına yönelik tüm itirazları boşa çıkaran bir boyutu vardır. Başka hiçbir harici-akli delil olmasa dahi, bu âyetler vahyin kaynağının ilâhi oluşuna delil olarak yeter.

Hz. Peygamber'in misyonunun "şehit" ve "müjdeci" olmak olduğu beyan edilir. Şehit olmanın Kur'an lügatindeki karşılığı "model ve örnek olmak"tır. Yani, hayatı îmana şahit kılmak ve yaşadığı çağın şahidi/tanığı olmaktır. Bu iki misyonun bir devamı olarak da Allah'a çağıran bir davetçi ve etrafını aydınlatan bir kandil olmak... İşte şehit olmak bunları da kapsayan bir misyondur:

يَا أَيُّهَا
النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِداً وَمُبَشِّراً وَنَذِيراً
وَدَاعِياً
إِلَى اللَّهِ بِإِذْنِهِ وَسِرَاجاً مُّنِيراً

"Sen ey peygamber! Elbet Biz seni bir şahit, bir müjdeci bir uyarıcı olarak gönderdik; yine O'nun izniyle Allah'ı çağıran bir davetçi ve etrafını aydınlatan bir kandil olarak..." (45-46).

Devamında Hz. Peygamber'in ve ailesinin insan ilişkileri yeniden inşa edilir ve bazı hukuki ve ahlâki düzenlemeler getirilir (37-59). Toplumsal adap ve terbiye kurallarına dikkat çekilir. Bunlar arasında mü'minlerin Hz. Peygamber'in evindeki misafirliklerinde uygulayacakları edep kuralları ve Hz. Peygamber'in hane halkıyla âdab-ı muaşeret ilkeleri de yer alır (53).

Kur'an'da Allah'ın ve meleklerinin Hz. Peygamber'e "salat ettikleri" *(yusallûne)* beyan edilir. Müminlerden de desteklerini bu ulvî desteklerle birleştirmeleri istenir. Bu ilahi talep, özünde almak için bir talep değil vermek için bir taleptir. Allah bir şey istediği zaman almak için istemez, vermek için ister. Bu da öyledir. Zaman içerisinde ortaya çıkan salavat edebiyatı bu âyette emredilen desteğin bir tezahürü olarak çıkmıştır. Fakat bu destek talebi, asla söze indirgenemeyecek olan bir "fiil" talebidir. Âyette mü'minlerden istenen de zâten fiildir, söz değil. Yusallûne ve sallû fiilleri bunun delilidir. İşte o âyet:

إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيماً

"Şu kesin ki Allah ve O'nun melekleri Peygamberi desteklerler, ey îman edenler, sizde onu destekleyin ve tam bir teslimiyetle (onun örnekliğine) teslim olun." (56)

Bu âyetin ardından gelen "Allah'ı ve Rasulü'nü incitenler" ile ilgili âyet, istenen bu desteği vermek yerine köstek olanlardan söz ederek, yukarıdaki açıklamamızı teyit etmektedir. Bugünün mü'mini Allah Rasulü'ne olan destek borcunu onun bıraktığı en büyük emanet olan Kur'an'a sadakat göstererek ve Rasulullah'ın hayat tarzı olan Kur'an'ı hayata dönüştürme sünnetini ihya ederek ödemelidir.

Nüzûl ortamında Rasulullah'ı üzen ikiyüzlü ve kalbi hastalıklı tiplere, "kötülük yapan kötülük bulur" ilkesi hatırlatılır. Esasen kim ne yapmışsa onu bulması, Allah'ın sünnetidir. Allah'ın sünneti, Allah'ın değişmeyen yasasıdır:

سُنَّةَ اللَّهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِن قَبْلُ وَلَن تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلاً

"Allah'ın daha öncekiler için kesinkes geçerli olan uygulaması budur; ve sen Allah'ın sünnetinde hiçbir değişiklik bulamazsın." (62)

İnkârcıları bekleyen büyük felakete atıf yapılır (63-68). Sözün hemen burasında, ümmet-i Musa'nın Hz. Musa'ya yaptıklarını ümmet-i Muhammed'in de Hz. Peygamber'e yapmamaları istenir: *"Ey îman edenler! Musa'ya eziyet eden (İsrâiloğulları) gibi olmayın!" (69)*

Bu âyetin mesajı açık ve net olarak "Ey ümmet-i Muhammed: Yahudileşmeyin!"dir.

Sorumluluk sahibi her insanın gayesi "ilahi emaneti" ihanet etmeden taşımak olmalıdır. İlahi emanete ihanet eden, cezasını en ağır bir biçimde görecektir. Kur'an'da "emanet âyeti" diye de bilinen o muhteşem âyet burada yer alır:

إِنَّا عَرَضْنَا الأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ
وَالأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَن يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا
الإِنسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُوماً جَهُولاً

"İşin gerçeği biz emaneti göklere yere ve dağlara sunduk, ve onlar emanete ihanetten kaçındılar, nihayet onu insan yüklendi ne var ki, o da zalim ve cahil biri olup çıktı." (72)

34. SEBE' SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Sûre *Sebe'* adını, 15-20. âyetlerinde sözü edilen Sebe uygarlığından alır.

Sebe, Okyanus-Akdeniz arasındaki Baharat Yolu'na hükmeden Güney Arabistan'daki su uygarlığının adıdır. Hadis ve tefsir kaynaklarında sûrenin anıldığı tek ad budur.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Sûre Mekke'de inmiştir. Aksi görüşler ikna edici delillerden yoksundur. Bazı âyetlerinin Medine Dönemi'ne ait olduğu iddialarını, En'âm sûresinde uyguladığımız kıstaslar doğrulamaz.

Sûrenin iniş zamanını tesbitte, *"Eğer Biz dileseydik onları yerin dibine geçirir ya da göğü başlarında paralardık"* mealindeki 9. âyet yol göstericidir. Bu âyet, İsrâ 92'deki *"iddia ettiğin gibi göğü başımızda paralamalısın"* meydan okumasına bir cevap niteliğindedir.

Bu, Sebe'nin İsrâ'dan sonra indiğinin delilidir. Konusuna bakarak sûreyi boykot sonrasına, peygamberliğin 11. yılına yerleştirebiliriz. Tüm ilk tertiplerde Lokman-Zümer arasında yer alır.

Sûre çoğunluğa göre 54, Şam ekolüne göre 55 âyet olarak taksim edilmiştir. *Besair* sahibine göre sûrenin kelime sayısı 880, harf sayısı 4512'dir.

SÛRENİN KONUSU

Sûre hepsi de Mekkî olan Fâtiha, En'âm, Kehf ve Fâtır sûreleri gibi Allah'a hamd ile başlar. Biz bu sûrenin ilk âyetinden öğreniriz ki, ahi-

rette ibadet bitecek fakat hamd sürecektir. Bu dünyada da öte dünyada da hamd Allah'a mahsustur, Allah'ın hakkıdır, Allah'ın mülküdür:

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَلَهُ الْحَمْدُ
فِي الْآخِرَةِ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ

"Hamd tümüyle göklerde ve yerde var olan her şeyin gerçek sahibi Allah'a mahsustur; O'na mahsus olacaktır: zira yalnızca O'dur her hükmünde tam isabet kaydeden her şeyden haberdar olan." (1)

İlk pasaj îman-küfür zıtlığını işler. İnsanın kula ya da maddeye kulluğuna yol açan *şirki* reddeder. Görünen âlemin görünmeyenle, parçanın bütünle, her şeyin her şeyle, ve her şeyin Allah'la deruni bağlantısına vurgu yapar. Varlığın anlam ve amaçlılığına dikkatimizi çeker (1-5).

Göğün ve yerin bilgisinin göze görünenden ibaret olmadığını, bunun görünmeyene nisbetle çok az olduğunu vurgulayan 9. âyet, zımnen muhataplarını görülmeyeni bilmek için çaba göstermeye teşvik eder:

أَفَلَمْ يَرَوْا إِلَى مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ
وَمَا خَلْفَهُم مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِن نَّشَأْ نَخْسِفْ بِهِمُ
الْأَرْضَ أَوْ نُسْقِطْ عَلَيْهِمْ كِسَفًا مِّنَ السَّمَاءِ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ
لَآيَةً لِّكُلِّ عَبْدٍ مُّنِيبٍ

"Onlar gökten ve yerden ne kadarı önünüze serdiğinize, ne kadarını da kendilerinden gizlediğinize bakmazlar mı? Eğer Biz dileseydik, onları yerin dibine geçirir ya da göğü başlarına paralardık. Şüphe yok ki bütün bunlarda, O'na yönelen her bir kul için mutlaka alınacak bir ders vardır." (9)

Bunun sonucunda elde edilecek kudret ve ihtişam varlığın yaratılış amacına uygun da kullanılabilir, aykırı da. Bu durumların her ikisine de tarihten örnekler sunulur:

1. Kudret ve ihtişamı varlığın yaratılış amacına uygun kullanmaya Davud ve Süleyman örnekleri verilir: Güç ve iktidar ahlâkına Kur'an'ın sunduğu iki örnektir bu iki yönetici-peygamberin adil yönetimleri (10-14). Bunun için şart olan bir şey vardır: Güç ahlâkı. İşte

güç, güç ahlâkıyla birlikte kullanılırsa, dağlar ve taşlar, kurtlar ve kuşların her biri o iktidarın emri altında yaratılış amaçlarını gerçekleştiren birer âyet olup çıkar. *"Ey dağlar! Onun sesine ses katın!" (10)* emri ne kadar manidardır? Hz. Davud'un sesine ses katması için dağların Rabbi dağlara emrediyor. Hz. Süleyman'ın emrine rüzgâr amade kılınmıştır. Sarayının bahçesinde mabetler, heykeller, göletler ve yekpare dökümden havuzlar vardır. Fakat bu aile bütün bu serveti nankörlük için değil şükür için kullanmaktadır (12)

2. Kudret ve ihtişamı, varlığın yaratılış amacını gözetmeden kullanmaya Sebe Uygarlığı örnek verilir: Varlığın yaratılış amacını gözetmeyen bir iktidarın elinde kudret de, güç de, iktidar da belaya dönüşür, helâke yol açar (15-21).

Fakat bütün bu örneklerin ortak bir yanı vardır: Dünyevî her iktidar geçicidir, kalıcı olan Allah'ın mutlak iktidarı ve ahiretin ebedi mutluluğudur. Bu mutluluk ancak diri bir Allah bilinciyle elde edilir.

Ne var ki, her iktidar geçicidir. Bu yasa, Sultan Süleyman'ın iktidarı için de geçerlidir. Dillere destan bir devletin görkemli ve bilge hükümdarı olan koca Süleyman Peygamber'i de ölüm gelip bulmuştur. Onun ölü bedenini deviren asasını kemiren bir kurtçuktur (14). Zımnen âyet şöyle seslenir: Ey insan! İstersen âleme sultan olan Süleyman ol, ölümden kaçamazsın! Ve seni bir kurtçuk devirir.

Sebe uygarlığını Hz. Davûd ve Süleyman medeniyetinden ayıran şey, güç ve iktidar ahlâkıdır (15-21). Güç ahlâkından mahrum olan her uygarlık gibi Sebe uygarlığı da param parça olmuştur. Rabbimiz şöyle buyurur: *"Biz de onları geçmişin efsanelerine döndürdük!" (19)*

Bu tarihi örneklerin ardından tevhid çağrısı yenilenir (22-27). Şirkin ne berbat bir insanlık virüsü olduğu dile getirilir.

Hitap doğrudan Hz. Peygamber'e yönelir ve gönderiliş gayesi hatırlatılır: Müjdeci ve uyarıcı olmak (28).

Sûrede mustaz'afların ve müstekbirlerin hesap günü rablerinin huzurundaki temsili diyalogları gündeme getirilir (31-36). Ve şu ölümsüz hakikat burada dile gelir:

وَمَا أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُم بِالَّتِى تُقَرِّبُكُمْ عِندَنَا

زُلْفَى إِلَّا مَنْ آمَنَ وَعَمِلَ صَالِحاً فَأُوْلَئِكَ لَهُمْ جَزَاء الضِّعْفِ
بِمَا عَمِلُوا وَهُمْ فِي الْغُرُفَاتِ آمِنُونَ

"Sizleri bizim katımıza yakın kılacak olan ne servetiniz, ne soyunuz, fakat îman eden ve îmanla uyumlu iş işleyen kimseler var ya: işte onları yaptıklarına karşılık ödülün en katmerlisi beklemektedir. Ve onlar yüce köşklerde huzur ve güven ortamında yaşayacaklar." (37)

Bütün bu uyarıların ardından insanoğluna üst, en üst perdeden yapılan şu muazzam davet yapılır. Bu davet, insanı Allah karşısındaki esas duruşunu, klâs duruşunu takınmaya davettir:

قُلْ إِنَّمَا أَعِظُكُمْ بِوَاحِدَةٍ أَنْ تَقُومُوا لِلَّهِ مَثْنَى وَفُرَادَى

"Size tek bir öğüdüm var: ister başkalarıyla beraber ister yalnız başınayken, Allah'ın huzurunda bulunduğunuzu asla (unutmayın)" (46)

Sahici olanın kalıcı, sahte olanın geçici tabiatına atfın ardından (49) gelen şu âyet, hidayetin mahiyetine de dikkat çeker:

"Eğer yoldan saparsam, kendi aleyhime sapmış olurum; yok doğru yolu bulursam, Rabbimin bana yol göstermesi sayesinde bulmuş olurum" (50).

Sûrenin son pasajı, hesap gününün dehşetini Kur'an'da en iyi yansıtan âyetler oluşturur:

وَلَوْ تَرَى إِذْ فَزِعُوا فَلَا فَوْتَ وَأُخِذُوا مِن مَّكَانٍ قَرِيبٍ
وَقَالُوا آمَنَّا بِهِ وَأَنَّى لَهُمُ التَّنَاوُشُ مِن مَكَانٍ بَعِيدٍ
وَقَدْ كَفَرُوا بِهِ مِن قَبْلُ وَيَقْذِفُونَ بِالْغَيْبِ مِن مَّكَانٍ بَعِيدٍ

"Asıl sen onları şah damarından yakalamış kaçacak bir delik bulamamış halde dehşetten panikledikleri zaman bir görmeliydin!

İşte onlar (o zaman) "Biz ona inandık!" diye haykırırlar. Ama bunca uzak mesafeden (kurtuluşa) zahmetsizce ulaşmak nasıl ve nereden mümkün olacak?

Oysaki onlar daha önceden inkâr etmişler ve (dünya gibi) uzak bir noktadan ahiret gibi idraki aşan bir gerçeğe dil uzatmışlardı." (51-53)

35. FÂTIR SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Fâtır adını Allah'ın gökleri ve yeri yaratışına atıf yapan ilk âyetinden alır.

Fâtır aynı zamanda Allah'ın Kur'an'da geçen sıfatlarından biridir. Fatr, "Bir çekirdeği yarıp çıkarmaktır". Allah için kullanıldığında "bir çekirdeği yarıp içinden filizi çıkarır gibi, varlık filizini yokluğu yararak ortaya çıkaran" mânasına gelir. Bu sûrede Allah'ın göklerin ve yerin Fâtır'ı olduğu buyurulur. Bu "gökleri ve yeri, yani bütün bir kâinatı yokluktan varlığa bir çekirdeğin içinden filiz çıkarır gibi çıkaran yüce zât" mânasına gelir.

Sûre Buhârî, Tirmizî ve bazı tefsirlerde "Melâike Sûresi" adıyla anılır. Zira melekler, Kur'an'ın tümünde sadece bu sûrenin ilk âyetindeki nitelikleriyle anılırlar: "İkişer, üçer ve dörder kanatlı elçiler." Kanat maddi dünyamızda kuşlara ait bir organdır. Vazifesi kendisine tutunan gövdeyi her türlü engeli aşarak en hızlı şekilde gideceği yere götürmektir. Buna "uçmak" tabir ederiz. Melekler de manevi dünyanın mahiyetini Allah'ın bildiği manevi kuşları mesabesindedir. Çok kanatlı olmaları, çok süratli olmalarından kinayedir. Allah Rasulü bir hadislerinde İsra müşahedesinde mülaki olduğu Hz. Cebrail'i altı yüz bin kanadıyla gördüğünü ifade eder. Hadisteki 600.000 rakamı da kesretten kinâyedir.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Tamamı Mekke'de inmiştir.

İlk tertiplerin tümünde Furkân ve Meryem sûreleri arasına yerleştirilir. Yeri isabetli görünmektedir. Belki sûrenin hemen önünde

Furkân sûresinin değil, Rahmân sûresinin yer alması, onun da önünde Furkân sûresinin yer alması daha isabetlidir.

Bu durumda sûre boykotun hemen öncesine denk gelen 6. yılda inmiş olmalıdır. Nübüvvetin 6. yılı, Mekke'de safların iyice belirginleştiği, vahye ve onun mübelliği Rasulullah'a karşı kılıçların bilenmeye başladığı bir zamana denk düşer. Bu tarihte Mekke'deki baskıdan yılan Müslümanların bir kısmı çoktan Habeşistan'a hicret etmişti. Edemeyenlere karşı ise akla en acımasız işkenceler reva görülmekteydi. Sûrenin adı olan Fâtır, belki de şu mesajı vermekteydi: Yokluk karanlığına nûruyla tecelli edip varlık ağacını çıkaran Allah, Mekke'deki küfür karanlığına nûruyla tecelli edip îman güneşini doğdurmaz mı?

Sûre 45 âyettir. Sadece Şam kıraat okulu sûreyi 46 âyet saymıştır. Beşâir sahibi kelime sayısını 770, harf sayısını 3133 olarak verir.

SÛRENİN KONUSU

Fâtır sûresi, Kur'an'da el-Hamd ile başlayan 5 sûreden biridir. Diğerleri Fâtiha, En'âm, Kehf ve Sebe' sûreleridir.

Sûrenin ana fikri, varlığın görünüşteki olanca farklılığına rağmen hayranlık verici iç uyumudur. Bunu zıtların uyumu, benzerlerin çelişkisi şeklinde de formüle edebiliriz.

Sûre görünür ve görünmez kutuplarıyla yaratılışa atıfla söze girer:

"Hamd tümüyle, gökleri ve yeri bir çekirdeği yarar gibi yoktan var eden Allah'a mahsustur!" (1).

Bu ihtişamın ve onun failinin farkına varmadan savrulan insana sorumluluğunu hatırlatır (2-7). Burada yer alan bir âyet, hepimizin yaşarken bir veya birkaç örneğine şahit olduğu bir sünnetullahı dile getirir:

مَا يَفْتَحِ اللَّهُ لِلنَّاسِ مِن رَّحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا
وَمَا يُمْسِكْ فَلَا مُرْسِلَ لَهُ مِن بَعْدِهِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

"Allah'ın insanlar için açacağı rahmet kapısını kimse kapatamaz; o kapattıktan sonra da onu kimse açamaz: zira O her işinde mükemmeldir, her hükmünde tam isabet kaydedendir." (2)

Bunun arkasından *"Allah'tan başka sizi gökten ve yerden doyuracak bir yaratıcı var mı?" (3)* diye sorulur. Bu sual ilk elde sıradan gibi gelir. Fakat insan yediği gıdaların mucizevî yaratılışı üzerine bir miktar düşündüğünde, bu sual karşısında titremeye başlar. Zaten şu âyetlerin maksadı insana böyle cömert olan bir Rabbe karşı nasıl nankörlük yapabildiğini hatırlatıp uyarmaktır. Adeta bununla Mekke'nin o kasvetli günlerinde baskıdan iyice bunalmış olan Hz. Peygamber'in gönlüne bir pencere açılır. Teselli edilir. Zımnen şöyle denir: Bunca nimeti veren Allah'ı yalanlayanların seni yalanlamalarına şaşırma. Dahası senden önceki tüm peygamberlerin sünneti bu:

وَإِن يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِّن قَبْلِكَ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ

"Eğer seni yalanlıyorlarsa, unutma ki senden önce de birçok peygamber yalanlanmıştı: sonuçta her iş döner dolaşır, Allah'ın (dilediğine) varır." (4)

Kur'an'ın en özgün ifade kalıplarından biri burada yer alır: Allah'la aldatmak! (5) aldatmanın bin bir türü vardır. Fakat Allah ile aldatmak, aldatmanın en çirkinidir. Zira böyle biri sahtekârlığına Allah'ı alet etmeye kalkıyor, Allah'ı bile istismar etmekten çekinmiyor demektir. Gösterişçi dindarlıktan sahte îmana, ibadetlerde riyadan şekilci dindarlığa varana dek, bir yığın tonu olan bu aldatma biçimini Rabbimiz şöyle fâş eder: *"Aldatıcının hiçbiri sizi Allah ile aldatmasın!" (5)*

Sûrede kıyâmet ve ahirete dair haberler konusunda çoğumuzun gözünden kaçan bir hakikat hatırlatılır: *"Sana hiç kimse her şeyden haberdar olan (Allah'ın) verdiği türden bir haber veremez." (14)* Öyle ya, Allah'tan başka kıyâmet ve ahiret hakkındaki haberleri alacağımız bir başka kaynak var mıdır?

Varlık içinde kendi kendine yeten tek zât Allah'tır, başta insan olmak üzere yaratılmışların tümü O'na muhtaçtır. Bu ezelî ve ebedî hakikati Kur'an'ın muhteşem dilinden dinlemek başkadır:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ

"Ey insanlık! Allah'a muhtaç olanlar sizlersiniz! Allah'a gelince: O kendi kendine yeten sonsuz zenginlik sahibidir; (bilakis) her şey O'na hamd ile memurdur." (15)

Yukarıdaki âyetin akla üşüştürdüğü bir başka sual de şudur: Şu yukarıdaki hakikat ortadayken, insan Allah için vazgeçilmez olduğunu söyleyebilir mi? Elbet söyleyemez: *"Dilerse sizi ortadan kaldırır ve yerinize yeni bir toplum getirir." (16)*

Dilerse...

Diler mi?

Geçmişte insanlık içinden kimi toplumlar için dilemiş. Yaşlı dünyamız, ebedi olma iddiası taşıyan bir nice hanedan, devlet ve imparatorluk görmüştür. Hepsinin yerinde yeller esiyor. Belki insandan önce iradeli varlıklar vardı. Allah onları sildi ve onların yerine insanı "halife" atadı. İnsan da Allah'ın umudunu kırarsa, insanı da yeryüzünden siler süpürür, onun yerine yeni bir varlık getirir. Bu âyet bu hakikate işaret eder.

Sûre, ana konusuna uygun olarak vahyin ilk muhatabına hayatın çeşitlilik ve çift kutupluluk yasasını hatırlatır. İman ve küfür hep var olacaktır. Sizin kendinizi paralamanız, Allah'ın bu yasasını değiştirmeyecektir: *"Şu halde onların îman etmesi için duyduğun özlem seni yıpratmasın; çünkü Allah onların neler yapmakta olduğunu biliyor." (8)* Yani, küfrün yeryüzündeki varlığı Allah'ın bilgisi dâhilindedir, tabi ki rızası dâhilinde değildir. Zira Allah'ın bir davranışa izin vermesi başka bir şey, o davranıştan razı olması başka bir şeydir. İnsanoğluna irade ve akıl verdiğinde, iyiyi ve kötüyü seçme iznini de vermiştir. İyi ve kötü, güzel ve çirkin arasındaki fark böyle tezahür edecektir. Dolayısıyla, herkes neyi istiyorsa onun peşine düşmelidir. Şeref ve itibarın hakikisini isteyen, bunların kaynağı olan Allah'ı tercih etmelidir:

مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعِزَّةَ فَلِلّٰهِ الْعِزَّةُ جَمِيعاً

"Kim kalıcı şeref ve itibar arıyorsa, iyi bilsin ki bütün bir şeref ve itibarın kaynağı Allah'tır." (10)

Âyetin devamı, "Söylem-eylem ilişkisine dair ilahi yasa nedir?" suâlinin muhteşem bir cevabıdır:

إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ

"O'na sadece güzel sözler yükselir, o sözleri yücelten ise salih amellerdir." (10)

Sûre, yaratılışın farklılık içinde uyum yasasına denizi (12), gece ve gündüzü (13), bitkileri ve madenleri (27), hayvanları (28) örnek gösterir.

Sûrenin ana fikrini de veren bütün bu âyetlere, Rabbimizin yaratılıştaki ve tabi ki insandaki farklılıklara nasıl bakmamız gerektiğini öğreten şu âyetini yemden bir nem kabilinden sunalım:

وَمَا يَسْتَوِي الْبَحْرَانِ هَذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ سَائِغٌ شَرَابُهُ وَهَذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ وَمِن كُلٍّ تَأْكُلُونَ لَحْماً طَرِياً وَتَسْتَخْرِجُونَ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا وَتَرَى الْفُلْكَ فِيهِ مَوَاخِرَ لِتَبْتَغُوا مِن فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

"Dahası (O'nun benzerler arasında farklılıklar yaratması da zor değildir): İki büyük su kütlesi (bile) aynı olmayabilir: şu biri tatlı, susuzluğu giderici, içimi kolay; o biri tuzlu, acı. Ne ki her birinden hem taze balıketi yersiniz, hem de takı olarak süslediğiniz süs eşyalarını çıkarırsınız. Bir de (Allah'ın) lûtfundan nasibinizi aramanız ve şükretmeniz için, onun bağrında gemiler dalgaları yararak yol aldıklarını görürsün(üz)." (12)

Söz konusu yasa gereği, insanların da hakikate sorumluluk, bilgi ve anlayış düzeyleri oranında farklı tepkiler verdiğini dile getirir (18-22, 28, 32). Kullar içerisinden bazıları Allah'ın yasalarını fark eder ve ona göre davranır. Bunları âyet şöyle vasfeder: *"Kulları arasından yalnız bilgi ve bilginin amacını kavrama yeteneğine sahip olanlar Allah'a hakkıyla saygı duyarlar." (28)*

Farklılık yasasını fark etmeyen insanın farklı inanç ve düşünceyi 'ötekileştirerek' nasıl gözü kapalı yok etmeye çalıştığını Hz. Peygamber'e yönelen müşrik tavır özelinde vurgular (2, 10, 25, 42-43). İnkâr eden asla Allah'a zarar vermiş olmaz, inkârın tüm zararı inkâr edenin kendisinedir (39). Bunun ardından birbirinin inkârını azdıran şaşkın insanlar için şöyle buyurulur: *"Bu haddini bilmezler, birbirlerine sadece aldanış vaat ediyorlar" (40).*

Bu şekilde, inançlardaki farklılık ve îman küfür arasındaki mücadelenin de bu yasa çerçevesinde algılanması gerektiği ima edilir. Ne imânı, açık ve net buyurulur:

"Ve sen Allah'ın yasasında bir başkalaşma göremezsin; evet sen Allah'ın yasasında bir sapma da göremezsin." (43). Aynı hakikat sûrenin 4. âyetinde de dile gelmişti.

İlâhî rahmetin bir eseri olarak insan için konulmuş bir yasa daha vardır: İnsana son nefesine kadar yanlıştan dönme fırsatı tanımak (44).

Sûrede vahyin tamamına serpiştirilmiş hakikatlerin tek cümlede ifadesini bulduğu birçok ibare yer alır. Bu açıdan sûre adeta "berceste âyetler sûresidir". Bu âyetlerin her biri kitaplık çapta bir hakikati bir cümlede ifade eder. Bu berceste âyetler, adeta Kur'an'daki hakikatlerin özeti gibidir. Onlar sanki veciz olan Aziz Kitab'ın akleden kalbimize taktığı levhalardır. İşte bunlardan bir buket:

إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ

"O'na sadece güzel sözler yükselir, o sözleri yücelten ise güzel ameldir." (10)

وَلَا يُنَبِّئُكَ مِثْلُ خَبِيرٍ

"Sana hiç kimse her şeyden haberdar olan (Allah'ın) verdiği türden bir haber veremez." (14)

يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ

"Ey insanlık! Sizler Allah'a muhtaçsınız, Allah ise kendi kendine yetendir, hamd kendisine mahsus olandır." (15)

إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ

"Dilerse sizi ortadan kaldırır ve yerinize yeni bir toplum getirir." (16)

إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ

"Kulları arasından yalnız bilgi ve bilginin amacını kavrama yeteneğine sahip olanlar Allah'a hakkıyla saygı duyarlar." (28)

فَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَبْدِيلًا وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَحْوِيلًا

"Sen Allah'ın sünnetinde hiçbir değişiklik göremezsin; evet sen Allah'ın sünnetinde hiç bir sapma göremezsin." (43)

36. YÂSÎN SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Sûre, İbn Abbas'a göre "ey insan" anlamına gelen Yâsîn adını ilk âyetinden alır.

Hz. Peygamber'in sûreyi bu adla andığına dair rivayet vardır (*Ebu Davud*). *Buhârî* Tefsir, Tasin 1: *Tirmizî*, Sevâbu'l-Kur'an 7

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Mekke'de inmiştir.

İlk tertiplerin tümünde de Cin-Furkân sûreleri arasında yer alır.

Yâsîn sûresinin Furkân sûresinin önünde yer alması her açıdan isabetlidir. Fakat Cin sûresinin ardına denk gelmesinin izaha gelir bir yanı yoktur. Zira Yâsîn sûresi en erken 5 en geç 6. yıla tarihlendirilebileceği halde, Cin sûresi bu tarihten yıllar sonrasına, ancak 10. yıla tarihlendirilebilir. Zira sûrede, kendi dönemini gösteren iki işaret vardır: Birincisi Allah Rasulü'nün Taif seferine atıf vardır, ikincisi Ahkâf 29-32 ile aynı konuyu işlemektedir.

Bütün bu veriler göz önüne alındığında sûre 5 veya 6. yıla tarihlendirilebilir.

Sûre, *Yasîn* kelimesinin müstakil bir âyet olup olmadığı yorumuna binaen, Kûfe okuluna göre 83 âyet, diğer tüm okullara göre 82 âyettir.

SÛRENİN KONUSU

Sûrenin konusu yeniden diriliştir. Hz. Peygamber'in onu hassaten ölmek üzere olan insanlara okuma/hatırlatma tavsiyesi, bu ana tema bağlamında anlaşılmalıdır (Ebu Davud ve İbn Hibban). Hemen ta-

mamıyla ahireti konu edinmiş olması sebebiyle sûre, "Kur'an'ın atan kalbi" olarak nitelendirilmiştir. Çünkü ahirete îman, inanç esaslarının kalbi mesabesindedir. Her âyete bu kalpten kan yürüdüğü için, söz döner dolaşır hep ahirete gelir. Bu anlamda âhiret inancı sadece doğru bir îmanın değil, bizzat Allah'a îmanın da olmazsa olmazıdır. *"Eğer bir Yaratıcı olsaydı yeryüzünde bunca zulme izin vermezdi"* diyen bir aklın sorunu, Allah inancına sadece beşeri ve dünyevi çıkar hesaplarıyla yaklaşmak, Hesap Günü hakikatini dikkate almamaktır. İşte bu sûre söz konusu tek dünyalı akla ilahi bir cevaptır.

Bir davranışı ahlâkî kılan şey onun ardında yatan sorumluluk bilincidir. Sorumlulukla sorumsuzluk arasındaki ayrım hakkaniyetin bir gereğidir. Ahirete îman bu anlamda hakkaniyetin tecellisine îmandır. Çünkü âhiret, bu hayatın hesabının görüleceği öbür hayattır. Şu halde Hesap Günü'nü inkârın temelinde, hayatı sorumsuzca tüketme arzusu yer alır. Sorumsuzca tüketilmiş bir hayatın hesabı verilemez. Böylesi bir hayat yaşayanların sorumluluktan kaçma arzusu, inkâr olarak kendini dışa vurur. Fakat inkâr, Hesap Günü gerçeğini ortadan kaldırmaz.

Sûre Allah Rasulü'ne hitapla başlar. Hitabın şekli gerçekten manidardır:

EY İNSAN!

Kur'an'da Hz. peygamber'e *"Ey Nebi!"* ve *"Ey Rasul"* dışındaki tek doğrudan hitap *"Ey insan!"* şeklindedir. Bu hitap *"De ki: Ben de sizin gibi bir beşerim!"* emr-i ilahisiyle uyum halindedir. Ayrıca Tâhâ da bazı Arap lehçelerinde "Ey insan!" mânasına gelir. Rabbimizin âlemlere rahmet olan Nebi'ye "Ey insan!" diye hitap etmesi, sadece onun insan olduğunu hatırlatmayı amaçlamaz, aynı zamanda "insan" olmanın yüce, hem de çok yüce bir meziyet olduğunu hatırlatır. Vahyin bu hitabı, Hz. Peygamber için insan olmayı yeterli bulmayanlara da ihbari bir azar gibidir. Kıymete kanaat etmemektir. Allah'ın kıymet verdiğine kıymet vermemektir. Bu bir dengesizliktir. Bu noktada başlar, fakat burada kalmaz. Bir insan eşyanın kıymetine kanaat etmemeye başladığı zaman, abartı ve mübâlağa onu izler. Abartı ve mübâlağa gittikçe hakikatin üstünü bir sis perdesi gibi kapatır. Artık hakikat kaybolur, yerini hayalat ve hissiyat alır. Bu işin özünde Allah'ın yaptığından razı olmak veya olmamak vardır. O'nun verdiği kıymetle yetinmeyenler,

kendi biçtikleri kıymeti Allah'ın biçtiği kıymete tercih etmeye başlarlar. Hz. İsa'yı zehirli bir sevgiyle sevenlerin başına gelen budur. Onlar sadece İsa'nın hakikatini zehirlemekle kalmamışlar, aynı zamanda İsa'nın getirdiği mesajı da zehirlemişlerdir. Bir peygambere hiçbir düşmanı bu kadar zarar veremez.

Tebbet sûresi, Ebu Leheb'in îman etmeyeceği ihbarında bulunan bir sûreydi. Bu sûrenin 7. âyeti de, bu ve buna benzer ihbarların doğru çıktığını dillendiren bir muhtevaya sahip: *"Doğrusu, onlardan birçoğu hakkındaki söz tahakkuk etmiştir: Artık asla îman etmeyecekler!"*

Tirmizî'nin tahriç ettiği Allah Rasulünden nakledilen *"Ölmek üzere olanlarınız üzerine Yasin'i okuyunuz"* hadisinin -eğer Efendimize nisbeti sahihse- söyleniş maksadını veren bu sûredeki ahiretle ilgili âyetler şu âyetle başlar:

إِنَّا نَحْنُ نُحْيِي الْمَوْتَىٰ وَنَكْتُبُ
مَا قَدَّمُوا وَآثَارَهُمْ وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُبِينٍ

"Elbette Biz, evet ölüyü Biz dirilteceğiz; ve onların önden yolladıklarını da arkada bıraktıkları eserleri de Biz yazacağız: böylece her şeyi de kaydeden tarifsiz ve çok gelişmiş bir ana (hafızada) kayıt altına almış oluruz." (12)

Şehrin "ileri gelenlerinden" veya "uzağından" koşarak gelen adamlar...

Bu sûre işte bu adamlardan birinin Allah'ı nasıl memnun ve razı ettiğinin kıssasını anlatır. Bazı âlimlerimiz bu kıssanın kahramanının Antakyalı marangoz Habib olduğunu söyler. O veya değil, sûrede anlatılan kahraman "uzaktan gelen davetçiler"dir. Dünyanın neresinde olursa olsun, hakikatin dili olmuş insanları tasdik için kendi toplumlarıyla zıtlaşma pahasına hakkı destekleyen herkes, bu sûrede anlatılan o kahramanın kendi zamanındaki mümessilidir.

Sûrede sapkın kavimle elçilerin "kader" anlayışlarının zıtlığı vurgulanır. Sapkın kavim, hakikate davet eden hak erlerine *"bize uğursuzluk getirdiniz"* der (18). Hak erlerinin mukabelesi "uğursuzluk sizde" şeklinde olmaz. Ya ne olur? "Uğurunuz/kaderiniz tercihinize bağlıdır" olur. Âyetin tamamını okuyalım:

قَالُوا طَائِرُكُمْ مَعَكُمْ أَئِن ذُكِّرْتُم

بَلْ أَنتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ

"(Elçiler) dediler ki: "Uğurunuz/uğursuzluğunuz size bağlıdır. Ne yani, size öğüt verildi diye mi (böyle oldu)? Hayır, asıl siz haddi aşmış bir toplumsunuz." (19).

Ve şehrin "uzağından" veya "ileri gelenlerinden" koşarak gelen adam, *"ey kavmim!"* der, *"Elçilere uyun!"* (20) Şehrin en uzağından gelen adamlar, yürüyerek değil koşarak gelirler. Çünkü cennete yürüyerek gidilmez. İnsan cenneti gördü mü var gücüyle koşmalı. Cenneti görüp de yürümek olur mu? İnsan cennetin kokusunu alır da yürüyebilir mi? Ya duranlara, ya oturanlara, ya yatanlara ne demeli? Onların bir izahı olabilir mi? Şehrin en uzağından koşarak gelen yiğit yüreğini, aklını ve ağzını hakikatin mekânı haline getirdiği için, son durağı da hakikatin mekânı olur, yani cennet:

قِيلَ ادْخُلِ الْجَنَّةَ قَالَ يَا لَيْتَ قَوْمِي يَعْلَمُونَ

بِمَا غَفَرَ لِي رَبِّي وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُكْرَمِينَ

"(En sonunda) ona "Sen cennetliksin!" denildi. Dedi ki: "Ah keşke kavmim bir bilseydi

Rabbimin beni bağışladığını ve beni ilahi ikrama mazhar olan kimseler arasına kattığını!" (26-27)

Enfâl sûresinde, Bedir savaşının o kor ve zor demlerinde *"Size birbirini izleyen bin melekle yardım edeceğim" (Enfâl 8:9)* ilahi yüreklendirmesi, nasıl anlaşılmalı? Bu ve buna benzer sorular, Allah'ın yasaları çerçevesinde izah edilmeli. O yasaları da yine Kur'an'da buluyoruz. Bu çerçevede "Allah helâk edeceği kavmi, üzerlerine gökten bir ordu indirerek mi helâk eder?" suâlinin cevabı da bu sûrededir:

وَمَا أَنزَلْنَا عَلَى قَوْمِهِ مِن بَعْدِهِ مِن جُندٍ مِّنَ السَّمَاءِ وَمَا كُنَّا مُنزِلِينَ

إِن كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ خَامِدُونَ

"Ve onun ardından kavminin üzerine gökten bir ordu indirmedik, zâten Biz daha önce de indirmiş değiliz:

Eğer bu gerekseydi, tek bir çığlık yeterli olurdu; o zaman da onlar sönmüş köz gibi kararıp küle dönerlerdi." (28-29)

Ölü toprağa can veren O'dur (33). Yeryüzünün tüm bitkilerini bitiren O'dur 36). Öyle ki, insanlık bazı şeyler hakkında henüz hiçbir bilgiye sahip değildirler (36). Geceyi ve gündüzü bir amaca mebni olarak yaratan O'dur (37). Güneşi ve ayı belli bir yörüngede hareket ettiren O'dur (38-40). İnsanlığın yok olup gitmesine O mani olmuştur (41). Ve nihayet insanlık yoldan sapmasın diye Rablerinden bir mesaj ulaşmıştır (46). Bütün bunlara şükür olsun diye Allah onlara servetlerini yoksullarla paylaşmalarını emretmiştir (47). Hesap Günü emanet olarak verilen her şeyden hesaba çekilecekler. Fakat onlar ahireti inkâr etmektedirler.

İşte sözün burasında, sûrenin ölüm döşeğinde yatanlara okunmasının niçin tavsiye edildiğinin cevabı olan âyetler gelir:

وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَإِذَا هُم مِّنَ الْأَجْدَاثِ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يَنسِلُونَ
قَالُوا يَا وَيْلَنَا مَن بَعَثَنَا مِن مَّرْقَدِنَا هَٰذَا مَا وَعَدَ الرَّحْمَٰنُ
وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ
إِن كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ جَمِيعٌ لَّدَيْنَا مُحْضَرُونَ
فَالْيَوْمَ لَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَلَا تُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ
إِنَّ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ الْيَوْمَ فِي شُغُلٍ فَاكِهُونَ
هُمْ وَأَزْوَاجُهُمْ فِي ظِلَالٍ عَلَى الْأَرَائِكِ مُتَّكِؤُونَ
لَهُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ وَلَهُم مَّا يَدَّعُونَ
سَلَامٌ قَوْلًا مِّن رَّبٍّ رَّحِيمٍ
وَامْتَازُوا الْيَوْمَ أَيُّهَا الْمُجْرِمُونَ
أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَا بَنِي آدَمَ أَن لَّا
تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ
وَأَنِ اعْبُدُونِي هَٰذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيمٌ

وَلَقَدْ أَضَلَّ مِنكُمْ جِبِلًّا كَثِيرًا أَفَلَمْ تَكُونُوا تَعْقِلُونَ
هَٰذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِي كُنتُمْ تُوعَدُونَ
اصْلَوْهَا الْيَوْمَ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ
الْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَىٰ أَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَا أَيْدِيهِمْ وَتَشْهَدُ أَرْجُلُهُم بِمَا كَانُوا
يَكْسِبُونَ

"Derken sura üflenmiştir ve işte o zaman hemen mevzilerinden çıkıp Rablerine koşacaklar.

"Eyvah! Bizi yattığımız yerden kim kaldırdı?" diyecek (ve cevabı kendileri verecek)ler: "Rahman'ın vaat ettiği bu olsa gerek; demek ki gönderilen elçiler doğru söylemişler!"

Sadece bir tek bela çığlığı: olan bitenin hepsi bu! Ve hemen ardından herkes huzurumuzda boy gösterecek.

Artık bugün hiç kimseye zerre kadar haksızlık yapılmayacak ve sadece yaptıklarınızdan sorumlu tutulacaksınız.

Elbette cennet ehli O gün keyif veren bir meşguliyet içinde olacak;

Onlar ve eşleri (bu huzurun) gölgesi altında mükemmel yataklar üzerinde uzanacaklar;

Onlar orada her tür refaha sahip olacaklar ve arzuladıkları her şey onlara sunulacak:

Rahmeti sonsuz Rabbin sözüyle gelen tarifsiz bir mutluluktur bu.

Ama (suçlulara denilir ki): "Siz ey mücrimler, bugün şöyle ayrı durun!"

İmdi, Ben size buyurmadım mı ey Âdemoğulları: "Şeytana kulluk etmeyin, çünkü o sizin apaçık düşmanızdır!

Ve yalnız Bana kulluk edin, dosdoğru yol budur!

Doğrusu (o şeytan) sizden birçok nesli yoldan çıkarmıştır; o zaman aklınız başınızda değil miydi?

İşte, size vaat edilen cehennem budur.

Israrla inkâr etmenizin bir sonucu olarak bugün oraya destek verin !"

O gün ağızlarına mühür vururuz; ve Bize onların elleri konuşur, ayakları yaptıklarına şahitlik eder." (51-65)

Tekâmül varlığın yasasıdır. Bu yasa sadece varlığın maddî boyutu için değil, manevi boyutu için de geçerlidir. Madenler, bitkiler, hayvanlar ve insanları kapsayan bu yasa, ruhuyla bir üst âleme ait olan insanda manevi bir nitelik kazanır. Âhiret, bu sürecin manevi olan öbür yüzünü temsil eder. Cennet aslında insanın tekâmülünün son durağıdır. Vahiy, hayat yolcusunu her tür sapmaya karşı uyarır. Bu uyarı sorumluluk bilincine sahip olanlara, yani "(Kalben) diri olanlara" (70) yarar sağlayacaktır. Sûre Allah'ın azamet ve kudretini beyan eden bir pasajla son bulur.

İbn Abbas'a bu sûrenin fazileti sorulunca, "Bunu bilmiyorum, fakat (galiba) son âyeti içinmiş!" der. İşte o âyet:

فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

"Her şeyin tasarrufunu (kudret) elinde bulunduran (Allah), her tür kişileştirmeden uzak ve yücedir: nihayet hepiniz O'na döndürüleceksiniz." (83)

37. SÂFFÂT SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

"Saf saf dizenler/dizilenler" anlamındaki Sâffât adını ilk âyetinden alır.

Saf saf dizenlerin veya dizilenlerin kimler veya neler olduğu belirtilmemiştir. Arap dilinde bu çoğul şekli, insan, melek ve kuş gibi hareket yeteneğine sahip varlıklar için kullanılır. İlk üç âyette her açıdan itaat eden varlıkların kastedildiğini 165. âyet teyit etmektedir. Burada saf saf dizenler/dizilenlerden kasıt "vahiy" de olabilir.

Biz, Sâffât, Zâriyât, Nâzi'ât, Murselât ve 'Âdiyat gibi sûrelerin girişinde mevsufu zikredilmeyen bu sıfatların mevsuflarının vahiyle doğrudan veya dolaylı ilişkili şeyler olduğu kanaatindeyiz.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Mekke'de inmiştir.

Sûre tüm nüzûl tertiplerinde En'âm-Lokman arasına yerleştirilir. Fakat bu sûrenin 62. âyetini Duhân 43'e yapılan itiraza cevap olarak okumak mümkündür. Yine İsrâ 60. âyeti de bu sûrenin 62. âyetine atıf olarak okumak mümkündür.

Bu takdirde sûreyi Duhân'dan sonra ve İsrâ'dan önceki bir yere yerleştirmek gerekir. Fakat bu durumda Duhân'ı Hâ-Mîm ailesinden koparmak gerekecektir ki, bu da pek doğru gözükmemektedir. Bu noktada işin içinden çıkamadığımı itiraf etmeliyim.

Allah'ın peygamberlerine yardım edeceğine dair vaadinin hatırlatılması bu sûrenin çok zor bir zamanda indiğini düşünmemize yol açar (171-172). Bu da takriben, henüz Akabe biatleriyle Medine umudunun yeşermediği 10. yıl olmalıdır. Allahu alem.

Sûre 182 âyettir. Kıraat okullarından biri hariç hepsinin taksimatı budur. Basra Okulu ise sûreyi 181 âyet saymıştır. *Besair* sahibine göre sûrenin kelime sayısı 862, harf sayısı ise 3826'dır.

SÛRENİN KONUSU

Sûrenin ana fikri ahirettir. 1-11. âyetler muhatabın dikkatini çekmeyi önceleyen Mekkî üslubun çarpıcı örneklerindendir. Kısa, vurucu ve etkilidirler.

Sûrenin ilk üç âyetinde üç ayrı sıfat vardır, fakat bu sıfatların mevsufu zikredilmemiştir. Yani bu üç âyette belirli nitelikler sayılmakta, fakat bu niteliklerle neyin nitelendiği açıkça beyan edilmemektedir. Kur'an'da bu sûre dışında bu şekilde başlayan 4 sûre daha vardır: Zâriyât, Nâzi'ât, Murselât, Âdiyât... İşte o üç âyet:

وَالصَّافَّاتِ صَفّاً فَالزَّاجِرَاتِ زَجْراً فَالتَّالِيَاتِ ذِكْراً

"Şahit olsun sıra sıra dizenler ve dizilenler, vazgeçirip set çekenler, uyarmak için peş peşe gelenler..." (1-3)

Allahu âlem bu sıfatların mevsufu vahiy olsa gerektir. Zira saf bir amaca ulaşmak için yan yana dizilmeyi ifade eder. Tilv ve tilavet de "bir mâna oluşturmak için harflerin, kelimelerin, cümlelerin yan yana dizilmesi" demektir. Sahabenin kurraları ve ikinci neslin âlimlerinden Katade b. Di'âme bu sıfatlarla vahyi okuyup izleyen kimselerin kastedildiğini söyler.

Bu yorumlarımızı destekleyen bir husus da, pasajın diğer âyetlerinin vahiyle alakalı olmasıdır. Özellikle bu âyetler vahyin kaynağının korunmuşluğuna dikkat çekerler (6-10).

Sûrede tevhid konusu bir dip akıntısı gibi tüm âyetlerin altında akar durur. İnsanın balçıktan yaratılışına bu sûrede de atıf yapılır (11). Allah'ın âyetlerini küçümseyecek kadar küstahlaşmasına bir göndermedir bu (14). Hele ahireti inkâr edep "ne yani, biz ölüp gittikten, toza toprağa karışmış bir iskelet halini aldıktan sonra tekrar mı diriltileceğiz?" demeleri yok mu? (16) Bu sadece Allah'ın üzerlerindeki bunca emeği dolaylı yoldan inkâr etmek değil, aynı zamanda kendi eylemlerinin sorumluluğunu üstlenmekten kaçınmaktır.

Ve birbirinden ibretamiz ahiret sahneleri...

Suçu ve günahı tabiat haline getirenlerin ahireti inkârı da anlaşılamaz bir husus değildir (18-34). Âyetler boyunca kötülerin alacağı ceza ve iyilerin alacağı ödül anlatılır.

Yasa bellidir: kötüler cezalandırılır, iyiler ödüllendirilir. Kötülerin kendilerine "atalar yolunu" referans göstermelerini boşa çıkarmak için Hz. İbrahim örneği verilir. İlle de atalar yolu takip edilecekse imanın büyük atası İbrahim'in yolu ne güne durmaktadır? Fakat onlar yanlış tercih yapmışlardır: *"onlar atalarını eğri bir yol üzere buldular; fakat şimdi o ataların izinden gitmeye can atıyorlar" (69-70).*

İyilerin ödülü dokuz peygamber özelinde ele alınır: Hz.Nûh, Hz. İbrahim, kurban edilen oğul kıssası üzerinden adı verilmeden Hz. İsmail, Hz. İshak, Hz. Musa, Hz. Harun, Hz. İlyas, Hz. Lût, Hz. Yûnus, (75-148).

Özellikle Hz. İbrahim'in kıssasında bu sûrede görülüp Hz. İbrahim'den söz eden diğer sûrelerin hiç birinde görülmeyen bir olay yer alır. Hz. İbrahim'in rüyasında kurban ederken gördüğü biricik oğlunun ağır sınavı ayrıntılı olarak bu sûrede verilir. Amaç, bedelsiz ödül olmaz gerçeğidir: *"İyileri Biz, işte böyle ödüllendiririz":*

رَبِّ هَبْ لِي مِنَ الصَّالِحِينَ

فَبَشَّرْنَاهُ بِغُلَامٍ حَلِيمٍ

فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ

يَا بُنَيَّ إِنِّي أَرَى فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ فَانظُرْ مَاذَا تَرَى قَالَ

يَا أَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ سَتَجِدُنِي إِن شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ

فَلَمَّا أَسْلَمَا وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِ

وَنَادَيْنَاهُ أَنْ يَا إِبْرَاهِيمُ

قَدْ صَدَّقْتَ الرُّؤْيَا إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ

Rabbim! Bana erdemli bir (evlat) bağışla!"

Bunun üzerine ona uyumlu ve olgun bir oğlan çocuğu müjdeledik.

Derken çocuk onun tasa ve çabasına ortak olacak olgunluğa eriştiğinde (İbrahim) şöyle dedi: "Yavrucuğum! Kendimi rüyamda seni kurban ederken

görüyorum; bir bak bakalım, sen bu işe ne dersin?" (Oğul) "Babacığım!" dedi, "Sana emredileni yap; inşaallah beni sabredenlerden bulacaksın."

Sonunda o ikisi Allah'a teslimiyetlerinin bir gereği olarak (vardıkları sonuca) uydular ve (babası) onu yüz üstü yatırınca;

***Biz kendisine "Ey İbrahim!" diye seslendik: "Artık rüyanı gerçekleştirmiş bulunuyorsun!" Nitekim biz iyilik yapanları işte böyle ödüllendiririz."** (100-105)*

Tüm sapmaların temelinde Allah tasavvurundaki sapma yer alır. Bu sapmanın başında ise, Allah'la doğrudan iletişimi yok eden şirk gelir. Görünür görünmez birçok masum varlığa Allah'a ait nitelikler yakıştırılır (149-166). Oysaki: *"İzzet ve azamet sahibi Rabbin, insanların idrak evrenlerinin çok ötesinde aşkın bir yüceliğe sahiptir" (180).*

Sûrenin ana temasını sûrede en çok kullanılan muhlasîn kelimesi verir. Yani: "imanını saf ve temiz tutma çabasını Allah'ın desteklediği kullar". Tüm Kur'an'da 8 yerde geçen bu kelime bu sûrede tam 5 kez kullanılmıştır. Bu niteliğiyle sûre "İhlâs sûresi" diye anılsa yeridir.

Rabbim! Bizleri ihlâslı olan ve ihlâs verilenler arasına kat!

38. SÂD SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Adını girişindeki sâd harfinden alır.

Eğer Tâhâ ve Yasîn sûrelerine adlarını veren kelimeleri mukatta'a harfi değil de esah görüşte olduğu gibi "Ey insan!" mânasında birer hitap kabul edersek, Kur'an'da adını başındaki mukatta'a harfinden alan iki sûre vardır: Biri bu sûre, diğeri de Kâf sûresi.

Davud peygamberi konu alan kıssadan dolayı (21-26 ve 30-40) Davud Sûresi diye de anılmış, fakat bu isim yaygınlaşmamıştır.

SÛRENİN NÜZUL YERİ VE ZAMANI

Mekke'de nâzil olmuştur. Tüm ilk tertiplerde Kamer-A'râf arasına yerleştirilirse de bu sıra iniş yılıyla uyuşmamaktadır.

İbn Abbas'tan nakledilen bir rivayete göre sûrenin 5-7. âyetleri, Mekke ileri gelenlerinin Ebu Talib'in yanında Rasulullah'ın tevhid davetine itirazlarına açıktan atıf içermektedir. Müşrik liderler hasta yatağındaki Ebu Talib'e gelerek, yeğenini davasından vazgeçirmeye ikna etmesini isterler. Bu arada ona bir takım vaatlerde bulunurlar. Bu vaatler şunlardır: *"İstiyorsa onu kendimize lider seçelim, eğer dilerse onu en zenginimiz yapalım, onu Mekke'nin en güzel kızıyla evlendirelim. Bunlara da hayır derse, onu bize ver içimizden dilediğin kimseyi veya yakınlarımızdan birini ona karşılık olarak al!" (Tirmizî, Ahmed ve İbn Sa'd).*

Amca Ebu Talib müşrik liderlerin bu tekliflerini yeğenine getirdiğinde aldığı cevap dillere destandır:

"Vallahi ey amca! Vallahi ey amca! Güneşi sağ elime, ayı da sol elime verseler, gel bu davandan vaz geç deseler, asla davamdan vaz geçmem. Ta ki Allah'tan bir talimat gelinceye dek."

İbn Hişam'ın naklettiği bir rivayetten, sûrenin Ebu Talib'in ölümüyle sonuçlanan hastalığı sırasında nâzil olduğunu öğreniyoruz. Ebu Talib Peygamberliğin 9. yılında (m. 619) vefat etmiştir. Şu durumda sûreyi 9. yıla yerleştirebiliriz.

Bu dönem sûrelerinin özelliği, kısa ve özet halde naklettiği kıssalar üzerinden hitap etmektir. Helâk olan kavimlerin şahsında müşrikleri uyarırken, kendilerine güç ve iktidar verilen peygamberlerin şahsında da Hz. Peygamber ve mü'minler teselli edilir. Bu aynı zamanda Hz. Peygamber'e gaybi bir ihbardır. Tabi ki bu Hz. Eyyub sabrıyla gerçekleşecektir (41-44). Eyyub kıssası üzerinden Hz. Peygambere sabır telkin edilir. Kıssa anlatımındaki bu çift boyutlu süreç, bu sûrenin hemen ardından indirilen A'râf sûresiyle ayrıntı kazanacak, Sebe', Kehf ve Yusuf sûresi ile sürecektir.

Sûre, Basra taksimine göre 85, Hicaz taksimine göre 86, Kûfe taksimine göre 88 âyettir.

SÛRENİN KONUSU

Sûrenin ana teması hatadan dönmekle hatada ısrar etmek arasındaki farktır.

İlâhî bir inşa projesi olan vahye atıfla başlayan ve biten sûrenin girişi bir önceki Sâffât'ın sonundaki geçersiz mazerete (168-169) bir cevap niteliğindedir. Haddini bilmezlik ve ataları körü körüne taklide saplanan müşrik muhataplara hatada ısrar etmemeleri öğütlenir (1-12). Çünkü hatada ısrar edenlerin akıbeti feci olmuştur (13-16).

Hz. Davud hatada ısrar etmemenin, Hz. Süleyman servet ve iktidarla şımarmamanın güzel birer örneğidir (17-40).

Bu iki kıssa bağlamında güç ve güç ahlâkı sorgulanır. İktidar ve refahın baştan çıkarıcı boyutu dile getirilerek, buna direnenlerle direnmeyenlerin Allah katında bir tutulmayacağı vurgulanır (28).

Hz. Davud kıssası üzerinden sûre ilk muhatabı Hz. Peygamber'e ve tüm muhataplarına şunu söyler: "Allah size 99 koyun vermişse, başkasının elindeki bir koyuna da göz dikmeye sakın kalkmayın!" Bu ibretlik kıssa bu sûrede şöyle geçer:

وَهَلْ أَتَاكَ نَبَأُ الْخَصْمِ إِذْ تَسَوَّرُوا الْمِحْرَابَ
إِذْ دَخَلُوا عَلَى دَاوُودَ فَفَزِعَ مِنْهُمْ قَالُوا لَا تَخَفْ
خَصْمَانِ بَغَى بَعْضُنَا عَلَى بَعْضٍ فَاحْكُم بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَلَا تُشْطِطْ
وَاهْدِنَا إِلَى سَوَاءِ الصِّرَاطِ
إِنَّ هَذَا أَخِي لَهُ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ نَعْجَةً
وَلِيَ نَعْجَةٌ وَاحِدَةٌ فَقَالَ أَكْفِلْنِيهَا وَعَزَّنِي فِي الْخِطَابِ
قَالَ
لَقَدْ ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ نَعْجَتِكَ إِلَى نِعَاجِهِ وَإِنَّ كَثِيراً مِّنَ الْخُلَطَاءِ لَيَبْغِي
بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَقَلِيلٌ
مَّا هُمْ وَظَنَّ دَاوُودُ أَنَّمَا فَتَنَّاهُ فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ وَخَرَّ رَاكِعاً وَأَنَابَ
فَغَفَرْنَا لَهُ ذَلِكَ وَإِنَّ لَهُ عِندَنَا لَزُلْفَى وَحُسْنَ مَآبٍ
يَا دَاوُودُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ
بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَى فَيُضِلَّكَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّ الَّذِينَ يَضِلُّونَ
عَن سَبِيلِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا يَوْمَ الْحِسَابِ

"Sen davacıların kıssasından haberdar oldun mu? Hani onlar mabedin inziva hücresinin (duvarına) tırmanmışlardı.

Yanına aniden geldiklerini görünce Davud onlardan dolayı telaşa kapıldı. Onlar "korkma!" dediler, "Biz (sadece) iki davalıyız; birimiz diğerinin hakkına tecavüz etti: Şimdi sen aramızda hakkaniyetle karar ver ve doğrudan ayrılma; bize doğru yolu göster!

İşte bu benim kardeşim; onun doksan dokuz koyunu var, benimse yalnızca bir tek koyunum; buna rağmen o, "Onu da bana ver" dedi ve dediğini zorla yaptırdı.

(Davud) dedi ki: "Doğrusu bu kişi, senin koyununu alıp kendininkine katmakla sana zulmetmiş. Zaten toplumsal hayatı paylaşan insanlar (genellikle) birbirlerinin hakkına tecavüz ederler, iman edip dürüst ve erdemli dav-

rananlar hariç: ama böyleleri, ne kadar da az. Derken Davud, bizim kendisini sınadığımızı fark etti; hemen Rabbinden af diledi ve baş eğip iki büklüm bir halde tevbe ederek O'na yöneldi.

Ve Biz de bu (hatasını) bağışladık: elbet onu, Bizim katımıza yakınlık ve güzel bir son beklemektedir.

(Ve nida ettik): "Ey Davud! Elbet sana yeryüzünde iktidarı biz verdik; O halde insanlar arasında adaletle hükmet, (kimsenin) heva ve arzusuna kapılma ki, sonra seni Allah yolundan saptırırlar: Şu kesin ki Allah yolundan sapan kimseler, Hesap Günü'nü unutmalarından dolayı şiddetli bir cezaya çarptırılırlar." (21-26)

Kıssada geçen iki davalı, aslında Hz. Davud'un tevbe etmesini gerektiren davranışının yanlışlığını hatırlatmak için gelen iki uyarı elçisidir. Bu kıssadan hisse alanların payına çok şey düşer. Davud gibi âleme hükmetseniz bile, verilen öğütleri dinleyin ve hatadan dönün. Kul kusursuz değildir. Herkes hata yapar. Fakat meziyet hatasızlık değil, hatadan dönmektir. İyi insanlar hata yapmayanlar değil, hatası sayılanlardır. Elindeki çoğu göremeyen, başkasının elindeki aza göz diker. İnsanın gözünü bir avuç toprak doyurur.

Bu manidar kıssanın ardından şu uyarı yapılır: *"Biz gökleri ve yeri ve bunlar arasındakileri bir amaçtan ve anlamdan yoksun yaratmadık." (27)*

Bununla verilen mesaj açıktır. Ey insan, Allah'ın senin için yarattığı gözlerin ve yerin amacı sensin, ya senin amacın kim?

İnsanın bu soruya doğru cevap vermesi yetmez. Bunun yanında verdiği doğru cevaba uygun bir hayat yaşaması da şarttır. Bunun için bir yol haritasına ihtiyaç vardır. O yol haritası vahiydir. Zaten söz de buraya gelir:

كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُو الْأَلْبَابِ

"Sana mübarek bir kitab olan bu (Kur'an'ı) Biz indirdik ki, herkes onun mesajları üzerinde iyice düşünsün de akıl izan sahipleri ders alsın diye." (29)

Ve ardından sıralanan peygamber kıssalarıyla hassaten Hz. Peygamber'in tasavvuru inşa edilir. Hz. Davud ve Süleyman, Hz. Eyyub, Hz. İbrahim, Hz. İshak, Hz. Yakub, Hz. İsmail, Hz. Elyesa burada adı geçen peygamberlerdir (41-48).

Hz. Eyyub'un kıssasına değinilirken ondan şu söz nakledilir: *"Rabbim! Şeytan bana tarifsiz bir bezginlik ve terk edilmişlik hissi vermektedir" (41).* Dikkat çekici olan, burada Hz. Eyyub'un hastalıktan değil, hastalığın verdiği bezginlikten şikayet etmesi ve bunu da Şeytan'a nisbet etmesidir. Bir insanın hatasını Şeytan'a nisbet etmesi, hatayı yapana değil hataya nişan aldığını gösterir. Vahiy bununla hatamızla aynılaşmamamız gerektiğini bize öğretmektedir. Böyle yapan hatasıyla aynılaşmaz, hatasıyla aynılaşmayan ise onu bir ur gibi kesip atmaktan kaçınmaz.

Sûrenin bu bölümünde iyilerin ve kötülerin ahiretteki ödül ve cezaları ele alınır (49-64). İblis kıssası özelinde, hatada ısrarın sahibini ne hallere düşürdüğü vurgulanır. Vahyin amacı insanı İblisleşmeye karşı uyarmaktır. Bu uyarıya karşı kör ve sağır davrananlar, son âyette şöyle uyarılır: *"Onun verdiği haberin (gerçek olduğunu) bir zaman sonra mutlaka öğreneceksiniz" (88).*

39. ZÜMER SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Adını sadece bu sûrede geçen (71-73) zumer (zümreler/guruplar) kelimesinden alır.

Hz. Aişe'den nakledilen bir rivayetten hareketle, sûrenin daha ilk nesil zamanında bu adla anıldığını söyleyebiliriz (*Tirmizî Tefsir Zümer 3234*).

Fîrûzâbâdî, sûrenin ikinci bir isminden daha söz eder: Ğuraf sûresi. Ğuraf, "Oda" mânasındaki ğurfe'nin çoğuludur. Bu isim sûrenin 20. âyetinde geçen "altından ırmakların geçtiği üst üste inşa edilmiş yüce cennet köşkleri (ğuraf)" ibaresinden alınmıştır. İkinci nesle mensup Vehb b. Münebbih, "Kim Allah'ın yarattıkları hakkındaki hükümlerini öğrenmek istiyorsa, Ğuraf sûresini okusun" der (Besair).

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Mekke'de inmiştir. Bazı âyetlerinin Medine'de indiği iddiası delilden yoksundur. En'âm sûresinin girişindeki kıstaslar da bu iddiayı doğrulamamaktadır. *"Allah'ın arzı geniştir" (10)* ifadesi, hicrete atıf yapar.

Sûrenin uzun âyetlerden oluşan üslubunun genel karakteri, bunun Habeş hicretinden daha çok Medine hicreti olduğunu gösterir. Dolayısıyla sûre muhtemelen boykot sonrasında inmiş olmalıdır. Tüm ilk tertiplerde Sebe'-Mü'min arasına yerleştirilmesi bunu teyit eder. Bu yer isabetlidir. Peygamberliğin 11. yılına tarihlendirilebilir.

Kûfelilerin 75 âyete taksim ettiği sûreyi Mekke, Medine ve Basra ekolleri 72 âyete taksim ederler. *Besair* sahibi kelime sayısını 1170, harf sayısını 4708 olarak verir.

SÛRENİN KONUSU

Sûrenin ana teması İslâm akidesinin odağı olan tevhittir. Tevhidi zıddı olan şirkle birlikte ele alır.

Sûre vahye atıfla başlar. Allah'ın, îmanın yanında küfrün de, tevhidin yanında şirkin de varlığına izin vermesinin hikmeti nedir? İşte sûre bu sualin cevabını verir. Esasen bu cevabı verirken felsefenin en eski meselelerinden olan "kötü ve iyinin tabiatı"na dair "hikmet" eksenli bir bakış açısı sunar. Şu belagati yüksek âyet bu konuda derin anlamlar barındırır:

خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ يُكَوِّرُ اللَّيْلَ عَلَى النَّهَارِ
وَيُكَوِّرُ النَّهَارَ عَلَى اللَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ
كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُسَمًّى أَلَا هُوَ الْعَزِيزُ الْغَفَّارُ
خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَأَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ الْأَنْعَامِ
ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ يَخْلُقُكُمْ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ خَلْقًا مِنْ بَعْدِ خَلْقٍ فِي
ظُلُمَاتٍ ثَلَاثٍ ذَلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَأَنَّى تُصْرَفُونَ

"O gökleri ve yeri gerçek bir amaçla yaratmıştır; o geceyi gündüzün başına sarar, gündüzü de gecenin başına sarar; yine O, her biri kendi mecrasında belirli bir süreye kadar akıp gidecek olan güneşi ve ayı da bir yasaya bağlamıştır. Değil mi ki, sadece O mutlak üstün ve yüce olandır, tekrar tekrar bağışlayandır. O sizi de bir tek canlı varlıktan yaratmış, ondan da eşini meydana getirmiştir; yine o her iki cinsten dört tür hayvanı sizin yararlanmanız için emre amade kılmıştır, O sizi (de) annenizin karanlıklarından üç kat karanlığın göbeğinde birbirini izleyen yaratma aşamalarından geçirerek halk etmektedir. İşte Rabbimiz olan Allah budur: Mutlak hâkimiyet O'na aittir: O'ndan başka hiçbir ilah yoktur. Böyleyken nasıl (gerçeğe) bunca mesafeli durabiliyorsunuz?" (5-6)

Hemen ardından bir belagat şaheseri âyet daha gelir. Bir tek âyette hem insanlığın elementer yaratılış süreçlerinin en temeline, hem biyolojik yaratılışının başlangıcına, hem de anne karnındaki embriyolojik yaratılış süreçlerinin tamamına atıf yapar (6)

Bilginin bilgi ahlâkından ayrılmazlığına dair en güzel uyarı bu sûrede gelir: *"Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?" (9)* Peki de, neyi bilenlerle bilmeyenler? Âyetin önünde bu sual cevabını bulur: Rabbini! Bu anlamda bilgi nedir sualine Kur'an "haşyettir" cevabını verir. Yani, Allah'ın büyüklüğünü bilmek ve O'nun büyüklüğü karşısında esas duruşunu takınmaktır.

Bunun için en temelde şart olan şey "ihlâs"tır (11). Yani, akideyi Allah'a has kılarak yalnız O'na kulluk etmek. İhlâs'ın Kur'an'daki tarifi budur. Yani ihlâs, tevhidde ihlâstır Kur'an'a göre, başka değil.

Tevhid, "inancı saf ve samimi, arı duru kılarak ibadeti yalnız Allah'a hasretmek" şeklinde defalarca formüle edilir (2, 3, 11, 14). "Kendini kaybetmek" insanın en büyük hüsranıdır (15). Tevhid binasını tahrip eden şirk tasavvurları ayrıca ele alınır (33, 38, 43-46, 62-67). Her tür şirk "Allah'ın yetersizliği" sapık fikrine dayanır. *"Allah kuluna yetmez mi?"* diyen 36. âyet işte bu sapık düşünceyi reddeder.

Hakikate talib olanların insanlık tarihi boyunca en büyük vasfı olan bir meziyet bu sûrede dile gelir: Sözün tamamını dinlemek ve en güzeline uymak (18).

Zümer sûresi, vahyin çift kutuplu üslubunun en çok görüldüğü sûredir. Onun için de Kur'an'ın çift kutuplu/zıt kutuplu üslubuna alem olan âyet bu sûrede yer alır:

اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَاباً مُّتَشَابِهاً مَّثَانِيَ تَقْشَعِرُّ مِنْهُ
جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ

"Allah, öğretilerin en güzelini, biri diğerine atıf yaparak tekrarlanan, çift kutuplu bir hitap olarak indirmiştir: (öyle bir hitap ki), Rablerine karşı derin bir saygıyla titreyenlerin ondan dolayı tenleri ürperir; ardından Allah'ı(n sonsuz rahmetini) hatırlayınca kalpleri ve tenleri yatışır" (23).

"İlahi vahiy neden sözün imkânlarının tümünü cömertçe kullanmaktadır?" suâlinin cevabını bu sûrede yer alan bir âyette buluruz:

وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي
هَذَا الْقُرْآنِ مِن كُلِّ مَثَلٍ لَّعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ

"Doğrusu Biz bu ilahi mesajda (hakikati), belki düşünüp ibret alırlar diye insanlara her türlü dolaylı anlatım tarzını kullanarak aktardık. (27)

Hz. Peygamber'in ölümlü olduğunu hatırlatan *"Elbet sen de öleceksin, onlar da ölecekler" (30)* âyeti, "bir gün gelecek peygamberleri de onları inkâr edenleri de hesaba çekeceğiz" iması taşımaktadır.

Kur'an'ın hem müjde veren, hem de uyaran âyetleri vardır. Her iki âyet gurubu da insana rahmettir. Zira amacı insanı uyarmaktır. Kur'an'da yer alan müjdeli âyetlerin belki de birincisi şu âyettir:

لِيُكَفِّرَ اللَّهُ عَنْهُمْ أَسْوَأَ الَّذِي عَمِلُوا وَيَجْزِيَهُمْ أَجْرَهُم
بِأَحْسَنِ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ

"Şöyle ki: Allah onların yaptıklarının en kötülerini örter ve onları yapa geldiklerinin en iyisiyle ödüllendirir." (35)

İnsanın yaptıklarının en iyisiyle ödüllendirilmesi müjdesi, daha iyisini yapmak için yeterli bir nedendir. Allah'ın insan amellerini en iyi üzerinden ödüllendirecek olması ise ancak Kerim oluşuyla açıklanabilir.

Titreten o soru, bu sûrede de yer alır: *"Hiç Allah kuluna yetmez mi?"* Yetmez mi? Söyler misiniz: Allah kuluna yetmezse, kim yeter? Ne yeter?

Vahyin ilk muhatabına nezaket telkin eden üslubu hepimizin kulağına küpe olacak cinstendir:

قُلْ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا
عَلَى مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ

"Uyar: "Ey kavmim! Siz kendinize yakışanı yapınız! Şunu iyi biliniz ki bende (kendime yakışanı) yapmaktayım. Unutmayın ki, zamanı gelince siz de bileceksiniz." (39)

Ölüme dair bilgimiz çok azdır ve öyle de kalmaya devam edecektir. Zira ölüm maddi dünyanın bitip manevi dünyanın başladığı eşiktir. O eşik hakkında ancak vahiyler yoluyla bilgi edinebiliriz. İşte bu konuda altın değerinde bir bilgi:

اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِي

لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَا فَيُمْسِكُ الَّتِي قَضَى عَلَيْهَا الْمَوْتَ
وَيُرْسِلُ الأُخْرَى إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى إِنَّ فِي ذَلِكَ لآيَاتٍ
لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

"Allah insanların canlarını ölümleri sırasında alır, henüz ölmemiş olanları da uykusunda alır: Derken ölümüne hükmettiklerini (katında) tutar; geri kalanları sonu yasayla belirlenmiş bir süre doluncaya kadar (geriye) salar. Kuşkusuz bunda, düşünen bir toplumun alacağı dersler mutlaka vardır." (42)

Ölüme dair bu âyet ve buraya kadar tüm âyetler, adeta müşriklerin şefaat anlayışını yerle bir etmek içindir. Kur'an'daki tüm şefaat âyetleri Zümer sûresinin 44. âyeti ışığında anlaşılmalıdır. Tabi ki Allah'a teslim olma iddiası taşıyan Müslümanlar da kendi şefaat anlayışlarını bu âyet ışığında tashih etmelidirler:

قُل لِّلَّهِ الشَّفَاعَةُ جَمِيعاً لَّهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ ثُمَّ
إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ

"De ki: "Şefaate (izin verme) yetkisi tamamıyla ve sadece Allah'a aittir. Gökler ve yerin mutlak otoritesi (de) O'na aittir: sonunda sadece ona döndürüleceksiniz." (44)

Sûrenin 53. âyeti Kur'an'ın en müjdeli âyetlerinden biridir:

قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَى أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن
رَّحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعاً إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ

"(Allah'ın şu müjdesini ilet): Ey hayatını israf eden kullarım! Allah'ın rahmetinden asla umut kesmeyiniz! Allah bütün günahları affedebilir: çünkü O, evet O'dur mutlak bağışlayıcı, sonsuz merhamet kaynağı olan!" (53).

Sûrenin sonunda cennetlik mü'minlerin cennete girişlerini ve cennette karşılanmalarını tasvir eden cennet kokulu âyetler, insanın ruhuna sefa vermektedir:

وَسِيقَ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ إِلَى
الْجَنَّةِ زُمَراً حَتَّى إِذَا جَاؤُوهَا وَفُتِحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ

خَزَنَتُهَا سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ
وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي صَدَقَنَا وَعْدَهُ وَأَوْرَثَنَا الْأَرْضَ
نَتَبَوَّأُ مِنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَاءُ فَنِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ

"Rablerine karşı sorumluluklarının bilincinde olanlar ise gruplar halinde cennete yollanacaklar. Kapıları zâten açılmış bulunan cennete vardıklarında, oranın muhafızları onlara şöyle diyecek: "Selam olsun size! Sefa başınıza! Ebedi kalmak üzere buyursunlar!

Onlar da şöyle mukabele edecekler: "Bize olan vaadini gerçekleştiren, bizi bu uçsuz bucaksız mekâna vâris kılan ve bizi cennette dilediğimiz yere yerleştirecek olan Allah'a hamd olsun!" "İşte, çalışıp çabalayanların ödülü böylesine muhteşemdir." (73-74)

40. MÜ'MİN SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Sûre, İslâm coğrafyasının batısında 28-45 arasındaki kıssaya istinaden *Mü'min*, doğusunda 3. âyetine istinaden *Ğâfir* adıyla şöhret bulmuştur.

Tirmizî, Hz. Peygamber'in sûreyi *Hâ-Mîm el-Mu'min* olarak andığı bir hadise yer verir.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Mü'min sûresi Mekke'de nâzil olmuştur.

Ebu Talib'in vefatının ardından inmiş olmalıdır. Çünkü *"Şimdi siz, Rabbim Allah'tır dediği için bir insanı öldürecek misiniz" (28)* ifadesini Hz. Ebubekir, Ukbe b. Ebi Muayt'ın Rasulullah'a saldırısını engellerken kullanmıştır (Buhârî). Varlığını yok etmeye yönelik bu türden fiziki saldırılar, ancak Ebu Talib'in vefatından sonra ve hicretten önce gerçekleşebilirdi. Yani sûre, ailenin diğer üyeleriyle birlikte, Rasulullah'ın varlığına kastedilen bir dönemde inmiştir.

Muhtemelen 11. yılın sonu veya 12. yılın başına denk gelir. Mushafta da iniş sırasına göre dizilen yedi sûrelik Hâ-Mîm ailesinin ilkidir. Tüm ilk tertiplerde Zümer-Fussılet arasında yer alır.

Sûre 85 âyettir. Bu Kûfe kıraat okuluna göredir. Mekke ve Medine okullarına göre 84, Basra okuluna göre 82 âyettir. *Besair* sahibi sûrenin kelime sayısını 1199 olarak, harf sayısını 4960 olarak verir.

SÛRENİN KONUSU

Sûrenin konusu insandır. Sûrede insan, Yaratıcı karşısında haddini, yaratılmışlar karşısında değerini bilmeye çağırılır.

Sûre *Hâ-Mîm* mukatta'a harfleriyle başlar. Böyle başlayan hemen her sûre gibi, vahye atıfla söze girer. Daha 3. âyetinde Allah'ın gazabını iki rahmet parantezine aldığını öğreniriz:

غَافِرِ الذَّنبِ وَقَابِلِ التَّوْبِ شَدِيدِ الْعِقَابِ ذِى الطَّوْلِ لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ إِلَيْهِ الْمَصِيرُ

"(O) günahları bağışlayan, kendine yönelenin yönelişini kabul eden, cezalandırması çetin, keremi de sınırsız olandır: ondan başka ilah yoktur ve tüm yolların sonu ona çıkar." (3)

Vahyi yalanlayan toplumların feci akıbetine dikkat çeker (4-5). Buna mukabil mü'minlere müjdeler verilir (7-8).

Enfüs ve âfâk delilleri dile gelir. Gözümüzü bir göğe bir yere çevirir. Rızkımızın tıpkı âyetler gibi semadan nâzil olduğunu buradan öğreniriz (13). Yere eken göğe bakar. Neden? Elbette rızık/rahmet gökten indiği için. Meğer yediklerimizi elde etmek için harekete geçtiğimizde, yediklerimizde ele gelmek için herekete geçermiş. Üzerine adımızın yazıldığı bizi bulurmuş, lakin biz onu talep ederek üzerine adımızı yazdırırmışız. Bizim kendisini aradıklarımız da, döner bizi arar ve bulurmuş. Bizim canımızın istediği şeylerin canı da bizi istermiş. İki can birbirini isteyince, onların sahibi olan Allah'ın koyduğu yasalar gereği birbirini bulurlarmış.

Hesap Günü'nden bir diyalog aktarılır. Bu insanın tüylerini diken diken eden bir diyalogdur. Diyalog dedimse, sanmayın öyle. Zira o azamet gününde Allah'ın sorusuna cevap verecek ne bir insan ne de bir melek vardır. Soruyu soran Allah, cevabı veren de Allah'tır. Soru da cevap da Allah'çadır:

لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ -
لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ -

"- Bugün mutlak iktidar kime aittir?"

"- Elbet mutlak otorite olan tek Allah'a!" (16)

Hesap Günü müdür dehşetli olan şey, hesap vermek midir? Sanırım bu ikincisidir. Zaten o günün dehşeti de hesap vermenin zorluğundan kaynaklanır:

وَأَنذِرْهُمْ يَوْمَ الْآزِفَةِ إِذِ الْقُلُوبُ
لَدَى الْحَنَاجِرِ كَاظِمِينَ مَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ حَمِيمٍ وَلَا شَفِيعٍ
يُطَاعُ

"Ve onları yüreklerin sahibini boğarcasına gırtlağa dayanacağı dehşet gününe karşı uyar: o gün zalimler için ne samimi bir dost, ne de sözü geçen şefaatçi bulunacaktır." (18)

Hz. Musa'nın zalim iktidarın üç boyutunu temsil eden Firavun-Haman-Karun üçlüsüne karşı mücadelesi dile gelir (23-24). Firavun, halkının seçkinlerini ne ile korkutur biliyor musunuz? Hz. Musa'nın hayat tarzlarına müdahalesi ile (26).

Firavun'un meclisinde Hz. Musa'dan kurtulmanın yolları görüşülmektedir. Bu yolların başında onu öldürme fikri gelir. Firavun "Bırakın Musa'yı, onu ben öldüreyim" der. Musa'nın öldürülmesi sıradan bir iş değildir. Zira Musa aynı zamanda sarayda büyümüş biridir. Başarılı Habeş seferinin ardından yıldızı daha da parlamış ve Mısır tahtının müstakbel üç halefinden biri haline gelmiştir. Bu yüzden ondan kurtulmak öyle basit bir iş değildir.

İşte tam o sırada, o meclisin üyesi olan ve o güne kadar gerçek kimliğini gizleyen bir zât ortaya çıkar. Orada bulunuşunun tek amacı, sanki o günkü vazifesini ifa etmektir. Âyette ne adı verilir, ne sanı. Sadece "bir mü'min" denilir. Mu'min kelimesinin nekira oluşu, sanki Firavun'un meclisindeki o meçhul mü'minin bilinmezliğine bir atıftır. O meçhul mü'minin İsrâiloğullarına mensup biri değil, Mısır yerlisi olduğunu 29. âyetten öğreniyoruz. Bu da tarihin garip bir cilvesidir. Bir yanda Hz. Musa'nın yakın akrabası olduğu halde sırf menfaati için Firavun'un yanında yer alan Karun, öte yanda Firavun'un meclisinde olduğu halde, Hz. Musa'nın öldürülmesinin müzakere edildiği bir ortamda kendini fâş etme pahasına onu savunan bir mü'min. Sûreye adını veren âyet işte o kimliği meçhul mü'minden söz eder. İşte o mü'minin Firavun'un meclisinde yapıp da Allah'ı hoşnut ettiği için vahye alınarak ölümsüzleştirilen konuşma:

"Firavun' un yakın çevresinden olup da îmanını gizleyen mü'min bir adam şöyle çıkıştı:

"Bir adamı sırf 'Rabbim Allah'tır' dediği için, üstelik size Rabbinizden hakikatin apaçık delillerini getirdiği halde öldürecek misiniz? Kaldı ki, eğer yalancıysa yalanının zararı yalnızca kendinedir; yok eğer gerçeği söylüyorsa, tehdit ettiklerinin hiç değilse bir kısmı gelip sizi bulacaktır: çünkü Allah yalan dolanla kendini araya veren birini asla hedefe ulaştırmaz.

"Ey kavmim! Bugün iktidar sizin tekelinizde, yeryüzünde ezici güçsünüz; tamam ama, eğer Allah'ın cezasına maruz kalırsak bizi kim kurtaracak?"

Firavun dedi ki: "Ben size sadece kendi görüşümü bildiriyorum; ve sizi doğru olan alternatifsiz bir yola yöneltiyorum."

Yine îman eden o kişi söze girerek dedi ki:

"Ey kavmim! İnanın ki ben, şu(inkârda) ittifak etmiş toplulukların helâkina benzer bir günün sizinde başınıza gelmesinden korkuyorum; yani Nuh kavminin, Âd ve Semud'un ve onlardan sonrakilerin uğradığı türden bir helâkin...

Bir de unutmayın ki Allah, kullarına haksızlık etmeyi asla istemez.

"Ey kavmim! Ben, herkesin birbirinden imdat dilediği o günün aleyhinize sonuçlanmasından korkuyorum. O gün arkanızı dönüp kaçmayı kuracaksınız, fakat Allah'ın adaletinden sizi kurtaracak kimse bulamayacaksınız: Zira Allah kimi saptırırsa artık ona yol gösteren kimse bulunmaz. Ve doğrusu daha önce Yusuf da size hakikatin apaçık belgeleriyle gelmişti; ama onun size getirdiklerine karşı sürekli bir şüphe taşıdınız; en sonunda Yusuf ölünce, kalkıp 'Allah ondan sonra bir daha elçi göndermeyecek' dediniz."

İşte Allah düştükleri kuşku bataklığında debelenerek kendilerini harcayanları böyle yoldan çıkarır.

Derken îman eden o kimse:

"Ey kavmim!" dedi, "Bana uyun ki ben sizi akl-ı selim yoluna yönelteyim!

"Ey kavmim! Bu dünya hayatı sadece kısa vadeli bir hazdır; bir de öteki hayat var: kalıcı diyar işte orasıdır. Kim bir kötülük işlerse, sadece yaptığı kadarıyla cezalandırılır; ama kim de îmanlı olarak güzel bir davranış sergilerse, -erkek ya da kadın fark etmez- işte bu gibiler cennete girecek ve orada haddi hesabı olmayan nimetler ikram edilecektir.

"Ey kavmim! Nasıl oluyor da ben sizi kurtuluşa çağırırken siz beni ateşe çağırıyorsunuz? Siz beni hem Allah'ı inkâr etmeye, hem de tanrısal

bir nitelik taşıdığı hakkında hiçbir bilgim olmadığı şeyleri O'na ortak koşmaya çağırırken, bense sizleri mutlak üstün ve yüce olup tekrar tekrar bağışlayana çağırıyorum. Kesinlikle, sizin beni çağırdığınız şey ne dünyada ne de ahirette kendisine çağırılmaya layık değildir; zâten dönüşümüz de Allah'adır: ve elbet kendini harcayanlar ateşin yoldaşlarıdır.

"Ve bir gün gelecek, bu sözlerimi bir bir hatırlayacaksınız. Bense sorumluluğuma ilişkin hükmü Allah'a havale ediyorum: çünkü Allah kullarının her şeyini görmektedir." (28-44)

Allah'ın o meçhul mü'mini Firavun ve kavminin çirkin tuzaklarından koruduğunu ve helâk olanın, hanedanıyla birlikte Firavun olduğunu yine âyetten anlıyoruz (45).

İlahi mesajı ve onun mübelliğlerini savunanı Allah'ın nasıl koruduğunu, bu örnek üzerinden öğreniyoruz. Muhtemelen Mekke müşrik site devletinin meclisi olan Daru'n-Nedve'de de Firavun'un meclisindekine benzer müzakereler yapılıyordu. Hz. Peygamber'den kurtulmanın yolları konuşuluyordu. İhtimaldir ki, bu örnekle Kur'an o mecliste bulunan insaf ehli insanları yüreklendiriyordu. Rasulullah'ın öldürülme fikrine içten içe karşı çıkan Daru'n-Nedve üyelerinin varlığı imkansız olmasa gerek. Bu pasaj aynı zamanda Rasulullah'a tedbirini alma ihbarı olarak da okunabilir.

Ardından vahiy savunmasına dair bir pasaj yer alır. Bu pasajda Allah'ın, Rasulü'ne destek vaadi yenilenir: *"Biz rasullerimize ve îman eden kimselere, hem bu dünya hayatında hem de şahitlerin dinleneceği günde (hasımlarına karşı) elbette yardım edeceğiz." (51)*

Sûrede bir dip akıntısı gibi sahte değerlere yaslanan insanın nasıl hakikate ve kendisine yabancılaştığı vurgulanır. Servet, güç tutkusu, ilerleme miti, gösteriş, iktidar ve büyüklük hırsının insanoğlunun ayaklarını nasıl yerden kestiği dile getirilir. Vahiy, kendisini inkârın psikanalizini yapar. "Böyle bir inkârın altında hangi saik yatmaktadır?" suali burada cevabını bulur: *"onların içinde hiçbir zaman erişip tatmin olamayacakları bir büyüklenme tutkusu vardır, başka değil."* (56) Haddini bilmezliğin, sahibini Allah'ın âyetlerini polemik konusu yapmaya götürdüğü dile getirilir (4, 35, 69). Allah'a kulluktan insanı uzak tutan şeyin bu küstahça tavır olduğu ifade edilir (60). Ve kullar duaya davet edilir:

وَقَالَ رَبُّكُمُ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ
إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ
دَاخِرِينَ

"Ve Rabbiniz şöyle buyurur: "Bana dua edin ki ben de kabul edeyim! Bana kulluk yapmayı kendisine yediremeyenler, rezil rüsva olarak cehenneme girecekler." (60)

Allah'ın kavli mesajlarını reddedip de Allah'ın misafirhanesini keyfince kullanma yüzsüzlüğü sergileyenlere gökleri ve yeri, geceyi ve gündüzü Allah'ın yarattığı hatırlatılır (57, 61). Zımnen "Eğer onun sözlerini dinlemiyorsanız, onun yarattığı yerde de durmayın, kendiniz bir yer yaratıp oraya gidin yapabiliyorsanız!" denilir. Sözün burasında üzerinde durulması gereken bir hakikat dile gelir: *"Göklerin ve yerin yaratılması, elbette insan türünün yaratılmasından daha kapsamlı bir hadisedir" (57).*

İlâhî mesajları bile bile reddedenlerin zihni savruluşu dile getirilir (63).

Son âyet, azabı gördükten sonra îman etmenin kişiye hiçbir yararı olmayacağını dile getirir. Bu sayede, îmanın her tür dayatma dışında özgür iradeye dayalı bir tercih olduğuna dikkat çekilir

فَلَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا قَالُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَحْدَهُ وَكَفَرْنَا بِمَا كُنَّا بِهِ مُشْرِكِينَ
فَلَمْ يَكُ يَنفَعُهُمْ إِيمَانُهُمْ لَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا سُنَّتَ
اللَّهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ فِي عِبَادِهِ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْكَافِرُونَ

"Ve kahredici cezamızı gördükleri zaman "tek olan Allah'a îman ettik ve ona ortak koştuğumuz şeylere olan inancımızı reddettik!" dediler.

Fakat kahredici cezamızı gördükten sonra îman etmeleri, onlara hiçbir yarar sağlamadı. Kulları hakkında geçmişten bugüne Allah'ın uygulaması budur: nitekim inkârı tabiat edenler orada ve o anda hüsrana uğradılar." (84-85).

Sünnetullah budur: Firavunlaşmış her akıl er geç sahibini imha eder.

41. FUSSİLET SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Adını 3. âyetinde geçen "ayrıntılı olarak açıklandı" anlamındaki fussilet'ten alır.

Buhârî ve *Tirmizî*'de ilk âyetine nisbetle *Hâ-Mîm es-secde* adıyla yer almıştır.

Sûreye 10. âyetinden yola çıkarak Akvât ve 12. âyetinden yola çıkarak Mesabih adını verenler de olmuştur. Akvât "besinler" mânasına gelir. Mesâbîh ise "ışıklar, lambalar" mânasına gelir.

Mesâbîh isminin Akvât'tan daha yaygın olduğu anlaşılmaktadır.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Yedi sûrelik *Hâ-Mîm* ailesinin ikinci sûresidir. Ailenin diğer sûreleri gibi Mekke'de indirilmiştir. Bir önceki Mü'min sûresiyle eş ya da art zamanlı indirildiğine göre, bu sûreyi de aynı döneme yerleştirmek gerekir (bkz. Mü'min sûresinin girişi).

Hz. Peygamber, Kureyş adına kendisine ahlâksız tekliflerle gelen Utbe b. Rebia'yı sonuna kadar dinlemiş, daha sonra *"Şimdi de sen beni dinle"* diyerek bu sûreyi okumuştur. Sûrenin 13. âyetini okurken Utbe *"Allah hatırına kavmine merhamet et!"* diyerek Rasulullah'ın ağzını kapatmaya yeltenmiş, sonunda beti benzi atmış bir halde kavmine dönüp bu hareketinin izahını da *"Siz de biliyorsunuz ki onun her dediği gerçekleşiyor"* diyerek yapmıştır (İbn Kesir).

Fussilet sûresi Cabir b. Zeyd tertibi hariç tüm ilk tertiplerde Mü'min ile Şûrâ sûreleri arasında yer alır. Cabir b. Zeyd tertibinde ise Mu'minun-Şûrâ arasında yer alır. Bu sonuncu tertipteki yeri daha isabetli olduğu için, gerekçeli tertibimizde Mu'minun-Şûrâ arasına yer

leştirilmiştir. Hz. Osman ve İbn Abbas tertiplerinde sûrenin önüne denk gelen Mü'min sûresinin yeri ve zamanı, kısmen daha önceki bir yer ve zamana ait olsa gerektir.

Sûre 54 âyettir. Bu Kûfe kıraat okulunun taksimatıdır. Medine ve Mekke okullarına göre 53, Basra ve Şam okullarına göre 52 âyettir. *Beşair* sahibi kelime sayısını 796 olarak, harf sayısını ise 3350 olarak verir.

SÛRENİN KONUSU

Sûrenin ana teması îman ve inkârın tabiatıdır.

Sûre Hâ-Mîm ailesinin bir üyesidir. Mukatta'a harfleriyle başlar. Böyle başlayan her sûre gibi vahye atıfla söze girer.

Sûre indiği kritik ve zor zamanın gündemine uygun olarak inkârda direnenlere karşı uyarı ve tehditler içerir. Önyargı, aklın atıldığı kör kuyudur. Gören göz görmez, işiten kulak duymaz olur (4-5).

Hitap Hz. Peygamber'e yönelerek ondan ölümlü bir insan, yani beşer olduğunu itiraf etmesi istenir: *"De ki: Ben de yalnızca sizin gibi ölümlü bir insanım!" (6)* Onun farkı, kendisine vahiy geliyor olmasıdır. Bu iki özellik Hz. Peygamberi "O'nun kulu ve elçisi" diye nitelendirmemizi gerektiren özelliklerdir. Hz. Peygamber'den bu itirafın istenme sebebi, inkârcı muhatapların Allah'tan veya meleklerden beklenen ondan bekleme eğilimleridir. Bu bakış açısı, tüm inkârcı kavimlerin ortak noktasıdır. Buradan Kur'an'ın modern muhatabına düşen hisse açıktır: Hakikatle yaşamak istemeyenler anormalin peşine düşerler. Oysaki hakikat normal olandır.

İnsandan, kozmik ilâhî koroya kendi iradesiyle katılması istenir. Zira gökler ve yer bu koroya dâhil olduklarını hal diliyle ifade ederler: *"Her ikiniz ister istemez (varlık sahnesine) gelin!' dedi: İkisi birden 'Biz(ler) boyun eğerek geldik!' dediler" (11).*

Gökler ve yerlerin her biri kendi işlevini üstlendi (12).

Ancak irade gibi bir nimetle imtihan edilen insan buna ayak diredi. Tıpkı Âd ve Semud gibi (13).

İnsan bu cihana sahip olmak için değil şahit olmak için gelmiştir. Allah insanı hem kendi benliğine şahit kılmış, hem de kendi Za-

tına şahit kılmıştır. İnsan eğer bu tanıklığı hakkıyla yapmazsa, o zaman insanın kendi organları, kendi gözleri ve kulakları, kendi derisi kendi aleyhine şahitlik yapacaktır (19-22). Artık ateş onların meskeni olmuştur (24).

Hz. İnsan gibi bir şaheserin böylesi acınılası bir duruma düşmesinin nedeni, şeytanî güdülerin bilincini esir alarak insanın ikinci kişiliği haline gelmesiydi:

وَقَيَّضْنَا لَهُمْ
قُرَنَاء فَزَيَّنُوا لَهُم مَّا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَحَقَّ عَلَيْهِمُ
الْقَوْلُ فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِهِم مِّنَ الْجِنِّ وَالإِنسِ إِنَّهُمْ
كَانُوا خَاسِرِينَ

"Zira onların başına güdümüne girecekleri yoldaşlar musallat ettik; bunlar, önlerinde olanı da arkalarında kalanı da kendilerine süslü gösterdiler; işte böylece kendilerinden önce gelip geçmiş olan görünür görünmez varlıklarından nice topluluklar hakkındaki vaat onlar için de gerçekleşmiş oldu: şüphe yok ki onlar, daima kaybeden taraf oldular." (25)

Böyleleri gerçeği aramak yerine, gerçeğin sesini gürültüye getirerek bastırmak isterler (26). Onlar "yapa geldiklerinin en kötüsü üzerinden" cezalandırılacaklardır (27).

Herkesin bir "güzel insan" tarifi vardır. Kur'an'ın" güzel insan" tariflerinden biri burada yer alır:

وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلاً مِّمَّن دَعَا إِلَى اللَّهِ وَعَمِلَ صَالِحاً وَقَالَ
إِنَّنِي مِنَ الْمُسْلِمِينَ

"Allah'a davet eden, dürüst ve erdemli davranan ve "elbette ben kayıtsız şartsız Allah'a teslim olanlardanım" diyenden daha güzel sözlü kim olabilir?" (33)

Bu âyetin ardından mü'min muhataplara, küfre dönüşmüş önyargının çelik duvarını iyi davranışla parçalama telkin edilir:

وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ

ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ

"Mademki iyilik de bir olmaz, kötülük de; (o halde) sen tezini en güzel biçimde savun! Bak gör o zaman, seninle arasında düşmanlık olan biri bile sanki sımsıcak bir dost kesiliverir." (34)

Ancak bu meziyete ulaşmak için iki şey lazımdır: Bunlardan biri kesbi, diğeri vehbidir. Kesbi olup insanın çaba ve gayretiyle kazanılacak olan iyilik yapmakta sabır ve direniştir. Vehbi olup çaba ve gayretin bir ödülü olarak Allah'ın ihsanı olan "büyük bir pay":

وَمَا يُلَقَّاهَا إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَمَا يُلَقَّاهَا إِلَّا ذُو حَظٍّ عَظِيمٍ

"Ne ki bu (meziyete) sadece sabırda direnenler ulaşabilir; yine buna, ancak kendisine büyük bir pay ayıranlar ulaşabilir." (35)

Fakat bütün bunlar gerçekleşse dahi Şeytan yine de insanın yakasını bırakmayacaktır. Şeytan Zerdüştlük dininde ve ona benzer itikatlarda olduğu gibi hâşâ Allah'ın rakibi de hasmı da değildir. Olsa olsa Allah'ın kapısından hatasını savunduğu için kovulmuş bir nankördür. Bir âlimin benzetmesiyle Allah'ın hain köpeğidir. Ondan emin olmak için ya savaşırsınız, ya da sahibine bağlatırsınız. İstiaze Şeytan'ı sahibine bağlatmaktır:

وَإِمَّا يَنزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

"Ve eğer şeytan tarafından ısrarlı bir ayartmaya maruz kalırsan, hemen Allah'a sığın: çünkü o her şeyi işitendir, her şeyi bilendir." (36)

İnkârcı insanın tutarsız ruh hali çarpıcı bir biçimde tasvir edildikten sonra, söz şu berceste âyete getirilir:

"Onlara dış dünyalarında ve iç dünyalarında âyetlerimizi göstereceğiz; ta ki onun gerçeğin ta kendisi olduğu kendileri için de ayan beyan ortaya çıksın" (53).

42. ŞÛRÂ SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

"Danışarak ortak aklı harekete geçirme, istişare" anlamına gelen Şûrâ adını 38. âyetinden alır.

Şûrâ kelimesinin etimolojisi bal arısının bal yapma sürecine kadar uzanır.

İlk neslin dilinde sûrenin bu adla anıldığına dair bir rivayet bulunmamaktadır. Bazı tefsirler sûreyi başında yer alan ikinci gurup *mukatta'ât* harfleri olan *'Ayn-Sîn-Kâf* ile, bazıları ise *Mü'min* adıyla anar.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Mekke'de inmiştir.

Bazı âyetleri bundan istisna tutulmuşsa da, En'âm sûresini işlerken saydığımız kıstaslar bunu doğrulamamaktadır. Ait olduğu yedi sûrelik Hâ-Mîm ailesinin diğer üyeleri gibi hicrete yakın bir zamanda inmiştir. Bunu teyit eden bir delil de, Medinelilerle yapılan Akabe biatine muhtemel bir atıf içeren 38. âyetidir.

İlk üç tertipte Fussilet-Zuhruf arasında yer alan sûre Ca'berî'nin naklettiği İbn Abbas'a isnat edilen Cabir b. Zeyd tertibinde Kehf-İbrahim arasında yer alır. Fakat çoğunluğun nüzûl tertiplerindeki yeri daha isabetli görünmektedir.

Sûre 53 âyettir. Bu Kûfe kıraat okulunun taksimatıdır. Diğerlerinin tamamı sûreyi 50 âyet olarak saymışlardır. *Besair* sahibi kelime sayısını 866, harf sayısını ise 3588 olarak verir.

SÛRENİN KONUSU

Sûrenin konusu ilâhi bir inşa projesi olarak vahiy ve vahyin Hz. Peygamber'in şahsında insanı inşasıdır. Sûre vahye ve onun kaynağına atıfla başlar ve biter. Sûrede meydan okuyucu bir üslûp hâkimdir.

Sûre, mukatta'a harfleriyle başlayan tüm diğer sûreler gibi vahye atıfla başlar. Allah'ın mutlak ve aşkın oluşuna dikkat çeker:

لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ

"Göklerde ve yerde ne varsa, hepsi O'nundur; O aşkın yüceliğiyle görünmeyen varlıkların da, azamet ve heybetiyle görünen varlıkların da ötesindedir." (4)

Allah'ın insanları farklı farklı yarattığı hatırlatılır. Bu farklılık inançlar için de söz konusudur. Özgür iradeden kaynaklandığı için de fıtratın bir gereğidir. Zaten Allah insanların farklı yolları tercih etmelerini dilememiş olsaydı, onları bir tek ümmet yapardı. Peki Allah neyi dilemiştir:

"Ama eğer Allah dileseydi onları tek bir ümmet yapardı: Ne var ki O, isteyeni rahmetine kavuşturmayı diler; zalimler ise ne candan bir dost, ne de bir yardımcı bulabilecekler." (8)

Kur'an kâinatın sırrını taşır. Kur'an'ın sırrını esma-i hüsna taşır. Esma-i hüsnanın sırrını ise Allah ismi taşır. Kur'an'daki âyetlerin en yücesi, varlığın en yücesi Allah hakkındaki âyetlerdir. Allah'ı Kur'an'dan tanımak, Allah'ı Allah'ın dilinden tanımaktır. Birini tanımanın en doğru yolu onu kendi dilinden tanımaktır. Allah'ı tanıtan ve Allah'ın benzersizliğinin en beliğ ifadesi olan âyet burada yer alır:

لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ

"Hiçbir şey O'na benzemez." (11)

Sûre, hangi zaman ve mekânda yaşamış olurlarsa olsunlar tüm peygamberler ve onlara inanan mü'minlerin tek bir topluluk gibi algılanmasını ister (13-15). Allah ve kıyâmet hakkında tartışmanın saptırıcı etkisine vurgu yapar (16-18). Bu cüretli tavrın temelinde dünyevileşme ve tek dünyalılık yatmaktadır (19-23). Tek dünyalı bu gürûha karşı Hz. Peygamber'in şahsiyeti şöyle takviye edilir: *"Bu davete karşılık sizden bir ücret istemiyorum; sadece (Allah'a) yakınlık hususunda tam bir ilgi ve sevgi (uyandırmak) istiyorum!" (23)*

Esasen herkes neyin ardına düşüyorsa onu bulmaktadır. Aynı şey dünya için de ahiret için de geçerlidir. Bu hakikat şu muhteşem cümlelerle dile gelir:

مَن كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الآخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِي حَرْثِهِ وَمَن
كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَا لَهُ فِي الآخِرَةِ مِن نَّصِيبٍ

"Kim ahiret kazancını elde etmek isterse, onun bu alandaki yatırım (şevkini) arttırırız; kim de bu dünya kazancını elde etmek isterse, ona da onu veririz: ama onun ahirette bir payı olmaz." (20)

Bu yüzdendir ki, dünyevileşmiş ve maddi menfaat temin etmeden elini dahi oynatmayan kavimleri, kendilerinden hiçbir ücret talep etmeden hayatlarını ortaya koyan peygamberlerini anlayamamışlardır. Onları delilikle suçlamalarının bir sebebi de budur. Onlara göre hiç kimse menfaati olmadan hiçbir şey yapmaz. Onların dünyasında menfaat bu dünya menfaatidir. Peygamberler onların bu tek dünyalı kuralının dışında olduğuna göre, deli olmalıdırlar. Zira peygamberler sadece ücret almamakla kalmıyorlar, ellerindekini ve avuçlarındakini de bu dava yoluna son kuruşuna kadar harcıyorlar. İşte bu, tek dünyalı biri için asla anlaşılamaz bir şeydir:

ذَلِكَ الَّذِي يُبَشِّرُ اللَّهُ عِبَادَهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ قُل لَّا
أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْراً إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى وَمَن يَقْتَرِفْ حَسَنَةً نَّزِدْ
لَهُ فِيهَا حُسْناً إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ شَكُورٌ

"İşte bu, Allah'ın îman eden ve o îmana uygun eylem üreten kullarına verdiği müjdedir. De ki (ey Peygamber): «Bu davete karşılık sizden bir karşılık istemiyorum; sadece (Allah'a) yakınlık hususunda tam bir ilgi ve sevgi (uyandırmak) istiyorum!» Her kim bir güzelliği bedel ödeyerek gerçekleştirirse, biz ona daha fazla güzellik bahşederiz: şüphesiz Allah emsalsiz bir bağışlayıcıdır, şükre hadsiz hesapsız karşılık veren tek otoritedir." (23)

Kur'an kadîm inkârcı toplumların Allah'a iftiraya dayalı çarpık "kader" inançlarını sık sık dile getirir. Bunlardan biri de bu sûrede yer alır. Adam inkârcıdır, ama yaptıklarının sorumluluğunu üstlenmek yerine başına gelen musibetin ya "kader", ya "talihsizlik", ya da "şanssızlık" olduğunu iddia etmektedir. Kur'an bu türden sapmaların tümünü reddeder: *"Başınıza gelen her musibet kendi ellerinizle yaptıklarınızın sonucudur." (30)*

İnsana verilen dünyalıklar kısa vadeli ve geçici birer hazdır (36). Bu gibi âyetlerle dünyevileşmeye karşı dengeli bir tasavvur inşası sûrenin sonuna kadar devam eder.

Mü'minlere toplumsal işlerde ortak aklı harekete geçirmelerini tavsiye eden âyet (38), onlara kolektif aklın kurumlaşmasını ifade eden "şûrâ" hedefini gösterir. Şûrâ kelimesinin kökeni, arının bal yapmasıyla ilgilidir. Zaten istişare de, akılların polenini toplayarak ortaya ortak akıl balını koymak değil midir?

Allah'ın mü'minlere olan nimeti dile getirilir. Allah'ın insana tenezzülü olan vahyin geliş şekilleri üzerine en ayrıntılı bilgi bu sûrede verilir:

وَمَا كَانَ
لِبَشَرٍ أَن يُكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْياً أَوْ مِن وَرَاءِ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ
رَسُولاً فَيُوحِيَ بِإِذْنِهِ مَا يَشَاءُ إِنَّهُ عَلِيٌّ حَكِيمٌ

"Hiçbir ölümlüyle Allah'ın (doğrudan) konuşması olacak şey değildir; ancak O ânî ve içe işleyen ilâhi bir ilham yoluyla, veya bir perde arkasından, ya da O'nun dilediği şeyi yine O'nun izniyle bildirsin diye bir elçi göndermek sûretiyle konuşur: Şüphesiz O aşkın ve yücedir, her hükmünde tam isabet sahibidir." (51)

Hz. Muhammed, Abdullah oğlu Muhammed olarak doğduğunda mı âlemlere rahmet olmuştur, yoksa önceleri kitap nedir îman nedir bilmezken Allah tarafından seçilip Risalet verilince mi? İşte bu kritik sorunun cevabı olacak iki âyetten biri burada yer alır: *"Sen daha önce kitap nedir îman nedir bilmezdin." (52)* Bu sualin cevabı olan iki âyetten diğeri ise *"Biz, başka değil, sadece Âlemlere rahmet olasın diye sana Risaleti verdik (Enbiya 21:107)*

Sûre şu ezeli hakikatle son bulur:

"Bakın: Her iş döner dolaşır, sonunda mutlaka Allah'a varır." Yani, insanın yaptığı işler, onu yapan hakkında birer şahit olarak kullanılmak üzere Allah'a varırlar. İyi veya kötü hiçbir iş kayıt dışı tutulamaz. Eylemlerinin sorumluluğunu üstlenmek istemeyen tek dünyalılar kayıt dışı kalmasını isterler ama nafile. Bunu asla beceremezler.

43. ZUHRUF SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

"Süs" anlamına gelen ve en yaygın süs aracı olarak kullanıldığı için bir anlamı da "altın" olan Zuhruf adını 35. âyetinden alır.

Kelime, Kur'an'da sadece üç yerde geçer. Geçtiği yerlerden biri de burasıdır.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Sûre Mekke'de inmiştir.

Sûrenin 79-80. âyetlerini Ebu Talib'in ölümünden sonraki bir olaya atıf kabul edersek, bir önceki sûrenin ardından indirilmiş olmalıdır. Bu da tahminen nübüvvetin 12. yılına tekabül eder.

Yedi sûrelik Hâ-Mîm ailesinin dördüncü üyesi olarak Şûrâ-Duhân arasında yer alır.

Sûre 89 âyettir. Şam kıraat okulu 88 âyet olarak saymıştır. *Besair* sahibi sûrenin kelime sayısını 833 olarak, harf sayısını ise 3400 olarak verir.

SÛRENİN KONUSU

Konu açısından sûre bir iç bütünlüğe sahiptir. *Hâ-Mîm* ailesinin diğer üyeleri gibi bu sûre de ilâhi bir inşa projesi olarak vahiyden söz eder.

Bu sûrenin girişinde vahye ilişkin ilginç bir detayla karşılaşırız: *"Biz onu tanıyasınız diye Arapça bir hitap kıldık. Şüphe yok ki o, katımızda bulunan ana kitapta kayıtlıdır." (3-4)* Burada "kitabın anası" veya "ana kitab" *(ummu'l-kitâb)* olarak ifade edilen ve bir bakıma merkezi hafıza kartına benzetebileceğimiz vahyin ana kaynağına *Levh-i Mahfuz* (Korunmuş Levha/Korunmuş Kart) adı da verilmiştir. Vahyin gönderil-

diği muhataplara dönük yüzünde dil vardır. Bu dil Allah'ın dili de değildir, vahyin dili de. Bu dil o vahyin gönderildiği insanların dilidir. Vahyin amacı anlaşılmak olduğu için, insanların konuştuğu bir dil ile gönderilmiştir. Tabi ki her peygambere vahiy, gönderildiği kavmin lisanıyla nâzil olmuştur. Arapça vahyin sıfatıdır. Bu vahiy tüm sıfatlardan arınmış haliyle Ana Kitap'tadır. Ana Kitap, tüm kitapların anasıdır. Yine vahyin kaynağı, aynı zamanda kâinatın tüm ilahi yazılımının da kaynağıdır. Şu halde kâinatın kevni ve tabii kanunlarıyla, sözlü vahyin kavli kanunları aynı kaynaktan neşet etmektedir.

Sûrede, müşriklerin, gökleri ve yeri yaratanın Allah olduğunu itiraf ettiklerini hatırlatır (9). Vahyin diriltici soluğunu ölü toprağın dirilişiyle kıyaslamamızı ister (11).

Müşrik aklı kız çocuklarına olan tavırları yüzünden suçüstü yapar. İşte o âyetler:

وَجَعَلُوا لَهُ مِنْ عِبَادِهِ جُزْءاً إِنَّ الإِنسَانَ لَكَفُورٌ مُّبِينٌ
أَمِ اتَّخَذَ مِمَّا يَخْلُقُ بَنَاتٍ وَأَصْفَاكُم بِالْبَنِينَ
وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِمَا ضَرَبَ لِلرَّحْمَنِ مَثَلاً
ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدّاً وَهُوَ كَظِيمٌ
أَوَمَن يُنَشَّأُ فِي الْحِلْيَةِ وَهُوَ فِي الْخِصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ

"Ama onlar kalkarlar, kullarından birini O'ndan bir parçaymış gibi telakki ederler: şu bir gerçek ki, (bunu yapan) insan katmerli bir nankörlük içindedir.

Yoksa o, yarattıklarından kız olanları kendisine ayırdı da, erkekleri size mi ayırdı?

Ama onlardan birine Rahmân'a layık gördüğü (kız çocuğu) müjdelenince, suratı kapkara kesilir ve içini öfkeyle karışık bir hüzün kaplar: «Ne! Süs püs içinde yetiştirilmekten (başka işe yaramayan) biri daha mı?" (der) ve kendini belli belirsiz bir çatışmanın içinde bulur." (15-18)

Aynı müşrik aklın çarpık kader inancına temas ederek, Allah'a iftirasını dile getirir:

"Bir de onlar "Eğer Rahmân dileseydi, biz asla onlara tapmazdık" dediler. Ne var ki onlar buna dair bir bilgiye sahip değiller. Onlar sadece sürü güdüsüyle hareket ediyorlar." (20)

Bu, sapmış aklın Allah'a iftira demeye gelen kader inancının bir yansımasıdır. Bu aklın ne kadar dünyevileşmiş bir akıl olduğunu şu âyetten anlıyoruz: *"Yine dönüp dediler ki: 'Bu ilâhi mesaj, şu iki şehrin en büyük adam(larından) birine inmeli değil miydi?'" (31)*

Bu kadar akla ziyan bir sapmanın sebebi olarak taklidi gösterir sûre. Şirki hayat tarzı haline getiren güruhların buna gerekçe olarak atalarının yolunu göstermeleri manidardır: *"Ama hayır! Onlar "atalarımızı geleneksel bir inanç üzerinde bulduk; kesinlikle biz de onların izinden giderek doğru yolu bulacağız" diyorlar" (22).*

Sözün tam da burasında böyle söyleyen nüzûl ortamı müşriklerinin saygı gösterip atalar atası bildikleri Hz. İbrahim'in kendi atasına karşı tevhidi nasıl cansiperane savunduğu anlatılır (26). Bunun ardından nimet azgınlığının nasıl bir şey olduğu beyan edilir. Eğer dünya nimetleri insanların önüne sınırsızca konulsa, insanlar her arzu ettiklerine kolaylıkla ulaşsalar, bu onların hayrına değil şerrine olurdu:

وَلَوْلَا أَن يَكُونَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً لَجَعَلْنَا لِمَن يَكْفُرُ بِالرَّحْمَٰنِ
لِبُيُوتِهِمْ سُقُفاً مِّن فِضَّةٍ وَمَعَارِجَ عَلَيْهَا يَظْهَرُونَ
وَلِبُيُوتِهِمْ أَبْوَاباً وَسُرُراً عَلَيْهَا يَتَّكِؤُونَ
وَزُخْرُفاً وَإِن كُلُّ ذَٰلِكَ لَمَّا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا
وَالْآخِرَةُ عِندَ رَبِّكَ لِلْمُتَّقِينَ

"Ve eğer bütün insanlar (küfür ve nankörlükte ittifak etmiş) tek tip bir toplum halini almayacak olsaydı, Rahmân'ı inkâr eden şu kimselerin konaklarını gümüşten damlarla ve üzerinde gösteriş yapacakları seyir teraslarıyla donatırdık. Dahası evlerini (gümüş) kapılarla, üzerinde yayıla yayıla oturacakları koltuklarla (donatır) ve altına (boğardık). Ne ki bütün bunlar, şu dünya hayatının geçici zevklerinden başka bir şey değildir: Rabbinin katında (daha değerli) olan ahiret ise, sorumluluğunu kuşananlar içindir." (33-35)

Tavukkarası hastalığı denilen renk körlüğüne duçar olmuş insanlara Arap dilinde *A'şâ* adı verilir. Bu bir görme kusurudur ve insan gördüğü eşyayı gerçek nitelikleriyle kavrayamaz. Kur'an'a göre âyetlere de böyle bir bakış kusuruyla bakmak mümkündür. Allah'ın âyetlerine ta-

vukkarası bir gözle bakanların durumu bu sûrede yer alan şu âyette dile getirilir:

وَمَن يَعْشُ عَن ذِكْرِ الرَّحْمَنِ نُقَيِّضْ لَهُ شَيْطَاناً فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ

"Kim Rahmân'ın uyarı dolu mesajına kusurlu bir gözle bakarsa, ona bir tür şeytani (öteki kişilik) musallat ederiz de, kendisi onun uydusu haline gelir." (36)

Görmek istemeyene kimse gösteremez. Duymak istemeyene kimse duyuramaz. İsterse o kimse Peygamber olsun: "Şimdi sen (ey Nebi), sağıra işittirebilir ya da köre doğru yolu gösterebilir misin?" (40)

Hz. Musa'ya Firavun'un, Hz. İsa'ya İsrâiloğullarının karşı çıkışına atıf yapılır (46-60). Birincisi ile Mekkeli müşriklere *"Firavun gibi zulmetmeyin!"*, ikincisinde ise *"İçinizden çıkan aktif bir iyiyi iftira, karalama ve saldırılarla boğmayın!"* mesajı taşımaktadır. Hz. İsa üzerinden verilen mesajlardan biri de, onun bir melek değil kul olması mesajıdır (60). Bu hastalıklı tavır sahiplerinin önceki vahiylere karşı davranışları dile getirilir (46-56, 63-65). Ve bunların feci akıbeti ele alınır.

Sûre îman ve inkârın, tevhid ve şirkin tabiatına ilişkin belgeler verir. Hepsinden öte, insanı varlıktaki ilâhi dengenin adı olan sırat-ı müstakim'e çağırır (61, 64). Şu âyet ahirete ilişkin farklı bir müjdeyi vurgular: *"Can dostlar o gün birbirlerine düşman olacaklar; sadece sorumluluk bilincini kuşananlar hariç" (67).*

Şu ilahi hitap karşısında, insan kendi türünün yoldan çıkmışlarının utancını da yaşamaktadır. İşte okuyana *"Allah daha ne yapsın?"* dedirten âyet:

لَقَدْ جِئْنَاكُم بِالْحَقِّ وَلَكِنَّ أَكْثَرَكُمْ لِلْحَقِّ كَارِهُونَ

"Doğrusu Biz, hakikati ayağınıza kadar getirmiştik: Fakat birçoğunuz hakikatten hiç hoşlanmadınız." (78)

Peki, böylesine bir nankörlüğün içinde olanlara karşı Rabbimiz Nebi'sinden nasıl davranmasını istemektedir? Okuyun bakalım, belki sizin ağzınız da benimki gibi hayretten bir karış açık kalacak:

فَاصْفَحْ عَنْهُمْ وَقُلْ سَلَامٌ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ

"Fakat sen (verdikleri selamı) güzel bir karşılıkla al; yani "(size de) selam olsun!"de. Nasıl olsa zamanı geldiğinde (gerçeği) öğrenecekler." (89)

44. DUHÂN SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Duman" anlamına gelen Duhân adını 10. âyetinden alır: *"Şu halde, göğün (felaket) taşıyan bir dumanla (duhân) kaplanacağı günü bekle!" (10)*

Kur'an sûrelerinin isimleri konularına göre tasnif edilse, herhalde kıyamet ve son saate ilişkin sûre isimleri ilk sıraları işgal ederdi. Kur'an'da oluş ve bozuluş (kevn ve fesad) hakikatinin kendisiyle veya vasıflarından biriyle adlandırılan sûrelerin sayısı 14 adettir. Bunlardan biri de Duhân sûresidir. Diğerleri Câsiye, Vâkı'a, Hâkka, Kıyâme, Nebe', Tekvir, İnfitar, İnşikâk, Ğâşiye, Fecr, Zelzele, Kâri'a ve Felak sûreleridir.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Hâ-Mîm ailesinin beşincisi olan sûre, ailenin diğer üyeleri gibi Mekke'de, hicrete yakın bir zaman diliminde inmiştir. Konu olarak bir iç bütünlüğe sahiptir. 15. âyetinin Medine'de indiği iddia edilmişse de, bu hiçbir mukni delile dayanmaz.

Tüm ilk tertiplerde Zuhruf-Câsiye arasında yer alır. İbn Abbas tertibinde 61, ondan Cabir b. Zeyd kanalıyla gelen tertipte 63, Osman tertibinde 64. sırada yer alır. İniş zamanı tahminen peygamberliğin 12. yılına denk gelir. Sâffât 62'nin bu sûrenin 43. âyetine gelen itiraza cevap olduğu göz önüne alınırsa, bu sûrenin Sâffât'tan önce indirilmiş olması neredeyse kesindir. Kûfe taksimine göre 59, Hicaz taksimine göre 60 âyettir. Farklılık, baştaki *Hâ-Mîm* harflerinin bağımsız bir âyet sayılıp sayılmayacağı ihtilafına dayanır.

Sûre 59 âyettir. Bu Kûfe kıraat okulunun sayımına göredir. Basra kıraat okuluna göre 57, diğerlerine göre ise 56 âyet sayılmıştır. *Besair* sahibine göre kelime sayısı 343, harf sayısı ise 1431'dir.

SÛRENİN KONUSU

Sûrenin mesajı açıktır: Her Firavun'u boğacak bir deniz bulunur.

Konusu, ilâhi bir inşa projesi olan vahye teslim olmaktır. Bu inşaya teslim olmayanları bekleyen tek şey kıyâmettir: bireysel, toplumsal ya da kozmik.

Mukatta'a harflerinin ardından mutad olduğu üzere vahye atıf yapılır. Kadr sûresinde zikredilen Kadir Gecesi ile bu sûrenin 3. âyetinde zikredilen gece aynı gecedir:

حٰمٓ
وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ
إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةٍ مُبَارَكَةٍ إِنَّا كُنَّا مُنْذِرِينَ
فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ
أَمْرًا مِنْ عِنْدِنَا إِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ
رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

"Hâ-Mîm!

Özünde açık ve hakikati açıklayıcı olan bu kayıtlı mesajın değerini bilin!

Evet, onu mübarek bir gecede Biz indir(meye başla)dık; zâten, baştan beri (vahiyle) uyaran da Bizdik.

O gece, (iyi ve kötü) her iş ayrıştırılarak hikmetli bir hükme bağlanır, tarafımızdan verilmiş bir emirle: Elbet Biz, evet peygamberleri gönderen de Bizdik, Rabbinin rahmeti sayesinde.

Şüphesiz yalnızca O'dur her şeyi işiten, her şeyi bilen O'dur." (1-6)

Kadir Gecesi'nin özelliklerinden bahseden 4. âyet, Kadr sûresindeki malumatı tamamlar gibidir.

"Göğün felaket taşıyan bir dumanla kaplanacağı günü bekle!" (10) tehdidiyle başlayan âyet sûreye adını veren âyettir. Bazı otoriteler buradaki dumanı o gün yaşanan bir olaya yorarlar. Bu olay, Mekke'de yaşanan kıtlık ve bu kıtlık sırasında açlıktan müşriklerinin gözlerinin dumana gark olmuş gibi görmemesi olayıdır.

Sure bu pasajın ardından, Firavun'un küstahlığı ve inkârı sonunda uğradığı belayı nakleder (17-33). İşte tam burada Kur'an her küstah inkârcıya hitaben bir hakikati dile getirir. Kendilerini vazgeçilmez zanneden inkârcıların arkasından ağlayan olmayacaktır:

فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ وَمَا كَانُوا مُنْظَرِينَ

"Ne gök ağladı onlara, ne yer; ne de cezaları ertelendi!" (29)

Buna tarihten bir demet örnek sunulur. Onlar bu dünyada karşılaştıkları felaket dışında âhirette de cezalandırılacaklardır.

Buna karşın, vahyin inşasına teslim olanları âhirette bekleyen ödül dile getirilir. En büyük zaferin ebedi kurtuluş olduğu ifade edilir (57).

Duhân, cennet ve cehenneme dair ayrıntılı tasvirlere yer veren sûrelerden biridir. Dünya hayatından çok farklı bir düzlem olan ahiret hayatının tabiatı gereği, öte dünyaya ilişkin tasvirlerin tamamı mecaz olarak anlaşılmalıdır. İşte Kur'an'da sık rastlayamayacağımız mecazın şahikası olan ve hakikatini düşününce insanın tüylerini diken diken eden âyetlerden bir demet:

إِنَّ شَجَرَةَ الزَّقُّومِ
طَعَامُ الْأَثِيمِ كَالْمُهْلِ يَغْلِي فِي الْبُطُونِ
كَغَلْيِ الْحَمِيمِ خُذُوهُ فَاعْتِلُوهُ إِلَى سَوَاءِ الْجَحِيمِ
ثُمَّ صُبُّوا فَوْقَ رَأْسِهِ مِنْ عَذَابِ الْحَمِيمِ
ذُقْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ
إِنَّ هَذَا مَا كُنْتُمْ بِهِ تَمْتَرُونَ

"Şüphesiz o zakkum ağacı,

Günahkârların besini olacaktır;

Tıpkı yanık yağ tortusu gibi karında kaynar,

Fokurdayarak yakıp kavuran su misali...

(Derken emir gelir): "Tutun onu, yaka paça sürükleyin kışkırtılmış alevlerin ortasına!

Sonra baştan ayağa boca edin yürek dağlayan bir(umutsuzluğu ve deyin ki):

"Tat bakalım; çünkü sen, evet sen hatırlı, saygın biri olmalısın(!)

İşin gerçeği, bu sizin baştan beri acaba dediğiniz şeyin ta kendisidir." (43-50)

Eğer Kur'an'da mizahi bir unsur aranacaksa, o unsurların başında 49. âyette cehennemliğe kinayeten söylenen "Tat bakalım; çünkü sen, evet sen hatırlı, saygın biri olmalısın!" sözü olmalıdır. Bu, "Kur'an'da Mizah" başlığının konusu olabilecek sayılı âyetten biridir. Belli ki o kâfir kendisini dünyada sırf küfründen dolayı üstün görüyor, mü'minleri de sırf îmanlarından dolayı aşağı görüyordu. Zaten ahiret, herkesin gerçek darasının alındığı ve her şeye hakkının verildiği "hak ve hakikat günü"dür.

Bütün bu vaat ve tehditlerle onları hak edenler arasında tek şey vardır: Zaman. O halde, herkes bekleyip görecektir: *"Şu halde sen bekle; unutma, onlar da bekliyorlar!"* (59)

Bu sûre aynı zamanda Kur'an vahyinin sözlü tabiatının tipik örneklerinden biridir. Hepsi de bir konuşmada hitabı güzelleştiren ve etkili kılan vurgulu devrik ve bölünmüş cümleler, hazf, tekrar ve atıflar muhatabın hafızasında iz bırakmayı ve vicdanını harekete geçirmeyi amaçlar. Bu özellikleriyle sûre, hakikatin ebedi değeriyle belagatin edebi değerini kendinde birleştiren muhteşem bir örnektir. Bu yüzden âyetlerdeki mâna kesinlikle lafızdan çok daha fazlasıdır. Bunun tipik örneği sûrenin son âyetidir. Son âyetin metnini ve parantez içi olmaksızın ne demek istediği tam anlaşılamayacak olan mânasını birlikte vererek sûreyi selamlayalım:

فَارْتَقِبْ إِنَّهُم مُّرْتَقِبُونَ

"Artık sen de (yukarıda tanıtılan cennetini) bekle; çünkü ötekiler (yukarıda tanıtılan cehennemlerini) bekliyorlar!" (59)

45. CÂSİYE SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Câsiye sûresi adını 28. âyetinden alır.

İnsanoğlunun nihai yargılama sırasında sergileyeceği bitmişliği ifade eder. Kur'an'da oluş ve bozuluş (kevn ve fesad) hakikatinin kendisiyle veya vasıflarından biriyle adlandırılan 14 sûre yer alır. Bunlardan biri de Câsiye sûresidir. Diğerleri Duhân, Vâkı'a, Hâkka, Kıyâme, Nebe', Tekvir, İnfitar, İnşikâk, Ğâşiye, Fecr, Zelzele, Kâri'a ve Felak sûreleridir.

Sûre Şeriat Sûresi olarak da adlandırılmıştır. Sûreye bu isim *"Seni de bu görevi (hakkıyla ifa edeceğin) bir şeriata kavuşturduk" (18)* âyetinden dolayı verilmiştir.

Bazıları sûrenin *Dehr Sûresi* adıyla da anıldığını söylerler.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Hâ-Mîm ailesinin altıncısıdır. Ailenin diğer üyeleri gibi Mekke'de inmiştir.

Sıra, zaman ve muhteva olarak bir önceki Duhân sûresini takip eder.

Tüm ilk tertipler bu sûreyi Ahkâf'ın önüne yerleştirir. Dolayısıyla ailenin diğer üyeleri gibi peygamberliğin 12. yılına tarihlendirilebilir. İbn Abbas'a nisbet edilen 14. âyetin Medine'de indiği rivayetini iç ve dış bağlam desteklemez. Bu rivayet yine İbn Abbas'tan gelen daha sahih bir rivayetle de çelişir. Sûre konu olarak bir iç bütünlüğe sahiptir. Bu da bazı âyetlerinin dönemi dışında nâzil olduğu iddiasını çürütür.

Sûre 37 âyettir. Bu Kûfe kıraat okulunun sayımıdır. Diğerlerine göre 36 âyettir. İhtilaf Hâ-Mîm harflerinin bağımsız bir âyet sayılıp sa-

yılmamasıyla alâkalıdır. *Besair* sahibi sûrenin kelime sayısını 480, harf sayısını 2190 olarak verir.

SÛRENİN KONUSU

Sûre nihai yargıya îmanı, yani kişide eylemlerinin sorumluluğunu üstlenecek bir bilinç inşasını hedefler.

İlâhî bir inşa projesi olan vahye, onun ilâhi kaynağına ve taşıdığı mesajlara atıfla başlar (1-11). Bu pasajda sorulan şu yakıcı soru dikkat çekicidir: *"Peki, Allah ve O'nun âyetleri de değilse, kimden gelen hangi habere inanacaklar?" (6)* Tabi ki böyle bir ilahi sitemin ardından şöyle bir azarın gelmesi mukadderdi: *"Kendini aldatarak günaha gömülenlerin topuna birden yazıklar olsun!" (7)* Zira bu tipler Allah'ın âyetlerini sadece işitirmiş gibi yapıp işitmemekle kalmıyorlar, bir de onlarla alay ediyorlar (8-9). Pasajın son âyetini okumak şart:

هَذَا هُدًى وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ لَهُمْ عَذَابٌ مِّن رِّجْزٍ أَلِيمٌ

"(Allah'ın âyetlerinizi izlemek...) İşte hidayet budur; bir de Rablerinin (kevni ve vahyi) âyetlerini yok sayanlar var: işte onları, (bu) akıl almaz bayağılaşmadan dolayı acınılası bir azap beklemektedir." (11)

Hemen arkasından gelen pasaj, Allah'ın insan üzerindeki ödenmesi mümkün olmayan büyük ama çok büyük hakkını hatırlatır. Denizlerde gemiler O'nun koyduğu yasalar sayesinde yüzmektedir (12). Göklerde ve yerde ne varsa hepsini insanın emrine O amade kılmıştır (13). Bütün bu nimetlere nankörlük edenlere karşı mü'minlerden merhamet ve bağışlamayı önde tutan bir üslûpla yaklaşmalarını istemek ise, ancak Allah'ın sonsuz şefkat ve merhametiyle izah edilebilir (14). Neden mi iyi davranış? Çünkü:

مَنْ عَمِلَ صَالِحاً فَلِنَفْسِهِ
وَمَنْ أَسَاء فَعَلَيْهَا ثُمَّ إِلَى رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ

"Kim bir iyilik yaparsa, o kendi lehine yapmış olur. Kim de bir kötülük yaparsa, kendi aleyhine yapmış olur. En sonunda dönüp geleceğiniz yer Rabbinizin huzurudur." (15)

İsrâiloğulları kıssası bir önceki sûrede kaldığı yerden devam eder (16-17) ve yahudileşme süreciyle ahirete îman arasındaki ters orantıya dikkat çekilir. Söz Kur'an vahyinin amacına getirilir: "Bu (vahiy) insanlık için bir bilinç kaynağıdır" (20). Bu kaynaktan uzak durarı bekleyen tehlike dile getirilir. En iyisi bu âyeti buraya dercetmek:

أَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَٰهَهُ هَوَاهُ وَأَضَلَّهُ اللَّهُ عَلَىٰ عِلْمٍ وَخَتَمَ عَلَىٰ سَمْعِهِ وَقَلْبِهِ وَجَعَلَ عَلَىٰ بَصَرِهِ غِشَاوَةً فَمَن يَهْدِيهِ مِن بَعْدِ اللَّهِ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ

"Keyfi kanaatini tanrısı yerinde koyan ve Allah'ın kişiyi (kendi tercihine ilişkin) bir bilgiye dayalı olarak saptırdığı, kulaklarını ve kalbini mühürlediği, gözlerinin üzerinde tarifsiz bir perde çektiği malum tipleri gözünde canlandırabilir misin? Artık onu Allah'tan başka kim doğru yola ulaştırabilir? Hala düşünüp ders almayacak mısınız?" (23)

Böylesine bir çürümüşlük halinin ta temelinde amellerinin sorumluluğunu taşımama ve hesap vermeme zannı yatmaktadır. Yani "ahiret yoksa her şey mubah" anlayışı hâkimdir. Böyle bir anlayışın sahibi eğer kurallı ve düzenli bir hayat yaşamamayı aklına koymuşsa, ahireti inkârı da göze almış demektir. Zira aklındakini gerçekleştirmenin tek yolunun ahireti inkâr etmek olduğunu bilir. İşte ilkel bir ateizm ve materyalizm olan şu "dehri bakış açısı" bu durumu resmeder: "Bir de kalkıp dediler ki: *"Hayat sadece dünya hayatımızdan ibarettir; ölürüz, zira bir kez hayata gelmiş bulunuruz: ve bizi sadece zaman yok eder." (24)*

Böyle birinin eline fırsat geçince yapmayacağı günah, işlemeyeceği zulüm, yemeyeceği hak olabilir mi? İşte sûreye Câsiye adını veren âyet de bu bağlamda yer alır:

وَتَرَىٰ كُلَّ أُمَّةٍ جَاثِيَةً كُلُّ أُمَّةٍ تُدْعَىٰ إِلَىٰ كِتَابِهَا الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ

هَٰذَا كِتَابُنَا يَنطِقُ عَلَيْكُم بِالْحَقِّ إِنَّا كُنَّا نَسْتَنسِخُ مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ

"Ve o gün her toplumu zillet içinde diz çökmüş bir halde göreceksin; her toplum kendi hesabını (görmeye) çağrılacak: «Bugün yapa geldiğiniz her şeyin karşılığını bulacaksınız.

İşte bunlar Bizdeki kayıtlar; aleyhinize (de) olsa tüm gerçeği size o anlatır: çünkü Biz, yaptığınız her şeyi vaktiyle kayda geçirmiştik.» (28-29)

Sûrenin son pasajında nihai yargının, dolayısıyla ilâhi hakkaniyetin gereği olan ödül ve cezanın kaçınılmazlığı ifade edilir (30-35).

Sonsöz: İnsan tüm varlığını azamet sahibi Rabbine borçlu olduğunu aklından çıkarmamalıdır.

فَلِلَّهِ الْحَمْدُ رَبِّ السَّمَاوَاتِ وَرَبِّ الْأَرْضِ رَبِّ الْعَالَمِينَ
وَلَهُ الْكِبْرِيَاءُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

"Hamd göklerin ve yerin Rabbi olan Allah'a mahsustur; âlemlerin Rabbine...

Göklerde ve yerde erişilmez büyüklük Ona mahsustur: zira O'dur mutlak üstün ve yüce olan, her hükümde tam isabet kaydeden sadece O'dur." (36-37)

46. AHKÂF SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Ahkâf sûresi, "kum tepeleri" anlamına gelen Ahkâf adını 21. âyetinden alır.

Kelime, Kur'an'da sadece bu sûrede geçer. Ahkâf, bugün Yemen sınırları içerisinde kalan bir bölgedir. San'a ile Umman arasında yer alan bu bölge Arap yarımadasının en büyük ve en tehlikeli çölü olan Rub'u'l-Hâlî'nin bittiği noktada yer alır. Hind okyanusu sahiline paralel olarak uzanan bölgeye *Hadrâmevt* (Ölü-yeşil) adı da verilir. Ahkâf tepeleri, bir zamanlar dillere destan İrem bağlarının yer aldığı Âd uygarlığının yaşadığı bölgedir. Hûd peygamber bu kavme gönderilmiş, fakat kavim inkârda ısrar etmiştir. İnkârlarının bir sonucu olan toplumsal bozulma ve ahlâki çürüme bünyeyi tamamen sarmış, sonunda dehşetli bir kum fırtınasıyla tarihten silinmişlerdir.

Sûrenin adı olan Ahkâf, aynı zamanda bu kum fırtınasının yığdığı tepelere de delalet edebilir. Nitekim günümüzde bu uygarlığın kalıntıları, 12 ila 18 metrelik kum yığınının altından çıkmıştır.

Sûrenin, tüm hadis ve Kur'an edebiyatında anıldığı ilk ve tek ismi budur.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Mekke'de nâzil olmuştur. Bazı âyetlerinin Medine'de nâzil olduğu tezini En'âm sûresinde uyguladığımız kıstaslar doğrulamaz.

Sûreyi peygamberliğin 12. yılına tarihlendirebiliriz. Mushaf'taki sıralaması nüzûl sıralamasıyla aynı olan yedi sûrelik *Hâ-Mîm* ailesinin sonuncusudur. İlk tertiplerde Câsiye-Zâriyât arasında yer alır. Sûrenin 29-32. âyetlerinde cinlerden söz edilir. Bu olay Taif dönüşü vuku bul-

muştur. Rasulullah'ın Taif'e gidişi ilgili kaynaklarda hicretten önceki üçüncü yıla tarihlendirilir. Yine sûrenin 15. âyeti, İsra: 23-24 ve Lokman: 14-15'te işlenen ebeveyn-evlat ilişkisinin bir devamı niteliğindedir. Ferrâ, 9. âyeti Kureyş'in suikast planları bağlamında ele alır. Bütün bunlar sûrenin, ailenin diğer üyeleri gibi 12. yıla tarihlendirilmesini teyit eder.

Sûre 33 âyettir. Bu rakam, Kûfe sayımına göredir. Diğerlerine göre 34 âyettir. Farklılık *Hâ-Mîm* harflerinin ayrı bir âyet olup olmadığıyla ilişkilidir. *Besair* sahibi kelime sayısını 344, harf sayısını ise 2595 olarak verir.

SÛRENİN KONUSU

Sûre konu itibarıyla kardeşleriyle benzerlik arz eder. Yine onlar gibi içerik bütünlüğüne sahiptir. İlâhî bir inşa projesi olan vahyin kaynağı, değeri ve ona îman üzerinde durur. Onu inkâr eden aklın açmaz ve sefaletinden örnekler verir.

Mukatta'a harfleriyle başlayan tüm diğer sûreler gibi vahye atıfla başlar. Daha başında, yaratılışın anlamlılığına ve amaçlılığına vurgu yapar. Eğer yaratılışın bir anlam ve amacı yoksa, zâten hiçbir yasanın, düzenin, kuralın, sınırın da gereği yoktur. Dolayısıyla ahlâkın, dinin, imanın ve yasaların varlığının dayandığı en büyük ilke varlığın ilk yasası olan anlamlılık ve amaçlılıktır:

مَا خَلَقْنَا
السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَأَجَلٍ مُّسَمًّى وَالَّذِينَ
كَفَرُوا عَمَّا أُنذِرُوا مُعْرِضُونَ

"Biz gökleri, yeri ve o ikisi arasındakileri, ancak gerçek bir anlam ve amaç uğruna ama sınırlı bir süreliğine yarattık; ne ki inkâr eden kimseler uyarıldıkları hakikatten yüz çeviriyorlar." (3)

Bununla vurgulanan hakikat şudur: Gökler ve yer insan için yaratılmıştır. İnsan için yaratılan göklerin ve yerin bir amacı olsun da, onların kendisi için yaratıldığı insanın bir amacı olmasın mı? Eğer cevabınız "Elbette olsun" veya "Olmalı" ise, o zaman peşinden şu sual gelecektir: "O zaman, söz konusu amacı kim belir-

leyecek?" Tüm zamanlar ve tüm mekânlarda yaşamış, yaşayan ve yaşayacak olan insanlığın tümünden söz ediyoruz. İnsanlığın tümünden söz ediyorsak, insanın anlam ve amacını belirleyecek olanın insanlığın üzerinde söz sahibi bir zât olması şart. Sadece söz sahibi olması yetmez, onu hakkının ve emeğinin olması şart. Bundan çıkarının olmaması şart... Zira çıkarı olursa, anlam ve amaç belirlerken kendi menfaatine yontabilir. Zaafı olmaması şart... Eğer olursa, anlam ve amaç belirlerken zaafını araya katabilir. Bu nitelikleri haiz Allah'tan başka biri var mı? Yok. O halde insanın anlam ve amacını Allah'tan başka birinin belirlemeye kalkması haddini aşmasıdır. İnsanın anlamsız ve amaçsız kalması ise tam bir hiççiliğe (nihilizm) yol açar ki, yaşamanın anlamı kalmaz. Ahlâki davranışın amacı kalmaz.

Peki, insanın anlam ve amacını Allah belirlemiş midir? Elbette belirlemiştir. Nerede derseniz, işte bu sualin cevabı olarak Allah vahyi göstermektedir. Vahyin amacını da insanın hidayeti olarak tesbit etmiştir. Vahiy, Allah'ın rehberliği ve kılavuzluğudur. Eğer bu kılavuz olmazsa insan kula kul olur, kulu kul edinir, eşyaya kul olur, alınır ve satılır, insanı bir mal gibi alır ve satar. İnsan insana tapar, güdülerine tapar, şehvete tapar, öfkeye tapar, korkuya tapar. Bütün bunlar vahiy tarafından şirk olarak nitelendirilir. İşte sûrenin ilk pasajı bu tehlikeye dikkat çeker (4-7).

Vahye yönelik itirazlar cevap bulur. Önce "Bu etkili bir sihirdir" itirazı (7). Bunu söyleyenler aslında vahyin gücünü itiraf etmiş oluyorlardı. Zira vahyin nüzûl çevresi sözün gücünü çok iyi bilen ve takdir eden bir çevre. Söz sanatları en geçer akçe. Söz sanatkârları el üstünde tutuluyor ve en fazla kazananlar onlar oluyor. Vahye sihirdir iftirasını atanlar, bir gerçeği daha itiraf ediyorlar: Vahyin kendilerini veya bir başkalarını büyülediği, yani etkilediği gerçeğini. Fakat vahyin etkisini ilahi olan kaynağına verecekleri yerde, lafzına veriyorlar. Vahyin taşıdığı hakikatlerin ebediliğine bakacakları yerde, vahyin lafızlarının edebiliğine bakıyorlar. Yamuk bakan doğru göremez. Onlar da göremiyorlar.

"Onu Muhammed uydurdu" (8) iftirasını atanlara şöyle cevap veriliyor:

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَيْهُ قُلْ إِنِ افْتَرَيْتُهُ فَلَا تَمْلِكُونَ لِي مِنَ اللَّهِ شَيْئًا هُوَ أَعْلَمُ بِمَا تُفِيضُونَ فِيهِ كَفَىٰ بِهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ

"Yoksa "Onu kendisi uydurdu" mu diyorlar? De ki: "Eğer onu ben uydurmuş olsaydım, Allah'tan bana gelecek hiçbir (cezayı) başımdan savamazdınız. (Allah) öksesine düştüğünüz bu iftiranın nedenini bilmektedir; benimle sizin aranızda şahit olarak O yeter: iyi ki O mutlak bağış sahibidir, sonsuz merhamet kaynağıdır." (8)

Bunun ardından âyet Hz. Peygamber'den şöyle demesini istiyor: *"De ki: "Ben peygamberlerin ilki değilim; kendime de size de ne yapılacağını bilmiyorum; ben sadece bana vahyedileni izlerim ve ben sadece vahyi olduğu gibi beyan eden bir uyarıcıyım." (9)* Müşrikler "bana da size de yarın ne yapılacağını bilmiyorum" diyen birini peygamber kabul etmiyorlar. Onların peygamber kabul etmesi için onun geleceği bilmesini, gaybtan haber vermesini, devesi kaybolanın devesinin yerini söylemesini, kehanette bulunmasını, olağanüstülükler göstermesini, başlarına gelecek olanı gelmeden söylemesini istiyorlar. Dikkat edin, bunları isteyen mü'minler değil, müşrikler. Ve Kur'an onların bu tür beklentilerini kale bile almadan dikkatlerini vahye çekmeye çalışıyor (10). Doğru bir yol tutanları cennetle müjdeliyor (11-12).

Bu arada nüzûl ortamında yaşanan ebeveyn-evlat münasebetlerindeki sıkıntılı noktaları da biz Kur'an'dan öğreniyoruz. Kendisine îman telkin eden ana babanın evlat tarafından terslenmesi buna bir örnek (15-20). Sanki bu pasajda zımnen; insanlığı bir baba şefkatiyle îmana davet eden Allah Rasulü'nü reddetmenin en büyük nankörlük olduğu dile getiriliyor.

Akıl baliğ olma yaşını biliyoruz. Bu insanın düşünsel gelişimini gösterir. Bir de duyguların gelişimi (rüşde ermesi) vardır. 40 yaşın, insanın duygusal olgunluk yaşı olduğunu ifade eden cümle bu sûrenin 15. âyetinde yer alır: *"Nihayet tam olgunluğa erişip kırk yaşına ulaştığında"*.

Haddini aşmanın kendi kendini nasıl yıkıma götürdüğünün örnekleri, helâke uğrayan geçmiş toplumlar üzerinden sunulur. Bir tek Allah'a kulluktan kaçınanların, birçok sahte tanrı icat edecek bir zaafa

nasıl duçar oldukları anlatılır (21-28). Bu sûreye adını veren kıssadır aynı zamanda.

Söz dinleyen ve söz dinlemeyenlerin farklı tavır ve akıbetleri dile getirilir (29-34). Söz dinlemeyip hayatını harcayanlar, kendi ömürlerini kendi elleriyle manen nasıl kısalttıklarını âhirette anlayacaklardır. Elleriyle anlamsızlaştırdıkları hayatları bereketsiz bir hayattır. Öyle ki, âhirette bütün bir ömrü "sadece gündüzün tek bir saati kadar" kısa yaşamış gibi hissedeceklerdir (35). Bu âyetin sonu, sûrenin de sonudur. Sûre, helâk konusunda ilahi şefkatin bir ifadesi olan şu uyarıyla biter:

"Duyurumuz işte budur: Şu halde, hiç sorumsuzca davranan bir toplumdan başkası helâk edilir mi?"

47. MUHAMMED SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Sûre Hz. Peygamber'in adıyla aynı olan *Muhammed* adını ikinci âyetinden alır.

Dört sûrenin içinde Muhammed ismi geçer. Bunlar Âl-i İmran sûresinde (144), Ahzâb sûresinde (40), Fetih sûresinde (25) ve bu sûredir. Bu sûredeki Muhammed ismi, ilk nâzil olanıdır. Kur'an'da Yûnus, Hûd, Yûsuf, İbrahim, Meryem, Lokman, Nûh ve Muhammed olmak üzere ismi peygamber ve salihlerden oluşmuş 8 sûre yer alır.

Savaşa izin veren ilk sûre olduğu için (4 ve 20) "Kıtal Sûresi" adıyla da anılmıştır.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Medine'de inmiştir.

Hicretin ardından nâzil olan sûrelerden biri, belki de birincisidir. Âyet 13'te Rasulullah'ın Mekke'den zorla çıkarılmış olmasına yapılan atıf, aynı zamanda bir dönemin kapanışının da îmâsı niteliğindedir. Sûrenin daha önce ya da daha sonra indiğine dair görüşler mesnetsizdir. Enfâl 67-69'da sözü edilen "Allah'ın önceki yazısından" kasıt, bu sûrenin savaşa izin veren âyetleri olsa gerektir. İbn Abbas tertibinde Hadîd-İnsan, diğerlerinde Hadîd-Ra'd arasında yer alır. Her iki sıralama da problemli görünmektedir. Zira İnsan Mekkîdir, Hadîd'in nüzûl tarihi ise hicrî 5. yıldan önce değildir. Sûrenin Bedir'den, hatta Uhud'dan sonra indiğini söyleyenler olmuştur. Sûreler arasındaki yerini bire bir tesbit zor görünmektedir.

Sûre 38 âyettir. Bu Kûfe kıraat okulunun taksimatıdır. Sûreyi Basralılar 40, diğer ekoller 39 âyete taksim etmişlerdir. *Besair* sahibine göre sûrenin kelime sayısı 560, harf sayısı ise 2438'dir.

SÛRENİN KONUSU

Sûre söze, ilâhi bir inşa projesi olan vahye uyan kimseleri müjdeleyerek girer: *"Allah onların günahlarını silecek ve tasavvurlarını ıslah ve inşa edecektir" (2).*

Sûrede Allah-insan ilişkileri insanın hak ve ödevleri bağlamında ele alınır. Hakikate yönelik her tür fiili saldırıyı püskürtmek işte bu ödevlerden biridir. Fakat bunu yaparken insanın insanlık onuruna yakışmayan davranışlardan uzak durulur. Sûrenin dördüncü âyeti, savaşta ele geçen esirleri köleleştirmeyi ve cariyeleştirmeyi zımnen yasaklar:

حَتَّىٰٓ إِذَآ أَثۡخَنتُمُوهُمۡ فَشُدُّواْ ٱلۡوَثَاقَ فَإِمَّا مَنَّۢا بَعۡدُ وَإِمَّا فِدَآءً حَتَّىٰ تَضَعَ ٱلۡحَرۡبُ أَوۡزَارَهَاۚ ذَٰلِكَ

"Nihayet kızışmış bir savaşın sonuna dayandığınızda durmayın, (kalanların) ipini sıkı bağlayın. Fakat daha sonra ya bir lütuf olarak karşılıksız, ya da bir fidye karşılığı serbest bırakın ki, savaş tüm ağır sonuçlarıyla ortadan kalksın: böyle yapın!" (4)

Bunun ardından gelen ibare, savaşın da bir imtihan olduğunu söyler:

"Ve eğer Allah dileseydi, onların hakkından bizzat gelirdi; fakat bunu (yapmadı) ki, sizi birbirinizle sınayabilsin."

Davası olmayan adam adam değildir. Kur'an'ın genelinden yola çıkarak söylenebilecek olan budur. Davası olanların en iyileri, davanın en iyisini seçenlerdir. Davaların en iyisi, Allah'ın davasıdır. Zira Allah en iyidir ve iyiliğin kaynağıdır. Allah'ın davasını dava edinenlere müjde şöyle gelir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ
آمَنُوا إِن تَنصُرُوا اللَّهَ يَنصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ

"Ey îmanda sebat edenler! Siz Allah'ın (davasına) yardım ederseniz, o da size yardım eder ve ayaklarınızı sabit tutar." (7)

Yeryüzünde dolaşanlara, neye bakmaları gerektiğine dair rehberliği Kur'an yapar:

أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنظُرُوا كَيْفَ
كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ دَمَّرَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَلِلْكَافِرِينَ أَمْثَالُهَا

"Onlar yeryüzünde hiç dolaşmadılar mı; görmediler mi kendilerinden önceki günahkârların sonunun ne olduğunu? Allah onları yerle bir etti; bu kâfirleri de bunun bir benzeri beklemektedir." (10)

Hayatı anlam ve amacından soyutlayanlar, yani ulvi bir gayesi ve dâvâsı olmayanlar, hayvana benzer (12). Adam olanın dâvâsı olur, dâvâsı olan o uğurda mücadele verir (20). Vahye inanmayanlar düelloya değil düşünceye davet edilirler:

أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَى قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا

"Onlar hiç Kur'an üzerinde derin derin düşünmezler mi, yoksa kilit vurulmuş kalplere mi sahipler?" (24)

Allah'ın kullarından istediği açık ve nettir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَلَا تُبْطِلُوا أَعْمَالَكُمْ

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَن سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ مَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَن يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ

"Siz ey îman edenler! Allah'a itaat edin, Elçi'ye itaat edin ve asla emeklerinizi boşa çıkarmayın!

Evet, inkârda direnen ve Allah yolundan alıkoyan sonra da bu inkâr üzere ölen kimselere gelince... Allah onları asla bağışlamayacaktır." (33-34)

Vahyin yoluna uyanların önünde sonunda galip geleceğini müjdeleyen âyetlerin ardından, sûre şu anlamlı uyarıyla son bulur:

وَاللَّهُ الْغَنِيُّ وَأَنتُمُ الْفُقَرَاء وَإِن تَتَوَلَّوْا يَسْتَبْدِلْ قَوْماً غَيْرَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُونُوا أَمْثَالَكُمْ

"Allah kendi kendine yetendir, siz ise (O'na) muhtaçsınız. Sözün özü: eğer (Allah'tan) yüz çevirirseniz, sizin yerinize başka bir topluluk getirir de, onlar sizin gibi yapmazlar!" (38)

Yani hiçbir varlık **Allah için vazgeçilmez değildir, fakat Allah tüm varlık için vazgeçilmezdir.**

48. FETİH SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

İslam'la insan arasındaki özellikle psikolojik engelleri kaldırıp gönüllere giden yolu açmayı ifade eden *Fetih* adını ilk âyetinden alır.

Buhârî'de geçen bir rivayet, ilk neslin sûreyi bu adla andığını ortaya koyar.

Bu sûrenin bir savaş sırasında değil Hudeybiye gibi bir barışın ertesinde indiği hatırlanacak olursa, Fetih ile ne kastedildiği de anlaşılmış olur. Kur'an'da Fetih adı verilen tek sûre, bir barışın ardından nâzil olan sûredir ve bu çok önemlidir. Böyle bir sûreye Fetih adının verilmesi, İslâm'da fethin amacının toprak işgali değil "yürek fethi" olduğunu gösterir.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Sûre Medenîdir.

Hudeybiye barış anlaşmasının ardından dönüş yolunda inmiştir. Bu durumda sûrenin hicrî 6. yılın sonunda indiği kesindir. İniş tarihi ne kadar kesinse ilk tertiplerdeki sıralaması da o kadar ihtilaflıdır. Hz. Osman tertibinde Cuma-Mâide, İbn Abbas tertibinde Mumtehane-Nisâ, Cabir b. Zeyd tertibinde Saf-Tevbe, İmam Cafer tertibinde Teğâbun-Tevbe arasına yerleştirilir. Gerekçelerini *Hayat Kitabı Kur'an* adlı meal-tefsirimizde açıkladığımız gerekçeli nüzûl tertibimizde sûrenin denk düştüğü yer Mumtehane-Nasr arasıdır.

SÛRENİN NÜZÛL SEBEBİ VE ORTAMI

Sûrenin nüzûl ortamındaki dış bağlamı şöyle özetlenebilir:

Başta Hz. Peygamber olmak üzere özellikle muhacirler yıllardır ayrı kaldıkları öz yurtlarını çok özlemişlerdir. Allah Rasulü rüyasında ihramlı

ve yanlarında kurbanlıklar olduğu halde kendilerini Mekke yolunda görür (27). Rasulullah, umre ziyareti için genel bir çağrı yapar. Mazeret ileri süren müttefik bedevi kabileler dışında (11) davete Medine'den 1400-1500 kişi icabet eder. Kafile, Arap geleneğinde savaşın yasak olduğu aylardan Hicrî 6. yılın Zilkade başında (Mart, 628 m.) yanlarına tek bir kılıçtan başka silah almadan ihramlı olarak yola çıkar.

Fakat Mekkeliler Müslümanların bu talebine olumsuz cevap verirler. Bununla da yetinmeyen Mekkeliler, haram ay geleneğini çiğneyerek Halid b. Velid komutasında 200 kişilik bir süvari birliği çıkarırlar. Mekke'ye iki günlük mesafede bu haberi alan Hz. Peygamber, kafileyi hızla Cidde-Mekke yolu üzerinde Kâbe'ye 20 kilometre mesafedeki Hudeybiye'ye intikal ettirir. Çünkü burası savunmak için elverişli bir mevziydi. Allah Rasulü Uhud'da da aynı taktiği uygulamıştı. Düşman sayıca kendisinden üstün olduğundan, meydan savaşı vermek yerine, arkasını korunaklı bir sipere vererek dar alanda düşmana denk bir kuvvetle savaşmayı tercih etmiştir. Ailesi öteden beri elçilik vazifesini deruhte etmiş bulunan Ömer b. Hattab, kendisine tevcih edilen görevden affını isteyerek, Osman'ın gönderilmesinin daha isabetli olacağını söyler. Bunun üzerine Allah Rasulü Osman b. Affan'ı amaçlarını açıklamak için Mekke'ye gönderir. Osman b. Affan'ın Mekke'de öldürüldüğü şayiası yayılır. Bunun üzerine Hz. Peygamber orada bulunan herkesten kanlarının son damlasına kadar savaşacaklarına dair biat alır (10 ve 18). Şayia asılsız çıkar. Mekkeliler Huleys b. Alkame'yi Müslümanları Medine'ye dönmeye ikna için yollarlar. Bu adam gelip Müslümanları ihramlı ve kurbanlı olarak görünce tek söz söylemeden geri döner. Bu arada Mekkelilerin tacizleri de devam eder. Yaklaşık 40 kişilik bir müşrik müfrezesi gece baskını vereyim derken kıskıvrak yakalanır. Hz. Peygamber onları cezalandırmayıp Mekkelilere iade eder. Aynı şey yaklaşık 80 kişilik bir başka saldırı gurubunun başına da gelir.

En sonunda Mekkeliler makul davranmak zorunda kalırlar ve Süheyl b. Amr başkanlığında üç kişilik bir heyet yollarlar. Bu heyetle Allah Rasulü arasında dört maddelik bir barış anlaşması akdedilir. Buna göre:

1. İki taraf arasında on yıl savaş yapılmayacaktır.

2. Mü'minlerin tarafına geçen iade edilecek, mü'minlerden Mekke tarafına geçen olursa iade edilmeyecektir.

3. Arap kabileleri istedikleri tarafla ittifak kurmakta serbest olacaklardır.

4. O yıl umre ziyareti yapılmayacak, bir yıl sonra Mekkeliler şehri üç gün boşaltacak, Müslümanlar ziyaretlerini gerçekleştireceklerdir.

İlk bakışta Mekkelilerin lehine gibi görülen bu anlaşma, gerçekte Medine İslâm Devleti'nin tanınması anlamına geliyordu. Her şeyden öte bu anlaşma ile oluşacak sükûnet ortamı ve normalleşme süreci, ilâhi mesajın yürekleri fethetmesi için şarttı. Bu, insanla İslâm arasındaki duygusal engellerin açılması, yani bir "fetih" idi. Bu anlaşmaya evet diyen Allah Rasulü, sözün gücünün gücün sözünü bastıracağına inanıyordu. Zaten bu sûre de olayın adını koymuştu: Fetih.

Anlaşma yüreklerin önündeki barikatları kaldırdığı için Fetih adını almıştı. Peygamberliğin başlangıcından o ana kadar geçen 20 yıllık sürede gerçekleşen insan kazanımının kat kat fazlası bu anlaşmadan sonraki iki yıl içinde gerçekleşecekti. Barış anlaşmasından üç ay sonra bölgedeki en büyük Yahudi site devleti Hayber fethedildi. Rasulullah davete kanal açmak için "umre"yi gerekçe yaptı. Asıl hedef Mekke'nin fethiydi; fakat ona giden yol Kuzeydeki Hayber'i güvenli hale getirmekten geçiyordu. Zor olanı seçti: Önce Hudeybiye'de barışı kazanmak, sonra Hayber zaferi ve nihayet büyük fetih. İki yıl geçmeden Mekkeliler anlaşmayı bozdular ve müşriklerin kalesi Mekke fethedildi. Her ikisi de mubîn, yani "tartışmasız" bir fetihti; çünkü kansız gerçekleşti. Bunun bir tek adı vardı: yürek fethi.

SÛRENİN KONUSU

Sûrenin girişinde açıkça ortaya konulan hakikat, fethin askeri alana hapsedilemeyecek kadar geniş ve kuşatıcı bir kavram olduğu gerçeğidir. Kur'an, gönüllerin ezeli ve biricik hakikatin öbür adı olan İslâm'a açılma sürecini "apaçık ve tartışmasız fetih" olarak nitelendirmiştir. Bu sûrenin kazandırdığı bakış açısıyla okursak, vahiy Allah'tan insana olan fetihtir. İbadet, insandan Allah'a olan fetihtir. Cihad, insandan insana olan fetihtir. Keşif, insandan doğaya ve eşyaya olan fetihtir.

Sûre söze şöyle girer:

"Elbet sana tartışmasız bir fethin önünü açan Biziz." (1)

Tartışmasız bir fetih, yani *feth-i mubîn*. *Mubîn* sıfatı, hem özünde açık, hem de başka şeyleri açıklayıcı anlamına gelir. Zira iki kökten de türetilebileceği için hem geçişli, hem de geçişsizdir. *Feth-i mubîn*, gerekçeleri nüzûl sebebi bölümünde de anlatıldığı gibi açık bir insan ve gönül fethidir. *Feth-i mubîn*, aynı zamanda hakikatin başkalarına ulaşmasının önündeki engelleri bertaraf ettiği için de insanın mutluluğunun öbür adı olan İslâm'ı ondan habersiz insanlara açıklayıp ulaştıran bir fetihtir.

Şu âyetteki gücün sahibi, açılmayı hak eden gönüllerin de sahibi değil midir:

هُوَ الَّذِي أَنزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ
الْمُؤْمِنِينَ لِيَزْدَادُوا إِيمَاناً مَّعَ إِيمَانِهِمْ وَلِلَّهِ جُنُودُ السَّمَاوَاتِ
وَالأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيماً حَكِيماً

"İmanlarına îman katsınlar diye mü'minlerin kalplerine güven ve sükûnet bahşeden O'dur; zira göklerin ve yerin bütün orduları Allah'ın emrine amadedir; ve zâten Allah her şeyi bilmektedir, her hükümde tam isabet sahibidir." (4)

Hz. Peygamber'in büyük misyonunu üç kelimeyle özetleyen şu âyetin tefsirine bir koca cilt yeterli olur mu dersiniz:

إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِداً وَمُبَشِّراً وَنَذِيراً

"(Ey Peygamber!) Elbet Biz seni bir şahit, bir müjdeci ve bir uyarıcı olarak gönderdik." (8)

Sûrenin müteakip âyetleri nüzûl ortamında yaşanan olaylara bire bir gönderme yapar. Efendimiz aleyhisselama biat edenler gerçekte Allah'a biat etmişlerdir (10). Öyle ya, elçiye itaat elçiyi gönderene itaattir. Bedevilerin menfaatçi ikiyüzlülüğü dile getirilir (11-13). Bedevilerin ikiyüzlülüğü büyüktür de, Allah'ın affı ve bağışı ondan çok daha büyüktür (14).

Bey'atu'r-Rıdvan...

Bu isimle şöhret bulmuş olan ünlü biat, Mekke'ye gönderilen Hz. Osman'ın sonradan aslı olmadığı ortaya çıkacak olan ölüm haberi üzerine yapılmıştır. Orada olanlar canlarını avuçlarının içine alarak

biat ettiler Allah Rasulü'ne. Bu biat, günümüzde bazılarının anladığı ve yaptığı gibi bir "Biat et rahat et" biatı değildi. "Canını avuçlarına al ve götür o canı Rasulullah'ın avuçlarına koy" biatı idi. Nitekim öyle de oldu. Ve Allah işte böyle bir biat için indirdi şu âyeti:

لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ
الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ
فَأَنزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَأَثَابَهُمْ فَتْحاً قَرِيباً

"Doğrusu Allah, o ağacın altında sana biat edenlerden razı olmuştur; üstelik O onların kalbinden geçenleri de bilmekteydi; işte bu yüzden onlara iç huzuru indirdi ve kendilerini yaklaşan bir fetihle ödüllendirdi." (18)

Bu sûrenin biri iyi diğeri kötü iki kahramanı vardır: İyi kahramanı sorumluluk şuuru, kötü kahramanı cahiliyye gururudur. 26. âyet tam da bu hakikati haykırır. Sorumluluk şuuru ve cahiliye gururu arasındaki mücadele, o gün bu gündür hiç bitmemiş ve bundan böyle de bitmeyecektir.

Sûrenin son iki âyeti özetlenemez. En iyisi o âyetleri buraya dercetmek:

هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ
الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيداً
مُّحَمَّدٌ رَّسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاء عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاء بَيْنَهُمْ
تَرَاهُمْ رُكَّعاً سُجَّداً يَبْتَغُونَ فَضْلاً مِّنَ اللَّهِ وَرِضْوَاناً سِيمَاهُمْ
فِي وُجُوهِهِم مِّنْ أَثَرِ السُّجُودِ ذَلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَاةِ وَمَثَلُهُمْ
فِي الإِنجِيلِ كَزَرْعٍ أَخْرَجَ شَطْأَهُ فَآزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوَى
عَلَى سُوقِهِ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ لِيَغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ
آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُم مَّغْفِرَةً وَأَجْراً عَظِيماً

"O Elçi'sini doğru yol rehberliği ve hak din ile göndermiştir ki, böylece (hak) Din'i tamamıyla ortaya çıkarıp bildirmiş olsun: işte (buna) şahit olarak Allah yeter.

Muhammed Allah'ın Elçisi'dir ve onun safında olanlar, hakkı inkâr edenlere karşı kararlı ve ödünsüz, birbirlerine karşı ise çok merhametlidirler. Onları hep rükû ve secde halinde Allah'ın kerem ve rızasını ararken görürsün; onların nişanları yüzlerindeki secde izleridir. Bu onların Tevrat'taki temsilidir. Bir de onların İncil'deki temsili var: Onlar filiz vermiş tohum gibidir; derken (Allah) o filizi güçlendirir ve kalınlaştırır ki kökü üzerine dimdik dursun da üreticiyi sevindirsin. Böylece O, hakkı inkâr edenleri de kinlerine mahkûm etmiş olur. (Ne ki) Allah onlardan iman eden ve ıslah edici eylemler ortaya koyanlara limitsiz bir bağış ve büyük bir ödül vaat etmiştir." (28-29)

49. HUCURÂT SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Haneler, odalar, hücreler" anlamına gelen Hucurât adını 4. âyetinden alır.

Baştan beri bu isimle anılmıştır. Ne siyer ne de hadis kaynaklarında aksini isbat eden bir rivayete rastlanmamıştır.

Medine İslâm cemaatinin haneleri, bir bedenin hücreleri gibiydi. Bu hücreler arasındaki doku uyumunun korunması için, sadece yasalar ve kurallar yeterli değil. Âdâb-ı muaşeret de gerekliydi. Sûrenin görünürdeki ismi her ne kadar Hucurât ise de, sûrenin görünmez ismi esasen âdâb-ı muaşeret sûresidir.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Sûre Medine'de inmiştir.

4. âyet Temimoğulları heyetinin ziyaretine atıftır. Bu olay "elçiler yılı" adı verilen 9. yılda gerçekleşmiştir. 6. âyetin inişine neden olan olayın kahramanı ise Fetih'ten sonra Müslüman olan bir isimdir. Bu veriler sûrenin en erken 8. yılda indiğini gösterir.

İniş sıralamasında sondan üçüncü sûredir.

Sûre 18 âyettir. Sûrenin kelime sayısı 343, harf sayısı 1474 olarak tesbit edilmiştir.

SÛRENİN KONUSU

Sûrenin ana konusu, İslâm cemaatinde insan ilişkileri ve bu ilişkilerde uygulanacak âdâb-ı muaşerettir. "Ey îman edenler!" hitabının beş kez yer aldığı sûre, baştan sona insan ilişkilerinin üzerinde yükseldiği etik ve estetik değerlerden, ahlâk ve edebe dair ilkelerden söz eder.

Önce Allah Rasulü ile sahabe arasındaki ilişkileri ele alır. *"Asla Allah'ın ve Elçisinin önüne geçmeyin!" (1)* der. Bunu takvanın bir parçası olarak takdim eder. Demek ki âdâb kuralları da, takvanın bir parçasıdır. Yani, takvanın bir de edep boyutu vardır. Gerçi âyetteki "önüne geçme" sadece âdâb-ı muaşeret bağlamında ele alınamaz. Bu çok boyutlu anlaşılmalıdır. Allah'ın ve Elçisinin önüne geçmek, haddini bilmemektir. Bu mânasıyla âyetin söylediği "Ey îman edenler! Haddinizi bilin!" der. Haddini bilenler kendini bilenlerdir. O halde emir ta esasta yeryüzünün en eski yazılı hikmeti olan "kendini bil" şeklinde anlaşılması hiç de yanlış olmaz.

Sûre, Hz. Peygamber'in şahsında hayatın değişik alanlarında onun mirasını üstlenen otoritelere karşı saygıyı öğütler (1-5).

Ardından İslâm cemaatinin kendi bireyleri arasındaki ilişkileri ele alır. Yalan haber üreten ve taşıyanları, İslâm cemaatinin güvene dayalı yapısını tehdit eden tehlikeli unsurlar olarak işaretler. Bilgi aktarımının en genel geçer kuralını hatırlatır:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَإٍ فَتَبَيَّنُوا
أَن تُصِيبُوا قَوْماً بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوا عَلَى مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ

"Siz ey îman edenler! Sorumsuzun biri size (önemli) bir haberle geldiğinde durup gerçeği araştırın; değilse, istemeden birilerini rencide eder, ardından da yaptığınızdan pişmanlık duyarsınız. (6)

Bu tür problemlere karşı en büyük tedbir îman kardeşliğidir. Mü'minlerin kendi aralarında ihtilafı bir yana, çatışması dahi ihtimal harici değildir (9). Bu vahyin hayatın gerçeğini görmesi ve ilkelerini bu gerçek üzerine bina etmesidir. Böylesi bir durumda ne yapılacağını söyler. Ama bir şey daha söyler:

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ

"Mü'minler sadece kardeştirler." (10)

Âyet bu sade ilkeyi öyle güçlü söyler ki, sanki şöyle de anlaşılabilir: Kardeş oldukları zaman mü'min olmuş olurlar... Kardeş oldukları kadar mü'mindirler... Mü'minlerin îmanları kardeş olduğu için kendileri de ister istemez kardeş olmak zorundadırlar... İmanın îmanla kardeş olması, mü'minleri de kardeş kılar...

Ardından kardeşin kardeşe karşı sorumlulukları sıralanır: Kardeşlerin arasını düzeltmek bu sorumluluklardan biridir. Mü'minin mü'mini alaya alıp hor görmemesi kardeşlik sorumluluğunun bir parçasıdır (11). Mü'minin mü'minin duygusunu yaralamaması, kardeşlik sorumluluğunun bir parçasıdır. Mü'minin mü'min hakkında suizandan kaçınması, ayıplarını araştırmaması ve gıybetini etmemesi, kardeşlik sorumluluğunun bir parçasıdır (12). Bu âyet aynı zamanda gıybeti bir manevi yamyamlık olarak telakki eder. Burada gıybet edenin gıybet ettiğinden bir parça koparması söz konusu değildir. Dolayısıyla gıybette gerçek zararı gıybeti edilen değil eden görür. Gıybet de gıybeti edilen *gaipse* de onun Allah'ı hazırdır. Fakat gıybet eden Allah'ın hazır ve nazır olduğunu göz ardı etme günahı işleyerek gıybetten daha büyük bir vartaya düşmüş olur.

'İman kardeşliği' ilkesinden yola çıkılarak, söz, en geniş kardeşlik zemini olan 'insan kardeşliğine' getirilir. İşte o evrensel ilke burada yer alır: *"Elbet Allah katında en üstün olanınız, en sorumlu davrananınızdır" (13).*

Takva tek üstünlük ölçüsüdür. Takvadan başka hiçbir üstünlük ölçüsü yoktur. Takva dışında her hangi bir üstünlük ölçüsü koymak, asabiyettir. Hz. Peygamber öyle der: *"Kim asabiyete çağırırsa o bizden değildir."* Takvanın üstünlük ölçütü olması, takvalı insanın kendini başkalarından üstün sayması anlamını taşımaz. Zaten takva kendine başkalarının üstünde paye vermemektir. Tevazu takvanın bir boyutudur. Mahviyet takvanın bir boyutudur. Kibir ve gurur takvanın ölümüdür.

İddia halindeki îmanla isbat edilmiş îman arasındaki farka tarihsel bir örnek gösterilir: İmanı boğazından aşağıya geçmeyen bedeviler (14). Buradan anlaşılır ki îman içteki İslâm'dır, İslâm ise dıştaki îman. İman kalbin amelidir, amel organların îmanıdır. Gerçek mü'minlerin tarifi bir de burada yapılır:

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ

"Gerçek mü'minler sadece Allah'a ve Rasulü'ne îman edenler, ondan sonra da kuşkunun semtine uğramayanlar ve Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenlerdir: İşte bunlar sadık olanların ta kendileridir." (15)

Allah'a din öğretmeye kalkmak herhalde bir kulun yapabileceği en büyük terbiyesizliklerden biridir: *"De ki: "Allah'a dininizi siz mi öğreteceksiniz?" (16)*

Kur'an'a göre îman ve teslimiyet, kişinin Allah'a değil kendisine yaptığı en büyük iyiliktir. Müslüman olmamızı Allah'a bir lutuf gibi görmemiz, Müslüman olamadığımızın ifadesidir. Zira Müslüman olmak, Allah'a kayıtsız şartsız teslim olmaktır. Müslüman olmayı Allah'a bir lutuf gibi gören, kendini vazgeçilmez sanıyor demektir. Oysaki Allah için vazgeçilmez kul yoktur, ama kul için Allah asla vazgeçilemezdir. Kur'an kendi lisanıyla söylesin:

يَمُنُّونَ عَلَيْكَ أَنْ أَسْلَمُوا قُل لَّا تَمُنُّوا عَلَيَّ إِسْلَامَكُم بَلِ اللَّهُ
يَمُنُّ عَلَيْكُمْ أَنْ هَدَاكُمْ لِلْإِيمَانِ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ

"Onlar Müslüman oldular diye seni minnet altına almaya kalkıyorlar. De ki: "Müslüman olmanızdan dolayı beni minnet altına alıp lutfettiğinizi sanmayın; eğer (hakikate) sadıksanız, sizi doğru yola yönelttiği için asıl Allah size lutufta bulunmuştur." (17)

50. KÂF SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Adını girişindeki *kâf* harfinden alır.

İçinde *kâf* harfi bulunan kelimelerin çokluğuyla dikkat çeker. Bize kadar gelen rivayetlerden anlıyoruz ki, daha sahabe döneminde bu isimle anılmaya başlamıştır.

Ümmü Hişam, Rasulullah'ın bu sûreyi sık sık mü'minlere 'hutbe' olarak okuduğunu, kendisinin de bu sûreyi Rasulullah'tan dinleye dinleye ezberlediğini söyler (*Müslim*). Yine Hz. Ömer, Rasulullah'ın bu sûreyi bayram namazlarında sürekli okuduğunu nakleder (*Muvatta* ve *Müslim*).

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Sûre Mekke'de inmiştir.

İçeriğinden, peygamberliğin 5. yılına ait olduğu sonucuna varılabilir. Kalem, Feci ve Şems sûrelerinin ardından nüzûl sürecinde içeriğinde kıssa anlatılan 4. Sûredir. Öncekilerden farklı olarak Nûh, Reis, Lût ve Tıbba' kıssaları anlatılır. Muhammedi davete karşı Mekke müşriklerinin şiddet ve yıldırma politikalarının şiddetlendiği yıldır sûrenin iniş yılı. Bu nedenledir ki sûrede anlatılan kıssalar inkârcı muhataplarını uyarı amacı taşır.

Tüm iniş tertiplerinde Murselât-Beled arasında yer alır. Sûrenin yeri muhtevasıyla uyum içindedir.

Tüm kıraat okullarına göre 45 âyettir. *Besair* sahibi kelime sayısını 375 olarak, harf sayısını 1474 olarak verir.

SÛRENİN KONUSU

Sûrenin ana teması ahirettir. Kâf sûresi, konu açısından iç bütünlüğe sahiptir.

Sûre, mukatta'a harflerinden sonra, benzeri tüm sûreler gibi vahye atıfla başlar. Ve daha ilk âyetlerinde sözü ahirete getirir. İslâm'ın inanç sisteminin sacayağını tevhid, nübüvvet ve ahiret oluşturur. Bunlar içinde ahirete îmanın yeri çok özeldir. Zira Mekke kodamanları gibi, yeryüzünde Allah'a inandığı halde ahirete inanmayan pek çok insan vardır, fakat ahirete inandığı halde Allah'ı inkâr edene rastlanmamıştır. Bunun sebebi ahiretin Allah'tan daha gayb olmasıdır. Varlık gayba nisbetle üç kısımdır:

1. Kendisi de eseri de gaib olmayan: Maddi âlemin tamamı bu kısma girer.

2. Kendisi gaib olduğu halde eseri zahir olan: Allah'ın zâtı gaib eseri zahir olduğu için bu kısma girer.

3. Kendisi de eseri de gaib olan. Ahiret bu kısma girer. Ahiretin ne cevherine ne arazına, ne zâtına ne eserine ait bu dünyada bir şey gösterilemez. İşte bu nedenle Allah'a inanmaktan daha zordur ahirete inanmak. Kur'an'daki ahiretle ilgili pasajlar bu gerçeği ima eder. Zira Kur'an'ın ahirete îmana çağırdığı Mekke müşriklerinin Allah'a inandığını söyler.

Bu sûre baştan sona yeniden dirilişi ve Hesap Günü'nü konu edinir. Yer ve göklere ilişkin jeolojik ve kozmolojik deliller sıralar ve der ki: *"Onlar üzerlerindeki göğe dönüp de bakmadılar mı?" (6)* Yeryüzünü Allah genişletmiştir. Dağları O yerleştirmiştir. Her tür çiftten güzel bitkiler yeşertmiştir (7). Gökten su indirmiştir. Onunla envai çeşit ürünler var etmiştir (9-10). Bütün bunları hatırlatan âyetler muhataptan ne istediğini de söylemektedir: *"Gönüllü olarak O'na yönelen her kul için bir bilinç kaynağı ve bir uyarı vesilesi olsun." (8)*

Bütün bu sayılanların ahiretin varlığına olan delalet ciheti nedir? Aslında onu da vahyin kendisi söylemektedir:

"Biz ölü bir beldeye su ile can verdik; işte insanın yeniden dirilişi de böyle olacaktır." (11)

Vahiy çok basit bir gerçeği hatırlatıyor inkârcıya: Her yıl gördüğün kışın ardından gelen cennet gibi bahar yeniden dirilişin tabiattaki bir karşılığı değil midir? Bin yıldan beri hiç yeşermemiş bir çöl, uygun ortamı bulduğu anda nasıl da yemyeşil bir vaha oluveriyor? Bütün bunları gözünle görüp dururken, yeniden dirilişi nasıl inkâr edebilirsin? Bunun Allah'a zor geleceğini mi düşünüyorsun, makul olmadığını mı?

Eğer makul olmadığını söylüyorsan, bedenin tabi olduğu tekâmül yasası gibi, ruhun da bir tekâmül yasası olduğunu reddetmek için hangi makul gerekçeye sahipsin? Beden mevt olunca ruhun da mevt olmak zorunda olduğuna dair akli bir delil var mı? Ruh Rabbine teveffi eder, vefa gösterir. Tıpkı sahibine alışkın kuşlar sahibi çağırınca nasıl uçup varırsa, Rabbi çağırınca da ruhlar onun çağrısına vefa gösterir.

Yeniden dirilişi inkâr etmenin, "uzak tanrı" tasavvurundan kaynaklandığını ifade eden o ünlü âyet bu sûrede yer alır:

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ وَنَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ

"Doğrusu insanı yaratan Biziz ve iç beninin ona neler fısıldadığını iyi biliriz: zira Biz insana şahdamarından daha yakınız" (16)

Ardından yeniden dirilişi inkâr edeni bekleyen âhiret azabı tasvir edilir (19-30). Peşinden bu hakikate îman edip hesabı verilecek bir hayat yaşayanları bekleyen ödülün niteliği dile getirilir (31-35).

Kur'an kalp derken, akleden kalbi kasteder. Duygu ve düşünce merkezlerini Kur'an birbirinden ayırmaz. Kur'an'ın kalp ile kan pompasını kastetmediğine en güzel delil bu sûrede yer alır: *"Elbet bunda (akleden) bir kalbe sahip olanlar için ibretlik bir uyarı vardır." (37)* Yani vahiy karşısında aktif ve işleyen bir akıl ve vicdan istemektedir. Eğer o yoksa muhatabını kalpsiz ve vicdansız kabul etmektedir.

Sözün özü: İnsanoğlu ölümden kaçamaz. O halde akıbetine hazırlıklı olmak zorundadır. Er geç *"her yol Allah'a çıkar" (41).* Zira: *"yer ayaklarının altından kayıp paramparça olduğu gün (her şey) son süratlir: işte bu akıl sır ermez bir toplanıştır" (44).*

Son hitap doğrudan Allah Rasulü'ne ve onun risalet mirasını sürdürecek olan herkesedir:

نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ
وَمَا أَنتَ عَلَيْهِم بِجَبَّارٍ فَذَكِّرْ بِالْقُرْآنِ مَن يَخَافُ وَعِيدِ

"Biz onların neler söylediğini çok iyi biliyoruz; ne ki sen onları zorla (inandıracak) bir zorba değilsin: şu halde sen, benim tehditlerimden korkanları bu Kur'an aracılığıyla uyarmaya devam et!" (45)

51. ZÂRİYÂT SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Adını ilk âyetindeki *zâriyât* sıfatından alır.

Kelime bu formla Kur'an'da sadece burada yer alır. *Tirmizî Cami*'inde *zâriyât* olarak, *Buhârî* ise *ve'z-zâriyât* olarak anar.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Sûre Mekke'de inmiştir. Tüm tertiplerde *hâ-mîm* serisinin sonuncusu olan Ahkâf'ın peşinden gelmiştir. Sûrenin iç sesi ve âyetlerin kısalığı ilk tertiplerin yerleştirdiği yerden çok daha önce inmiş olduğu izlenimi verse de, sadece bu göstergeden yola çıkarak sûreye yeni bir yer biçmenin doğru olmayacağı kanaatindeyiz. Naçar ilk tertiplerin söz birliği ettiği yere, yani Hicret'in hemen öncesine yerleştirmek durumundayız. O da takriben nübüvvetin 12. yılına tetabuk etmektedir.

SÛRENİN KONUSU

Sûrenin ana fikri, insanın ve onu kuşatan tabiat ve eko sistemin anlam ve amaçtan yoksun olmadığı gerçeğidir. Bu ana fikir, sûrenin giriş kısmında (1-4, 7, 20-22) ve hassaten 56 ve 57. âyetlerinde açıkça kendini gösterir. Bu ana fikrin de eksenini yeniden diriliş ve ilâhi yargı oluşturur (5-6, 8-14). Yeniden dirilişin gerçekliği çarpıcı bir örnekle vurgulanır:

إِنَّهُ لَحَقٌّ مِثْلَ مَا أَنَّكُمْ تَنْطِقُونَ

"Konuşma yeteneğine sahip olmanız kadar gerçektir" (23).

Sûre mevsufsuz sıfatlarla başlar. Bu sûre dışında Sâffât, Murselat, Adiyat ve Nâzi'ât sûreleri de aynı şekilde mevsufsuz sıfatlarla başlar. Yani niteleme var, fakat nitelenen şey belirtilmemektedir. Bu mevsufların ne olduğu ulema arasında çok tartışılmıştır. Allah Rasulü'nden

bu konuda sahih bir açıklama gelmemiştir. Bizce sıfatsız mevsufların tümü ya doğrudan veya dolaylı olarak vahye atıf içermektedir. Bu sûre de bundan istisna değildir.

Sûrenin keskin bir dili vardır. Bu dil inkârcı muhataplara mü'minler arasındaki tüm köprülerin atıldığının da habercisidir: *"Kahrolsun keyfi yargılarını kesin gerçek gibi pazarlayanlar ki onlar gömüldükleri bataklıkta debelenen gafillerdir; "Hesap Günü ne zamanmış bakayım?" diye söylenenlerdir." (10-12)*

Her peygamber gibi Allah Rasulü de insanları ahirete îmana çağırmıştır. Bu çağrının sahibine yönelik itirazlara cevabı vahiy vermiştir. Sûre, bu hakikati geçmişte inkâr eden toplumların helâkini gündeme taşır. Lût kavminin helâki bağlamında ele alınan Hz. İbrahim'in kıssası ve Firavun ordusunun helâki bağlamında ele alınan Musa kıssası bu cümledendir. Yine 'Âd, Semûd ve Nûh kavimleri söz konusu helâk bağlamında aktarılır.

Kendi gerçeğinden kaçmaya çalışan herkese gösterilen tek açık adres vardır:

فَفِرُّوا إِلَى اللَّهِ

"Allah'a kaçınız!" (50)

İnsanoğlu bu kaçınılmaz kaçışı bir sığınışa çevirmek istiyorsa, yalnız O'na kul olmalı ve kulluğu bütün bir hayatın ekseni bilmelidir:

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ

"Ben görünür-görünmez, bilinir-bilinmez tüm iradeli varlıkları yalnızca Bana kulluk etsinler diye yarattım" (56).

Yani görünür görünmez hiç bir iradeli varlık, bir anlam ve amaçtan yoksun yaratılmamıştır. Dışımızdaki dünyanın yaratılış amacını işleyen sûrenin sonu girişle çarpıcı bir uyum arz eder. İlk âyetlerdeki dramatik üslûpsa, akıllara kazınmış bir belgesel tadındadır.

Sûrenin hayranlık verici belagati, Kur'an'ın kitaplara sığmayacak hakikatleri satırlara nasıl sığdırdığının olağanüstü bir örneğini teşkil eder. Tek bir pasajda birçok unsuru bir arada görürüz: Tümdengelim, tümevarım ve kıyas; teklif, teşvik, tahrik, temsil, tehdit, tekdir, tebşir, takdir, taziz, telmih, tasrih, tavzih, teşrih, tafsil, tamik, tevil ve tefsir yöntemlerinin hepsini kullanır. Sadece ilk pasaj buna örnek olarak yeter.

52. TÛR SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Sînâ dağına atfen "ulu dağ" anlamına gelen Tûr adını ilk âyetinden alır.

İlk nesilden bugüne Tûr ismiyle anılmıştır. Tûr diye de anılan Sînâ Dağı, Sina yarımadasında, Tîh sahrasının kenarında yer alan ve bölgenin düz sathında hayli görkemli duran bir dağdır. Hz. Musa İsrâiloğullarını Mısır'dan çıkardığında vahiy almak için bu dağa çıkmış, 10 emir bu dağda nâzil olmuştur.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Sûre Mekke'de inmiştir.

Sûrede Hz. Peygamber'e yönelik suikast planlarına atıf bulunmaktadır (42). Sûrenin 44. âyeti ile İsrâ sûresinin 90-92. âyetleri arasında bir irtibat var gibi görünmektedir. Hz. Osman tertibinde Secde-Mülk, İbn Abbas tertibinde Ra'd-Mülk, Cabir b. Zeyd'in İbn Abbas'a isnat ettiği tertipte (*Ca'berî*) ise Nûh-Mü'minûn arasında yer alır.

Bütün bu veriler ışığında sûrenin en erken peygamberliğin 9. yılının sonlarında indiğini söyleyebiliriz. Zira Kureyş, Allah Rasulü'ne suikastı ancak Ebu Talib'in vefatından sonra ciddi olarak düşünebilmiştir.

Sûre 49 âyettir. Basra Okulu 48, Hicaz okulu ise 47 âyete taksim etmiştir. *Besair* sahibine göre kelime sayısı 312, harf sayısı 1500'dür.

SÛRENİN KONUSU

Her şeyin bir ruhu vardır. Hayatın cesedi bu dünya ise ruhu da ahirettir. Sûrenin ana konusu da işte bu ruhtur: Ahiret.

Kaynaklarımız, Cübeyr b. Mut'im'in bu sûreyle ilgili ilginç bir anısını naklederler: Bedir esirleri hakkında Mekke'yi temsilen müzakerelerde bulunmak üzere Medine'ye geldim. Müslümanlar mescitte namaz kılıyorlardı. Allah Rasulü Tûr sûresini okuyordu. *"Şüphe yok ki, Rabbinin azabı kesinlikle vuku bulur; insan kendisini ona karşı asla savunamaz!" (7-8)* âyetlerine geldiğinde, kalbim yerinden fırlayacakmış gibi oldum (Buhârî ve İbn Hanbel).

Sûre bir dizi varlığa yeminle başlar. Allah'ın yarattıklarından bazılarına yemin etmesinin birçok sebebi vardır. Bu ve bunun gibi daha başka sûrelerde yeminin amacı varlığın şahit oluşunu hatırlatmaktır. Zira inkârcılar Allah'tan hayatlarını kaçıracaklarını, yani kayıt dışı hayat yaşayacaklarını sanmaktadırlar. Yemin edilen varlıklara dikkat çekilerek: Allah yarattığı her şeye şahit olacak bir kapasite vermişken, kayıt dışı yaşayamazsınız" mesajını taşır. İşte yemin edilen o varlıklar:

وَالطُّورِ وَكِتَابٍ مَّسْطُورٍ فِي رَقٍّ مَّنشُورٍ
وَالْبَيْتِ الْمَعْمُورِ وَالسَّقْفِ الْمَرْفُوعِ وَالْبَحْرِ الْمَسْجُورِ

"Ulu Sina dağı şahit olsun!
Satırlarda kayıtlı ilahi mesaj (şahit olsun),
Açılmış deri tomarlar da...
El-Beytu'l-Ma'mur şahit olsun,
Yüceltilmiş gök kubbe şahit olsun!
Kükreyen taşkın deniz şahit olsun!" (1-6)

Sûrede insan davranışının sonuçlarından söz edilerek, bu sonuçların iradeli bir seçimin eseri olduğu dile getirilir. İnsana acziyet ve kuvveti, zaaf ve meziyeti gösterilir. Bu açıdan sûreye ödül ve ceza sûresi de denilebilir. Birbirlerine çok bağlı aile fertlerinin "Hepimiz îmanlıyız, fakat amellerimiz birbirimize eşit değil; dolayısıyla biz ahirette de dünyada olduğu gibi birlikte olabilecek miyiz?" sualine cevap olabilecek tek âyet bu sûrede gelir:

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُم بِإِيمَانٍ أَلْحَقْنَا
بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَمَا أَلَتْنَاهُم مِّنْ عَمَلِهِم مِّن شَيْءٍ كُلُّ امْرِئٍ بِمَا كَسَبَ
رَهِينٌ

"Kendileri îman eden ve soyları da bu muhteşem îmanı takip edenlere gelince: Biz onları soylarıyla buluşturacağız ve kendi yaptıklarının (karşılığından) da hiçbir şey eksiltmeyeceğiz; (ne ki) herkesin (akıbeti) kendi kazandıklarına bağlıdır" (21).

İnkârcı muhatapların tavrı eleştirilirken, kullanılan iğneleyici üslûp hayli dikkat çekicidir: *"Şimdi onları bu tavra, savruk akılları mı sevk ediyor? Yoksa onlar, isyanda sınır tanımayan azgın bir topluluk mudur?" (32)*

Yaratılışa ilişkin inkârcıya yöneltilen sorular, ahireti inkârın ilahi gazabı celbeden ne büyük bir cürüm olduğunu da göstermektedir:

أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ
أَمْ خَلَقُوا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بَل لَّا يُوقِنُونَ
أَمْ عِندَهُمْ خَزَائِنُ رَبِّكَ أَمْ هُمُ الْمُصَيْطِرُونَ

"Ne yani, onlar sebepsiz mi yaratıldılar? Yoksa kendilerini yaratan yine kendileri mi?

Ya yoksa gökleri ve yeri yaratan kendileri mi? Hayır! Asıl onlar inanmaya gönüllü değiller.

Yoksa Rabbinin hazineleri onların elinde mi? Ya yoksa onu zorla ele geçirip üstüne oturmuşlar?" (35-37)

Sûre vahyin ilk muhatabına sabır telkininde bulunarak sözü sonlandırır:

وَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا وَسَبِّحْ
بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ
وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَإِدْبَارَ النُّجُومِ

"Sözün özü: Rabbinin hükmünü sabırla bekle! Unutma ki sen Bizim gözetimimiz altındasın: kalktığın zaman, Rabbinin yüceliğini hamd ile an! Bir de gece vakti ve yıldızların çekildiği (gündüz) vakti O'nun yüceliğini dillendir!" (48-49)

53. NECM SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Adını ilk âyetinden alır. Daha sahabe döneminde *Necm* adıyla anılmıştır.

Necm'in "yıldız" anlamı olsa da, bu sûrede kullanıldığı anlam bu olmasa gerektir. "Bir bütünün parçalarına" da necm adı verilir. Kur'an'ın tedricen inişi için aynı kökten gelen tencim mastarı kullanılır. Esasen necm'in "yıldız" mânası, bu asli mânaya kıyasla konulmuş tali bir mâna olsa gerektir. Sureye adını veren ilk âyette geçen *en-necm*, her bakanın görebileceği bir yerde duran, kimsenin kendisinden bigane kalamayacağı kadar göz önünde olan, gözalıcı bir biçimde parıl parıl parlayan" vurgusuna sahiptir. Yani bu kelime ya Kur'an vahyinin bir niteliği ya da tedricen inişini beyan için kullanılmıştır. Mücahid'in İbn Abbas'tan nakline göre en-necm ile "vahyin aşama aşama inişi" kastedilmiştir.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

İbn Abbas'a göre Necm sûresi, Hz. Peygamber'in Mekkelilere vahiyle 'meydan okuduğu' ilk sûredir (*Buhârî*). İbn Abbas'ın bu tesbitini Kur'an da doğrular. Mekke müşrikleri daha önce vahyin çağrısını duymazdan gelmişlerdi. Katılmamışlarsa da, açıkça saldırıya da geçmemişlerdi. Tanrılarının eleştirilmesi üzerine, tavır değiştirerek vahye ve onun büyük davetçisine karşı saldırgan bir tavır takındılar. İşte bu tavır değişikliğinde bu sûrenin rolü büyük olmuştur. Kur'an'ın üslubu bize bir gerçeği öğretmiştir: Hakikatin iletilmesi, tüm stratejik ve taktik hesapların üstündedir. İşte sûrenin bu tavizsiz duruşundan sûrenin zamanını tesbit etmek mümkündür. O da yaklaşık nübüvvetin 3 veya 4. yılıdır.

Muhammedî davetin Mekke dönemi dört merhaleye ayrılabilir:

1. *Bireysel davet*: Vahyin başlangıcından Necm sûresinin inişine kadar sürer. Bu dönem nübüvvetin başlangıcından 3 veya 4. yılına kadar sürer. Fâtiha'dan İhlâs'a kadar olan 25 sûre bu dönemde inmiş olmalıdır.

2. *Toplumsal davet dönemi*: Putları isim vererek açıktan yeren Necm sûresinin indiği 3 veya 4. yıldan boykota kadar olan dönem. Bu dönem 3 veya 4 yıl sürer. Necm'den Hâkka'ya kadar olan 20 sûre bu dönemde inmiş olmalıdır.

3. *Kureyş'in mü'minlere uyguladığı boykot dönemi*: Bu dönem 7. yılda başlar; boykotun sona erdiği 9. yılın sonuna kadar 3 yıl sürer. Me'âric'den Ra'd'a kadar olan 14 sûre bu dönemde inmiş olmalıdır.

4. *Biat dönemi*: Boykottan sonra 10. yıl başlar 13. yılda hicretle sona erer. Birinci ve ikinci akabe biatları bu dönemde yapılmıştır. İlk suikast iması taşıyan sûre olan Tûr'dan Mekke'de indirilen son sûre Mutaffifin'e kadar olan 30 sûre bu dönemde indirilmiş olmalıdır.

Kureyş putlarının isim zikredilerek açıkça yerildiği ilk sûre olan Necm, bireysel davetten toplumsal davete geçişte yepyeni bir merhaleyi temsil eder.

Tamamen ya da kısmen sûrenin Medenî olduğuna dair rivayetler mesnetsizdir. İlk tertiplerin tümü sûreyi İhlâs-'Abese arasına yerleştirirler. Bu yer bizce de isabetli görünmektedir. Buna göre üçüncü veya dördüncü yılda tek celsede veya peyderpey indirilmiş olmalıdır.

Sûre 62 âyettir. Bu Kûfe sayımına göredir. Diğer okullara göre 61 âyettir. *Besair* sahibi kelime sayısını 360 olarak, harf sayısını ise 1450 olarak verir.

SÛRENİN KONUSU

Bu sûre, Fecr'den sonra nüzûl sürecinde kıssaların silsile halinde yer aldığı ikinci sûredir. Fecr'de yer alanlara, bu sûrede Hz. Musa, Hz. Nûh ve Mu'tefike kıssaları ilave edilir.

Sûre ilk bölümünde vahiy ve onun ilâhi kaynağına atıf yapar. Hz. Peygamberin vahiy meleğiyle iki ayrı buluşmasını dile getirir. Bu açıdan İsra sûresinin girişindeki İsra müşahedesi ile doğrudan bir ilişkisi olabilir.

İşte Allah Rasulü'nün vahiy meleği ile buluşması hakikatinin Kur'an'da yer alan ayrıntısı:

وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَى مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَى
وَمَا يَنطِقُ عَنِ الْهَوَى إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَى
عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوَى ذُو مِرَّةٍ فَاسْتَوَى وَهُوَ بِالْأُفُقِ الْأَعْلَى
ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّى فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى
فَأَوْحَى إِلَى عَبْدِهِ مَا أَوْحَى مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَى
أَفَتُمَارُونَهُ عَلَى مَا يَرَى وَلَقَدْ رَآهُ نَزْلَةً أُخْرَى
عِندَ سِدْرَةِ الْمُنتَهَى عِندَهَا جَنَّةُ الْمَأْوَى
إِذْ يَغْشَى السِّدْرَةَ مَا يَغْشَى مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَى
لَقَدْ رَأَى مِنْ آيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرَى

"Vahyin aşama aşama inişi şahit olsun!
Arkadaşınız ne sapmıştır, ne kanmıştır;
Ne de kendi keyfinden konuşmaktadır;
Bu (Kur'an), kendisine indirilen bir vahiyden ibarettir.
Onu, melekeleri son derece güçlü bir (melek) öğretti;
Etkileyici ve tam donanımlı: Derken o kendini olanca haşmetiyle gösterdi;
(önce) en uzak ufukta belirmişti;
Daha sonra yaklaştı, derken iyice sokuldu;
Öyle ki, iki yay aralığı, hatta daha az bir mesafe kaldı.
İşte (Allah)'ın kuluna vahyettiğini böylece iletmiş oldu.
Gördüğünü gönül yalanlamadı:
Ne yani, şimdi siz ne gördüğü hususunda onunla tartışacak mısınız?
Doğrusu onu bir başka iniş sırasında yine görmüştü;
En sonuncu sidra ağacının yanında,
Vaat edilen cennetin (görüntüsü) eşliğinde,
Kaplayan o şey sidreyi çepeçevre kuşattığında...

Göz ne şaştı ve kamaştı, ne de haddi aştı:

Hakikatten de o, Rabbinin en büyük âyetlerinden birini görmüştü." *(1-18)*

Bu hem Hz. Peygamber ve mü'minleri teyit ve teşvik, hem de inkârcıları tenkit ve tekdir amacı taşır. Vahye yönelik iftiralara cevap vermeye ve'n-necm diye başlar. Necm gibi çok çağrışımlı bir kelimenin kullanılması manidardır. Bu, hem vahyin söz semasının yıldızı oluşuna, hem vahyin aşama aşama inişine, hem de "gök" ve onun hayranlık verici haşmetine bir atıftır. Bu girişte, makro kozmos olan evren ile mikro kozmos olan insan arasında ilginç bir bağ kurulur. Buradan yola çıkarak, insanın bozuluşuyla evrenin bozuluşu arasındaki bağlantıya zımni bir atıf yapılır. Bunun ardından Kureyş'in bozulmuş tanrı tasavvurunu ve bu tasavvurun ürünü olan sahte ilâhları ele alır (19-32). Sûre, insanın ebedi istikbali ve bu istikbalde kendisini bekleyen ödül ve ceza konusuyla son bulur (33-62).

Sûrede, tüm zamanlar ve mekânlarda geçerli olan ilâhi ilkeler şöyle dile getirilir:

أَلَّا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ
وَأَن لَّيْسَ لِلْإِنسَانِ إِلَّا مَا سَعَىٰ

"Kesinlikle, hiç kimse bir başkasının sorumluluğunu taşımaz; ve insan başkasının değil, sadece kendi çabasının karşılığını görecektir" *(38-39).*

Sûrenin son iki âyeti, zıtların ve eşlerin varlığının Allah'ın mahlûkat için koyduğu bir yasa olduğunu bir kez daha ifade eder:

وَأَنَّهُ هُوَ أَضْحَكَ وَأَبْكَىٰ وَأَنَّهُ هُوَ أَمَاتَ وَأَحْيَا

"Ve elbet ağlatan da O'dur, güldüren de O.

Dahası elbette öldüren de O'dur, hayat veren de O." *(43-44)*

54. KAMER SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Sûre ayın evrelerine değil de zâti varlığına delalet eden "ay" anlamındaki Kamer adını ilk âyetinden alır.

Sahabe'nin dilinde ilk kelimeleri olan *ikterabeti's-sâ'ah* ile anılmıştır (*Buhârî Tefsir Kamer*).

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Sûrenin tamamı Mekkîdir.

Hz. Aişe'den şöyle bir rivayet nakledilir: "Bu sûre Muhammed'e indiği sırada ben oyun oynayan yeni yetme bir kız çocuğuydum" (Buhârî Tefsir Kamer 7).

İlk tertipler sûreyi Târık-Sâd arasına yerleştirir. Bu sûreyi, 5. yılda inen Târık'ın arkasına yerleştirmek isabetli değildir. Zira sûre boykot döneminin açtığı yaraları saran bir üsluba sahiptir. Bu yaraların henüz taze olduğu 9. yılda inmiş olmalıdır.

SÛRENİN KONUSU

Sûre *"Son saat yaklaştı ve ay yarıldı"* diye başlar. Kur'an'da Son Saat haberleri kesinliği ifade etmek için geçmiş zaman kipiyle yer alırlar. Bu kural ışığında ilk âyet şöyle anlaşılır: "Son saat yaklaşacak ve ay yarılacak."

Büyük tabiin uleması Hasan Basri ve Ata b. Ebi Rabah bu âyeti Kıyâmet yaklaşınca gerçekleşecek bir gelecekten ihbar olarak değerlendirmişlerdir. Tabiûnden daha başka isimler ve onları takip edenler de bu âyetin gerçekleşmiş bir mucizeyi haber verdiği kanaatindedirler. Bir kez böyle bir mucizenin vukuu cidden çok büyük bir olaydır.

Mucizeler konusunda Kur'an'ın bize defaatle haber verdiği ilahi yasa şöyle gerçekleşir: İnkârcı kavim mucize talep eder. Eğer bu talebe cevap verilip mucize gönderilirse onlardan bunun karşılığında iman etmeleri beklenir. Eğer mucizeye rağmen îman etmemekte direnirlerse helâk süreci başlar. Haklarındaki hüküm kesinleşir, kalem kırılır ve cezaları infaz edilir. Firavun ve ordusu böyle olmuştur. Âd ve Semûd kavimlerinin helâki böyle olmuştur. Eğer böyle bir mucize gösterildiyse, bu takdirde müşrikler bu mucizeye inanmamışlar demektir. İnanmadıkları halde sünnetullah gereği helâke uğramamaları Kur'an'ın bize sunduğu örneklerle çelişmektedir. Böyle bir mucizenin dünyanın her tarafından görünmesi gerektiği ve birçok insanın buna da şahitlik edeceği aşikârdır. Fakat böyle bir şahitliğe rastlanmamıştır. O bir yana, böyle bir mucize bu konudaki rivayetleri mütevatir derecesine getirmesi gerekirdi. O bile olmamıştır. Bırakalım olmasını, daha ikinci neslin Hasan ve Ata gibi otoriteleri, âyeti kıyâmette gerçekleşecek bir olay olarak tefsir etmişlerdir. Böyle bir mucize gerçekleşmesi durumunda bu âlimlerin böyle düşünmelerine imkân ve ihtimal bulunamazdı. Allahu âlem.

Bu sûrede kıssalar birer kurşun gibi söz kalıbına dökülerek sözün gücüne karşı gücün sözcülüğünü yapan inkârcı muhataplara yöneltilir. Tam dört kez şöyle denir:

"Fakat uyarının (dinlenilmemesi) halinde azabım nasıl olurmuş, (gördüler)! Doğrusu Biz bu Kur'an'ı ders alınsın diye kolaylaştırdık; öyleyse, yok mudur ders alan?"

Zira Kur'an, sahibi Allah olan hayat okulunun yine Allah'a ait olan müfredatıdır. Kur'an'dan ders almayan Allah'tan ders almıyor demektir. Vahiy kendisini "düşünen bir topluma" ithaf eder. Dersi ise hayatına vahiyle istikamet vermek isteyenler alır.

Hz. Ömer şöyle der: *"Lâ yağrurkum men karae'l-Kurân! İnnemâ huve kelâmun netekellemu bih. Velâkin unzurû men ya'mel bih!"* (Birinin Kur'an okuması sizi aldatmasın! O dilimizdeki bir sözdür. Asıl siz onu kim hayatına koyuyor, ona itibar edin!)

Fudayl b. 'Iyaz şöyle der: *"İnnemâ nezele'l-Kur'anu liyu'mele bih; ittehaze'n-nâsu kıraetehu 'amelen"* (Kur'an sadece kendisiyle amel olunmak için indirildi; insanlarsa onun kıraatını amel edindiler).

Sûre konu itibarıyla üç bölüme ayrılabilir.

Birinci bölümü oluşturan 1-8. âyetler yaklaşan kıyâmetten söz eder.

İkinci bölümde helâk kıssaları yer alır (9-42). Hz. Nûh'un "bittim noktası" dile getirilir: *"O Rabbine şöyle yalvardı: "Ben artık bittim, şimdi Sen yardım et!" (10)* Zımnen Allah Rasulü'ne, "Kulun gücünün bittiği yerde Allah'ın yardımı başlar" müjdesi verilir.

Üçüncü bölüm mucizevî bir ihbar ile, vahye karşı direnenlerin hezimete uğrayacakları haberiyle başlar (145). Varlığın ilâhi bir plan üzere yaratıldığı vurgulanır: *"Şüphe yok ki her şeyi ilahi bir kaderle yaratan Biziz" (49).*

Son pasajında Allah'a karşı küstahlaşan herkese şu ilâhi uyarı yapılır:

وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا أَشْيَاعَكُمْ فَهَلْ مِن مُّدَّكِرٍ

"Nitekim geçmişte sizinle aynı kafaya sahip toplumları yok ettik: hâlâ yok mudur ders alan?" (51)

Bu âyetin peşinden, insanoğluna "Dikkat et ey insan! Unutma ki yaptığın her şey kayıt altına alınıyor!" mesajı veren şu âyetler gelir:

وَكُلُّ شَيْءٍ فَعَلُوهُ فِي الزُّبُرِ
وَكُلُّ صَغِيرٍ وَكَبِيرٍ مُّسْتَطَرٌ

"Ve yaptıkları her şey korunaklı sayfalarda kayıt altına alınmıştır; küçük olsun büyük olsun, her ne yapmışlarsa kayıtlara geçmiştir." (52-53)

55. RAHMÂN SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Allah'ın isimlerinden biriyle başlayan tek sûredir. Allah'ın "merhametin sonsuz kaynağı" oluşunu ifade eden Rahmân adını ilk âyetinden alır.

Daha Rasulullah hayattayken bu adla anılmıştır.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Rahmân sûresi, inkârcı muhatapların Furkân 60'taki "Rahmân da neymiş?" sorusuna cevap olarak inmiş olmalıdır. Sûrenin üslûp ve muhtevası baştan sona böyle zımni bir cevabı içerir. İki sûre arasındaki bir başka irtibat da, bu sûrenin 19-20. âyetleriyle Furkân sûresinin 53. âyeti arasındaki muhteva benzerliğidir. Hz. Esma'dan gelen ve Hıcr sûresinin 94. âyetine atıf yapan Ahmed b. Hanbel rivayetine göre, bu sûrenin Hıcr'den önce indiğini varsaymak gerekir.

İbn Abbas tertibinde Şerh-Asr arasında 13. sırada yer alan sûre, Hz. Osman tertibinde Ra'd-İnsan arasında 97. sırada yer alır. Birincisi çok erken ikincisi çok geçtir. Cabir tertibinde Furkân'dan sonra yer alır ki, en isabetlisi budur.

İbn Hişam'ın nakline göre, İbn Mes'ud sûreyi Kâbe'de açıktan okumuş ve bu yüzden uğradığı saldırıyı; "Allah düşmanlarını daha önce hiç bu kadar zavallı halde görmemiştim" şeklinde değerlendirmiştir (es-Sîratu'n-Nebevîyye).

Necm sûresi şirki eleştiri çığırı açmıştı. Rahmân sûresi okunduğunda müşriklerden gelen ölçüsüz saldırı, açılan bu çığırda ilerleyen Muhammedî davete yönelik bir gözdağı olarak okunmalıdır.

Bütün bu verilere göre sûre peygamberliğin 5 veya 6. yılına yerleştirilebilir.

Sûre 78 âyettir. Bu Kûfe ve Şam kıraat okullarının sayımına göredir. Sûreyi Hicaz Okulu 77, Basra okulu 76 âyet olarak saymışlardır. *Besair* sahibi kelime sayısını 351, harf sayısını 1336 olarak verir.

SÛRENİN KONUSU

Hayranlık verici bir belagate sahip olan sûre, bir dip akıntısı gibi muhatabın ruhuna işleyen bir iç musikiye sahiptir. Konu itibarıyla Allah'ın insana olan rahmet, sevgi ve şefkatini beyan eder. Bu rahmetin tezahürlerini sıralarken, en başa vahiy nimetini yerleştirir. Zımnen bu, "Hidayet Allah'ın insana sunduğu nimetlerin başında gelir" vurgusunu taşır.

Sûre Kur'an'da esma-i hüsnadan biriyle başlayan tek sûredir. O isim de, ilahi kartvizit mesabesinde olan besmelede kullandığımız iki isimden biridir: er-Rahmân. Müşriklerin "Rahmân da neymiş?" (Furkân 60) inkârına cevap sadedinde gelir. Bu cevabı anlamak için müşriklerin tavrını bilmek gerekir. Müşrikler Rahmân ismine başından beri soğuk bakmışlar, ısrarla onu kullanmaktan kaçınmışlar, hatta nefret etmişlerdir. Bu tavır sonuna kadar sürmüştür. Hicretin 6. yılındaki Hudeybiye anlaşması sırasında da bu tavra şahit oluruz. Mekke heyetinin başkanı Süheyl b. Amr, Hz. Peygamber'in anlaşmanın kâtibi olan Hz. Ali'ye yazdırdığı besmeleye karşı çıkarken aynı tavrı sürdürür: "Rahmân da neymiş? 'Bismikellahümme' yaz!" der.

İşte Rahmân sûresinin ilk âyetleri, Cahiliyye insanının Rahmân'ı inkârına bir cevaptır. Onlara güneşle ayın, yerle göğün, geceyle gündüzün, ırmakların, denizlerin ve dağların insanın emrine musahhar kılındığı söylenmektedir. Eğer kendilerini çevreleyen tabiata rahmet nazarıyla baksalardı, Rahmân'ın rahmetini görürlerdi. Şimdi, Rahmân'ın rahmetinin tecellilerini, Rahmân'ın kelâmından dinleyelim:

الرَّحْمَنُ عَلَّمَ الْقُرْآنَ خَلَقَ الْإِنسَانَ
عَلَّمَهُ الْبَيَانَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ
وَالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ

"Rahmân?...

Kur'an'ı O öğretti,

İnsanı O yarattı,

İnsana kendini ifade etmeyi O öğretti.

Güneşi ve ayı mükemmel bir hesapla yörüngelerinde hareket ettiren de (O).

Gövdesiz ve gövdeli bitkiler O'nun emrine boyun eğerler." (1-6)

Er-Rahmân, "Özünde rahmet sahibi, mutlak rahmetin menbaı" anlamına gelir. Rahm kökünden türetilmiştir. Allah ismi nasıl ism-i has ise, Rahmân ismi de bizce sıfat-ı has olarak isimlendirilmelidir. Esma-i hüsna içinde bu sıfat sadece Allah için kullanılır. Bunun için tıpkı Allah ism-i hassı gibi Rahmân sıfat-ı hassı da ikil ve çoğul formda gelmez. Fakat Rahîm ismi sıfat-ı hâs olmadığı için Kur'an'da Allah Rasulü ve müminler için de kullanılır. "Allah falana rahmet etsin" demek, "Allah falana Rahmân ve Rahîm isimleriyle tecelli etsin" demektir. Rahmân isminin sıfatlar içinde sıfat-ı hâs olması, onu tüm sıfatlar içinde özel bir yere oturtmaktadır. Şu âyet Rahmân sıfatının sıfatlar içinde çok özel bir yeri olduğunu ifade için kâfidir:

"İster Allah diye yalvarıp yakarın ister Rahmân diye: O'na hangi biriyle yalvarırsanız yalvarın, ama unutmayın ki en güzel nitelikler ve tüm mükemmellikler O'na mahsustur." (İsrâ 17:110)

Rahmân sûresi Mekkîdir. İlahi rahmetin tecellilerini dile getirir. 31 kez tekrarlanan *"O halde Rabbinizin hangi bir nimetini inkâr edebilirsiniz"* âyeti, aslında hiçbiri de birbirinin tekrarı olmayan bir vurguya sahiptir. Zira tekrarlanan her âyetteki "nimet", âyetin hemen öncesinde dile gelen farklı nimetlerdir. Söz konusu âyetteki kuma zamirinin insan ve cinleri kastettiği tevili yapılmıştır. Muhtemeldir ki bununla insanın görünen ve görünmeyen boyutu veya dünya ile ahiret boyutu kastedilmiş olabilir.

Rahmân ismiyle başlayan sûrenin 31 kez "Rabbin nimetine" atıf yapması, Rabbin rububiyyetinin rahmâniyyetinden ayrı değerlendirilemeyeceğinin göstergesidir.

Sûrede Rahmân isminin ardından gelen *"Kur'an'ı O öğretti"* âyeti, vahyin Rahmân'ın insanlığa en büyük rahmeti olduğunu gösterir. Âyette iki şeyden söz edilmektedir: Kur'an ve öğretmek. Kur'an ayrı bir rahmet, öğrenme yeteneği ayrı bir rahmet, Rahmân'ın öğretmesi ise daha farklı bir rahmettir. Bu rahmetler insanın yaratılışından bile

önceliklidir. Evet, insanın yaratılışı da büyük rahmettir, fakat eğer vahiy ve öğrenme yeteneği olmasaydı insan "beşer" olmaktan "insan" olmaya yükselemezdi.

İç sesi ruha safa veren sûrede cennete dair öyle muhteşem tasvirler yapılır ki, îman gözüyle bakan bir mü'min adeta cenneti görür gibi olur. Mutlak ve kalıcı güzelliği böylesine tasvir eden sûrenin zirvesi, Allah'tan başka hiçbir şeyin sonsuz olmayacağını dile getiren şu muhteşem pasajdır:

كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ
وَيَبْقَى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ
فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ

"Oradaki her varlık fanidir;

Baki kalacak olan azamet ve ihtişam sahibi Rabbinin zâtıdır:

O halde Rabbinizin hangi nimetini inkâr edebilirsiniz?" (26-28)

Sûrenin 26. âyetini İslâm medeniyet havzasında mezar taşlarına yazmak adet haline gelmiştir.

Sûre varlığın çift kutupluluğu yasasını baştan sona muhataba hissettirir. Allah'ın hayata her an müdâhil olduğu hakikatinin en veciz ifadesi bu sûrede dile gelir:

"O her an, hayata ve varlığa dair her işe müdâhildir" (29).

Rahmân ismiyle başlayan sûre Celal ve İkram gibi birbirini dengeleyen iki ilâhi isimle son bulur.

56. VÂKI'A SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Adını Rasulullah koymuştur. İlk âyetinden aldığı Vâkı'a adı, "olay, durum, vakıa" mânasına gelir: *"Gerçekleşmesi kesin olan o korkunç olay gerçekleştiği zaman." (1)*

Kur'an'da oluş ve bozuluş (kevn ve fesad) hakikatinin kendisiyle veya vasıflarından biriyle adlandırılan sûrelerin sayısı 14 adettir. Bunlardan biri de Vakı'a sûresidir. Diğerleri Duhân, Câsiye, Hâkka, Kıyâme, Nebe', Tekvir, İnfitar, İnşikâk, Ğâşiye, Fecr, Zelzele, Kâri'a ve Felak sûreleridir.

Tüm mushaflarda ve hadis külliyatında anıldığı tek ad budur.

Vakı'a'nın sonundaki kapalı *te*, tıpkı Ğâşiye ve Câsiye gibi, sıfatları isme dönüştürme fonksiyonu taşır.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Sûre Mekke'de inmiştir.

Sûrenin ses yapısı ve muhtevası bunu teyit eder. Allah Rasulü ile Hz. Ebubekir arasında geçen ve senedi sorunlu bir rivayetle bize kadar gelen şu içli diyalog, sûrenin iniş zamanı konusunda bize bir fikir verebilir:

"Ebubekir dedi ki: "Saçların ağarmış ya Rasulallah!"

Nebi şöyle cevap verdi: "Saçlarımı, Hûd, Vâkı'a, Murselât, Amme yetesâelûn, İze'ş-şemsu kuvvirat (gibi sûrelerdeki hakikatler) ağarttı" (Tirmizî).

Buna göre, Nebevî davetin üzerinden saç ağartacak kadar makul bir süre geçmiş olmalıdır. Bütün bu veriler ışığında, sûreyi peygam-

berliğin 8. yılına yerleştirebiliriz. Bu zaman, tam da boykotun ortasına gelen bir zaman dilimidir.

İbn Abbas tertibinde Medenî olan Nasr sûresiyle Mekkî olan 'Âdiyât arasında yer alması açıklanamaz. Diğer tertiplerde Tâhâ-Şu'arâ' arasında yer alır. Bu da makul değildir. Zira Hz. Ömer'in İslâm'ıyla irtibatlı olan Tâhâ sûresinin nüzûlü çok daha öncelere dayanır. Tertibimizde İnfitar-Şu'arâ arasına denk gelmiştir.

Sûre 96 âyettir. Bu Kûfe kıraat okulunun sayımıdır. Basra Okulu sûreyi 97 âyet, Hicaz ve Şam okulları ise 99 âyet saymışlardır. *Besair* sahibi kelime sayısını 378, harf sayısını ise 1703 olarak verir.

SÛRENİN KONUSU

Konu itibarıyla sûre Kur'an'ın bir fihristi niteliğindedir. Sûrenin faziletiyle ilgili sahih-sakim rivayetler de, esasen Vâkı'a sûresinin bu müstesna niteliğinden kaynaklanmaktadır. Sûrenin bu özelliğini, ikinci neslin ünlü zahidi Mesruk'tan nakledilen şu ifadeler çok güzel özetler:

"Kim öncekilerin ve sonrakilerin, cennetliklerin ve cehennemliklerin, dünya ehlinin ve ahiret ehlinin haberini (bir arada) okumak isterse, Vâkı'a sûresini okusun" (İbn Aşur).

Dikkat buyurun! Mesruk'un sûrenin faziletine dair söyledikleri, sûrenin muhtevası üzerinden söylenmiştir. Bu fazilete ermek için sûreyi tilavet etmek yetmez, sûreyi anlamak şarttır. Anlamak ise sadece lafzın telaffuzu ile gerçekleşmez. Mananın fehmedilmesi gerekir.

Sûre Son Saat uyarısıyla başlar. Sadece misafirin değil, misafirhanenin de ölümlü olduğunu dile getirir:

Bu yolla, dünyevileşme tehlikesine dikkat çeker (1-6). Hayat, iyiler ve kötüler arasında bir yarıştır (7-14). Bu yarış bir gün bitecek, tercihine göre herkesi öbür âlemde ya ödül ya da ceza alacaktır (15-56). İnkârın nankörlük olduğunu söyler, ilâhî yaratışa ve etrafımızı kuşatan nimetlere dikkat çeker. İnkârın temelinde şükürsüzlüğün, onun da temelinde değer bilmezliğin yattığını dile getirir (57-74).

Sûrede insanlık üçe ayrılır: İyiler, kötüler, aktif iyiler. Bu tasnif bizim klasik iyi-kötü tasnifimizi yerle bir etmektedir. Esasen iyilerin iyi

kalmaları aktif iyilerin varlığına bağlıdır. Zira hiçbir kötü annesinden kötü olarak doğmamakta, sonradan kötü olmaktadır. Şu halde iyiler de kötüleşebilir. Onların iyi kalmaları aktif iyilerin çabaları sayesindedir. Tüm peygamberler aktif iyi sınıfına girerler. Sûre bu üç sınıfı şöyle verir:

فَأَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ
وَأَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ أُولَئِكَ
الْمُقَرَّبُونَ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ثُلَّةٌ مِّنَ الْأَوَّلِينَ
وَقَلِيلٌ مِّنَ الْآخِرِينَ عَلَى سُرُرٍ مَّوْضُونَةٍ
مُّتَّكِئِينَ عَلَيْهَا مُتَقَابِلِينَ يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُّخَلَّدُونَ

"Bir bahtiyar kampa dâhil olan kesim olacak; ama ne büyük bahtiyarlık!

Bir de bedbaht kampa dâhil olan kesim olacak; ama ne felaket bir bedbahtlik!

Bir de yarışta öne geçip arayı açanlar olacak:

İşte bunlardır Allah'a yakınlık sağlayanlar,

Sonsuz nimetlerle dolu has bahçelerde kalacak onlar;

Bir kısmı öncekilerden,

Birazı da sonrakilerden...

Emek mahsulü huzur tahtlarına kurulacaklar;

Onlara yaslanıp tarifsiz bir (sevinci) paylaşacaklar;

Ölümsüz gençlikler onları bekleyecek." (8-17)

Aktif iyiler yarışta öne geçenlerdir. Onlar Allah'a yakın olanlar, yani mukarrabûn'dur. Onlar sonsuz nimetlerle dolu cennetlere layık olanlardır. Bir kısmı öncekilerden, birazı sonrakilerdendir. Zira o "bir kısmına" peygamberler de girmektedir ve peygamberlik son bulmuştur. Onun için çoğu öncekilerden, birazı sonrakilerdendir. Sonsuz mutluluğun üretildiği merkez olan cennet tasvirleri devam eder gider (18-26). Burada sayılan nimetler, aktif iyilerin dünyadaki ameleridir

adeta. Dünyada koşarak ağarttıkları saçları, ahirette ölümsüz gençlik olup onları beklemektedir. Dünyada iyilik çoğalsın diye kendilerini mahrum ettikleri birçok mubah, ahirette onlara ebedi ve mutlak güzellik olarak dönmüştür. Dünyada koşturacağım diye oturamadıkları koltuklar, ahirette onlara "ebedi huzur tahtları" olarak dönmüştür. Yaşadıkları tarifsiz sevinci onlara yaslanarak paylaşacaklardır. Dünyada aktif iyi olmak için vazgeçtikleri konfor ve lüks, ahirette onlara cennet hayatını tamamlayan sonsuz ikram olarak sunulacaktır.

Arkasından sadece "iyi olanların" ödülleri sıralanır (27-40). Onlara verilecek ödüller arasında iyilere verilecek ödüller sayılmaz. Onların ödülleri aktif iyilerinkiyle aynı değildir belli ki.

Sıra kötülerin mahrumiyetine gelir. Onların dünyadaki kötülükleri ahirette cisimleşmiş, önlerine konmuştur. Dünyada boğazlarından geçen her haram lokma ve zulüm ekmeği, her haram içecek ve gıda, ahirette onlara içe işleyen yakıcı bir ateş olarak, yürek dağlayan bir umutsuzluk olarak dönecektir. Her kötülükleri, iç karartan boğucu bir gölge olarak kendilerini takip edecektir (41-44).

Onların temel problemi tek dünyalı olmaları, Hesap Günü'nü hesaba katmayan sorumsuz bir hayat yaşamalarıdır. Dünyada çiğnedikleri ilahi sınırlar, ölümlerinden sonra ruhlarına zehirli cehennem ağacının meyvesi olarak servis edilecektir (51-52). Zira onlar içlerine Allah'ın imtihan maksadıyla doğuştan ektiği cennet ağacını sulamak yerine cehennem ağacını suladılar. Dünyada neye yatırım yaptılarsa ahirette onu bulacaklar. Onlar dünyada günaha doymamışlardı, ahirette de hummaya yakalanmış develerin kanma bilmeyen içişleri gibi, kendi kötülüklerinin zehirli şerbetini içecekler (54-55).

Rahmeti sonsuz olan Rahmân, kullarının kendilerini zehirlemelerine razı değildir. Onun için bu pasajların ardından hitap insan türüne yönelir:

نَحْنُ خَلَقْنَاكُمْ فَلَوْلَا
تُصَدِّقُونَ أَفَرَأَيْتُم مَّا تُمْنُونَ
أَأَنتُمْ تَخْلُقُونَهُ أَمْ نَحْنُ الْخَالِقُونَ
نَحْنُ قَدَّرْنَا بَيْنَكُمُ الْمَوْتَ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ

"Sizi yaratan Biziz; o halde (ey insanlar), bu gerçeği neden hala kabul-lenmezsiniz?

Hiç attığınız o hayat tohumunu düşündünüz mü?

Siz mi yaratıyorsunuz onu, yoksa bütün yaratışın kaynağı Biz miyiz?

Aranıza ölüm kanunu koyan Biziz; ve Biz asla önüne geçilen biri değiliz." (57-60)

Bütün bu nimetlerin sayılmasının ardından talep gelir: *"O halde azamet sahibi Rabbin adına hareket et!"* (74) Böyle hareket eden kişi Rabbin vahyini kendine kılavuz edinir. Zira o *"muhatabına değer yükleyen bir hitaptır"* (77).

Vahyin indiriliş amacı insana nimetin sahibini hatırlatmaktır. İşte bu yüzden vahyi yalanlamak, inkârdan beslenmektir: *"Böylece siz hakikati yalanlamayı gıda haline getireceksiniz"* (82).

Tam burada bir gurup âyet gelir. Bu âyet gurubunda Kur'an'da ender rastlanan bir ölüm anı tasviri yer alır:

أَفَبِهٰذَا الْحَدِيثِ أَنْتُمْ مُدْهِنُونَ

وَتَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ أَنَّكُمْ تُكَذِّبُونَ

فَلَوْلَا إِذَا بَلَغَتِ الْحُلْقُومَ

وَأَنْتُمْ حِينَئِذٍ تَنْظُرُونَ

وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْكُمْ وَلٰكِنْ لَا تُبْصِرُونَ

فَلَوْلَا إِنْ كُنْتُمْ غَيْرَ مَدِينِينَ

تَرْجِعُونَهَا إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

فَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمُقَرَّبِينَ

فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ وَجَنَّتُ نَعِيمٍ

وَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ

فَسَلَامٌ لَكَ مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ

وَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمُكَذِّبِينَ الضَّالِّينَ

فَنُزُلٌ مِنْ حَمِيمٍ وَتَصْلِيَةُ جَحِيمٍ
إِنَّ هَٰذَا لَهُوَ حَقُّ الْيَقِينِ

"Şimdi böyle bir haberi, siz mi kirleteceksiniz?

Böylece siz hakikati yalanlamayı gıda haline getireceksiniz.

Peki ama, ya can boğaza gelince ne olacak?

Ve siz o zaman aval aval bakakalacaksınız.

Ve Biz ona sizden çok daha yakınızdır, fakat siz görmeyeceksiniz.

Ve eğer Bize borçlu olmadığınıza inanıyorsanız,

(haydi) hayatı ona geri döndürün; tabi ki eğer (inancınızda) sadıksanız.

Ama eğer Allah'a yakın olanlardan iseniz;

(yeriniz) tarifsiz bir huzur, bitimsiz bir rızık ve mutluluğun üretildiği cennetler (olur).

Yok eğer bahtiyar kesimden biri olursanız:

Artık, (ey) sözünün eri olan bahtiyarlardan olan kişi: sana selam olsun!

Fakat eğer o, yalanlayıp da yoldan sapmışlardan biriyse:

Artık onun hakkı yürek yakan bir (umutsuzluk) sofrasında ağırlanmak ve çılgın bir ateşe atılmaktır.

Hiç şüphe yok ki bu, işte budur kesin gerçek!" (82-95)

Kelama dökülmüş hakikatleri yalanlayan, bir gün mutlaka haber verilen gerçekle yüz yüze gelecektir (95). Surenin sonunda insanoğlu bütün bir varlıkta dile gelen bu hakikati, kabul etmeye çağrılır:

"Öyleyse sen (ey insan), azamet sahibi Rabbin adına hareket et!" (96)

57. HADÎD SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

İlk nesil *Hadîd* adıyla anmıştır. Bu, bize kadar gelen farklı rivayetlerden anlaşılmaktadır.

Düz anlamı "demir" olan adını şu âyetinden alır: *"Doğrusu Biz elçilerimizi hakikatin apaçık belgeleriyle gönderdik. Onlarla birlikte Kitab'ı ve insanlığı adaletle ayakta tutsun diye mizanı indirdik. Ve içinde hem kahredici bir güç hem de insanlar için sayısız faydalar bulunan demiri (el-hadîd) indirdik" (25).*

Demirin de tıpkı Kur'an'ın inzâl edildiği gibi inzal edildiğinin buyurulması birçok çağrışıma sahiptir. Âyette nimet olarak sayılan üç şeyden biri olan demir, adaletin elinde silah olursa adaletin aracı, zulmün elinde silah olursa zulmün aracı olmuş olur. Sûreye "demir" anlamına gelen Hadîd isminin verilmesinin daha birçok çağrışımı vardır.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Sûre, aksine işaret eden bazı rivayetler olsa da, bir bütün olarak Medine'de inmiştir. Haşr ve Saf sûreleri de bu sûre gibi *sebbaha* ile başlar. Yine Cuma ve Teğâbun ise aynı kelimenin muzari formu olan *yusebbihu* ile başlar.

Konusuna baktığımızda, sûrenin 10. âyeti yapılmış bir savaşa atıfta bulunur. Nifak ve infak konusu yoğunluklu ele alınır. Bu muhteva, sûrenin Medenî olduğunu teyit eden bir muhtevadır. Zaten "Demir" isimli bir sûrenin, mü'minlerin muhalefette değil iktidarda olduğu bir zaman diliminde inmiş olması muktezayı hâle de uygundur.

İlk tertipler sûreyi farklı yerlere yerleştirmişlerdir. Hz. Osman'a atfedilen nüzûl tertibinde sûre Zelzele-Muhammed sûreleri arasında

yer alır. Bunun bir izahı yapılamaz. Zira Zelzele sûresi, Mekke'nin ilk döneminde indirilmiş bir sûredir. Yılı nübüvvetin 4. yılıdır. Muhammed sûresi ise Medenî olduğu kesin bir sûredir. İki sûre arasında yaklaşık 10 yıllık bir zaman dilimi vardır. Böylesine farklı zamanlara ait iki sûre arasına Medenî bir sûre olan Hadîd'i yerleştirmenin izahı zor görünmektedir.

İbn Abbas tertibinde ise Hac-Muhammed sûreleri arasında yer alır. Bu Hz. Osman tertibine nazaran daha makul durmaktaysa da, Muhammed sûresinin önüne değil de, benzeri olan Saf sûresinin önüne yerleştirilmesi daha isabetli gözükmektedir.

Sûre Bedir yılında nâzil olsa gerektir. Bu durumda sûrenin iniş yılını Hicretin 2. yılı olarak tesbit etmemiz yanlış olmaz.

Sûre 29 âyettir. Bu Kûfe ve Basra okullarının sayımına göredir. Diğerlerine göre sûre 28 âyettir. *Besair* sahibi sûrenin kelime sayısını 544, harf sayısını 2476 olarak verir.

SÛRENİN KONUSU

İlk üç âyetinde 8 ilâhi isim/sıfatın yer aldığı sûre, konu itibarıyla tam bir "infak sûresi"dir. Mülkün mutlak mânada Allah'a aidiyeti (2, 4-5), infaktan kaçmanın münafıkça bir tavır olduğu (10), bunun bir 'yahudileşme alameti' olduğu (16), dünya servetinin geçiciliği, Allah'ın cömertliğine mazhar olanların cimrilik etmelerindeki çirkinlik (23-24), îmanın servet ve kuvvetle desteklenmesi gerektiği (25), Allah'ın cömertliğinin unutulmaması gerektiği (28-29) hep infak bağlamında ele alınır. İnfak eden mü'minler ahiretin yıldızı olacaklardır (12-13).

Esma-i hüsnadan 8 mübarek ismin yer aldığı ilk üç âyet şunlardır:

سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ
لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ
هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

"Göklerde ve yerde olan her şey (onlara yaratılış amacını yükleyen) Allah adına hareket etti: zira mutlak üstün ve yüce olan, her hükümde tam isabet kaydeden O'dur.

O'na aittir göklerin ve yerin mülkü; O yaşatır ve O öldürür; her şeye güç yetiren de O'dur.

el-Evvel ve el-Ahir'dir; ez-Zahir ve el-Batın'dır; ve O her şeyi en iyi bilendir." (1-3)

Bu esma içerisinde 3. âyette yer alan Evvel ve Âhir, Zâhir ve Bâtın isimleri bütün Kur'an içerisinde sadece burada yer alır. Bazıları 2. âyetteki yuhyi ve yumit ef'âl-i hüsnasından iki isim türetmiş ve buna da esma listesi müdreç (sonradan ekleme) olan Tirmizî ve İbn Mace hadislerini göstermişlerse de, bu yaklaşım doğru değildir. Allah'ın Kur'an'da geçen isimleri olduğu gibi fiilleri de vardır. Eğer fiillerini isimleriyle aynı sayar da o fiillerden isim türetmeye kalkarsak, bu kez de "tuzak kurar" anlamındaki mekera fiilinden el-Mâkir (tuzak kuran), "hile yapar" anlamına gelen yuhadiu fiilinden el-Hâdî' (hile yapan), "azab eder" mânasına gelen yuazzibu fiilinden el-Muazzib (azab eden), "helak ederiz" mânasına gelen nuhliku fiilinden el-Hâlik (helak eden), "attı" mânasına gelen ramâ fiilinden er-Râmi (atıcı) isimleri türetmek gerekecektir. Bu konuda tutarlı ve kurallı bir yaklaşım bunu gerektirir. Bu gibi isimler Allah'ın şanına yakışmayacağı için bu konuda tutarlı olmak ve Allah'ın isim olarak kullandığını isim olarak, fiil olarak kullandığını da fiil olarak kullanmak esas olmalıdır.

İlk âyetlerin ardından kevni âyetlere dikkat çekilir ve Allah'ın kâinatın hükümranlık makamı olan arş'a kurulduğu ifade edilir (4).

Sûre 7. âyetiyle birlikte infak mevzuunu işlemeye başlar. Kevni âyetlerin ardından infakın gelmesi, aslında insanın varlık ilahisine katılması için bir davettir. Zira varlığın tesbihatı Allah adına hareket etmesidir. Allah adına hareket eden her varlık ise esasen infak etmektedir. Güneş ve ay, gök ve yer, toprak ve su, gece ve gündüz, bitki ve hayvan... Bunlardan infak etmeyen var mıdır? Ne var ki onların infakı ibadet değildir. Zira şuurlu değildir. Şuurlu infak eden, başkalarını imkânlarından şuurlu olarak faydalandıran varlık insandır. İnsandan bu evrensel ilahiye katılması istenmektedir. Allah için vermek, 'vermek' değil almaktır. Zira Allah kulundan her ne ki ister, almak için değil vermek için ister. Allah'ın kula ihtiyacı yoktur, fakat kulun Allah'a ihtiyacı sonsuzdur. Allah'ın yasası gereği infak, Allah'ın kuluna daha fazla vermesi için bir nevi bahanedir:

مَن ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضاً حَسَناً فَيُضَاعِفَهُ لَهُ وَلَهُ أَجْرٌ كَرِيمٌ

"Kim Allah'a güzel bir borç verip de, onun kendisine kat kat fazlasıyla geri dönmesini ister? İşte böylelerini tarifsiz güzellikte bir ödül beklemektedir." (11)

İnfak nifakın panzehiridir. Münafığı münafık olmayandan ayıran en önemli faktör infaktır. İkisi de lugavi olarak aynı kökten gelmelerine rağmen, nifak ve infak kelimeleri birbirinin zıddı iki durumu ifade ederler. Bunun için infakla ilgili âyetlerin peşinden nifakla ilgili âyetler gelir (12-15).

İlk bakışta 16-17. âyetlerin çok erken bir dönemde indiği iddiaları doğru gibi gelebilir. Zira fâsıla sesleri farklı, genel bağlamdan nisbeten bağımsız gibidir. Fakat ses farklılığı 26-27. âyetler için de geçerli olduğu halde, ana temayla tam bir uyum içindedir. Dolayısıyla 16-17. âyetleri sûrenin genel zamanı dışında saymak çok da makul değildir.

Kur'an'ın en çarpıcı âyetlerinden biri bu sûrede yer alır. Bu âyet, Rabbimizin insanın hidayeti seçmesini ne kadar çok murad ettiğinin sarsıcı bir delilidir. Müslüman muhatabına "Vahye tepki vermenin vakti hâlâ gelmedi mi?" diye sorar ve bizden zımnen "Geldi ey Rabbim, geldi!" demenizi ister. Dikkat buyurun! Ayet bu suali kafire, müşriğe, münafığa, kitap ehline değil, "iman eden kimselere" sorar. Yani zımnen der ki: Siz hem îman iddiasında bulunup, hem de îman ettiğiniz Allah'ın kitabına karşı vurdumduymaz davranmayı nasıl beceriyorsunuz? Bu açıdan Hadid 16. âyet ile Furkan 30. âyetin konusu aynıdır. Ne var ki bu sûredeki âyet yaşayan mü'minlere vahye karşı sorumluluk çağrısı, Furkan 30 ise vahye karşı sorumsuz davranan ölmüş mü'minler hakkında Allah'a şikayet dilekçesidir.

İşte o âyet:

أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ وَلَا يَكُونُوا كَالَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِن قَبْلُ فَطَالَ عَلَيْهِمُ الْأَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَكَثِيرٌ مِّنْهُمْ فَاسِقُونَ

"İman edenlerin, Allah'ı ve indirilen hakikati anınca ta kalplerinde ürperti duymalarının vakti hâlâ gelmedi mi? Ta ki kendilerine daha önce ve

hiy verilip de, üzerlerinden uzun zaman geçtiği için kalpleri katılaşan kimseler gibi olmasınlar; ki onların bir çoğu yoldan sapmıştır." (16)

Sûrenin ana fikri, sûrenin adını aldığı 25. âyette geçen üç unsurda, *Kitâb-Mîzân-Hadîd*'de billurlaşmıştır. *el-Kitâb* vahyi, *el-mîzân* adâleti, *el-hadîd* de gücü temsil etmektedir. Birincisi ilkelerin teorik kaynağına, ikincisi o kaynağı doğru kavramak için şart olan ölçme ve değerlendirme yeteneğine, üçüncüsü de o ilkeleri hayata tatbik etmek için gereken meşru güce tekabül eder. Bunlar ilim-hikmet-hüküm veya tevhid-adâlet-cihad olarak da anlaşılabilir. Amaç, tevhidin adâlet ve kuvvetle takviyesidir. Sûrede hayli geniş yer tutan infakın ele alındığı bağlam da budur.

Hadîd ile Haşr arasında muhteva açısından yakınlık vardır. İkisinin de "servet ahlâkı"nı işlemesi yanında, Haşr 16 ilâhi isimle biterken, Hadîd 8 ilâhi isimle başlar.

Sûrenin kelimenin tam mânasıyla bir infak sûresi olduğu tesbitimizi tasdik eden şu âyete bakınız:

إِنَّ الْمُصَّدِّقِينَ وَالْمُصَّدِّقَاتِ وَأَقْرَضُوا
اللَّهَ قَرْضاً حَسَناً يُضَاعَفُ لَهُمْ وَلَهُمْ أَجْرٌ كَرِيمٌ

"İmana sadakatin bedelini ödeyen erkekler ve kadınlar ile Allah'a güzel bir borç verenlere gelince: (bu) onlara kat kat fazlasıyla geri dönecek ve tarifsiz güzellikte bir ödül onları bekleyecek." (18)

Sûrede Hz. Nûh ve Hz. İbrahim özel bir sebeple anılırlar (26). Bu sebep, nesillerinden hidayete erenlerin de, yoldan sapanların da olduğunu hatırlatmadır. Allahu alem böyle bir değini ya Rasulullah'ın iç dünyasındaki bir soruya cevap sadedinde, ya da mü'minlerin kafasındaki bir soruya cevap sadedinde gelmiş olmalıdır.

27. âyette sözün Meryem oğlu İsa'ya ve İncil'e getirilmesi, Müslümanlara açık ve net bir "Hıristiyanlaşmayın!" uyarısıdır. Zira bu âyetin indiği Medine'de Hıristiyan bir nüfus bulunmamaktadır, bu bir. İkincisi ise Kur'an'daki tek kullanıldığı yer burası olan "ruhbanlıktan" söz etmesidir. Ruhbanlığı Allah emretmemiştir. Ruhbanlığı onlar sûret-i haktan gerekçelerle icat etmişlerdir. Ne de olsa cahiller dinden tenzilat, cahil sofularsa dine zam yaparlar. Bu ikisi aynı şeydir.

58. MÜCÂDİLE SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Mücâdile adı, hakkını aramak için "tartışan kadını" ifade eder. İlk âyetindeki tucâdilu fiilinden mülhemdir: *"Doğrusu Allah kocası hakkında seninle tartışan (tucâdilu) ve nihayet (işini) Allah'a havale eden kadının başvurusunu kabul etmiştir." (1)*

Sûre Mucadele olarak da adlandırılmıştır. Bu durumda anlam "tartışma" olur. Fakat sûreye adını veren ibârenin bağlamı, mucâdile adını doğrudan destekler. Mücadele ismi bağlamdan kopuktur. Sanki ortada birbiriyle yenişmeye çalışan iki taraf varmış kanaati verir. Oysaki öyle bir şey yoktur. Eğer öyleyse âyetlerde Allah'ın savunmasını kabul edip desteklediği kadının karşısında Hz. Peygamber'in olması icap eder. Yani "Mücadelenin tarafları Allah'ın desteklediği kadın ve Hz. Peygamber'dir" demek durumunda kalırız. Bu ise ne doğrudur, ne de vakıaya mutabıktır. Ortada kocası tarafından mağdur edilmiş ve hakkını sonuna kadar arayan mü'min bir kadın vardır. Hakkını aramak için başvurduğu Rasulullah'ı aşan bir meseledir konunun kendisi. Ve işte tam burada Allah'ın vahyi devreye girer ve mesele kökten çözülür. Sûre bu olayı anlattığı için, adı "hakkını arayan kadın" mânasına gelen Mücâdile olarak telaffuz edilmelidir. Mücadele telaffuzu, erkek egemen bir geleneğin eseri değilse eğer, en azından sûrenin inişine neden olan olayla örtüşmemektedir.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Bir bütün olarak Medine'de inmiştir.

Aksi iddialar varsa da, En'âm sûresinin girişinde uyguladığımız kriterler bunu doğrulamamaktadır. Ahzâb 4. âyet *zıhar* türü boşamayı dışladığına göre, bu sûre Ahzâb'dan önce inmiş olmalıdır. Buna

göre sûrenin, yaklaşık olarak hicri 5. yılın başında indiğini kabul edebiliriz.

Tüm tertiplerin sûreyi Munâfikûn'un ardına yerleştirmesi, bu sonucu teyit eder. Bizim tertibimizde sûre Nîsâ-Ahzâb arasında yer alır. Zira Nisâ sûresi Uhud savaşının ardından savaşın ortaya çıkardığı sorunları ele alır. Muhtemelen 4. yılın son sûresidir. Mücâdile ise 5. yılda nâzil olduğunu düşündüğümüz dört sûreden ilkidir.

Sûre 22 âyettir. Medine ve Mekke okullarının taksimatına göre ise 21 âyettir. *Besair* sahibi kelime sayısını 473 olarak, harf sayısını ise 1792 olarak verir.

SÛRENİN KONUSU

Sûre, İslâm öncesi dönemde gelenekleşmiş bir haksızlık ve ayrımcılık örneği üzerinden kadına yönelik zulmü reddeder. Bu, eşi anne yerine koyarak onu haklarından mahrum bırakma geleneği olan *zihar*'dır. Bu tür haksız uygulamaları yaşanmış bir örnek üzerinden mahkûm eden vahiy, uygulamayı sürdüren kimseye ceza olarak kefaret yükümlülüğü getirir (1-6).

Bu haksızlığın kendisine yapıldığı hanım Havle bt. Sa'lebe'dir. Eşi Evs b. Samit "Sen bana anamın sırtı gibisin!" diyerek zihar yemini yapar. Daha sonra Havle'ye birliktelik teklif ettiğinde, bu kez Havle kocasını reddeder ve "Hükmü Rasulullah versin" der. Kocası "Ben bunu Rasulullah'a söyleyemem" der. Havle "O halde ben söylerim" der ve olayı olduğu gibi Allah Rasulü'ne taşır. Hz. Peygamber ile Havle bt. Sa'lebe arasında şöyle bir diyalog geçer:

- Ya Rasulallah! Kocam beni aldığında gençtim, güzeldim, alımlıydım. Ona bir çocuk verdim, yaşım da ilerledi. O zaman sevdiceğiydim, şimdiyse "anası" oldum: beni sokağa bıraktı.

- Sen ona haram olmuşsun.

- Vallahi talâk vermedi.

- Haram olmuşsun. Bu konuda bir şey inmedi.

- N'olur bir daha düşün, kurban olayım ya Rasulallah!

- Kendi görüşüm böyle!

- Ama bana muhtaç küçük bir yavrum var. Eğer ona verirsem telef olur, yanıma alırsam aç kalır.

- ...?

- Allah'ım! Halimi Sana, yalnız Sana havale ediyorum.

Bu diyalogdan bir müddet sonra, Havle bu âyetlerin indiği müjdesini alır. Rabbi haklıdan ve hakikatten yanadır. Rabbi mağdur Havle'den yanadır. Dahası "hakkını ve hukukunu arayan kadın" olarak hem Kur'an'a hem de tarihe geçer. Hakkını aramakta gönülsüz davranan nice erkeğe bir kadın rehberlik yapar.

Müteakip pasajda, rahatsız edici veya istismara açık "özel görüşme" veya "kulis yapma" anlamına gelen necvâ alışkanlığı yerilir ve caydırıcı bir cezâî müeyyide olan "zorunlu sadaka" uygulaması devreye sokulur (7-13). Bu her devirde rehber ve önder insanları bizar eden bir problemdir. Kur'an bu probleme getirdiği çözüm ile, sadece o gün cari olan bir meseleye değil, tüm zamanlarda önümüze çıkabilecek olan bir meseleye çözüm yolları gösterir.

Sûrenin son pasajı, İslâm cemaatine düşman olanları sırdaş ve yoldaş edinmekle alâkalıdır.

Mü'minler bundan men edilerek, bunun ikiyüzlülük olacağı ima edilir. Allah'a inanıp güvenen birinin en yakın akrabaları dâhi olsa, onları Allah'ın ve Elçi'sinin dostluğuna tercih etmemesi gerektiği vurgulanır:

لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَلَوْ كَانُوا اٰبَاءَهُمْ اَوْ اَبْنَاءَهُمْ اَوْ اِخْوَانَهُمْ اَوْ عَشِيرَتَهُمْ اُولٰٓئِكَ كَتَبَ فِى قُلُوبِهِمُ الْاِيمَانَ وَاَيَّدَهُمْ بِرُوحٍ مِنْهُ وَيُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا رَضِىَ اللّٰهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ اُولٰٓئِكَ حِزْبُ اللّٰهِ اَلَآ اِنَّ حِزْبَ اللّٰهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

"Allah'a ve ahiret gününe iman eden bir topluluğu, Allah ve Rasulüne meydan okuyan kimselerle –isterse bunlar babaları, oğulları, kardeşleri veya soydaşları olsun- candan-yürekten bir ilişki içinde bulamazsın. İşte (Allah'ın) kalplerine imanı nakşettiği ve katından manevi bir güç ile desteklediği kimse-

ler onlardır; onları tabanından ırmaklar çağıldayan cennetlere, içinde daimi kalmak üzere yerleştirecektir: Allah onlardan razı olmuş, onlar da Allah'tan razı olmuşlardır. İşte gerçek Allah taraftarları bunlardır. Bakın, Allah taraftarları var ya: işte kurtulacak olanlar kesinlikle onlardır!" (22)

Allah'ın gazabına uğrayanlara yönelik ilahi tehdidin bir ifadesidir şu âyet: *"Elbet Ben galip geleceğim, Ben ve elçilerim!"*

59. HAŞR SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Sûre Haşr adını 2. âyetinden alır. Ahirete ilişkin olarak kullanıldığında "toplanma" anlamına gelen haşr, vakıaya uygun olarak burada "kalkışma, ayaklanma, başkaldırma" vurgusu taşır.

Tirmizî'nin tahric ettiği bir hadiste bu adla yer almıştır.

İbn Abbas'ın, sûreyi Haşr diye anan Said b. Cubeyr'i, Benî Nadîr adıyla anması için uyardığını öğreniyoruz (Buhârî). İbn Abbas'ın neden böyle bir uyarı yapma ihtiyacı duyduğu meraka değerdir. Esasen bu bir tepkidir. Tepkinin adresi ise, muhtemelen, "Haşr" ismi değil, bu ismin muhtevayı ve nüzûl sebebini bilmeyen kimseler tarafından yanlış anlaşılma ihtimalidir. Yani sûrenin adı olarak şöhret bulmuş olan Haşr, yangın mânası ile Kıyâmetteki yeniden dirilişi ifade eden haşr değil, Hz. Peygamber'in otoritesine karşı yaptıkları anlaşmaya rağmen isyan eden Yahudi kabilesi Nadiroğullarının "başkaldırısını" ifade eden haşrdir.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Sûre Medine'de inmiştir.

İbn Abbas'ın isimlendirmesi, sûrenin muhtevasından yola çıkarak zamanını da ele vermektedir: hicri 4. yıl. Bu tarih, Nadirlilerin sürüldüğü tarihtir.

Bu Yahudi kabilesinin bölgeye gelişi 6 yüzyıl öncesine, bir rivayete göre ise, Hz. Musa dönemine kadar gider. Nadîroğulları, din adamları sınıfının kendi içinden çıktığı Harun soyundan gelen, Medine'nin tarım ve ziraatını elinde tutan kabiledir. Sûrenin iniş nedeni de bu olaydır.

Sûre Hz. Osman'a nisbet edilen nüzûl tertibinde Beyyine-Nûr sûreleri arasında yer alır. Başta bu sıralama isabetsizdir. Nûr sûresi, nüzûl sebebinden de anlaşılacağı gibi Beyyine'den önce nâzil olmuş bir sûredir. Nûr 3. yılda inmeye başlayan bir sûre, Beyyine ise bir 4. yıl sûresidir. İbn Abbas tertibinde Âl-i İmran-Ahzâb arasında yer alır. Bu yer, birincisine nazaran çok daha problemli bir yerdir. Problem hem Âl-i İmran ile Ahzâb'ın bir araya getirilmesinden, hem de Haşr'in bu ikisi arasına yerleştirilmesinden kaynaklanmaktadır. Gerekçeli tertibimizde[1] bu sûre Beyyine-Munafikun arasına denk düşer.

Sûre 24 âyettir. *Besair* sahibine göre kelime sayısı 445, harf sayısı ise 1913 olarak tesbit edilmiştir.

SÛRENİN NÜZÛL ORTAMI VE SEBEBİ

Hicretin ardından Hz. Peygamber, Medine Yahudileri ile bir ittifak sözleşmesi (Sahîfe) akdetti. Bedir zaferi üzerine Medine Yahudilerinden bir kısmı, kendiliklerinden, Hz. Peygamber'in Tevrat'ın muzaffer olarak nitelediği "beklenen peygamber" olduğunu ilân ettiler. Fakat Uhud'u yenilgi olarak yorumlayıp nankörlük etmeleri, gücü kutsadıklarını ortaya çıkardı. Yapılan sözleşmeye ihanet ederek, Kureyş'le ittifak yaptılar. Sözleşmeden doğan, bir Müslüman'ın hataen işlediği bir cinayetin diyetine katılma yükümlülüğünü yerine getirmediler. Bununla da kalmayıp, Allah Rasulü'ne suikasta yeltendiler. Öncesi de var: Liderleri Ka'b b. Eşref daha Bedir'in arkasından kara propaganda başlatmıştı. Mekkelileri kışkırtması yetmiyormuş gibi, İslâm cemaatinin en saygın kadınlarını küçük düşürmek için aşk şiirleri yaydı. Neticede örtülü bir operasyonla cezalandırıldı.

Onların bu ihaneti üzerine, Hz. Peygamber onlara iki seçenek sundu: ya yenilenin her şeyini kaybettiği bir savaş veya servetleriyle birlikte Medine'yi terk. Düşünüp karar vermek için on gün süre istediler. Kararlarını öğrenmek için gönderilen İbn Ubey, boyun eğmemelerini, kendisinin iki bin kişiyle yardıma koşacağını vaat etti. Bu vaat üzerine Nadîroğulları İslâm'a karşı isyan bayrağını çekti ve altı kaleleri de kuşatıldı. Bir kaç haftalık kuşatmanın ardından, yardım vaadinin boş çıktığını görerek teslim oldular. Bu olay 4. yılın Rebiulevvel ayında yaşandı. Her üç aileye bir deve olmak üzere, altı yüz develik

1- Bkz: *Hayat Kitabı Kur'an – Gerekçeli Meal – Tefsir.*

bir kervanla göç ettiler. Evlerini kendi elleriyle yıkıp kapı ve pencerelerine varana dek tüm mallarını da götürdüler. Birkaç aile hariç tümü Suriye'ye yerleşti.

Sûrede anılan fey', işte Nadîroğullarının bıraktığı taşınmazlardır. "Ganimet" anlamında kullanılan enfâl'den ayrı olarak (Enfâl sûresinin girişine bkz.) "Barış yoluyla elde edilen savaş gelirleri" vurgusunu taşır. Allah Rasulü bu malları Ensara vermeyip, inançları uğruna yurt ve yuvalarını terk eden muhacirler arasında paylaştırdı.

SÛRENİN KONUSU

Bu sûre, adı geçen mallar üzerinden ahlâkî öğütler vermektedir. Özellikle insan-servet ilişkisini işleyerek, Yahudileşmenin en belirgin alametlerinden dünyevileşmeye dikkat çekmektedir. Nadîroğullarından geriye kalan *fey*'in muhacirlere verilmesinin gerekçesi, tüm zamanlarda geçerli olan muhteşem bir ilkedir:

"(Allah böyle yaptı ki) servet, zenginleriniz arasında dolaşan bir devlete dönüşmesin" (7).

Bu sûrenin 9. âyeti Kur'an'da "başkasını kendi nefsine tercih etmek" demeye gelen îsâr ile ilgili tek âyettir:

وَالَّذِينَ تَبَوَّؤُا الدَّارَ وَالْإِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا أُوتُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ وَمَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

"Bir de, onlar (gelmeden) önce kendilerine yurdu hazırlayan ve îmanı (yerleştiren) kimselere (verilir); onlar kendilerine sığınan muhacirleri severler, diğerlerine verilenlerden dolayı içlerinde bir hasislik duymazlar; dahası kendileri çok muhtaç halde bulunsalar da, başkalarını kendilerine tercih ederler. Evet, başkasının elindekine göz dikmekten korunanlar var ya: işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir." (9)

Mü'minlerin aynı zaman ve mekânda birlikte yaşarken birbirlerine karşı elbet sorumlulukları vardır. Fakat yine mü'minlerin aynı zaman ve mekânda bir arada yaşamasalar dahi birbirlerine karşı sorumlulukları vardır. Bu sorumlulukların başında yaşamakta olanların ahirete göçüp gitmiş olanlara karşı sorumluluğu gelir. Evet, dirilerin ölülere

karşı ne sorumluluğu olabilir ki diyemez bir mü'min. İşte o sorumluluğu hatırlatan âyet:

وَالَّذِينَ جَاؤُوا مِن بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا
وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا
غِلًّا لِّلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَؤُوفٌ رَّحِيمٌ

"Onlardan sonra gelenler şöyle yakarırlar: "Rabbimiz! Bizi ve bizden önce imanla göçüp gitmiş olanları bağışla! İman edenlere ilişkin gönlümüzde en küçük bir kin bırakma! Rabbimiz! Şüphe yok ki Sen çok şefkatli, çok merhametlisin!" (10)

Münafiklarla Nadîroğulları arasındaki gizli görüşmeleri mucizevî bir ihbar ile açıklayan âyetler, kâfirler arasındaki dayanışmanın özünde nasıl kırılgan olduğunu dile getirir: *"Sen onları birlik sanırsın, oysaki kalpleri paramparçadır" (14).*

Sûrenin sonu, Allah'a inanıp güvenen herkesi kapsayan bir sorumluluk çağrısıdır: *"Allah'ı unutan ve Allah'ın da kendisine öz benliğini unutturduğu kimseler gibi olmayın" (19).* Sorumsuzlukların en büyüğü ise, vahye karşı kör ve sağır davranmaktır. *"Biz bu Kur'an'ı bir dağa indirmiş olsaydık, dağın Allah korkusuyla toz duman olduğunu görürdün" (21)* denilerek, insana "Ey insan! Sen dağdan ve taştan daha mı hissizsin!" mesajı verilmektedir:

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنسَاهُمْ أَنفُسَهُمْ أُولَٰئِكَ
هُمُ الْفَاسِقُونَ
لَا يَسْتَوِي أَصْحَابُ النَّارِ وَأَصْحَابُ
الْجَنَّةِ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمُ الْفَائِزُونَ
لَوْ أَنزَلْنَا هَٰذَا
الْقُرْآنَ عَلَىٰ جَبَلٍ لَّرَأَيْتَهُ خَاشِعاً مُّتَصَدِّعاً مِّنْ خَشْيَةِ
اللَّهِ وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ

"Aman ha, kendileri Allah'ı unutan, bunun sonucu olarak da Allah'ın kendilerini bizzat kendilerine unutturduğu sorumsuzlar gibi olmayın! İşte onlar, evet onlardır yoldan sapanlar.

Ateşe layık olanlarla cennete layık olanlar asla bir olmazlar. Cennete layık olanlar var ya, işte onlardır kurtuluşa erenler.

Eğer Biz bu Kur'an'ı bir dağa indirmiş olsaydık, onun Allah'a saygıdan boyun eğmiş bir halde şerha şerha yarılıp eridiğini görürdün. İşte bu türden temsili anlatımları, insanların önüne, belki düşünürler diye koyuyoruz." (19-21)

Vahyin zirvesi, Allah'ın zâtı hakkında konuştuğu bölümlerdir. İşte bu sûrenin son üç âyeti o zirvelerden biridir:

هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ
هُوَ الرَّحْمَٰنُ الرَّحِيمُ
هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَٰهَ إِلَّا هُوَ
الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيزُ
الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ
هُوَ اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ
يُسَبِّحُ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

"O, kendisinden başka ilah olmayan Allah'tır: İdrak edilemeyen ve edilebilen her şeyin âlimi sadece O'dur; O özünde merhametli, işinde merhametlidir.

O, kendisinden başka ilah olmayan Allah'tır: varlığın mutlak hâkimidir, kutsalın kaynağıdır, mutlak kurtuluş ve huzurun membaıdır, güven ve îman verendir, (iyi ile kötüyü belirlemede) mutlak otorite sahibidir, mutlak üstün ve yüce olandır, her şartta iradesini yürütendir, büyüklüğünde sınırsız olandır. Eşsiz yüce olan O, onların şirk koştukları her şeyin ötesindedir, aşkındır.

O Allah'tır; mutlak yaratıcıdır, var ettiğinin ilk örneklerini yaratandır, yarattığı ilk örneklere sûret giydirendir. En güzel nitelikler ve tüm mükemmellikler O'na mahsustur: Göklerde ve yerde olan her şey O'nun adına hareket eder: zira O'dur her işinde mükemmel olan, her hükmünde tam isabet eden." (22-24)

Allah Rasulü, Allah'ı tanıtan bu âyetlerin her günün sabahında okunmasını, yani mü'minin her gününün ilk gündeminin Allah olma-

sını (ki okumanın amacı budur) tavsiye eder (*Tirmizî*). Bu tavsiyede, bu âyetlere başlarken istiaze okunması da yer alır. Bu zihne abdest aldırma tavsiyesi, dahası, mutlak hakikat olan Allah hakkında düşünürken Allah'a sığınma tavsiyesidir. Bunun amacı bellidir: insan aklının mutlak zâtını kavramaktan aciz olduğu Allah'ı, esma ve sıfatıyla bilmek, tanımak, anlamak. Zaten sûre de, Allah'ı bilme, tanıma ve anlama vesilemiz olan 16 isim-sıfatın geçtiği âyetlerle son bulur.

Kur'an'da İlâhî esmanın peş peşe en çok geçtiği yer bu âyetlerdir. Verdiği mesaj ise açıktır: Dünya fani, Allah bakidir.

60. MUMTEHANE SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

İmtihan edilen kadın" mânasına gelen Mumtehane adını 10. âyetinden alır: *"Siz ey îman edenler! Mü'min kadınlar muhacir olarak size geldiği zaman –her ne kadar Allah onların inancını çok iyi biliyor idiyse de- siz (yine de) o kadınları imtihan edin!"*

Eğer sûrenin ismi Mumtehane olarak telaffuz edilirse, dosdoğru telaffuz edilmiş olur ve isim sûrenin muhtevasıyla da lafzıyla da bütünleşmiş olur.

Sûre muhtevasıyla uyum taşımayacak şekilde Mumtahine olarak da isimlendirilmiştir. Bu durumda imtihan, mecazen sûreye nisbet edilerek "İmtihan eden sûre", daha genel anlamıyla "İmtihan Sûresi" anlamı elde edilmiş olur. Eğer bu kastedilecekse, burada bir yanlış vardır. Zira Fîrûzâbâdî'nin şahitliğiyle sûrenin üç isminden ikincisi "İmtihan Sûresi" olmâsıdır. Doğrudan böyle demek daha isabetlidir. Şu halde Mumtehane'nin Mumtahine okunmasını bir galat olarak görmek de mümkündür. Zira sûrenin adını Mumtahine diye telaffuz etmeyi haklı kılan bir muhtevası yoktur. Muhtevaya uygun adlandırma Mumtehane isimlendirmesidir. Besair sahibi sûrenin üçüncü adını Mevedde olarak verir. Bu içinde üç kez geçen mevedde (sevgi) kelimesine bir atıftır (1, 7).

Sûre, adı etrafındaki bu yaklaşımda, *Mucadile* sûresiyle aynı kaderi paylaşır.

SÛRENİN İNİŞİNE NEDEN OLAN OLAY

İniş nedeni olan olay şudur: Hicretin 4. yılında Ebu Leheb'in Sare isimli müşrik cariyesi Medine'ye gelerek yardım ister. Kendisine hayli

yardım yapılır. Kadın, Hudeybiye'nin ardından Mekke'ye dönerken, Hâtib kendisine bir mektup verir. Hâtib, kendisi hicret ettiği halde annesi, oğulları ve kardeşi Mekke'de korumasız kalmış biridir. Ama kanaatim odur ki, bu kadın Mekke adına casusluk yapmak için gelmiştir ve Hâtib'ın aklını çelen de odur.

Kadın, sonuna kadar küfründe direnmiş ve küfrüyle öldürülmüştür. Fetih'ten sonra eman verilmediği için öldürülen iki kadından biri olması da bunu göstermektedir. Hâtib'ın, Uhud'a "yerinizi terk etmeyin" talimatıyla yerleştirildiği halde yerlerini terk eden okçulardan biri olduğu hatırlanmalıdır. Uhud yenilgisinde pay sahibi olmanın içinde estirdiği fırtınalar bu yanlışa düşmesinde rol oynamış mıdır, bilinmez. Mektup şöyledir:

"Haberiniz olsun ki Rasulullah gece apansız gelen sele benzer bir orduyla size yöneldi. Allah'a yemin ederim ki, o sizin üzerinize tek başına yürüse, yine de Allah ona zafer verecektir; zira o Allah'ın kendisine vaat ettiğine nail olacaktır" (Âlûsi).

Allah Rasulü durumu öğrenince Hz. Ali komutasında dört kişilik bir tim gönderir. Ravza-i Hah'da kadını yakalarlar. Bir iki tehditten sonra kadın mektubu sakladığı yerden çıkarıp verir. Allah Rasulü Hâtib'ı çağırtır. Hâtib der ki:

"Aleyhimde hüküm vermekte acele etme ya Rasullallah. Ben Kureyş'ten değilim, Kureyş'in yanaşmasıyım. Seninle beraber olan muhacirlerin çoğunun yakınları var, onların geride kalan ailelerini onlar koruyor. Ailemi himaye için onlar arasında himayecim olmadığından, bu yolla onlara ulaşmak istedim; ne inkârımdan, ne dinimden yüz çevirdiğim için ve ne de İslâm'dan sonra küfürden razı olduğum için yaptım bunu."

Nebi "Doğru söyledi" der ve onu bağışlar (Taberi).

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Sûre, ittifakla Medenîdir.

İniş zamanını tayinde ihtilaf edilmiştir. İhtilaf, girişte anlatılan Hâtib olayının, Mekke fethi arefesinde yaşandığı ön kabulüne dayanır. Buna göre, Rasulullah'ın Mekke seferi için yaptığı hazırlıkların adresi, Hayber söylentisiyle şaşırtılmıştır. Oysaki Hayber Mekke'den bir

yıl önce fethedilmiştir. Sûreye adını veren olaysa (10), Hudeybiye'nin ardından yaşanmıştır.

Eğer Fetih arefesinde indiğine itibar edilirse, sûrenin iç zamanını Hudeybiye sonrası (10-12) ve Fetih öncesi (1-9) diye ikiye bölmek gerekir. Fakat sûrenin sonunda tekrar ilk konuya dönülmesi sûrenin iç bütünlüğüne delildir.

Hâtıb b. Ebi Belte'a'nın mektubu, Mekkelileri bekleyen mukadder sonu önceden haber veren bir "ihbar" olarak anlaşılmalıdır. Mektubu götüren kadının Mekke'ye hicretin 4. yılında geldiği ve Hudeybiye anlaşmasıyla sonuçlanan umre amaçlı yolculuğun da bir "sefer" olduğu düşünülürse, sûreyi rahatlıkla Hudeybiye yılı olan 6. yıla yerleştirebiliriz.

Hz. Osman tertibinde Ahzâb-Nisâ sûreleri arasında yer alır. İbn Abbas tertibinde ise çok daha ön sıralarda, Nûr-Fetih sûreleri arasında yer alır. İlki ikincisine göre daha doğruya yakın durmaktadır. Gerekçeli tertibimizde sûrenin denk düştüğü yer Mâide-Fetih sûreleri arasıdır. Bir kere sûrenin Ahzâb'dan sonra indiği tarihi verilerle sabittir.

Sûre 13 âyettir. Kelime sayısı 340, harf sayısı ise 1510'dur.

SÛRENİN KONUSU

Sûre savaş ahlâkını işler. Özellikle İslâm topluluğu ile kâfirler arasındaki duygusal ve sosyal ilişkileri düzenler (1-3). Sûrenin ilk âyeti, tüm çağların mü'minlerinin kulağına küpe olacak cinstendir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ تُلْقُونَ
إِلَيْهِم بِالْمَوَدَّةِ وَقَدْ كَفَرُوا بِمَا جَاءَكُم مِّنَ الْحَقِّ يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ
وَإِيَّاكُمْ أَن تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ رَبِّكُمْ إِن كُنتُمْ خَرَجْتُمْ جِهَاداً فِي سَبِيلِي
وَابْتِغَاءَ مَرْضَاتِي تُسِرُّونَ إِلَيْهِم بِالْمَوَدَّةِ وَأَنَا أَعْلَمُ بِمَا أَخْفَيْتُمْ
وَمَا أَعْلَنتُمْ وَمَن يَفْعَلْهُ مِنكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ

"Siz ey îman edenler! Benim ve sizin düşmanlarınızı can dostlar edinmeyesiniz! Siz onlara yürek dolusu sevgi sunuyorsunuz, ama onlar size gelen bütün hakikati kökten inkâr edip Elçi'yi ve sizi, sırf Rabbiniz Allah'a îman

ettiniz diye sürüp çıkarıyorlar. Doğrusu sizler de, benim davam uğruna ve rızamı kazanmak için yapılmış bir cihad sonucunda çıkmıştınız. (Ama şimdi) onlara, fıtrî sevgiyi gerekçe yaparak sır veriyorsunuz; ne ki Ben sizin gizlediklerinizi de, açığa vurduklarınızı da çok iyi bilirim: Artık sizden kim böyle yaparsa, işte o doğru yolun ortasında sapıtmış demektir." (1)

Hz. İbrahim'in çevresiyle ilişkisi, tek istisna dışında, bu açıdan da örnektir (4). O tek istisna ise, babasına dua edeceğine dair söz vermesi ve put yapımcısı babasının küfür üzere öldüğünü bile bile bu sözünden dolayı onun arkasından af ve mağfiret talebini kesmemesidir:

قَدْ
كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي إِبْرَاهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُ إِذْ قَالُوا لِقَوْمِهِمْ
إِنَّا بُرَاءُ مِنكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا
وَبَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَاءُ أَبَداً حَتَّى تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَحْدَهُ إِلَّا
قَوْلَ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ لَأَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ وَمَا أَمْلِكُ لَكَ مِنَ اللَّهِ مِن شَيْءٍ
رَّبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ أَنَبْنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ

"Doğrusu İbrahim'de ve ona uyanlarda sizin için güzel bir örneklik vardır. Hani onlar kendi kavimlerine şöyle demişlerdi: "Bakın, biz sizden ve Allah'ın yanı sıra taptığınız her şeyden uzağız; biz sizi(n hayat tarzınızı) reddediyoruz; sizinle bizim aramızda, siz bir tek Allah'a ibadet edinceye kadar ebediyen sürecek bir düşmanlık ve nefret vardır." Tek istisna, İbrahim'in babasına "Senin için kesinlikle Allah'tan mağfiret dileyeceğim; ama senin lehine Allah'tan bir şey elde etme yetkisine sahip değilim" diye söz vermesiydi. (Size düşen yalvarmaktır): "Rabbimiz! Yalnız Sana güvendik, yalnız Sana yöneldik: zira tüm yollar Sana çıkar!" (4)

Toplumlar arası iyi ilişkilere mani olan asıl neden inkâr değil, saldırganlık ve tecavüzdür. Farklı inanç toplulukları arasında karşılıklı nezaket, merhamet, iyilik ve adâlete dayalı bir ilişki mümkündür. İslâm'da savaşın iki meşru gerekçesinin olduğunu bu âyetlerden öğreniriz: inancımıza saldırı ve yurtlarımızdan çıkarılma. Bunun dışında kalan hususlar savaş sebebi olamaz. Hele farklı inanç sahibi olmak hiç olamaz. Aksine farklı inanç sahipleriyle iyiliğe dayalı bir ilişki geliştirmeyi Allah asla yasaklamaz:

عَسَى اللَّهُ أَن يَجْعَلَ
بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ الَّذِينَ عَادَيْتُم مِّنْهُم مَّوَدَّةً وَاللَّهُ قَدِيرٌ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ
لَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُم
مِّن دِيَارِكُمْ أَن تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ
إِنَّمَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ قَاتَلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَأَخْرَجُوكُم
مِّن دِيَارِكُمْ وَظَاهَرُوا عَلَى إِخْرَاجِكُمْ أَن تَوَلَّوْهُمْ وَمَن يَتَوَلَّهُمْ فَأُولَٰئِكَ
هُمُ الظَّالِمُونَ

"Mümkündür ki Allah, sizin düşman olarak algıladığınız kimselerle sizin aranızda bir sevgi var edebilir ve Allah'ın (buna) gücü yeter; üstelik Allah tarifsiz bir bağış, eşsiz bir merhamet kaynağıdır.

Allah size, sizinle din savaşı yapmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayan kimselerle iyilik ve kendi hakkından feragate dayalı bir ilişki geliştirmenizi yasaklamaz: Çünkü Allah hakkından feragat edecek kadar fedakâr olanları pek sever.

Allah size, yalnızca sizinle din savaşı yapan ve sizi yurtlarınızdan çıkaran veya sizin çıkarılmanıza destek verenlerle dostluk kurmanızı yasaklar: artık kim onlarla dostluk kurarsa, işte onlar zalimlerin ta kendileridir." (7-9)

Bu âyetler, Kur'an vahyinin savaş konusundaki çerçevesini çizen âyetlerdir. Bu konudaki tüm mülahazalar bu âyetlerin ışığında değerlendirilmelidir.

10-11. âyetler, inkârı tercih eden eşlerle aile birliğini sonlandırmayı emreder. Bu, vahyin inanç özgürlüğüne verdiği önem olarak okunmalıdır. Bir başka açıdan, İslâm toplumunda ailenin üzerinde yükseldiği temelin iman olduğunu gösterir. Amaç, Müslüman ailenin inşasıdır. İslâm'ın yükselen değer olduğu bir ortamda, bu emri istismar edecekleri önlemek için "bağlılık yemini" ilkesi getirilir (12).

Artık umutsuz vaka haline gelen Yahudiler ve onlarla amaç birliği edenlerle gönül bağı kesilmelidir (13). Böylece, "İslam cemaatinin» inşasına giden yolun son taşları döşenmiş olur.

61. SAF SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Sûre Saf adını, "birlik ruhuna" ve "mücadele disiplinine" atıf yapan şu âyetten alır: *"Şüphesiz Allah davası uğrunda sanki yekpare çelikten bir bina gibi saf disiplini içerisinde savaşanları sever." (4)*

Kur'an'da melekler için de kullanılan saf, sıradan bir "hizaya duruş" değil, vahyin inşa etmek istediği kâinat düzeniyle uyum içindeki sosyal yapıya ilişkin "esas duruş"tur. Bu duruş, kendine has bir siyaset ve yönetim tarzını vaz eder: Saf sistemi. Saf sistemi adaleti, liyakati, ehliyeti, fırsat eşitliğini ve hakkaniyeti ifade eder. Bu sistemde yarış hayırda öne geçme yarışıdır. Namaz safları, bu sistemin ibadetteki karşılığıdır. İmam bir adım öndedir. İmamın düzlemi, arkasındakilerin düzlemiyle aynıdır. Arada kod ve mevki farkı yoktur. Fildişi kule yoktur. Loca yoktur. İdeal olan cemaatin tümünü ilk safta hizaya dizebilmektir. İmam yanılır veya görevine mani olacak bir hal husule gelirse, hemen arkasındaki hatırlatır veya bir adım atarak yerine geçer. Saf sisteminin karşısında "piramit sistemi" vardır. Bu Firavunca bir sistemdir. Saf sisteminin tersine bu sistemde yükselmek için başkalarının başına basmak gerekir. Bu sistemde yer alanlara iki şık dışında üçüncü bir seçenek bırakılmamıştır: ezmek veya ezilmek.

Sûre daha sahabe döneminde bu isimle intişar etmiştir. Havarilerin zikredildiği ilk sûre olduğu için Havariyyun veya İsa Sûresi diyenler de olmuştur (Süyûtî ve Âlûsî). Sûre Havariyyun ismini şu âyetine atıfla alır: *"Siz ey îman edenler! Allah'ın destekçileri olun! Tıpkı Meryem oğlu İsa havarilerine (havariyyun) "Allah'a giden yolda kim bana var gücüyle destek olur?" deyince havarileri "biziz Allah davasının gönüllü destekçileri dedikleri gibi..." (14)* Sûreye İsa sûresi adı da yine sûrenin bu son âyetinden yola çıkılarak verilmiştir.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Sûre Medine'de inmiştir.

Tam zamanını kestirmek mümkün olmasa da, tatlı-sert üslubu göz önüne alındığında, Uhud ertesinin yılgın ruh halini onarmayı hedeflediği açıktır.

İbn Abbas'tan gelen nüzûl sebebi rivayetleri de bunu teyit eder. Bu durumda sûreyi 3. yılın sonu veya 4. yılın başına yerleştirmek doğru olsa gerektir.

Sûre hem giriş hem muhteva açısından Haşr, Hadîd, Teğâbun ve Cuma sûreleriyle irtibatlıdır. İlk tertiplerdeki yeri de bunu teyit eder. Hz. Osman tertibinde Teğâbun-Cuma sûreleri arasında, İbn Abbas tertibinde ise Teğâbun-Mâide sûreleri arasında yer alır. İlk tertipleri gözeten gerekçeli tertibimizde ise Âl-i İmran-Cuma sûreleri arasına denk gelir.

SÛRENİN KONUSU

Sûre, İslâm toplumunun birlik ve dirliği hakkındadır. Ana teması İslâm cemaatinin zafer ve fetih tasavvurunu inşadır. Bunun için ilk imha edilmesi gereken söylem-eylem çatışmasıdır. Şu âyetin vurgusu budur:

"Siz ey îman edenler! Neden söylediklerinizle yaptıklarınız birbirine uymuyor?" (2)

Ardından söz savaş disiplinine getirilerek, Uhud'daki disiplinsizliğe Hz. Musa örneği üzerinden atıf yapılır (3-5). Bir yandan Uhud ertesindeki yılgın ruh halini izale etmeyi hedeflerken, bir yandan da muhataplarına "Aman Yahudileşmeyin!" mesajı verir:

وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ لِمَ
تُؤْذُونَنِي وَقَد تَّعْلَمُونَ أَنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ فَلَمَّا
زَاغُوا أَزَاغَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ

"(Sizin bu durumunuz), Musa'nın kavmine "Ey kavmim! Benim Allah'ın elçisi olduğumu çok iyi bildiğiniz halde niçin beni üzüyorsunuz?" (dediği) zamanki durumu hatırlatıyor. Ve onlar ne zaman yoldan saptılarsa, Allah da onların kalplerinin sapmasına izin verdi: zira Allah, yoldan sapmış bir topluluğa, (onların iradesi hilafına) asla rehberliğini bahşetmez." (5)

Bu sûrede Allah Rasulü, Hz. İsa'nın dilinden "Ahmed" olarak müjdelenir (6). Bu müjdeyi, geleceğe ilişkin daha başka müjdeler takip eder (7-8). Söz Allah dâvâsı uğrunda savaşa getirilerek, gerçek zaferin hakikatin güçle desteklenmesi sayesinde elde edileceği vurgulanır. Malla ve canla cihad, Allah'la insanın yaptığı karlı bir ticaret olarak nitelenir. Bu sadece zaferin değil, ebedi saadetin de anahtarı olacaktır (10-13).

Sûrenin son âyetinin Hz. İsa ile Havarileri arasındaki diyaloga ayrılmış olması, Allah yolunda savaşın gerçek gayesinin, yüreklerin imana açılması olduğunu göstermek içindir. Zira Havariler, bildiğimiz mânada bir savaşın savaşçıları değil, ebedi hakikatin gönül davetçileridir. Zaten Hz. İsa, bilinen mânasıyla herhangi bir savaşın tarafı olmamıştır. Havariler de hep üstatları gibi barışçıl yollarla davetlerini sürdürmüşler, kendilerine yapılan saldırılara dahi karşı koymamışlardır. O halde Allah davası uğruna destek vaadinde bulunan havariler, gerçek bir "barış savaşçısı" idiler. Sözün burasında havâri kelimesinin mânası gündeme gelmektedir. Rağıb bu kelimeye "avcı" karşılığını tercih eder. Zira kelimenin ait olduğu Aramcadaki mânası budur. Fakat kelimeyi Arapça sayanlar onu "beyaz" anlamındaki hûr kökünе nisbet ederler. Havarilerin avcılığı elbet "balık avcılığı" değil, "yürek avcılığı" idi. Âyet onların bu sayede galip geldiklerini söylüyor. Biz biliyoruz ki hemen tamamına yakını eza ve cefa görmüş, bazıları çok acımasız yöntemlerle öldürülmüştür. Bütün bunlara rağmen galip gelmişlerdir. Allah'ın gör dediği yerden bakanın galibiyet ve mağlubiyete verdiği anlam değişir. Sûrenin son âyeti, bizim de son sözümüz olsun:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا
أَنصَارَ اللَّهِ كَمَا قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ لِلْحَوَارِيِّينَ مَنْ أَنصَارِي إِلَى اللَّهِ
قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنصَارُ اللَّهِ فَآمَنَت طَّائِفَةٌ مِّن بَنِي إِسْرَائِيلَ
وَكَفَرَت طَّائِفَةٌ فَأَيَّدْنَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَى عَدُوِّهِمْ فَأَصْبَحُوا ظَاهِرِينَ

"Siz ey iman edenler! Allah'ın destekçileri olun! Tıpkı Meryem oğlu İsa'nın, havarilerine "Allah'a giden yolda kim bana var gücüyle destek olur?" deyince, havarilerin "Biziz Allah yolunun gönüllü destekçileri!" demeleri gibi... Nitekim İsrâiloğullarından bir gurup (ona) inandı, bir gurup da inkâr etti. Bunun üzerine Biz de iman edenleri düşmanlarına karşı dirençli kıldık: Sonunda galip gelenler onlar oldu." (14)

62. CUMA SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Sûre Cuma adını, "yaygın eğitim" modelinin insanlık tarihindeki en başarılı örneğini teşkil eden ve Müslümanların içtiması olan Cuma namazını farz kılan şu âyetinden alır: *"Siz ey îman edenler! Cuma günü namaza çağrıldığınızda, alışverişi keserek Allah'ın öğüdüne koşun! Eğer (hayır ile çıkar arasındaki farkı) bilirseniz, bu sizin için daha hayırlıdır." (9)*

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Sûrenin iniş zamanını tam tesbit kolay değildir. Bu konudaki kafa karışıklığının temelini, 9. âyetin Cuma'yı teşri kılan âyet olarak anlaşılması teşkil eder. Oysaki bu âyetin üslubu, Cuma'nın daha önceden kılınıyor olduğuna delalet eder. Tarihi rivayetler de bunu doğrular. Ayrıca âyetin başındaki *izâ nûdiye*, 'ezan'ın öteden beri okunduğu bir ortama işaret eder.

Sûrenin 1-8 âyetleriyle 9-11 âyetlerinin iki farklı zamanda inmiş olması mümkündür. Fakat muhteva, ilk bölümünü Ebu Hüreyre rivayetine dayanarak Hayber'in fethine erteleyen görüşü desteklemez. Zira 5 ve 6. âyetler, Müslüman-Yahudi ilişkilerinin çok yoğun olduğu bir döneme delalet eder. 7. yıldaki Hayber fethi bunun için çok geç bir tarihtir. İniş tarihi, Medine'deki son Yahudi kabilesi olan Kureyzaoğulları'nın tasfiyesinden sonraki bir tarih olamaz.

Şu halde farklı zamanlarda indiğini kabul etsek bile, sûrenin her iki bölümünün 3 ve 4. yıllarda indiğini düşünmek doğruya daha yakın görünüyor.

Sûrenin yerleştirilebileceği en münasip yer Saf sûresinin ardıdır. Saf sûresinde savaş bağlamında dile gelen disiplin problemi, burada

namaz bağlamında ele alınır. Mü'minlere saf disiplinini kazandırmak için, onları camide, Cuma'da, cemaatle birlikte cem etmenin gerekliliği bir kez daha anlaşılmıştır.

Sûre 11 âyettir. *Besair* sahibi sûrenin kelime sayısını 180, harf sayısını 720 olarak verir.

SÛRENİN KONUSU

Cuma sûresinin ana teması, Müslümanlara "Yahudileşmekten sakının!" mesajını vermektir. Tevrat'ı taşıma ve yaşama sorumluluğu kendilerine yüklenip de bu sorumluluğu yerine getirmeyen Yahudilerin durumu, "kitap yüklü eşeklere" benzetilir:

مَثَلُ الَّذِينَ حُمِّلُوا التَّوْرَاةَ ثُمَّ لَمْ
يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَاراً بِئْسَ مَثَلُ الْقَوْمِ
الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ

"Tevrat'ı taşıma sorumluluğu kendilerini verilip de sorumluluğunun gereği yerine getirmeyenlerin durumu, kitaplar yüklenmiş (fakat sırtındakinin değerinden bihaber olan) eşeğin durumu gibidir. Allah'ın âyetlerini yalanlayan toplumun temsil ettiği şey ne kötüdür! Ve Allah zalim bir topluma rehberliğini bahşetmez." (5)

Aslında bu, Kur'an'a benzer muameleyi yapacak olanlara bir uyarıdır. Sûrenin girişinde vahyin ilk muhataplarının kitaptan mahrum (ümmi) olmasının hatırlatılmasının nedeni de budur (2). Kitapların en yücesine kavuştuktan sonra "kitaplı ama kitapsız" duruma düşme yanlışına dikkat çekilmektedir. Ümmet-i Muhammed'e şu mesaj verilmektedir: Kur'an'ı taşıma sorumluluğu size verilmiştir. Bu sorumluluğu, Kur'an'ın sadece sayfalarını elinizde, evinizde, dolabınızda, kitaplığınızda taşıyarak yerine getirmiş olmazsınız. Bu sorumluluğu Kur'an'ın lafızlarını ezberleyerek yerine getirmiş olamazsınız. Bu sorumluluğu Kur'an'ı altın yaldızlarla yazıp evlerinizin duvarlarını süsleyerek yerine getirmiş olamazsınız. Bu sorumluluğu yerine getirmenin en büyük şartı Kur'an'ı hayata taşımak ve Kur'an'la yaşamaktır. Bunun da olmazsa olmaz şartı Kur'an'ı anlamaktır. Eğer böyle yapmazsanız İsrâiloğullarının Tevrat'a yaptığını siz de Kur'an'a yapmış olursunuz.

İsrâiloğulları Tevrat'a karşı sorumsuzluk yapınca Yahudileştiler, siz de Kur'an'a aynısını yaparsanız, siz de Yahudileşirsiniz!

Müslümanların haftalık içtimasına katılımın, maddî hiçbir getiriye feda edilmemesi gerektiği vurgulanır:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِن يَوْمِ الْجُمُعَةِ
فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنتُمْ
تَعْلَمُونَ

"Siz ey îman edenler! Cuma günü namaza çağrıldığınızda, alışverişi keserek Allah'ın öğüdüne koşun! Eğer (hayır ile çıkar arasındaki farkı) bilirseniz, bu sizin için daha hayırlıdır." (9)

Yahudilerin Cumartesi hilesinin altında yatan dünyevileşme hastalığına bir îmâ var gibidir. Bunun da temelinde "rızık verenlerin en hayırlısı" olan Allah'a güvensizlik yatar. Oysaki inanmanın ahlâkî karşılığı "güven"dir:

وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا انفَضُّوا إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِمًا قُلْ
مَا عِندَ اللَّهِ خَيْرٌ مِّنَ اللَّهْوِ وَمِنَ التِّجَارَةِ وَاللَّهُ خَيْرُ الرَّازِقِينَ

"Ama onlar bir ticari menfaat veya bir eğlence gördüklerinde, hemen ona doğru seğirtip seni (konuşurken) ayakta öyle bir başına bırakıverdiler. De ki: "Allah katında bulunan, eğlenceden de, ticari menfaatten de daha hayırlıdır: zira Allah rızık verenlerin en hayırlısıdır." (11)

63. MÜNÂFİKÛN SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Sûre "ikiyüzlüler/münafıklar" anlamına gelen Munâfikûn adını muhtevasından alır.

Tüm zamanlarda ve mekânlarda rastlanan ikiyüzlü tipin adeta psikanalizini yapar.

Daha ilk nesilden itibaren bu adla anılmıştır.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Medine'de inmiştir.

Tebük seferinde indiği rivayetini vakıa doğrulamaz. Zira bu seferin yapıldığı 9. yılda Medine'de münafıklar etkilerini yitirmişlerdi. Münafık elebaşı İbn Ubey'in 8. âyette alıntılanan sözü, siyer ve tefsir otoritelerinin çoğuna göre Mustalikoğulları seferinde söylenmiştir. O söz şuydu: *"Şehre döndüğümüzde şerefli olan bizler, şerefsiz olanları oradan elbet sürüp çıkaracaktır." (8)* Vâkı'a da bunu doğrulamaktadır.

Bu durumda sûrenin iniş tarihi hicretin 5. yılı olmalıdır. Sûre Nisâ sûresinin hemen öncesine yerleştirilebilir.

SÛRENİN NÜZÛL SEBEBİ

Sûrenin inişine neden olan olay, şöyle özetlenebilir:

Mustalikoğulları seferinde Ensar'dan biriyle muhacirlerden biri arasında su sırası yüzünden kavga çıkar. Münafık elebaşı Abdullah b. Ubey b. Selul bu kavgayı çirkin emellerine alet etmek için istismar ederek Ensar tarafını tutar. Muhacirlerden rahatsızlığını ifade eder ve Medine'ye döndüklerinde "şereflinin şerefsizi süreceğini" söyler.

Durum Hz. Peygamber'e haber verilince, onu çağırtarak sözün aslını kendisinden sorar. Fakat kendisi inkâr eder. Vahiy yalanını ortaya çıkarınca Rasulullah'tan özür dilemesi teklif edilir, fakat o buna yanaşmaz (*İbn Kesir*).

Nifak, îmanı ciddiye almama, "iman ahlâkından" mahrum olma olayıdır. Bu vasfıyla münafiklık, bir akide problemi olmaktan daha çok bir ahlâk problemidir. En temelinde çarpık bir Allah tasavvuru ve ahirete inanmama veya inanamama yatar. Kur'an insanları inanç açısından üçe ayırır: Mü'min, kâfir, münafık. Münafık dışıyla mü'mine, içiyle kâfire benzer. Dışının mü'minlere benziyor olması onu mü'min yapmaya yetmez, ama nifakı onu kâfirden de daha şedit yapmaya yeter.

SÛRENİN KONUSU

Sûre bir şahsiyet parçalanması olarak nifakı tarihsel atıflar ve şahıslar üzerinden işler. Onlar inandık derken yalan söylemekte, hatta yalan yere yemin etmektedirler:

إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ
إِنَّكَ لَرَسُولُهُ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ
اتَّخَذُوا أَيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَن سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا
يَعْمَلُونَ

"İkiyüzlüler sana geldiklerinde, "Biz şahadet ederiz ki sen kesinlikle Allah'ın Rasulü'sün" derler. Allah da biliyor ki, gerçekten de sen O'nun Rasulü'sün; ve Allah şahadet eder ki, ikiyüzlüler kesinlikle yalancıdırlar.

Onlar yeminlerinin arkasına saklandılar; bu yolla Allah yolundan saptırdılar: Elbet yaptıkları şey pek fenadır." (1-2)

Nifakı sindirdikleri için kalplerine mühür vurulmuştur (3). Başta dış görünüş ve kıyafetleri olmak üzere, her şeyleri aldatma üzerine kurgulamıştır. En güzel benzetme burada gelir:

"Onlar giydirilmiş kalaslar gibidir" (4).

Onlar için af dileyen Allah Rasulü bile olsa, münafıklar asla affa mazhar olamayacaktır (6).

Sûrenin son bölümü infakla ilgilidir. İlk bakışta infakla nifak arasında bir ilişki yokmuş gibi gelse de, hem dil hem mahiyet olarak bir ilişki vardır. Bu ilişki zıtların ilişkisidir: Nifak ikiyüzlülüktür. İkiyüzlü olanın tek dünyası olur. İnfak ise iki dünyalı bir îmanın eseridir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُلْهِكُمْ
أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ عَن ذِكْرِ اللَّهِ وَمَن يَفْعَلْ
ذَٰلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ
وَأَنفِقُوا مِن مَّا رَزَقْنَاكُم
مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِيَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ فَيَقُولَ رَبِّ لَوْلَا أَخَّرْتَنِي
إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ فَأَصَّدَّقَ وَأَكُن مِّنَ الصَّالِحِينَ

"Siz ey îman edenler! Ne mallarınız ne de çocuklarınız, Allah'ı sizin gündeminizden düşürmesin. Kim bunu yaparsa, işte onlar kaybedenlerin ta kendileridir.

Sizden birine ölüm gelip de, "Rabbim! Bana bir miktar daha süre tanısaydın da ben de hayır hasenat yapıp iyilerden olsaydın!" diyeceği (o gün) gelip çatmadan önce, size rızık olarak verdiklerimizden bir kısmını infak edin!" (9-10)

Sonuç: İnfak nifakın panzehiridir.

64. TEĞÂBUN SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Hem "aldanış ve kayıp" hem de "kazanç" anlamına gelen Teğâbun adını şu âyetinden alır: *"Toplanma günü geldiğinde O sizi bir araya toplayacaktır. O gün karşılıklı aldanış (Teğâbun) günüdür." (9)* Âyette "karşılıklı aldanış" mânasına gelen Teğâbun işteşli bir fiildir. İki tarafın birbirini aldatmasını ifade eder. Bu bab bazen fiilin şiddetine delalet eder. Bu mânasını esas alırsak âyeti "aldanışın şiddetle hissedileceği gündür" diye çevirmemiz gerekecektir. El-Ğabn bir mala değerinden az paha biçmektir. Bizce bu işteşli fiil ahiretteki aldanışın çift yönlü doğasına delalet eder. Yani her aldatma özünde bir aldanmadır, kendini aldatmadır. Kelime Kur'an'da sadece burada geçer.

Sûre, ilk nesilden beri bu adla anılmıştır.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Kadîm tefsir otoritelerinin Mekkî mi Medenî mi olduğu hususunda ihtilaf ettikleri sûrenin nüzûl zamanını tesbit için, muhtevada yer alan bazı örtülü atıflar dışında sahih bir delil bulunmamaktadır.

Şöyle ki: 14-15. âyetlerin içinde bulunduğu pasaj, bir kısım mü'minlerin çektiği sıkıntıyı dile getirdiğine göre, Hicret'le Bedir arasındaki hassas dönemde inmiş olmalıdır.

Bazıları 14-15. âyetlerin Mekkî, geri kalanının Medenî olduğunu ileri sürer. Oysaki 11. âyetle başlayan konu 14-15, âyetlerle devam etmektedir. Kaldı ki bu pasaj, hemen hemen aynı tema ile Hicrî 2. yılda nâzil olan Enfâl 24-28 arasında da işlenmektedir. Enfâl 28 ile bu sûrenin 15. âyeti arasındaki fevkalade benzerlik hayli dikkat çekicidir.

Bütün bunlardan yola çıkarak sûrenin Medine'de, Hicret'in ardından indiğini söyleyebiliriz. İlk tertiplerin hepsi farklı yerlere yerleştir-

miş olsalar da, üç aşağı beş yukarı vardığımız sonucu teyit eder görünmektedirler. Hazırladığımız tertipte Muhammed ile Bakara sûreleri arasına tekabül eder.

Sûre başlangıcı itibarıyla, diğer üyeleri Saf, Cuma ve Haşr olan dörtlünün ilkidir.

SÛRENİN KONUSU

Konusu, çiçeği burnunda İslâm cemaatini inşadır. Buna, Allah tasavvurunu inşa ile başlanır (1-4).

Söz inkâra ve inkârcılara getirilir. "Daha önceden inkâra gömülüp gidenlerin haberi size gelmedi mi?" diye sorulur (5). Elçilerinin onlara hakikatin apaçık belgeleriyle geldiği, fakat onların elçinin getirdiği habere bakmak yerine elçinin melek olup olmadığıyla ilgilendiklerini söyler. Tasavvuru yamulmuş bu inkârcılar "Bize ölümlü biri mi yol gösterecek?" diye itiraz etmişlerdir (6) Yeniden diriltilmeyeceklerini sanan bu güruha şöyle seslenilir: *"Hayır! Rabbime andolsun ki kesinlikle diriltileceksiniz; sonra yaptıklarınız bir bir gösterilecek: Zira bu Allah'a çok kolaydır." (7)*

Bütün bunların ardından söz vahyin aydınlığına davetle bağlanır

فَآمِنُوا بِاللَّهِ
وَرَسُولِهِ وَالنُّورِ الَّذِي أَنزَلْنَا وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ

"Şu halde (ey insanlar!) Allah'a, Elçi'sine ve indirdiğimiz nûra inanın: Allah yaptıklarınızdan haberdardır." (8)

İnanmak güvenmektir. Mü'min Allah'a güvenmelidir. *"Allah'ın izni olmadan (insanın) başına hiçbir musibet gelmez" (11).* Gelmişse sabır, yani direniş gerektir. Bu musibetin aracı bazen servetimiz ve yakınlarımız olabilir: *"Mallarınız ve çocuklarınız sizin için birer sınav aracıdır" (15).*

Sûre, hem "güzel borç" anlamına gelen karz-ı hasen'e, hem de "Allah yolunda karşılıksız harcama" anlamına gelen infak'a teşvik ile son bulur. Bu bir paylaşma çağrısıdır. Aynı güzel akıbeti paylaşmak isteyenler, tutarlı davranıp bu dünyada imkânları paylaşmasını da bilmelidirler.

Sûre, servet dağılımının imtihana dayalı ilâhi sırrına atıfla son bulur:

إِن تُقْرِضُوا اللَّهَ قَرْضاً حَسَناً يُضَاعِفْهُ لَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ شَكُورٌ حَلِيمٌ
عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

"Eğer Allah'a güzel bir borç verirseniz, (Allah) kat kat artırarak size döndürecek ve sizi bağışlayacaktır: Zira Allah tüm şükürleri hak eden tek otoritedir, (şükürsüzlüğü) cezalandırmada acele etmeyendir; O, idraki aşan hakikatlerin de, idrak alanına giren gerçeklerin de sırlarına vakıf olandır; Her işinde mükemmel, her hükümde tam isabet edendir." (17-18)

Sadakallahu'l-âzîm (Allah hakkı söyledi)!

65. TALÂK SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Sûre, "boşama/boşanma" anlamına gelen Talâk ismini ilk âyetinden alır: *"Sen ey Peygamber! Kadınlarınızı boşamak (istediğiniz zaman), onları bekleme sürelerini gözeterek boşayın (fe-tallikûhunne) ve iddeti sayın! Allah'a karşı sorumlu olduğunuzu bilin!" (1)* Âyetteki emrin muhatabı eşini boşayan erkektir. Mü'min erkeğe boşama yetkisini kullanırken kadının hak ve hukukunu koruması emredilmekte, bunun Allah'a karşı sorumluluğunun bir parçası olduğu hatırlatılmaktadır. Sûreye adını veren âyetin bu muhtevası hatırlandığında, sûrenin adının açılımı "Boşama Konusunda Sorumlu Davranış" şeklinde formüle edilebilir.

Sûrenin bu adla anılması zaman içinde gerçekleşmiştir.

Abdullah b. Mes'ud, muhtevasına atfen "Kısa Nisâ Sûresi" (sûretu'n-nisai'l-kusrâ) diye isimlendirmiştir. Bu isimlendirme de bu sûreyi tıpkı Nisâ' sûresi gibi "kadın hakları" konusunu işleyen sûreler safına yerleştirir.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Sûrenin iniş zamanını tam tesbit zordur.

Sûrenin 1-7. âyetlerinin Bakara 228-234'ün açılımı olduğu gerçeğine İbn Mes'ud'un isimlendirmesini de ilave edersek, bu sûre, iniş sürecinin başlangıcı hicretin hemen ardına dayanan Bakara sûresi ve 4. yıla ait Nisâ sûresinden, hatta zımni bağlantı içinde olduğu Ahzâb'dan (49. âyet) önce inmiş olamaz. Ahzâb ile bu sûre arasındaki benzerlik, Hz. Peygamber'e hitapta da görülmektedir. Ahzâb sûresinin 50. âyeti ile bu sûrenin ilk âyetinde "Sen ey peygamber!" diye hitap edilmektedir.

Sûre tüm kadim tertiplerde İnsan sûresi ile Beyyine sûresi arasında yer almaktadır. Doğrusu sûreye biçilen bu yer, her açıdan problemli gözükmektedir. Şöyle ki: İnsan sûresi Mekkîdir. Dahası Mekke döneminin ilk üçte birlik diliminde inmiştir. Kur'an sûrelerinin iniş ve yer ve zamanları konusunda sahabe içerisinde en iddialı isim olan ve onun bu iddiasını kimsenin kolay kolay yabana atamayacağı Abdullah İbn Mes'ud radiyallahu anh, İnsan sûresinin Kıyame'den önce indiği görüşündedir. Bu da sûreyi peygamberliğin 4 veya 5. yılına yerleştirmemizi gerektirir. Bu takdirde İnsan sûresinin ilk tertiplerdeki yeri ve tarihi ile Abdullah İbn Mes'ud'un şahadetine dayanan ve sûrenin muhtevasının ve belagatının da doğruladığı yer ve tarih arasında yaklaşık 15 yıllık bir fark oluşmaktadır. Bu, dönem farkı da dikkate alındığında telif edilemeyecek bir farktır. İlk tertiplerin sûrenin hemen ardına yerleştirdikleri Beyyine ise 4. yılın Rebiulevvel ayından önce inmiş olmalıdır. Özetle sûrenin ilk tertiplerde İnsan-Beyyine arasına yerleştirilmesi, giderilmesi mümkün olmayan problemler doğurduğu için rahatlıkla göz ardı edilebilir. Sûre gerekçeli tertibimizde Ahzâb ile Maide arasında yer almaktadır.

Bütün bu veriler ışığında sûreyi en erken hicrî 5. veya 6. yıla tarihlendirebiliriz. Tabi ki bu tahmini bir tarihlendirmedir. Sûrenin tarihi daha erkene alınamaz, fakat daha geç bir tarihlendirme önünde bir mani de bulunmamaktadır.

Sûre 12 âyettir. Basra kıraat okulu sûreyi 15 âyet saymışlardır. *Besâir* sahibi kelime sayısını 240, âyet sayısını ise 1060 olarak verir.

SÛRENİN KONUSU

Sûrenin iki maksadı vardır: Birincisi boşanan kadının mağdur olmasını önlemek, çok daha derinde, güçsüz olanı güçlünün zulmüne karşı korumaktır. İkincisi, boşanma iddetiyle hem nesil emniyetini temin etmek, hem de boşananlara yönelik muhtemel bir bühtan ve iftirayı önlemektir.

Vahiy karşıt cinsleri birbirlerine "sükûnet" telkin eden iki unsur olarak takdim eder. Ne ki, bu bir amaçtır ve bu amaç ancak "sevgi" ve "merhamet" ile gerçekleşir (Rum: 21). Nikâh bağı, bu ilişkinin meşruiyetini temsil eder. Ancak çiftler arasında tabii meyil bitmiş ve nikâh

bağını çözmek kaçınılmaz olmuşsa, buna da 'kerhen' izin verir. "Boşama/boşanma" anlamına gelen talâk, işte bu iznin adıdır.

Boşanma hayatın acı gerçeğidir. Vahiy bu gerçeği görür, fakat mağdur üretilmesinin önüne de set çeker. Sûre 1-7. âyetlerinde boşanma müessesesini düzenler. Vahiy, bu acı gerçeği tadan taraflar üzerinden tüm zamanların darda kalmışlarına müjde verir:

وَمَن يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَل لَّهُ مَخْرَجاً

وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ وَمَن يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ

"Kim Allah'a karşı sorumluluğunun bilincinde olursa, O onun için bir kapı aralar ve hiç beklemediği yerden onu rızıklandırır." (2-3)

Sûrenin 4. âyeti "boşanan kadınların yeniden evlenmek için beklemeleri gereken süre" anlamına gelen "iddet" meselesini gündeme alır. Sûrede bu meselenin gündeme alınmasının sebebi, nüzûl ortamında kadına yapılan yaygın bir zulmü önlemektir. Zira erkekler boşadıkları kadınlar üzerinde baskı kurarak onların yeni bir yuva kurmalarına mani oluyorlardı. Bunun için de hamilelik ihtimalini bahane ediyorlardı. Esasen dertleri nesil emanetine riayet ve nesil güvenliğini sağlama almak da değildi. Kimisi bu yolla eski karısından öç alıyor, kimisi boşamasına rağmen eski karısını "yedekte" tutmak istiyor, kimisi de ona karşı tüm kocalık sorumluluklarından kurtulmuş olarak onu köle gibi kullanmak istiyordu. İşte Kur'an bu düzenlemelerle kadının uğradığı bir haksızlığın daha önüne geçti. Bunu yaparken erkeğe "takva"yı hatırlattı:

"Ve her kim Allah'a karşı sorumluluğunun bilincinde olursa, O ona buyruğunu kolay kılar. İşte bu Allah'ın size indirmiş olduğu buyruğudur. Kim Allah'a karşı sorumluluğunun bilincinde olursa, (Allah) onun günahlarını örter ve ona muazzam bir ödül verir." (4-5)

Esasen, sûrenin zulme maruz kalan kadının hukukunu koruyan muhtevasını şu âyet çok güzel bir biçimde ele vermektedir:

أَسْكِنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنتُم مِّن وُجْدِكُمْ وَلَا تُضَارُّوهُنَّ لِتُضَيِّقُوا عَلَيْهِنَّ وَإِن كُنَّ أُولَاتِ حَمْلٍ فَأَنفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتَّى يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ وَأْتَمِرُوا بَيْنَكُم بِمَعْرُوفٍ وَإِن

تَعَاسَرْتُمْ فَسَتُرْضِعُ لَهُ أُخْرَى

"(İddet bekleyen kadınlarınızı), imkânlarınız nisbetinde barındığınız şartlara uygun olarak barındırın; onlar üzerinde baskı kurup hayatlarını çekilmez hale getirmeyin; eğer hamileyseler, doğum yapıncaya kadar nafakalarını üstlenin; eğer (çocuğunuzu) sizin hesabınıza emzirirlerse, onlara hak ettikleri karşılığı verin ve (çocuğun geleceğini) kendi aranızda ortak değerler çerçevesinde istişare edin; eğer (emzirme konusunda) karşılıklı zorlanırsanız, bu takdirde (baba) hesabına bir başkasının emzirmesi gerekecektir." (6)

Sûrenin son bölümü, dünya ve âhiret saadetinin anahtarını barındıran vahye ve onu bize taşıyan peygamberlik kurumuna dairdir (8-11). Eğer bir akıl, Allah'ın boşanma gibi beşeri bir alana müdahalesini anlamakta zorlanırsa, ona göğü ve yeri kendisi için yarattığı insanı Allah'ın boş bırakmayacağı hatırlatılır:

اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ
سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ يَتَنَزَّلُ الْأَمْرُ بَيْنَهُنَّ لِتَعْلَمُوا أَنَّ
اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَأَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْماً

"Allah, yedi kat gökleri ve yerden de bir o kadarını yaratandır. O'nun (yaratıcı) iradesi, bu ikisi arasında her an yenilenerek sürekli tecelli eder ki, Allah'ın her şeye muktedir olduğunu ve her şeyi akıl sır ermez bir ilimle kuşattığını kavrayasınız." (12)

Sözün özü: İnsan Allah için, kendi haline bırakılmayacak kadar önemlidir.

66. TAHRÎM SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Haram kılmak, haram saymak" mânasına gelen Tahrîm adını ilk âyetinden alır: *"Sen ey Peygamber! Eşlerinden bir kısmının rızasını kazanmak için, neden Allah'ın helâl kıldığı bir şeyi kendine haram ediyorsun? Yine de Allah çok bağışlayıcıdır, sınırsız merhamet kaynağıdır." (1)* Âyetten de anlaşılacağı gibi "haram sayan" özne bizzat Allah Rasulü'dür ve o bu yüzden Rabbinden azar tonu baskın bir uyarı almıştır.

Üçte birlik ilk bölümünden dolayı "Peygamber Sûresi" diye de adlandırılmıştır. Zira özellikle sûrenin ilk üçte birlik kısmı, genelde tümü Allah Rasulü'nü doğrudan inşa etmektedir. Bunun en bariz delili sûrenin ilk âyetinin ve 9. âyetinin "Sen ey peygamber!" şeklinde doğrudan Rasulullah'a hitap etmesidir.

Sûre *Muteharrim* ismiyle de anılmıştır.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Medine'de inen son sûrelerden biridir.

Sûreyi oluşturan üç pasaj arasında konu bütünlüğü olduğu için, farklı zamanlarda indiği iddiası geçersizdir. Tam tarihini tesbit etmek zordur. *"Allah yeminlerinizi bozup keffaretini verebileceğinizi size bildirmiştir" (2)* âyetinin Mâide 89'a atıf olduğu düşünülürse, Mâide'den sonra indiğine hükmedilebilir. İlk tertiplerin tümünde Hucurât'ın ardına yerleştirilir. Bu da muhtemelen Hicret'in 8 veya 9. yılına denk gelir. Nüzûl sebebi rivayetleri de bu tarihi güçlendirir.

Hz. Osman ve İbn Abbas tertiplerinde sûrenin Teğabun sûresinin önüne yerleştirilmiş olması isabetli görünmemektedir. Zira Teğabun sûresinin iniş zamanı muhtemelen daha önceki bir zaman dilimidir.

Gerekçeli tertibimizde sûre sondan bir önceki sırada Hucurat-Tevbe arasında görünmektedir.

Sûre 12 âyettir. Besair sahibi kelime sayısını 240, harf sayısını ise 1060 olarak verir.

SÛRENİN KONUSU

Sûrenin amacı model inşasıdır. Hz. Peygamber'e, örneklik misyonu hatırlatılır. Bu misyon dolayısıyla tüm davranışlarının ilâhi gözetim altında olduğu vurgulanır (1-2). Rasulullah'ın aldığı bu türden uyarılar, geri kalan hayatının ilâhi denetimden geçer not alıp onaylandığı anlamına gelir. "Özel hayat" mefhumu, çekilebileceği en dar sınırlarına çekilmiştir. Kur'an'a Rasulullah'ın dahli olmadığına delil olarak, Tahrîm 1-3 ve Ahzâb 37 yeterlidir. Zımni anlamı şudur: Onun gizlisi-saklısı yoktur.

Allah Rasulü üzerinden, yakın çevresi de "model inşasına" tabi tutulur (3-4). Eşlerinin sıradan kadınlar gibi davranamayacağı vurgulanır (5). Sözün tam burasında, tüm zamanların mü'minlerine genel bir çağrı yapılır. Bu çağrı, ailenin ocağı olan evleri cehennemin değil cennetin şubesi kılma çağrısıdır:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ
نَاراً وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ

"Siz ey îman edenler! Yakıtı insanlar ve taşlar olan bir ateşten kendinizi ve yakınlarınızı koruyunuz!" (6)

Makbul iyi, yatan iyi değil kötüyle mücadele eden iyidir. Bu yüzden de sûre Hz. Peygamber'e doğrudan aktif iyi olmayı emreder (9).

İki peygamber olan Hz. Nûh ve Hz. Lût'un eşleri "ibret-i âlem" olarak sunulur (10). Zımnen, "İyinin yakını olmak iyi olmanın garantisi değildir" anlamına gelir. Bu aynı zamanda, eş yönünden talihsiz olan tüm zamanların mü'min kocalarına bir tesellidir. Buna karşın, geçmişten bugüne gelen iyi modeller, mücadeleleriyle model olmuşlardır: Firavun'un mü'min karısı ve Hz. Meryem. Bu ikisi tüm zamanların mü'min hanımlarına "numûne-i imtisâl" olarak sunulur. Asiye örneği de, eş yönünden talihsiz olan tüm zamanların mü'min hanımlarına bir tesellidir (11-12).

67. MÜLK SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Allah'ın "mutlak hükümran ve otorite" oluşunu ifade eden Mülk adını birinci âyetinden alır: *"Mutlak hükümranlık (el-mulk) kudret elinde bulunan (Allah) ne yüce, ne ulu bir bereket kaynağıdır; ve O her şeye kadirdir." (1)*

Kadîm tefsir ve hadis kaynaklarında, bu isimle yer alır. Fakat sûrenin tek ismi bu değildir. Bundan başka altı ismi daha vardır.

Bir rivayete göre sahabe bu sûreye *Mani'a* (engelleyen) adını vermiştir (Taberânî). Okuyana azaptan kurtuluş yollarını gösterdiği için bu ad verilmiştir.

İtkân'da, Munciye (kurtarıcı) adıyla isimlendirilir. Zira okuyana cehennemden kurtuluşun yollarını gösterir. Yine Dâfi'a (koruyucu) diye de isimlendirilir. Okuyana dünya ve ahirette kendini müdafaa edecek yolları göstermektedir. Şafi'a diye de isimlendirilmiş ve gerekçe olarak da kıyamette okuyana şefaat edeceği gösterilmiştir. Mucâdile diye de isimlendirilmiştir. Gerekçe olarak "münker ve nekir meleklerinin onu okuyan lehine mücadele etmeleri" gibi hayli tartışmalı bir 'delil' gösterilmiştir. En son olarak Muhallise diye isimlendirilmiş ve gerekçe olarak da Zebanilerin elinden kendisini okuyanı azad edeceği gösterilmiştir.

Öyle anlaşılmaktadır ki, bütün bu isimler sûrenin ahirete ilişkin içeriğinden neşet etmiştir.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Sûre Mekke'de inmiştir.

Mekkî sûrelerin tipik özelliği olan belagati önceleyen ses yapısıyla dikkat çeker. Sûre konu itibarıyla bir bütünlük teşkil eder. Bu, bazı âyetlerinin Medenî olduğu iddialarını geçersiz kılar.

Cabir tertibinde Mü'minûn-Hâkka, diğerlerinde Tûr-Hâkka arasına yerleştirilir. Gerekçeli tertibimizde sûre Tûr-Ğâşiye arasına denk düşmektedir. Bu da takriben Peygamberliğin 9. yılına denk gelir. 28. âyetin Rasulullah'a karşı düşünülen suikast planını ima etmesi bu tarihi destekler.

Sûre 30 âyettir. Mekke kıraat okulu sûreyi 31 âyet saymıştır. Kelime sayısı 330, harf sayısı 1313 olarak verilir.

SÛRENİN KONUSU

Sûre, Allah-insan-kâinat ilişkisi etrafında şekillenir. Ana fikri, insanın vahyin rehberliğine olan kaçınılmaz ihtiyacıdır. Hayat ve ölümün mahiyetine dikkat çeker. İnsan denen şaheserin neden iki dünyalı olduğu sorusuna, daha girişte cevap verilir: *"Hanginiz daha iyi davranış ortaya koyacak diye" (2).* İnsandan, kendisini çevreleyen evrenin kusursuz nizamı üzerinde düşünmesi istenir:

الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقاً مَّا تَرَى فِي خَلْقِ الرَّحْمَنِ مِن تَفَاوُتٍ
فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَى مِن فُطُورٍ
ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ يَنقَلِبْ إِلَيْكَ الْبَصَرُ خَاسِئاً وَهُوَ حَسِيرٌ

"O, yedi göğü eşsiz bir uyum içinde yaratmıştır; Rahman'ın yaratışında bir düzensizlik göremezsin; haydi, çevir gözünü de bir bak bakalım: bir kusur ve başıboşluk görebilecek misin?

Sonra tekrar tekrar çevir gözünü de bir bak; bakışın yılgın ve bezgin bir şekilde sana geri dönecektir." (3-4).

Zımnen söylenen şudur: Bu muazzam tabii çevrenin bir anlam ve amacı olsun da, söz konusu çevrenin kendisine âmâde kılındığı insanın bir amacı olmasın mı? Akıl ve vahiy, insana anlam ve amacını bulmak için verilmiştir. Cehennemliklerin dilinden bu hakikat şöyle dile gelir:

"Eğer biz bu (vahyi) dinlemiş ya da aklımızı kullanmış olsaydık, şimdi cehennemlikler arasında olmazdık" (10).

Akıl ve nakil... Bunların ikisi de insanı hakikate götürür. Bu ikisine sırt dönen, Allah'a nankörlük yapmış olur ve nankörler cezalandırılır (13-18). İnsanı ancak sonsuz rahmet sahibi olan Allah korur (20).

İnsan varoluşunu Allah'a borçludur (23-24). Borçluluk bilinci olan *el-dîn*'e sırt çevirenler, hesaba çekileceği Din Günü'ne karşı uyarılır (23-27).

Sûre, hakikati inkâr edenlere, bu tavırlarını sürdürmeleri halinde başlarına gelecekleri haber vererek son bulur (28-30).

Sûrenin son âyeti gerçekten manidardır. Hem hayat, hem mucize hem de canlı olan suya dikkat çeker. Esasen su üzerinden ruhumuzun suyu olan vahye dikkat çekilmektedir. Her yerde "sular seller gibi" çok bulunan, fakat çok bulunması değerinden ve izzetinden bir şey kaybettirmeyen su, tek kelimeyle Allah'ın insana olan cömertliğinin ifadesidir. Eğer o su çekiliverse de farzı muhal suyu insan imal etmeye kalksa, bir servet almadan kimseye bir bardak su vermezdi:

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ مَاؤُكُمْ غَوْراً فَمَن يَأْتِيكُم بِمَاءٍ مَّعِينٍ

"De ki: "Hiç düşündünüz mü? Eğer suyunuz (yeryüzünden) tamamen çekiliverse, size tertemiz kaynak sularını kim getirecek?" (30)

Hz. Peygamber ve sahabeden bu sûrenin önemine dair gelen rivayetler, kesinlikle sûrenin muhtevasına dikkat çekme sadedinde anlaşılmalıdır.

68. KALEM SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Nûn ve'l-kalem veya Nûn diye de anılan Kalem sûresi, adını ilk âyetinden alır: *"Nûn... Kaleme ve (onun) yazdıklarına yemin olsun!" (1)*

Sûre 4. yüzyıla kadar "Nûn ve'l-Kalem" diye anılırken, 4. yüzyıldan itibaren tek isimle anılmaya başlanmıştır. Ancak bu isim bazı coğrafyalarda Nûn şeklinde yaygınlaşmışken, bazılarında Kalem şeklinde yaygınlaşmıştır.

Sûrenin adı olan Kalem bilgi vasıtalarının tümünü temsil eder. Bu bakımdan biz sûrenin adını "bilgi araçları" şeklinde de anlayabiliriz. Allah'ın kaleme yemin etmiş olması, sadece bilgi araçlarının değerine değil, aynı zamanda söz konusu araçların dünya ve ahiretteki şahitliğine de delalet eder.

NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Kalem sûresi Mekke'de nazil olmuştur.

İlk inen sûrelerdendir. 17-52 arasının ilk pasajlardan daha sonra indiği düşünülebilir. Fakat sûreyi baştan sona kuşatan iç ahenk ve konu bütünlüğü, bu ihtimali zayıflatmaktadır. Sûre ilk nüzûl tertiplerinde 2. sırada 'Alak'tan hemen sonra yer alır. Hz. Osman tertibinde 'Alak-Müzzemmil arasında, İbn Abbas tertibinde 'Alak-Duha arasındadır.

Ne var ki sûrenin muhtevası bu sırayı dört açıdan desteklemez:

1. Sûre müşriklere cevap ve tehdit içermektedir.

2. Meydan okuma ve/veya dikkat çekme işlevi de olan *mukatta'a harfi* ile başlayan ilk sûredir.

3. Ahireti inkâr edenlerin "eskilerin masalları" sözü nakledilmektedir. Bu sözü söylemeleri için bu sûreden önce âhiret üzerinde durulmuş olması şarttır. Oysaki 8. âyetindeki "Rabbe dönüş"ü saymazsak, 'Alak sûresinde ahiretten açıkça söz edilmez.

4. Bu üç şık için de "açık davet" şarttır. Bu da, fetret-i vahy adı verilen olayın sonrasına tekabül eder. Fetret-i vahiy, gerçekte bir vahiy kesintisi değildir. Sadece mutat olandan nisbeten daha uzun bir fasıla, Rasulullah tarafından vahyin kesildiği şeklinde algılanmıştır. Bu olay, Rasulullah'a vahiysiz kalmanın ne büyük mahrumiyet olduğunu öğretmek için yaşatılmıştır (bkz. Müddessir sûresi). Bu sûrenin üçüncü âyetindeki "kesintisizlik" bu olayı îma etse gerektir. Hz. Aişe de bu sûrenin fetret-i vahiyden sonra indiği görüşündedir.

Bu takdirde sûre ikinci değil, *Fâtiha, 'Alak, Müzzemmil, Müddessir, Duhâ ve Şerh*'in ardından 7. sırada yer almalıdır.

Sûre 52 âyettir. Besair sahibi kelime sayısını 300, harf sayısını 1256 olarak verir.

SÛRENİN KONUSU

Sûre, Hz. Peygamber'e inkârcı çevrenin sözlü saldırısını red ile başlar:

مَا أَنتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍ

"Rabbinin nimeti sayesinde, cin musallat olmuş biri olman söz konusu değildir." (2)

Sûre en sonunda tekrar aynı konuya dönerek biter (48-52). Giriş âyetleri ilâhi bir destek ve tesellidir. Hz. Peygamber'in şahsiyetine dair en çarpıcı hakikat de burada yer alır:

وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ

"Çünkü sen, muhteşem bir ahlâka sahipsin" (4).

Fecr'den önce indiğini kabul etmemiz şartıyla, Kur'an'ın nüzûl sürecinde anlatılan ilk kıssa bu sûredeki "bahçe sahibi" kıssasıdır (17-32). Yemen kökenli bu kıssa, "paylaşma ahlâkı" üzerine inşa edilir. Kıssa üzerinden "Ey muhatap, sakın Allah yokmuş gibi davranma!" mesajı verilir:

وَلَا يَسْتَثْنُونَ

"Ancak Allah'ın hayata müdahil olduğu gerçeğine dair istisnai bir kayıt da düşmemiştiler." (18)

İniş sürecinde ahiretten söz eden ilk sûre budur. Hakikate karşı önyargılı bir inkâr içinde olan muhataplara sorumlu davranmaları öğütlenir. Sorumsuz bir hayat yaşayanları bekleyen feci akıbet haber verilir (33-43). Hz. Peygamber'e verilen "onları bana bırak" mesajı, zımnen, onlar sana değil Bana karşı savaşıyorlar mesajıdır (44-47).

Ve son söz olarak, Hz. Peygamber'e Hz. Yûnus'un görevi terk edişi hatırlatılarak "Sakın büyük balık sahibi gibi olma!" denilir:

فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تَكُن كَصَاحِبِ الْحُوتِ إِذْ نَادَىٰ وَهُوَ مَكْظُومٌ
لَوْلَا أَن تَدَارَكَهُ نِعْمَةٌ مِّن رَّبِّهِ لَنُبِذَ بِالْعَرَاءِ وَهُوَ مَذْمُومٌ
فَاجْتَبَاهُ رَبُّهُ فَجَعَلَهُ مِنَ الصَّالِحِينَ

"Rabbinin hükmüne sabır göster; sakın Balık Sahibi gibi yapma! Hani o kendi kendine kahrederek yalvarıyordu.

Eğer Rabbinin akıl sır ermez nimeti onun imdadına yetişmemiş olsaydı, andolsun ki aşağılanmış bir halde ıssız bir sahile atılırdı.

Fakat Rabbi onu (yeniden) seçti ve iyiler arasına kattı." (48-50)

Bu âyetler, Hz. Peygamber'in üstlendiği görevin ne kadar ağır olduğunun da tescilidir.

69. HÂKKA SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Sûre adını ilk âyetinden alır: *"Ah o kesin hakikatin gerçekleşmesi! (Bilir misin ey muhatap) o gerçekleşme ne dehşetlidir! Sahi onun nasıl gerçekleşeceğini bilir misin sen?" (1-3)*

Sadece burada kullanılan el-Hâkka, "hakikatin bütün unsurlarıyla tahakkuk edip gerçekleşmesi" mânasına gelir. Asli hüviyetiyle arz-ı endam edecek olan kaçınılmaz gerçeği dile getirir. Kur'an sûrelerinin isimleri konularına göre tasnif edilse, herhalde kıyamet ve son saate ilişkin sûre isimleri ilk sıraları işgal ederdi. Kur'an'da oluş ve bozuluş (kevn ve fesad) hakikatinin kendisiyle veya vasıflarından biriyle adlandırılan sûrelerin sayısı 14 adettir. Bunlardan biri de Hâkka sûresidir. Diğerleri Duhân, Câsiye, Vâkı'a, Kıyâme, Nebe', Tekvir, İnfitar, İnşikâk, Ğâşiye, Fecr, Zelzele, Kâri'a ve Felak sûreleridir.

Nüzûl sebebi rivayetlerinden, daha Hz. Peygamber zamanında bu isimle anılmaya başladığı anlaşılmaktadır.

Fîrûzâbâdî sûrenin ikinci bir isminden daha söz eder: Silsile, yani "zincir" sûresi. Bu isim sûreye 32. âyetindeki "Sonra bir zincire vurun, uzunluğu yetmiş arşın olan bir zincire" ibaresinden dolayı verilmiştir.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Sûre Mekke'de inmiştir.

İlk tertipler sûreyi 9. yıla ait olan Mülk'ten sonraya, Mülk-Me'âric arasına yerleştirirler.

Fakat muhtevanın esas alındığı bir sıralamada sûre daha önceye yerleştirilmelidir. Girişinde kıssaların çok özet bir biçimde yer alışı,

Fecr'i çağrıştırır. Sûrenin 41-42. âyetleri Hz. Ömer'in müslüman oluşuyla ilişkilendirilmiştir.

Buna göre sûreyi Necm ile başlayıp Tâhâ ile zirvesine ulaşan "meydan okuyan" sûrelerin sonuna yerleştirebiliriz. Bu da yaklaşık, peygamberliğin 6. yılına tekabül eder. Nüzûl cetvelimizde sûrenin yeri Tâhâ-Me'âric arasıdır.

SÛRENİN KONUSU

Konusu Son Saat ve ahirettir. Son Saat'in helâk edici görüntüsünü resmeder (1-3, 13-17).

Ahireti inkâr eden ve vahye kulak vermeyen geçmiş kavimlerin helâk kıssaları veciz bir üslûpla dile getirilir (4-12).

Söz Hesap Günü'ne gelir (13-18). Ödül ve ceza, hesabın doğal birer sonucudur (19-37). Sûre, ödülü cennet olanların sevincini, yaşayanlarla paylaşır:

فَيَقُولُ هَاؤُمُ اقْرَؤُوا كِتَابِيهْ

إِنِّي ظَنَنتُ أَنِّي مُلَاقٍ حِسَابِيهْ

"O (sevinçle) şakıyacak: "Hey millet! Alın işte, okuyun karnemi! Kesinlikle ben, hesabımla yüzleşeceğime gönülden inanmıştım!" (19-20)

Tabi ki cezası cehennem olanların hayal kırıklığını da paylaşır:

وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِشِمَالِهِ فَيَقُولُ يَا لَيْتَنِي لَمْ أُوتَ كِتَابِيهْ

وَلَمْ أَدْرِ مَا حِسَابِيهْ

يَا لَيْتَهَا كَانَتِ الْقَاضِيَةَ

مَا أَغْنَى عَنِّي مَالِيهْ

هَلَكَ عَنِّي سُلْطَانِيهْ

"Sonunda o da şöyle sızlanacak: "Eyvah! Keşke hiç karne almasaydım! Ve hesabımın ne olduğunu (keşke) hiç bilmeseydim! Ah! Keşke (ölüm), işi tamamen bitiren (mutlak bir yok oluş) olsaydı! Malım başıma gelen hiçbir belayı def etmedi... Gücüm elimde patladı..." (25-29)

Vahyin kaynağının Peygamber değil Allah olduğunun en keskin ifadesi bu sûrede yer alır:

وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الْأَقَاوِيلِ
لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ
ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ
فَمَا مِنكُم مِّنْ أَحَدٍ عَنْهُ حَاجِزِينَ

"Ve eğer (Peygamber) kısmen dahi, söylemediğimiz sözler uydurarak Bize isnat etseydi, onu sağ kolundan şiddetle yakalar ve şah damarını kesip (başını) koparırdık da, sizden hiç kimse buna engel olamazdı!" (44-47)

Sûre sözlerin zirvesi vahiyle son bulur. Çünkü vahiy "kesin gerçek"tir (51). Bundan dolayı insan azamet sahibi Rabbi adına hareket etmelidir:

فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ

"Sözün özü: (Ey muhatap) sen, azamet sahibi Rabbin adına hareket et!" (52)

70. ME'ÂRİC SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

İçini vahyin doldurup tedavüle soktuğu kelimelerden olan Me'âric, "yükselişler-yücelişler" veya "yücelme basamakları" yahut da "yücelme derecelerinin araçları" anlamına gelir. Hem Allah'ın aşkınlığını ve mukaddesliğini, hem de insanın Allah'a ulaşma imkânının çeşitliliğini ifade eder. Adını 3. âyetinden alır: *"Allah'tan gelir; tekâmül mertebelerinin sahibi olan Allah'tan"*...

Sûre ilk âyetine nisbetle *Seele Sâilun* ve *Vâkı'* olarak da anılmıştır.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Sûre Mekke'de indirilmiştir.

Hz. Osman'a atfedilen meşhur nüzûl sıralamasında Hâkka-Nebe' sûreleri arasına yerleştirilir. Hâkka sûresi ile arasındaki muhteva yakınlığı belirgindir. Sûrenin muhtevası, boykottan hemen önce veya boykot döneminin başlarında nâzil olduğu kanaatini vermektedir. Bu durumda sûreyi yaklaşık peygamberliğin 7. yılına yerleştirebiliriz. Eğer 3. âyette sözü edilen "yükseliş yolları" (me'âric) ile Hz. Peygamber'in isrası/miracı arasında anlam açısından bağlantı kuracak olursak (tekil mi'rec veya ma'rec olan kelime, mi'râc ile aynı anlamı verir), bu âyeti İsra sûresinin 1. âyetiyle irtibatlandırmak zayıf da olsa mümkündür.

Sûre 44 âyettir. Şam kıraat okulu sûreyi 43 âyet saymıştır. *Besair* sahibi kelime sayısını 213, harf sayısını 757 olarak verir.

SÛRENİN KONUSU

Sûrenin ana konusu âhiret, maksadı muhatabının adâlet tasavvurunu inşadır.

Ahireti inkâr edenlerin âhirette uğrayacakları yürek yakıcı mahrumiyeti haber vererek söze girer (1-2). Hemen ardından ilâhi kudretin büyüklüğüne ve ilâhi müdahalenin süratine atıf yapar (3-4). Devamında, inkârcı insanın sıfatları ve ahiretteki yalnızlığı beliğ bir dille anlatılır (6-18). Bu pasajın son âyetinde dile getirilen cimriliğin sebebi bir sonraki pasajın ilk âyetinde verilir:

إِنَّ الْإِنسَانَ خُلِقَ هَلُوعاً
إِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعاً
وَإِذَا مَسَّهُ الْخَيْرُ مَنُوعاً

"Kuşku yok ki insan pek tatminsiz yaratılmıştır:

Başına bir kötülük geldiği zaman vaveylayı basar;

Ama bir iyiliğe nail olduğu zaman da onu herkesten kıskanır." (19-21)

Bu hastalıklar şifasız değildir. Sûrenin 22-35. âyetleri bu hastalıkların tedavisine ayrılmıştır.

Yer yer Hz. Peygamber, inkârcı muhataplarının sözlü saldırılarına karşı teselli edilir. Sûre, sonunda yine başa dönerek, kıyâmette inkârcı insanın hali pür melaline atıfla son bulur:

يَوْمَ يَخْرُجُونَ مِنَ الْأَجْدَاثِ سِرَاعاً كَأَنَّهُمْ إِلَى نُصُبٍ يُوفِضُونَ
خَاشِعَةً أَبْصَارُهُمْ تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ ذَلِكَ الْيَوْمُ الَّذِي كَانُوا يُوعَدُونَ

"O gün onlar, sanki putlarına doğru seğirtirmiş gibi hızla mevzilerinden fırlarlar; gözleri yıkılmış, zillete bürünmüş bir halde: işte bu onların daha önce defalarca tehdit edildikleri gündür" (43-44).

71. NÛH SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Sûre adını Hz. Nûh'un inkârcı kavme karşı verdiği ömürlük mücadeleyi dile getiren muhtevasından alır. Kadîm mushaflarda ve tefsirlerde hep bu isimle anılmıştır.

Kur'an'da Yûnus, Hûd, Yûsuf, İbrahim, Meryem, Lokman, Nûh ve Muhammed olmak üzere ismi peygamber ve salihlerden oluşmuş 8 sûre yer alır.

NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Mekke'de inmiştir. Cabir kanalıyla gelen tertipte Nahl-Tûr, diğerlerinde Nahl-İbrahim arasında yer alır. Bu da sûrenin, diğer komşu sûreler gibi boykot sonrası ve hicret öncesi sûreler arasında yer aldığını gösterir. Kıssanın muhtevası indiği dönemin havasını haber verir. Bu, peygamberle inkârcı kavim arasındaki ilişkinin kopuş haberidir.

Muhtevasından yola çıkacak olursak, sûreyi 10. yıla yerleştirebiliriz. Bu durumda sûre boykot sonrası sûreler arasında yer almaktadır.

Sûre 28 âyettir. Sûreyi Şam ve Basra kıraat okulları 29, diğerleri 30 âyet saymıştır. *Besair* sahibi sûrenin kelime sayısını 224, harf sayısını 959 olarak verir.

SÛRENİN KONUSU

Sûrenin tek bir konusu vardır: Davet.

Hz. Nûh, dünyevileşmiş kavmini tevhid ve adâlete davet eder. İnkârcı kavim bu çağrıyı ısrarla karşılıksız bırakır. Sonunda Hz. Nûh kavmini Allah'a havale eder. Sûrenin başındaki âyetler (1-20) sonundaki helâk duasını açıklamak içindir:

إِنَّكَ إِن تَذَرْهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوا إِلَّا فَاجِراً كَفَّاراً
رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِمَن دَخَلَ بَيْتِيَ
مُؤْمِناً وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا تَبَاراً

"Çünkü eğer Sen onları bırakırsan, Senin kullarını yoldan çıkarmaya (çalışacaklar); onlardan fesatçılar ve küfre saplananlardan başkası doğmayacaktır.

Rabbim! Beni, ana-babamı ve evime mü'min olarak giren herkesi, dahası tüm mü'min erkekleri ve mü'min kadınları bağışla! Zalimlerinse sadece tükenişini arttır!" (27-28)

Kur'an kıssaları Muhammedî davetin aynasıdır; davet kendini bu aynada seyreder.

Kur'an'da Hz. Nûh'a ve inkârcı kavmine birçok yerde değinilir. Bunlar sırasıyla A'râf: 59-64; Yûnus: 71-73; Hûd: 25-29; Mü'minûn: 23-31; Şu'arâ: 105-122; Ankebût: 14-15; Sâffât: 75-82; Kamer: 9-16'dır. Ortadoğu'da tarih Nûh ile başlar. Kur'an vahyi de risaleti ve ümmetler tarihini Nûh ile başlatır (A'râf: 59; Hûd: 25; Mü'minûn: 23; Nisâ: 163).

En ayrıntılı anlatım bu sûrede yer alır. Nûh kavminin kıssası, her şeye fiyat biçen bir toplumun değerden nasıl mahrum kaldığının hikâyesidir. Bu bir tuğyandır, tuğyan olan yerde mutlaka tufan olur. Her tufan değeri fiyata feda edenler için bir yok oluş ve felaket, tercih edenler için bir kurtuluş ve nimettir. Tufan, toprak için bir abdest, toplum için de bir arınmadır.

Sûrenin amacı, Hz. Nûh ile inkârcı kavmini, Hz. Peygamber ile Kureyş müşriklerine çağdaş kılmaktır. Sûre Hz. Nûh üzerinden Hz. Peygamberi teselli eder. Nûh kavmi üzerinden Mekke müşriklerini tehdit eder.

Yüksek bir belagate sahip olan sûrenin amacı gerçekleşmiştir. Buna tarih şahittir. Müşrikler kendilerini topyekûn boğacak bir bela gelmemesini, vahyin bu etkili üslubuna borçludurlar. Zira eğer vahiy, yüksek belağatıyla onların büyük bir kısmının gönlüne taht kurup hidayetlerine vesile olmasaydı, bir kısmını da susturup pes ettirmeseydi, onlar da helâke uğrayan kavimler arasındaki yerlerini alırlardı.

Sûrenin verdiği mesaj açıktır: Her tuğyan çağının bir tufanı, her tufanın bir Nûh'u, her Nûh'un bir gemisi, her geminin bir rotası ve yol haritası vardır. Ümmet-i Muhammed'in rotası ve yol haritası Kur'an'dır. Kur'an'ın kılavuzluğuna teslim olan, ahir zaman tufanından kurtulur.

72. CİN SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Görünmeyen varlıklar" anlamına gelen el-cinn adını ilk âyetinden alır: *"De ki: "bana vahyedildi ki, cinlerden bir kısmı (bu mesaja) kulak vererek (dostlarına) şöyle dediler: "Gerçekten de biz olağanüstü güzellikte bir hitap dinledik." (1)* Sûreye ad olan Cin, görülen varlık olan ins'in zıddıdır.

Buhârî Sahih'inde sûreyi ilk âyetinin ilk kelimeleri olan *kul ûhiye ileyye* adıyla anar.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Sûre Mekke'de inmiştir. İniş zamanı boykot sonrasına, yani peygamberliğin 10. yılındaki (620 m.) Taif seferine tekabül eder. Hz. Peygamber Mekkeli müşriklerin baskısından bunalmış, davet görevini rahatça yapacağı bir yer arayışına girişmişti. Bu arayışın ilk durağı Mekke'ye çok yakın bir mesafede olan ve Mekke'nin sayfiyesi sayılan Taif oldu. Taif ayağına gelen bu tarihi fırsatı kaçırdı. Taifliler Hz. Peygamber'i dinlemedikleri gibi onu taşlattılar. Allah Rasulü mükedder ve mahzun halde geri döndü. Taif dönüşü onun hayatındaki en zor gündü. Zira Taif'ten taşlanarak döndürülmüş, doğduğu toprak olan Mekke'ye ise giremiyordu. İşte bu sırada bir "teselli armağanı" olarak bu sûre indi. Sûre Allah Rasulü'ne vahiy yoluyla görünmeyen ve bilinmeyen âlemi temsil eden "cinlerle" ilgili bir haber iletti. Yani Rasulullah'a "bittim ya Rab!" dediği bir noktada Rabbi "yettim kulum" demişti.

Sûrenin ilk tertiplerdeki yeri tarihi verilerle uyuşmaz. Zira sûre ilk tertiplerde A'raf-Yâsîn arasında yer alır. Bir kez Yâsîn'in A'raf'tan sonra olması ciddi bir problemdir. İkincisi bu sûrelerin yeri ve zamanı Cin

sûresinden öncelere tekabül eder. Sûrenin en doğru yeri Kehf-Nuh sûreleri arası olsa gerektir.

Sûre 28 âyettir. Sadece Mekke kıraat okulundan bir ravinin okuyuşuna göre (*Bezzî*) sûre 27 âyet sayılmıştır. *Besair* sahibi kelime sayısını 285, harf sayısını ise 959 olarak verir.

SÛRENİN KONUSU

Sûrenin konusu tevhiddir.

Cahiliyye insanının cinlere atfettiği ne kadar olağanüstülük varsa, onların tamamını reddeder. Sûre, görünmez varlıkların Allah'la insan arasında aracı değil, ilâhi rehberliğe muhtaç mahlûklar olduğu temasını işler. Nüzûl dönemi insanı, şiir ve her tür söz sanatını kehanet ve sihirle, bunları da cinlerle ilişkilendiriyordu. Cinlerde insanı çarpacak bir tanrısal güç vehmediyorlar (Hûd: 54), onlara ilâhlık yakıştırıyorlardı (En'âm: 100). Cinlerin gaybı bildiğine, insana yarar ve zarar verdiğine inanıyorlar ve Allah'a sığınır gibi cinlere sığınıyorlardı:

وَأَنَّهُ كَانَ رِجَالٌ مِّنَ الإِنسِ يَعُوذُونَ بِرِجَالٍ مِّنَ الْجِنِّ فَزَادُوهُمْ رَهَقاً

"Hiç kuşku yok ki insanlardan bazıları cinlerden bazılarına sığınırlar, bu da onların (cinler karşısındaki) zillet verici edilgenliğini artırır." (6)

Hatta doğrudan cinlere tapanlar bile vardı (Sebe': 41). Sûredeki cinlerin Kur'an dinleme olayı (1-20), ilk muhatapların cin tasavvurlarını düzeltmeyi amaçlar. Bu sûrede Kur'an görünmez varlıklar gerçeğini asli zeminine oturtur, onlar üzerinden vahyin vurulma girişimlerini boşa çıkarır.

Aynı zamanda sûrenin bu bölümü, Ahkâf 29-32 ile birlikte ele alınmak şartıyla, dolaylı olarak Yahudi Kabalizmine dayalı çarpık cin anlayışını da reddeder (8-9. âyetlere bkz). Zira bölge müşriklerinin görünmeyen varlıklara ilişkin tasavvurunu oluşturan unsurlardan biri de Yahudi kültürüdür. Bu gerçek, sûrenin ilk pasajıyla irtibatlı olan Ahkâf 30'dan da anlaşılır.

Müşrikler vahye karşı savaşırken kullandıkları malzemenin çoğunu bölge Yahudilerinden elde etmektedirler. Kehf sûresindeki Zülkarneyn kıssası bağlamında nakledilenler bunun delilidir. Ümmi Araplar, kitap ehli Yahudilerin spekülasyonlarına bakarak, onların cinlere

ve vahyin kaynağına dair esrarlı bilgilere sahip olduklarını düşünüyorlardı. Onları bu konuda tahrik eden, vahyin sıhhatine şaibe düşürme arzusuydu. Müşriklerin bu tavrı Yahudilerin de işine geliyordu. Bu âyetlerde söz edilen cinlerin Yahudi olduğunu, aynı konuyu işleyen Ahkâf 29-32. âyetlerden öğreniyoruz. Sûrenin örtülü hedefi, müşrik Araplarla kitabî Yahudiler arasındaki bu şeytani işbirliğini bozmaktır.

Bu çerçevede gaybın bilgisini Allah ile cinler arasında paylaştıran her türlü mantığı sûre reddeder:

عَالِمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلَى غَيْبِهِ أَحَداً
إِلَّا مَنِ ارْتَضَى مِن رَّسُولٍ فَإِنَّهُ
يَسْلُكُ مِن بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ رَصَداً

"Gaybı (sadece) O bilir ve O gaybına kimseyi bütünüyle asla muttali kılmaz;

Razı olduğu elçi müstesna. Böylesi bir durumda O (elçisini), gerek bildiği gerekse bilmediği hususlarda ilahi gözetim altına alarak hedefine ulaştırır." (26-27)

Sûrenin cinlerle ilgili âyetlerinin Hz. Peygamber'i teselliye yönelik bir iması daha vardır: Seni yakınındaki Mekke dinlemezse, Allah çok uzaklardan seni dinleyecek birilerini bulup gönderir. Veya: Seni görünen ve bilinen iradeli varlık dinlemezse, görünmeyen ve bilinmeyen iradeli varlık dinler.

73. MÜZZEMMİL SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Sûre, "ağır yük yüklenen" mânasına gelen adını, kullanıldığı tek yer olan ilk âyetinden alır: *"Sen ey ağır yük yüklenen (Nebi)! Kalk gecenin ilerleyen bir vaktinde!" (1-2)*

O Müzzemmil'dir, zira omuzlarına dağların bile dayanamadığı "ağır bir söz" yüklenmiştir: "Çünkü Biz sana ağır bir söz indireceğiz." (5)

Müzzemmil ile Müddessir birbirinin zıddıdır. Birincisinin kök fiili olan tezemmele "üzerine bir şey aldı" ikincisinin kök fiili olan tedessera "altına bir şey aldı" mânasına gelir. Üste alınan yük insan yüküdür. Bu yükü yüklenen altına serili döşekte rahat uyuyamaz. Birincisi vahyin Hz. Peygamber'in omuzlarına yüklediği sorumluluğa, ikincisi "yatan pasif iyiyi yattığı yerden kaldırıp aktif iyi yapmaya" delalet eder.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Müzzemmil sûresi, beşinci âyetinin de açık delaletiyle, ilk inen sûrelerden biri, hatta gerekçeli nüzûl tertibimize göre 'Alak'tan sonra inen 2. Sûredir.

Son âyeti ilk on dokuz âyetinden daha geç bir zamanda nâzil olmuştur. Bu gecikmenin ne kadar olduğu konusunda ihtilaf edilmiştir. Hz. Aişe'ye ve İbn Abbas'a göre bir yıldır. Said b. Cübeyr'e göre on yıldır (Taberî). Çoğunluk ise âyetteki "Allah yolunda savaşacaklar" ibaresine istinaden son âyetin Medine'de indiğini söyler. Oysa bu gelecekten verilen bir haberdir. Zira hemen önünde, 'alime en se-yekûne (O, .. olacağını bilir) ibaresi vardır. Sin tesvif edatının da delalet ettiği gibi, bu ibare olup bitmiş bir şeyden değil, olacak olan bir şeyden söz etmektedir.

Bizim tesbitimize göre sûre, 'Alak sûresinin ardından ikinci sırada nâzil olmuştur. Ünlü tertiplerde ikinci sırada Kalem sûresi gösterilir.

Fakat *mukatta'a* harfiyle başladığı ve meydan okuyan bir içeriğe sahip olduğu için, iniş sıralamasındaki yeri kesinlikle daha sonra olmalıdır. Gerekçeli tertibimizde Kalem sûresi 7. sırada yer almaktadır.

Sûre 18 âyettir. Sûreyi Basra kıraat okulu 19 âyet, diğerleri 20 âyet saymışlardır. *Besair* sahibi kelime sayısını 285, harf sayısını 836 olarak verir.

SÛRENİN KONUSU

Müzzemmil sûresi, ilk guruba giren 'Alak, Müddessir, Duhâ, İnşirah ve Kalem sûreleri gibi, doğrudan Hz. Peygamberin şahsiyetini inşa etmektedir. Bununla amaçlanan, sadece çağdaş takipçileri için değil gelecekteki tüm zaman ve mekânların insanları için de bir model inşasıdır. Bu yüzden sûrede son âyet hariç hep muhatap zamiri kullanılır. Dahası, ilk on bir âyette tam dokuz emir fiil yer alır. Bu emirler dizgesine bakıldığında, içten dışa doğru bir inşa görülür.

Bunlardan ilki "kalk" emridir: "Kalk gecenin bir vaktinde!" (2)

Gece kıyamının gerekçesi ise şu âyette ifadesini bulur: *"Ve oku Kur'an'ı sindire sindire!" (4)*

Bir sonraki âyet bu emrin gerekçesidir: *"Çünkü Biz, sana ağır bir söz indireceğiz." (5)*

"Neden gece?" suali sorulabilir. Bu sual cevabını 6. âyette bulur: "Elbet (şu) gece dirilişi var ya: işte o pek derin bir iz bırakır ve okuyuş açısından daha bir etkilidir".

Sûrenin zirvesi Hz. Peygamberden kendisini adamasını isteyen 8 ve 9. âyetlerdir:

وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلاً

رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَكِيلاً

"İmdi, Rabbinin adını an ve bütün varlığını O'na vakfet!

O doğunun da batının da Rabbidir; O'ndan başka ilah yoktur: Öyleyse kendini yalnızca O'na emanet et!" (8-9)

Müteakip pasajda ilk gelen tepkilere karşı "sabret" emri veren Allah, yalanlayanları kendisine bırakmasını ister (10-11).

Devamında Firavun'un akıbeti hatırlatılır, inkâra yeltenecek olanlar Son Saat ve ahiretle uyarılır (12-19). Son âyette, başta verilen gecenin üçte birinden az olmayan "okuma" emri hafifletilir.

Ve sûre ilâhî rahmetin sonsuzluğuna atıfla son bulur.

İlâhi! Bizi sonsuz rahmetinle kuşat!

74. MÜDDESSİR SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Müddessir adını ilk âyetinden alır: *"Sen ey içine kapanan kişi! Kalk ve (insanları) uyar!" (1-2)*

Müddessir kelimesi tüm Kur'an'da sadece burada yer alır ve sûrenin tek adı budur.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Tartışmasız ilk sûrelerdendir. Hz. Aişe'den gelen rivayette, "vahiy kesintisinin" ardından inmiştir (Buhârî ve Müslim). Cabir b. Zeyd rivayeti de aynısını söyler (Müslim).

Rivayetlere göre Allah Rasulü vahiy kesintisi (*fetretu'l-vahiy*) sırasında derin bir hüzün ve boşluk yaşamıştır. Bu kesintiyle amaçlananın vahyin ağırlığı altında inleyen Nebi'yi, vahye hasret gitmenin daha büyük ıstırap olduğuna ikna etmek olduğu anlaşılır. Bu durumda *fetretu'l-vahy* (vahiy kesintisi) denilen ara verme olayı, ilâhi inşanın bir parçası olmuş olur.

Bu kesintinin 3, 13, 15, 25, 40 gün, ya da 6 ay veya 2.5 yıl sürdüğüne dair rivayetler vardır.

Bu süreleri ciddi bir tahlile tabi tuttuğumuzda, 3, 13, 15 ve hatta 25 günlük bir ara, "fetret" olarak adlandırılmayı hak etmez. Zira 6000 küsur âyetlik bir mesaj 23 yıllık bir zaman diliminde inmiştir. Kurulacak bir vahiy-zaman orantısında üç-beş haftalık aralık, kesinti değil normal iniş aralığına tekabül eder. Rivayet edilen en uzun süre olan 2.5 yıl rivayeti ise inandırıcı değildir. Eğer 2.5 yıllık bir kesinti olsaydı, 3, 13, 15, 25 günden söz edilmesi abes olurdu. Zira günlü rakamlarla yıllı rakamlar arasında uçurum var.

Olay şöyle izah edilebilir: Vahiy sürecinin daha başında Allah Rasulü vahiy kesildi zannederek endişeye kapılmıştır. Duhâ 3. âyet bunun şahididir. Bu endişe de bir rahmet olmuş, böylece vahiyden ayrı kalmanın acısının vahyin sorumluluğu altında meşakkat çekmekten daha büyük olduğu anlaşılmıştır. Efendimizi endişeye sevk eden şey, vahiy süreci içinde tabii karşılanması gereken ve aylarla ifade edilebilecek bir aradır. Fakat vahyin iniş sıklığı henüz tam bilinmediği için bu ara kesinti (*fetret*) olarak anlaşılmış olmalıdır.

Sûre tüm ilk tertiplerde Müzzemmil'den sonra yer alır. Zaten iki sûre arasında Kur'an'ın çift kutuplu yapısına (*mesânî*) uygun bir bağ vardır.

Müzzemmil "eylem ahlâkı" Müddessir "söylem ahlâkı" inşa eder.

Muhtevayı esas aldığımızda bu sûreyi Fâtiha, 'Alak, Duhâ ve Müzzemmil'in ardından 5. sıraya yerleştirebiliriz. Bu sıralama "kâfirler" in ilk kez burada kullanılmasını da izah eder niteliktedir (10).

Sûrenin tümünün tek celsede inip inmediği konusunda kesin bir şey söylenemez.

Sûre 56 âyettir. Mekke kıraat okulu sûreyi 55 âyet saymıştır. *Besair* sahibi kelime sayısını 255, harf sayısını ise 1010 olarak verir.

SÛRENİN KONUSU

Müddessir sûresi konusu itibarıyla Kur'an'ın fihristi niteliğindedir. İlk yedi âyette yer alan yedi emir, sûrenin amacının muhatabını inşa olduğunu gösterir:

يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ
قُمْ فَأَنذِرْ
وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ
وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ
وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ
وَلَا تَمْنُن تَسْتَكْثِرُ
وَلِرَبِّكَ فَاصْبِرْ

"Sen ey içine kapanan kişi!
Kalk ve (insanları) uyar!
Sadece Rabbini yücelt!
Elbiseni temiz tut!
Bütün pisliklerden uzak dur!
İyilik yapmayı kazanç kapısı haline getirme!
Rabbin hatırına sabret!" (1-7)

İlk pasajın ardından ilk muhataplar arasında yer alan bir şahıs üzerinden inkârcı akla hitap eder. Bu inkârcı akıl, Allah'ın sınamak için verdiği servet ve evladı Allah'a karşı küstahça böbürlenmeye bahane kılmıştır (11-17). Burada yer alan dünyevileşmiş ve refahla şımarmış inkârcı akıl sûrede öylesine canlı ve ayrıntılı tasvir edilir ki, biz onu kendi mekân ve zamanda sanki görür ve elle tutar gibi oluruz:

إِنَّهُ فَكَّرَ وَقَدَّرَ
فَقُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ
ثُمَّ قُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ
ثُمَّ نَظَرَ
ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ
ثُمَّ أَدْبَرَ وَاسْتَكْبَرَ
فَقَالَ إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ يُؤْثَرُ
إِنْ هَذَا إِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِ

"Çünkü o (vahiy hakkında) sığ ve yanlış düşündü, ölçüp biçti;
Canı çıkası, nasıl da ölçüp biçti!
Bir daha canı çıkası, nasıl da ölçüp biçti!
Sonra (etrafı) süzdü;
Ardından surat astı ve rengi attı.
En sonunda (hakikate) sırtını döndü ve kibir abidesi kesildi.
Nihayet şöyle dedi: "Bu sadece geçmişten miras kalan bir büyüdür,
Bu sadece ölümlü bir insan sözüdür." (18-25)

Bu pasajdaki ayrıntılı tasvir, tasvir edilenin tarihsel kimliğinden çok düşünme biçimine dikkatimizi celp eder. İşte bu vahyin zamanlar ve mekânlar üstü mesajıdır. Vahiy mü'minde o tipi nerede görse tanıyacak bir basiret ve feraset geliştirmeyi amaçlar. Dahası bizi şahit kılmayı amaçlar. Zaten *ayı, geceyi* ve sabahı şahit tutarak sözünü söylemesinin sebebi de budur:

كَلَّا وَالْقَمَرِ
وَاللَّيْلِ إِذْ أَدْبَرَ
وَالصُّبْحِ إِذَا أَسْفَرَ

"Evet, ay şahit olsun!
Geçip giden gece şahit olsun!
Ve ağaracak olan sabah şahit olsun!" (32-34)

Yukarıda düşünme biçimi tasvir edilen refahla şımarmış küstah inkârcı aklın tam inanmadığı ahiret için kayıtsızlar peydahlama sevdası şiddetli bir dille reddedilir:

فَمَا تَنفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ

"İşte bunlara hiçbir şefaatçinin şefaati fayda vermeyecek" (48)

Değil mi ki Kur'an bir öğüttür ve dileyen ondan öğüt alır (54-55).

75. KIYÂMET SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

"Büyük kıyam" mânasına gelen ve Yeniden Diriliş'i ifade eden adını, hem ilk âyetinden hem de muhtevasından alır: *"Ötesi yok, Kıyamet Günü'ne Ben yemin ediyorum!" (1)* Kıyamet ve Son Saate dair bir vasıfla isimlenen sûre sayısı Kur'an'da 10 adettir: Duhân, Câsiye, Vâki'a, Hâkka, Nebe', Tekvîr, İnşikâk, Ğâşiye, Zelzele ve Kâri'a. Kıyamet sûresi oluş ve bozuluş hakikatinin vasıflarından biriyle isimlendirilen bu sûrelerden farklı olarak bizzat kıyametin kendisiyle isimlendirilir. Bu listeye "ilk oluşu" ifade eden Fecr ve Felak ile yeniden oluşu ifade eden İnfitar'ı da eklersek, ismi oluş ve bozuluşla ilgili olan sûre sayısı 14'e çıkar.

İlk mushaf ve tefsirlerde bu isimle şöhret bulmuştur. Kıyamet isminin ifade ettiği anlam alanına, hepsi de Kur'an'da geçen Son Saat (*es-sa'ah*), Hesap Günü (*yevmu'd-dîn*), Büyük Feryat Günü (*yevmu'l-fezei'l-ekber*) gibi isimlendirmeler de girer.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Mekke'de inmiştir.

İçeriği itibarıyla karşılaştırmalı bir okuyuşa tabi tutulursa Kâri'a, Murselât, Beled, Târık, Şems ve Tîn sûreleri gibi bireysel davet sonrası ve boykot öncesinde nâzil olan sûreler arasında yer aldığı görülür. Bazergan sûreyi peygamberliğin üçüncü yılına, R. Blachère, üçe ayırdığı Mekke döneminin ilk dilimine yerleştirir.

İlk tertiplerde Kâri'a'nın hemen arkasına yerleştirilir. Sûrede inkârcı muhataplara keskin bir meydan okuma yer almamasına rağmen tüm ünlü tertiplerde Necm sonrasına yerleştirilmiş olması, iniş zamanına

ilişkin ihtirazi bir kayıt düşülmesini gerektirebilir. Sûreyi peygamberliğin 4 veya 5. yılına yerleştirebiliriz.

Kur'an'ın kıyâmet ve Son Saat'le ilgili tüm pasaj ve sûrelerinde görülen üslûp özellikleri bu sûrede de bariz bir biçimde görünür (O özelliklerin sayım-dökümü için İnşikak sûresine bkz).

Sûre 40 âyettir. Bu sadece Kufe kıraat okulunun sayımına göredir. Diğer tüm kıraat okulları sûreyi 39 âyet saymışlardır.

SÛRENİN KONUSU

Yeminle başlayan ilk sûredir. Konusu kıyâmettir. Hitap dolaysız olarak insanadır. Zira tam beş kez, tüm insan türünü kapsayan el-insân kelimesi kullanılır. Zımnen muhatabına "Öldükten sonra ne olmayı düşünüyorsun ey insan?" diye sorar gibidir.

Ölüm anının dehşetini en güzel tasvir eden âyetler bu sûrede yer alır:

كَلَّا إِذَا بَلَغَتْ التَّرَاقِيَ

وَقِيلَ مَنْ رَاقٍ

وَظَنَّ أَنَّهُ الْفِرَاقُ

وَالْتَفَّتِ السَّاقُ بِالسَّاقِ

إِلَى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمَسَاقُ

"Evet, can boğaza gelip dayandığı zaman

Bir çığlık koparılacak: "Kim... şifacı?"

Artık ayrılık vaktinin gelip çattığına aklı iyice yatmıştır;

Ayaklar birbirine dolaşmıştır:

O gün sürüklenip götürülüş Rabbine doğrudur." (26-30)

Yeniden dirilişin maksadı olan ödül ve cezadan, onun temelinde yer alan iyi ve kötü farkından söz eder. En iyi bozulunca en kötü olur. İşte şu âyetler en iyi olan insan iyi kalsın içindir:

أَوْلَى لَكَ فَأَوْلَى

ثُمَّ أَوْلَى لَكَ فَأَوْلَى

"İşte yaklaşmakta olan çok yakında! Tekrar (duy ey insan), yaklaşmakta olan hemen yanı başında!" (34-35)

Âyetler bunu derken, en iyiye emanet edilen değerleri veriliş amacının tam aksi istikamette kullanan insana seslenmektedir. İnsanın başıboş ve kendi kendine bırakılmayacak kadar değerli olduğu dile getirilir:

أَيَحْسَبُ الْإِنسَانُ أَن يُتْرَكَ سُدًى

"Ne yani, insanoğlu başıboş bırakılacağını mı sanıyor?" (36)

76. İNSÂN SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Mahlukât ağacının soylu meyvesinin adıyla anılan İnsan sûresi, adını ilk âyetinden alır: *"İnsanın üzerinden, o tarih sahnesine çıkıncaya kadar, tüm zamanlar içinden belirsiz ve uzun bir süre geçmemiş miydi (ki), henüz o bu süre zarfında anılmaya değer bir varlık bile değildi." (1)* Kur'an'da İnsan adlı bir sûre bulunması hayli manidardır.

Buhârî'deki bir rivayetten, sûrenin Hz. Peygamber zamanında hel etâ 'ale'l-insân sûresi olarak anıldığını anlıyoruz. Birçok mushafta adı "tüm zamanlar" anlamına gelen Dehr olarak kayıtlıdır.

Hafâcî "Emşac Sûresi", Tabersi "Ebrâr Sûresi" diye anmış.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Sûrenin Mekkî mi Medenî mi olduğu ilk otoriteler arasında tartışılmıştır.

İbn Abbas, İbn Ebi Talha, Katade ve Mukatil Mekkî olduğunu söylemiş. *Hafâcî* bu görüşü cumhura atfetmiştir.

Mücahid ve daha başkaları Medenî olduğunu söylemiş. Medenî diyenler, 8. âyetteki esîran'ı "harp esiri" olarak anlamışlar ve Ensar'la ilişkilendirilen nüzûl sebebi rivayetlerine itibar etmişlerdir. İlginç olan husus, elimizdeki tüm nüzûl tertiplerinde sûre Medenî olan Talâk sûresinin önüne yerleştirilmiş olmasıdır. Sanırız bunda en büyük amil nüzûl sebebi rivayetleri olsa gerektir. Oysaki Sahabe bazen Mekki bir âyete veya pasaja, inişinden yıllar sonra Medine'de gerçekleşen bir olayı nüzûl sebebi olarak gösterebilmiştir. Bunda şaşıracak bir hal yoktur. Zira sahabe böyle yapmakla Kur'an'a bir kez nazil olup bitmiş bir metin gibi değil, metni bir kez fakat mânası sonsuz kez na-

zil olan canlı bir hitap gibi baktığını isbat etmiştir. Bu tür rivayetleri nüzûl tertiplerine mesnet ittihaz etmek sahabenin bu muhteşem tavrını göz ardı etmenin ötesinde, rivayetin otoritesine sorgusuz sualsiz teslim olma tavrının da bir yansımasıdır. Sahabenin bu tavrından yola çıkarak biz de pekâlâ birçok âyetin nüzûl sebebi olarak kendimizi görebiliriz.

Burada şöyle bir sual sorulabilir: "Bu durumda Kur'an İlimleri disiplininin bir parçası olan "Esbâb-ı Nüzul" ıstılahı buharlaşmaz mı?"

Cevabımız şu olur: Bu sual teoriyi kurtarmanın peşine düşen bir aklın kaygısını yansıtır. Bizim söylediğimiz ise hayatı kurtarmanın peşine düşen bir aklın kaygısını yansıtmaktadır. "Kim neyini kurtarmak istiyorsa, onun cevabının peşine düşsün" demekten başka da elimizden bir şey gelmez.

Sûrenin üslubu, muhtevası ve belagati kuşkuya meydan bırakmayacak şekilde Mekkî olduğunu, hatta erken dönemlere ait olduğunu göstermektedir. Sûre İbn Mes'ud mushafında Kıyâmet sûresi önüne yerleştirilir. Bu, Rasulullah'ın İnsan ve Kıyâmet sûrelerini namazda ardı ardına okuduğu rivayetini desteklemektedir (*Ebu Davud*). Bazergan sûreyi 5. yıla, Blachère de Mekke'nin orta dilimine yerleştirir. Tüm göstergeler bu tercihi desteklemektedir.

Sûre 31 âyettir. *Besair* sahibi kelime sayısını 240, harf sayısını ise 1050 olarak verir.

SÛRENİN KONUSU

Sûrenin ana fikri mazi, hal ve istikbaliyle insan ve insan iradesinin belirleyiciliğidir.

Sûre tekâmül kanununa atıfla başlar. Varlık ağacının en soylu meyvesi olan insanın da tekâmül yasasına tabi olduğunu ifade eder (1). İnsan türünün nutfeden (spermadan) yaratıldığını söyleyen âyet, zımnen Âdem'in de spermadan yaratıldığını söyler:

إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنسَانَ مِن نُّطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَّبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعاً بَصِيراً

"İnsanoğlunu katmerli bir karışım olan hayat tohumundan Biz yarattık; sınava tabi tutmayı (diledik) ve ardından ona işitme ve görme yeteneği verdik." (2)

İlâhî tekâmül yasasına tabi olan insanın tek kaderi vardır: Seçmek. İşte şu âyet bu gerçeği haykırır:

إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِراً وَإِمَّا كَفُوراً

"Elbet onu (amacına ulaştıracak olan) doğru yola Biz yönelttik: îman eden veya inkâr eden biri olmayı (kendi tercihine bıraktık)" (3)

Her şeyin bir ruhu olduğu gibi âhiret de dünyanın ruhudur. İnsan âhirette bu dünyadaki tercihinin karşılığını bulacaktır. Ceza ve ödül, insanın kendi elleriyle kazandıklarıdır (4-22).

Sûre sonunda Rasulullah'ı doğrudan inşaya yönelir ve küfür karşısında ona direnç aşılar (23-28). Ve sözü iradeye getirir: İnsanın dilemesini de Allah dilemiştir:

إِنَّ هَذِهِ تَذْكِرَةٌ فَمَن شَاء اتَّخَذَ إِلَى رَبِّهِ سَبِيلاً
وَمَا تَشَاؤُونَ إِلَّا أَن يَشَاءَ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيماً حَكِيماً
يُدْخِلُ مَن يَشَاءُ فِي رَحْمَتِهِ وَالظَّالِمِينَ أَعَدَّ لَهُمْ عَذَاباً أَلِيماً

"Bütün bunlar bir öğüt ve uyarıdır: Şu halde dileyen Rabbine varan bir yol tutsun!

Zaten Allah (dilemenizi) dilemese siz asla dileyemezdiniz: elbette Allah her şeyi bilendir, hep hikmetle hükmedendir.

O, isteyen kimseyi rahmetine sokmayı diler, ne ki zalimler için de elim bir azap hazırlamıştır." (29-31).

İradeye dikkat çekerek başlayan sûre, yine iradeye dikkat çekerek son bulur.

77. MÜRSELÂT SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Gönderilenler" anlamına gelen adını ilk âyetinden alır: *"Şahit olsun birbiri ardınca gönderilen (bu vahiyler)" (1)*

Âdiyât, Zâriyât, Nâzi'ât ve Sâffât sûreleriyle isim ve giriş açısından benzerlik arz eder. İbn Mes'ud ve İbn Abbas'tan gelen ayrı ayrı rivayetlerde, sûre ve'l-mürselâti 'urfen olarak anılır (Buhârî ve Müslim). İbn Abbas, bu sûreyi okurken "Akşam namazında Rasulullah'ın ağzından son kez dinlediğim sûre buydu" diyerek gözyaşı döker. Yine İbn Mes'ud Rasulullah'ın namazlarda sûreleri eşleştirerek okuduğunu, bazen bir rekatta Rahmân ile Necm'i, diğer rekatta İkterabe (Enbiya) ile Hâkka'yı, bazen de 'Amme Yetesaelûn ile Murselât'ı eşleştirdiğini söyler.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Sûre Mekke'de inmiştir.

Üslûp ve muhteva bunu doğrular. Sûrenin zamanını tesbitte İbn Mes'ud'dan gelen şu rivayet işimizi kolaylaştırır: "Biz Mina'da bir mağarada (gizlice) Rasulullah'la bir araya geliyorduk, bu sûre indi" (Buhârî).

Bu zaman dilimi, davetin henüz yeni olduğu döneme tekabül eder. Bu zaman dilimi takriben peygamberliğin 5. yılıdır. İlk tertiplerin tümünde Hümeze-Kâf arasında yer alması da tercihimizi teyit eder. *"Onlara Allah'ın huzurunda eğilin denildiğinde eğilmezler" (48)* âyetini namaza hamledip bunu da Medine'de indiği yorumuna mesnet kılan rivayetler varsa da tutarlı değildir.

Sûre 50 âyettir. *Besair* sahibi kelime sayısını 181, harf sayısını ise 816 olarak verir.

SÛRENİN KONUSU

Konusu vahiy ve yeniden diriliştir.

Vahiy aklın ruhu, âhiret dünyanın ruhudur. Sûre bu ikisine can veren âyetlerden oluşmaktadır. Son Saat, Kıyâmet, yeniden diriliş, Hesap Günü, ödül ve ceza gibi ayrıntılarıyla insanın ebedi istikbalini ele alır. Sûre tıpkı 'Âdiyât, Nâzi'ât, Zâriyât ve Sâffât sûreleri gibi mevsufsuz sıfatlarla başlar:

وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفاً
فَالْعَاصِفَاتِ عَصْفاً
وَالنَّاشِرَاتِ نَشْراً
فَالْفَارِقَاتِ فَرْقاً
فَالْمُلْقِيَاتِ ذِكْراً
عُذْراً أَوْ نُذْراً

"Şahit olsun birbiri ardınca gönderilen (bu vahiyler)!
Ardından bir fırtına gibi ortalığı kasıp kavuranlar!
Ve (ilahi mesajı) yaydıkça yayanlar!
Peşinden (hak ile batılı) seçip ayıranlar!
Derken (insanı) tarifsiz (güzellikte) bir öğütle buluşturanlar;
(O öğütle) imana yöneleni mazur kılan ve tevbe edenin affını muştulayanlar..." (1-6)

Sûrede kıyamet ve ahiret o kadar yoğundur ki, şu âyet tam sekiz kez, her biri bağlamıyla uyumlu bir vurguyla tekrarlanır:

وَيْلٌ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ

"O gün vay haline hakikati yalanlayanların" (15).

Bu tekrarların bağlamla uyumlu olduğunu söylemek vurgularının farklı olduğunu söylemektir.

Vahye dolaylı bir atıfla başlayan sûre, yine vahye atıfla son bulur:

فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ

"Haydi (buna inanmadılar), iyi de, bundan sonra hangi habere inanacaklar?" (50)

78. NEBE' SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Sûre, kadîm mushafların, tefsir ve hadis kitaplarının birçoğunda Nebe' adıyla anılır. İkinci âyetinde yer alan nebe', "Önemli ve büyük haber" anlamına gelir. Haber kelimesi de Arapçadır. Fakat haber'i nebe'den ayıran husus, haber önemli önemsiz her tür haber için kullanılırken, nebe' sadece önemli ve duyarı doğrudan ilgilendiren ve tavır almaya mecbur bırakan haberler için kullanılır.

Sûreye isim olan Nebe' (büyük haber) elbette Son Saat gerçeğidir. Kur'an sûrelerinin isimleri konularına göre tasnif edilse, herhalde kıyamet ve son saate ilişkin sûre isimleri ilk sıraları işgal ederdi. Kur'an'da oluş ve bozuluş (kevn ve fesad) hakikatinin kendisiyle veya vasıflarından biriyle adlandırılan sûrelerin sayısı 14 adettir. Bunlardan biri de Nebe' sûresidir. Diğerleri Duhân, Câsiye, Vâkı'a, Hâkka, Kıyâme, Tekvir, İnfitar, İnşikâk, Ğâşiye, Fecr, Zelzele, Kâri'a ve Felak sûreleridir.

Buhârî ve bazı tefsirler ilk âyetiyle anmışlardır.

Kurtubî, *Sûretu Amme* adıyla anmıştır.

Ayrıca bu sûreye *Tesâul* ve *Mu'sırât* adını verenler de olmuştur.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Nebe' ve Nazi'ât sûreleri, mushafta da nüzûlde de birbirini izler. Ünlü tertipte Me'âric-Nâzi'ât arasında yer alır. Sûre, muhteva itibarıyla iniş zamanına ilişkin bir delil sunmaz. Ancak inkârcı muhatapların üzerinde yoğunlaştığı ahireti inkâr konusuyla söze girmesi, bir ipucu sayılabilir.

M. Bazergan, nüzûl tertibinde sûreyi iki bölüme ayırarak 1-36'yı vahyin ikinci yılına, gerisini 6. yılına yerleştirir. R. Blachère ise üç dilimlik Mekke döneminin ilk dilimine ve 26. sıraya yerleştirir.

Tertipteki yerine dayanarak sûrenin peygamberliğin 7. yılında nâzil olduğunu söyleyebiliriz. İbn Abbas'tan gelen şu rivayet, bu tahminimizi pekiştirir mahiyettedir:

"Kureyş oturuyor, inen Kur'an âyetlerini tartışıyordu; onlardan tasdik edenler de çıkıyordu, yalanlayanlar da; derken bu sûre indi."

Sûre 40 âyettir. Mekke ve Basra kıraat okulları sûreyi 41 âyet saymışlardır. *Besair* sahibine göre kelime sayısı 173, harf sayısı ise 816'dır.

SÛRENİN KONUSU

Konusu bir bütün olarak insanın ebedi istikbalidir.

Yeniden diriliş hakikatini eşsiz bir belagatle ele alır:

عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ
عَنِ النَّبَإِ الْعَظِيمِ
الَّذِي هُمْ فِيهِ مُخْتَلِفُونَ
كَلَّا سَيَعْلَمُونَ
ثُمَّ كَلَّا سَيَعْلَمُونَ

"Kendi aralarında neyi soruşturuyorlar?
O muazzam (olayın) müthiş haberini mi?
Ki onlar o (haber) hakkında farklı düşünüyorlar.
Evet: Bir gün (gerçeği) öğrenecekler;
Evet, evet: Bir gün (gerçeği nasılsa) öğrenecekler." (1-5)

Ardından insanoğluna sunulan nimetler hatırlatılır. *"Uykunuzu ölüm (sembolü) kıldık" (9)* ve *"gündüzü de hayat (sembolü) kıldık" (11)* diyen âyetler bu sûrede yer alır. Sûrede ilâhi ödül ve cezanın ayrıntılı tasvirleri yapılır (21-40). Bu pasajlarda en etkileyici cennet ve cehennem tasvirleri yer alır. Hepsi de ilahi rahmetin bir eseridir. Zira iş işten geçmeden, yol yakınken insanı aklını başına almaya ve yaratılış amacına yönelmeye davet için indirilmişlerdir.

Sûre, inkâr ettiği Hesap Günü ile karşı karşıya kalan bir inkârcının pişmanlık kokan şu acı yakınışıyla son bulur:

"Âh, n'olaydım, keşke bir toprak olaydım!" (40)

79. NÂZİ'ÂT SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Sûre, "söküp çıkaranlar" veya "sıyırıp alanlar" mânasına gelen Nâzi'ât adını ilk âyetinden alır: *"Şahit olsun (muhatabın yüreğine) dalıp (küfrü oradan) şiddetle söküp atan (uyarı âyetleri)!"* Parantez içine aldığımız mevsuftan da anlaşılacağı gibi, sûreye adını veren âyet mevsufsuz sıfatlardan oluşan ilk pasajın ilk âyetidir. Kadim müfessirler "söküp çıkaranlar" veya "sıyırıp alanlar" mânasına gelen Nâzi'ât'ın kim ve ne olduğu konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bunlar "melekler, yıldızlar, ok atan mücahitler" veya "kabzedilen ruhlar" olarak da yorumlanmıştır. Bu niteliklerin adresini "melekler" olarak göstermek Kur'an'ın söylemine aykırıdır. Zira Kur'an melekleri dişi olarak tasavvur eden müşrikleri Zuhruf sûresinin 19. âyetinde reddeder. Bu niteliklerin sahibine "yıldızlar" veya "ruhlar" demek de en az yukarıdaki kadar sorunludur. Zira bunlara öznelik yakıştırmak, yıldızlara tapanların itikadıdır. Oysaki âyette "mudebbirat" denilmektedir. Mudebbir, "yöneten, çekip çeviren, idare eden özne" demektir. Bizce bu sıfatların mevsufu da benzeri olan Zâriyât, 'Âdiyât, Sâffât, Murselât sûrelerinin girişinde yer alan mevsufsuz sıfatlar gibi vahiyle alakalıdır.

Sûrenin, ilk dönemlerden beri bilinen ve kullanılan tek adı budur.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Sûre Mekke'de inmiştir.

'Âdiyât, Zâriyât, Sâffât ve Murselât gibi mevsufsuz sıfatlarla başlayan beş sûreden biridir.

Mehdi Bazergan, matematiksel yöntemiyle sûreyi iki bölüm halinde vahyin 2. ve 3. yıllarına yerleştirir. Benzer bir tercihi Blachère

de yapar. Fakat Nâzi'ât sûresi, ilk nüzûl tertiplerinin tümünde Nebe'-İnfitâr arasında yer alır. Bu sıralamaya itiraz etmek için elde makul bir gerekçe bulunmamaktadır. Bu durumda sûreyi, komşuları olan Nebe' ve İnfitâr sûreleri gibi boykot döneminin ilk yılı olan peygamberliğin 7. yılına yerleştirmek daha isabetli olacaktır.

Sûre 46 âyettir. Bu sayı Kûfe kıraat okulunun sayımına göredir. Diğerleri sûreyi 45 âyet saymışlardır. *Besair* sahibi kelime sayısını 179, harf sayısını ise 753 olarak verir.

SÛRENİN KONUSU

Konusu ahirettir. Birçok sûre gibi bu sûrenin de ana temasının âhiret olması sebepsiz değildir. Zira her şeyin bir ruhu vardır, dünyanın ruhu da ahirettir. Sûre birçok sûrede olduğu gibi vahye atfın ardından ahirete ilişkin bir pasajla devam eder (6-14). Vahiy açıkça muhatabını "ahirete îmana" çağırmaktadır. Bu şekilde iyi olmayı bir sisteme bağlamaktadır. Muhatabını tek dünyalı olmaktan kurtarıp çift dünyalı yapmak istemektedir. Zira ahirete îman insana Allah'a güvenmeyi telkin eder. Ortada güven yoksa îman ahlâkı da yok demektir. Allah'a güvenmeyenin Allah'a îmanı yok hükmündedir. Allah'a güvenin olmazsa olmazı ise ahirete îmandır. Kişi fıtratına sadık kalarak da iyi kalabilir. Fakat bu iyiliğin sürekliliği de, sürdürülebilirliği de garanti edilemez. Bunlar olmadan iyilik hayat tarzı haline gelmez. İyiliği hayat tarzı haline getirmek için "iman" şarttır. İmanın Tevhid-Nübüvvet-Mead'dan oluşan üç umdesinden en gayba ilişkin olanı üçüncüsü olan "mead"dır. Mead ahirete îmandır. Ahirete îman edenin bir iyiliği haz ve çıkar olmadan da yapma ve sürdürme garantisi vardır. Ahirete îman olmadan yapılan iyilik, ya haz için ya çıkar için yapılır. Ahirete îman eden ise iyiliği "hayır" için yapar. Ahirete îman etmeden iyilik yapan birine ahiretten pay yoktur. Zira kimse açtırmadığı bir hesaptan gelir talep edemez.

Sûre, diğer mevsufsuz sıfatla başlayan sûreler gibi vahye üstü kapalı atıflarla başlar:

وَالنَّازِعَاتِ غَرْقاً

وَالنَّاشِطَاتِ نَشْطاً

وَالسَّابِحَاتِ سَبْحاً

فَالسَّابِقَاتِ سَبْقاً

فَالْمُدَبِّرَاتِ أَمْراً

"Şahit olsun (muhatabın yüreğine) dalıp (küfrü oradan) şiddetle söküp atan (gazap âyetleri)!

Ve (mü'min gönüllere) müjde dolu bir umudu usûlca getirip bırakan (rahmet âyetleri)!

Ve (o umutla hayat denizine) açılıp yüzdükçe yüzen (mü'min)ler!

Ve (hayır yolunda) birbiriyle yarışan öncüler!

Derken, onların peşinden işleri yoluna koyan artçılar!" (1-5)

Bu girişin ardından ahiretle ilgili pasaj gelir.

Hz. Musa ve onun davetine sırtını dönen Firavun kıssası bu bağlamda dile gelir:

"Sonunda Allah, onu âhiret ve dünyaya ibret olsun diye enseledi." (25)

Sözlü âyetlere inanmayanlara tabiat ve kâinat âyetleri gösterilir.

Sûre en sonunda sözü kıyâmete getirir. Şu çarpıcı âyetler, insanoğluna Allah'tan başka hiç kimsenin haber sunamayacağı öteki hayata dairdir:

يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا

فِيمَ أَنتَ مِن ذِكْرَاهَا

إِلَى رَبِّكَ مُنتَهَاهَا

إِنَّمَا أَنتَ مُنذِرُ مَن يَخْشَاهَا

كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوا إِلَّا عَشِيَّةً أَوْ ضُحَاهَا

"(Ey peygamber!) Sana "Kıyâmet ne zaman kopacak?" diye soruyorlar. Sen nerde onun vaktini bilmek nerde! Onun nihai sınırı Rabbine malum. Sen sadece onun azametinden korkanlara hatırlatıcısın. (Kâfirler) bu hakikati bizzat gördükleri gün, onlara sanki (bu dünyada) bir gece veya bir gündüzden fazla kalmamışlar gibi gelecek." (42-46)

80. ABESE SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Adını başındaki "surat astı" anlamına gelen 'abese fiilinden alır: *"O surat astı ve sırtını dönüp uzaklaştı, yanına âmâ geldi diye..." (1-2)* "Surat asan ve sırtını dönüp uzaklaşan kimdir?" sualine tartışmalı rivayetleri işe katmadan sadece metni gözeterek iki farklı cevap vermek mümkündür. Birincisi Hz. Peygamber'dir. O, müşrik kodamanlarından biriyle (Velid b. Muğire veya Ubey b. Ka'b) konuşurken İbn Ümmi Mektum'un gelip kendisinden nasihat istemesi üzerine buna canı sıkılan peygamber surat asmış ve başını çevirmiştir. İkincisi müşrik kodamandır. O kişi Hz. Peygamber ile konuştuğu sırada oraya nasihat istemek için gelmiş garîban bir mü'min olan görme özürlü Abdullah İbn Ümmi Mektup geldi diye canı sıkılmış ve oradan uzaklaşmıştır. Zira oraya gelen insan bu müşrik kodamana göre ayak takımındandı. Cahiliye mantığına göre bir soylu sıradan biriyle aynı kefeye konulmayı kabul edemezdi. O da etmedi ve surat asıp oradan uzaklaştı.

Metnin önümüze sunduğu bu iki ihtimalden en isabetli olanı yaygın kabuldeki gibi birincisi değil, ikincisidir. Bunun yine metinden kaynaklanan iki delili vardır:

1. İlk iki âyetin zamiriyle ardından gelen 3 ve 4. âyetlerin zamiri arasındaki bariz fark. İlk iki âyetin zamiri huve yani "o" iken, 3 ve 4. âyetlerin zamiri açıkça ke, yani "sen"dir. İlk iki âyetteki "o" ile arkadan gelen âyetlerdeki "sen" aynı kişi olmasa gerektir. Özellikle Allah söz konusu olduğunda zamirlerin aynı pasaj içinde değişiklik gösterdiği vaki ise de, bununla amaçlanan Allah'ın hiçbir zamirle anlatılamayacak olmasının ve insan zihninde kişileştirmenin her türünden azade olduğunun vurgulanmasıdır. Bunun dışında kişiler için zamir değişikliği, muhatabın da değişikliği anlamına gelir. Burada da zamir

değişmiştir. İlk iki âyetteki "o" surat asan ve sırtını dönüp uzaklaşan kimsedir. O kimse müşrik kodamanın ta kendisidir. Müteakip 3 ve 4. âyetlerdeki "sen" ise gayet tabi Rasulullah'tır. Rasulullah bu âyetlerde, surat asıp sırtını dönüp uzaklaşmasına sebep olan âmânın münasebetsiz bulduğu bu gelişinden hoşlanmamıştır. Bu yüzden de Rabbinden uyarı almıştır.

2. *'Abese* (surat astı) *ve tevella* (sırtını dönüp uzaklaştı) fiilleri Kur'an'da sadece iki yerde bir arada gelir. Biri burada, diğeri ise Müddessir sûresinin 23-24. âyetlerinde. Nüzûl sebebi rivayetlerine bakıldığında iki olayda da aynı iki isim görülür: Muğire b. Şube veya Ubey b. Ka'b. Dolayısıyla Kur'an'da yan yana sadece iki yerde anılan bu fiillerin esbab-ı nüzûl rivayetlerinde geçen özneleri de aynı çıkmaktadır. Bu da sûrenin adı olan 'Abese (surat astı) fiilinin öznesinin Rasulullah değil o dönemde müşrik kodamanlarından olan yukarıda adı geçen iki şahıstan biri olsa gerektir. Bazı otoritelerin farklı isim koyma teşebbüsleri hüsnü kabul görmemiştir.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Sûre, tartışmasız Mekkîdir.

Sûrenin ilk pasajında atıf yapılan âmâ İbn Ümmi Mektum'un kahramanı olduğu olay, bize sûrenin indiği zaman dilimi hakkında ipucu verir. Buna göre Allah Rasulü müşrik kodamanlarla davet için bir araya gelmektedir. Tüm tertiplerde Necm sûresinin ardına yerleştirilen bu sûre, muhtemelen Mekke müşrikleriyle köprülerin atılma arefesinde nâzil olmuştur. Zira Necm sûresinin inişinin üzerinden çok geçmeden tüm diyalog kesilecektir. Şu halde 'Abese sûresi bireysel davet ile Habeşistan hicreti arasındaki bir dönemde, muhtemelen 4. yılda inmiş olmalıdır.

Sûre ilk nüzûl tertiplerinin tümünde Necm-Kadr sûreleri arasında yer alır. Fakat bu yer de, sıralama da problemlidir. Bir kez Kadr sûresi Necm sûresinden sonraya yerleştirilemez. Zira Kadr sûresi 1. yıl sûresidir. Kadr sûresinde ilk nazil olan Kur'an âyetlerine ('Alak 1-5) atıf vardır. Necm sûresi ise en erken 3. yıl sûresidir. Evet, Necm sûresinde de ilk inen âyetlere atıf vardır, fakat aynı zamanda müşriklerin putlarının adlarıyla yerildiği ilk sûredir. Bu da İslâm cemaatiyle müşrikler arasındaki köprülerin atılması demektir. Kaldı ki tertiplerde

Kadr Necm'in ardından gelmektedir. Bu hiç kabul edilemez. Sûrenin bulunacağı en isabetli yer Necm-Şems arasıdır. Sûrenin girişinde yaşanan olay da gösteriyor ki sûre bireysel davetten toplumsal davete geçildiği bir dönemde, fakat Habeş hicretinden önce nazil olmuş olmalıdır. Bu da tarih olarak peygamberliğin 4. yılının başları olmalıdır. Allahu alem.

Sûre 42 âyettir. Basra kıraat okulu sûreyi 41 âyet, Şam kıraat okulu ise 45 âyet saymıştır. *Besair* sahibi kelime sayısını 233, harf sayısını ise 533 olarak verir.

SÛRENİN KONUSU

Sûre, ilk bölümünde dolaylı diğer bölümlerinde doğrudan insan türünü (*el-insan*) muhatap alır. Öznesi tartışmalı olan ilk iki âyeti istisna tutacak olursak, sûre Hz. Peygamberi uyaran bir pasajla söze girer:

وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّهُ يَزَّكَّى
أَوْ يَذَّكَّرُ فَتَنفَعَهُ الذِّكْرَى
أَمَّا مَنِ اسْتَغْنَى
فَأَنتَ لَهُ تَصَدَّى
وَمَا عَلَيْكَ أَلَّا يَزَّكَّى
وَأَمَّا مَن جَاءَكَ يَسْعَى
وَهُوَ يَخْشَى
فَأَنتَ عَنْهُ تَلَهَّى

"Ve (sana gelince Ey Nebi!) Sen nereden bileceksin o (müşrikin) arınacağına dair bir ihtimal bulunduğunu;

Veya alacağı öğütün kendisine yarar sağlayacağını?

Fakat kendi kendine yettiğini sanan kimseye gelince:

Sen bütün ilgini ona yönelttin;

Oysaki onun arınmamasının sorumlusu sen değilsin;

Fakat sana büyük bir iştiyakla gelen var ya:

-ki o Allah'a saygıda kusur etmez-

İşte sen onu ihmal ediyorsun." (3-10)

Bu uyarı, sorumluluk ahlâkı ile davranış ahlâkı arasındaki dengenin korunmasına yöneliktir. Aynı zamanda toplum içinde özürlüye öncelik tanıyan bir tavır öne çıkarılır. İlk pasajın ana teması, sosyal statü ve konumların kişinin değerini belirleyici olamayacağıdır. Aynı hakikat Hümeze ve Hucurât sûrelerinde de vurgulanır. Bu konuda Hz. Peygamberi uyaran âyetler bu sûrenin ilk pasajıyla sınırlı değildir. Tevbe sûresinin 43. âyetinde olduğu gibi doğrudan ve Nisâ sûresinin 105-107. âyetlerinde olduğu gibi dolaylı pasajlar da Allah Rasulü'ne yönelik uyarılar taşır.

Ardından söz insana getirilir. Zira sözün insanı vahiy (11-16), hayatın vahyi insandır (17-24).

Sûrenin Hz. Peygamber'i uyaran ilk pasajının da maksadını içeren berceste âyeti burada dile gelir:

كَلَّا لَمَّا يَقْضِ مَا أَمَرَهُ

"(Hiçbir insan) O'nun emirlerini asla kusursuz yerine getirememiştir" (23).

İnsanı tek cümlede özetleyen bu muhteşem âyet, "kul kusursuz olmaz"ın Kur'ancasıdır.

Son söz yeniden dirilişe aittir. Özellikle de en yakın akrabaların dâhi birbirinden kaçtığı Hesap Günü'ne:

وُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ مُّسْفِرَةٌ

ضَاحِكَةٌ مُّسْتَبْشِرَةٌ

وَوُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ

تَرْهَقُهَا قَتَرَةٌ

"Bazı yüzler vardır: o gün ışıl ışıl ağardıkça ağaracak; şen-şakrak... Bazı yüzler de vardır: o gün bütünüyle toz-toprak; karardıkça kararacak..." (38-41)

Rabbim! Yüzümüzü ak, özümüzü pak, sözümüzü hak eyle!

81. TEKVÎR SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Adını ilk âyetindeki "dürüldü, karartıldı" veya "koparılıp atıldı" mânasına gelen kuvvirat fiilinden alır: *"Güneşin defteri dürüldüğünde."* *(1)* Bu dürülüş, yeryüzünün sonu olan Kıyamet ve Son Saat ile ilgilidir. Başı olanın bir sonu vardır. Oluş ve bozuluş, mahlûkatı var eden Allah'ın sünnetidir. Kur'an'da oluş ve bozuluş (kevn ve fesad) hakikatinin kendisiyle veya vasıflarından biriyle adlandırılan sûrelerin sayısı 14 adettir. Bunlardan biri de Duhân sûresidir. Diğerleri Câsiye, Vâkı'a, Hâkka, Kıyâme, Nebe', Tekvîr, İnfitâr, İnşikâk, Ğâşiye, Fecr, Zelzele, Kâri'a ve Felak sûreleridir.

Tekvîr ismi Hz. Peygamberden sarih olarak gelmez.

Buhârî ve *Tirmizî*'de ilk âyeti olan *ize'ş-şemsu kuvvirat* ibaresiyle anılır. Bir çok ilk mushaf ve tefsirde Tekvîr adıyla şöhret bulmuştur.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Sûre Mekke döneminin ilk yıllarında inmiştir.

Necm'den önce indiği kesindir. Zira Necm sûresinin 13-18. âyetlerinde anlatılanlar bu sûrenin 23. âyetine atıftır.

İlk tertiplerin tümünde A'lâ sûresinin önüne, 7. sıraya yerleştirilir. Cinnet ve delilik suçlaması, indiği dönemin tipik özelliğini verir. Bu durumda sûre vahyin ilk yılında inmiş olmalıdır. Gerekçeli tertibimizde ilk nazil olan sûreler arasında Kalem ve A'lâ sûreleri arasında 8. sırada yer alır.

Sûre 29 âyettir. Kıraat otoritelerinden Ebu Cafer sûreyi 28 âyet saymıştır. Besair sahibi kelime sayısını 140, harf sayısını 533 olarak verir.

SÛRENİN KONUSU

Konusu, Son Saat ve Hesap Günü'dür.

Tekvîr, "bir şeyi sarık sarar gibi sararak bir noktaya toparlamak, dürüp büküp bohçalamak"tır. Sûrenin girişinde içinde bulunduğumuz kozmik sistemin veya kâinatın kevn ve fesad/oluş ve bozuluş kanunları çerçevesinde sona doğru gidişi tasvir edilir. Ancak bu bozuluş bir "kaos" olarak nitelenemez. Zira oluş gibi bozuluş da Allah'ın kontrolüne ve ilâhi bozuluş yasalarına tabidir. Bu Allah'tan başka hiç kimsenin tasvir edemeyeceği muazzam bir gerçektir.

Enbiya sûresinin 104. âyetindeki kozmik dürülüşün tefsiri sayılabilir. İlâhî emir gereği bir noktada oluşan muazzam çekim sonucunda kâinatın veya sistemimizin o noktaya çökmesi tasvir edilir. Bundan sonraki yeniden oluş süreci ise İnfitâr'da dile gelecektir.

Sûre zımnen şu hakikati haykırır: Başı olan her şeyin bir de sonu vardır. İnsan misafir, dünya misafirhanedir. Sadece misafir yolcu değildir, misafirhane de yolcudur. O halde ömrü kâinatın ömrüne nisbetle bir hiç mesabesinde olan insan nesine gururlanır?

1-13. âyetler arasında tam on iki kez izâ zaman zarfı yer alır. Bu her cümlenin anlam bağımsızlığı yanında pekiştirme vurgusu ifade eder. Altısı dünya altısı âhiret için kullanılan bu zarflar, "ey muhatab, uyarının üzerinden zaman geçti diye aklından çıkarma" vurgusuna sahiptir.

Son Saat'in dehşetini dile getiren ilk pasaj, Kur'an'daki kıyamet sahneleri arasında ayrıcalıklı bir yere sahiptir:

إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ

وَإِذَا النُّجُومُ انكَدَرَتْ

وَإِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ

وَإِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْ

وَإِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ

وَإِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ

وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ
وَإِذَا الْمَوْؤُودَةُ سُئِلَتْ
بِأَيِّ ذَنبٍ قُتِلَتْ
وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ
وَإِذَا السَّمَاءُ كُشِطَتْ
وَإِذَا الْجَحِيمُ سُعِّرَتْ
وَإِذَا الْجَنَّةُ أُزْلِفَتْ
عَلِمَتْ نَفْسٌ مَّا أَحْضَرَتْ

"Güneş(in defteri) dürüldüğünde,
Yıldızlar sönüp döküldüğünde,
Dağlar yürütüldüğünde,
Doğumu yakın develer terk edildiğinde,
Bütün yabani hayvanlar birbirine sokulduğunda,
Denizler fokur fokur kaynatıldığında,
Bütün insanlar tasnif edildiğinde,
Diri diri gömülen kız çocukları sorduğunda
Hangi suçtan dolayı öldürüldüklerinin hesabını,
(İnsanların) amel defterleri açıldığında,
Gök, (bir gövdenin derisi gibi) soyulduğunda,
Cehennem kışkırtıldığında,
Ve Cennet(in görüntüsü) yakın plan sunulduğunda;
(İşte o zaman) her can ne hazırladığını (yakinen) bilir." (1-14)

İnsan soyunun tümüne birden "Nereye gidiyorsunuz?" (26) diye seslenen sûre, ilâhi rehberliğin mücessem timsali olan vahye atıf yapan bir pasajla son bulur.

Öğüt alma yetisi körelmemiş herkese şu âyet açık bir çağrıdır:

إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَالَمِينَ

"Kur'an insanlığın tümü için bir öğüt ve uyarıdan ibarettir." (27)

82. İNFİTÂR SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Adını ilk âyetindeki infeterat fiilinden alır: *"Uzay çatlayan bir çekirdekten çıkan bir filiz gibi yeniden yaratılmaya başladığında."* Âyetteki infeterat fiili, "İlâhî emre boyun eğerek bir çekirdeğin filiz vermek için yarılışı gibi yaratılışın yeniden iadesi" mânasına gelir. Bu kelimenin ism-i fail hali Fâtır'dır ve bu isim de bir sûreye ad olmuştur.

Bu isim, meal ve tefsirle ilgili tüm kaynaklarda zannedildiği gibi kâinatın tabi olduğu kevn ve fesad (oluş ve bozuluş) yasalarından "bozuluş/fesad" yasasına değil "oluş/kevn" yasasına delalet eder. Ne var ki İnfitar sûresi "ilk oluş"u değil, infial babının da delalet ettiği gibi "yeniden oluş"u ifade eder. İlk oluşu ifade eden isimler Fecr ve Felak'tır. İnfitar sûresi Fecr ve Felak sûreleriyle birlikte "oluş" sûrelerindendir.

Kur'an'da oluş ve bozuluş (kevn ve fesad) hakikatinin kendisiyle veya vasıflarından biriyle adlandırılan sûrelerin sayısı 14 adettir. Bunlar Duhân, Câsiye, Vâkı'a, Hâkka, Kıyâme, Nebe', Tekvir, İnfitar, İnşikâk, Ğâşiye, Fecr, Zelzele, Kâri'a ve Felak. Bunlardan İnfitar ve Felak hariç diğerlerinin tamamı "bozuluş/fesad" yasasına dairdir. İnfitar, zannedildiği gibi bozuluşu/fesadı ifade eden Kıyamet ve Son Saat'le alakalı değil, yeniden oluş ve yeniden kuruluşla alakalıdır.

Hz. Peygambere nisbet edilen bir haberde ilk âyetiyle anılmıştır.

Buhârî de sûreyi ilk âyeti olan *ize's-semâun fetarat* ibaresiyle anar.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Mekke'de indirilmiştir.

Sûre sıralamasında mushaftaki sırasıyla Hz. Osman'a izafe edilen nüzûl tertibi sırası birbirine denk düşen tek sûredir (82). Söz konusu

tertipte Nazi'ât-İnşikâk arasına yerleştirilmiştir. Bizce sûreler arasındaki yeri isabetli fakat iniş tertibindeki rakamı isabetsizdir.

Bizi hayli yoran gerekçeli nüzûl tertibimizde 49. sıraya Nâzi'ât-Vakıa arasına denk gelmektedir. Sûrenin içinde bulunduğu sûreler, Hz. Peygamber'in "saçımı ağarttı" dediği sûreler gurubuna dâhildir. Bu da sûrenin boykot döneminin başlangıcında nâzil olduğunu gösterir.

Sûreyi peygamberliğin 7. yılına tarihlendirebiliriz.

SÛRENİN KONUSU

İstisnasız tüm tefsirler ve mealler, İnfitar sûresini, tıpkı İnşikak, Kıyame, Tekvîr gibi bir Kıyamet ve Son Saat sûresi olarak ele alırlar. Bütün bunlar sûrenin "bozuluş" sürecine ilişkin okunduğunu gösterir. Bizce bu kesinlikle isabetsizdir.

Bize göre sûre "bozuluş" değil "yeniden oluş" süreciyle alâkalıdır. Zira bozuluş süreci Tekvîr sûresinde tasvir edilir. Bu sûre ise Tekvîr sûresindekinin tam tersi olan yeniden yaratılış sürecine delalet eder. Bunun delili, adeta gaybı hazır eden, insanın başka hiçbir kaynaktan alamayacağı yeniden yaratılış sahnelerini gözler önüne seren sûrenin ilk âyetleridir. "Çekirdeğin çatlayarak filiz çıkarmasını" ifade eden infetara fiiliyle ifade edilen yeniden oluşun ardından yıldızların yeniden yaratılış ve denizlerin ortaya çıkış süreci beyan edilir:

إِذَا السَّمَاء انفَطَرَتْ
وَإِذَا الْكَوَاكِبُ انتَثَرَتْ
وَإِذَا الْبِحَارُ فُجِّرَتْ

"Uzay çatlayan bir çekirdekten çıkan filiz gibi yeniden yaratılmaya başladığında,

Yıldızlar yeniden serpilip saçıldığında,

Denizler yeniden yükselip kabardığında..." (1-3).

Bu hatırlatmanın amacı insanın Allah'a sırt dönerek kendine ihanet etmesini önlemektir. Zaten sûrenin berceste âyeti de bu hakikati dillendirir:

يَا أَيُّهَا الْإِنسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ

"Ey insanoğlu! Bu kadar cömert olan Rabbine karşı bu gururun ne?" (6)

İnsanın sürekli ilâhi gözetim ve denetim altında tutulduğunu ifade eden âyetlerin ardından (10-12) söz iyilerin ödülü ve kötülerin cezasına getirilir. (13-16)

Bütün bunlar, insana Hesap Günü'nü hatırlatmak içindir. Zira o gün, hiç kimsenin hiç kimseye hiçbir faydası olmayacaktır:

يَوْمَ لَا تَمْلِكُ نَفْسٌ لِّنَفْسٍ شَيْئًا وَالْأَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِّلَّهِ

"O, hiçbir insanın bir başka insana asla fayda sağlamayacağı bir gündür; zira o gün talimat vermek tamamen Allah'a mahsustur." (19)

83. MUTAFFİFİN SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Yolsuzluk yapanlar" anlamına gelen mutaffifîn adını ilk âyetinden alır: *"Yazıklar olsun yolsuzluk yapanlara!" (1)* Esasen kelimenin türetildiği tatfif, zıt anlamlı bir kelimedir. Hem maddi hem de manevi olarak ölçme ve değerlendirmede "kendine yontan" mantığı ifade eder.

Birçok tefsir ve mushafta bu adla anılmıştır.

Hadis kitaplarında ve bazı tefsirlerde sûre ilk âyeti olan *veylun li'l-mutaffifin* ibaresiyle anılmıştır.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

İlk otoriteler, kısmen ya da tümüyle Mekkî veya Medenî olup olmadığında ihtilaf etmişlerdir. Bu konuda üç görüş vardır: Mekki diyenler, Medeni diyenler, Mekke ile Medine arasında indi diyenler.

1. İbn Mes'ud ve takipçileri sûreyi Mekkî sayanların başında gelir. Eğer bu rivayetin İbn Mes'ud'a nisbeti sahihse, İbn Mes'ud bizzat tanıklık ettiği bir husus hakkında konuşmaktadır. Yaşı da, yaşantısı da, bilgi ve birikimi de buna müsaittir.

2. İbn Abbas ve takipçileri sûreyi tamamen veya ilk sekiz âyet hariç Medine'de inen ilk sûre saymışlardır. İbn Abbas'ın bu tür hükümleri İbn Mes'ud gibi bizzat yaşanmış ve tanıklık edilmiş bilgiler olmayıp, yaşayanlardan elde edilen müdevven bilgilerdir. Zira İbn Abbas yaş itibarıyla Hicret günlerinde olan bitene bizzat vakıf olacak çağda değildir.

3. Kendisinden Ca'berî kanalıyla müstakil bir nüzûl tertibi rivayet edilen Cabir b. Zeyd ise sûrenin Mekke-Medine arasında indiği görüşündedir. Kelbi de bu görüşe katılmaktadır (*İbn Aşûr*).

Bu ihtilafta en büyük rolü nüzûl sebebi rivayetleri oynamıştır. Sûrenin girişindeki "yolsuzluk yapanlar" ifadesi Mekkelilere de Medinelilere de nisbet edilmiştir. Çünkü her iki şehrin kahir ekseriyeti ticaretle iştigal etmektedir.

Tartışmaya açık nüzûl sebebi rivayetlerine dayalı varsayımlar bir tarafa, sûre konusu, üslubu ve belagat öncelikli yapısı itibarıyla Mekkî sûrelerin özelliklerini taşır. Tüm ilk tertiplerde Ankebût'tan sonraya yerleştirilir. Mutaffifin'den sonra ise bir yol sûresi olan Hac sûresi nazil olmuştur. Bu durumda Mutaffifin Mekke'de nâzil olan son sûre olarak peygamberliğin 13. yılına yerleştirilmelidir.

SÛRENİN KONUSU

Konusu yolsuzluğu red ve adâlete davettir. İşte belağat şaheseri olan giriş pasajı:

وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ
الَّذِينَ إِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ
وَإِذَا كَالُوهُمْ أَو وَّزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ
أَلَا يَظُنُّ أُولَئِكَ أَنَّهُم مَّبْعُوثُونَ
لِيَوْمٍ عَظِيمٍ
يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ

"Yazıklar olsun yolsuzluk yapanlara!
Kendileri başkalarından alacakları zaman noksansız isterler;
Ama başkaları için ölçüp tarttıkları zaman hak yerler.
Onlar sanmazlar mı ki tekrar diriltecekler;
Dehşetli bir günde (hesaba çekilecekler);
O gün bütün insanlar âlemlerin Rabbi huzuruna dikilecekler." (1-6)

Ardından sözü insanın hayatı hakkında tutulan kayıtların görüldüğü Hesap Günü'ne getirir. Bununla Kur'an, insanın dünyada yaptıklarıyla âhirette karşılaşacakları arasında sebep-sonuç ilişkisi bulunduğu hakikatine dikkat çeker. Ödül ve cezanın, fazilet ve reziletin, sorumluluk ve sorumsuzluğun, sadâkat ve ihanetin âhirette mutlaka bir karşılığı vardır (7-28).

Sûrenin berceste âyeti, sorumsuz davranışların ardında kararmış bir kalbin yattığını söyleyen şu âyettir:

كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِم مَّا كَانُوا يَكْسِبُونَ

"Yaptıkları yüzünden kalpleri tümüyle pas tutmuştur!" (14)

Sûre, günah bataklığına gömülen tek dünyalı inkârcıların çift dünyalı mü'minlere bakışındaki çarpıklığı dile getiren bir pasajla son bulur. Kendilerini bekleyen akıbeti istihza ile küçümseyenlerin, âhirette nasıl küçülüp gülünç duruma düşecekleri, beliğ bir üslûpla dile getirilir:

إِنَّ الَّذِينَ أَجْرَمُوا كَانُوا مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا يَضْحَكُونَ

وَإِذَا مَرُّوا بِهِمْ يَتَغَامَزُونَ

وَإِذَا انقَلَبُوا إِلَى أَهْلِهِمُ انقَلَبُوا فَكِهِينَ

وَإِذَا رَأَوْهُمْ قَالُوا إِنَّ هَؤُلَاءِ لَضَالُّونَ

وَمَا أُرْسِلُوا عَلَيْهِمْ حَافِظِينَ

فَالْيَوْمَ الَّذِينَ آمَنُوا مِنَ الْكُفَّارِ يَضْحَكُونَ

عَلَى الْأَرَائِكِ يَنظُرُونَ

هَلْ ثُوِّبَ الْكُفَّارُ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ

"Ne var ki günah bataklığına gömülmüş olanlar, bir zamanlar îman edenlere gülerlerdi;

Ve ne zaman onlarla karşılaşsalar kaş-göz ederlerdi;

Ve kafadarları arasına döndüklerinde ise keyifle (anlatırlardı);

Ve îman edenleri her gördüklerinde "Bunlar iyiden sapıtmış"derlerdi.

Ne ki onlar, mü'minlerin inancına müfettiş olarak gönderilmiş değiller.

Fakat bugün îman edenler küfrü hayat tarzı edinenlere gülecekler:

Ebedi huzur ve saadet makamında (Rablerine) bakacaklar.

Nasıl? Küfrü hayat tarzı edinenler yapa geldiklerinin 'sevabını' (!) nail olabilmişler mi bari!?" (29-36)

84. İNŞİKÂK SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Yarılma, parçalanma" anlamına gelen İnşikâk adını ilk âyetinden alır: *"Gökyüzü şerha şerha yarıldığında!" (1)* Adı Kıyamet ve Son Saat'le ilgili olan sûrelerden biridir. Duhân Câsiye, Vâkı'a, Hâkka, Kıyâme, Nebe', Tekvir, Ğâşiye, Zelzele ve Kâri'a, isim açısından bu sûrenin hizasına yazılabilir. İnşikak'ın zıddı İnfitar'dır. İnşikak oluştan sonraki bozuluşu, İnfitar ise bozuluştan sonraki yeniden oluşu ifade eder. Bu ikisi birlikte kâinatın tabi olduğu oluş ve bozuluş yasalarına bir atıftır. İlk oluşu ifade eden Felak ve Fecr isimleri de, bu isimlerin yanına yazılmalıdır.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Sûre Mekkîdir.

Muhtemelen boykot döneminin zirvesine aittir. Zira 6, 13-14 ve 20-24. âyetler, mü'minlerin acı çektiklerine, kâfirlerinse zulüm yaptıklarına işaret eder.

Hem Hz. Osman hem de İbn Abbas tertiplerinde İnfitar-Rum sûreleri arasında yer alır. Bu yer yaklaşık olarak isabetlidir. Gerekçeli nüzûl tertibimizde sûre Şuara-Rum sûreleri arasına denk düşer.

Peygamberliğin 8. yılına tarihlendirilebilir. Sûrenin muhtevasının da ele verdiği gibi boykotun zirveye çıktığı bir dönemde nazil olmuştur.

KIYAMETLE İLGİLİ SÛRE VE ÂYETLERİN ÖZELLİKLERİ

Kur'an'ın kendine özgü üslubu, Son Saat ve Kıyâmetle ilgili âyetlerde de kendini belli eder. Bunları maddeler halinde şöyle özetleyebiliriz:

1. Korkunç, dehşetli ve azametlidir: şerha şerha yarılma (*inşikâk*), toz duman olma (*intisâr*), bürüyüp kuşatan (Ğâşiye), korkunç olay (*Vâkı'a*), muazzam haber (*nebeun 'azim*), öldürücü çığlık (*sayha*), yerle bir eden sarsıntı (*racfeh, zelzele*), içini boşaltan (*ba'sera*)...

2. *Şeffaf ve dakiktir*: Zerre kadar (*miskâle zerratin*), un ufak edici (*hebâen munbessen*), atılmış pamuklar gibi (*ke'l-'ihni'l-menfuş*), uçuşan kelebekler gibi (*ke'l-ferâşi'l-mebsus*)...

3. *Genellikle belirsiz (nekira) gelir*: Anlatılanların eşsiz, benzersiz ve hayal edilemezliğini ifade eder: o akıl almaz gün (*yevmeizin*), tarife sığmaz bir ürperiş (*hâşi'atun*), anlatılamaz bir kayıp (*hâsiratun*) gibi...

4. *Genellikle fiiller faile bina edilmeyerek ya mutavaat ya da meçhul kipiyle gelir: İnfeterat, inşakkat, inkederat, ikterabet, irtekıb, hukkat, muddet, zulzilet, hummilet, dukket, busset, ruccet, tumiset, furicet, kuvvirat, suyyirat, uzlifet, feterat...*

Müfessirler bu ibarelerin failini Allah olarak takdir etmişler ve bunu da "Faili o kadar bellidir ki söylemeye bile gerek yoktur" şeklinde açıklamışlardır. Fakat faili bunlardan daha açık ve kesin olan fiiller Allah'a nisbetle kullanılmıştır: Allahu haliku kulli şey' (Allah her şeyin yaratıcısıdır), vallahu yerzuku (Allah rızık verir), er-Rahmân 'alleme'l-Kur'an (O sonsuz rahmet sahibi Kur'an'ı öğretti), halaka'ssemavat (O gökleri yarattı), nezzele'l-Kur'an (O Kur'an'ı indirdi) gibi. O halde burada Kur'an'a özgü bir üslûp söz konusudur.[1]

Bu üslûp şu hakikatleri ifade eder: olaylar ilâhi yasalar gereği kendi iç dinamikleriyle gerçekleşecek, sistem fıtratındaki emri uygulayacak, dışarıdan bir emre gerek duymayacaktır.

Sözün özü: Kâinatın müstesna yolcusu insan, yolun sonunda kendi tercihinin sonuçlarıyla baş başa kalacaktır. Sûrenin son mesajı, "kendi düşen ağlamaz"ın Kur'ancasıdır.

SÛRENİN KONUSU

Sûrenin ana mesajı şudur: Bu hayatın bir de öteki yüzü vardır. Herkes yaptığının hâsılatını derecek, tüm yollar Allah'a çıkacaktır:

1- Bkz. Aişe Abdurrahman, *el-İ'câzu'l-Beyânî li'l-Kur'an ve Mesailu İbni'l-Ezrak*, s. 240-243.

إِذَا السَّمَاء انشَقَّتْ
وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ
وَإِذَا الأَرْضُ مُدَّتْ
وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ
وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ
يَا أَيُّهَا الإِنسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَى رَبِّكَ كَدْحاً فَمُلَاقِيهِ

"Gökyüzü şerha şerha yarıldığında,
Yani Rabbine kulak verdiğinde ve sonuç alındığında,
Ve yeryüzü uçsuz bucaksız bir düzlük haline getirildiğinde,
Ve içinizdeki her şeyi atarak boşaldığında,
Yani Rabbine kulak verdiğinde ve sonuç alındığında...
Sen ey insanoğlu! Evet evet, hayat yolunda son sürat yeldirdikçe (ister istemez) Rabbine doğru yol alan sen, sonunda O'na kavuşacaksın!" (1-6)

Herkesin sicili tutulmaktadır. İyilerin sicili sağduyu ile hareket ettiklerinin bir nişanesi olarak sağ ellerine verilecek, kötülerin sicili de sağduyularını, yani vicdanlarını dinlemedikleri için sol ellerine verilecektir (7-15)

En büyük şahit kimdir? Allah. En büyük şahitlik kimin şahitliğidir? Elbette Allah'ın şahitliği. O halde bu büyük şahitliği büyük şahidin kelâmından dinlemenin insanın ruhunda uyandırdığı tesir ne büyüktür:

فَلَا أُقْسِمُ بِالشَّفَقِ
وَاللَّيْلِ وَمَا وَسَقَ
وَالْقَمَرِ إِذَا اتَّسَقَ
لَتَرْكَبُنَّ طَبَقاً عَن طَبَقٍ

"Ötesi yok! İşte şafak vaktini Ben şahit tutuyorum!
Ve geceyi ve toplayıp kaydettiklerini,
Ve safha safha dolunay halini alan ayı (şahit tutuyorum ki
Ey insanlar; mukadder sona doğru) safha safha, adım adım ilerleyeceksiniz." (16-19)

Ödül ve ceza, esasen adaletin öbür adıdır (24-25).

85. BURÛC SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Burçlar" anlamındaki adını ilk âyetinden alır: *"Burçlarla dolu gök-yüzü şahit olsun!" (1)* Sûrenin adı olan Buruc'un tekili Burc'tur. Burc kelimesi Endülüs yoluyla Hıristiyan Avrupa'ya da geçmiştir. Burjuva, burçlarda oturan varlıklı kesimin ismidir. Burjuvazi, bu kesimin oluşturduğu sosyal düzenin adıdır. Avrupa kentlerinin birçoğunda bu isim yaşamaktadır. Lüxemburg, Hamburg, Duisburg, Strazburg bunlar arasındadır.

Sahabeden gelen rivayetlerde ilk âyetinin tamamı olan *ve's-semai zâti'l-burûc* ibaresiyle anılır. Mushaflarda, hadis ve tefsir kitaplarında Burûc adıyla yer alır.

Tıval-i Mufassal diye adlandırılan sûreler gurubunun sonudur. Târık sûresiyle birlikte üç bölümlük Mufassal sûreler gurubunun ikinci bölümü olan *Evsat-ı Mufassal* adı verilen sûreler gurubu başlar.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Sûre Mekkîdir.

Muhtevasından da anlaşılacağı gibi, mü'minlere yönelik işkencenin başladığı bir zaman diliminde inmiştir. Bu, Necm'den sonra ve Hâkka'dan önceki bir zaman dilimi olmak durumundadır. Muhtemelen 4 veya 5. yıla tekabül eder.

İlk tertiplerde Şems ve Tîn sûreleri arasına yerleştirilir.

SÛRENİN KONUSU

Sûrenin ana konusu inanca yönelik örgütlü baskıdır. Ne kadar saldırgan olursa olsun, gücün sözünün sözün gücünü bastıramayacağı

ana fikri üzerinde yükselir. Hiçbir zalimin ateşi îmanı yakamaz. İmanın izzeti işkenceye galip gelir. İmana ateş çukuru kazanlar, bunun cezasını ahiretteki ateş çukurunda çekeceklerdir.

Müfessirlerimiz sûrenin ilk pasajını tarihsel rivayetler bağlamında yorumlamışlardır. Bizce tarihsel bir olaya bire bir atıf yapan âyetler 7-8. âyetlerdir:

وَهُمْ عَلَى مَا يَفْعَلُونَ بِالْمُؤْمِنِينَ شُهُودٌ
وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ إِلَّا أَن يُؤْمِنُوا بِاللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ

"Zira mü'minlere yaptıkları kendi başlarına gelmiştir.

O (zalimler) başka bir sebeple değil, sadece yücelikte eşsiz ve hamdin tümüne layık olan Allah'a îmanda ısrar ettikleri için onlardan intikam almışlardır." (7-8)

Bu âyetlerin öncesindeki 1-6. âyetler, mü'minlere işkence edip onlardan Allah'a îman ediyorlar diye intikam almaya kalkanların ahiretteki durumuyla ilgili olsa gerektir. Zira bu dönemde inen benzeri birçok sûre gibi yemin ve cevaptan oluşan bu altı âyetlik bölümün konusu da ahirettir.

Sûre îmanı yakmaya çalışan tüm zamanın zalimlerini, tevbe edip pişman olmadıkları takdirde cehennemle uyarmaktadır:

إِنَّ الَّذِينَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوا فَلَهُمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ
وَلَهُمْ عَذَابُ الْحَرِيقِ

"Bakın, mü'min erkekler ve mü'min kadınlara işkence yapıp da sonra pişman olmayanlar var ya: elbet onlar da derin bir mahrumiyet gayyasını boylayacaklar ve onları harlı ateşin azabı bekleyecektir." (10)

Fakat inanca baskıyı terk edip iyiliğe yönelenleri cennetle müjdeler (11). Bu âyetler Allah'ın merhametinin büyüklüğüne delalet eder. Bu merhametin arkasındaki esas unsursa, Allah'ın "hem seven ve hem de sevilmeyi isteyen" mânasına gelen el-Vedûd ismidir:

وَهُوَ الْغَفُورُ الْوَدُودُ

"O en çok seven ve en çok sevilmeyi hak eden bir bağışlayıcıdır" (14).

Sûrenin sonunda sözün Kur'an vahyine getirilmesi, sûrenin maksadının tarihi bir olay üzerinden her muhatabın 'şimdi ve buradasını' konuşmak olduğu anlaşılır:

بَلْ هُوَ قُرْآنٌ مَّجِيدٌ

فِي لَوْحٍ مَّحْفُوظٍ

"Hepsinden öte bu şanlı-şerefli bir hitaptır;

Tarifsiz bir hafızada koruma altına alınmıştır. (21-22).

86. TÂRIK SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Gece gelen konuk" anlamındaki adını birinci âyetinden alır: *"Sema ve gece gelen konuk şahit olsun!" (1)* Sabahı müjdelediği için Sabah Yıldızı'na da Târık denilmiştir. Et-Târık, "işittirmek için şiddetle vurmak, geldiğini haber vermek için ses çıkarmak" anlamına gelen tark'tan türetilmiştir. Sûrenin bütünü dikkate alındığında Târık ile vahyin kastedildiği anlaşılır. Zira vahiy "gece gelen konuk"tur. Kadir gecesinde inmeye başlamış, indiği geceyi bin aydan daha değerli kılmıştır. İnsanlığın zifiri bir cahiliye karanlığına gömüldüğü bir gecede insanlığın gönül kapısını vuran bu konuk, insanlığa ebedi saadet sabahını müjdelemiştir.

Sahabeden gelen bir rivayette ve bazı ilk tefsirlerde ve's-semâi ve't-târık diye anılır. Fakat tefsir ve hadis edebiyatında ve mushaflarda "Târık Sûresi" adıyla şöhret bulmuştur.

Mushafta *Evsat-ı Mufassal* diye adlandırılan sûreler gurubunun başıdır.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Sûre Mekke'de inmiştir.

İniş yılını tesbit etmek zordur. İlk tertipler sûreyi Beled ve Kamer arasına yerleştirirler. Bazergan ve Blachère, sûreyi çok daha erken bir döneme, 9. sıraya yerleştirir.

Sûrenin ilk nüzûl tertiplerindeki sırasını değiştirmek için elimizde yeterli gerekçe bulunmamaktadır. Bu durumda sûreyi peygamberliğin 5. yılına yerleştirebiliriz.

SÛRENİN KONUSU

Sûre Burûc, İnşikâk ve İnfitâr gibi semaya yeminle başlayan sûreler gurubunda yer alır.

Sûre baştan sona, ilâhi vahyin insanlığın son çevrimindeki tezahürü olan Kur'an hakkındadır. Sûrenin girişi yüksek bir belagat örneğidir. Konusuna teşbihle girer. Vahyi sabahı haber vermek için gece doğan parlak bir yıldıza benzetir. Bu gelen insanlık sabahının ayak sesleridir. Vahiy yıldızının ışığı gecenin zifiri karanlığını delip mü'minlerin gözünden gönlüne ulaşmıştır. Zira Allah insanı korunaksız, barınaksız, sığınaksız, tutamaksız bırakmamıştır. İşte o âyetler:

وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ
وَمَا أَدْرَاكَ مَا الطَّارِقُ
النَّجْمُ الثَّاقِبُ
إِن كُلُّ نَفْسٍ لَّمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ

"Sema ve gece gelen konuk şahit olsun!
Sahi, gecenin konuğu nedir, bilir misin sen?
O (inkârcı aklın zifiri karanlığını) delen bir yıldızdır;
Zaten hiçbir insan yoktur ki (ilahi) gözetim ve koruma altında olmasın." (1-4)

Ardından insan haddini ve kendini bilmeye davet edilir (5-7). Eğer bunu becerebilirse Rabbinin yüceliğini dolayısıyla anlamsız ve amaçsız iş yapmadığını bilecek ve Hesap Günü'ne hazırlanacaktır (8-12). Ebedi saadetin yol haritası ise bu vahiydir. Bu gerçeğe insan şahit olmazsa olmasın; gök ve yer şahittir ya! O yeter:

وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الرَّجْعِ
وَالأَرْضِ ذَاتِ الصَّدْعِ
إِنَّهُ لَقَوْلٌ فَصْلٌ
وَمَا هُوَ بِالْهَزْلِ

"(Hayat) çevrimine sahne olan gök şahit olsun;
Ve (bitkilerle) yarılan yer şahit olsun:
Elbet bu vahiy hakkı batıldan ayıran bir sözdür,
Asla anlamsız bir lakırdı değildir." (11-14)

Bu hakikati inkâr edip hayrın değil de hazzın peşinden koşan, tadımlık olanı doyumluk olana tercih edendir. Son âyet bu akla şu ölümsüz gerçeği hatırlatır: Allah ihmal etmez, imhal eder (süre tanır):

"Şu halde kâfirlere süre ver, sadece kısa bir süre..." (17)

87. A'LÂ SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Sûrenin A'lâ olan ismi sıfat olarak "mutlak üstün" ve "eşsiz yüce" anlamına gelir. İsm-i tafdil olarak ise "en üstün, en yüce" anlamına gelir. A'lâ adını ilk âyetinden alır: *"(Ey insan!) Yücelikte eşsiz olan Rabbin adına/adıyla hareket et!" (1)* Sûrenin ismi, Allah'ın da esma-i hüsnasındandır. Bura ile birlikte Kur'an'da bir yerde daha Allah'ın sıfatı olarak kullanılır: Leyl sûresinin 20. âyeti. A'lâ ismi, asla "...dan daha üstün" şeklinde iki şey arasındaki üstünlük kıyasına dayalı bir mâna olarak anlaşılamaz. Zira Allah'ın büyüklüğünü aklen kıyaslayacak bir şey yoktur. Böyle bir kıyas, kıyas kabul etmez bir kıyas olur. A'la'daki tafdil (üstünlük) mânası zorunlu olarak ya mübâlağa veya sıfat olarak anlaşılmalıdır. Allah'ın esmasına dair mübâlağa formları, gerçekte mübâlağa değil, dilin kifayetsizliğini ifade eder. Buna doğrudan mübâlağa yerine "acziyyetten mübâlağa" demek daha doğru ve edebe uygun olur. A'lâ ismi mübâlağa vurgusuyla Ekrem isminde olduğu gibi "sonsuz üstün ve yüce", sıfat vurgusuyla Ekber isminde olduğu gibi "Mutlak üstün ve yüce olan" mânasına gelir. "Mutlak üstün ve yüce" anlamı "hep üstün ve yüce" ya da "tek üstün ve yüce" vurgularını içerir.

A'la sûresi, adını Allah'ın esma-i hüsnasından alan beş sûreden biridir. Diğerleri Nûr, Fâtır, Ğafir (Mü'min) ve Rahman sûreleridir.

Tefsirlerin ve mushafların çoğunda sûre A'la adıyla anılır.

Sahabeden gelen rivayetlerde sûre ilk âyetinin tamamıyla sebbih isme rabbiye'l-a'lâ şeklinde anılmıştır.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Mekke'de nâzil olan ilk sûrelerdendir.

Bu özelliğiyle vahyin ilk yılına yerleştirilmelidir. İbn Abbas, İkrime ve Hasan Basri yoluyla gelen bir rivayette 'Alak, Kalem, Müzzemmil, Müddessir, Mesed ve Tekvîr'in ardından 7. sıraya yerleştirilir. Cabir b. Zeyd tertibinde bu listeye Fâtiha da dâhil edildiği için A'lâ sûresi 8. sırada yer alır. Gerekçeli nüzûl tertibimizde Tekvir ile Leyl sûreleri arasında 9. sıraya denk gelmektedir.

Sûre girişi ve konusu itibarıyla, ilk inen pasajlarla benzerlik arz eder.

SÛRENİN KONUSU

Sûrenin ana fikri, insanoğlu için hem nimet hem zaaf olan anma/hatırlama ve unutma hakkındadır.

İlk indirilen diğer sûreler gibi bu sûre de vahyin ilk muhatabı Hz. Peygamber'i doğrudan inşa eder. İlk dokuz âyette hitap doğrudan ilk muhataba yöneliktir. İlk âyeti bir emirdir:

سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى

"Yücelikte eşsiz olan Rabbin adına/adıyla hareket et!" (1)

Namazların tüm secdelerinde tekrarlanan nebevî tesbihat, bu ilâhi emre uymanın lisanî bir göstergesidir.

Allah varlığı yaratmakla kalmamış, yarattığını yaratılış amacını gerçekleştirecek bir donanıma kavuşturmuştur:

الَّذِي خَلَقَ فَسَوَّى

"O ki, tüm mahlûkatı yarattı ve yaratılış amacını gerçekleştirecek bir donanım verdi." (2)

Sûre hacminin küçüklüğüne rağmen adeta Kur'an'ın fihristi niteliğindedir. Allah-kâinat-insan arasındaki ilişkinin eksenini belirleyerek söze giren sûre, vahyin bu eksenin kaymasını önlemedeki rehberliğinin önemine dikkat çeker.

Hz. Ali, Allah Rasulü'nün bu sûreyi namazlarda çok okumasını onu çok sevdiğine yormuştur. Rasulullah'ın sûreye gösterdiği özel ilginin sebebini, hep olduğu gibi sûrenin muhtevasında aramak icap eder. Rivayete göre vefatından önceki son cemaat namazında Hz. Peygamber, A'lâ ve Kâfirûn sûrelerini okumuştur.

88. ĞAŞİYE SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Son Saat'i ifade eden ve "sarıp sarmalayan" anlamına gelen adını ilk âyetinden alır: *"Kasvet gibi sarıp sarmalayan olayın haberi sana ulaştı mı?" (1)*

Ğâşiye kıyamete isim olmuştur. Zira sıfatların sonuna getirilen kapalı te'nin işlevi, tıpkı Câsiye ve Vâkı'ada olduğu gibi sıfatlara isim işlevi kazandırmaktır. Ğâşiye, kaçıp kurtulması mümkün olmayan bir kasvet gibi insanı sarıp sarmalayan bir felakettir. Kur'an'da adı oluş ve bozuluş hakikatine dair sûre sayısı 14 adettir. Bunlar Duhân, Câsiye, Vâkı'a, Hâkka, Kıyâme, Nebe', Tekvir, İnfitar, İnşikâk, Ğâşiye, Fecr, Zelzele, Kâri'a ve Felak sûreleridir.

Mushaflarda, tefsirlerde ve bazı hadis kitaplarında Ğâşiye adıyla anılmıştır.

İmam Mâlik ve *Buhârî*'nin nakillerinden sûrenin sahabe dilinde ilk âyetinin tamamı olan *hel etake hadisu'l-ğâşiyeh* ibaresiyle anıldığını öğreniyoruz.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Sûre Mekke'de inmiştir.

İlk tertiplerde Zâriyât ve Kehf arasına yerleştirilir. Bu durumda sûreyi boykot döneminin son yılına veya sonrasına yerleştirebiliriz. Bu da takriben 9 veya 10. yıllara tekabül eder.

Bu dönemde inen sûrelerin ana teması, bu sûrede olduğu gibi genellikle Son Saat, Kıyâmet ve ahirettir.

SÛRENİN KONUSU

Sûre, Son Saat ve Kıyâmet üzerinden bu dünya hayatının geçiciliğini âhiret hayatının kalıcılığını hatırlatır. Cennetliklerin ve cehennemliklerin hayatından kesitler sunar (1-16). Yeniden dirilişi, dolayısıyla Hesap Günü'nü inkâr edenlerden kâinat kitabını okumalarını ister:

أَفَلَا يَنظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ
وَإِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ رُفِعَتْ
وَإِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ
وَإِلَى الْأَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ

"Peki, (yeniden dirilişi inkâr edenler) yağmur yüklü bulutlara bakmazlar mı?

Ve gök kubbeye (bakmazlar mı), nasıl yükseltilmiş?

Ve dağlara (bakmazlar mı), nasıl dikilmiş?

Ve yeryüzüne (bakmazlar mı), nasıl yayılmış?" (17-20)

Esasen bütün bunlarla amaçlanan şey bellidir: muhatabın vicdanının zincirlerini kırıp, onu pasif halden aktif hale geçirmek. Zira kişiyi imana ancak kendi hür vicdanı zorlayabilir. İsterse o kişi gönderiliş amacı davet olan peygamber olsun. İşte bu sûrenin özünü oluşturan şu âyetler bu hakikati ifade eder:

فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنتَ مُذَكِّرٌ لَّسْتَ عَلَيْهِم بِمُصَيْطِرٍ

"Hatırlat, çünkü sen sadece bir hatırlatıcısın; onlara inanç dayatan bir zorba değilsin!" (20-21)

Zımnen: İnsanı imana zorlamak isteseydi bunu Allah yapardı; Allah bile bunu dilememişken başkasına bu nasıl caiz olur? Sûre insan iradesine atfedilen ilâhî değeri gösteren bu anlamlı îmâ ile son bulur.

89. FECR SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Adını ilk âyetinden alır: *"(Karanlığı) yarıp çıkan sabah vakti şahit olsun!"* Fecr aslen mastardır ve "yarıp çıkmak" mânasına gelir. Hayır olanı fecr, şer olanı fucr ile ifade edilir. Geceyi yarıp çıktığı için sabaha ve toprağı yarıp çıktığı için kaynak suyuna fecr denir. İnsan kişiliğini yarıp onu yaraladığı için günaha fücur denmiştir. Haram ayın hürmetini yarıp kırdığı için cahiliye savaşlarına ficâr denmiştir.

Fecr'in mânası içinde "tüm sabahlar" veya "O malum sabah" veya "varlığın ilk sabahı" gibi çağrışımlar vardır. Sûreye adını veren âyetteki fecr, zımnen yokluk karanlığını yarıp varlık sabahını çıkarmaya delalet eder. Fecr de İnfitar ve Felak ile birlikte "oluşu" ifade eden isimlerdendir. Bozuluşu ifade eden sûre adlarının sayısı 11'dir. Hepsi birden 14 eder.

Sûre bu isimle şöhret bulmuştur.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Sûre Mekke'de indirilen ilk sûrelerdendir. İlk tertipler sûreyi Leyl sûresinin hemen ardına yerleştirir. Bu sıralamaya itiraz etmek için elimizde makul bir neden bulunmamaktadır. Sûre ilk bakışta tek celsede inmediği izlenimi verir. Fakat fasıla harflerinin çokluğu (sekiz harf) ve Mekke-Medine okullarının 15 ve 16. âyetleri dört âyet saydığı dikkate alındığında, sûrenin iki ayrı zamanda indirildiği iddiasının mesnedi kalmaz. Vahyin ilk yılında inmiş olmalıdır.

Kûfe okuluna göre sûre 30 âyettir. Mekke ve Medine okulları 15 ve 16. âyetleri ikişer âyet sayar. Bu durumda sûre 32 âyet olur. Basra Okulu 29 ve 30. âyetleri bir saydığı için sûreyi 29 âyet olarak tesbit eder.

SÛRENİN KONUSU

Sûrenin temel konusu imkânlarıyla ve zaaflarıyla insandır.

Önce çok özel zamanlara yemin edilerek, bu yeminin amacı vurgulanır:

وَالْفَجْرِ
وَلَيَالٍ عَشْرٍ
وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ
وَاللَّيْلِ إِذَا يَسْرِ
هَلْ فِي ذَٰلِكَ قَسَمٌ لِّذِي حِجْرٍ

"(Karanlığı) yarıp çıkan sabah vakti şahit olsun!
O tarifsiz on gece şahit olsun!
Çift ve tek şahit olsun!
Sabaha yürüyen gece şahit olsun!
Ne yani, şunların hepsinde sahibini koruyan oturaklı bir aklı olanlar için, sağlam bir şahitlik yok mudur?" (1-5).

Tüm zamanlardaki muhataplara kadîm sapma örnekleri verilir. Âd ve Semud kavimlerinin ve Firavun iktidarının helâki hatırlatılır 6-14).

Âd ve Semud Kur'an'da tam yirmi iki yerde birlikte ya da art arda anılır. Bunun verdiği mesaj şudur: Hata ve noksanlığı davranış bozukluğunda değil de yapı malzemesinde görüp onu değiştirmek bir toplumu Allah'ın gazabından kurtarmaz ve tarih ibret alınmazsa tekerrür eder.

İlk vahiylerde yer alan helâk edilen kavimlerin kıssaları özet halinde geçer. Kadîm kavimleri helâke götüren nedenlerin temelinde yanlış servet tasavvuru ve bu tasavvurun doğurduğu biriktirme ve yığma hırsı yatar:

فَأَمَّا الْإِنسَانُ إِذَا مَا ابْتَلَاهُ رَبُّهُ فَأَكْرَمَهُ وَنَعَّمَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَكْرَمَنِ
وَأَمَّا إِذَا مَا ابْتَلَاهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ فَيَقُولُ رَبِّي أَهَانَنِ

كَلَّا بَل لَّا تُكْرِمُونَ الْيَتِيمَ
وَلَا تَحَاضُّونَ عَلَى طَعَامِ الْمِسْكِينِ
وَتَأْكُلُونَ التُّرَاثَ أَكْلًا لَّمًّا
وَتُحِبُّونَ الْمَالَ حُبًّا جَمًّا

"Ve insana gelince... Ne zaman Rabbi onu (varlıkla) sınayıp ona ikram edecek ve nimetlere gark edecek olsa, hemen (Allah'ın kendisini desteklediğini düşünerek) "Rabbim bana ikram etti" der;

Ne zaman da Rabbi onu (darlıkla) sınayıp onun geçim alanını sınırlandıracak olsa, bu kez de "Rabbim beni zelil etti" der.

Asla! Bilakis siz yetime izzet ikram göstermiyorsunuz,

Yoksulu doyurmaya birbirinizi teşvik etmiyorsunuz

Emeksiz kazancı haram-helal demeden açgözlülükle boğazınıza geçiriyorsunuz,

Dahası ölçüsüz bir sevgiyle malı seviyorsunuz." (15-20)

Böyle yapanları dünyada bekleyen uyarıcı ve âhirette bekleyen cezalandırıcı sarsıntılar haber verilir (21-26).

Sûrenin zirve âyetleri, dünya, mal-melal ile tatmin olmamış, Allah ve cennet ile tatmin olmuş kâmil ve mesut insana hitap eder:

يَا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ
ارْجِعِي إِلَى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً
فَادْخُلِي فِي عِبَادِي
وَادْخُلِي جَنَّتِي

"Ey (Allah'la) tatmin olmuş insan! Rabbine, O'ndan razı ve O'nu razı etmiş olarak dön! Gir kullarımın arasına! Gir cennetime!" (27-30)

Rabbim! Bizleri de sonsuz saadete eren o kullarından eyle!

90. BELED SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Mekke'ye atıf olan el-Beled adını ilk âyetinden alır: *"Ötesi yok, işte Ben yemin ediyorum bu beldeye!" (1)* Beled ile kastedilen Mekke'dir. Zira Kur'an'da haze'l-beled ifadesi özellikle Mekke'ye delalet eder. Aynı ifade aynı maksatla İbrahim sûresinin 35. âyetinde ve Tîn sûresinin 3. âyetinde de geçmektedir. Beled ile kastedilen Mekke, insanlığın ilk ortaya çıktığı yerdir. İnsanlık ilk evi orada yapmıştır. Bu yeryüzünün halifesi olan insanın yeryüzündeki ilk imar faaliyetidir. Allah insanlığın ilk imar faaliyetini "Allah'ın evi" olarak tebcil ve tescil etmiştir. Özü Beytullah'ı ziyaret olan hac ibadeti, insanlığın ilk evi olan ata ocağına dönüşünü sembolize eder.

Tefsir ve mushaflarda bu adla anılır.

Buhârî sûreyi *Lâ uksimu* adıyla anar. Bu da göstermektedir ki, sûrenin Beled adıyla anıldığına dair Buhari'nin itibar ettiği bir nakil, rivayet edebiyatında yer almamaktadır. Yine bu durum, Beled adının *Buhari*'nin yaşadığı hicri 3. yüzyılda ortak kabul gören bir ad olarak intişar etmediğini gösterir.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Sûre Mekke'de inmiştir.

İlk tertiplerin tümünde Kâf ve Târık sûreleri arasında yer alır. Hz. Osman tertibinde 35. sırada, İbn Abbas tertibinde ise 33. sıradadır. Kâf sûresinin 5. yılda indiğini kabul edersek, bu sûreyi de aynı yıla yerleştirmemiz gerekecektir. Sûrenin indiği zaman dilimi, meşakkatlerin başladığı zaman dilimidir. Mekke müşrikleri, özellikle îman edenler içerisindeki köleler ve yoksullara karşı sistematik bir yıldırma po-

litikası izlemektedirler. Sûrede kölelere ve yoksullara yardımdan söz eden âyetlerin varlığı bunu gösterir.

Sûre 20 âyetten oluşur. *Besâir* sahibi kelime sayısını 82, harf sayısını ise 351 olarak verir.

SÛRENİN KONUSU

Sûre sorumluluk ahlâkıyla ilgilidir. Konusu insan ve sorumluluğudur. Doğrudan insan vicdanına hitap eder. Yeryüzünde insanı ilk konuk eden coğrafyanın merkezi olan Mekke'ye ve orayı tarihin atan kalbi haline getiren Hz. İbrahim ve Hz. İsmail'e (veya Hz. Âdem ve âdemoğullarına) yeminle başlar:

لَا أُقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ
وَأَنتَ حِلٌّ بِهَذَا الْبَلَدِ
وَوَالِدٍ وَمَا وَلَدَ

"Ötesi yok, işte Ben yemin ediyorum bu beldeye,
Ki sen de bu beldenin (şerefli) bir sakinisin-
Ve babaya ve oğula..." (1-3).

Ardından söz hz. insanın zaaflarına getirilir (4-7). Allah'ın insana bahşettiği yeti ve yeteneklerden söz edilir (8-10).

İnsanoğlu bu yetenekleriyle ucu cennete açılan "sarp yokuşu" ('akabe) tırmanmalıdır. O sarp yokuş iki ayakla tırmanılır.

Birinci ayağı; insanı her tür kölelikten kurtarmaktır:

فَلَا اقْتَحَمَ الْعَقَبَةَ
وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْعَقَبَةُ
فَكُّ رَقَبَةٍ

"Fakat o, (ucunda cennet olan) sarp yokuşu tırmanmak için hiçbir bedel ödemedi.

Bilir misin nedir o sarp yokuş?

Bir kişiyi daha zincirlerinden kurtarmaktır." (11-13)

Kölelikten kurtulmak sadece kişinin bir efendinin boyunduruğu altından kurtulup fiziki özgürlüğe kavuşması değildir. Benliğine, Şey-

tana, içgüdülerine, tutkularına, günaha, putlara, insanlara köle olmaktan kurtarılıp Allah'a kul edilmesi de bu kapsama girer. Hatta bu ikinciler ilkinden daha kalıcıdır.

İkinci ayağı; serveti paylaşarak açları, yetimleri, yoksulları gözetmektir (14-16). Zaten bunu ancak kula ve mala kulluktan kurtulanlar yapabilir, malının kölesi olanlar değil. Zira hiçbir köle efendisini veremez.

Bütün bunların ardından iyi olmakla yetinmeyip aktif iyi olmak, iyiliği ve merhameti başkalarına da tavsiye edip yaymaktır (17). Bu âyetler Kur'an'ın köleliği tasfiye etmeyi daha baştan hedeflediğini gösterir. Aslında sarp yokuş insanlık yokuşudur ve eğer bu yokuş tırmanılmazsa insanlık yolda kalacak, tırmanılırsa insanlık düze çıkacaktır. İşte şu âyet, bu yokuşu tırmananları müjdeler:

"İşte böyleleri, sağduyu ve vicdan sahipleridir." (18)

İnsanlığın vicdanını harekete geçirmek için yeryüzünün son çevriminde bir gök sofrası olarak insanlığın vicdanına indirilmiş olan Kur'an vahyini inkâr etmek, özünde insani erdemleri inkâr etmektir. Bu ise kula ve mala kulluğu savunmak anlamına gelir. *"Onlar da kötülerdir" (19)*. Ve kötüler ateş çemberine alınacaktır (20).

91. ŞEMS SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Güneş" anlamındaki adını ilk âyetinden alır: *"Güneş ve onun göz alıcı ışığı şahit olsun; güneşi izleyen ay şahit olsun!" (1-2)*

Rahman sûresinde güneşin secde ettiği dile getirilir. Bunun amacı güneşin yaratılış amacına uygun hareket ettiğidir. Sûreye adını veren âyette güneşin şahitliğinden söz edilmektedir. Elbette güneş önce, nüzûl ortamında kendisine tanrılık yakıştıranların aleyhine şahittir. Sonra üzerine doğduğu her şeye şahittir. Güneş ve ayın şahit olması, gece ve gündüzün şahit olması demektir. Gece ve gündüzün şahit olması ise, insanoğlunun yaptığı her davranışa şahit bırakması demektir.

Sözün özü: Allah'tan hiçbir kimse hiçbir bilgiyi kaçıramaz.

Buhârî sûreyi ilk âyetinin tamamı olan *ve'ş-şemsi ve duhâhâ* şeklinde anmıştır.

Kur'an'da yeryüzündeki hayatın temel kaynağı olan "güneş" isimli bir sûrenin bulunması dikkat çekicidir. Zira güneş yakıcı sıcağı ve zehirli ışınlarıyla celal sıfatlarının, hayat kaynağı oluşuyla da cemal sıfatlarının ortak bir tecellisidir. Nûr ve nâr onda birlikte tecelli eder.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Mekke'de inmiştir. Sûrenin iç sesi, onun tek celsede indiğini teyit eder. İndiği yılı tam tesbit edemesek de, Semud kavminin feci akıbetini haber veren son bölümü, inkârcı muhatapların fiili saldırılarının başladığına delalet eder. Bu ise sûrenin 3-6 yılları arasındaki Daru'l-Erkam yıllarında nâzil olduğunu gösterir. Peygamberliğin 4. yılına yerleştirilebilir. İlk tertiplerin tümünde Burûc sûresinin önünde yer alır.

SÛRENİN KONUSU

Konusu, mushaf sıralamasında kendinden önce yer alan Fecr ve Beled sûrelerinde olduğu gibi hz. insan, onun ebedi saadeti ve felaketidir.

Güneşi ve ışığını güneşten alan ayı şahit tutarak söze başlaması (1-2), zımnen Allah'a ve vahye delalet eder. Zira güneş nasıl maddî hayat için ışık ve hayat kaynağıysa, Allah ve vahiy de manevi hayat için ışık ve hayat kaynağıdır. Nasıl ki gündüzüyle gecesiyle yeryüzü güneş ve aya şahitse, *fucûr*'uyla ve *takvâ*'sıyla da insan Allah'a ve vahye şahittir (3-8). Sonuç ise bellidir:

قَدْ أَفْلَحَ مَن زَكَّاهَا

وَقَدْ خَابَ مَن دَسَّاهَا

"Kim kendini geliştirip arındırırsa, o kesinlikle ebedi mutluluğa ulaşacaktır; kim de kendini geliştirmeyip (içindeki iyilik tohumunu) çürütürse, o kesinlikle kaybedecektir."(9-10)

Sekiz şey üzerine yemin edilir:

1. Güneş.
2. Günışığı.
3. Ay.
4. Gündüz.
5. Gece.
6. Gök.
7. Yer.
8. İnsan.

Bu sekiz unsurun ortak yanı, hepsi de yaratılmış olmalarına rağmen tanrılık yakıştırılmış şeyler olmalarıdır. İnsanlık tarihinde bu sayılanların tanrılaştırıldığı farklı yer ve zamanlar olmuştur. Bunlardan ilk altısının insanın emrine musahhar kılındığı ifade edilir. Emrine verilenlere Allah'tan bağımsız tanrılık yakıştırmak, kölesinin kulu olan şaşkın efendi rolü oynamaktır.

Kaybedenler için "Kimler gibi?" derseniz, cevabı Semud kavminin uğradığı feci akıbet olacaktır. Nüzûl sürecinde ilk kez Fecr sûresinde değinilen Semud'un akıbeti burada detaylandırılır. Onlar, elinde vahiy gibi ilâhi bir ışık taşıyan bir Allah elçisini yalanlamışlar, sonuçta kendilerini karanlığa mahkûm ederek ebediyen kaybetmişlerdir (11-15).

92. LEYL SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Gece" anlamındaki adını ilk âyetinden alır: *"Kuşatıp örten gece şahit olsun!" (1)* Sûreye isim olan Leyl, Kur'an dilinde içinden aydınlatılabilen karanlığın adıdır. Bu yüzden gecenin karanlığından kurtulmak için geceden kurtulmak şart değildir. Gece varken de karanlığından kurtulunabilir. Ayışığı bunun delilidir.

Bir de içinden aydınlatılamayan karanlık türü vardır. Kur'an dilinde onun adı *zulumât*'tır. Tekili *zalâm* olan bu karanlık türü geceye benzemez. Ondan kurtulmak için içinden çıkmak lazımdır. Tıpkı batıl gibidir. Batılın içinde kalarak hakka erilemez. O yüzden batıldan çıkmak şarttır. Gece cahiliye insanı nezdinde Tanrı gibi kendisinden korkulan bir zamandır. Zira bilinmeyen ve görünmeyene dâhildir. Kur'an bu cahili yaklaşımı reddeder. Gecenin de Allah'ın bir mahlûku olduğunu vurgular. Basir ve Âlim olan Allah için gece gündüz fark etmez. Gecenin uğursuzluğu bir hurafeden ibarettir. Öyle geceler vardır ki, bin aydan hayırlıdır. İşte Kur'an'ın indiği gece o gecedir.

Bazı tefsirlerde *ve'l-leyl* adıyla anılır. *Buhârî* ve *Tirmizî*, sûreyi ilk âyetinin tamamıyla anmışlardır.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Sûre peygamberliğin başlangıcında Mekke'de inmiştir.

Konu, üslûp ve ses yapısı bunu teyit eder. Sûreyi Medenî sayanlar, Ensar'dan Sabit b. Dahdah el-Belevî'nin kahramanı olduğu göz yaşartıcı bir infak olayını 5-10. âyetlerin nüzûl sebebi olarak gösterirler. Bu isabetli değildir. Zira önce inmiş âyetler ile çok sonra gerçekleşmiş olaylar arasında bağ kurmak, Kur'an neslinin vahye canlı bir hitap olarak bakmalarının doğal bir sonucudur.

Sûrenin bazı âyetlerinin Medenî olduğu görüşünü En'âm sûresini işlerken uyguladığımız kriterler doğrulamaz.

İlk tertipler sûreyi A'lâ-Fecr arasına yerleştirirler. Geceyi şahit tutarak başlaması ilk sûrelerden oluşunun delilidir. Söz konusu gecenin belirlilik takısıyla el-Leyl şeklinde gelmiş olması, bilinen ve muhatapça malum bir gecenin kastedildiğine delalet eder. O gecenin Kur'an'ın doğum gecesi olan Kadir Gecesi olma ihtimali yüksektir. Gerekçeli tertibimizde sûre 10. sıraya tekabül eder.

Sûre 21 âyettir. *Besair* sahibi kelime sayısını 71, harf sayısını 310 olarak verir.

SÛRENİN KONUSU

Sûre muhatabında özgün bir servet tasavvuru inşa eder. Servet bir emanettir ve emanete sadâkat gerektir. Şahitlik mü'minin sorumluluğudur. Onun için sûre iki çifti şahit tutarak başlar: Birincisi gizli-açık verilen sadakayı temsilen geceyi ve gündüzü, ikincisi fakirlik ve zenginliği hayatın çift kutupluluğu yasası dâhilinde algılamamız için bu yasanın en belirgin tezahürü olan erkeklik ve dişiliği (1-3). Bunlarla uyumlu olarak insanoğlunun çalışma yeri, alan ve kapasitelerinin farklılığına dikkat çeker (4). Ve ardından insanı servetin kulu değil servetin efendisi olmaya çağırır:

فَأَمَّا مَنْ أَعْطَى وَاتَّقَى
وَصَدَّقَ بِالْحُسْنَى
فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْيُسْرَى
وَأَمَّا مَنْ بَخِلَ وَاسْتَغْنَى
وَكَذَّبَ بِالْحُسْنَى
فَسَنُيَسِّرُهُ لِلْعُسْرَى
وَمَا يُغْنِي عَنْهُ مَالُهُ إِذَا تَرَدَّى

"Sözgelimi; kim (Allah için) karşılıksız verir ve Allah'a muhtaç olduğunun bilinciyle hareket ederse;

Ve daha güzeliyle (ödüllendirileceğine) inanırsa;

İşte ona, rahatlık ve mutluluğun zirvesine götüren yolu kolaylaştırırız.

Sözgelimi; kim de cimrilik yapar ve kendi kendine yettiğini zanneder,

En Güzel'i(n vahyini) yalanlarsa;

İşte ona da, zorluk ve felaketin en dibine giden yolu kolaylaştırırız;

Öyle ki, o baş aşağı (cehenneme) yuvarlanıp helâk olacağı zaman, (Allah için paylaşmadığı) malı kendisini asla kurtaramaz." (5-11)

Bu âyetlerin özeti şudur: paylaşmak ya da paylaşmamak, Allah tasavvuru, ahirete îman ve sorumluluk ahlâkıyla alâkalıdır. Verene cennete ulaşan yol kolaylaştırılır (7). Mü'mine düşen şunu bilmektir: Allah kulundan asla almak için istemez, ona daha fazlasını vermek için ister.

"Elbet Bize düşen doğru yolu göstermektir" (12) buyuran Allah, servet emanetine ihanet edenleri de uyarır: *"İşte, sizi kışkırtılmış bir ateşe karşı uyarıyorum" (14).* Fakat serveti paylaşma, bir karşılıklılık çerçevesinde olmamalıdır. Bu "hesabi ahlâka" girer, oysa vahiy muhatabında "hasbî ahlâk" inşa eder. O Allah için hasbîliktir; yani sadece Allah rızası için vermek:

الَّذِي يُؤْتِي مَالَهُ يَتَزَكَّى

وَمَا لِأَحَدٍ عِندَهُ مِن نِّعْمَةٍ تُجْزَى

إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِ الْأَعْلَى

"O ki, malını gönülden verir ve arınıp gelişir;

(Bu yaptığı) herhangi birinden gördüğü bir hayra karşılık değildir;

Sadece Yüce Rabbinin rızasını kazanma iştiyakı iledir. (18-20).

Sûre, hep hatırlanması gereken hakikati hatırlatarak biter."

Allah için vermek gerçekte vermek değil almaktır (21).

93. DUHÂ SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Duhâ sûresi, *"Sabahın berrak aydınlığı, kuşluk vakti" anlamına gelen adını ilk âyetinden alır: "sabahın berrak aydınlığını temsil eden kuşluk vakti şahit olsun!" (1)* Kur'an'da "kuşluk vakti" (duhâ) genellikle "akşamın" zıddı mukabili olarak kullanılır. Sûreye adını veren âyetteki "kuşluk vakti" ile, cahiliye gecesini sona erdiren gündüzün sabahı kastedilmiş olabilir. Duhâ sûresi de, Leyl, Fecr ve Asr gibi isimleri zaman parçalarını ifade eden sûreler gurubuna girer.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

İlk indirilen sûrelerdendir.

Sûrenin 3. âyetinin de işaret ettiği gibi, vahiy sürecinde normal karşılanması gereken bir kesintinin, anormal olduğu veya tamamen kesildiği zannıyla büyük bir telaşın yaşandığı bir zaman diliminde nâzil olmuştur. Sûrenin baştan sona Hz. Peygamber'in kişisel tarihine atıf yapan ve onu inşa eden bir sûre olduğu göz önüne alındığında, Müzzemmil-Kalem arasına, 5. sıraya yerleştirmek daha isabetli görünmektedir. Hz. Aişe'nin Kalem sûresi hakkındaki rivayeti de bu sıralamayı destekler.

Rivayetler bu sûrenin bir vahiy kesintisinin (fetret-i vahiy) ardından indiğini söyler. Bu gerçek anlamda bir "fetret" olmasa gerektir. Henüz ilk vahiyler olması hasebiyle vahyin geliş sıklığını kestirememeden kaynaklanan bir telaş olarak değerlendirilmelidir. Hz. Peygamber iki vahiy arasındaki normal bir arayı kesinti sanarak endişeye düşmüş, bu sûre ile teskin edilmiştir (fetret-i vahiy ile ilgili Müddessir sûresine bkz).

SÛRENİN KONUSU

Duhâ, ikiz kardeşi sayılan Şerh'le birlikte motivasyon sûresidir. Rasulullah'ı teskin ve teselli etmekle kalmaz, ona gelecek hakkında müjde verir. Diğer ilk vahiyler gibi bu sûre de doğrudan Allah Rasulü'nü inşayı amaçlamaktadır ('Alak sûresine bkz).

Üç bölümlük sûrenin birinci bölümünü yeminler ve müjdeler oluşturur (1-5). İkinci bölümünde Hz. Peygamber'in peygamberlik öncesine dair haberler yer alır (6-8). Son bölümü Hz. Peygamber'i doğrudan inşa eden âyetlere ayrılmıştır (9-11).

Sûre, cehalet gecesini sona erdiren vahyin aydınlık sabahını ve o sabahı müjdeleyen geceyi şahit tutar ve der ki:

"Rabbin seni ne terk etti ne de darıldı" (3). Ve Hz. Peygamber'e ebedi istikbal saadeti müjdelenir. Bu müjdelerin gelecekte gerçekleşeceğine dair garanti, geçmişte ona yapılan ilâhi ikramlardır:

Ona bir zamanlar yetim, ne yapacağını şaşırmış ve ihtiyaç sahibi olduğu hatırlatılır:

أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيماً فَآوَى
وَوَجَدَكَ ضَالّاً فَهَدَى
وَوَجَدَكَ عَائِلاً فَأَغْنَى

"O seni bir yetim olarak bulup sığınak olmadı mı?

Yine O seni yolunu kaybetmiş bulup doğru yola yöneltmedi mi?

Seni muhtaç bir halde bulup, muhannete muhtaç olmaktan ve mala tamahtan müstağni kılmadı mı?" (6-8)

Son üç âyetin mesajı açıktır: sana verilen nimetlerin şükrü kendi cinsinden olmalıdır. O halde zayıfı koru, muhtacı gözet, en büyük nimet olan hidayetin sahibini unutma:

فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ
وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ
وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ

"Dolayısıyla, asla yetime otoriter davranma!

Her durumda yardım isteyeni azarlama!

Ve her zaman Rabbinin (sonsuz) nimetini dilinden düşürme." (9-11)

Bunlar üzerinden hepimize verilen öğüt ise açıktır: peygamber sizin için muhteşem bir nimettir; siz bu büyük nimeti unutmayın!

94. ŞERH SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Açan, ferahlatan" anlamına gelen Şerh adını, ilk âyetinden almıştır: *"Göğsünü açıp seni ferahlatmadık mı?" (1)* Şerh Kur'an'da olumlu ve olumsuz mânada beş yerde geçer ve hepsi de insan göğsüne nisbet edilir. Hepsi de Mekkîdir. Göğüs ise ister tekili olan sadr, ister çoğulu olan sudur şeklinde gelsin, hiçbir yerde organ anlamında kullanılmaz. Şerh, Zümer sûresinin 22. âyetinde, En'âm sûresinin 125. âyetinde "iç aydınlanma" ile sonuçlanmış, Tâhâ sûresinin 25. âyetinde ise "kolaylık ve dilden düğüm çözme" ile birlikte kullanılmıştır. Sûreye adını veren âyetteki iç ferahlatmanın nasıl gerçekleştirildiği müteakip âyetlerde açıklanmıştır.

Sûre birçok tefsirde, ayrıca *Buhârî* ve *Tirmizî*'de *sûratu elem neşrah* diye anılır.

Bazı tefsirler sûreyi *İnşirah* adıyla anarlar.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Sûre ilk inen sûrelerdendir.

İniş sıralamasında, tartışmasız, Duhâ sûresinin ardına 6. sıraya yerleştirilmelidir. İki sûre o kadar kopmaz bağlarla birbirine bağlıdır ki, İmam Ata ve Ömer b. Abdülaziz bu ikisini aynı sûre saymışlar ve ikisi arasında besmeleye gerek duymadan okumuşlardır (*Râzî*). Bu yaklaşıma göre sûrenin ilk âyeti, Duhâ sûresinin 6. âyetine atıftır. Ne ki Duhâ'da istifham üçüncü tekil kipiyle kullanılmışken, bu sûrenin ilk âyetinde birinci çoğul kipiyle kullanılmıştır.

Sûre tüm otoritelere göre iki ayrı sûredir. Fakat art arda indirilmiştir. Efendimizin bu iki sûreyi tek rekâtta birbiri ardına okuması ikisinin tek sûre olduğuna değil, bir rekâtta iki sûrenin okunacağına delalet

eder. Şerh sûresi, bu özelliğiyle vahiy sürecinin başlangıcına yerleştirilmelidir. Sûrenin nüzûl sıralamasındaki yeri Duhâ'nın hemen arkasından 6. sıradır.

SÛRENİN KONUSU

Şerh sûresi konu itibarıyla Duhâ sûresine çok benzer. Duhâ ve İnşirah, tabir caizse motivasyon sûreleridir. Kevser sûresini de aynı kategoride sayabiliriz. Bu açıdan Hz. Peygamberin şahsiyetini inşa eden sûrelerin başında gelir. Nübüvvetin dağlardan ağır yükü altında inleyen Nebi'ye bir teselli armağanı gibidir Şerh sûresi. Sûrenin ilk âyetleri, âlemlere rahmet olmanın âlemlerin yükünü yüreğinde taşımakla olacağının da delilidir:

أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ
وَوَضَعْنَا عَنكَ وِزْرَكَ
الَّذِي أَنقَضَ ظَهْرَكَ
وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ

"Göğsünü açıp seni ferahlatmadık mı?
Ve yükünü sırtından kaldırmadık mı?
Ki o yük belini iki büklüm etmişti!
Ve senin şanını yüceltmedik mi?" (1-4)

Özellikle şu âyetler, ilk muhataptan son muhataba kadar herkesin yüreğini genişletmeye yeter:

فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْراً
إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْراً

"Sözün özü: Elbet her zorlukla beraber tarifsiz bir kolaylık vardır; evet, her zorlukla beraber tarife sığmaz bir kolaylık vardır" (5-6).

Risalet sorumluluğunun ağırlığını, bu sûreden daha iyi hiçbir şey izah edemez. Bu o kadar ağır bir yüktür ki, onu ancak Allah hafifletebilir. Kişinin yükünü Allah hafifletirse, hem göğsü genişler, hem gözü aydın olur, hem gönlü açılır, hem yüzü aydın olur.

İnsanın göğsü genişleyince, yükü hafifleyince şükrünü daha da artırmalıdır:

فَإِذَا فَرَغْتَ فَانصَبْ
وَإِلَى رَبِّكَ فَارْغَبْ

"Şu halde, (zorluktan) kurtulduğunda (kolaylıktan) nasibini gözet!
Ve yalnız Rabbine dön; artık hep (O'na) meylet." (7-8)

95. TÎN SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Sûre lâfzen "incir/incir ağacı" anlamına gelen et-Tîn adını ilk âyetinden alır: *"İncir ağacı ve zeytin diyarı şahit olsun!" (1)*

İncir çok çekirdekli, zeytin tek çekirdekli bir meyvedir. Birincisi Yaratanın tekliğine, ikincisi yaratılanın çokluğuna delalet işaret eder. İncir ve zeytin, müteakip âyetlerin de delalet ettiği gibi iki mekânı simgeler. İncir ile Hz. Nuh'un tufan bölgesi olan Şam diyarı, Zeytin ile Hz. İsa'nın vahiy aldığı Filistin diyarı kastedilmiş olsa gerektir. Muhammed Hamidullah "incir" ile Buda'nın altında otururken ilham aldığı incir ağacının kastedildiğini ifade eder (Aziz Kur'an).

Esasen sûreye isim olan incir, bir meyve olmanın çok ötesinde, sembolik anlam katmanlarına sahip sembollerden biri olsa gerektir.

Tirmizî aynı adla, Buhârî *Ve't-tîn* adıyla anar.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Sûre Mekkîdir.

İlk tertiplerin tamamında Burûc ve Kureyş arasına yerleştirilmiştir. Kureyş sûresinin Burûc sûresinden sonra gelmesi bir problemdir. Zira Kureyş sûresinde imaen dahi inkârcı muhataplara bir dokundurma bulunmaz. Çok yumuşak bir üslûpla onlar, "Kâbe'nin Rabbine" kulluğa çağrılır. Sûrenin bu üslubu onu erken dönem sûreleri arasına koymamızı gerektirir. Burûc ise nisbeten daha sonra nazil olan bir sûredir.

Bizce sûrenin en uygun yeri Burûc-Zelzele arasıdır. Bu takdirde sûreyi peygamberliğin 4. yılına yerleştirmemiz uygun olacaktır.

SÛRENİN KONUSU

Sûre, insanlığın vicdanının ilâhi vahiy tarafından harekete geçirildiği dört bölgeyi zımnen veya lâfzen şahit tutarak söze girer:

وَالتِّينِ وَالزَّيْتُونِ
وَطُورِ سِينِينَ
وَهَذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ

"İncir ağacı ve zeytin (diyarı) şahittir!

Ulu Sina Dağı şahittir!

Bu güvenli belde şahittir." (1-3)

Bunlar:

1. *İncir veya incir ağacı veya çöl inciri*: Hz. İbrahim'in vahiy aldığı mübarek bölgeyi simgeler. Hz. Nûh ve Musa da aynı bölgede vahiy almıştır (Enbiya 71; krş. A'râf 137). Bir görüşe göre bu ağaç Buda'ya altında otururken vahyin geldiği incir ağacıdır. Zira Buda ilâhi ilhamı bir yabani incir ağacının altında almıştı.

2. *Zeytin Dağı, zeytin veya zeytin ağacı*: Süleyman Mabedi'nin üzerine inşa edildiği dağı ve Hz. İsa'nın vahiy aldığı mübarek ve mukaddes kılınmış bölgeyi simgeler (Mâide 21). Hz. İbrahim de vaktiyle o bölgede vahiy almıştır (İsra: 1).

3. Sina dağı: Hz. Musa'nın vahiy aldığı mübarek ve iki kere mukaddes kılınmış bölgedir (Kasas: 30; Tâhâ: 12; Nâzi'ât: 16). Eğer Sina müstakil olarak zikredilmeseydi, Mü'minûn 20'nin delaletiyle Sina zâten "zeytin" diyarına giriyordu.

4. *Emin belde*: Hz. Muhammed'in vahiy aldığı mübarek bölgedir (Âl-i İmran 96).

Kendilerine yemin edilen bu beldelerin tümü de Kur'an'da "mübarek" ve "mukaddes" olarak anılır. Buraların bereket ve kutsiyeti kendilerinden değil, orada olup bitenlerdendir. Şerefu'l-mekân bi'l-mekîn'dir. Yani "Yerin şerefi o yerde yerleşenin şerefinden kaynaklanır". Zaten bu beldelere yemin edilmesinin sebebi de, muhatabın zihnini maddi olandan manevi olana intikal ettirmektir. Zımnen: Ey muhatap! İndiği

toprağa bile bereket katan vahiy, ya hayatına inerse sana neler katmaz! İşbu yüzden vahiy, akla miraç yaptırmak için nâzil olmuştur.

Bu evrensel hitabın ardından söz, yeryüzünün ruhu olan insana getirilir. Şu hakikati ancak insanı yaratan haber verir:

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ
ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ

"Doğrusu Biz insanı en güzel kıvamda yaratmış, sonra onu başlangıç noktasının en dibine döndürmüşüzdür." (4-5)

Bu tekâmül yolculuğunu tamamlamaya istekli olan, bunun için yoldan çıkmamaya gayret eden, yolda sebat gösteren, yolun sahibine güvenen/iman eden kimselere hitap edilir:

إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ

"Nihayet (tekâmül yolculuğunda) îmanda sebat eden ve o îmanla uyumlu hareket edenleri kesintisiz bir ödül beklemektedir." (6)

Ve sûrenin sonunda hitap insan olma iddiasındaki her ferdi kapsar:

فَمَا يُكَذِّبُكَ بَعْدُ بِالدِّينِ
أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمِ الْحَاكِمِينَ

"Öyleyse (ey insan): bütün bu gerçeklerden sonra Hesap Günü'nü yalanlatan nedir?

Şimdi (söyle ey insan): "Allah en iyi hükmeden değil de nedir?" (7-8)

96. 'ALAK SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Sûre adını 2. âyetinden alır: *"Oku yaratan Rabbin adına; O insanı sevgi ve alakadan yarattı!" (1-2)*

'Alak, insanın müstesna oluşuna dair bu bağlamda "alâka, ilgi, sevgi" anlamına, embriyolojik süreçlerle ilgili bağlamlarda ise "ana rahmine düşmüş ceninin ilk hali, hücre" anlamına gelir. Bunun delili 'alak ve 'alaka kelimelerinin Kur'an'daki kullanımlarıdır. Kur'an'da bu kelime beş yerde kullanılır. Bunlardan dördü 'alaka şeklinde müennes gelir. Kullanıldığı yerler:

1. Hac 5.
2. Mü'minun 14.
3. Mü'min 67.
4. Kıyame 37.

Bu dört kullanımın tümünde de insanın anne karnındaki embriyolojik sürece delalet eder. Burada ise diğer tüm kullanımlarından farklı olarak 'alak şeklinde gelir. Bu istisnai bir kullanımdır ve Kur'an'da yalnız buraya hastır. İnsanın anne karnındaki embriyolojik süreçlerinden birini ifade eden 'alaka ile bu sûredeki 'alak arasındaki fark, mutlaka mânaya da yansımalıdır. İşte bu noktada, bu kelimenin kök mânasıyla etimoloji lügatlerinin en meşhuru olan İbn Faris'in Mekâyisu'l-Luğa'sında karşılaşıyoruz: "El-hubbu'l-lâzım li'l-kalb" (Kalb için gerekli olan sevgi).

'Alaka kullanımlarından farklı olarak sadece burada gelen 'alak kullanımına verdiğimiz "sevgi ve alaka" karşılığının tek gerekçesi bu değildir. Âyette 'alak'tan yaratıldığı söylenen unsur "insan cinsi"dir. El-İnsan'daki belirlilik, "cins" içindir. 'Alak ile ifade edilen şeyin türe özgü

olduğu vurgusunu da taşır. Eğer 'alak'a embriyolojik süreci ifade eden 'alaka mânası verirsek, bu takdirde "embriyo/hücre/sperma"dan yaratılmanın insan türüne özgü olduğu anlamı çıkar ki, bu kesinlikle doğru değildir. Sadece insan değil tüm canlılar "embriyo/hücre/sperma"dan yaratılmışlardır. Belli ki burada insana has bir şeyden söz ediliyor. Bunun için de kelime diğer yerlerdekinden farklı bir formda kullanılıyor. İşte insana has olan o şey "sevgi ve alaka"dır.

İlk kuşaklar tarafından ilk âyetinin tamamı olan *İkra' bismi rabbikellezi halak* şeklinde anılmaktaydı.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Sûrenin girişi, gerçek anlamda insanlığın dönüm noktası olan Kur'an vahyinin ilk inen âyetleridir. Hz. Aişe ve Ebu Musa rivayetlerinde, vahiy, Mekke'de, "arayış" anlamına gelen Hıra mağarasında düşünce çilesi çeken Abdullah oğlu Muhammed aleyhisselama Fil olayından yaklaşık 40 yıl sonra bir Ramazan gecesinde indirilen bu sûrenin ilk beş âyetiyle başlamıştır.

Sûrenin nüzûl yeri Arabistan yarımadasında bulunan Mekke'nin en yüksek noktası olan Sebir dağının hemen yanıbaşında bulunan Hıra dağının tepesindeki bir doğal mağaradır. Hıra mağarası Mekke'ye hâkim bir tepede Kâbe'yi kuşbakışı gören bir noktadadır. Allah Rasulü'nden önce bu mağarada Hz. İbrahim'in inanç sistemi üzere ibadete çekildiğini bildiğimiz tek kişi Hz. Ömer'in İbrahimi dine mensup amcası Zeyd b. Amr b. Nufeyl'dir.

Sûrenin nüzûl zamanını günü gününe tesbit edemesek de, yaklaşık olarak tesbit etmek mümkündür. Muhtemelen bu zaman, Miladi 610 yılının Ağustos ayına ait bir Pazartesi gecesidir. Beyhaki, vahiy başlamadan önceki rüyalar silsilesinin hicretten 13 yıl önce bir Rebiulevvel ayında başladığını ve altı ay sürdüğünü nakleder. Bu tarihin miladi karşılığı 610 yılının Şubat ayıdır. Rüyalar silsilesi altı ay sürdüğüne göre, bu tarihten altı ay sonrası aynı yılın Ağustos ayına denk gelmektedir. Bu hesaba göre vahiy 610 yılının Ağustos ayında başlamıştır. Vahyin doğumunun Hz. Peygamber'in doğumuyla aynı gün olan Pazartesi'ne denk geldiğini, Hz. Peygamber'in niçin o günü oruçlu geçirdiği sorusuna verdiği cevaptan öğreniyoruz.

Bu konudaki sahih rivayetlerin özeti şudur: 40 yaşına doğru Abdullah oğlu Muhammed'e yalnızlık sevdirildi. Hıra dağındaki aynı adlı mağarada kendini tefekkür ve ibadete veriyordu. Bir gece aniden vahiy meleği geldi ve *"Oku!"* dedi. *"Benim okumam mümkün değil!"* diye cevapladı, zira o zamana kadar okumuş-yazmış değildi (Ankebût: 48). Rasulullah şöyle nakleder: *"Melek beni öyle bir sıktı ki tüm gücüm gitti."* Aynı şey üç kez tekrarlandı.[1] Sonuncusunun ardından bu sûrenin ilk beş âyeti nâzil oldu (Vahyin geliş şekilleri için bkz. Şûrâ: 51).

SÛRENİN KONUSU

23 yıllık vahiy sürecinin ilk kelimesi "oku"dur. Bu bir fiili "yap" emridir ve her emir bir inşadır. Amaç vahyin muhataplarını inşa etmesidir. İlk beş âyetin konusu insanın öğrenme yeteneğidir. Vahiy açılışı bilgiye, insanın öğrenme yeteneğine ve araçlarına dikkat çekerek yapmıştır. Bu, insanın en temel sorununun, doğru bilgiyi elde etmek, üretmek ve iletmekle ilgili talim ve terbiye, eğitim ve öğretim süreci olduğunu gösterir.

İlk indirilen pasaj ve sûrelerin konuları arasındaki bilinçli bağlantı hayli anlamlıdır. Gerçek bir "önsöz" olan Fâtiha'yı dışarıda tutarsak, bizim tesbitimize göre nüzûlde ilk beş sıra ve konuları şöyledir:

1. 'Alak sûresinin ilk 5 âyeti düşüncenin ve bilginin inşasıyla,

2. Müzzemmil sûresinin ilk 11 âyeti, duygunun ve ahlâkın inşasıyla,

3. Müddessir sûresinin ilk 7 âyeti, misyon ve vizyonun inşasıyla,

4. Duhâ sûresinin tamamı teşvik ve motivasyonla,

5. İnşirah sûresinin tamamı azim ve kararlılıkla ilgilidir.

İnen ilk âyet, Allah adına/adıyla okuma emridir. Bu emir, karşılığını İslâm'ın şiarı olan besmelede bulur.

İlk beş âyet, insanlık tarihinin en büyük olaylarının başında sayılması gereken Kur'an vahyinin ilk pasajıdır. Konusu hakikatin bilgisi ve onu öğrenmenin yol ve yöntemidir:

اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ
خَلَقَ الْإِنسَانَ مِنْ عَلَقٍ

1- Buhârî, *Bed'u'l-Vahy* 1:1; Müslim, *Îman*, 1:73.

اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ
الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ
عَلَّمَ الْإِنسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ

"Oku yaratan Rabbin adına;
O insanı sevgi ve alakadan yarattı.
Oku! Zira Rabbin sonsuz kerem sahibidir;
O insana (bilgiyi) kalemle (kaydetmeyi) öğretti,
O insana bilmediklerini öğretti." (1-5)

İlk beş âyetin ardından, gelen âyetler daha sonraki bir zamanda inmiştir. Bu zaman fiili engellemenin başladığı 3. yılın başına tekabül etse gerektir. Usûl kuralı gereği bir sûre için "Bu sûre falan zamanda indi" demek, o sûrenin başının indiği zamanı gösterir. Bu kural 'Alak sûresi için de geçerlidir.

Bu pasajda Allah'ın vahiyle kendisine tenezzül buyurduğu insanın en temel zaafına atıf yapılır:

كَلَّا إِنَّ الْإِنسَانَ لَيَطْغَى
أَن رَّآهُ اسْتَغْنَى

"Evet, evet; insan kendi kendine yettiğini sandığında mutlaka azar" (6-7).

İnsan azınca ibadete engel olur, hakikati yalanlar ve ona sırt döner

أَرَأَيْتَ الَّذِي يَنْهَى
عَبْدًا إِذَا صَلَّى
أَرَأَيْتَ إِن كَانَ عَلَى الْهُدَى
أَوْ أَمَرَ بِالتَّقْوَى
أَرَأَيْتَ إِن كَذَّبَ وَتَوَلَّى

"Ama (ey muhatap!) Baksana şu engel olmaya kalkışana,
İbadete kalkan bir kula!

(Ve sen ey ibadete engel olan!) Hiç o hidayet üzere midir diye geldi mi aklına?

Yahut da, çağırmakta mıdır diye sorumluluğa?

Düşündün mü hiç: eğer o hakikati yalanlasa ve sırt dönmüş olsa Allah'a..." (9-13)

Bütün bunların temelinde görmeyen bir tanrı tasavvuru yatar:

أَلَمْ يَعْلَمْ بِأَنَّ اللَّهَ يَرَى

"Kendisi bilmez mi ki, Allah görür mutlaka!" (14)

Sûre, muhatabını inşa edicilik vasfını haykırırcasına, tevhid kelimesinin çatısıyla uyumlu olan bir nehiy ve iki emirle son bulur:

كَلَّا لَا تُطِعْهُ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ

"Asla o (azgın) insana uyma; imdi (Rabbine) secde et ve yaklaşmaya gayret et!" (19)

97. KADR SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Sûre "kadir-kıymet, değer, ölçü" anlamına gelen adını ilk âyetinden alır: *"Elbet onu kadir-kıymet gecesinde Biz indirmeye başlamışızdır." (1)*

Kadr bir şeyin miktarını, değerini ve sonucunu belirtir. Bu sûreye isim olan Kadr'in mânası, Kur'an'ın indiği geceye kattığı değer ve kıymettir. Zaten bu da açıkça sûrede yer almaktadır: "Bin aydan hayırlı gece", bir başka ifadeyle "bir ömürden hayırlı gece".

Mushaflarda, tefsir ve hadis edebiyatında sûre bu isimle yer almıştır.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Sûre Mekke döneminin ilk yıllarında inmiştir.

Ünlü tertipler sûreyi 'Abese'nin ardına yerleştirirler. Bu da en erken 4. yıl demektir. Kanaatimizce sûre daha önceki bir tarihte inmiş olmalıdır. Hattabî, sahabenin sûreleri sıraladıklarında, Kadr'i 'Alak'ın hemen ardına yerleştirdiklerini söyler.[1] Elimizdeki mushafta da böyledir ve belki de Hattabî "sahabe" ile mushafı tertip komisyonunu oluşturanları kasdetmiştir. Bu, "Onu Biz indirdik"teki zamirle "Oku!" emri arasındaki ilişkiyi vurgulayan bir yaklaşımdır.

Bizce sûre Leyl-Fecr arasındaki 12. sıraya yerleştirilmelidir. Zira Leyl ve Fecr sûreleriyle Kadr sûresi arasında konu bütünlüğü, açık ve kapalı atıflar mevcuttur. Sûrenin Medine'de indiği görüşünü rahatlıkla göz ardı edebiliriz.

SÛRENİN KONUSU

Sûrenin konusu Kur'an vahyinin kadir ve kıymetidir. Söylenmek istenen şudur: Ey bu vahyin muhatabı! Kur'an indiği geceyi bir ömre

---

1- Suyûti, *İtkân* III, 334.

bedel kıldı (1000 ay: ykl: 83 yıl, 4 ay). Aynı vahyin senin hayatına inmesi durumunda, ömrünü kaç ömre bedel kılmaz ki?

Sûrede geçen "gece" ile ilk elde, vahyin inmeye başladığı gece kastedilir:

إِنَّا أَنزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ
وَمَا أَدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ
لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِّنْ أَلْفِ شَهْرٍ

"Elbet onu kadir-kıymet gecesinde Biz indirmeye (başlamışızdır).
Bilir misin o kadir-kıymet gecesi nedir?
O kadir-kıymet gecesi, bin aydan daha hayırlıdır." (1-3)

Bu gecenin ima ettiği diğer bir hakikat, cahiliyyenin karanlık gecesidir. Işığını Allah'tan alan Kur'an dolunayı bu geceyi aydınlatmıştır. Fakat sûrenin son iki âyeti dikkate alındığında, dünya hayatının bir "gece"ye benzetilmiş olması da muhtemeldir. Dünya hayatı bir gece, âhiret ise bu gecenin sabahıdır. İnsanlar ilâhi rehberlik olmadan bu hayat yolculuğunu sürdürüp ebedi saadete ulaşamazlar. Vahiy, insanlığa gönderilmiş bir doğru yol haritası, bir rehberliktir. "Yakin" diye adlandırılan âhiret şafağı söktüğünde, hakikat gün yüzüne çıkacaktır. Fakat gözlerini dünyadayken gerçeğe kapayanlara, bunun bir yararı olmayacaktır.

İşte vahiy, bu dünya gecesi sona erinceye kadar ebedi huzur, barış ve mutluluğun rehberidir:

تَنَزَّلُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِم مِّن كُلِّ أَمْرٍ
سَلَامٌ هِيَ حَتَّى مَطْلَعِ الْفَجْرِ

"Melekler, vahiyle beraber o gece inerler de inerler, Rablerinin izniyle, hayatın her anlamına dair

Tarifsiz bir mutluluğun (formüllerini getirirler); bu durum, şafak atıncaya kadar sürer." (4-5)

Ondan sonra inanma ve yaşama mevsimi bitmiş, görme ve ürünleri derme mevsimi başlamıştır.

98. BEYYİNE SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Sûre "kesin ve açık delil" mânasına gelen Beyyine adını ilk âyetinden alır: *"İnkârda ısrar edenler –ister kitap ehline isterse şirki hayat tarzı edinenlere mensup olsunlar- kendilerine hakikatin açık delili (beyyine) gelinceye kadar dışlanacak değillerdi." (1)*

el-Beyyine burada her hangi bir delili değil, belirliliğin de delalet ettiği gibi bu konudaki "her delili" kapsar. Bir sonraki âyetten bu delilin "Risalet" olduğunu anlıyoruz.

Bazı mushaflarda bu adla yer alsa da Hz. Peygamber'e isnat edilen bir haberde *lem-yekunillezine keferû* diye anılır (*Müslim* ve *Buhârî*).

Sûre *Kayyime* ve *Beriyye* olarak da isimlendirilmiştir.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Sûre Medine'de nazil olmuştur. Zira sûrenin konusu, onun Medine'de indiğine delalet eder. Sûrenin içeriği Mekke'de indiği yolundaki görüşleri desteklemez.

Sûrenin kendisi kısadır. Fakat âyetlerinin uzunluğu Medenî sûrelerle uyum içindedir. Hz. Osman'a nisbet edilen nüzûl tertibinde sûre Talak-Haşr sûreleri arasında yer alır. İbn Abbas tertibinde ise Talak-Cuma sûreleri arasında yer alır. Talak sûresinin Beyyine'den önce değil en az bir yıl sonra inmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Zira Beyyine sûresinin iniş tarihi 4. yılın rebiulevvel ayından öncedir. Zira bu sûrenin daha ilk âyetinde kendilerine atıf yapılan Nadiroğulları, 4. yılın Rebiulevvel ayı öncesinde kuşatılmıştır. Buna karşın, Beyyine'den önceye yerleştirilen Talak sûresi, inişine sebep olan hadisenin de gösterdiği gibi en erken 5. yıla yerleştirilebilir. Bunun 6.

yıl olması da mümkündür. Gerekçeli tertibimizde sûrenin yeri Cuma-Haşr arasıdır.

Sûrenin indiği hicretin 4. yılı, Yahudi probleminin Medine'de zirve yaptığı yıldır. "Vesika" adı verilen belgenin de gösterdiği gibi, Allah Rasulü'nün hicretin ardından Yahudi kabileleriyle yaptığı anlaşmaya, anlaşmanın muhatabı olan kabileler birer birer ihanet etmişlerdir. Bu sûrenin inişi öncesinde ise Nadiroğullarının ihaneti yaşanmıştır. Onları kendilerine gelen hakikatin apaçık delillerine rağmen inkâr ve ihaneti seçmişlerdir.

SÛRENİN KONUSU

Sûrede delil ile îman arasında dolaysız bir bağ kurulur. Ana fikri şudur: Kurtuluş kıdemli ve sabık olanın değil, hakikate sadık olanındır.

Sûre boyunca kendilerine atıf yapılan kitap ehli, Medine Yahudileridir. Onlar vahiy ve nübüvvet gerçeğine îman ettikleri halde, son vahye ve son nebiye îman etmediler. Dahası vahiy ve nübüvveti inkâr eden müşriklerin safında yer aldılar. Üstelik bunu hakikatin apaçık delilleri geldikten sonra yaptılar. Oysa onlar önceleri, yakında gelmesi beklenen Nebi ile müşrik Arapları alt edeceklerini iddia ediyorlardı (Bakara 89). Hakikat, kesin ve açık delilleriyle ortada olmasına rağmen sırf hasetliklerinden inkâra saptılar (Bakara 109).

Kitap ehli böyle yapmakla kendi kitaplarına ve peygamberlerine de güvensizlik sergilemiş oluyorlardı. Sûre bu tarihi olay üzerinden, doğal bir beklentiyi dile getirir: Önceki vahye mensubiyet iddiasının isbatı, aynı zincirin son halkasına îmanda öne geçmektir. Oysa ki onlar, müşriklerden bile geri kaldılar:

وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِن بَعْدِ مَا جَاءتْهُمُ الْبَيِّنَةُ
وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ حُنَفَاء وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ
وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ وَذَلِكَ دِينُ الْقَيِّمَةِ

"Ama önceki vahiylerin mensupları durdular durdular da, kendilerine hakikatin apaçık belgeleri geldikten sonra ayrılığa düştüler.

Oysa kendileri yalnızca Allah'a kulluk etmek, din koyma yetkisinin sadece O'na mahsus olduğuna îman edip batıl olan her şeyden uzak durmak, iba-

deti hakkıyla eda etmek, arınmak ve arıtmak için verilmesi gerekeni vermekle emrolunmuşlardı: İşte insanlığın ebedi değerler sistemi budur." (4-5)

Birçok müşrik îman ederek Allah Rasulü'nün etrafında yer alırken, onlar kurtuluşu teslimiyet ve sadâkatte değil kıdem ve sebkatte aradılar.

Sûre bu örnek olay üzerinden her çağa ve herkese seslenir: Hakikat kendisini her zaman ve zeminde farklı dillerden, farklı usûl ve üslûplarla yeniden ifşa eder. Hakikatin yeni tecellilerini sırf 'bize' ait olmadığı veya kıdemli olduğumuz için reddetmek, bu sûrenin azarına muhatap olmaktır. Sûrenin son âyetlerinde, şirki hayat tarzı haline getirenler "yaratıkların en şerlileri" ilân edilir (6). Buna mukabil îman eden ve îmanıyla uyumlu bir hayat yaşayan ise "yaratıkların en hayırlıları" ilân edilir (7).

Yaratıkların en hayırlıları olan îman ve salih amel sahiplerine, Rableriyle ilişkide rızanın tek taraflı değil karşılıklı olduğu hatırlatılır:

"Allah onlardan razı olmuş, onlar da Allah'tan razı olmuşlardır." (8)

99. ZELZELE SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Deprem" anlamındaki adını ilk âyetinden alır: *"Yeryüzü aniden korkunç bir depremle sarsıldığı zaman." (1)*

Bu deprem bir şehri, bir bölgeyi, bir kıtayı değil, bütün bir dünyayı sallayan kozmik bir depremdir. Buna Kur'an "Son Saatin Depremi" adını vermektedir. Bu sûre dışında Kur'an'da adı Kıyamet ve Son Saatle ilgili başka sûreler de vardır. Kur'an'da adı oluş ve bozuluş hakikatine atıf olan 14 sûre yer alır. Bunlar Duhân, Câsiye, Vâkı'a, Hâkka, Kıyâme, Nebe', Tekvir, İnfitar, İnşikâk, Ğâşiye, Fecr, Zelzele, Kâri'a ve Felak sûreleridir.

Mushaflarda ve ilk tefsirlerde *Zelzele*'nin yanında *Zilzal* adıyla da anılmıştır.

Buhârî ve *Tirmizî*'de yer alan rivayetlerden sûrenin sahabenin dilindeki adının *izâ zulzilet* olduğunu öğreniyoruz.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Zelzele sûresi Mekke'de indirilmiştir.

Konusu ve üslubu bu konuda hiçbir şüpheye mahal bırakmaz. İbn Mes'ud, İbn Abbas, Mücahid, Katade ve Dahhak'in görüşü de budur. Beğavi, İbn Kesir ve Nîsâbûrî gibi müfessirler de onlara katılmışlardır. Bütünüyle âhireti işleyen sûre, ancak benzerleri olan Kâri'a, Zâriyât, Tekvîr, İnfitâr, İnşikâk, Ğâşiye, Tekâsür, 'Âdiyât, Fecr, Nâzi'ât, Murselât, Nebe', Kıyâmet, Me'âric, Hâkka ve Vâkı'a gibi sûrelerin hizasına konulabilir.

Medine'de indirildiği görüşü Ebu Said el-Hudrî olayına dayanmaktadır. Bu sahabi Hz. Peygamber'e "Büyük küçük her yaptığımı gö-

recek miyim?" diye sorup "Evet" cevabı alınca; "Vay benim halime!" demiş ve Rasulullah onu, Mâide sûresinin 9. âyetiyle teselli etmiştir (İbn Ebi Hatim).

Bu rivayet sûrenin iniş zamanını göstermez. Olsa olsa mezkûr âyetin Ebu Said'in bilinç dünyasına indiği zamanı, dahası sahabenin Kur'an'a sürekli inen bir mesaj olarak baktıklarını gösterir.

Yılını belirlemek zor olsa da, sûreyi peygamberliğin 4. yılına yerleştirebiliriz.

Sûre, Kûfe okuluna göre sekiz, 6. âyeti iki âyet sayan çoğunluğa göre dokuz âyettir.

SÛRENİN KONUSU

Sûrenin konusu, âhiret ve ilâhi adaletin tecellisidir. Zımni mesajı şudur: Ey insan! Allah'tan hiçbir şeyi saklayamazsın! Yeryüzünü paramparça edip içini dışına çeviren Allah'ı atlatamazsın! Yeryüzünü konuşturup ona gerçeği söyleten Allah'ın gücünü bir düşün! İşte şu âyetler, bu gücün iliklere işleyen tasviridir:

إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا
وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا
وَقَالَ الْإِنسَانُ مَا لَهَا
يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا
بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحَى لَهَا
يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ أَشْتَاتًا لِّيُرَوْا أَعْمَالَهُمْ

"Yeryüzü (aniden) korkunç bir depremle sarsıldığı zaman,
Tüm maddi- manevi ağırlıklarını çıkarttığı zaman,
İnsan der ki: Ne oluyor buna!
İşte o dehşet günü, yeryüzü dile gelip (şahit olduklarını) bir bir haber verecek;
Zira senin Rabbin, ona (da emr'ini) vahyetmiştir.
İşte o dehşet günü bütün insanlar, yaptıkları kendilerine gösterilmek üzere darmadağın ve derbeder bir halde toplanacaklar." (1-6)

Zaten bunu düşünürsen şu hakikati anlarsın:

فَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْراً يَرَهُ
وَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَراً يَرَهُ

"Kim zerre kadar iyilik yaparsa onu (ilâhi kayıtta) görecektir. Kim de zerre kadar kötülük yaparsa onu (ilâhi kayıtta) görecektir. (7-8)

Sûre olanca kısalığına ve vecizliğine rağmen sekiz noktada vurgu içerir. Bu Kur'an'ın baş döndüren belagatine çarpıcı bir örnektir. Hedef bellidir: Beşer dilinin tüm imkânlarını muhatabın hidayeti için sebil etmek. Bu ilâhi şefkat karşısında biz insanlara düşen tek şey vardır:

Ey merhameti sonsuz olan! Sana şükürden aciziz!

100. 'ÂDİYAT SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Vahyin düşmanlarının, dinmez bir hınçla saldırılarına atıf yapan adını ilk âyetinden alır: *"Yazıklar olsun dinmez bir hınçla saldıranlara!"*

Muhatabın aklına ilk gelen soru "Neye saldıranlara?" sorusudur. Zaten bu sûrenin de içinde yer aldığı bir gurup sûre, mevsufsuz sıfatlarla başlayan sûrelerdir. Bunlar Zâriyat, Murselât, Nâzi'ât, 'Âdiyât ve Sâffât sûreleridir. "Saldıranlar" mânasına gelen 'Âdiyat'ın "Bedir'deki mü'min savaşçılarının atları" olduğu yorumu yapılmıştır. Hz. Ali bu yorumu red sadedinde Bedir'de Mikdat ve Zübeyr'den başka kimsede at yoktu" der. Bazı müfessirler 'Adiyât ile "hacıların develeri"nin kastedildiğini söylerler. Bu sûrenin indiği zamanda mü'min bir hacıdan söz etmek abes olacaktır. 'Âdiyât ile nitelenenin kim olduğuna dair bu ve buna benzer yorumları kelimenin mânası reddetmektedir. Zira kelime "düşman, düşmanlık" mânasındaki 'adv, 'aduv köküne aittir. Burada "saldıranlar" ile kastedilen de vahye düşman olan güruhlardır.

Kadîm mushaflarda bu adla kayıtlıdır. Bazı tefsirler başındaki *vav* ile birlikte telaffuz ederler.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Mekke'de indirilen ilk sûrelerdendir.

Hz. Osman tertibinde 'Asr ile Kevser arasında yer alır. Bu ise bireysel davet döneminde, takriben 2. yılda nâzil olduğunu gösterir. İbn Abbas'a nisbet edilen tertipte 112. sırada yer alması gerçekten gariptir. Zira İbn Mes'ud, Cabir b. Zeyd, Ata b. Ebi Rabah, Hasen el-Basri ile birlikte, onun öğrencisi İkrime de sûrenin Mekkî olduğunu kabul eder.

Sûre 11 âyettir.

SÛRENİN KONUSU

Sûrenin konusu Allah-insan ilişkisidir. Sûre muhatabını can damarından yakalayıp sarsmak için "hayret" vurgusu taşıyan kasem vavı ile başlar. Muhatabın tüm hücreleriyle bu sese kulak vermesi için yapar bunu. İnsan vicdanını harekete geçirmek ve aktif vicdanın sesine ses katmak için. Sûrenin her bir kelimesi, bilakis her bir harfi, Hesap Günü gerçeğini muhatabının gönlüne nakşeder. Onun, her an hissedilen bir gerçeklik olarak algılanmasını hedefler. İster ki, insan ona görür gibi îman etsin. Zira vicdan ancak bu sayede diriliğini koruyabilir. İnsan ancak bu sayede insan kalabilir:

وَالْعَادِيَاتِ ضَبْحاً

فَالْمُورِيَاتِ قَدْحاً

فَالْمُغِيرَاتِ صُبْحاً

فَأَثَرْنَ بِهِ نَقْعاً

فَوَسَطْنَ بِهِ جَمْعاً

"Allah şahittir; (vahye) dinmez bir hınçla saldıranlara,
Ve (içindeki) öfke ateşiyle etrafı tutuşturanlara,
Ve sabah(lar)a kadar kıskançlıktan kıvrananlara,
Sonuçta tozu dumana katarak ortalığı bulandıranlara:
Nihayet bu düşmanlıkla toplumun ortasına dalanlara..." (1-5)

Vahyin ilk yıllarında indiği göz önüne alındığında, sûrenin mevsufsuz sıfatlardan müteşekkil ilk beş âyeti, savaşa yorumlanamaz. Bu âyetlerde geleceğe işaret eden lafzî bir delil de yoktur. Bizce bu âyetler vahyin inkârcı muhataplarının vahye karşı gösterdikleri garip tepkiyi ifade etmektedir. Bunun delili de hemen arkadan gelen âyetlerdir:

إِنَّ الْإِنسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُودٌ

وَإِنَّهُ عَلَى ذَلِكَ لَشَهِيدٌ

وَإِنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَدِيدٌ

"Gerçek şu ki insan Rabbine karşı çok nankördür; üstelik kendisi de buna şahittir; zira o servete pek tutkundur." (6-8)

Demek ki ilk beş âyette, söz konusu "nankörlerin" nitelikleri sayılmaktadır. Bununla Allah'ın insan üzerindeki hakkı hatırlatılmakta ve Hesap Günü için uyarılmaktadır.

Sözün özü: İnsan Allah'ı asla atlatamayacaktır. Görünürde ne mazeret ileri sürerse sürsün, kendi vicdanı dâhi ileri sürdüğü tüm mazeretlerin geçersizliğini haykıracaktır: *"Göğüslerde olanın ortaya dökülmesi" (10)*, vicdanın dile gelip gerçeği söylemesidir.

Sûre muhteva açısından İnfitâr, 'Alak, Beled, 'Asr, Tekâsür ve Tîn gibi sûrelerle benzerlik arz eder.

101. KÂRİ'A SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Adı olan kâri'a, "korkunç patlama" mânasına gelir. "Kozmik darbe" vurgusu da taşır. Sûre bu adı ilk üç âyetinden almıştır: *"Ah o korkunç patlama! Bir bilsen ey muhatap) o ne dehşet bir patlama! Sahi, sen nereden bileceksin nedir o korkunç patlama!" (1-3)*

Kur'an sûrelerinin isimleri konularına göre tasnif edilse, herhalde kıyamet ve son saate ilişkin sûre isimleri ilk sıraları işgal ederdi. Kur'an'da oluş ve bozuluş (kevn ve fesad) hakikatinin kendisiyle veya vasıflarından biriyle adlandırılan sûrelerin sayısı 14 adettir. Bunlardan biri de Kâri'a sûresidir. Diğerleri Duhân, Câsiye, Vâkı'a, Hâkka, Kıyâme, Nebe', Tekvir, İnfitar, İnşikâk, Ğâşiye, Fecr, Zelzele ve Felak sûreleridir.

Tüm mushaflarda, ayrıca tefsir ve hadis kitaplarında bu adla anılmıştır. İlk veya ikinci kuşaktan sûrenin adı konusunda bir haber gelmemiştir.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Sûre Mekke'de nâzil olmuştur.

İlk tertiplerin tümünde Kureyş-Kıyâmet arasına yerleştirilir. Kureyş sûresinin bu sûrenin önünde yer almasına itiraz edilemez. Ancak Kıyamet sûresinin bu sûrenin hemen ardına yerleştirilmesi isabetli olmasa gerektir. Zira Kıyamet sûresi bu sûreden en az bir yıl daha sonra inmiş olsa gerektir. Zira Abdullah İbn Mes'ud İnsan sûresini Kıyamet sûresinin önüne yerleştirmiştir. Bu sûrenin en münasip yeri Kureyş-Felak sûreleri arası olsa gerektir.

Bu durumda sûre peygamberliğin 3. yılında inmiş olmalıdır. Bu da Kur'an vahyinin ilk muhataplarını daha ilk yıllardan itibaren Kıyamet ve Son Saat'le uyardığının şahididir.

Sûreyi Şam ve Basra okulları 8, Mekke ve Medine okulları 10, Kûfe okulu ise 11 âyet sayar. Bu farklılığın nedeni biraz da fasılalar olsa gerektir. Zira sûrede başta üç, ortada iki, sonda dört olmak üzere, üç farklı ses gurubundan oluşan dokuz fasıla vardır.

SÛRENİN KONUSU

Her yolcunun bir yolu, her yolun bir sonu vardır. Dünyadaki insan yolcudur da, dünya yolcu değil midir? O da yolcudur. Dünyanın da bir sonu vardır. Fakat dünyanın sonu hayatın sonu değildir. Zira dünya hayatı hayatın cesedidir. Her şeyin bir ruhu olduğu gibi bu hayatın da bir ruhu vardır. O ruh ahirettir. Âhiretsiz bir dünya hayatı ruhsuz bir cesettir. Sûre işte o ruhtan dolaylı olarak söz eder; âhiretten, yani yeniden diriliş ve Hesap Günü hakikatinden... Bize Allah'tan başka kimsenin haber veremeyeceği Son Saat ve kıyâmetten ise doğrudan söz eder. İnsanların kelebek gibi savrulacağı, kalkmaz kımıldamaz dağların hallaç pamuğu gibi atıldığı bir günün dehşetinden

يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِ

وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنفُوشِ

"O gün insanlar, sergen gibi yerlere saçılmış (kavruk) pervane sineklerini andıracak;

Dağlar ise, dört bir yana dağılmış pamukları çağrıştıracak." (4-5)

İyilik ve kötülüğün tabiatına dair âyetler gelir ardından. İnsandan kusursuz olması asla beklenmez. Allah kullarının kusurlu olduğunu en iyi bilendir. Allah'ın kullarından istediği iyiliği kötülüğünden daha baskın bir hayattır. İşte şu âyetler bu hakikati haykırırlar:

فَأَمَّا مَن ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ

فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَّاضِيَةٍ

وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ

فَأُمُّهُ هَاوِيَةٌ

"İyilikleri ağır gelen kimseye gelince:

O kendisini, hoşnut olduğu tarifsiz güzellikte bir hayatın içinde bulacak;

İyilikleri hafif gelen kimseye gelince:

O da dipsiz bir uçurumun bağrına yuvarlayacak." (6-9)

Kur'an'daki tüm Kıyamet ve Son Saat sahnelerinin üç ortak özelliği vardır:

1. Şiddetli ve dehşetlidir.

2. Hassas ve dakiktir.

3. Faile değil fiile vurgu yapar. (Bu üç maddenin Kur'an'daki örnekleri için İnşikâk sûresine bkz.)

Bütün bu verilerden yola çıkılarak şu sonuçlara varılabilir:

1. Olaylar kendi iç dinamiğiyle gerçekleşecektir.

2. Dışarıdan müdahaleye ihtiyaç duyulmayacak kadar yasalara bağlanmıştır.

3. Kıyâmet ansızın, haber vermeden (*bağteten*) tahakkuk edecektir.

4. Süreci başlatmada insan gibi irade sahibi varlıkların yaptıkları eylemler rol oynayacaktır. Çünkü insanın eylemleriyle Son Saat arasında bir nedensellik bağı vardır. Bu şu anlama gelir: Ey insan! Şu koca kâinat içindekilerle birlikte muazzam bir irtibata sahiptir. Dünyanın en ücra köşesinde işlenen bir zulüm, kâinatın rakamlara sığmayacak kadar uzak bir ucunda yankı bulur. Tersi de geçerlidir.

102. TEKÂSÜR SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Sûre "tutkuyla çoğaltma" anlamına gelen adını ilk âyetinden alır: *"Çoğaltma tutkusu sizi oyalayıp durdu; ta ki siz mezarlıklara varıncaya dek." (1-2)*

Tekâsür isminde bir sûrenin Kur'an'da yer almış olması, modern zamanlar açısından mucizevî bir husustur. Zira modern zamanların en büyük hastalığı çoğaltma tutkusudur. Büyük, daha büyük, en büyük peşine düşen insan, bu yanlış yolda kendini kaybetmiş, haddini ve hududunu aşmıştır.

Birçok mushaf ve tefsirde bu adla yer alır. Rasulullah'ın ashabının sûreye *Makbûra* adını verdiklerine dair bir haber nakledilmiştir (*Âlûsî*).

Buhârî sûreyi *Elhâkum* adıyla anar.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Sûre tartışmasız Mekkîdir.

Üstelik vahyin ilk dönemine aittir. Aksi iddiaları ne üslubu ne de muhtevası destekler. İlk tertiplerin tamamında Kevser ile Ma'ûn arasında, 16. sırada yer alır. Nübüvvetin 2. yılına tarihlenebilir.

Rivayetler Mekke'deki iki rakip kabilenin birbirleriyle güç yarışı üzerine indiğini söylese de, sûrenin mesajı her zaman ve mekâna, özellikle de yığma tutkusunun esiri olmuş modern insanadır.

Sûrenin ana konusu, modern zamanların en yaygın hastalığı olan güç tutkusudur. Bu tutkuya esir olan, sürekli biriktirir ve yığar. Sonunda yığdıklarının altında ezilerek kendini kaybeder ve varoluş amacını yitirir. İşte bu sûre, insanı dünyevileşme belasına karşı uyararak söze başlar:

أَلْهَاكُمُ التَّكَاثُرُ
حَتَّى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ

"Çoğaltma tutkusu sizi oyalayıp durdu,
Ta ki siz mezarlıklara varıncaya dek..." (1-2)

Mesele geçici ile kalıcı olanı, değeri olanla fiyatı olanı ayırt edecek yakin bir bilgiye sahip olma meselesidir. Bu bilgi îmanın eseri olacaktır; Allah'a O'nu görür gibi kulluğa götürecek diri ve diriltici bir îmanın eseri. Böyle bir îman, sahibinin yüreğine cehennem tehlikesini haber veren bir uyarıcı yerleştirecektir. Değilse, hakikati ancak iç yangınının vicdan perdesini yakıp gerçeği bütün çıplaklığıyla gördüğü gün anlayacaktır. Fakat iş işten geçmiş olacaktır:

كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ
ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ
كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ
لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ
ثُمَّ لَتَرَوُنَّهَا عَيْنَ الْيَقِينِ

"Ama hayır! Vakti gelince, gerçeği (burada) öğreneceksiniz;
O da olmadı, o zaman vakti gelince gerçeği (orada) öğreneceksiniz.
Yoo, eğer bu (tutkunun neye mal olduğunu) tam kavramış olsaydınız,
Elbet (dünyayı) cehenneme (çevirdiğinizi) de görürdünüz;
(Tutun ki burada göremediniz), ama daha sonra (ahirette) onu zâten gözlerinizle göreceksiniz..." (3-7).

Bu âyetlerin indiği dönemdeki insan "Biz henüz çoğaltma tutkusuna esir olan insanın dünyayı cehenneme çevirdiğini görmedik!" derse bin kez haksızlık ederdi, fakat günümüz insanı bunu derse milyar kez haksızlık eder. Zira bunu yakın geçmişinde kaç kere gördü.

Sûrenin son âyeti, servetin keyfimizce tasarruf edeceğimiz bir mülkiyet değil, hesabı sorulacak bir emanet olduğunu ifade eder:

ثُمَّ لَتُسْأَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ

"Elbet o gün tüm nimetlerden hesaba çekileceksiniz" (8).

103. 'ASR SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Adını ilk âyetinden alır: *"Asr şahit olsun..." (1)*

'Asr ismi, "sıkıp suyunu çıkarmak, özünü alıp posasını atmak" kök fiilinden türetilmiştir. İkindi vaktine 'asr denir. Zira çalışan insanın suyu çıkmıştır. Aynı zamanda çalışan insan çalışmasının karşılığı olan yevmiyesini ikindi vakti alır. Yani günün hâsılat zamanıdır. Yüzyıla 'asr denir. Zira insanın kalitesini ortaya çıkaran üç neslin ömrünü temsil eder. Hesap Günü'ne 'asr denir. Zira "hasat günü"dür. İnsanın yaptıklarının özü posasından o gün ayrılır.

İlk mushaf ve tefsirlerin çoğunda bu adla anılır.

Buhârî sûreyi *Ve'l-'asr* şeklinde zikreder.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

'Asr sûresi Mekke'de indirilen ilk sûrelerdendir.

Hz. Osman'a atfedilen nüzûl tertibinde İnşirah-'Âdiyât arasında 13. sırada yer alır. 'Âdiyat'ın yeri isabetli olsa da İnşirah'ın yeri değildir. Zira İnşirah Duhâ'dan hemen sonra nazil olan sûre olmalıdır. Metin açısından da Duhâ'nın ikizi gibidir. İbn Abbas tertibinde Rahman-Kevser sûreleri arasındadır. Bu hepten problemlidir. Muhtemelen sûrenin yerleştirilebileceği en isabetli yer Kadr-'Âdiyât arasıdır.

Sûrenin nüzûl zamanını tam tesbit zordur. Bununla birlikte 1. yılın sonunda veya 2. yılın başında nâzil olmuş olmalıdır.

Kur'an'ın âyet sayısı itibarıyla en kısa üç sûresinden biridir. Bunlar hepsi de üç âyetten oluşan Kevser, 'Asr ve Nasr sûreleridir.

SÛRENİN KONUSU

'Asr hacimce kısa olsa da, mânaca derindir. Kur'an'ın inşa etmek istediği insan tipini üç âyette resmeden bir belagat şaheseridir. İmam Şafiî, "Eğer Kur'an bu sûreden ibaret olsaydı, insanlık için yine de yeterdi" der (Âlûsî).

Bu sûreyle Beled arasında konu bütünlüğü vardır.

Abdullah b. Husayn'dan nakledilen şu rivayet 'Asr sûresinin ilk neslin hayatındaki yerini beyan eder: "Allah Rasulü'nün arkadaşlarından iki kişi bir araya geldiğinde, biri diğerine 'Asr sûresini okumadan ayrılmazlardı" (Taberânî).

"Okuma"yı Kur'anî mânada anladığımızda, bu rivayetten çıkan sonuç şudur: Rasulullah'ın has arkadaşları bir araya geldiklerinde birbirlerine hakkı ve sabrı tavsiye eder ve bunu yapmayı öğütlerlerdi. Bunu hayat tarzı edinmeleri, kelimenin tam mânasıyla "Asr sûresini okumaları" anlamına gelir.

Sûre insanın saadetini ve felaketini kendi elleriyle hazırladığını beyan eder. İnsanın zamana, çağa, mekâna kabahat yüklemesi onu sorumluluktan kurtarmaz. Mamafih iyiliği tarihin bir dönemine hasredip kendi yaşadığı asrın kötülüğünü de "ahir zaman" söylemiyle mazur gösterenlerin bu mantığını reddeder. Sözün özü: Keramet zamanda değil insandadır.

'Asr sûresi ilâhi bir notadır. Muhataba "Bu kadar üst perdeden ancak Allah konuşabilir" dedirten bir makamdan seslenir. Vicdanı harekete geçirmek ve insanı inşa etmek için zamanı şahit tutarak söze girer:

وَالْعَصْرِ

"Asr şahit olsun" (1)

İnsana dair yalnızca Allah'ın söyleyebileceği şu sözü söyler:

إِنَّ الْإِنسَانَ لَفِي خُسْرٍ

"Elbet insanoğlu tarifsiz bir kayıptadır." (2)

Ardından ziyandan kurtulanların özelliklerini sayar:

إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ

"Ancak, Allah'a inanıp güvenenler, erdemli ve sorumlu davrananlar; yani birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler bundan müstesnadır." (3)

Bunlar dört özelliktir: İman etmek, sâlih amel işlemek, hakkı tavsiye etmek, sabrı tavsiye etmek. Bunlar inanmak, yaşamak, paylaşmak ve direnmek olarak da nitelenebilir.

İlki Allah'ın, ikincisi hayatın, üçüncüsü insaniyetin, dördüncüsü hakikatin hakkıdır.

İlk ikisi bireysel, son ikisi toplumsal sorumlulukla alâkalıdır.

İlki akidevi, gerisi amelidir.

İnsan soyunun kurtuluşunun anahtarı budur. Aksi hüsrandır.

Ya Rab! Bizi kaybedenler arasında kılma!

104. HÜMEZE SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Adını ilk âyetinden alır: *"Gizli-açık, arkadan-önden sürekli iftira atıp kara çalan, çekiştirip ayıp ve kusur arayan herkes kendine yazık etmiştir." (1)*

Hümeze-lümeze gibi kavram çiftleri tıpkı muzzemmil-muddessir çifti gibi genelde bir mânanın iki kutbunu ifade ederler. "Gizli-açık, arkadan-önden" mânası kelimenin bu yapısından kaynaklanır. Niçin ism-i fail olarak Hemmaz ve Lemmaz gelmemiş denilirse, cevabı açıktır: Zira Allah bizim günahkâra değil günaha nişan almamızı istiyor. Günahkârı değil, günahı atmamızı istiyor. Günahkârı değil, günahı vurmamızı istiyor...

Buhârî ve bazı tefsirler onu ilk âyetinin tamamı olan *veylun li-kulli hümezetin lumezeh* şeklinde anarlar.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Sûre Mekke'de nâzil olmuştur.

Tüm ilk tertiplerde Kıyame ile Murselât arasına yerleştirilir. Bu yere itiraza mahal yoktur. Sûrenin yerleştirildiği bu yer, muhtemelen 4. yılın sonu veya 5. yılın başına denk gelir. Muhammedî davete karşı Mekke müşrikleri dört safhalı bir inkâr eylem planı uygulamışlardır:

1. Suskunluk safhası.
2. Alay safhası.
3. İftira safhası.
4. Fiili saldırı safhası.

İşte bu sûre müşrik Mekke toplumunun Muhammedi davete karşı takındıkları bu dört safhadan "alay safhasına" delalet eder.

SÛRENİN KONUSU

Hümeze sûresi, insanın hemcinslerine karşı küstahça tavırlara bürünmesinin psikolojik tahlilini yapar. Hor görme, tahkir, alay, karalama, gıybet, kusur ve ayıp aramayı ahlâksızlık sayıp reddeden bu sûre, bütün bu hastalıklı tavırların temeline "kendini bilmezliği" yerleştirir. Zira ancak kendini bilmezler "sonsuza dek yaşayacağını" zanneder:

وَيْلٌ لِّكُلِّ هُمَزَةٍ لُّمَزَةٍ
الَّذِى جَمَعَ مَالاً وَعَدَّدَهُ
يَحْسَبُ أَنَّ مَالَهُ أَخْلَدَهُ

Gizli- açık, arkadan-önden sürekli iftira atıp kara çalan, çekiştirip ayıp kusur arayan herkes kendine yazık etmiştir!

İşte, malı yığan ve onu birikim sayan bu tiptir;

O, malının kendisini ölümsüz yapacağını sanmaktadır" (1-3)

Bu sûrenin Mekkî sûreler arasındaki kardeşi Kalem sûresidir. Medenî sûreler arasındaki tefsiri ise Hucurât sûresidir.

Sûrenin konusu ahlâktır. Kibirli tipin psikanalizini yapar. Sûrede "mal", aslında takvâ dışında başkalarından daha fazla sahip olduğumuz her şeyi temsil etmektedir. Fazladan sahip kılındığı şeyleri, onlara sahip olmayanları küçümseme ve tahkir etme, onların hukukunu çiğneme ve şerefine dil uzatma sebebi sayan herkes, "yazıklar olsun" denilen "hümeze ve lümeze" sınıfına girer. Bunlar kırıp geçiren bir azaba mahkûm edilerek alçalışın dibini boylayacaklardır:

كَلَّا لَيُنبَذَنَّ فِى الْحُطَمَةِ
وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْحُطَمَةُ
نَارُ اللَّهِ الْمُوقَدَةُ

"Hayır, aksine o kırıp geçiren ve iliklere işleyen bir ateşin dibine savurulacak;

Sahi, sen nereden bileceksin kırıp geçiren ateş nedir?

O Allah'ın tutuşturulmuş ateşidir" (4-6)

Nasıl ki iftira ve karalama buna maruz kalan insanın yüreğini yakar, işte bu suçun cezası olan *hutame* de mücrimin yüreğinden yükselecektir:

الَّتِي تَطَّلِعُ عَلَى الْأَفْئِدَةِ

"O öyle bir ateştir ki, bütün bir iç dünyalarını kaplayarak yükselir." (7)

Yani ihanet ettiği fıtratı, sesini bastırdığı vicdanı, güdülerinin emrine verdiği bilinci ve kötüye şartlandırdığı bilinçaltı Allah'tan mahrum bırakılmanın acısıyla onu yakan bir cehenneme dönüşecektir:

إِنَّهَا عَلَيْهِم مُّؤْصَدَةٌ
فِي عَمَدٍ مُّمَدَّدَةٍ

"İşte o ateş onların üzerine güdümlenmiştir; uzayıp giden parmaklıklar arasında (kendi zindanlarına mahkûm olacaklardır)." (8-9)

Muhtemel soru şudur: Bu tavır Allah'ı neden böylesine gazaplandırır?

Bu önemli sorunun muhtemel cevabı da şudur: İşin özü itibarıyla bu tavır, kendini Allah yerine koymaktır. Zira insanların amel defterlerini Allah tutar, hata ve kusurlarını o kaydeder. Başkalarının hatalarını ve ayıplarını arayan, Allah'tan rol çalmaya kalkmış ve haddini aşmış demektir.

105. FÎL SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Fil adını ilk âyetinden alır: *"Gözünde canlandırabilir misini Rabbinin Fil Ordusu'na nasıl muamele ettiğini?" (1)*

Kur'an'da adını muhtevasındaki hayvanlardan alan 5 sûre vardır: Bakara, Nahl, Ankebut, Neml ve Fil sûreleri. Fil sûresi adını, Ebrehe'nin (İbrahim) ordusunun başında bulunan filden almıştır. Filin orduya değil ordunun file izafe edilmesinde nükte vardır: Tüm zorlamalara rağmen Kâbe'ye saldırmaktan ısrarla kaçınan fil, ordunun ve onun komutanından daha akıllıydı. Onun için "ordunun fili" veya "Ebrehe'nin ordusu" değil, "fil ordusu" dendi.

Elemtera diye de anılmıştır. *Buhârî* de sûreyi *Elemtera* adıyla anar. Kurtubî'nin naklettiği bir rivayette de sûre aynı adla anılır.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Sûre Mekke'de nazil olmuştur.

Hz. Osman tertibinde Kâfirûn-Felak arasında yer alır. İbn Abbas tertibinde Mâ'ûn-Kâfirun arasında yer alır. Gerekçeli tertibimizde Tebbet-Kureyş arasına denk gelmiştir. Bütün veriler sûrenin iniş zamanının peygamberliğin 2. yılına tekabül ettiğini gösterir. Kureyş ile bu sûre arasında konu bütünlüğü vardır.

Sûre 5 âyet, 23 kelimeden müteşekkildir.

SÛRENİN KONUSU

Sûre, tarihi Fil Vakası üzerinden ahlâksız gücün ibretlik akıbetini anlatır. İşgalci "Fil Ordusu" (eshâbu'l-fîl), egemen gücün her çağda

görülen örneğidir. "Güçlüyüm, o halde haklıyım" mantığıyla hareket eder. Bu mantıkla hareket eden er-geç hüsrana uğrar:

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ

أَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِي تَضْلِيلٍ

"Gözünde canlandırabilir misin Rabbinin Fil Ordusu'na nasıl muamele ettiğini?

Başlarına geçirmedi mi onların ince tasarlanmış hainice hilesini?" (1-2)

Sûre fil-ebâbîl zıt kutupları üzerine oturur:

وَأَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْراً أَبَابِيلَ

تَرْمِيهِم بِحِجَارَةٍ مِّن سِجِّيلٍ

"Onların üzerine katar katar bilinmeyen nitelikte uçan taşıyıcı varlıklar saldı;

Onlara taş kesilmiş balçık türü tanımlanamayan (şeyler) atıyorlardı." (3-4)

En iri hayvan olan fil büyük ama haksız olanı, ebabil ise küçük ama haklı olanı temsil eder. Allah, tek ve gerçek büyüktür.

Sözün özü: Güce tapınan her ahlâksız güç er ya da geç gazaba uğrar.

SÛRENİN ATIF YAPTIĞI TARİHİ OLAY

Sûrenin tarihi bağlamı özetle şudur:

Çağın iki süper gücü İran ile Bizans rekabet halindedir. Miladi 6. yüzyılın ikinci yarısı bu rekabetin kızıştığı yıllardır. Bu rekabetin gölgesi Mekke'ye de düşer. Nüfuzlu kabileler Mutayyibin ve Halif adıyla iki guruba ayrılırlar.

Ellerini hoş kokulu su dolu bir kaba daldırarak biatleştikleri için Mutayyibîn adını alan hizip Pers yanlısıdır. Persler o günün dünyasında egemen güç olmuşlardır. Saray entrikaları ve hanedan kavgalarıyla güçsüz düşen Doğu Roma karşısında Persler tartışmasız bir üstünlük sağlamışlardır (Perslerin Bizans karşısındaki üstünlüklerinin seyri ve sonu için bkz: Rûm Sûresi). Haliyle Bizans'ın kadim nüfuz

alanlarında kendisine müttefikler aramaktadır. Bizans'ın bölgedeki en kadim iki nüfuz alanı Habeşistan ve Yemen'dir.

Hicaz bölgesi tam olarak ne Bizans'ın ne de Pers'in nüfuz alanına dâhildir. Bu bölge kadim zamanlardan beri egemen güçlerin nüfuz alanları dışında kalmaktadır. Fakat Hicaz bölgesinin Baharat Yolu'nu kullanarak güney-kuzey arasındaki ticaretten aslan payını alan tüccar aileleri, sık sık baş gösteren ticari sorunlarını çözmek ve güvenlik ihtiyacını karşılamak için egemen güçlerden birinin himayesi altına girme ihtiyacı hissetmektedirler. İşte Mekke'nin saygın ailesi Haşimoğulları ve müttefiklerinin karşısına güçlü bir hizip olarak çıkmak isteyen Ebu Süfyan'ın ataları Ümeyye oğulları ve Ebu Cehil'in ataları Mahzumoğulları, rakiplerine karşı Mekke'deki konumlarını pekiştirmek için Pers sarayına yanaşırlar. Bununla beraber Bizans ve onun bölgedeki uzantısı durumundaki Habeşistan ile de iyi geçinmeye çalışırlar.

Mutayyibin hizbinin ezeli rakibi Halif hizbine karşı rekabeti vahyin gelişinden sonra da devam eder. Hz. Peygamber'e karşı verilen savaşın arka planında hep bu ezeli rekabetin bilinçaltındaki izleri vardır. Hatta Ebu Cehil Bedir öncesinde Uyeyne b. Hısn el-Fezari'nin kendisine sorduğu bir soruya cevap verirken kendi kabilesi Mahzumoğulları ile Haşimoğulları arasındaki ezeli rekabete atıf yapar ve "Şimdi Haşimoğullarından biri peygamber olduğunu söylüyor. Biz nerden bulalım peygamberi!" der. Pers Kisra'sının Hz. Peygamber'in elçisine karşı gösterdiği hırçınlık ve davet mektubunu büyük bir nefretle yırtmasının tek sebebi inanç ayrılığı değildir. Medine İslâm Devleti'nin Mekke site devleti üzerindeki egemenliği, aynı zamanda Pers'in Hicaz'daki müttefiklerinin kaybettiği anlamına geliyordu. Nitekim Pers imparatoru II. Kuruş, kendisine bağlı bir devlet olan Yemen Bâzân'ına Hz. Peygamber'i zincire bağlayıp göndermesi emrini vermiş, Yemen Bâzânı da bunu temin için Medine'ye iki suikastçi göndermişti. Fakat bu teşebbüs Allah'ın koruması sayesinde akim kaldı.[1]

Halif'e gelince...

Halif, "müttefikler" anlamına gelebileceği gibi, "ardıllar, arkada kalanlar, geriye kalanlar" anlamına da gelebilir. Halif'i bir araya geti-

1- Bkz: *Hayat Kitabı Kur'an*, Bakara 102'nin ilgili notu.

ren Mutayyibin'in zulmü ve gaddarlığıdır. Mutayyibin, yükselen küresel güç Pers'lerden aldığı moral desteğiyle etrafta terör estiriyordu. Mekke'de yerleşik ticaret kurallarını kendi lehlerine hiçe sayıyorlar, güçsüzleri mağdur ediyorlardı. İşte bu duruma tepki gösteren kabileler Haşimoğullarının şemsiyesi altında toplandı. Bunlar arasında Adiyyoğulları gibi nisbeten daha güçsüz kabileler de yer alıyordu. Halif tabiatıyla Bizans yanlısı görünüyordu. Haşimilerin Habeşistan ile çok iyi ilişkileri vardı.

Muhtemeldir ki, Habeş Necaşi'si (Nugas) daha genç bir delikanlışken hanedanının başına iş gelince, bölgede misafir edilerek Haşimoğullarının yardımına mazhar olmuştu. Necaşi'nin Allah Rasulü'ne gösterdiği sevgide böylesine bir geçmişin payının da olmuş olması muhtemeldi. Bizans imparatoru Heraklius'un Hz. Peygamber'in elçisine ve mektubuna karşı Kisra'nın tam tersi bir tavırla sıcak ve mülayim bir tavır takınmasından bu siyasi arka planın bir rolü olsa gerektir. Yine Ebrehe'nin Kâbe'yi yıkmak için gelişinde Haşimoğullarının ve Mekke'nin reisi Abdulmuttalib ile Ebrehe arasındaki mesafeli ilişkinin de rolü vardır. Bu siyasi arka plan özardı edilerek, olan bitenin makul bir izahı yapılamaz. Hilfu'l-Fudul'ü ("Faziletliler İttifakı" veya fudul'un "artıklar" anlamından yola çıkarak "Artıklar İttifakı") Halif akdetmiştir. Hilfu'l-Fudul, aslında rakip hizip olan Mutayyibin'in zulümlerine karşı akdedilmiş bir ittifaktır.

Miladi 570'lere doğru Mekke'de güçler dengesi İran yanlılarının eline geçer. O sırada, Yemen'de yönetimi ele geçiren Ebrehe (İbrahim?) isimli biri, vergi taahhüdü karşılığında Hıristiyan Habeş Krallığı'nın, dolayısıyla Bizans'ın desteğini arkasına alır. Kuzey-Güney ticaretinden aslan payını Mekke almaktadır. Ebrehe, ticaretin eksenini Mekke'den San'a'ya kaydırmak ister. Bunun için Kâbe'ye rakip olacak bir kilise (Kulleys) yaptırır. Kilise'ye karşı yapılan bir sabotajı bahane ederek, Kâbe'yi yıkmak için fillerle donatılmış bir orduyla Mekke üzerine yürür. Fil Ordusu, mahiyeti Allah'a malum bir felakete uğrayarak amacını gerçekleştiremeden kırılır. Bu olay Mekke'nin ticaret potansiyelini kat kat artıran bir dönüm noktası olur. Mekkeliler diğer Araplar nezdinde *Ehlullah* (Allah'ın ev halkı) diye anılmaya başlanır. Mekke ekabiri de, bunun ekmeğini yeme konusunda hiçbir fırsatı kaçırmaz.

Sûre işte bu başarısız seferi Mekkeli müşriklere hatırlatarak, onları Hz. Peygamber'e karşı Ebrehe'nin rolünü oynamamaya davet eder. Allah'a karşı güç gösterisine kalkışmanın sonucu bellidir: *"Yenilmiş bir ekine dönmek"* (5) ve sap gibi ortada kalmak...

Diğerlerinin aksine bu kıssanın Kur'an'ın bir başka yerinde tekrar edilmemesinin iki nedeni vardır:

1. Helâkin temelinde bir peygamberi yalanlamanın olmayışıdır.
2. Müşrikler bundan kendilerine pay çıkarmaya kalkışmasınlar diyedir.

106. KUREYŞ SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Kureyş sûresi, adını, Kur'an'da geçtiği tek yer olan ilk âyetinden alır. *"Bari Kureyş'in birlik ve dirliği hakkı için onların yaz ve kış yaptıkları ticari sefer güvenliği hakkı için kulluğu şu Beyt'in Rabbine tahsis etsinler!" (1-3)*

Kureyş kelimesi iki köke nisbet edilir. Birincisi "köpek balığı" mânasındaki kırş kökü. İkincisi "toplamak ve biriktirmek" mânasındaki karş kökü. İsm-i tasğir kalıbındaki Kureyş'in mânası birinci ihtimalde "köpek balıkçığı", ikinci ihtimalde "bozuk paracıklar, birkaç kuruşçuk" mânasına gelir. Bir yoruma göre kelimedeki küçültme tazim içindir. Dilimizdeki "annecik, babacık" buna örnektir. Kureyş, Fihr b. Malik veya onun dedesi Kinaneli Nadr'ın neslinden gelen Mekke ve civarında mukim kabilelerin ortak adıdır.

Mushaflarda, tefsirlerde ve *Buhârî*'de bu adla yer alır.

İkinci nesil (tabiin) onu *li-îlâfi kureyş* adıyla anmıştır.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Sûre Mekke'de nâzil olmuştur.

Kureyş sûresi ilk tertiplerin tümünde Tîn-Kâri'a sûreleri arasında yer alır. Bu birkaç açıdan savunulamaz. Bir kere Tîn sûresi Kari'a'dan önce değil sonra inmiş olmalıdır. Bu sonralık hemen sonra anlamında değil, en az bir yıl sonra anlamında alınmalıdır. Öte yandan, Kureyş sûresi ile Fîl sûresi arasında kopmaz bir öncelik-sonralık ilişkisi vardır. Tüm göstergeler bu sûrenin yerinin Fil sûresinin ardı olduğunu gösterir. Şöyle ki:

İlk otoritelerden Ferrâ, Ahfeş ve daha başkaları Kureyş sûresinin ilk âyetinin Fil sûresinin son âyetiyle bağlantılı olduğunu söyler. Bu görüşü muhteva da doğrular. Zira iki sûrede de Allah ilk muhataplara nimetlerini hatırlatmaktadır. Hz. Ömer bir farz namazın ikinci rekatında önce Fil sonra Kureyş sûrelerini okumuştur (*Taberî*). Ubey b. Ka'b mushafında, iki sûrenin peş peşe besmelesiz yer aldığı rivayeti vardır. Bu rivayetler ikisinin tek sûre olduğunu değil, birbiriyle mâna ve zaman açısından kopmaz bir bağa sahip olduğunu gösterir. Zira bu iki sûrenin fasılaları tartışmaya mahal bırakmayacak kadar farklıdır.

Bütün bu veriler göz önüne alındığında, sûrenin muhtemel nüzûl tarihini, 2. yılın sonu olarak tesbit etmek mümkündür.

Sûre 4 âyettir. Hicaz kıraat okulu sûreyi 5 âyet saymışlardır. İhtilaf *min cû'in*'dedir. Kelime sayısı 19'dur.

SÛRENİN KONUSU

Önceki Fil sûresi gibi bu da ilk muhataplara Allah'ın kendilerine verdiği özel nimetleri hatırlatır. Zira Mekke'nin sakini olan Kureyş kabilesi, her şeyini canlı bir tanık gibi karşılarında duran Beyt'e (Beytullah) borçludur. Bu sûre, ticaretin Kureyş için ne denli hayati bir öneme haiz olduğu bilinmeden asla anlaşılamaz. Bu gerçek şöyle ifade edilebilir: ticaret yoksa Kureyş yoktur, *îlâf* yoksa ticaret yoktur. Bu gerçeği, Kureyş'in en güçlü tacirlerinden Saffan b. Umeyye'nin, müslümanların *îlâf*'ın iki kanadından birini kontrol altına aldığında söylediği şu sözler güzel açıklar:

"Ne yapalım, n'eyleyelim, nereye gidelim, bilemiyoruz. Şayet burada oturup kalsak sermayemizi yiyip tüketeceğiz. Zira Mekke'deki varlığımız yazın Şam kışın Habeşistan ticaretine dayanmaktadır".[1]

Ancak bu, gerçeğin sadece yarısıdır. Gerçeğin tamamını ancak şu cümle ifade edebilir: Eğer Kâbe yoksa, ticaret de *îlâf* da yoktur; ama Kâbe de bereketini kendinden değil Rabbinden alır. İşte sûre bu gerçeği hatırlatır:

فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هَٰذَا الْبَيْتِ

الَّذِي أَطْعَمَهُم مِّن جُوعٍ وَآمَنَهُم مِّنْ خَوْفٍ

1- Vakıdî, *Meğazi* I, Beyrut, 1404, s. 197

"Kulluğu şu Beyt'in Rabbine tahsis etsinler!

Ki O, onları açlığa rağmen doyurmuş, her tür tehlike ve tehdide rağmen güvende kılmıştır." (3-4)

Dikkat buyurun: Kulluğu Beyt'e değil, Beyt'in Rabbine etsinler... Zımnen: ekmeğe değil, ekmeğin sahibine teşekkür etsinler!

107. MÂ'ÛN SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Sûre adını, Kur'an'da geçtiği tek yer olan son âyetinden alır: *"ama en küçük yardımı bile esirgerler" (7).*

Mâ'ûn, meûnet mastarından türetilmiştir. Kutrub'un dediği gibi mâ'ûn kelimesi "azlık" bildirir. Çoğundan azını temsil ettiği için zekât ve sadakaya da mâ'ûn denmiştir. Abdullah b. Mes'ud, mâ'ûn'u "bir ölçek, bir kova, bir şinik" gibi, ürünlerin ölçüldüğü ölçeklerin en alt birimi olarak yorumlamıştır. Tercih ettiğimiz mâna bu yoruma dayanır. Mücahid bu kelime "ödünç verme" olarak alır. Buna göre âyetin mânası "Ödünç vermeye bile engel olurlar" olur. Mâ'ûn, hava, güneş, rüzgâr, yağmur, su, ot, ateş gibi kimsenin kimseden esirgemesinin helâl olmadığı insanlığın ortak kullanımına açık şeylerdir diyenler olmuştur. Bizce bu mâ'ûn'un en güzel tanımlarından biridir. Buna göre sûreye adını veren âyetin açılımı şöyle olur: "ama (güneş, hava, su, rüzgâr ve yağmur) gibi insanlığın ortak malı olan şeyleri dahi esirgerler".

Bazı tefsirler ve *Buhârî* sûreyi ilk kelimesi olan *Eraeyte* adıyla anmışlardır.

Sûrenin adı altıya kadar çıkarılmıştır.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Mekke'de nazil olmuştur.

Hz. Osman tertibinde Tekâsür ile Kâfirûn sûreleri arasında 17. sırada yer almıştır. İbn Abbas tertibinde Tekâsür-Fîl sûreleri arasında yer alır. Sûrenin Hz. Osman tertibindeki yeri daha isabetlidir. Bu yeri sûrenin muhtevası da teyit eder.

Bazıları Mâ'ûn sûresinin yarısının Mekki, diğer yarısının da Medeni olduğunu iddia etmişlerdir. Sûreyi ikiye bölüp 1-3. âyetlerinin Mekke'de 4-7. âyetlerinin de Medine'de indiği iddiaları musallîn'e şer'î mânasıyla "namaz kılanlar" anlamı verme ısrarından kaynaklanmaktadır. Ne ki bunun bir mesnedi yoktur. Sûre her şeyiyle parçalanamayacak bir bütünlük arz eder. Dahası, sûre son âyetiyle tekrar girişteki konuya dönerek onu her tür bölme çabalarını boşa çıkarır. Sûrede birbirine fa bağıyla kopmaz biçimde bağlanan iki konuyu birbirinden ayırmak, bizzat sûrenin reddettiği bir şeydir.

Ma'ûn sûresi, ikinci yılın ilk yarısına tarihlenebilir. Konu itibarıyla, kendisinden önce indirilen Tekâsür sûresinin bir devamı niteliğindedir.

Sûre 7 âyettir. Bu sadece Kufe kıraat okuluna göredir. Diğer tüm okullar sûreyi 6 âyet saymışlardır. Sûre 23 kelimeden müteşekkildir.

SÛRENİN KONUSU

Sûrenin konusu, bireysel ibadetle toplumsal yükümlülük arasındaki kopmaz ilişkidir. Salât üzerinden, hasenatın sâlihata nasıl tebdil edileceğini gösterir.[1] Kulun Allah ve toplumla olan ilişkilerinin parçalanamazlığı işlenir. Zımnen söylenen şudur: yetimi gözetmekle ibadetin arasını ayırmak, "Allah'a karşı borçluluk bilinci" anlamındaki Din'i yalanlamaktır:

أَرَأَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالدِّينِ
فَذَلِكَ الَّذِي يَدُعُّ الْيَتِيمَ
وَلَا يَحُضُّ عَلَى طَعَامِ الْمِسْكِينِ
فَوَيْلٌ لِّلْمُصَلِّينَ
الَّذِينَ هُمْ عَن صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ
الَّذِينَ هُمْ يُرَاؤُونَ
وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ

1- Bkz. *Hayat Kitabı Kur'an; 'Asr*: 3, not 5.

"Allah'a karşı borçluluk sorumluluğunu tümden inkâr eden birini tasavvur edebilir misin?

İşte böyle biridir yetimi itip kakan,

Ve yoksulu doyurmaya gayret etmeyen.

İşbu yüzden, olmaz olsun (böyle) ibadet edenler!

Bu gibiler, ibadetin hakiki amacından gafil görünmektedirler.

Bunlar öyle kimseler ki, (ibadeti) gösteriye dönüştürürler,

Ama en küçük yardımı bile esirgerler." (1-7)

Yedi âyetlik sûrenin ilk üç âyeti insanın diğer insanlarla, sonraki üç âyeti insanın Allah'la ilişkisine dairdir. Bunun özeti şudur: Tevhid ve adâlet dinin iki kanadıdır. Bunlardan biri kırıldığında, diğeri işlevini ifâ edemez. Bu sûre, insanlara karşı sorumluluğun Allah'a karşı sorumluluktan ayrı düşünülmemesi gerektiğini telkin eder. Eğer kişi insanlara olan yükümlülüklerini yerine getirmiyorsa ibadet bir gösteriden ibarettir (4).

Bunun anlamı şudur: İbadetler Allah ile kul arasında gerçekleşiyorsa da, ibadetlerin gayesi kulun diğer insanlarla ilişkilerine yansımak zorundadır. Zira ibadetin yararı Allah'a değil insanadır. Zaten ibadetin meyvesi de budur.

108. KEVSER SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Kesret ismiyle geldiği için "çok hayır, bol ikram, nimet sağanağı" mânasına gelen adını ilk âyetinden alır: *"Gerçek şu ki, Biziz sana her hayrı cömertçe bahşeden!" (1)*

el-Kevser "çok hayır" mânasına gelen camid bir isimdir. Kural gereği camid isimler müsemmasından başkasına delalet etmezler. Şu halde Kevser, Hz. Peygamber'e tahsis edilen "bir çok (kesîr) nimete" verilen isimdir. Bu nimetlerin en belirgin olanları Kur'an vahyi, nübüvvet ve hikmettir. Hz. Enes'ten gelen ve avam arasında yaygın olan "Kevser havuzu" yorumu, Kevser isminin delaletiyle değil, yorumuyla alakalıdır. Kevser'i "cennette Hz. Peygamber'e has billurdan bir havuz" olarak yorumlayanların yanında, "Hz. Peygamber'in nesli, sahabesi, ümmeti, ümmetinin âlimleri, cennette bir ırmak, tevhid akidesi, İslâm, fazilet, övülmüş makam, Muhammedi şeriatın sadeliği, Kur'an, Kur'an'ın kolay anlaşılması, Hz. Peygamber'e has bir nûr" gibi birçok mânaya yoranlar da olmuştur.

Tüm mushaf ve tefsirlerde bu isimle yer almış ve şöhret bulmuştur. Kur'an'da kelimenin kullanıldığı tek yer burasıdır.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Sûre Mekke'de inmiştir.

Hem konusu, hem üslubu bunu teyit eder. Başta Osman b. Affan, İbn Abbas ve Cabir b. Zeyd'inkiler olmak üzere bütün ilk tertiplerde sûre Mekkî olarak kayıtlıdır. Sûrenin Medenî olduğunu söyleyenler Enes hadisine (*Müslim* vd.) dayanırlar. Sûrenin bunu desteklemeyen üslûp ve muhtevasına ilaveten, ilk tertip sahibi sahabilerin buna katılmamış olmaları dikkat çekicidir. Sûre İbn Abbas tertibinde 'Asr-Tekâsür, diğerlerinde 'Âdiyât-Tekâsür arasına yerleştirilir. Çoğunluğun yaklaşımı daha isabetli görünmektedir.

Mevcut yeri itibarıyla sûre peygamberliğin 2. yılının sonuna yerleştirilebilir. Sûrenin 3. âyeti Hz. Peygamber'e kin ve nefret besleyen bir zümrenin varlığına delalet eder. Buradan, daha peygamberliğin erken döneminde Hz. Peygamber'e içten içe kin besleyenlerin birilerinin varlığı anlaşılmaktadır.

Sûre 3 âyettir. Kelime sayısı 10'dur.

SÛRENİN KONUSU

Kevser Kur'an'ın en kısa sûresi olsa da, anlamı en derin olanlarından biridir. Konusu itibarıyla Şerh ve Duhâ sûrelerinin hizasına konulabilir. Zira Kevser sûresi de adı geçenler gibi muhatabını motive eden bir muhtevaya sahiptir.

Allah Rasulü'nün ümidini tahrik eder, kuvve-i mâneviyesini yükseltir. Âlemlere rahmet olana, vahiy ve nübüvvetin sadece "ağır bir sorumluluk" değil, aynı zamanda "büyük bir hayır" olduğunu hatırlatır:

إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ

"Gerçek şu ki, Biziz sana her hayrı cömertçe bahşeden." (1)

Bu hayırlı nimet sayesinde Abdulmuttalib'in yetimi "âlemlere rahmet" olmuştur. Ve bunu yapan da Âlemlerin Rabbi Allah'tır. O halde, Âlemlerin Rabbine şükür gerektir ve şükrün en büyüğü, ibadeti ona tahsis etmektir:

فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ

"O halde namazı da, kurbanı da yalnız Rabbine tahsis et!" (2)

Kevser-ebter karşıtlığı sûrenin anahtarıdır. Ona kin güdüp ondan nefret edenler olacaktır. Bunun anlamı, Allah'ın birçok hayır ve keremine mazhar olduğu için varlığı bütünüyle hayır olmuş birinden mahrum kalmaktır. Yani, *el-ebter* olup onunla alâkasını kesen ve ona düşman olan biri, gerçekte *el-kevser*'den kesilip ona düşman olmuş ve hayrın kaynağından mahrum kalmış biridir:

إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ

"Bir başka gerçek de şu ki; (hayırdan) tamamen kesilip kopmuştur senden nefret eden." (3)

Allah'ım! Bizi hayrın kaynağından mahrum eyleme!

109. KÂFİRÛN SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Adını ilk âyetinden alır: *"De ki: Siz ey kâfirler!" (1)*

"Kâfirler" mânasına gelen kâfirûn ism-i fâil (özne) kalıbıdır. Bu kalıp, ismin sahibinin, faili olduğu fiili hayat tarzı haline getirdiği vurgusunu içerir. Yani, bunun açılımı "Ey küfrü ve nankörlüğü hayat tarzı haline getirenler güruhu"dur. Küfrün akidevi karşılığı inkâr, ahlâki karşılığı nankörlüktür. Esasen kefera fiili, "örttü" mânasına gelir. Hakikatin üstünü örtmektir küfür. Yine vicdanının üzerini örterek onun sesini bastırmaktır küfür. Yine nimetin üzerine örterek nankörlük yapmaktır küfür.

İlk mushaf ve tefsirlerde bu adla anılır.

Buhârî ilk âyetinin tamamı olan kul yâ eyyuhe'l-kâfirûn ile anmıştır. İhlâs sûresiyle birlikte "hastalığı def eden ikili" anlamına el-Mukaşkışeteyn de denmiştir. Tıpkı İhlâs sûresini olduğu gibi, bu sûreyi de İhlas adıyla ananlar olmuştur.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Mekke'de nâzil olmuştur.

Osman ve Cabir b. Zeyd tertiplerinde Ma'ûn-Fil arasında 18. sırada yer alır. İbn Abbas tertibinde ise Fil-İhlâs sûreleri arasında yer alır. İlk iki tertipteki yeri İbn Abbas'ın tertibindeki yerinden daha isabetlidir. Tesbit edebildiğimiz kadarıyla sûrenin en isabetli yeri Mâ'ûn-Tebbet arasıdır. Peygamberliğin 2. yılına tarihlendirilmelidir.

Sûre 6 âyettir. Kelime sayısı 28'dir.

SÛRENİN KONUSU

Sûrenin konusu İslâm akidesinin temeli olan tevhiddir. Bu sûre İhlâs ile birlikte kelime-i tevhid'in tefsiri niteliğindedir. *Lâ ilâhe*'yi Kâfirûn sûresi, *illallah*'ı İhlâs sûresi tefsir ve temsil eder.

Ana fikri tek cümledir: İmanda pazarlık olmaz. Tersi de geçerli: Pazarlık olan yerde îman olmaz. Sûre, bir îmanda kararlılık ve sebat sûresidir. Aynı zamanda, Kur'an'ın ilk muhatabını inşa örneklerinin de başında gelir. Aynı zamanda her yer ve zamanda yaşayan tavizsiz îman sahiplerinin dünyanın tüm kifirlerine manifesto niteliğinde cevabıdır:

قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ
لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ
وَلَا أَنتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ
وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَّا عَبَدتُّمْ
وَلَا أَنتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ
لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ

"De ki: Siz, ey kâfirler!
Asla kul olacak değilim sizin kul olduğunuz şeylere,
Siz de benim kul olduğuma kulluk edecek değilsiniz!
Zaten ben asla kulluk etmedim sizin geçmişte kul olduklarınıza,
Siz de benim kul olduğuma kulluk etmezdiniz.
Sizin dininiz size, benim dinim bana!" (1-6)

Bu sûre, dünyanın en halim-selim insanını, *"Vallahi ey amca, güneşi sağ elime ayı da sol elime koysanız, Allah'tan aksi yönde bir emir gelmediği sürece ben bu dâvâdan asla vazgeçmem!"*[1] diyecek destanî bir kararlılık noktasına getiren sürecin işaret taşlarından biridir. Vahidi'nin ve İbn İshak'ın naklettiği şu nüzûl sebebi rivayeti bilinmeden sûre hakkıyla anlaşılamaz:

"Allah Rasulü Kâbe'yi tavaf ediyordu. Kavmin yaşlıları olan Esved b. Muttalib, Velid b. Muğire, Umeyye b. Halef, Âs b. Vail önüne geçip

1- İbn Hişam, *es-Sîra* II, 101.

şu teklifte bulundular: Ya Muhammed! Gel (bir sene) biz senin kulluk ettiğine kulluk edelim, (bir sene de) sen bizim kulluk ettiğimize kulluk et. Bu sayede biz seninle bu işte ortak olalım. Eğer seninki bizimkinden hayırlıysa, biz o hayırdan payımızı almış oluruz. Yok, eğer bizim taptığımız seninkinden hayırlıysa, sen ondan mahrum kalmamış olursun. Allah da bunun üzerine bu sûreyi indirdi. Rasulullah ertesi sabah Kâbe'de onlara bu sûreyi okudu. İşte o zaman ondan ümitlerini tamamen kestiler."

İbn Abbas şöyle der: "Ondan tamamen ümit kestiler; ona ve ashabına eziyet etmeye işte o zaman başladılar". Bu tesbit de gösteriyor ki, bu sûre tıpkı Necm sûresi gibi Mekke döneminin kırılma noktalarından biridir. Suskunluk ve alay dönemlerinin ardından bu sûre ile baskı dönemi başlamıştır.

110. NASR SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Sûre "zafer garantili yardım" *mânasına gelen adını ilk âyetinden alır: "Allah'ın zafer garantili yardımı ve Fetih geldiğinde." (1)*

Nasr, tek başına "yardım" demektir. Fakat Allah ismine izafe edilip de nasrullah terkibine dönüştüğünde, mânası kesinlikle "zafer garantili yardım"a dönüşmektedir. Bunun şahidi Enfal sûresinin 10. âyetidir: *"en-Nasr, ancak Allah katından olur"*. Eğer nasr'ın mânası sıradan bir "yardım" olsaydı, yardımı Allah'a tahsis etmek anlamsız olurdu. Zira her insan her insana yardım edebilir. Fakat nasr yalnız Allah'ın yapabileceği bir yardımsa, bunun insanın yardımından farkı bellidir: "zafer garantisi". İşte "Allah'ın nasrı"nın mânası da "zafer garantili yardım"dır.

İlk mushaf ve tefsirlerde bu adla yer alır. *Buhârî*'nin Hz. Aişe'den naklettiği bir rivayette ilk âyetinin tamamı olan *izâ câe nasrullahi ve'l-feth* ile anılır.

Tirmizî "Feth" adıyla anar.

İbn Mes'ud, Rasulullah'ın vefatını ima ettiği için *Tevdi'* (Veda) adını vermiştir.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Nasr sûresi Medine'de nâzil olmuştur.

Ancak nüzûl tarihi konusunda üç ayrı görüş vardır.

1. Taberî ve Taberânî'nin İbn Abbas'tan rivayetlerine göre, Hicrî 7. yılda Hayber dönüşü nâzil olmuştur. Katade'den gelen "Rasulullah'ın vefatından iki yıl önce indi" rivayeti de bunu destekler.

2. Vahidi'nin yine İbn Abbas'tan nakline göre, Huneyn'den dönüşte nâzil olmuştur.

3. Bezzar, Beyhaki ve İbn Ebi Şeybe'nin naklettiği sorunlu İbn Ömer rivayetine göre, Veda Haccı günlerinin tam ortasında nâzil olmuş, Rasulullah bundan sonra üç ay yaşamıştır.

Bu rivayetlerden metnin bağlamıyla en uyumlusu ilkidir. Zira mazi fiilin başına gelen *izâ* şartı fiilin zamanını geleceğe çevirir. Sûre geleceğe dair ihbardır. Diğer görüşleri dikkate almak, olayı olup-bitmiş kabul etmektir. Kaldı ki, sûredeki *feth*'in Mekke'nin fethi olduğunda ittifak vardır.

Sûre 3 âyette, Kur'an'daki üç âyetlik üç sûreden biridir. Kelime sayısı 26'dır.

SÛRENİN KONUSU

Sûrenin konusu zafer ahlâkıdır. Sûre geleceğe ilişkin mucizevî ve gaybi bir ihbarla başlar. Bu müjde gelecekte gerçekleşmesi mukadder olan zaferin ve fethin müjdesidir:

إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ

"Allah'ın zafer garantili yardımı ve fetih geldiğinde," (1)

Zafer'in anlamı bellidir: mücadeleyi kazanmak. Peki, fetih nedir? İşte o da anlamını ikinci âyette bulur:

وَرَأَيْتَ النَّاسَ يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجاً

"Ve insanların kitleler halinde Allah'ın dinine gireceklerini gördüğünde, (senin görevin de tamamlandı demektir)" (2)

Bunun adı 'yürek fethi'dir. Tıpkı Fetih sûresinde olduğu gibi, burada da mücadelenin amacının insanla İslâm arasındaki engeli kaldırıp yürekleri fethetmek olduğu vurgulanır. Fakat bütün bunlar gerçekleşirken, muzaffer ordunun başkomutanına, her muhatabı iliklerine kadar titreten bir uyarı yapılır:

فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَاسْتَغْفِرْهُ إِنَّهُ كَانَ تَوَّاباً

"(İşte o zaman) Hamd zâtına mahsus olan Rabbinin mutlak yüceliğini dillendir ve O'ndan bağışlanma dile; zira O'dur tüm içten tevbeleri kabul eden!" (3)

İşte zafer ahlâkı dediğimiz de budur: Özünüzü-ömrünüzü tüketerek kazanmak ve başarmak. Sonunda "Ben çalıştım ben kazandım" deme yerine estağfirullah demek. Tıpkı Fetih günü başı devesinin boynuna değecek kadar eğik, gözleri yaşlı Nebi'nin kıpırdayan dudaklarından dökülen istiğfar gibi.

Zaferi zalimler de kazanabilir, fakat ahlâklı zaferi ancak zafer ahlâkına sahip olanlar kazanır.

111. TEBBET SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Sûre lâfzen "kurudu", zımnen "kahroldu" mânasına gelen Tebbet adını ilk âyetinden alır: *"Kahrolsun Ebu Leheb'in çifte gücü, zâten kendisi de kahroldu-kahrolacak!" (1)*

Tebben, Arap dilinde bir ilenme ve lanetleme ifadesidir. Bu kelimeyi Hz. Peygamber Safa tepesinde kendilerini tevhide davet edince ona karşı ilk kullanan Ebu Leheb'dir. Kur'an Ebu Leheb'in bu beddualarını kendisine geri iade etmiştir, o kadar.

İlk mushafların ve tefsirlerin çoğunda bu isimle yer alır. *Tirmizî* de sûreyi aynı adla anar.

Bazı mushaf ve tefsirlerde son kelimesi olan *Mesed* adıyla yer almıştır.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Mekke'de inmiştir.

Hz. Osman ve İbn Abbas tertiplerinde Fâtiha'nın hemen ardına 6 ve 7. sıraya yerleştirilir. Bu durumda sûrenin iniş tarihi 1. yılın ilk yarısıdır. Fakat yine İbn Abbas'tan gelen ve Buhari ve Müslim başta olmak üzere bir çok kaynakta nakledilen nüzûl sebebi rivayetleri, sûreyi en erken 6 veya 7. yılda inmesi muhtemel olan ve 47. sıradaki Şu'arâ'nın ardına yerleştirmemizi gerektirir. Zira bu rivayetlerin tamamında, Tebbet'in inişine neden olan süreç *"Artık aşiretini ve akrabalarını uyar" (Şu'arâ: 214)* âyetiyle başlatılır.

Birincisi erkendir. Çünkü Ebu Leheb Hz. Peygamber'in amcasıdır ve sûrenin muhtevası, amca ile yeğen arasındaki ipi inceldiği yerden koparmaktadır. Bu ipin incelmesi için aradan makul bir zaman geçmiş olmalı ve bir olaylar zinciri yaşanmış olmalıdır. Bu da 1. yıl olamaz.

İkinci ihtimal olan sûreyi Şu'arâ'nın ardına yerleştirmek çok geçtir ve makul görünmemektedir. Muhammedî davetin ilk yılları dikkate alındığında sûrenin muhtevasına en uygun tarih 2. yılın sonu, en uygun yer Kâfirûn sûresinin arkasıdır. Allahu alem.

Sûre 5 âyettir. Kelime sayısı 23'tür.

SÛRENİN KONUSU

Kâfirûn sûresinde pazarlıkçı kâfirler güruhundan söz edilmişti, bu sûrede ise onlar arasından en pazarlıkçı tip olan bir isim küfrün prototipi olarak sunulmaktadır: Ebu Leheb:

تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ

مَا أَغْنَى عَنْهُ مَالُهُ وَمَا كَسَبَ

سَيَصْلَى نَاراً ذَاتَ لَهَبٍ

"Kahrolsun Ebu Leheb'in çifte gücü, zâten kendisi de kahroldu-kahrolacak!

Ne malı ne de kazancı ona hiçbir yarar sağlamayacak!

Zamanı gelince tarifsiz bir alevli ateşe (yakıt) olacak!" (1-3)

Hz. Peygamberin amcası olan Abduluzza, sûrede kinayeli bir biçimde "Alev Babası" mânasına gelen bir künyeyle anılmaktadır. Nüzûl sebebi rivayetlerinden birinde bu şahsın karakterini ele veren şu pazarlık nakledilir. Ebu Leheb Hz. Peygamber'e gelerek "Ben Müslüman olursam bana ne var?" der. Hz. Peygamber "Herkese ne varsa sana da o var" der. O da, "Beni herkesle bir tutan din olmaz olsun" der. Onun çıkarcı tabiatı Bedir'de de görülmüş, savaşa gidip mertçe çarpışmak yerine kendi yerine parasıyla asker göndermiştir.

Kur'an vahyi, Hz. Peygamber dışında sadece iki çağdaşını ismen anar: İyilerden Hz. Zeyd, kötülerden Ebu Leheb. Ebu Leheb bu sûrede tarihsel bir kişilik olarak değil, îmana karşı körü körüne savaşan inkârcı tipin mümessili olarak yer bulur.

Mesaj açıktır: Ebu Leheb ölür, fakat Ebu Leheblik yaşar.

112. İHLÂS SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Sûre, muhatabının Allah tasavvurunu şirkten arındırdığı için İhlâs adıyla şöhret bulmuştur. Muhtevasına uygun olan Tevhid adıyla da anılmıştır.

Bazı rivayetlerde *Kul huvallahu ahad* adıyla anılır.

Bunların dışında *el-Esâs, es-Samed, et-Tefrid, et-Tecrid, en-Necat, en-Nisbe, el-Ma'rife, el-Cemal,* Kâfirûn ile birlikte *el-Mukaşkışe, el-Cerb, el-Mu'avvize, el-Mani'a, el-Mahdar, el-Muneffira, el-Berrae, el-Muzekkira, en-Nûr, el-Eman ve eş-Şafiye* diye de adlandırılır (*Râzî* ve *İbn Aşur*). Bu sonuncularla birlikte sûrenin isim sayısı 22'ye kadar ulaşır.

Hiç şüphesiz bunların tamamı sûrenin ismi değildir. İsim, bir şeyi, onun dışındakilerin kendisiyle tanıdıkları alemdir. İhlâs ve tevhid isimleri dışında kalanlar olsa olsa bu sûrenin vasfı sayılmalıdırlar.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Mekke'de indirilmiştir.

Üslubu ve muhtevası bunu destekler. İlk tertiplerin tümünde Mekkîdir. Medine'de indiği iddiaları sebeb-i nüzûl rivayetlerinden kaynaklansa gerektir. Hz. Osman'a atfedilen nüzûl tertibinde Felak ve Nâs sûrelerinin ardına ve Necm sûresinin önüne yerleştirilir. Bu isabetlidir. İbn Abbas tertibinde Kâfirûn-Necm sûreleri arasına yerleştirilir.

Sûreyi Nübüvvetin 3. yılına tarihlendirmek mümkündür.

Sûre 4 âyettir. Mekke ve Şam kıraat okulları sûreyi 5 âyet saymışlardır. İhtilaf *lem yelid* ibaresinin müstakil bir âyet sayılıp sayılmamasıyla alakalıdır. Sûre 11 kelimeden müteşekkildir.

SÛRENİN KONUSU

İhlas sûresi, kelime-i tevhidin (*lailahe illallah*) tefsiridir. Üçü olumlu üçü olumsuz toplam altı cümleden oluşan sûrenin konusu tevhid, amacı Allah tasavvurumuzu inşadır. Her bir cümle arasında sebep sonuç ilişkisi vardır:

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ

اللَّهُ الصَّمَدُ

لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ

وَلَمْ يَكُن لَّهُ كُفُوًا أَحَدٌ

"(Ey muhatap!) De ki: O Allah'tır; eşsiz-benzersiz bir tek'tir.
Allah Samed'dir.
O doğurtmamıştır ve doğurulmamıştır.
Ve her şey O'na asla denk ve benzer olmamıştır." (1-4)

Mesela Allah oluşu sonuç diğerleri sebep olursa açılımı şöyle olur: O Allah'tır: çünkü eşsiz ve benzersizdir, Samed'dir, doğurmamış ve doğurulmamıştır, hiçbir şey O'na denk ve benzer olmamıştır.

Allah oluşu sebep, diğerleri sonuç olarak okunursa: O eşsiz ve benzersizdir, O Samed'dir, O doğurtmamış ve doğurulmamıştır, hiçbir şey O'na denk ve benzer olmamıştır: çünkü O Allah'tır. Sûre tevhid sûresidir ve tevhid, Allah'ı Allah bilmektir.

İhlâs sûresi bütünüyle Allah'ı tanıtan ilâhi bir kartvizit mesabesindedir. Kulun Rabbine ihlâs ile intisabını ele alır. Sûrenin ihbar cümleleri, *kul* (de ki) ile inşaya dönüştürülür.[1]

Allah Rasulü sûreyi "Kur'an'ın üçte birine denk" olarak niteler (Buhârî ve Müslim). Bu övgü, sûrenin konusuyla alâkalıdır. Zira Kur'an'ın ana konuları tevhid, nübüvvet ve ahirettir. Rivayette "Kur'an âyetlerinin efendisi" olarak nitelenen Âyetelkürsi ve Haşr sûresinin sonu gibi Allah'tan söz eden âyetler varsa da, bütünüyle Allah'ı konu alan tek sûre budur.

Allah Rasulü, sabah namazı öncesinde kıldığı nafile namazda ve bayramlarda bu sûreyi Kâfirûn ile eşleştirerek okurdu. Sûrenin iniş

1- "De ki" emrinin 6 maddelik açıklaması için bkz: *Hayat Kitabı Kur'an*, 112:1, not 2

nedeni olarak nakledilen rivayetler içerisinde en tutarlı olanı, İbn Mes'ud, Ubey b. Ka'b ve Cabir b. Abdullah'tan ayrı ayrı gelen şu rivayettir:

"Kureyş Nebi'ye "Bize Rabbinin niteliğini anlat!" dedi, bu sûre nâzil oldu" (Tirmizî Tefsir İhlas 3361-3362).

Bu sûrede Allah'ı bizzat Allah tanıtmaktadır. Bu yüzden bu sûre vahyin zirvesidir. Zira sûre, varlığın zirvesi olan Allah'tan söz etmektedir.

113. FELAK SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

Bir tohumun kabuğunu yarıp içinden filizin çıkması gibi "yarıp çıkaran" mânasına gelen adını ilk âyetinden alır: "(Ey muhatab!) De ki: "Sığınırım ben (yokluk gecesini) yararak varlığı çıkaran sabahın Rabbine!" (1)

Felak ismi, bütün bir varlığın tabi olduğu "oluş ve bozuluş" (kevn ve fesad) yasalarından "oluş" yasasına bir atıf içerir. Üstelik bu oluş İnfitar gibi bir "yeniden oluş"u değil, tıpkı Fecr gibi ilk oluşu ifade eder. Yokluk gecesini sona erdiren varlık tohumunun filiz vermesidir. O da Felak'tır.

Mushaf ve tefsirlerin çoğunda Felak adıyla anılır. Allah Rasulü'nden gelen sahih rivayetlerde ilk âyetinin tamamıyla isimlendirilmiştir. Sûre, ikizi olan Nâs ile birlikte "sığındırma" vurgusundan dolayı Muavvizeteyn olarak da adlandırılmıştır.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Sûre, ikizi olan Nâs sûresi gibi Mekkîdir.

Üslubu ve muhtevası bunu teyit eder. İbn Abbas'tan Ebu Sâlih yoluyla gelen bir rivayette Medenî olarak gösteriliyorsa da, Kureyb yine aynı kaynaktan bunun tam aksi bir rivayet nakleder. Başta İbn Abbas'ın talebesi İkrime olmak üzere Ata b. Ebi Rabah ve Hasan el-Basrî de sûrenin Mekkî olduğu görüşündedirler.

Medine'de bir Yahudi'nin Rasulullah'a yönelik sihir girişimini sûrenin nüzûl sebebi saymak, bu yanlış kanaate yol açmıştır. İlle de bir nüzûl sebebi aranacaksa, bu müşriklerin Hz. Peygamber için söyledikleri "büyülenmiş bir adama uymuş olursunuz" (İsra: 47) iftirası-

nın bir benzeri olmalıdır. Ve Kur'an bu tür isnatları kesin bir dille reddetmiştir. Hz. Peygamberin sihre maruz kaldığını söyleyen her türlü rivayet, bu ilke ışığında değerlendirilmelidir.

Hz. Osman tertibinde sûre Fil-Nâs arasında yer alır. Buna söylenecek bir şey yoktur. Fakat İbn Abbas tertibinde sûrenin yeri Hz. Osman tertibindekinden çok çok farklıdır. İbn Abbas'a nisbet edilen nüzûl tertibinde sûre Medeni sûreler arasında en sondan bir önceki sûredir ve sırası 113'tür. Bu gerçekten hayret verici bir durumdur. Tek izahı, Hz. Peygamber'e sihir yapıldığına dair rivayetleri sûrenin gerçek nüzûl zamanını tesbitte bir veri olarak kullanmaktır. Bunun, "rivayetin otoritesi" adını verdiğimiz sıkıntılı yaklaşım dışında izaha gelir bir yanı da yoktur.

Hz. Osman tertibindeki sırasından yola çıkarak sûreyi peygamberliğin 3. yılına yerleştirmek mümkündür. Bu dönem, sûrenin muhtevasıyla uyumludur. Cahiliyye gecesini yarıp çıkan Kur'an sabahını müjdeleyen sûre, bu yönüyle gaybi bir ihbar sayılmalıdır.

Sûre 5 âyettir. Sûre 23 kelimedir. *Besair* sahibi harf sayısını 74 olarak verir.

SÛRENİN KONUSU

Felak, tüm ilk sûreler gibi muhatabını inşa edici sûrelerin başında gelir. Emir tekrarı (kul: de ki) isteyerek başlaması, zımnen "Ey muhatap seni inşa edeceğim" vurgusunu taşır. İnsan iradesinin görünmeyen ve bilinmeyen tarafından esir alınma tehdidine karşı muhteşem bir formül sunar: Rabbe sığınma (isti'âze). Aynı zamanda bu, Cahiliyyenin bir tür "kötülük tanrısı" yerine ikame ettiği şeytan ve cin tasavvurunu rettir. Sûre bu yönüyle icat edilmiş ve icat edeni esir alan korkuların terbiyesine dairdir.1

Sûre zımnen görünmeyen ve bilinmeyen varlıklardan korkmayı, insanın Allah'la ilişkisindeki zafiyetine bağlar. Allah'ın görünen ve görünmeyen, bilinen ve bilinmeyen tüm varlıkların da Rabbi olduğunu vurgular. Muhatabından, tüm varlıkların şerrinden Rabbe sığınmasını ister:

1- Bkz: *Hayat Kitabı Kur'an – Gerekçeli Meal - Tefsir*, Cin: 6, not 8.

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ
مِن شَرِّ مَا خَلَقَ

"(Ey muhatap!) De ki: "Sığınırım ben (yokluk gecesini) yazarak varlığı çıkaran sabahın Rabbine:

O'nu yarattığı her şeyin şerrinden!" (1-2)

Sûre, görünmeyen ve bilinmeyen karşısında Allah'tan başkasına sığınmayı zımnen dışlar ve reddeder. Zira müşrikler cinlere sığınırlardı (Cin: 6).

Sûre îman eden insana Rabbe sığınmayı öğretir ve öğütler. İnsan neden Rabbe sığınacaktır? Yalnızca cin ve şeytan gibi görünmeyen ve bilinmeyen dünyalara dair vehme dayalı korkulardan değil, aynı zamanda "cehalet karanlığı" gibi kendini bilmezlik durumundan da Rabbe sığınacaktır. Kalbin akılla olan bağını koparıp insanları "bilgiye değil korkuya, makule değil mahsusa, îmana değil heyecana çağıran üfürükçüler" gibi şarlatanlardan ve "hasetçinin hasedi" gibi zararlı duygulardan da Rabbe sığınacaktır. Aynen şöyle:

وَمِن شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ
وَمِن شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ
وَمِن شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ

"Ve (aklı-iradeyi) bastırdığı zaman zehirli-zifiri bir (cehalet) karanlığının şerrinden!

Ve düğümlere üfleyenlerin şerrinden!

Ve haset ettiğinde hasetçinin şerrinden" (3-5)

Değil mi ki Allah mü'minin en büyük sığınağıdır.

114. NÂS SÛRESİ

SÛRENİN İSMİ

"İnsanlık" veya "insanlar" mânasına gelen adı sûrede üç kez tekrar edilir:

"(Ey muhatab!) De ki: "Sığınırım ben Rabbine insanlığın; sahibine insanlığın; İlahına insanlığın!" (1-3)

Mushaf'ın Allah'ın adıyla başlayıp "insanlığın" adıyla bitmesi manidardır. Rab seçkin bir zümrenin, sınıfın, herhangi bir inanç çevresinin, belli cemaatlerin ve din saliklerinin Rabbi değil, bütün insanların Rabbidir.

Mushaf ve tefsirlerin çoğunda Nâs adıyla anılır. İkizi olan bir önceki sûre gibi bu sûre de Allah Rasulü'nün dilinde ilk âyetinin tamamı olan *kul e'ûzu bi-rabbi'n-nâs* ile isimlendirilir. Felak ile birlikte Muavvizeteyn olarak da anılmıştır.

SÛRENİN NÜZÛL YERİ VE ZAMANI

Felak sûresi gibi bu sûre de Mekkîdir.

Gerekçesi ve Medenî olduğu yolundaki görüşlerin geçersizliği de Felak sûresinde işlenmiştir. Tüm tertiplerde Felak-İhlâs arasına yerleştirilir. İkizi gibi bu sûre de Mekke döneminin 3. yılında inmiş olmalıdır.

Resmî mushaf tertibinde son sûre olarak 114. sırada yer alır. Bu sayede Allah'ın adıyla başlayan mushaf, Nâs (İnsanlar) sûresi ile son bulur. *Allah* vahyin kaynağı, *nâs* vahyin hedefidir. Zaten vahyin de iki hedefi vardır: Tevhid ve adalet. Birincisi kuldan Allah'a, ikincisi kuldan *nâs*'adır. İlâhî hitab işte bu yüzden başı gökte ayakları yerde bir hitaptır. Onun ayaklarını insanlık temsil eder.

Sûre 6 âyettir. Mekke ve Şam kıraat okulları sûreyi 7 âyet olarak saymışlardır. İhtilaf 4. âyetteki *min şerri'l-vesvâs* ibaresinin müstakil bir âyet sayılıp sayılmayacağı ile alakalıdır. Kelime sayısı 20'dir. *Besair* sahibi harf sayısını 79 olarak verir.

SÛRENİN KONUSU

Sûre, ikizi olan Felak gibi inşa edici bir sûredir. Felak sûresinde *felak*'ın Rabbine sığınma telkin edilirken, burada insanlığın Rabbine sığınma telkin edilir:

قُلْ
أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ
مَلِكِ النَّاسِ
إِلَٰهِ النَّاسِ

"(Ey muhatap!) De ki:
"Sığınırım ben Rabbine insanlığın!
Sahibine insanlığın!
İlahına insanlığın!" (1-3)

Felak'ta gecenin "şer ilâhı" gibi görülmesi zımnen reddedilirken, Nâs'ta adı sarahaten anılmadan görünen ve görünmeyen, insan ve cin şeytanlarının şer ilâhı gibi telakki edilmesi reddedilir:

مِن شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ
الَّذِي يُوَسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ

"Sinsi ve sinik vesvese kaynağının şerrinden;
O ki, sürekli kalplerine fısıldıyor insanların..." (4-5)

Sûrenin son âyetinden Şeytan adının yalnızca görünmeyen varlıkların şerlilerine değil, aynı zamanda insanın da şerlisine verildiğini öğreniriz. Böylece insandan insanın Rabbine sığınmış oluruz. Sûrede Şeytan'ın Rabbe izafe edilmemesi, Şeytan'ın isyanıyla ilâhî terbiyeyi reddettiği, insanoğlununsa tevbesiyle ilâhi terbiyeyi kabul ettiği anlamını taşır. Sûrenin ilk inşa ettiği şahıs Allah Rasulü'dür. Ona sadece görünmeyen varlıklara karşı değil, toplumun içindeki şeytanlaşmış

kimselere karşı da Allah'ın kendisine yeteceği vurgulanır. Bu ilâhi bir teselli olmaktan da öte, zımni bir garantidir. Nitekim bu ilâhi garantinin tüm zor şartlara rağmen nasıl gerçekleştiğine tarih şahit olmuştur.

Sözün özü: Allah kendisine sığınanı, sadece kendi dışındaki görünür görünmez türlerin şerrinden değil, kendi türünün şerrinden de korur.

Allah'ın "İnsan topluluğunun Rabbi" oluşu, insan teki gibi insan topluluklarının da ilâhi terbiyenin muhatabı olduğunu gösterir.

Bu hakikat, "Hiç kuşkusuz bir toplumun bireyleri kendi iç dünyalarını değiştirmedikçe Allah da o toplumun gidişatını değiştirmez" (Ra'd: 11) âyeti ışığında anlaşılmalıdır

KAYNAKÇA

(Kur'an Surelerinin Kimliği)

Ahmed b. Hanbel, Ebu Abdillah (v. 241): *Musned*, (*Mevsuatu's-Sunne*), Daru's-Sahnun-Çağrı, İstanbul 1413/1992.

Aişe Abdurrahman, Prof. Dr. Bintu'ş-Şa'tı' (v. 1998): *el-İ'câzu'l-Beyânî li'l-Kur'an ve Mesailu İbni'l-Ezrak*, Kahire, 1404.

Âlûsî, Ebussena Şihabuddin Mahmud (v. 1270/1854): *Ruhu'l-Meani fî Tefsiri Kur'ani'l-Azim ve Seb'i'l-Mesani*, Kahire.

Bâzergan, Mehdi: *Seyr-i Tahavvul-i Kur'an*, I-III, Tahran.

Beğavi, Ebu Muhammed Huseyn b. Mes'ud (v. 516): *Me'âlimu't-Tenzîl* (I-IV), Beyrut 1414/1993.

Buhârî, Muhammed b. İsmail (v. 256): *el-Câmiu's-Sahih*, Daru't-Tıbaati'l-Amire nüs., tıpkı basım, Daru's-Sahnun-Çağrı, İstanbul 1421/1992.

Ebu Hayyan, Muhammed b. Yusuf (v. 745): *el-Bahru'l-Muhît* (I-IX), Beyrut, 1428.

Fîrûzâbâdî, Mecduddin Muhammed b. Ya'kûb (v. 817): *Besairu Zevi't-Temyiz fi Letaifi'l-Kitabi'l-'Azîz* (I-VI), Beyrut, t.y.

Hakim, Muhammed b. Abdullah en-Nisâburi (v. 405): *el-Mustedrek 'ale's-Sahihayn*, D. Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1411/1990.

Hamidullah, Muhammed: *Aziz Kur'an*, çev: Abdulaziz Hatip-Mahmut Kanık, Beyan yay.,

İstanbul, 2000.

İbn Abdilber, Ebu Ömer Yusuf b. Abdillah (v. 463/1071): *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashab* (I-IV), Daru'l-Cîl, Beyrut, 1412.

İbn Aşûr, Muhammed Tahir (ö. 1284/1868); *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* (I-XXX), y.y., t.y.

İbn Atıyye, Ebu Muhammed Abdulhalık b. Ğâlib (ö. 546): *et-Muharraru'l-Vecîz fî Tefsiri'l-Kitâbi'l-'Azîz* (I-V), tah: A. Abduşşâfi, Beyrut-1413/1993.

İbn Faris, Ebu'l-Huseyn Ahmed (v. 395): *Mu'cemu Mekayisi'l-Luğa* (I-VI), Kahire, 1400/1980.

İbn Hişam, Abdulmelik b. Eyyub el-Himyeri (ö. 213); *es-Siratu'n-Nebeviyye* (I-IV): tah: M.M. Abdulhamid, Daru't-Turas, Kahire, t.y.

İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer (v. 774): *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim* (I-IV), Beyrut, 1401.

İbn Sa'd, Ebu Abdillah Muhammed (v. 230): *et-Tabakatu'l-Kubrâ*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1405/1985.

İbn Teymiyye, Takiyyuddin (661-728): *Medhal ilâ Usuli't-Tefsîr*, Beyrut.

İslamoğlu, Mustafa: *Hayat Kitabı Kur'an-Gerekçeli Meal-Tefsir*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2008.

İbnu'l-Cevzi, Ebu'l-Ferec Cemaluddin Abdurrahman (v. 897): *Zâdu'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsir* (I-VIII), Beyrut, 1414/1994.

Malik b. Enes: el-*Muvatta'*, tah: M. Fuad Abdulbaki (*Mevsuatu's-Sunne*), Daru's-Sahnun-Çağrı, İstanbul, 1413/1992.

Müslim b. Haccac Ebu'l-Huseyn el-Kuşeyri en-Nisabûri (ö. 261): *Sahihu Müslim* (I-III), Daru't-Tıbaati'l-Amire nüs., tıpkı basım, Daru's-Sahnun-Çağrı, İstanbul 1421/1992.

Râzî, Fahruddin Muhammed b. Ömer (ö. 606): *Mefâtîhu'l-Ğayb*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1411/1990.

Süyûti, Abdurrahman Celaluddin (849-911): *el-İtkân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân* (I-IV); tahkik: M. Ebulfadl İbrahim, Kahire, t.y.

Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed (ö. 1250): *Neylu'l-Evtâr*, Beyrut 1417/1997.

Fethu'l-Kadîr el-Câmi' Beyne Fenni'r-Rivaye ve'd-Diraye fî İlmi't-Tefsir (I-V), Beyrut 1417.

Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir (v. 310): *Camiu'l-Beyan fi Tefsiri'l-Kur'an* (I-XII), Beyrut, 1412/1992.

Tirmizi, Muhammed b. İsa (ö. 279): *el-Camiu's-Sahih Sunenu't-Tirmizi* (I-V), tah: A. M. Şakir vd., Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut, t.y.

Vahidi, Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed en-Nisaburi: *Esbabu'n-Nuzul*, Mek. Mütenebbi, Kahire, t.y.

Zemahşeri, Ebu Kasım Carullah Muhammed b. Ömer (ö. 538): *el-Keşşâf 'an Hakâiki't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl* (I-V), Beyrut, t.y.

Zerkeşî, Bedruddin Muhammed b. Abdullah (v. 794): *el-Burhan fî Ulumi'l-Kur'an*, D. Ma'rife, Beyrut, 1972.

İndeks

A

Abdestçi Yahya 196
Abdullah 269, 325, 407, 413, 414, 456, 503, 504, 518, 524, 537, 552
Abdullah b. Husayn 524
Abdulmuttalib 532, 541
Abdüluzza 184
Abese 365, 457, 507
Âdem 41, 42, 81, 95, 96, 97, 98, 99, 117, 165, 180, 183, 184, 185, 186, 188, 203, 207, 447, 486
Âdemoğlu 41
Âdemoğulları 96, 295
Adiyat 359
Âdiyat 297, 515, 523
Âdiyât 298, 376, 449, 450, 453, 512, 515, 523, 540
Adiyyoğulları 532
Ahfeş 36, 535
Ahir 383
Âhir 383
Ahiret 224, 275, 357, 361
Âhiret 296
Ahiret Günü 224, 275
Ahkâf 36, 290, 334, 338, 359, 434, 435
Ahmed 18, 27, 301, 371, 403
Ahmed b. Hanbel 27, 371
Ahzâb 64, 65, 77, 223, 273, 343, 386, 387, 391, 398, 413, 414, 418
Aile 261
Aişe 20, 33, 77, 93, 112, 222, 225, 226, 276, 306, 368, 423, 436, 439, 470, 493, 503, 545
Aişe Abdurrahman 470
Akabe 205, 216, 297, 322
Akdeniz 280
Akıl 66, 145, 228, 341, 420, 421
Akk 200
Akvât 318
Ali 23, 33, 38, 113, 114, 252, 372, 397, 479, 515
Âlim 183, 189, 490
Âlûsi 397
Âmîn 28
Amon 28
Anadolu 258
Ankebut 529
Ankebût 38, 167, 177, 178, 216, 252, 257, 258, 263, 269, 431, 467, 504
Annah 52
Anne 253
Antakyalı 292
Apis 31, 203
Arabistan 162, 280, 503
Aramca 144
Arap 34, 36, 195, 200, 291, 297, 328, 338, 347, 348, 548
Arapça 144, 145, 194, 238, 326, 403
Araplar 120, 434, 532
Âsâ 202
Asiye 117, 184, 418
Asr 371, 493, 515, 517, 523, 524, 538, 540
Asur 124, 176
At 168
Ata 150, 210, 368, 369, 496, 515, 553
Atâ 89
Ata b. Ebi Rabah 150, 368, 515, 553
Ateş 202, 260
Ay 489
Ayet 384
Âyetelkürsi 551
Azer 92
Azerbaycan 260

B

Baharat Yolu 103, 280, 531
Bakara 26, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 38, 40, 42, 43, 48, 49, 50, 52, 54, 55, 59, 65, 94, 101, 156, 167, 173, 185, 201, 210, 411, 413, 510, 529, 531
Balık 424
Basir 490
Basra 87, 94, 101, 132, 155, 182, 200, 201, 211, 241, 264, 270, 298, 302, 306, 312, 319, 330, 361, 372, 376, 382, 414, 430, 437, 452, 458, 482, 519
Batın 383
Bâtın 383
Bazergan 125, 211, 231, 245, 257, 443, 447, 451, 453, 475
Beden 358

Bedir 53, 101, 102, 104, 109, 223, 260, 293, 343, 362, 382, 391, 410, 515, 531, 549
Beğavi 35, 512
Beğavi 150
Behûs 111
Beled 356, 443, 475, 485, 489, 517, 524
Belkıs 243, 245
Beni Adiy 259
Beni Bekr 114
Beni Haşim 259
Beni İsrâil 173
Berae 18, 111, 112, 113
Berrae 550
Besair 20, 34, 52, 64, 65, 87, 94, 101, 124, 132, 151, 156, 163, 168, 173, 174, 182, 193, 200, 201, 211, 223, 231, 236, 241, 258, 264, 270, 273, 280, 285, 298, 306, 312, 319, 322, 326, 330, 335, 339, 343, 356, 361, 365, 372, 376, 382, 387, 391, 396, 405, 418, 423, 428, 430, 434, 437, 440, 447, 449, 452, 454, 458, 460, 491, 554, 557
Besâir 163, 414, 486
Besairu Zevi't-Temyiz 16
Besmele 18, 19
Beşer 514
Beşeri 259
Beyhaki 503, 546
Beyt 38, 184, 534, 535, 536
Beytullah 485, 535
Beyyine 391, 414, 509
Bezzar 546
Biat 350, 365
Bizans 257, 258, 259, 530, 531, 532
Boykot 163, 241
Buda 499, 500
Burhan 167
Burjuva 472
Buruc 472
Burûc 472, 475, 488, 499

C

Cabir 77, 112, 155, 182, 205, 210, 216, 223, 269, 318, 322, 330, 346, 361, 371, 420, 430, 439, 466, 479, 515, 540, 542, 552
Cafer 18, 33, 38, 53, 65, 76, 94, 102, 112, 124, 150, 192, 346, 460
Calut 49
Can 66, 329
Câsiye 35, 36, 330, 334, 336, 338, 375, 425, 443, 451, 460, 463, 469, 480, 512, 518
Cebrail 45, 284
Cehennem 93, 118, 234, 462
Celal 374
Cennet 93, 121, 181, 296, 462
Ceza 448
Cidde 347
Cihad 55, 213, 348
Cin 94, 173, 290, 433, 554, 555
Cuma 269, 346, 381, 402, 404, 405, 406, 411, 509
Cumartesi 178, 406

D

Dahhak 200, 210, 512
Dârakutnî 19, 201
Davet 430
Davud 117, 208, 210, 216, 242, 281, 282, 290, 301, 302, 303, 304, 447
Dâvud 205
Dehr 334, 446
Demir 381
Deniz 137
Deprem 512
Ders 95
Dil 88
Din 24, 66, 72, 78, 350, 421, 538
Din Günü 421
Diyalog 313
Dost 117
Dua 21, 196
Duha 422
Duhâ 95, 423, 437, 440, 493, 494, 496, 497, 504, 523, 541
Duhân 36, 297, 326, 330, 332, 334, 375, 425, 443, 451, 460, 463, 469, 480, 512, 518
Dünya 126, 151, 188, 332, 395, 508

E

Ebrâr 446
Ebrehe 529, 532, 533
Ebubekir 37, 114, 132, 148, 226, 257, 312, 375

Ehlullah 532
Ekrem 478
Elçi 108, 109, 123, 293, 345, 350, 388, 398, 411
Elizabet 52, 195
Eman 52, 550
Emek 377
Enbiya 155, 205, 216, 236, 325, 449, 461, 500
Endülüs 472
Enes 77, 540
Enfâl 32, 33, 52, 64, 65, 101, 102, 104, 106, 108, 110, 113, 118, 293, 343, 392, 410
Enfüs 313
Ensar 407, 446, 490
Erkam 167, 488
Erkek 63, 260
Esas 16, 117
Esma 77, 116, 323, 371, 373, 382
Esved b. Muttalib 543
Evvel 383
Ezdad 152
Ezvac 152

F

Fadıha 112
Fâdiha 111
Farz 27
Fâtır 20, 183, 192, 231, 280, 284, 285, 463, 478
Fâtiha 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 39, 40, 94, 112, 163, 183, 280, 285, 365, 423, 440, 479, 504, 548
Fatr 284
Fecr 330, 334, 365, 375, 423, 425, 426, 443, 451, 460, 463, 469, 480, 482, 489, 491, 493, 507, 512, 518, 553
Felak 330, 334, 375, 425, 443, 451, 460, 463, 469, 480, 482, 512, 518, 529, 550, 553, 554, 556, 557
Ferra 38, 200
Ferrâ 339, 535
Feryat Günü 443
Fetih 76, 112, 343, 346, 348, 352, 397, 398, 545, 546, 547
Fetret 423
Fıkıh 29, 67
Fıtrat 262
Fihr b. Malik 534
Fil 190, 503, 529, 530, 532, 534, 535, 542, 554
Fil 167, 534, 537
Filistin 258, 499
Fil Ordusu 529, 530, 532
Firavun 98, 130, 133, 141, 160, 175, 184, 190, 202, 203, 219, 232, 233, 245, 246, 247, 248, 249, 254, 314, 315, 316, 329, 331, 332, 360, 369, 418, 438, 455, 483
Furkân 109, 213, 231, 232, 284, 290, 371, 372
Fussılet 36, 216, 312, 318, 322

G

Gıybet 354
Gömlek 147
Göz 367
Güneş 383, 462, 488, 489
Ğâfir 312
Ğafûr 116
Ğâşiye 182, 330, 334, 375, 420, 425, 443, 451, 460, 463, 469, 470, 480, 512, 518
Ğuraf 306

H

Haber 451
Habeş 190, 247, 259, 306, 314, 458, 532
Habeşistan 83, 102, 192, 252, 285, 457, 531, 532, 535
Habib 292
Hac 115, 210, 211, 212, 213, 223, 382, 467, 502
Hacer 160
Hadid 384
Hadis 280, 466
Hadramevt 138
Hadrâmevt 338
Hâfira 111
Hak 71, 110, 185, 186, 292
Hakîm 35, 146, 264
Hâkka 330, 334, 365, 375, 420, 425, 428, 443, 449, 451, 460, 463, 469, 472, 480, 512, 518
Halık 151, 265
Halid b. Velid 347

Halif 259, 530, 531, 532
Haman 249, 254, 314
Hâmân 245
Hamd 15, 16, 20, 22, 183, 281, 285, 337, 546
Hanne 52, 57, 195
Haram 174, 212, 387, 417, 482
Harun 52, 130, 202, 205, 207, 219, 233, 299, 390
Hasan 93, 150, 200, 368, 369, 479, 553
Hasan Basri 93, 150, 200, 368, 479
Hasan el-Basrî 553
Haşimoğulları 531
Haşr 64, 223, 273, 381, 385, 390, 391, 402, 411, 509, 551
Hâtıb 397, 398
Hâtıb b. Ebi Belte'a 398
Hattabî 507
Havariyyun 401
Havle 387, 388
Hayat Kitabı Kur'an 346, 391, 531, 538, 551, 554
Hayber 148, 190, 273, 348, 397, 404, 545
Hayır 23, 265, 293, 363, 411, 482, 527
Hegra 162
Helak 137
Helâk 302
Helal 78, 172
Helâl 78
Hendek 65, 222, 273, 274, 275
Heraklius 258, 532
Herodes 197
Hesap Günü 15, 249, 291, 294, 304, 313, 357, 360, 378, 426, 443, 450, 452, 459, 461, 465, 467, 476, 481, 501, 516, 517, 519, 523
Hıra 503, 504
Hıristiyan 27, 28, 53, 59, 60, 79, 83, 385, 472, 532
Hıristiyanlar 27, 46, 58, 79, 84, 196
Hıristiyanlaşma 27, 55, 60, 118
Hızır 207
Hicaz 87, 101, 155, 182, 201, 223, 241, 302, 330, 361, 372, 376, 531, 535
Hicret 42, 77, 163, 173, 359, 410, 417, 466
Hind 28, 338
Hucurat 418
Hucurât 352, 417, 459, 527
Hûd 35, 38, 97, 124, 132, 133, 134, 138, 143, 144, 157, 186, 236, 338, 343, 375, 430, 431, 434
Hudeybiye 65, 76, 113, 346, 347, 348, 372, 397, 398
Humeze 113, 526
Huneyn 114, 546
Hümeze 449, 459, 527
Hüsrev 258, 260

İ

İbadet 24, 39, 348
İblis 41, 42, 95, 96, 97, 99, 117, 165, 180, 183, 188, 305
İbn Abbas 29, 33, 35, 36, 52, 64, 76, 77, 87, 88, 89, 94, 101, 111, 112, 113, 124, 150, 151, 167, 200, 205, 209, 210, 223, 231, 236, 252, 257, 263, 269, 273, 290, 296, 301, 319, 322, 330, 334, 343, 346, 361, 364, 371, 376, 382, 390, 391, 398, 402, 417, 422, 436, 446, 449, 452, 466, 469, 479, 485, 509, 512, 515, 523, 529, 537, 540, 542, 544, 545, 546, 548, 550, 553, 554
İbn Abdilberr 31
İbn Aşur 77, 376, 550
İbn Atıyye 132
İbn Ebi Hatim 513
İbn Ebi Talha 446
İbn Faris 502
İbn Hanbel 27, 76, 167, 362
İbn Hibban 290
İbn Mace 383
İbn Mes'ud 112, 371, 413, 414, 447, 449, 466, 512, 515, 518, 545, 552
İbn Ömer 77, 89, 546
İbn Teymiyye 19, 38
İbn Ubey 391, 407
İbn Ümmi Mektum 456, 457
İbn Zeyd 36
İbrahim 46, 58, 59, 91, 92, 117, 140, 143, 146, 155, 156, 160, 172, 184, 194, 198, 205, 207, 208, 212, 237, 253, 275, 299, 300, 304, 322, 328, 343, 360, 385,

399, 430, 485, 486, 500, 503, 529, 532
İbranca 144
İbranî 98
İdris 198, 205, 208
İffet 227
İftira 526
İhlâs 300, 308, 365, 542, 543, 550, 551, 556
İkram 374
İkrime 89, 150, 200, 252, 479, 515, 553
İktidar 117, 302
İlahi 30, 39, 44, 47, 55, 81, 93, 115, 127, 142, 163, 164, 181, 212, 270, 279, 308, 316, 373
İlâhi 438
İlim 78
İlyas 299
İmran 32, 37, 52, 53, 55, 59, 65, 94, 101, 160, 184, 190, 195, 197, 198, 210, 223, 273, 275, 343, 391, 402, 500
İmtihan 197, 396
İncil 121, 144, 351, 385
İncir 499, 500
İnfak 382, 384, 409
İnfitar 330, 334, 375, 376, 425, 443, 451, 460, 463, 464, 469, 480, 482, 512, 518, 553
İnfitâr 454, 461, 475, 512, 517
İnsan 23, 29, 56, 83, 90, 163, 165, 168, 171, 181, 205, 230, 242, 260, 270, 271, 287, 293, 319, 320, 337, 339, 340, 343, 371, 414, 416, 420, 421, 446, 447, 448, 461, 462, 482, 489, 502, 505, 513, 516, 517, 518, 525, 554, 555, 558
İnşikak 257, 444, 464, 469
İnşikâk 257, 258, 269, 330, 334, 375, 425, 443, 451, 460, 463, 464, 469, 475, 480, 512, 518, 520
İran 530, 532
İrem 138, 139, 338
İsa 27, 52, 53, 55, 57, 58, 72, 74, 76, 84, 85, 192, 194, 197, 198, 205, 219, 292, 329, 385, 401, 403, 499, 500
İsevi 28, 58, 81, 83
İshak 146, 201, 205, 299, 304, 543
İslam 25, 28, 48, 55, 56, 78, 79, 80, 99, 102, 103, 104, 105, 108, 114, 116, 173, 230, 237, 239, 265, 277, 346, 349, 352, 354, 357, 374, 376, 397, 399, 457, 531, 540
İslâm 109, 114, 116, 117, 118, 274, 307, 312, 346, 348, 352, 353, 387, 388, 391, 398, 400, 402, 411, 504, 543, 546
İsra 38, 124, 173, 174, 175, 177, 178, 180, 253, 264, 284, 339, 365, 428, 500, 553
İsrâiloğulları 42, 49, 81, 98, 174, 175, 177, 203, 219, 236, 241, 278, 336, 406
İstanbul 258
İstiaze 172, 321
İstiğfar 52
İtkân 87, 89, 112, 163, 419, 507

J

John 196

K

Kâbe 32, 46, 47, 53, 58, 65, 148, 193, 212, 347, 371, 499, 503, 529, 532, 535, 543
Kabil 81
Kadın 76, 223, 227, 397
Kadir Gecesi 331, 491
Kadr 331, 457, 507, 523
Kâf 41, 192, 195, 301, 322, 356, 449, 455, 485, 542
Kâfir 145
Kâfirûn 111, 479, 529, 537, 543, 549, 550, 551
Kâfiye 16
Kalem 34, 35, 356, 422, 436, 437, 460, 479, 493, 527
Kamer 301, 368, 431, 475
Kartaca 258
Karun 245, 249, 250, 254, 314
Kasas 173, 201, 241, 245, 254, 500
Kasım b. Ebi Berze 231
Katade 36, 200, 210, 252, 298, 446, 512, 545
Katade b. Daime 36
Kavim 138
Kehf 20, 167, 182, 183, 184, 186, 188,

191, 280, 285, 302, 322, 434, 480
Kelâle 65, 75
Kelam 55, 98, 268
Kelimullah 93
Kenz 16, 52
Keramet 243, 524
Kesret 540
Kevni 383
Kevser 18, 497, 515, 521, 523, 540, 541
Kıraat 298, 460
Kıssa 132, 145, 147, 149, 190, 191, 245, 247, 302, 423
Kıtal 343
Kıyame 414, 464, 502, 526
Kıyâme 330, 334, 375, 425, 451, 460, 463, 469, 480, 512, 518
Kıyamet 96, 98, 443, 460, 463, 464, 469, 512, 518, 520
Kıyâmet 21, 63, 177, 207, 235, 368, 447, 450, 455, 480, 481, 512, 518, 520
Kıyamet Günü 96, 98, 443
Kıyâmet Günü 63, 177, 207, 235
Kilise 532
Kisra 257, 531, 532
Kitab 16, 20, 88, 164, 264, 289, 381
Kitâb 385
Kitap 70, 327, 510
Konstantinopolis 258
Kozmik 518
Kufe 444, 538
Kûfe 33, 65, 87, 101, 132, 151, 155, 174, 182, 200, 201, 211, 236, 241, 258, 264, 290, 302, 312, 319, 322, 330, 334, 339, 343, 365, 372, 376, 382, 454, 482, 513, 519
Kul 24, 183, 235, 288, 289, 304, 317, 550
Kulak 164
Kulleys 532
Kurban 184
Kureyş 83, 138, 142, 190, 318, 339, 361, 365, 367, 391, 397, 431, 452, 499, 518, 529, 534, 535, 552
Kurtubi 38
Kurtubî 78, 101, 173, 451, 529
Kuş 247
Kuş Ülkesi 247

L

Lebid b. Rebia 32
Leyl 478, 479, 482, 490, 491, 493, 507
Lokman 143, 177, 178, 216, 253, 263, 264, 265, 266, 267, 280, 297, 339, 343, 430
Lut 184, 208, 253
Lût 97, 134, 140, 165, 205, 237, 243, 299, 356, 360, 418

M

Mağara 182
Mahremiyet 227
Mahzumoğulları 259, 531
Maide 414
Mâide 32, 76, 77, 78, 94, 112, 185, 186, 346, 398, 402, 417, 500, 513
Makbûra 521
Mâlik 19, 27, 480
Matüridi 99
Mead 454
Mecaz 55
Mecusi 258
Medenî 53, 64, 87, 88, 89, 150, 163, 167, 194, 210, 252, 269, 365, 376, 381, 382, 410, 420, 446, 466, 490, 491, 509, 527, 540, 553, 556
Medine 17, 32, 33, 41, 43, 52, 53, 64, 76, 77, 87, 88, 94, 101, 102, 103, 104, 116, 125, 133, 148, 150, 155, 162, 173, 210, 211, 222, 231, 252, 256, 262, 263, 264, 269, 273, 280, 297, 306, 312, 319, 330, 334, 338, 343, 347, 348, 352, 362, 381, 385, 386, 387, 390, 391, 396, 402, 404, 407, 410, 417, 436, 446, 449, 466, 482, 507, 509, 510, 512, 519, 531, 538, 545, 550, 553
Medine Sözleşmesi 102, 103
Medine Vesikası 77
Medyen 97, 165, 253
Meğazi 535
Mekke 17, 20, 25, 33, 65, 77, 83, 87, 94, 101, 102, 103, 104, 114, 124, 125, 130, 132, 143, 148, 150, 155, 163, 164, 167, 169, 178, 182, 190, 192, 193, 205, 210,

211, 212, 216, 220, 231, 232, 236, 241, 245, 248, 252, 256, 257, 258, 263, 264, 269, 276, 280, 284, 285, 286, 290, 297, 301, 306, 312, 316, 318, 319, 322, 326, 330, 331, 334, 338, 343, 347, 348, 349, 356, 357, 359, 361, 362, 364, 365, 372, 375, 382, 387, 397, 398, 414, 419, 420, 422, 425, 428, 430, 431, 433, 434, 435, 440, 443, 447, 449, 451, 452, 453, 457, 460, 463, 466, 467, 475, 478, 480, 482, 485, 486, 488, 490, 503, 507, 509, 512, 515, 518, 519, 521, 523, 526, 529, 530, 531, 532, 534, 535, 537, 538, 540, 542, 544, 546, 548, 550, 556, 557
Mekki 17, 18, 31, 87, 88, 112, 150, 163, 167, 194, 210, 211, 212, 252, 280, 298, 376, 410, 420, 446, 447, 466, 467, 515, 527, 540, 553
Melaike 284
Melek 504
Melekler 195, 284, 508
Men 44
Merhamet 221
Mersed 222
Merve 47
Meryem 35, 38, 52, 57, 58, 85, 143, 192, 194, 195, 196, 197, 198, 201, 208, 219, 284, 343, 385, 401, 403, 418, 430
Mesabih 318
Mesani 122, 170
Mesâni 17, 440
Mesed 479, 548
Mesruk 376
Mevedde 396
Mevla 51, 215
Meydan 422
Mısır 28, 31, 35, 99, 144, 146, 148, 184, 190, 246, 249, 258, 314, 361
Mikdat 515
Mina 77, 449
Miraç 174, 180, 204
Misak 98, 99
Muavvizeteyn 553, 556
Mubin 349
Mudemdeme 111
Muğire b. Şube 457
Muhallise 419
Muhammed 27, 35, 38, 39, 41, 43, 45, 47, 48, 56, 84, 138, 143, 148, 150, 158, 183, 192, 193, 203, 207, 211, 232, 270, 278, 279, 325, 340, 343, 351, 368, 381, 382, 411, 430, 499, 500, 503, 504, 544
Muhammed b. Ka'b 35
Muhammed Hamidullah 499
Muhammedi 28, 178, 356, 526, 540
Muhkem 55
Mukaddes 184
Mukatil b. Süleyman 150
Mumtahine 396
Mumtehane 64, 77, 223, 273, 346, 396
Munâfikun 210, 269
Munâfikûn 387, 407
Munafikun 391
Munâfikûn 65
Munciye 419
Muneffira 550
Munekkıra 111
Munkıze 76
Murselat 297, 359, 515
Murselât 132, 298, 356, 375, 443, 449, 453, 512, 526
Musa 27, 42, 45, 46, 52, 72, 89, 93, 98, 117, 130, 141, 157, 175, 183, 189, 198, 200, 201, 202, 203, 205, 207, 219, 233, 237, 243, 245, 246, 247, 248, 249, 278, 299, 314, 329, 360, 361, 365, 390, 402, 455, 500, 503
Mushaf 18, 20, 26, 33, 34, 40, 124, 338, 553, 556
Mustalikoğulları 407
Mutaffifin 33, 113, 210, 211, 252, 365, 467
Mutayyibin 259, 530, 531, 532
Mutayyibin 530
Muteharrim 417
Muzekkira 550
Müberred 38
Mübin 157
Mücâdile 65, 273, 386, 387
Mücahid 36, 210, 364, 446, 512, 537

Mücâhid 77, 87
Mücahid b. Cebr 36
Müddessir 20, 423, 436, 437, 439, 440, 457, 479, 493, 504
Müfessir 132
Mülk 18, 216, 361, 419, 425
Münafik 407, 408
Münafiklar 77
Müslim 27, 28, 29, 31, 52, 356, 439, 449, 504, 509, 540, 548, 551
Müslüman 43, 45, 59, 65, 72, 76, 102, 103, 178, 215, 227, 352, 355, 384, 391, 400, 404, 549
Müşrik 113, 169, 179, 301, 327
Müşrikler 58, 136, 258, 341, 372, 431, 434, 533
Müzzemmil 20, 27, 422, 423, 436, 437, 440, 479, 493, 504

N

Nadiroğulları 509
Nadr 534
Nahl 167, 182, 205, 263, 430, 529
Namaz 17, 27, 70, 242, 401
Nankörlük 157, 219
Nâs 550, 553, 554, 556, 557
Nasara 82
Nasr 112, 223, 346, 376, 523, 545
Nasraniyyun 83
Nebe 330, 334, 375, 425, 428, 443, 451, 454, 460, 463, 469, 480, 512, 518
Nebevî 17, 19, 375
Nebî 102, 132, 148, 181, 185, 198, 233, 237, 242, 273, 274, 276, 291, 329, 375, 397, 436, 439, 458, 497, 510, 547, 552
Necaşi 83, 532
Necm 364, 365, 367, 371, 426, 443, 449, 457, 460, 472, 544, 550
Necran 53
Neml 19, 167, 173, 236, 241, 258, 529
Nemrud 160
Nesâî 93
Nevevi 173
Nifak 111, 118, 381, 408, 409
Nimet 15
Ninova 124, 260
Nisâ 26, 32, 64, 65, 67, 68, 69, 74, 75, 94, 223, 346, 387, 398, 413, 431, 459
Nuh 315, 434, 499
Nûh 117, 130, 133, 137, 138, 143, 155, 167, 177, 184, 194, 205, 207, 208, 219, 233, 237, 252, 253, 299, 343, 356, 360, 361, 365, 370, 385, 418, 430, 431, 432, 500
Nûn 422
Nur 156
Nûr 53, 210, 222, 223, 228, 273, 391, 398, 478, 488, 550
Nübüvvet 39, 454

O

Okyanus 280
Oruç 48
Osman 19, 33, 52, 64, 76, 83, 94, 101, 112, 113, 124, 150, 167, 223, 273, 319, 330, 346, 347, 349, 361, 371, 381, 382, 391, 398, 402, 417, 422, 428, 463, 469, 485, 509, 515, 523, 529, 537, 540, 542, 548, 550, 554
Osman b. Affan 347, 540
Osman b. Huveyris 83
Osman b. Maz'un 167

Ö

Ödül 169, 237, 426, 467, 471
Öğüt 462
Ölü 138, 168, 255, 294, 338
Ölüm 444
Ömer 32, 119, 201, 204, 347, 356, 369, 376, 426, 496, 503, 535
Ömer b. Hattab 32, 347

P

Pers 257, 258, 259, 530, 531, 532
Persler 258, 530
Peygamber 16, 18, 19, 20, 21, 26, 27, 33, 34, 37, 39, 41, 49, 54, 58, 65, 71, 72, 74, 83, 84, 85, 89, 90, 99, 102, 103, 106, 113, 119, 124, 129, 130, 131, 133, 134, 136, 137, 141, 142, 143, 148, 149, 150, 152, 153, 154, 164, 170, 173, 175, 180, 183, 190, 192, 194, 198, 200, 201, 204, 206,

209, 217, 233, 236, 237, 241, 249, 257, 260, 269, 274, 275, 276, 277, 278, 282, 286, 288, 290, 291, 302, 304, 309, 312, 316, 318, 319, 322, 323, 324, 329, 341, 343, 346, 347, 349, 353, 354, 361, 364, 367, 372, 386, 387, 390, 391, 408, 413, 417, 418, 421, 423, 424, 425, 427, 428, 429, 431, 433, 435, 436, 446, 456, 459, 464, 479, 493, 494, 503, 509, 512, 531, 532, 533, 540, 541, 548, 549, 553, 554
Prens 248

R

Rabb 238
Rağıb 403
Rahîm 21, 23, 116, 126, 224, 238, 373
Rahman 23, 199, 295, 420, 478, 488, 523
Rahmân 21, 24, 35, 126, 150, 194, 198, 199, 224, 233, 234, 285, 327, 328, 329, 371, 372, 373, 374, 378, 449, 470
Ramazan 53, 101, 104, 503
Rasul 51, 232, 275, 291
Râzi 211
Râzî 37, 112, 113, 163, 496, 550
Rebiulevvel 391, 414, 503, 509
Receb 114
Reci 53, 223
Ress 233
Risalet 84, 325, 497, 509
Roma 58, 162, 176, 257, 259, 530
Ruh 180, 238, 271, 358
Rûm 38, 99, 252, 257, 258, 259, 414, 469

S

Saat 426
Sabah 475
Sabah Yıldızı 475
Saç 375
Sâd 94, 155, 192, 269, 368
Saf 76, 297, 346, 381, 382, 401, 404, 411
Safa 47, 548
Saffan b. Umeyye 535
Sâffât 87, 124, 173, 264, 297, 302, 330, 359, 431, 449, 450, 453, 515
Sahabe 368, 446
Sahih 111, 192, 433
Said b. Cubeyr 390
Salih 139, 162, 163, 205
Sâlih 134, 243, 553
Samed 550, 551
Sare 396
Savaş 68, 105, 106
Sebe 20, 183, 263, 280, 282, 285, 302, 306, 434
Sebe uygarlığı 280, 282
Sebir 503
Secde 94, 150, 205, 269, 361
Selam 234, 311
Selim 25
Sembolik 189
Semud 180, 233, 253, 315, 319, 483, 488, 489
Semûd 97, 138, 139, 140, 157, 162, 219, 237, 360, 369
Servet 178, 187, 316, 491
Sevr 148
Sina 361, 362, 500
Sinâ 361
Son Saat 21, 211, 260, 268, 368, 376, 426, 438, 443, 444, 450, 451, 460, 461, 463, 464, 469, 480, 481, 512, 518, 519, 520
Suriye 103, 104, 258, 392
Sübhan 173
Süfyan 83, 89, 103, 104, 148, 531
Süheyl b. Amr 347, 372
Süleyman 205, 208, 241, 242, 243, 245, 281, 282, 302, 304, 500
Süleyman Mabedi 500
Sünen 111
Süryanice 200
Süt 219

Ş

Şaban 103, 222
Şafiye 550
Şahit 298, 449, 450, 453, 455
Şam 87, 94, 101, 132, 156, 182, 211, 236, 241, 258, 264, 280, 285, 319, 326, 372, 376, 428, 430, 458, 499, 519, 535, 550, 557
Şehit 277

Şems 356, 443, 458, 472
Şerh 173, 371, 423, 494, 496, 497, 541
Şeriat 334
Şevval 33, 53, 102, 112, 273
Şeytan 41, 42, 70, 78, 95, 97, 98, 146, 147, 158, 159, 164, 172, 188, 190, 203, 213, 214, 225, 247, 248, 305, 321, 557
Şiir 193, 194
Şirk 111
Şuayb 134, 140, 141, 249
Şûrâ 36, 155, 182, 195, 318, 322, 325, 326, 504
Şükr 16
Şükür 219

T

Taberi 38, 200, 397
Taberî 252, 436, 535, 545
Tahrîm 112, 417, 418
Taif 143, 148, 245, 249, 290, 338, 433
Takva 354
Talak 509
Talâk 64, 150, 273, 413, 446
Talut 49
Tanrı 28, 490
Târık 368, 443, 472, 475, 485
Tarih 43, 249
Tavukkarası 328
Tebbet 292, 529, 542, 548
Tebuk 111
Tebük 114, 222, 407
Tefsir 16, 52, 391, 485, 554
Teğabun 417
Teğâbun 33, 346, 381, 402, 410
Teheccüd 180
Tekâmül 229, 296
Tekâsür 512, 517, 521, 537, 538, 540
Tekvir 330, 334, 375, 425, 443, 451, 460, 463, 469, 479, 480, 512, 518
Tekvîr 460, 461, 464, 479, 512
Temimoğulları 352
Tesettür 228
Tevatür 19
Tevazu 354
Tevbe 19, 32, 41, 76, 94, 111, 112, 113, 116, 118, 226, 247, 346, 418, 459
Tevdi 545
Tevhid 47, 89, 91, 92, 171, 205, 232, 308, 454, 539, 550, 556
Tevil 55
Tevrat 60, 89, 121, 144, 149, 178, 351, 391, 405
Teyemmüm 65
Tîh 361
Tirmizî 27, 111, 132, 210, 241, 257, 269, 284, 290, 292, 301, 306, 312, 318, 359, 375, 383, 390, 395, 460, 490, 496, 499, 512, 545, 548, 552
Titus 176
Tohum 229
Tufan 431
Tuğyan 137
Tûr 38, 150, 198, 216, 269, 361, 362, 365, 420, 430

U

Ubey b. Ka'b 456, 457, 552
Ubeydullah b. Cahş 83
Ubûdiyyet 24
Uhud 53, 61, 65, 102, 223, 273, 343, 347, 387, 391, 397, 402
Ukbe b. Ebi Muayt 312
Ukûd 76
Uluhiyyet 97
Umman 138, 338
Usûl 505
Utbe b. Rebia 318
Uyeyne b. Hısn el-Fezari 531

Ü

Ümeyyeoğulları 259, 531
Ümmet 405, 432
Ümmet-i Muhammed 405, 432
Ümmü Hişam 356

V

Vâfiye 16
Vaftizci Yahya 196
Vahidi 543, 546
Vahidî 101, 252
Vahiy 68, 105, 106, 134, 151, 152, 156, 157, 164, 168, 228, 244, 296, 305, 316, 340, 357, 369, 408, 414, 415, 440, 442, 450, 454, 476, 504, 508

Vakıa 464
Vakıdî 535
Varaka b. Nevfel 83
Varlık 286, 357, 447
Vasiyet 84
Veciz 132
Veda 33, 77, 80, 545, 546
Veda haccı 80
Velid b. Muğire 456, 543

Y

Yahudi 27, 28, 35, 42, 45, 59, 72, 76, 78, 79, 82, 103, 155, 248, 348, 390, 404, 406, 434, 435, 510, 553
Yahudiler 27, 41, 42, 45, 46, 58, 77, 79, 83, 89, 103, 172, 195, 244, 400, 435
Yahudileşme 27, 39, 41, 43, 48, 60, 70, 74, 81, 82, 118, 141, 155, 203
Yahya 52, 57, 117, 194, 195, 196, 197, 198, 205
Yahyâ 52
Yakub 46, 117, 144, 146, 147, 148, 149, 205, 304
Yakup 146
Yalan 353
Yasa 299
Yâsîn 34, 231, 290, 433
Yemen 138, 338, 423, 531, 532
Yemin 362
Yesrib 102
Yunan 162
Yûnus 32, 38, 124, 130, 132, 133, 143, 144, 173, 201, 205, 208, 299, 343, 424, 430, 431
Yusuf 117, 132, 133, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 162, 184, 186, 302, 315
Yûsuf 343, 430

Z

Zafer 546
Zahir 383
Zâhir 383
Zalim 189, 197
Zâriyat 515
Zâriyât 297, 298, 338, 449, 450, 453, 480, 512
Zehebi 125
Zehraveyn 32
Zekât 242
Zekeriyya 52, 57, 194, 195, 196, 205, 208
Zelzele 210, 330, 334, 375, 381, 425, 443, 451, 460, 463, 469, 480, 499, 512, 518
Zemahşeri 38, 186
Zemahşeri 163, 211
Zerre 157, 470
Zeyd 77, 111, 112, 155, 182, 205, 210, 216, 223, 269, 276, 318, 322, 330, 346, 361, 439, 466, 479, 503, 515, 540, 542, 549

MUSTAFA İSLÂMOĞLU'NUN TÜM ESERLERİ

1. Adayış Risalesi
2. Alemlerin Rabbi Allah (cc)
3. Ayetlerin Işığında
4. Bahtımca
5. Bir Yaradan Kurşun Çıkarır Gibi
6. Dağarcık
7. Dewleta Dılan
8. Divan - Bütün Şiirleri
9. Efendim
10. Hac Risalesi
11. Hayatın Yeniden İnşası İçin
12. İmamlar Ve Sultanlar
13. İman Bilinci
14. İman
15. İslami Diriliş Hareketleri
16. İslami Hareketler Ve Kıyamlar Tarihi
17. Kalemle Öğreten Adına
18. Kelimeler
19. Ne Yapmalı
20. Özlü Sözler
21. Pend Ü Şiret, Ber Bi Civateke Xwedan Şaxsiyet
22. Risala Gori Kirine
23. Ramazan Yazıları
24. Savaş Kesmeyen Sözler
25. Seyrani Hayatı - Kişiliği - Sanatı - Şiirleri
26. Sözün Gücü Mü? Gücün Sözü Mü?
27. Şafak Yazıları / Makalat
28. Tavsiyeler (İki Kitap Bir Arada)
29. Tavsiyeler 1
30. Tavsiyeler 2
31. Üç Muhammed
32. Yahudileşme Temayülü
33. Yerliler Ve Yersizler
34. Yokluğunda Düşülmüş Notlar
35. Yürek Devleti
36. Yürek Devleti (İngilizce)
37. Yürek Fethi

Yazılar Serisi:

1. Yaşayan Yazılar
2. Tesettür Yazıları
3. Eğitim Yazıları
4. Peygamber Yazıları
5. Kur'an Yazıları
6. Ahlâk Yazıları
7. Tarih Yazıları
8. İman Yazıları
9. Fıkıh ve İbadet Yazıları
10. Kur'anî Hayat Yazıları
11. Seyahat Yazıları
12. Din Yazıları
13. Ümmet Yazıları

Kur'an Meali:

1. Hayat Kitabı Kur'an
2. Hayat Kitabı Kur'an (Nüzûl Sıralı)
3. Hayat Kitabı Kur'an (2 Cilt Büyük Boy)

Multimedya Dersler:

1. Dava Vcd
2. El Esmâu'l Husnâ 1.set (Girizgah)
3. El Esmâu'l Husnâ 3.set
4. El Esmâu'l Husnâ 2. Set (4 Divx)
5. El Esmâu'l Husnâ (vcd Seti)
6. Kısa Sureler Tefsiri (vcd Seti)
7. Minberden Gönüllere Vcd,
8. Resulullahın Hayatı Cd-mp3Tavsiyeler Cd
9. Tefsiru'l Kur'an Te'vilu'l-furkan Dıvx Seti
10. Tefsiru'l Kur'an Te'vilu'l-furkan Mp4
11. Tefsiru'l Kur'an Te'vilu'l-furkan Vcd Seti
12. Tefsiru'l-kur'an Te'vilu'l-furkan 1 Vcd
13. Tefsiru'l-kur'an Te'vilu'l-furkan 2 Vcd
14. Tefsiru'l-kur'an Te'vilu'l-furkan 3 Vcd
15. Tefsiru'l-kur'an Te'vilu'l-furkan 4 Vcd
16. Tefsiru'l-kur'an Te'vilu'l-furkan 5 Vcd
17. Tefsiru'l-kur'an Te'vilu'l-furkan 6 Vcd
18. Tefsiru'l-kur'an Te'vilu'l-furkan 7 Vcd

19. Tefsiru'l-kur'an Te'vilu'l-furkan 8 Vcd
20. Tefsiru'l-kur'an Te'vilu'l-furkan 9 Vcd
21. Tefsiru'l-kur'an Te'vilu'l-furkan 10 Vcd
22. Vahyin Penceresinden (20 Vcd)
23. Yürek Devleti Cd-mp3

Konferanslar:

1. Asya Hasbihalleri (12 Vcd)
2. Birlik Vcd
3. Çölde Gül Yetiştirmek Vcd
4. Eğitimcinin Eğitimi Vcd
5. Gençlik Ve Cinsellik Vcd
6. Hacc Vcd
7. Hitamuhu Misk
8. İhtida , Hidayete Ermek Vcd
9. İhtilaf Ahlakı Vcd
10. İnfak Ahlakı Vcd
11. İslamda Aile Hayatı Vcd
12. İslam - Servet İlişkisi
13. Keşmir Vcd
14. Konferanslar Serisi (12 Vcd)
15. Kurban Vcd
16. Kur'an Ve İnsan Vcd
17. Kur'an'i Ahlak Cd
18. Küreselleşen Dünyada Değer Krizi Ve Çözüm Yolları Vcd
19. Peygamber Hakkı Vcd
20. Peygamber Ve Çocuk Vcd
21. Peygamberi Anlamak Vcd
22. Vahyin Ahlakı İnşası Vcd
23. Vahyin İnsanı İnşaası Vcd
24. Sabitler Ve Değişkenler Vcd
25. Salih Amel Vcd

KUR'AN SÛRELERİNİN KİMLİĞİ

MUSTAFA İSLÂMOĞLU

Elinizde tuttuğunuz eser kâmil bir tefsir sayılmazsa da, *"İcmali Tefsir"* türüne giren bir eserdir. Konusu *Kur'an Surelerinin Kimliği*'ne dair genel ve özet bilgiler vermektir. Bununla amaçlanan, Kur'an'ı kendi bütünlüğü içinde tanımak. Kur'an'ı tanımanın en iyi yöntemlerinden biri de, onu oluşturan sureleri tanımaktır.

Kur'an 114 sureden müteşekkildir. Her sure Kur'an semasının bir burcudur. Bu burçları oluşturan ayetlerin kendi arasında paralel ve çapraz bağlantılar olduğu gibi, surelerin kendi aralarında da paralel ve çapraz bağlantılar vardır. İşte bu eser bu bağlantılara dikkat çekmekte ve Kur'an okurunun önüne surelerin kimliğini çıkarmaktadır.

Kanaatimizce, Kur'an'ı anlama çabasına girmiş yeni bir Kur'an talebesinin eline, önce, mukaddime kabilinden eserler vermek daha doğru bir yöntemdir. Bu eser Kur'an'ın genel maksat ve hedeflerini, bütünü gözden kaçırmadan anlamak isteyen kimseler için kaleme alınmıştır. Zira vahyin maksadı ancak bütünsel bir bakış açısıyla doğru anlaşılabilir. Bütün gözden kaçırınca, parçayı doğru anlama şansı da azalmaktadır.

Bu eserin yazılış gayelerinden biri de, Kur'an halkalarının ders ihtiyacını karşılamaktır. Hz. Peygamber ve sahabenin yaptığı gibi, Kur'an'ı üstat edinip onun önünde diz çökenlerin sayısı günden güne artmaktadır. Bir eserin toplu ders halkalarında okunması için, bu amaç gözetilerek kaleme alınmış olması gerekir. Bu eser hazırlanırken, işte böyle bir gaye de gözetilmiştir.

Rabbim seyyiatımızı hasenata, hasenatımızı salihâta tebdil etsin. Salih amellerimizi katında ahsen-i kabul ile makbul eylesin. Amin.

Akabe Vakfı Yayınları

Akabe Kültür ve Eğitim Vakfı
Topkapı Mah. Kahalbağı Sk. No:49 Fatih / İSTANBUL
Tel:0212 534 09 94 - 532 19 72 Faks:0212 631 06 15
www.akabe.com www.tefsirdersi.com **e-mail:** akev@akabe.com

9 786054 195985